Toplum ve Bilim

41 BAHAR 1988

İktisat ve Ahlâk **Ayşe Buğra**

Geleceğin Şimdi Olarak Kavranışı **Dick Howard**

"Aileyi Parçalayacak mıyız" **Lynne Segal**

Epilog

Doğu Avrupa'da 68 **Tanıl Bora**

68 ve Sonrasında Sol Hareket **Murat Belge**

68 Kuşağı Üzerine Bir Deneme **Şahin Alpay**

"Postmodernizm" Aporia ve Logos **Dilek Doltaş**

Karşıt Kültürün Bir Ögesi Olarak Müzik **Halil Turhanlı**

88 Mayısı'ndan 68 Mayısı'na Bakış **Ahmet İnsel**

68 Deneyiminden Bazı Belgeler **Ragıp Zarakolu**

Toplum ve Bilim

Birikim Yayıncılık ve Ticaret Ltd. Şirketi Adına Sahibi
Murat Belge

Yayın Kurulu
Korkut Boratav
Ayşe Buğra
Sencer Divitçioğlu
Ahmet İnsel
Şirin Tekeli
Zafer Toprak

Danışma Kurulu
Asaf Savaş Akat
Reşit Canbeyli
Alan Duben
Suraiya Faroqhi
Nilüfer Göle
Ümid Hassan
Huricihan İnan
Deniz Kandiyoti
Nihal Kara
Çağlar Keyder
Şerif Mardin
İlber Ortaylı
Oğuz Oyan
Ayşe Öncü
Jale Parla
Ömür Sezgin
Burhan Şenatalar
İlhan Tekeli
Galip Yalman

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Abdullah Onay

Kapak ve Sayfa Düzeni
Ali Artun, Ümit Kıvanç,
Çiğdem Gönenç

Kapak Afişi
Sadık Karamustafa

Yönetim Yeri
Küçükayasofya Caddesi No.17-19/A
Sultanahmet-İstanbul
Tel: 512 17 34

Yazışma Adresi:
Esentepe, Dergiler Sokak No: 1
Gayrettepe 80300 İstanbul

Teknik Üretim
Perka A.Ş.

Baskı
Çiftay Matbaası

Toplum ve Bilim

41 BAHAR 1988 - ÜÇ AYLIK DERGİ

Ayşe Buğra **İktisat ve Ahlâk** 9-41

Dick Howard **Geleceğin Şimdi Olarak Kavranışı: Çıkarılabilecek Teorik ve Siyasal Sonuçlar** 43-60

Lynne Segal **"Aileyi Parçalayacak mıyız?" 1960'lara Bir Bakış** 61-84

Hervé Hamon-Patrick Rotman **Epilog** 85-128

Tanıl Bora **Doğu Avrupa'da 68** 129-151

Murat Belge **68 ve Sonrasında Sol Hareket** 153-166

Şahin Alpay **68 Kuşağı Üzerine Bir Deneme** 167-185

Dilek Doltaş **"Postmodernizm" Aporia ve Logos** 187-192

Halil Turhanlı **Karşıt Kültürün Bir Ögesi Olarak Müzik** 193-198

KİTAP DEĞERLENDİRME

Ahmet İnsel **88 Mayıs'ından 68 Mayıs'ına Bakış** 199-204

Yeni Bir Toplumsal Bilim Dergisi 205

BELGE

Ragıp Zarakolu **68 Mayıs'ından Bazı Belgeler** 207-252

bu sayıda...

Toplum ve Bilim **yeniden çıkmaya başlarken, hem belirli bir tema çerçevesinde oluşan sayılar çıkarmanın güçlüğünü gözönünde tutarak, hem de bu tür sayıların derginin sosyal bilimcilerin ilgilerinin odaklaştığı alanları yansıtma işleviyle çelişebileceğini düşünerek, ''kırk ambar'' yaklaşımı dediğimiz bir yaklaşımı benimsemiş, tematik bütünlük arayışından vazgeçmiştik. Bu, doğal olarak, ağırlıklı sayıları bütünüyle dışlayan bir yayın politikasını yansıtmıyordu. Özellikle önemli toplumsal (ve bilimsel) olayların yıldönümlerini konuyla ilgili birkaç yazıya yer veren ağırlıklı sayılarla anmak yayın politikamızın bir amacı olarak kaldı. Bu amaç doğrultusunda, Doğu Bloku'nda ve Batı Bloku'nda, gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede sarsıntılı bir biçimde yaşanan, her yerde hiç olmazsa olaylara katılan kuşak üzerinde, bazı kalıcı izler bırakan, hem çok yakın bir geçmişte yeralan hem de bazan çok uzak görünen Mayıs 68 olaylarıyla ilgili ağırlıklı bir sayı çıkarmayı anlamlı bulduk. Yalnız 1988'den 1968'e değil, 1968'den 1988'e bakmanın da ilginç olacağını, 1968'i hatırlarken kendi günümüzü de değişik bir gözle değerlendirebileceğimizi düşündük.**

Ama bu düşünceyi benimseyip hazırlıklarımızı ilerlettikçe, bu çabanın yayın ilkelerimizle, yüzde yüz tutarlı bir biçimde gerçekleşmesinin pek kolay olmadığını gördük. Güçlük, bizce, konunun niteliğinden, hatta konuyu ilginç kılan özelliklerden kaynaklanıyordu.

İlk olarak, Mayıs 68 çok yakındı. Olayların üzerinden geçen sürenin kısalığı, sağlıklı değerlendirmelerin aşması gereken önemli bir sorun oluşturuyordu. Bu, konuyla ilgilenen pek çok araştırmacının üzerinde durduğu bir nokta. Altı Batı ülkesinde 1968 başkaldırısını sözel tarih yaklaşımıyla inceleyen R.Fraser, ''Geçmiş olayların tarihsel anlamlarının gerektiği gibi çözülebilmesi, onların geleceği biçimlendirmeye olan katkıları ortaya çıktıktan sonra mümkündür'' diyor ve aradan geçen yirmi yıllık sürenin bunun için yeterli olmadığını ekliyor. (1968, A Student Generation in Revolt)

Olayların yakınlığı, değerlendirmeyi başka bir açıdan daha güçleştiriyor. Bugün bu tür bir sosyal tarih incelemesine girişecek yaşta olan sosyal bilimcilerin çoğu, bir biçimde Mayıs 68 olaylarına katılmış, bu olaylardan etkilenmiş kimseler. Onların olayda taraf oluşları, konunun incelenmesinde, genelde sosyal bilim çalışmalarında nesnel olmanın güçlüğünü aşan bir sorun oluşturuyor.

Yirmi yıl kısa bir süre. Ama bu süre içinde dünyada yeralan sosyal gelişmeler gözönünde tutulduğunda, 68 çok uzak görünüyor. Bu süre içinde

birçok ülkede 68'in temsil ettiği değerlerin tam zıttı hakim oldu, eşitlik ve özgürlük için girişilen dayanışmacı radikal hareketler pek ortalarda görünmediler, sindirildiler, bastırıldılar. Batı'da onların yerine "narsistik bireycilik" diye özetlenen bir eğilim hakim oldu. Bu eğilim, yer yer, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere de yansıdı. Bu değerler değişmesi bazen 1960'ların ekonomik gelişme ve bolluk ortamından 1970'lerin durgunluk ve kriz ortamına geçişle açıklandı. Lipovetsky gibi bazı sosyologlar ise, 68'in kimi değerleriyle 1980'lerin narsistik bireycilik türü değerleri arasında bir sürekliliğin sözkonusu olduğunu öne sürdüler. Ama bu farklı açıklamalardan bağımsız olarak, 68 patlaması bugünkü toplumsal tepkilere ve bu tepkilerin ortaya çıkış biçimlerine öylesine yabancı ki geriye bakıldığında neredeyse bir masal gibi görünüyor.

Kopuşun veya sürekliliğin değerlendirilmesi hiç kolay değil, çünkü farklı toplumlarda aynı zamanda ortaya çıkmış bir patlamadan sözediyoruz. Olayların aynı zamanda, görünüşte az çok benzer biçimlerde yaşanmış olması, toplumsal özelliklerden kaynaklanan farklılığın gözden kaçabilmesine yolaçıyor. "68" deyince herkesin aklına, çoğu zaman kendi öznel deneyimlerinden kaynaklanan bir şeyler geliyor. Dolayısıyla olay, belirli görüntüler, sloganlar, davranış biçimlerinden yola çıkarak değerlendiriliyor. Bunların hangi toplumda nasıl anlamlandırılması gerektiği sorusu çok önemli, ama genel bir 68 değerlendirmesi içinde cevaplandırılması kolay değil. Farklı toplumlarda 68'in tekil olarak incelenmesi de tam bir çözüm değil, çünkü ulusal sınırları aşan, biçimlenmesinde uluslararası etkileşimin çok önemli olduğu bir olay sözkonusu.

Bu açıdan, "1968'de ne oldu?" sorusuna cevap vermek çok güç. Güçlüğün başka bir nedeni de, çelişkili görülebilecek bir biçimde, eldeki malzemenin zenginliğiyle ilgili. Batı'da 68 üzerine düşünme, onu yorumlama ve anlama çabaları daha olaylar yaşanırken sıcağı sıcağına başlamış ve birbirinden çok farklı, 68'e birbirinden çok değişik anlamlar atfeden, çelişkili analizler üretilmiş. 68'in başkaldıran gençlerinin önemli bir kesiminin, üniversite öğrencileri olmaları, sonradan pek çoğunun sosyal olaylar üzerine düşünme ve yazma faaliyetlerini içeren mesleklere yönelmeleri, içerden bir bakışla yapılan yorumların, tanıklıkların da, belki tarihin başka hiçbir toplumsal patlama döneminde olmadığı kadar çoğalmasına neden olmuş. Ayrıca, olaylar yaşanırken ve onu izleyen birkaç yıl içinde, başkaldıran gençler, kendi toplumlarının siyasi iktidarlarıyla ve olaylara şu ya da bu biçimde taraf olan hemen bütün siyasi ve toplumsal örgütlerle karşı karşıya gelmişler, onlarla işbirliği yapmış ya da çatışmışlar. Bu, tarafların olaylarla ilgili olarak kendi yorumunu, hattâ zaman içinde değişen birden çok yorumunu geliştirmesine yol açmış.

Bu zengin malzeme, bizi bir dizi ilginç soruyla karşı karşıya getiriyor. Ama yorumların çeşitliliği ve çelişik niteliği, bu sorulara açık seçik cevaplar verilmesini engelliyor. Neydi 1968? II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen ekonomik refahın kurulmasını sağladığı Batı'nın tüketim toplu-

munun içte ve dıştaki çelişkilerine, refaha rağmen varolan yoksulluk adalarına, ırk ve cins eşitsizlikleri gibi demokrasilerin vaadleriyle çelişen haksızlıklara ve görünürdeki özgürlüğe rağmen ve belki de o yüzden daha derinden hissedilen, otoriter ve baskıcı toplumsal ilişki kalıplarına, bu ilişkileri yansıtan otoriter ve baskıcı kurumlara karşı başgösteren bir toplumsal patlama mıydı? Bir devrim girişimi miydi? Devrimin genel provası mıydı? Sınıfsal bir olay mıydı? Yoksa sadece bir kuşak olayı, 1940'ların ortalarında II. Dünya Savaşı yıllarında ya da hemen sonrasında doğup, 1960'larda, özellikle gelişmiş kapitalist toplumların savaş sonrasında yaşadıkları iktisadi gelişme ve refah devleti önlemlerinin sonucu olarak, daha önce olmadığı kadar çok sayıda üniversitelere gelen, ama mezun olduklarında iş bulma güvenceleri aynı derecede geniş olmadığı için durumlarına başkaldıran, kendi durumlarından giderek genel toplumu köklü bir biçimde eleştirmeye girişen esas olarak orta sınıftan gençlerin yaşadıkları bir kuşak bunalımı mıydı?

Farklı toplumlarda 1968'in bıraktığı izlerin değerlendirilmesinde gene çelişik yorumlarla karşılaşıyoruz. Kimi yorumculara göre, 1968 başkaldırısı, birden çok konjonktürel faktörün üstüste binmesiyle (Vietnam Savaşı, Amerika'daki siyahların sivil haklar hareketi, öğrenci huzursuzluğu, Latin Amerika ülkelerinde devrimci mücadelelerin hız kazanması vb), öngörülemeyen, beklenilmeyen bir biçimde, aniden patlamış, kısa süre sonra da hiçbir iz bırakmadan sönmüş ya da söndürülmüştür. Kimilerine göre, 1968 patlaması aslında toplumlarda derinden derine işlemekte olan, birbirinden kopuk gibi görünen değişikliklerin ve çeşitli demokratikleşme süreçlerinin (Batı'da olsun, sosyalist Avrupa'da ya da Üçüncü Dünya ülkelerinde olsun) üstüste binerek, birikerek su yüzüne çıkış biçimi olmuş ve olaylar yatıştıktan sonra da, bazı toplumlarda toplumsal hareketler, bazı toplumlarda da muhalefet hareketleri şeklinde etkisini sürdürmüştür. Kimileri de, toplumların, özellikle siyasi iktidarların kaçınılmaz olan toplumsal değişmeye direnmeleri yüzünden bir toplumsal patlama biçiminde ortaya çıkan yeni talepleri, reform gereksinimlerini, doğrudan bunları karmaşık, çelişkili ama çarpıcı biçimde dile getiren 1968 hareketine maletme eğilimindedir. Yaygın bir görüşe göre 1968, politika düzeyinde hiçbir etki doğurmamış, ama kültürel plandaki çağdaşlaştırıcı etkileri çok derin olmuştur. Ancak Türkiye örneğinden çok iyi bildiğimiz gibi, toplumsal değişme taleplerine hoşgörü gösterilmeyip, siyasi iktidarların baskısıyla ortadan kaldırılmaya çalışıldığı yerlerde, son kertede hem tüm toplum açısından son derece olumsuz, hem de 1968 in ideallerine sahip çıkan insanlar açısından çok acılı politik sonuçlar doğurduğunu da görebiliyoruz. Öte yandan bugün sosyalist Doğu Avrupa'da gündeme gelen "Glasnost" ve "Perestroyka" politikaları ile 1968 Prag Baharı arasında varolduğunu belli belirsiz sezdiğimiz ilişki böyle bir siyasal etkilemenin bir başka biçimi olarak görülebilir de pekala. Aynı şekilde, Fransa gibi bazı Batılı ülkelerde, 1968'in kimi fikirlerini (özyönetim gibi), kuşkusuz "devrimci" niteliğinden soyutlayarak, ama özümseyerek politik programının bir parçası ya-

pan siyaset adamlarının iktidara gelmeleri 1968'in çok kişinin vurguladığı kültürel etkilerinin yanısıra, siyasi etkilerini de sürdürmekte olduğunun bir belirtisi sayılamaz mı acaba?

Bu sayının amacı, derli toplu, iç tutarlılığı olan bir çözümleme çerçevesinde bu sorulara cevap vermek değil. Yukarıda değindiğimiz güçlüklerin yanısıra, böyle bir yaklaşımın konunun niteliğine uygun olmadığı da düşünülebilir. Mayıs 1968 pek çok açıdan kendiliğinden bir hareketti. Amaçları, talepleri ve taktikleri belirli bir ideolojik çerçeve içinde belirlenmemişti. Bu sayıda yayınlanan yazıların seçimini de, belki Toplum ve Bilim'in genelde uyduğu yazı seçimi ölçütlerine biraz ters düşecek biçimde, bu özellik belirledi. Olayların değerlendirmesini, farklı ve birbirleriyle çelişkili çözümlemeler getirmiş sosyolog veya antopologların gözünden vermektense, olayların tanığı olmuş kişilerin, kavramsallaştırma düzeyi görece daha düşük de olsa, kendi ilk elden yorumlarıyla yansıtmak bize daha anlamlı göründü. Türkiye'yle ilgili yazıların seçiminde ise yeni bir güçlükle karşılaştık. Batı'dan gelen malzemenin zenginliği karşısında, Türkiye'de konuyla ilgili çalışmaların son derece sınırlı olduklarını, olaylara katılmış kişilerin kendi deneyimlerini değerlendirmekte son derece çekingen davrandıklarını gördük. Toplum ve Bilim'in bu sayısının bu tür değerlendirmelerin çoğalmasını sağlamak ve özellikle olaylara katılmış kişileri Türkiye 68'i üzerine düşünüp yazmaya teşvik etmek gibi bir katkıda bulunacağını umuyoruz.

Bu sayıda yayınladığımız ilk makale, doğrudan doğruya 1968'le ilgili olmayan bir iktisadi düşünce tarihi çalışması. Ayşe Buğra, "İktisat ve Ahlak" başlıklı bu makalede "kişisel çıkar dürtüsü"nün temel davranış ilkesi olarak iktisat düşüncesinin merkezindeki yerini değerlendiriyor. Ama 18. yüzyıla, Adam Smith'e kadar uzanan bu değerlendirme içinde, 1968'in bireyin özgürlüğüyle topluluk dayanışmasını bağdaştırmaya çalışan "aydınlık ütopyasıyla" 1968'in siyasal yenilgisinin hemen ardından gelen durgunluk döneminde ortaya çıkan, "her koyun kendi bacağından asılır" felsefesiyle özetlenebilecek "karanlık ütopyasının" bir karşılaştırmasını da buluyoruz. Böylece Buğra, 1968'in çeşitli yorumları arasında, son zamanlarda en popüler olanlarından birisi olan, Lipovetsky'nin, 1988'lerin narsistik bireyciliğinin köklerinin, tüm lafzi devrimciliğine ve toplulukla bütünleşme arayışlarına karşın, 1968'in, bireyi, baskıcı, otoriter toplumsal ilişkilere karşı ön plana çıkaran ve özellikle karşı-kültür söyleminde yücelten bireyciliğine dayandığı görüşüne karşı çıkıyor.

Batı ülkelerinde 68 deneyimini ele alan üç çeviri yazıdan ilkinin yazarı Avustralyalı, ama İngiltere'de yerleşmiş, 68'i de orada yaşamış bir kadın, Lynn Segal. 68'in İngiltere'deki yaşanış biçimi ve özellikle, 68'in 1970'lere sarkan bir uzantısı niteliğini taşıyan Kadınların Kurtuluşu Hareketi'nde yeralan "liberter sosyalist" Segal'in yazısı bize özellikle, Batılı başkaldırı hareketinin sorguladığı hemen tüm toplumsal kurumlardan en eskisi ve yerleşik olanı olan aile kurumuna yönelik eleştirileri yazısının odak merkezine koyması bakımından ilginç göründü. Genel toplumsal dönüşümü bek-

lemeden, bugünden baskıcı kabul edilen kurumlara alternatifler geliştirme arayışı içinde İngiltere'de oldukça geliştiği anlaşılan komün deneyleri hakkında verdiği bilgileri düşündürücü buluyoruz.

Batı ile ilgili ikinci çalışma, Amerikan deneyiminin özgün niteliğini ele alan D.Howard'ın 1978'de yaptığı bir çözümleme. Howard özellikle Yeni Sol hareketin Marxist kuramla olan ilişkisini inceleyerek, Marx'ın ideoloji eleştirisinin hareket açısından taşıdığı önemi vurguluyor. Yazara göre, hareketin başarısızlığı, her şeyden çok, Marxizmin etkisinin bu ideoloji eleştirisinin çerçevesini aşıp benimsenmesine bağlanıyor. Buna rağmen Howard, Yeni Sol'un örgütlü bir hareket olarak başarısızlığının karşısında, eleştirel bir kendiliğinden başkaldırı hareketi olarak toplum üzerinde yaptığı etkilerin küçümsenmemesi gerektiği sonucuna varıyor.

Bu sayıdaki çeviri yazıların üçüncüsü ikinci cildi geçtiğimiz aylarda Fransa'da yayımlanan, kendileri de olayların tanıklarından olan iki sözel tarihçinin, Herve Hamon ile Patrick Rotman'ın Generation (Kuşak) adı altında topladıkları, tanıklıklara dayalı araştırmalarının Epilog, yani son söz veya sonrası anlamına gelecek bölümü. Yazarlar, 68 kuşağının, 1968 sonrası gelişmelerine eğiliyor ve devrim, siyasi iktidar, muhalefet, Komünist Partisi ile ilişkiler, terör, meslek edinme, ideoloji değişimi, 1968 ideallerine bağlılık gibi değişik konulardaki görüşlerine yaslanarak, gönülsüzce ve çekinerek de olsa, 68'le ilgili olarak vardıkları kendi sonuçlarını sunuyorlar.

Batı'da, kapitalizmi, emperyalizmi, onun dışarıda deniz aşırı küçük ülkelerde yürüttüğü haksız savaşları, içerde insanları kendi kendilerine ve hemcinslerine yabancılaştıran, "tek boyutlulaştıran", otoriter ve baskıcı yapılarına karşı başgösteren ayaklanmanın bir benzerini, Doğu Avrupa'nın sosyalist toplumları da aynı yıllarda değişik düzeylerde ve biçimlerde yaşadılar. Tanıl Bora, yazısında, kökleri 1956'daki SBKP 20. Kongresi'nde Kruşçev'in yaptığı oldukça sınırlı Stalin eleştirilerine giden, 1968'de tepe noktasına Prag Baharı'nda erişen ve onun bastırılışından sonra da, 68'in tanımlayıcı ögelerinden biri olan enternasyonalizmin sönmeyen, tersine gittikçe güçlenen soluğuyla, Doğu'da ve Doğu-Batı arasında sürdürülen ilişkilerle sonunda, Gorbaçov'un reformlarına kadar gelip dayanan, bürokrasi, otoritarizm ve sosyalizmin Batı 68'inin de paylaştığı özgürlük ve eşitlik ideallerinden sapma eğilimlerinin eleştirilmesi süreçlerini gözden geçiriyor.

Murat Belge'nin makalesi, büyük ölçüde, Batı'da ve Türkiye'de yaşandığı biçimiyle 68'in karşılaştırmalı bir değerlendirmesi niteliğini taşıyor. Belge, 68 olaylarının içinde yeraldığı uluslararası atmosferi ele alırken, bir yandan da, Türkiye'ye özgü siyasal kültürün olayların buradaki gelişmesini nasıl etkilediğini değerlendiriyor. Bu bağlamda, sosyalist ülkelerdeki gelişmelerin, Türkiye'de 68 hareketlerine katılanlar üzerinde Batı'daki etkilerinden farklı bir etki yaptıkları da tartışılıyor. Bu yönleriyle Belge'nin yazısı, bir 68 incelemesi olmanın ötesinde, Türk solunun niteliğiyle ilgili bazı önemli soruları da, geleceğe dönük bir bakış açısıyla gündeme getiriyor.

Şahin Alpay'ın, eski bir 68'li olarak hem içerden hem de hareketten kop-

tuktan sonra dışardan bir gözle kaleme aldığı yazı, 68 hareketinin umutlu başlangıcıyla acılı bitişini, birbirinin zıddı iki durum, hareketin zamanla kendinin zıddına dönüşmesi olarak yorumluyor. Türkiye'de her ne kadar 68'i tartışmanın nesnel koşullarının bulunmadığını düşünüyorsak ve bunun Batı'da olduğu kadar kolay olamayacağının bilincindeysek de, belki yavaş yavaş girilmesi gereken bir tartışmayı başlatabilecek, taraflı, çünkü olayları bir taraf olarak yaşamış birinin öznel değerlendirmelerini yansıtan, ama serinkanlılıkla yazılmış bir yazı bu. Doğal olarak, Toplum ve Bilim'in bundan sonraki sayıları da bu doğrultudaki tartışmalara açık olacaktır.

Dilek Doltaş'ı makalesi ilk bakışta 68 temasıyla ilişkisiz görünüyor. Ama başka bir açıdan, 68'lilerin entellektüel besin kaynaklarından biri olan 1950 sonrası edebiyatındaki gelişmelerle ilgili olması açısından, konuyla bağlantısız değil. Doltaş bu yazıda, ''Postmodernistlerin her şeyi sorgulayan yöntemleri, düşünce düzeyinde kişilerin içinde bulunduğu kalıpları, önyargıları, yasakları yıkabilmesine, özgürlüğüne kavuşmasına ve kendi ile dürüst olmasına olanak sağladığı için çok yararlı ise de, güncel yaşamın gerçeklerini ve logos'u tümüyle yadsıması nedeniyle kabul edilebilir bir yaklaşım değildir'' diyor. Bu değerlendirmenin, 68 hareketiyle ilgili olarak sık sık öne sürülen ''günlük gerçekliği yadsıma'', ''gerçekçi olmama'' gibi eleştirilerle önemli bir paralellik taşıdığı söylenilebilir. Doltaş'ın yazısını, Halil Turhanlı'nın özellikle Batı'da, 68 hareketinin iki temel unsurundan, goşist politik hareketler ve karşıt-kültür gençlik hareketlerinden ikincisinin oluşumunda son derece önemli bir rol oynamış olan pop ve rock müziklerinin o yıllardaki gelişmesi üzerine bir inceleme izliyor. Kitap eleştirileri bölümünde ise, Ahmet İnsel'in, sadece 1988 Mayıs ayında, 68 Mayıs'ıyla ilgili 19 yeni kitabın yayımlandığı Fransa'da bu yayınların genel eğilimleri, araştırmalarda ağırlık verilen ana eksenlerle ilgili bir kitap tanıtma yazısı yeralıyor.

Belgeler bölümünde ise Ragıp Zarakolu, öğrenci taleplerini içeren metinlerle, üniversite yönetiminin öğrencilere verdiği cevaptan oluşan, Türkiye'deki 68 olaylarının değerlendirilmesinde ipuçları sağlayabilecek bir derleme sunuyor. Bu bölümde, Zarakolu'nun dediği gibi, üniversite reformuyla ilgili somut taleplerin karşısında yetkililerin takındıkları katı, uzlaşmasız tavrın, öğrencileri daha soyut ve daha köktenci bir tutuma itmekte etkili olduğunu görebiliyoruz.

Bu sayıda ayrı bir iletişi bölümü yer almıyor. Bunun nedeni, yayımladığımız yazıların bir kısmının, büyük ölçüde konunun özelliklerinden ötürü, bilimsel bir incelemenin gerekli unsurlarını içermeyişleri. Dolayısıyla makale/iletişi ayırımında kullandığımız ölçütlerin bu sayıda çok anlamlı olmayışları. Bu sayı, başka açılardan olduğu gibi sözkonusu ayırımın kullanılmayışıyla da farklı bir sayı olarak ortaya çıkıyor. Kısa bir süre için de olsa, bütün yerleşmiş biçimlere karşı çıkmış olan 68 hareketinin bizim dergimizin yerleşmiş biçimini de bir sayı için değiştirmesi, umarız okurlarımızca kabul edilir bulunacaktır.

İktisat ve Ahlâk

*Ayşe Buğra**

Eldeki kaynakların herkesin bütün ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği her durumda, kaynak dağıtımıyla ilgili bir seçim yapılması gerekir. Seçim yapılırken, hem ihtiyaçların hem de kaynakların niteliği ele alınıp tartışılabilir. Ya da, ihtiyaçlar veri kabul edilip, seçim olgusu bir amaç/araç ilişkisine indirgenebilir. İktisat, 18. yüzyılın sonunda bağımsız bir disiplin olarak kendini tanımlarken, bu yollardan ikincisine gitmiş. Her zaman ve her yerde maddi çıkar dürtüsüyle hareket eden bir insan tipini araştırma programının merkezine yerleştirerek, bireysel ve toplumsal amaçları zenginlik artışı biçiminde tanımlamış. Disiplinin araştırma programı, bu çerçeve içinde belirlenmiş.

19. yüzyılın sonunda, nesnel emek değer kuramı yerini öznel fayda kuramına bırakırken, iktisat yalnızca maddi zenginlikle ilgili bir disiplin olmaktan çıkarak, genelde bir seçim kuramı olarak tanımlanabilecek hale gelmiş. Ama bu, disiplinin temel özelliğini, bencil bireyin davranışları temelinde veri olarak alınan amaçlarla, bu amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir kuramlar ve yöntemler bütünü olma özelliğini ortadan kaldırmamış. Yani, kişisel çıkar peşinde koşan bencil birey tipi, disiplinin merkezindeki yerini korumuş.

Bunun anlamı, iktisatçıların, rasyonel bir ekonomik düzenin, bireyin kişisel çıkar maksimizasyonu dürtüsü doğrultusunda örgütlenmiş bir düzen olduğunu düşünmeleri ve iktisat politikası önerilerinin buna göre biçimlenmesi. Ama bu, iktisatçıların kolayca kabul edip içlerine sindirebildikleri bir sonuç değil. Benimsenmesinin güçlüğü de, bu sonuçla ilgili olarak ortaya çıkan bazı ahlâk meselelerine bağlanıyor.

Bu ahlâk meseleleri, öncelikle, bireysel çıkar dürtüsüyle hareket eden bencil birey tipiyle farklı toplumların geliştirdikleri çeşitli insan idealleri arasındaki zıtlıktan kaynaklanıyor. Doğal olarak, bu insan idealleri kendi içlerinde büyük bir çeşitlilik gösteriyorlar. Ama diğerkâmlık karşısında bencilliği, bireysel çıkar-

* *Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi.*

ların topluluk çıkarları önüne çıkışını savunan ahlâk sistemleri pek sık rastlanılır şeyler değil. Maddi çıkar hırsı ve bencillik, genel geçer ahlâk ilkelerine göre yaygın bir biçimde kınanan özellikler. İktisadı kuran ve geliştirenler de, bu genel geçer ahlâk ilkelerini dışlayan kimseler değiller. Bu yüzden de, iktisadın temelindeki davranış varsayımının ahlâki niteliği, iktisat içindeki yöntem tartışmalarının çok önemli bir yönünü oluşturuyor. Yani, ilk bakışta biraz çelişkili görünebilecek bir biçimde, "sosyal bilimlerin en bilimseli" olan iktisadın yöntemiyle ilgili tartışmalar, genellikle, bencil bireyle ilgili varsayımı ahlâki açıdan kabul edilebilir kılmaya yönelik bir çaba içeriyorlar.

İktisatçılar, araştırma programlarının merkezine yerleştirdikleri bencil birey tipinden ahlâki bir rahatsızlık duymalarına rağmen, neden bundan vazgeçip disiplini başka bir temel üzerinde geliştirmeye çalışmamışlar? Yani, temel varsayım olarak bu tipin varoluş nedeni nedir? Bu yazının amacı, iktisatçıların bu varsayımla ilgili olarak duydukları ahlâki nitelikli hoşnutsuzluğu ortaya koymak ve bu soruya cevap vermeye çalışmak. İkinci olarak, yöntem tartışmalarında görüldüğü ölçüde, ekonomiyi bireysel çıkar maksimizasyonu dürtüsü çerçevesinde örgütlenmiş bir düzen olarak incelemenin güçlüklerini ortaya koymaya çalışacağız. Nihayet, yöntem alanındaki bu tartışmayı, 1960'lı yılları izleyen bazı toplumsal gelişmeler ve bu gelişmelerin ideolojik çerçevesiyle ilgili bir tartışmaya bağlamaya çalışacağız. Bu tartışma içinde, ekonomiye, bencil birey varsayımının karşısına diğerkâm/sosyal birey varsayımını koyarak yaklaşan radikal modellerin içerdikleri sorunlar da gündeme gelecek.

"İktisatçılar neden kişisel çıkar dürtüsünü temel davranış ilkesi olarak kabul etmişlerdi?" sorusuna verilecek cevapları iki grupta toplamak mümkün. Tartışmada kullanacağımız bu gruplamaya, Adam Smith'in çalışmalarını yönlendiren iki amaçtan yola çıkarak ulaşıyoruz. Bunlardan biri, Smith'in bilimsel amacı, yani ekonomik olgulara, doğa bilimlerindeki gibi, evrensel bir açıklayıcı ilke yardımıyla sistematik bir biçimde yaklaşabilme amacı. Smith'in ikinci amacı ise, insan özgürlüğüyle ilgili toplumsal bir amaç. Smith, kişisel maddi çıkar dürtüsü çerçevesinde örgütlenmiş bir ekonomik düzenin iki anlamda özgürleştirici bir nitelik taşıyacağına inanıyordu. İlk olarak, büyük bir zenginlik artışına yol açarak doğanın insan üzerindeki hakimiyetini kaldıracaktı. İkinci olarak da, böyle bir düzen, insanlardan doğalarına aykırı taleplerde bulunulmasına ve insanın insan üzerinde zor kullanmasına gerek kalmadan ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan kendiliğinden bir düzen oluşturacaktı. Bütün klasik iktisat kuramlarının paylaştığı bu kendiliğinden işleyerek sürekli bir zenginlik artışına yol açan düzen fikri, çok güzel, çok insanca bir istek içeriyordu. Bencil birey varsayımının ahlâki tatsızlığını dengeleyen de, varsayımın iktisadın bilimselliği açısından taşıdığı önemle birlikte, bu kendiliğinden düzen fikrinin çekiciliğiydi.

Bu noktada ortaya çıkan soru, bireysel çıkar maksimizasyonu dürtüsü temelinde örgütlenmiş bir ekonomik düzenin, ne ölçüde, güç olgusunu dışlayacak bir biçimde kaynak dağıtımında dengeyi sağlayabileceği sorusu. Bu konudaki her kuşku, iktisatçıların disiplinin "bilimsel" sınırları dışında kalan bir alana girmelerine yol açıyordu. Bu alanda iktisat politikası önermeleri, bireysel çıkar ama-

cının ötesinde, farklı toplumsal ilkelere gönderme yapmak durumundaydı. Bu tür göndermelerle birlikte de, ahlâk ağırlıklı yöntem tartışmaları özellikle yoğunlaşıyordu. Bu yazıda değinilen, ikiyüz yıldır süregelen bu tartışmaların bazı tipik örnekleri olacak. Bu açıdan makale, iktisadi düşünce tarihinin fazla üzerinde durulmamış bir yönüyle ilgili bir çalışma niteliğini taşıyor. Düşünce tarihi çalışmalarının yalnızca güncellikle ilgili dersler çıkarılmasına olanak verdikleri ölçüde anlamlı oldukları görüşünü kesinlikle benimsememekle birlikte. bu özel durumda konunun "kıssadan hisse çıkarmaya" çok müsait olduğunu düşünüyoruz.

Makalenin ele aldığı ikiyüz küsur yıllık dönem, bir karikatürün, **homo economicus**'un insanı bütün yönleriyle kapsayan bir gerçeklik betimlemesi olarak kabul edilmeye başlanışının tarihini içeriyor. Bütün iktisat politikası arayışlarını cevaplandırmak zorunda oldukları nihai sorunun "insan ne ister" sorusu olduğunu düşünürsek, sözkonusu dönem, aynı zamanda, **homo economicus**'un bir karikatür olduğunun bilinciyle geliştirilen politika önerilerinden, karikatürü gerçeklik olarak sunan bir yaklaşımdan kaynaklanan bir iktisat politikası anlayışına geçiş sürecinin tarihi olarak görülebilir. Bugün, hem Batı ülkelerinde hem de sosyalist blokta alternatif iktisat politikası arayışları yoğunluk kazanıyor. Batıyı genellikle bir miktar gecikmeyle izleyen Türkiye'de ise, bu arayışların gerisindeki, 1980'li yılların ilk yarısını belirleyen, ideolojik ortamı yansıtan bir hava hâkim. Türkiye'de iktisat politikasını belirleyenlerin **homo economicus**'u, liberal felsefenin bütünü içinde oturduğu yerden soyutlanmış bir biçimde, nihayet keşfetmiş olduklarını söyleyebiliriz. İktisat politikasına temel oluşturan kuramların ve bu kuramların içerdiği insan anlayışının, dolayısıyla iki yüz yıllık kuramsal mirasın gündeme gelmesi kaçınılmaz oluyor. Bu durumda, kuramsal mirasın ne olup ne olmadığını, bugün benimsenen, fikirlerin nasıl bir çerçeve içinde ve ne tür çekincelerle ortaya konulduklarını bilmek önem kazanıyor. Güncel ve pratik olana verilen önem içinde, **Genel Teori**'nin şu çok ünlü paragrafının, arada bir de olsa, hatırlanmasında herhalde yarar var:

> *İktisatçıların ve siyaset felsefecilerinin fikirleri, doğru oldukları zaman da yanlış oldukları zaman da, genel olarak sanıldığından çok güçlüdür. Aslında dünyayı yöneten pek de bunlardan fazla bir şey değildir. Kendilerini entelektüel etkilerden arınmış sanan pratik kişiler çoğu zaman merhum iktisatçılardan birinin kölesidirler.*[1]

ADAM SMITH VE BİLİMSEL İKTİSADIN ORTAYA ÇIKIŞI

G. Myrdal, iktisadın yöntemiyle ilgili çalışmaların en önemlilerinden biri olan **İktisat Kuramının Gelişmesindeki Siyasal Unsur**'da doğal yasa felsefesinin ve faydacı felsefenin iktisat üzerindeki etkilerinden söz eder.[2] Myrdal'a göre, bu etki, bazı değer yargılarının iktisat kuramının içine işleyerek kuramın bilimsel niteliğini kaybetmesine yol açmıştır. Myrdal, kuramın bu etkilerden arındırı-

[1] J.M. Keynes (1936), s.383.
[2] G. Myrdal (1929).

labileceğini ve onlardan bağımsız olarak varolabileceğini öne sürer.

Ama konuya başka bir açıdan bakıldığında, bu arındırma işleminin olabilirliği ve "eğer iktisat doğal yasa felsefesi ve faydacı felsefenin etkisinde kalmamış olsaydı" diye başlayan bir sorgulamanın anlamlılığı kuşkulu görünüyor. Yani bugün elimizde bulunan iktisat kuramının ortaya çıkıp gelişmesini, sözkonusu iki felsefe akımının etkisinden bağımsız olarak düşünmek güçleşiyor. Bununla ilgili olarak, Schumpeter'in sosyal bilimlerle doğal yasa felsefesi arasındaki ilişkiyi ortaya koyuş biçimi oldukça aydınlatıcı. Bu konuda Schumpeter şöyle yazıyor:

> *Her bilimin ilk buluşu, kendini buluşudur. Belirli sorunlara kaynak oluşturan birbiriyle ilintili bir dizi olgunun varlığının bilinci, doğal olarak, analitik çabanın gerekli koşuludur. Sosyal bilimlerin durumunda bu bilinç, doğal yasa kavramı biçiminde kendini göstermiştir... Sosyal bilim kendini doğal yasa kavramında bulmuştur.*[3]

Kavramın Aristo'nun çalışmalarında açıkça ortaya çıktığını ve bu çalışmalardan etkilenen skolastik felsefeciler tarafından geliştirildiğini biliyoruz. Kuramın temel sorunsalı, insan için ideal olan bir düzenden yola çıkarak sosyal düzeni anlamaya ve ideal düzenden türetilen yasalar doğrultusunda biçimlendirmeye yönelik bir sorunsal. Skolastik felsefeciler için, doğal yasalar, önce akla uygun olan, mantıklı bir düşünce tarzını yansıtan, sonra da, sosyal olarak yararlı ve gerekli olana işaret eden kurallar biçiminde tanımlanıyor. Schumpeter'in yazdığı gibi;

> *...doğal yasa ideali, sosyal durumun verilerinin, en uygun koşullar altında, tek bir olaylar dizisini, mantıksal tutarlılığı olan bir süreci veya durumu belirledikleriyle, veya ters yönde etkilerle karşılaşmadan etkili olabildikleri sürece bunu belirleyebilecekleriyle ilgili bir buluşu kapsıyor.*[4]

Tanımın iktisattaki denge kavramıyla ilgili yoğun çağrışımlar içerdiği açık. Schumpeter de, tarihsel bir gerçeklik olarak, "iktisadın skolastik düşünürlerden kaynaklandığı doğrudur, bunun da olumsuz bir yanı yoktur" diyor.[5]

Burada üzerinde durulması gereken, skolastik düşüncede ortaya çıktığı biçimiyle doğal yasa kuramının insanı sosyal bir varlık olarak ele alışı. Buna bağlı olarak da, doğal yasaların, yani ideal durumu yansıtan yasaların evrensel olmadıkları, değişik toplumların özelliklerine göre değişik biçimler alabilecekleri fikrini içermesi.[6] Bu sınırlar içinde, doğal yasa kuramının, sosyal bilimin doğuşuna kaynaklık ettiği ölçüde iktisadın da, dolaylı olarak, kaynağını oluşturduğu söylenebilir. Ama ne bugün varlıkları genelde tartışmasız kabul edilen "evrensel iktisat yasalarının", ne de sosyal bilimlerin bütününden ayrışmış özerk bir

[3] J. Schumpeter (1954), ss.107, 112.
[4] A.g.e., s.112.
[5] A.g.e., s.113.
[6] Bu konuda bkz. Schumpeter (1954), s.107-142 ve L. Dumont (1965).

iktisat alanının ortaya çıkması için yeterli bir kaynak oluşturamayacağı kolayca görülebilir.

İlk olarak, doğal yasaların "sosyal durumun doğası gereği" geçerli olan yasalar oluşları, onlara doğa bilimlerinin yasaları gibi evrensel bir özellik atfedilmesini engelliyor. İkinci olarak da, insanın sosyal bir varlık olarak ele alınışı, insanın ekonomik davranışlarını belirleyen unsurların sosyal yapıdan bağımsız olarak tanımlanarak ayrı bir inceleme alanı oluşturmasına imkan vermiyor. Ekonomik davranışların, ekonomi dışı, toplumsal etkenlerle belirlendiği fikri, iktisadın sosyal yapının bütününe yönelik araştırma faaliyetlerinden bağımsız bir araştırma alanı oluşturmasını önlüyor. Bu yüzden de, iktisadın ortaya çıkışı, davranışların ve ahlâki değerlerin kaynağı olarak toplum düzeninden bağımsız, doğal bireyi veri olarak alan bir düşünce sisteminin varlığını gerektiriyor. Böylece iktisat, skolastik felsefenin ötesinde, toplumdan önce varolan birey kavramı çerçevesinde belirlenen 17. ve 18. yüzyıl modern doğal yasa felsefesinin ve modern doğal yasa felsefesinin bir kolu olduğunu söyleyebileceğimiz faydacı felsefenin etkisi altında gelişiyor.

17. ve 18. yüzyılda, fizikteki gelişmelerin sosyal düşünürleri, hatta bütün okur yazarları büyük ölçüde etkilemiş olduklarını ve bu etkinin doğa bilimi yöntemlerini sosyal araştırmalarda kullanma çabalarına yol açtığını biliyoruz. Soyut bireyden yola çıkan modern doğa felsefesi kuramlarıyla skolastik doğa felsefesi kuramları arasındaki ayırımı belirleyen unsurların bir kısmı da bu çaba içinde ortaya çıkıyor. Dönemin sosyal düşünürleri, Kopernik ve Galile'nin, daha sonra da Newton'ın kullandıkları yöntemi kendi çalışmalarına uygulamaya çalışırken, bu yöntemi, her şeyden önce, soyut ve evrensel bir hareket yasasından yola çıkarak yapılan tümdengelimsel çıkarsamalar olarak ele almışlar.[7]

İnsan davranışlarıyla ilgili çalışmalarda toplumsal gerçekliğin somut özellikleri yerine evrensel gerçeklikle ilgili soyut ilkelerin öne çıkması kuşkusuz niteliksel bir değişme içeriyor. Bu değişikliğin en önemli yönlerinden biri, M. Weber'in vurguladığı gibi, somut ve tekil olanın bilimsel ilgi alanının dışına itilmesi veya, olsa olsa, evrensel yasaları yansıtan, onların kendisinde ifade bulduğu bir örnek olarak bilimsel bir anlam taşıması. Weber bu konuda şöyle yazıyor:

> *... bütün bilimsel çalışmaların ön varsayımı olarak kabul edilen nedensellik ilkesi bütün olayların genel olarak geçerli "yasalar" bağlamında incelenmesini gerektirdiği için ve bu fikri ciddiye alan doğa bilimlerinin baş döndürücü başarısı karşısında, bilimsel çalışmanın olaylarla ilgili yasaların keşfi dışında bir anlamı olamazmış gibi görünüyordu. Olguların yalnızca yasalarla ilgili yönleri bilimsel bakış açısından önem taşıyabilirdi ve somut, "tekil", olaylar yalnızca "tipler", yani yasaları temsil eden örnekler olarak görülebilirlerdi. Bu olayların kendilerine duyulan ilgi, bilimsel bir ilgi olarak görülmüyordu.*[8]

[7] Bu etkilenmenin ilk örneklerinden biri T. Hobbes'un **De Cive** (1642) adlı çalışması.
[8] M. Weber (1984), s.108.

Adam Smith'in ilk yazdığı kitap, yukarıda özetlenen bilim anlayışını yansıtan bir yöntem çalışmasıydı: **Astronomi Tarihinin Gösterdiği Üzere Felsefî Araştırmaları Yöneten ve Yönlendiren İlkeler.** Newton'ın **Principia**'sının yayınlanışından, altmış yıl sonra yazılan ve yazarının ölümünden sonra yayınlanan bu çalışmada Smith, Newton'ın fizikte kullandığı yöntemi sosyal düşünceye uygulamaya çalışıyordu. Smith'e göre bu, "kanıtlanmış veya kanıtlanmamış ilkelerden yola çıkarak, çeşitli olguları aynı zincirin halkaları olarak bir araya getirip açıklama" esasına dayanan bir yöntemdi.[9] **Ahlâkî Duygular Kuramı** ve **Ulusların Zenginliği,** ahlâkı ve ekonomiyi bu bilimsellik anlayışıyla ele alan kitaplar.

Bu anlayışın gereği olan evrensel bir yasa, açıklayıcı bir ilke arayışı, Smith'in ahlâkî değerleri çerçevesinde yer alıyordu ve Smith aradığı ilkeyi bu değerlerden yola çıkarak bulmuştu. Burada sözünü ettiğimiz, Smith'in "iyi" bir toplum düzeninin ne olması gerektiği hakkındaki değer yargıları. Hem **Ahlâkî Duygular Kuramı,** hem de **Ulusların Zenginliği,** Smith'in iyi toplum düzeni hakkındaki görüşlerini açıkça ortaya koyduğu çalışmalar. Her iki çalışmada da Smith için iyi bir düzenin, insanlardan fazla bir şey beklemeden, onlardan zorlayıcı, ahlâkî taleplerde bulunmadan işleyen bir düzen olduğunu görüyoruz. Ekonominin örgütlenişi konusunda da, aynı biçimde, insanların doğal eğilimleri doğrultusunda yönlendirilmiş ekonomik faaliyetlerin, sürekli bir zenginleşmeye yol açtığı bir düzen, istenilir bir düzen olarak karşımıza çıkıyor. **Ulusların Zenginliği**'ndeki şu çok ünlü iki cümlenin ifade ettiği de bu:

> *Yemeğimizi kasabın, biracının ya da fırıncının yardımseverliğinden dolayı değil, onların kendi çıkarlarını gözetmeleri nedeniyle elde ederiz. Onların insancıllıklarına değil, bencilliklerine sesleniriz ve hiçbir zaman kendi ihtiyaçlarımızdan değil, onların kazançlarından söz ederiz.*[10]

Bu alıntı, çoğu zaman, Smith'in birleştirici ilke olarak bireysel çıkar dürtüsünü sisteminin merkezine yerleştirmiş olduğunu göstermek için kullanılır. Ama Smith'in çabası, insanların bencil yaratıklar olduklarını göstermek değil, insanların bencilliklerine **rağmen** herkesin çıkarı doğrultusunda işleyebilecek bir sistemin olabilirliğini göstermekti. O, toplumun ve ekonominin böyle işlemesini istiyordu. Doğal yasa felsefesinin olması gerekeni olana dönüştürerek sunma niteliği doğrultusunda ve 18. yüzyılda geçerli olan bilim anlayışının somut gerçekliğe değil, evrensel yasalara verdiği öneme uygun bir biçimde, "kendiliğinden düzen" fikrini merkez alarak, insan davranışlarıyla ilgili birleştirici ilkeye ulaşmıştı. Önemli olan insanların gerçekten bu ilkeyle tutarlı bir biçimde davranıp davranmadıkları değil, ilkenin kendiliğinden düzenin işleyişini açıklayan evrensel bir yasaya dönüştürülebilmesiydi. Aksine, insanların kişisel çıkar peşinde koşan yaratıklar oldukları fikri, genel geçer ahlâk ilkeleriyle çelişiyor ve Smith'den başlayarak pek çok iktisatçıyı sözkonusu davranışsal varsayımın "aslında" ne ifade ettiğiyle ilgili açıklamalar yapmaya itiyordu. Bu açıklamalarda iktisatçılar, insanların "ahlâksız" yaratıklar olduğunu öne süren ve bunun iyi bir şey

[9] Bkz. M. Blaug (1980), ss.56-57.
[10] A. Smith (1776), s.26.

olduğunu savunan kimseler olmadıklarını herkese ve kendilerine kanıtlama çabalarına girişiyorlardı.

Bu bağlamda, Smith'in B.de Mandeville'in çalışmalarına gönderdiği tepki son derece açıklayıcı. Mandeville'in **Arılar Masalı: Veya Kişisel Ahlaksızlıklar ve Sosyal Yararlar (The Fable of the Bees; Or Private Vices and Public Benefits,** 1714) adlı çalışması, dışardan empoze edilen ahlâk kurallarına ve siyasal düzenlemelere gerek kalmadan, insan doğasından kaynaklanan yasalar doğrultusunda işleyen bir kendiliğinden düzen fikrinin sistematik olarak işlendiği çalışmaların en ünlülerinden biri. Burada Mandeville, özellikle 17. yüzyılın ünlü ahlâk felsefecisi Shaftesbury'e karşı, toplumun herkesin çıkarlarına uygun bir biçimde varolabilmesini sağlayan şeyin, insanların ahlâklı davranmaları değil, aksine ahlâksız davranışlar olduğunu öne sürüyor. Ahlâksız davranışlar ise, bencillikle özdeşleştiriliyor ve Mandeville, insan davranışlarını belirleyen temel özelliği bencillik olarak ele alıyor. Mandeville'e göre, insanların bencilce çıkar peşinde koşmaları, diğer ahlâksızlıklarıyla, örneğin gösterişe ve lüks tüketime verdikleri önemle birleşince, talebin ve üretimin artmasına, genel olarak toplumun zenginleşmesine yol açar. Bu sonuca ulaşmak için insanların ahlâklı davranmalarını sağlayacak sosyal önlemler gerekmez. Aksine insanların bencil dürtülerini dizginlemeye yönelik bu tür önlemler, başarılı olabildikleri ölçüde, genel bir yoksullaşmaya neden olabilirler.

İnsanların temelde ahlâksız olduklarının, üstelik bu ahlâksızlığın sosyal açıdan iyi bir şey olduğunun böylesine küstahca öne sürülmesi, 18. yüzyıl ahlâk felsefecileri üzerinde tam bir şok etkisi yapmış. Mandeville'e yöneltilen eleştirilerin en ünlüleri arasında, Smith'in hocası F. Hutcheson'ınkiler var.[11] Smith de, Mandeville'in çalışmasından kaynaklanabilecek yozlaştırıcı etkilere, çalışmanın "muzır" niteliğine karşı gösterilen tepkilere katılmış. **Ahlâki Duygular Kuramı**'nda şöyle yazıyor:

> *Ahlâksız olanla ahlâklı olan arasındaki farkı tamamen ortadan kaldıran, bu yüzden de bütünüyle tehlikeli bir eğilim gösteren bir sistem daha var: Dr. Mandeville'in sisteminden söz ediyorum... Dr. Mandeville, edep duygusuyla, beğenilmeye, övgüye layık olanı yapma isteğiyle girişilen her hareketi, beğenilme ve övülme isteğinden, ya da kendi deyişiyle, gösterişçilikten kaynaklanan bir hareket olarak görüyor... Ne ölçüde ve ne yönde olursa olsun, ahlâklı davranış kurallarından sapan her tutkuyu bütünüyle ahlâksız bir tutku olarak göstermesi, Dr. Mandeville'in kitabının büyük bir yanılgısı. Dolayısıyla, başkalarının duygularıyla ilgili olan veya olması gereken her şeyi gösterişçilik olarak ele alıyor ve bu göz boyamacılık yoluyla çok hoşlandığı sonucu, kişisel ahlâksızlıkların sosyal yaralar olduğu sonucunu ortaya koyuyor.*[12]

İyi ve ahlâklı bir vatandaş, üstelik de F. Hutcheson'ın öğrencisi olan Smith'in, Mandeville'in ulaştığı sonucu içine sindirmesi çok güçtü. Ama aynı zaman-

[11] Bkz. Dumont (1977), ss.60-81.
[12] Smith (1759), ss.493-4.

da da, Mandeville'in eleştirdiği sisteminin, kendi benimsediği bilim ve toplum anlayışını yansıtan bir sistem olduğunun da farkındaydı. Bu yüzden de, Mandeville'i eleştirirken, bu kadar yankı uyandıran bir fikrın bütünüyle yanlış olamayacağını yazmıştı.[13] Smith'e göre, Mandeville bütünüyle haksız değildi, ama sistemine zararlı ve tehlikeli bir nitelik kazandıran bir yanılgıya düşmüştü. Bu yanılgı, saygın ve şerefli olma arzusuyla saygınlık ve şeref kazanma arzusu arasındaki farkın gözardı edilmesinden kaynaklanıyordu. Smith, bu arzulardan ilkinin ahlâki duyguları, ikincisinin bencil dürtüleri yansıttığını, Mandeville'in ise her ikisini de bencil dürtüler temelinde tanımladığını öne sürüyordu.

Smith'in hem çok etkilendiği hem de kendini ahlâki konulardaki görüşleriyle özdeşleştirmekten kaçındığı Mandeville'in etkisi, **Ahlâki Duygular Kuramı**'nda çok açık bir biçimde görülür. Burada Smith'in kendiliğinden bir düzenin belirleyici ilkesi olarak ele aldığı davranış ilkesi "sempati"dir, yani insanların başkalarının acı ve sevinçlerini paylaşma eğilimleri ve başkalarını kendi acı ve sevinçlerine ortak etme istekleridir. Ama bunun yanında, "kendini sevme" **(self love)** ilkesi de açıklayıcı bir unsur olarak yer alır. İnsan sosyal bir varlık olduğu, yani başkaları tarafından **bakılan** ve **değerlendirilen,** bu bakışlara ve değerlendirmelere her şeyden çok önem veren bir varlık olduğu için, bu iki ilke birbiriyle çelişmez. Dolayısıyla, "kendini sevme" ilkesi, Mandeville'in gözlemlerini yansıtır, ama onda olduğu gibi bencillik ve gösterişcilikle özdeşleşmez. Aşağıdaki alıntıda Smith'in açıkça Mandeville'le hesaplaştığını söyleyebiliriz:

> *... [insan] kimse tarafından övülmese de, övgünün doğal ve uygun nesnesi olmak ister. Yalnızca suçlanmaktan değil, suçlanabilir olmaktan da hoşlanmaz; kimse tarafından suçlanmasa da, suçlamanın doğal ve uygun nesnesi olmaktan hoşlanmaz.*[14]

Ahlâki Duygular Kuramı'nda Smith, sempati ve kendini sevme ilkelerini ekonomik faaliyetlerin açıklanmasında da kullanır. Burada Smith, özellikle, insanın neden maddi durumunu iyileştirmek için çalışıp didindiği, doğal ihtiyaçlarından daha fazlasına sahip olmak için kendini paraladığı sorusuyla ilgilenir. Ona göre;

> *Zenginliklerimizi sergileyip yoksulluğumuzu saklamamız, insanlığın acımızdan çok sevincimize sempati duyma eğilimi taşımasındandır... En çok insanlığın bu duygularını düşünerek zenginlik peşinde koşar, yoksulluktan kaçarız. Dünyadaki bütün bu çabalamanın başka ne amacı olabilir? Hırs ve tamah neye yönelir, zenginlik, güç ve şöhret peşinde koşmak nedendir?.. Zengin kişi zenginlikleriyle gururlanır, çünkü onların doğal olarak dünyanın ilgisini üzerine çektiğini düşünür, insanlığın, durumunun avantajlarından kaynaklanan bütün iyi duygularda ona eşlik edeceğini düşünür. Bu düşünceyle göğsü kabarır; zenginliğine bu yüzden duyduğu bağlılık, zenginliğinin ona sağladığı bütün diğer avantajlar yüzünden duy-*

[13] A.g.e., s.495.
[14] A.g.e., s.208.

> *duğundan daha fazladır. Yoksul kişi ise, bunun aksine, yoksulluğundan utanır. Yoksulluğunun, onu, ya diğer insanların bakışlarından gizlediğini, ya da, kendisine bakan olursa, bakanların çektiği sefalet ve üzüntü karşısında kardeşçe duygular beslemeyeceklerini düşünür.*[15]

Yani, zenginlik ve yoksulluk, insanların onlara verdikleri anlamla değerlendirirler. Ekonomik faaliyeti yönlendiren dürtü de, bu anlamlardan kaynaklanır. İnsanların çabaları, sosyal konumlarının gerektirdiği gibi yaşamayı sürdürerek ve bu konumu aşarak başkalarının onlara duyduğu yakınlığı korumaya ve arttırmaya yöneliktir. İnsanın istekleri kendinden değil, sahip olduğu şeylerin başkaları tarafından **istenilir bulunmasından** kaynaklanır.

> *Issız adada tek başına yaşayan biri için, bir sarayın mı yoksa bir tuvalet çantasında bulunabilecek, yaşamı kolaylaştıran ufak tefek araçların mı mutluluk ve hoşnutluğa daha çok katkıda bulunabilecekleri kuşku konusu olabilir. Ama toplumda yaşayan insan için böyle bir karşılaştırma sözkonusu değildir, çünkü burada, diğer bütün durumlarda olduğu gibi, gözlemcinin duygularına, doğrudan sözkonusu olan kişinin duygularından daha çok önem veririz ve onun durumunun kendisini değil, başkalarına nasıl göründüğünü dikkate alırız. Ancak gözlemcinin neden zenginlerin ve büyük adamların durumunu büyük bir hayranlıkla diğerlerinden ayırdığını incelediğimizde, bunun, onların sahip oldukları rahatlık ve mutluluktan çok, rahatlık ve mutluluk sağlamaya yarayan sayısız yapay ve şık araçla ilgili olduğunu görüyoruz.*[16]

Smith'e göre, burada araçlarla amaçların karıştırılmasından doğan ve insanları yaşamlarını ancak oyuncaklar kadar değerli olan ıvır zıvırı elde etmek için uğraşıp didinmekle harcamaya iten bir yanılgı sözkonusudur. Ahlâk felsefecisi Smith için bu ahlâki duyguların yozlaşmasıdır. Ama iktisatçı Smith, dillere destan iyimserliğiyle, bu yozlaşmanın ekonomi alanındaki olumlu sonuçlarından söz eder:

> *Doğanın üzerimizdeki etkisini bu biçimde göstermesi iyidir. İnsanlığın çalışma şevkini uyandıran ve sürekli hareket halinde tutan bu yanılgıdır. İnsanları toprağı işlemeye, evler yapmaya, şehirler ve devletler kurmaya iten budur. İnsan yaşamını yücelten ve zenginleştiren, dünyanın çehresini bütünüyle değiştiren, doğanın yabani ormanlarını verimli tarlalara çeviren, yolu izi olmayan kısır okyanusu yeni bir geçim kaynağına ve dünyanın değişik ulusları arasında bir iletişim kanalına dönüştüren bilim ve zanaatların ortaya çıkıp gelişmelerine yol açan da budur.*[17].

Bu **Ulusların Zenginliği**'nin ana temasıdır. Zenginleşmenin temelinde iş bölümü vardır. İş bölümü piyasaların genişlemesiyle birlikte gelişir. Piyasalar ise, insanın, maddi çıkar dürtüsünü izleyerek, "takas, alışveriş ve değişim" eğilimlerini geliştirmeleriyle ortaya çıkar ve yayılırlar. İnsanın doğal eğilimlerini yan-

[15] A.g.e., s.112, 113.
[16] A.g.e., ss.301-2.
[17] A.g.e., s.303.

sıtan piyasa ilişkileri, hem ekonomik gelişmeye yol açarlar, hem de insanın insan üzerindeki hakimiyetinin ortadan kalktığı eşit ve özgür ilişkiler oluştururlar. İnsanlar siyasal baskının ya da sosyal konumun zorlaması olmadan, kendi istekleriyle değişim yaparlar ve değişim içinde insanların kim oldukları değil, alıp sattıkları şeyler önemlidir.[18] Toplumsal hiyerarşi, statü ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan güç eşitsizlikleri, piyasa ilişkilerinin dışında kalır.

Ayrıca, piyasa düzeni, toplumun özgün yapısına gönderme yapılmaksızın, doğal eğilimleri yansıtan evrensel yasalar yardımıyla "bilimsel" olarak açıklanabilir. Maddi çıkar dürtüsünün, sempati ilkesinin yozlaşmasıyla ortaya çıkan bir yanılgı olmasından kaynaklanan ahlâki sorun **Ulusların Zenginliği**'nde ele alınmaz. O tartışma **Ahlâki Duygular Kuramı**'nda kalmıştır.

Gene de, **Ulusların Zenginliği**'nde Smith'in maddi çıkar dürtüsünü ekonomik faaliyetin tek yönlendiricisi olarak görmediğini gösteren bölümler vardır.[19] Ayrıca yazar, piyasa düzeninin güç ilişkilerini bütünüyle dışlamadığının, ekonomik gücün bazı grupların diğerleri üzerinde zor kullanabilmelerine yol açabileceğinin farkındadır. Örneğin, kapitalistlerin işçilere karşı birleşip "komplo" kurmaları tehlikesinin gözönünde tutulması gerektiğine işaret eder.[20] Dolayısıyla, kendiliğinden düzenin bazı grupların aleyhine işleme eğilimi gösterdiği yerde, müdahalenin gerekli olabileceğini dışlamaz.

19. yüzyıl iktisatçılarının çalışmalarında müdahalenin gerekli olabileceği alanlarla ilgili tartışmalar daha da büyük bir ağırlık taşıyor. Ayrıca bu iktisatçılar, Smith'den, **Ahlâki Duygular Kuramı**'ndan **Ulusların Zenginliği**'ne geçerken çözülmeden bırakılan ahlâki çelişkiyi de miras almışlardı. Ama araya Ricardo girip, bencil bireyle kendiliğinden işleyen düzen fikrini kullanarak bilimsel estetik açısından Smith'in çalışmalarının çok ötesine geçen soyut bir model geliştirdikten sonra.

ONDOKUZUNCU YÜZYIL: İKTİSADIN SINIRLARI

Ricardo, belki de ondört yaşında borsada çalışmaya başlamış ve formel bir eğitim görmemiş olmasından ötürü, kendisini felsefe sorunlarından uzak tutmaya gayret etmiş ve Smith'le büyük iktisatçıların çoğunu uğraştırmış olan ahlâk ağırlıklı yöntem konularıyla ilgilenmemişti. Onun katkısının özelliğini, soyut bir sistem geliştirme amacına kendini bütünüyle vererek, insan davranışlarıyla ilgili somut gözlemlerin bu çabayı güçleştiren yönlerini sistematik olarak gözardı etmiş olmasında aramak gerekiyor. Ricardo'nun Smith'den devralarak geliştirdiği sistem, insanların maddi çıkar maksimizasyonuna yöneldikleri ve bunu amaçlar ve araçlarla ilgili tam bilgiye sahip olarak yaptıkları fikri üzerinde

[18] Piyasa ekonomisinin gelişmesiyle insanlarla nesneler arasındaki ilişkinin, insanlar arasındaki ilişkiye göre ön plana çıkışının ve bunun özgürlük ve eşitlik değerleri açısından yol açtığı sonuçların ayrıntılı bir analizi için, bkz. Dumont (1977).

[19] Özellikle kitap I, bölüm 10.

[20] Smith (1776, ss.64-65).

duruyordu. Bilgi eksikliği durumunda sistemin öngörülen doğrultuda işlemeyebileceğini öne süren Malthus'a yazdıkları çok ilginç:

> *İnsanların işlerini yürütmenin ve borçlarını ödemenin en iyi ve en ucuz yollarını bilmediklerini söylemekle bana cevap vermiş olmuyorsunuz, çünkü burada sözkonusu olan, bilimle değil, gerçeklikle ilgili bir sorundur ve siyasal iktisadın hemen hemen her önermesine karşı ortaya konulabilir.*[21]

Gerçeklikle ilgili sorunların bilimle ilgili sorunlardan ayrılmasıyla geliştirilmiş olan Ricardo kuramı içinde, maddi çıkar dürtüsünün ahlâki yönünün de bilimsel sorunlar dışında kalması doğal görünüyor. Ama Ricardo'yu izleyen iktisatçılar, özellikle iktisat politikaları konusunda fikir yürütmek durumunda oldukları zaman, bilim dışında kalan bir çok sorun gibi ahlâk sorunlarıyla ilgili tartışmalara da girmek zorunda kalmışlar.

Bu iktisatçılar, Smith'den Ricardo eliyle devraldıkları sistemi yöntemsel bir temele oturtmaya çalışırlarken, faydacı felsefeden büyük ölçüde yararlanmışlar. J.S. Mill otobiyografisinde "Bentham'ın anladığı biçimde fayda ilkesi, bilgimin ve inançlarımın birbirinden kopuk, dağınık parçalarını bir arada tutan bir temel taşı olarak tam yerine oturdu" diye yazmıştı.[22] Temel taşının Mandeville'den değil de Bentham'dan gelmesi ahlâk açısından oldukça önemli. Faydacı felsefe, insan davranışlarına çağrışımcı psikoloji yardımıyla yaklaşıyordu. Çağrışımcı psikolojiye göre, insan bilgisi, duyularla algılanan deneyimlere dayanır. İnsanın karşılaştığı her yeni durumun, eski deneyimleri ve bu deneyimlerden kaynaklanan fikirleri çağrıştırdığını, bu çağrışımlar yardımıyla değerlendirildiğini öne sürer. Bu yaklaşıma göre, insanların belirli durumlarda nasıl davranacaklarını tayin eden de bu çağrışımlardır. Yani, alışkanlık, gelenek, ahlâk kuralları gibi ögeler, insan davranışlarının açıklayıcı unsurları olmaktan çıkarlar.

Faydacılar, bu noktadan hareketle, insanın deneyimleri yoluyla ahlâki davranışları sonucu ödüllendirildiğini öğrendiğini öne sürüyorlardı. Onlara göre, davranışların yol açtığı tepkiler, ahlâklı davranışların zevk, ahlâksız davranışların ise acı vermesi sonucunu doğuruyorlardı. Böylece, ahlâk toplumsal alanın dışına taşınıyor, bireysel duyu deneyimlerine indirgeniyordu. Ekonomik davranışlara faydacı felsefeden yola çıkarak yaklaşan iktisatçılar da, ahlâksız davranışları haklı çıkaran Mandeville'le özdeşleşmek zorunda kalmadan, ahlâk kurallarından bağımsız bir ekonomi alanından söz edebiliyorlardı.[23]

"Zenginlik dürtüsü" ve bu dürtüyle aralarında bir maksimizasyon problemi çerçevesinde sürekli çözümlenmesi gereken bir çelişki bulunan iki eğilim, işten kaçma ve bugünkü tüketimi yarınkine tercih etme eğilimleri, Bentham'ın "acı ve zevk matematiği" temelinde formüle edilmişlerdi. Ekonomik davranışları, bu dürtü ve eğilimlerin belirlediği öne sürülüyordu. Ama 19. yüzyıl iktisat-

[21] Aktaran, T.W. Hutchison (1986), s.136.
[22] Bkz. Myrdal (1929), s.52.
[23] Bu konuda Bkz. Myrdal (1929), özellikle bölüm 12.

çıları bu davranışların geçerli olduğu alanın sınırları konusunda son derece dikkatliydiler.[24] J.S. Mill, "Siyasal İktisadın Tanımı"nda şöyle yazıyordu:

> *Bugün genel olarak anlaşıldığı biçimiyle siyasal iktisat... sosyal durumun getirdiği değişikliklerle birlikte insan doğasının bütününü ve insanın toplum içindeki tüm davranışlarını ele almaz. O, insanla yalnızca servet sahibi olmak isteyen ve bu amaca ulaşma yollarının göreli etkinliği hakkında yargıya varabilen bir varlık olarak ilgilenir. Sosyal durumla ilgili olguların yalnızca servet peşinde koşma sonucu ortaya çıkanları üzerinde tahminlerde bulunur. Servet sahibi olma arzusuyla sürekli çelişen iki ilke dışındaki, yani işten kaçma ve harcama gerektiren iptilaların geleceğe bırakılmadan şimdi tüketilmesi isteği dışındaki, bütün insani hırs ve dürtülerden kendini soyutlar... Bilim... insanın, doğası gereği, bu iki dürtü dışında hiçbir istisna tanımaksızın daha çok zenginliği daha azına tercih eden bir varlık olduğu varsayımı altında..., değişik faaliyetleri yönlendiren yasaları inceleyerek yol alır. Dünyada insanlığın gerçekten bu yapıda olduğunu düşünecek kadar saçmalayan siyasal iktisatçılar olduğundan değil, bilimin tutması gereken yol bu olduğundan.*[25]

Yani ortada iktisadın bir bilim olarak ilerleyebilmesi için yapılan bir seçim vardı. Maynard Keynes'in babası Neville Keynes, Smith'in bilim konusundaki görüşlerini yeniden ele alıyordu.

> *Bir bilim, birbirine bağlanmış ve sistematik bir hale getirilmiş, biçimde genelliğe sahip gerçekler bütünüdür. Genelleştirilemeyen gerçek bilim olmaz, genel yasalar bile, birbirlerinden kopuk ve bağımsız kaldıkları sürece, bilim olamazlar. Dolayısıyla, bir siyasal iktisat biliminin olabilirliğinden söz ederken, yalnızca, ekonomik olgularla ilgili genel yasalar bulunabileceğini, bu yasalar arasında koordinasyon sağlanabileceğini ve onları kullanarak belirli ekonomik gerçekleri açıklayabileceğimizi kastediyoruz.*[26]

İnsana atfedilen özellikler bu bilimsel yaklaşımın gerektirdiği birbirine bağlı genel yasalar arayışı içinde yerini buluyordu. "Çünkü", diyordu N. Keynes,

> *... ekonomik faaliyetlerimizin, bazen birbirini güçlendiren, bazen de birbiriyle çelişen farklı dürtülerin etkisi altında oldukları doğru olmakla birlikte, insanlar bütün olarak ele alındığında, ekonomik meselelerde, zen-*

[24] Schumpeter (1954), klasik doğal yasa felsefesini geliştiren skolastik felsefecilerin, insan davranışlarıyla ilgili faydacı ilkeye hiç yabancı olmadıklarını yazıyor ve onlarla faydacılar arasındaki farkın, ilkenin uygulama alanının sınırlarıyla ilgili olduğunu öne sürüyor: "Ahır, ambar, dükkan ve pazar çerçevesinde, skolastik doktorlar yeterince faydacıydılar. Asıl ayırım, doktorların, faydacı bakış açısını uygun düştüğü alanla (orada bile tam olarak uygun düşmediği için, hemen hemen uygun düştüğü alanla) sınırlamaları, faydacıların ise, insan için önemli olan herşeyi, mantığa aykırı diye yok sayarak, tüm insan değerleri dünyasını aynı şemaya indirgemeleriydi" (s.133). Faydacı felsefeden etkilenen 19. yüzyıl iktisatçıları için bu gözlemin kesinlikle doğru olmadığını öne sürebiliriz.

[25] J.S. Mill (1836), ss.321-2.

[26] J.N. Keynes (1891), s.150.

> *ginlik arzusunun, herhangi bir amaçtan daha tekdüze ve çok daha güçlü bir etki oluşturduğu da doğrudur. Dolayısıyla, konunun bilimsel bir kesinlik içinde ele alınması için gerekli basitliği sağlamak açısından, bu dürtünün sonuçlarını, onun hiçbir kısıtlama olmaksızın geçerli olduğu varsayımından yola çıkarak incelemeye başlamak meşrudur, hatta kaçınılmazdır.*[27]

Smith'le başlayarak iktisatçılar, insanı maddi zenginlik peşinde koşan, servet biriktirme arzusu yalnızca çalışmayı sevmemesi ve elindekini hemen tüketme isteğiyle sınırlanmış bir yaratık olarak görmeye, bilim adına isteksizce razı olmuşlardı. Ama bu sınırlı yaratığın, **homo economicus**'un, gerçek insana tekabül etmediği onlarca son derece açıktı. Carlyle ve Ruskin gibi düşünürlerin, insanı böyle gören bir disiplinin ahlâksız niteliği üzerine yazdıklarını hiç hafife almadıkları gibi, yalnız bencil dürtüler temelinde duran bir sosyal örgütlenmenin olabilirliği konusunda da hayale kapılmış değillerdi.

Siyasal iktisada yöneltilen ahlâksızlık suçlamasıyla ilgili olarak N. Keynes şöyle yazıyor:

> *19. yüzyıl ortaları İngiliz iktisadının, yalnızca kuramsal olma çabası içinde kelimenin en kötü anlamıyla ahlâksız olduğu, bu eğilimin de kendini ekonomik faaliyetin ahlâk yasalarından bütünüyle bağımsız bir alan olduğu görüşünde kendini gösterdiği, belirgin bir suçlama olarak ortaya çıkmıştır. Bu suçlamanın, bütün dönemlerin belli başlı iktisatçılarının yazdıklarına atıf yaparak savunulması güç olmakla birlikte, iktisat biliminin popüler yorumcularının sözü edilen zamandaki üslup ve tavırları, onu bir ölçüde destekleyebilir.*[28]

N. Keynes, sözkonusu suçlamaya cevap verirken, "Hiçbir şey iktisatçının, insanın çalışma uğraşında adalet ve insanlığın normal gereklerinden bağımsız hareket ettiğini ima ettiği yolunda yorumlanması kadar üzücü olamaz" diyor. "Ne ekonomik faaliyetlerin, ne de insan faaliyetlerinin herhangi bir başka alanının ahlâk yasalarından bağımsız olamayacağını kanıtlamaya gerek yoktur"[29] Ayrıca, Keynes'in vurguladığı gibi, iktisatçılar, maddi çıkar dürtüsünün ne olumlu bir şey olduğunu, ne de değiştirilemez veya değiştirilmemesi gerekli bir şey olduğunu öne sürerler:

> *Ekonomik olgular, özgür bireylerin faaliyetlerince belirlenirler. Özgür bireylerin davranışları da, yalnız yasama aracılığıyla değil, kendi ahlâki ölçütlerindeki veya kamuoyunun onlar üzerinde oluşturduğu sosyal baskıdaki değişiklikler yoluyla da değişebilir... Ekonomik meselelerde başkalarıyla ilgili dürtülerin bireyin kendisiyle ilgili dürtüler kadar önemli olmadıkları doğrudur. Gene de, başkalarıyla ilgili dürtüler önemli bir etki kaynağı oluştururlar ve sosyal sorumluluk gelişip yaygınlaştıkça önemlerinin artması beklenebilir.*[30]

[27] A.g.e., s.119.
[28] A.g.e., s.41.
[29] A.g.e., s.41.
[30] A.g.e., ss.43-4.

Yani insan ne bütünüyle bencil bir yaratık olarak görülmekte, ne toplumsal ahlâk kurallarından bağımsız bir bencillik yüceltilmekte, ne de insanın giderek daha az bencil, **homo economicus**'a daha az benzeyen bir varlık haline gelmesi olasılığı dışlanmaktadır. Aksine, 19. yüzyıl iktisatçıları, özellikle J.S. Mill, evrimci bir ahlâk yaklaşımı doğrultusunda, insanın kuramlarının temelini oluşturan davranış özelliklerinden sıyrılıp, davranışlarında sosyal sorumluluk kaygılarının daha önemli bir ağırlık taşıdığı bir varlık haline gelmesini istenilir bir gelişme olarak ele almış ve tartışmışlardır. Bu alanda J.S. Mill'in özellikle eğitimin rolü üzerinde durduğunu biliyoruz.[31]

Marshall da, evrimci ahlak görüşünü benimsiyor ve zamanla insan davranışlarında sosyal dürtülerin bencil dürtülere göre daha büyük ağırlık taşıyacağına inanıyordu. "Uygarlık ilerledikçe, satın alınamayacak zevklerin öneminin artacağı" görüşü bu inancın bir parçasıydı.[32] Marshall, insan isteklerinin en alt düzeyde olanlardan daha yükseklerine doğru giden bir sıralamaya tâbi tutulabileceğine inanıyordu. Parayla satın alınabilen nesneler daha alt düzeyde, diğerleri daha üst düzeyde isteklerdi. Bu, Marshall'a göre, iktisatçının gözardı edemeyeceği bir gerçekti. Kendi deyişiyle:

> *[İktisatçı] yaşamın zihinsel ve ruhsal yönünü gözardı etmez. Aksine, iktisat çalışmalarının dar kullanımında bile, var olan isteklerin güçlü ve ahlâklı bir kişiliğin oluşmasına yardım edecek nitelikte olup olmadıklarını bilmek önemlidir. Ve bu çalışmalar, daha geniş kapsamlı bir kullanım içinde pratik sorunlara uygulandıklarında, iktisatçı, herkes gibi, faaliyetleri yönlendirmede eşit ölçüde etkin olan ve dolayısıyla ekonomik ölçümlerde eşit ağırlık taşıyan zevklerin gerçek değerleri arasındaki farklarla ilgilenmek zorundadır.*[33]

Ölçümler ekonomik çalışmanın yalnızca başlangıç noktasıdır, gene de Marshall, iktisadın saygın bir meslek olabilmesi için ölçüm yapabilme yeteneğinin çok önemli olduğunu düşünür. İktisadın maddi çıkar dürtüsü temelinde tanımlanması da, "bu dürtü belirli miktarda parayla ölçülebildiği ve bu kesin miktar iş yaşamının en düzenli amacını oluşturduğu, böylece de iktisadın insanı inceleyen bütün diğer dallara üstün olması sağlanabildiği" içindir.

> *Kimyagerin hassas terazisi kimyayı diğer doğa bilimlerinden üstün kıldığı gibi, iktisatçının elindeki bu terazi de, ne kadar kaba saba ve mükemmellikten uzak olursa olsun, iktisadın diğer sosyal bilim dallarından daha kesin çözümlere ulaşabilmesini sağlamıştır.*[34]

Yani maddi çıkar dürtüsü, parayla ifade edilebilen, dolayısıyla ölçülebilen ve istatistiksel çalışmalara konu olabilen olguların alanını belirler. Marshall'a göre:

> *İktisatçının [bundan farklı] dürtülerin etkilerini dikkate almaktan alıko-*

[31] Bu konuda bkz. F. Hirsch (1978), ss.142-3.
[32] A. Marshall (1890), s.783.
[33] A.g.e., s.17.
[34] A.g.e., s.14.

> *yan şey, isteksizlik değil, çaresizliktir. Başkalarına iyilik etmeye yönelik bazı davranışların istatistiksel karşılıklarla betimlenebilmesi ve yeterli kapsamda ortalamaların hesaplanabilmesi, bir ölçüde yasalara indirgenebilmesi, iktisatçıları memnun eder... Ancak, görev duygusuna ya da insanın komşularına duyduğu sevgiye bağlı olan davranışların çoğu, genellikle, sınıflandırılamaz, yasalara indirgenemez ve ölçülemez. İktisat mekanizmasının onları ele alabilecek duruma getirilememesi de, onların kişisel çıkar dürtüsünden kaynaklanmamalarından değil, bu yüzdendir.*[35]

Bunun yeterince açık bir biçimde vurgulanmamış olması, Marshall'a göre, iktisadın ahlâkla ilgili sorunlarının kaynağını oluşturuyordu:

> *Eğer daha önceki iktisatçılar bunu açıkça belirtmiş olsalardı, pek çok yanlış yorumdan kaçınabilirlerdi. Carlyle ve Ruskin'in insan çabalarının doğru amaçları ve zenginliğin doğru kullanım yolları üzerine geliştirdikleri mükemmel öğreti de, bu düşünürlerin iktisada yönelttikleri acı eleştirilerle bozulmamış oluyordu. Bu eleştiriler, bilimin bencilce bir zenginlik arzusu dışında hiçbir dürtüyü dikkate almadığı, hatta pis bir bencillik politikasını savunduğu yolundaki yanlış bir inanca dayanıyorlar.*[36]

Marshall'ın kendi kuramsal çalışması, kesinlikle ahlâki kaygılardan bağımsız değildi. Hem zenginlik dürtüsü dışındaki dürtülerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinden söz ediyor, hem de iktisatçının, paranın ne için istendiğini ve nasıl kazanıldığını dikkate alması gerektiği fikrini savunuyordu. Özellikle iş adamlarının, parayı "asil" amaçları gerçekleştirmeye yarayan bir araç olarak görmelerinin ve bununla ilgili olarak taşıdıkları ahlâki sorumluluğun bilincine varmalarının, çok önemli olduğunu düşünüyordu. Bu alanda iktisat eğitimi çok önemli bir rol oynayabilirdi. İktisat, öğrencilerinin çoğunun daha sonra işadamı olarak disiplinin konusunu oluşturdukları bir disiplin olduğu için(!), akademik disiplinler içinde özel bir yer taşıyordu. Bu da, Marshall'a göre, iktisat eğitiminde, ahlâki amaçlar doğrultusunda dikkatle değerlendirilmesi gereken bir özellikti.[37]

Marshall, ölçüm yapabilme yeteneğine verdiği öneme rağmen, iktisadın doğa bilimlerinin yöntemlerini taklit edemeyecek bir ahlâk bilimi olduğuna, özellikle politika konusunda söz söyleme durumunda olduğu için böyle olduğuna inanıyordu.[38] İktisat politikasıyla ilgili pratik konularda iktisatçı, kendiliğinden düzenin kaynak dağıtımında dengeyi sağlayamadığı veya sağladığı dengenin

[35] A.g.e., s.24.

[36] A.g.e., s.22.

[37] Bu konuda bkz. J. Maloney (1985), özellikle ss.32-35.

[38] 19. yüzyılda "ahlak bilimi" teriminin, aşağı yukarı, bugünkü "sosyal bilim" terimini karşılayacak biçimde kullanıldığını biliyoruz. Ama yalnızca aşağı yukarı. Çünkü ahlâk bilimleri, genellikle iki alanı kapsayan bilimler olarak görülüyorlardı: Ahlâkın niteliği ve temelleri üzerinde duran "genel ahlâk" ve yaşamın belirli alanlarda insan davranışlarını inceleyen "kısmî ahlâk". Bu yaklaşıma göre, belirli bir alandaki insan davranışlarını inceleyen bir ahlâk biliminin, bu davranışların ahlâki niteliği ve temelleri üzerinde söz söylemesi kaçınılmazdı. Bu konuda bkz. Maloney (1985), ss.186-202.

sosyal olarak kabul edilemeyecek güç eşitsizliklerine yol açtığı durumların herbirini dikkate almak zorundaydı. Bu alanda, maddi çıkar maksimizasyonuna yönelik davranışların yol açacağı zenginlik artışı tek sosyal amaç olarak ele alınamazdı. Dolayısıyla "doğal" düzenin işleyişine müdahale edilmesi gerekli olabilirdi ve müdahalenin, farklı davranış ilkelerini ve ahlâki değerleri içermesi kaçınılmazdı. Yani, sosyal düzen bencil dürtüler temelinde örgütlenemez, sosyal politika sorunları bu temelde tartışılamazdı.

Marshall bu konuların ölçüme olanak veren sistematik bir çerçeve içinde tartışılamayışını, ahlâki değerlerin tanım gereği bilim dışında kalmalarına değil, iktisadın yeterince gelişmemiş olmasına bağlıyordu. Ona göre iktisadın gelişmesi bu yönde olmalı, disiplin bugün dışarda bıraktığı konuları içine alacak biçimde ilerlemeliydi. Kendi **İktisadın İlkeleri**'nin amacını da böyle tanımlıyordu: "Dürtülerin çeşitliliği, bunları ölçmenin güçlükleri ve bu güçlükleri aşmanın yolları, bu çalışmada ele alacağımız konuların en önemlileri arasında yer alıyor".[39]

Oysa aynı güçlük, bireyin bencil dürtülerinden yola çıkarak sosyal politika önerilerinde bulunmanın güçlüğü, diğer 19. yüzyıl iktisatçılarının çoğunu farklı bir yol arayışına itmişti. Bu iktisatçılar, Marshall gibi iktisadın sınırlarını genişletme çabalarına girişmek yerine, bilim alanının **(Science of political economy)** sınırlarını belirleyerek bu alanın dışında kalan iktisat politikası konularını içeren bir "zanaat" alanı **(art of political economy)** tanımlamaya gitmişlerdi. Dönemin yöntem tartışmalarında çok önemli bir yer tutan "bilim olarak iktisat" ve "zanaat olarak iktisat" ayırımı böylece ortaya çıktı.

Üretim ve değişimle sınırlı olan bilim alanında Smith'in iki amacı da, evrensel bir ilkeyle toplumu bilimsel olarak açıklamak ve insanın insan üzerinde ekonomi dışı bir güç kullanmasına gerek kalmadan işleyen bir doğal düzeni kavramsallaştırmak, gerçekleşebiliyordu. Bu alanda, üretim artışıyla çelişen bütün sosyal amaçlar konu dışı bırakılabiliyordu. Burada, Mill'le, ekonominin doğal yasalarına gönderme yaparak, "herhangi bir zenginlik kaynağını azaltan nedenlerin hepsi kötülük ve çılgınlıktan kaynaklanır" diyen N. Senior arasındaki fark siliniyordu.[40]

Oysa, bölüşümün ele alındığı zanaat alanında işler çok daha karışıktı. Mesela eşitlik, hem zorlayıcı müdahaleyi, hem de zenginlik artışının kısıtlanmasını gerektirebilen bir sosyal amaç olarak ortaya çıkıyor ve doğal yasalar bağlamında ele alınamıyordu. Bu ve buna benzer sorunlar karşısında, zanaatkar olarak iktisatçının, "insanların nihai amaçları nelerdir?" ve "bu amaçlar nasıl bir sosyal düzen içinde gerçekleşir?" gibi soruları dikkate alması kaçınılmaz oluyordu.[41]

[39] Marshall (1890), s.25.

[40] M. Dobb (1973), s.108. Dobb'da üretimle bölüşümü birbirinden ayırmanın ve bu ayırım temelinde iktisat politikası önerilerinde bulunmanın olanaksızlığıyla ilgili çok yararlı bir tartışma buluyoruz.

[41] N. Keynes (1891), "bilim" ve "zanaat" ayırımını ayrıntılı bir biçimde tartışıp, savunuyor. Ama o bile "ekonomide herşey birbiriyle ilgilidir" diyerek, ayırımın güçlüğünü kabul ediyor.

Bu kaçınılmazlığı sistematik bir biçimde ele alan iktisatçıların sonuncusu, Avusturya okulunun kurucusu K. Menger'di. K. Menger, bu ayırımı, soyut/bilimsel iktisat ve ampirik/gerçekçi iktisat bağlamında ele alırken, bilimsel iktisadın temelindeki davranışsal varsayımların sosyal politika tartışmaları açısından ne derece kısıtlayıcı olduğunu açıkça ortaya koymuştu.

Menger, sözkonusu davranışsal varsayımları, Smith'in ve özellikle Mill'in psikolojik bireyciliğinden farklı bir bağlamda tanımlamıyordu. İktisat, Smith'den başlayarak ekonomik faaliyeti bireyin psikolojik özelliklerinden yola çıkarak açıklamıştı. Mill'in katkısıyla, bu psikolojik özellikler faydacı felsefe temelinde tanımlanmıştı. Menger'de ise, yöntemsel bireycilik, faydacı felsefeden bağımsız iki temel önermeye indirgeniyordu: 1) Ekonomik faaliyeti bireysel kararlar belirler. Ekonominin işleyişi, "toplum", "sistem", "tarih" gibi soyut kategorilerle değil, somut insanların aldıkları, somut kararlarla açıklanabilir; 2) İnsan davranışları, amaçlı davranışlardır. Yani insanlar karar alırken, belirli amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için kullanılması gereken araçları gözönünde tutar, bu amaç-araç ilişkisi bağlamında hareket ederler.

İnsanların amaçlı davranışları, biraraya gelerek, tek başına kimsenin amaçlamadığı kurumlardan oluşan bir düzeni oluştururlar. İnsan ihtiyaçları, bu düzen içinde, onları karşılamak üzere düşünülüp taşınılarak biçimlendirilmiş araçlara gerek kalmadan karşılanırlar. Menger burada Smith'in "ihtiyaçlarınızı karşılamak için diğer insanların iyi niyetine muhtaç olmadığımız" bir düzenden sözederken kastettiği şeyi kastetmekte, ama Smith'in kişisel çıkar kavramını karşılamak için kullandığı "sempati", "kendini sevme", "maddi çıkar arayışı" gibi ilkelerin yerine, yalnızca "amaçlı davranış" ilkesini koymaktadır. Kendiliğinden düzenin işlemesi için gerekli olan budur ve iktisatçının görevi, bu amaçlı davranışların, nasıl bireysel davranışların hedefini oluşturmayan sonuçlara yol açarak, kimse tarafından planlanmamış toplumsal kurumlara yol açtığını incelemektir. Menger'e göre, ekonomik faaliyetin işleyişi açısından önemli olan kurumların çoğu, piyasa. faiz haddi, rantlar, vb. bu tür incelemelere konu olabilecek kurumlardır.

Bu incelemeler bilimsel iktisadın konusunu oluştururlar. Ama siyasal iktisat, kesinlikle, bilimsel iktisatla sınırlı değildir. Menger, iki açıdan, iktisatçının bilimsel iktisadın dışına çıkması gerektiğini savunur. İlk olarak, bazı ekonomik kurumlar, Menger'in canlı organizma benzetmesini kullanarak ele aldığı kendiliğinden düzeni oluşturan planlanmamış kurumlar değildirler. İnsanlar tarafından, bilinçli bir biçimde, belirli sosyal amaçları gerçekleştirmek üzere geliştirilen kurumlar, bilimsel iktisadın yöntemsel bireyciliğini aşan ve sosyal amaçları dikkate alan "pragmatik" bir yaklaşımla incelenmek durumundadırlar. Yani, vergi sistemi, emeklilik düzeni, merkez bankacılığı gibi kurumsal yapıların, bireylerin amaçlı davranışlarının planlanmamış sonuçları olarak incelenemeyecek bir alan oluşturdukları, Menger'in çalışmasında açıkça kabul edilmektedir.

Asıl önemlisi, kendiliğinden düzenin insan ihtiyaçlarını dış müdahaleye gerek kalmaksızın, ekonomi dışı zor unsurlarına yer bırakmadan karşılayabilmesi

için, insanların amaçlı davranışlarıyla ilgili hiç de gerçekçi olmayan bazı varsayımların doğru olduğunu kabul etmek gerekir. Bu varsayımların ne derece sınırlayıcı olduklarını hiçbir iktisatçı Menger kadar açık bir biçimde ortaya koymamıştır. Siyasal iktisadı, insanla ve insan ekonomisiyle ilgisi olmayan işe yaramaz soyutlamalarla uğraşmakla suçlayan Alman Tarihçi Okulu mensuplarına karşı giriştiği polemikte, siyasal iktisadı savunurken, bir yandan da eleştirilerin yeterince kapsamlı olmadıklarını, soyutlamayı bütün boyutlarıyla ele almadıklarını yazmıştı.[42] Menger'in belirttiği gibi:

> *Kuramsal iktisadın derli toplu bir formülasyonundan otomatik olarak kaynaklanan ön varsayımlar şunlardır: 1) Ekonominin ele alınan bütün özneleri, çıkarlarını tam olarak savunmaya çalışırlar, 2) Fiyat mücadelesi içinde, ne peşinden koşulan ekonomik hedefler, ne de bu hedefe ulaşmak için uygun yöntemler konusunda hiçbir yanılgıya düşmezler, 3) Ekonomik durum, fiyat belirlenmesini etkilediği ölçüde, onlarca her yönüyle bilinir, 4) Üzerlerinde onların ekonomik özgürlüğünü (ekonomik çıkar peşinde koşmalarını) engelleyebilecek hiçbir dışsal güç yoktur.*
>
> *Yukarıdaki varsayımların gerçek bir ekonomi içinde çok ender durumlarda geçerli olduklarını ve geçerli olduklarını ve dolayısıyla kural olarak **gerçek** fiyatların **ekonomik** fiyatlardan (ekonomik duruma tekabül edenlerden) saptıklarını söylemeye bile gerek yok.*[43]

Dolayısıyla,

> *bilimsel iktisat bize **analitik olarak** veya **soyut olarak kavramsallaştırılmış bir ekonomi dünyasında geçerli olan yasalar** hakkında fikir verirken, ampirik / gerçekçi iktisat da bize insan ekonomisinin gerçek olgularının birlikte varoluşlarındaki veya birbirlerini izleyişlerindeki düzenlilikler hakkında bir fikir vermelidir. Bu **gerçek** olgular da, bütün ampirik gerçeklikleriyle, soyut ekonomi dünyasından kaynaklanmayan sayısız unsur içerirler.*[44]

Menger, iktisatçının uğraşını, hem soyut / bilimsel iktisat alanını, hem de ampirik / gerçekçi iktisat alanını kapsayan bir uğraş olarak tanımlıyordu. Ona göre, ilginç ve önemli sorunlar, hiçbir zaman bilim alanının sınırları içinde ele alınamazlar. Bu sorunlar, insanın toplumsal olarak belirlenmiş amaçlarının ekonomik çıkar dürtüsüne hakim olduğu, davranışlarının toplumsal sınırlamalar ve belirsizlik gerçekliği tarafından etkilendiği bir varlık olarak, yani gerçek insan olarak ele alınmasını gerektirirler. İnsanın neyi, niçin istediği ve isteklerini nasıl gerçekleştirdiği, Menger'in çizdiği araştırma programının önemli bir parçasıdır. İktisatçının, özellikle, otomatik dengenin gerçekleşmesini önleyen, kendiliğinden düzenin ihtiyaçları beklenilen doğrultuda karşılamasını engelleyen bir olgu olarak belirsizlik olgusu üzerinde durması gerekir.

[42] Aktaran, Hutchison (1986), s.127.
[43] K. Menger (1883), s.71.
[44] Menger (1883), s.73.

MENGER'İN MİRASÇILARI

Avusturya okulunun ikinci kuşak mensupları von Mises ve von Hayek, bu araştırma programını izleyerek, iktisadın **homo economicus'un** dünyasından gerçek insanın dünyasına doğru gelişmesini gerçekleştirecek katkılarda bulunmadılar.[45] Artık kişisel çıkar, maddi çıkarla sınırlı değildi, ama çıkar maksimizasyonuna yönelik davranışların ekonominin temel yönlendiricisi olarak ele alma geleneği sürdürüldü. Üstelik, kişisel çıkar artık maddi çıkarla özdeşleştirilmediği için, ekonomik yasaların, Menger'in ne derece sınırlı olduklarını gösterdiği bu yasaların, insan faaliyetinin her alanında geçerli olabilecekleri fikri ortaya çıkıp gelişti. Bu fikrin en uç noktalara götürüldüğü çalışmalardan ilerde söz edeceğiz.

Hayek ve Mises'in ampirik/gerçekçi iktisadı, Avusturya yaklaşımına "araştırmasız araştırma programı"[46] denmesine yol açacak ölçüde ihmal etmelerinin nedeni, 19. yüzyıl iktisatçılarınınki türünden bir bilimsellik kaygısı değildi. Aksine onlar, 20. yüzyılda iktisada doğa bilimi, özellikleri atfetmeye çalışan "bilimselci" yaklaşımı şiddetle eleştirmişlerdi.[47]

Mises ve Hayek'in Menger'in mirasını değerlendiriş biçimleri, piyasa sistemiyle ilgili saf bir değer yargısı tarafından belirlenmişti. Onlara göre, piyasa düzeni "amaçsız" bir düzendi, yani herhangi bir sosyal amacın gerçekleştirilmesine katkıda bulunması sözkonusu değildi. Ama her müdahaleyi, kendilerinin en önemli sosyal amaç olarak kabul ettikleri özgürlük amacına yöneltilmiş bir tehdit olarak görüyorlardı. 1930'lu yıllarda, bir yandan piyasa ve sosyalizm ilişkisiyle ilgili yoğun tartışmaların yer aldığı, bir yandan da, özellikle M. Keynes'in katkısıyla, müdahaleci iktisat politikalarının kuramsal temellerinin atıldığı bu yıllarda, söz konusu "ahlâki" görüşü, hem sosyalist planlamacılık hem de Keynesgil müdahaleciliğe karşı sonuna kadar savunmuşlardı.[48]

Bu tartışmalarda Hayck ve Mises, Menger'in **bilimsel** iktisadın amacını tanımlarken kullandığı "amaçlı davranışların amaçlanmamış sonuçları" fikrini, ampirik/gerçekçi iktisadın geçerli olması gereken bir alanda, müdahaleci politika önerilerine karşı kullandılar. Belirsizlik olgusunun, dolayısıyla dengeden sapmaların gerçekliği üzerinde durdular, ama bunu, dengenin "mümkün" olduğunu, dengeden sapmalara karşı müdahalenin ise imkansız olduğunu göstermek için yaptılar.

Hayek, çok önemli iki makalesinde, "İktisat ve Bilgi" ve "Toplumda Bilgi Kullanımı" adlı makalelerde, belirsizlik olgusunu ele alıyordu.[49] Bu makalelerde, ekonomik karar alma sürecinde belirsizliğin önemini vurguluyordu. Hayek,

[45] Son zamanlarda, okulun üçüncü kuşak mensuplarının, Mises ve Hayek'le hesaplaşarak Menger'in ortaya atıp geliştirmediği bazı fikirlerin üzerinde durmaya başladıklarını gözlemleyebiliyoruz. Örneğin M. Addleson (1986) ve R. M. Ebeling (1986).

[46] Paqué (1985).

[47] Özellikle bkz. F. von Hayek (1942, 1943, 1944b).

[48] Bu tartışmalarla ilgili olarak bkz. E. Eren (1987).

[49] F. von Hayek (1937 ve 1945).

ekonomik durumla ilgili olarak bilinmesi gereken her şeyi, hiç kimsenin bilemeyeceğini öne sürüyordu. Ama bütün bireylerin, tek tek, durumla ilgili bilgilerin tümünün bir parçasına kendi kararlarını verirken kullanabilecekleri bir parçasına sahip olduklarını yazıyordu. Bu bölük börçük bilgi parçaları, bir koordinasyon mekanizması işlevini gören piyasa tarafından biraraya getiriliyor ve böylece kaynak dağıtımı, ihtiyaçları karşılayacak biçimde gerçekleşiyordu.

Sözünü ettiğimiz makalelerin ilkinde Hayek, tanımladığı koordinasyon sürecinin incelenmesini iktisatçının temel işlevi olarak ele alıyordu. Ama ne burada, ne de aynı konuyu ele alan ikinci makalede, bu incelemenin nasıl bir araştırma programı çerçevesi içinde yürütülmesi gerektiği konusunda hiç bir ipucuna rastlamıyoruz.[50] Bu iki makalede ve yaptığı bütün yöntem çalışmalarında Hayek, bu fikri, insanların tek tek sahip oldukları bilgi parçalarının tek elde toplanamayacağını, dolayısıyla bir merkezi planlamacı veya iktisat politikası uygulayıcısının piyasanın yerine getirdiği koordinasyon işlevini yerine getiremeyeceğini savunmak için kullanmıştı. Onun için önemli olan, planlanmamış bir ekonomik düzenin planlanmış bir düzen gibi işlediğini göstermekti. "Nasıl?" sorusu önemli değildi, çünkü bu düzenin kusurlarının düzeltilmesi veya daha iyi bir düzen geliştirilmesi çabaları, beyhude çabalardı. Bu çabaların neden beyhude olduğu sorusuna verilen cevap ise şöyleydi:

> *Bütün söyleyebileceğimiz, şimdiye kadar kimsenin, bugünkü sistemin, ona en saldırgan bir biçimde karşı çıkanların bile hoşlandıkları bazı özelliklerini koruyan bir alternatif sistem geliştirememiş olduğu. Sözkonusu özellikler, özellikle, bireyin bu sistem içinde kendi uğraşını seçebilmesine ve böylece bilgi ve becerilerini özgürce kullanabilmesine tanınan imkanların genişliğiyle ilgili.*[51]

Burada herhangi bir bilimsel iddiadan çok, A. Smith'den miras kalma bir değer yargısının sözkonusu olduğu açıkça görülebilir. Menger'in üzerinde durduğu belirsizlik olgusu, Hayek'de (ve Mises'de) sistematik araştırmalara konu alınacak yerde, bu değer yargısına biraz olsun nesnel bir görünüm veren bir dayanak oluşturmuştur. Hatta Menger'in fikrinin bu siyasal/ahlâki kullanımı, onun sistematik bir biçimde incelenmesini dışlamıştır, çünkü bu tür bir inceleme sonucu piyasa mekanizmasının nasıl işlediğinin anlaşılması, onun kontrol edilmesinin mümkün olduğunu gösterebilir. Piyasanın tam olarak anlaşılamayacak bir mekanizma olarak kavramsallaştırılması ise, müdahalenin imkansızlığının kanıtı olarak kullanılabilir. Bu olanağı sonuna kadar kullanan Hayek'e göre, insanın "hikmetinden sual olunmaz" piyasa güçlerine boyun eğmekten başka çaresi yoktur. Bu, bütünüyle siyasal amaçlarla yazılmış popüler bir çalışma olan **Kölelik Yolu**'nda açıkça ortaya çıkar. Burada Hayek, şöyle yazıyor:

> *Ne anlayabildiğimiz, ne de akıl sahibi bir varlığın bilinçli kararları olarak değerlendirebildiğimiz güçlere boyun eğmeyi reddetmek, eksik ve dolayısıyla yanlış bir rasyonalizmin ürünüdür... [Bu rasyonalizmin] göre-*

[50] Bununla ilgili bir tartışma için bkz. L.A. Boland (1986).
[51] F. von Hayek (1937), s.89.

> *mediği, bu karmaşık toplum yok edilmedikçe, piyasanın anonim ve görünüşte irrasyonel güçlerine boyun eğmeye razı olmanın karşısındaki tek seçenek, diğer insanların, kontrolu eşit ölçüde olanaksız ve dolayısıyla keyfi güçlerine boyun eğmeye razı olmaktır.*[52]

Ekonominin farklı bir örgütlenişi insanın insan üzerinde zor kullanmasını ve özgürlüklerin kısıtlanmasını zorunlu olarak birlikte getirir. A. Smith'in toplumla ilgili ahlâki değerleri, ancak bir piyasa düzeni içinde gerçekleşebilir. Hayek'-de, ne Smith'in toplumda güç eşitsizliklerinin ortaya çıktığı noktalarda kendiliğinden düzene müdahale edilmesi gerektiği yolundaki fikirlere, ne de Menger'in kendiliğinden düzeninin neden öngörüldüğü gibi işlemeyebileceğine dair geliştirdiği fikirlere rastlarız.

Bu fikirler, Avusturya okuluna mensup olmayan, ama Menger'in gerçek mirasçıları olarak görebileceğimiz iki iktisatçı tarafından, F. Knight ve J.M. Keynes tarafından geliştirildiler. Bu düşünürlerin ikisi de, siyasal liberalizmin değerlerine Mises ve Hayek kadar bağlıydılar. Ama bunların, piyasa sisteminin dışında, ahlâki düzeyde belirlenen değerler oldukları inancıyla tutarlı bir biçimde, Mises ve Hayek'den farklı olarak, toplumun bu değerler doğrultusunda düzenlenip düzenlenmemesinin, yalnızca insanların onlara sahip çıkıp çıkmamalarına bağlı olduğunu savunuyorlardı.[53] İkisi de "maddi" ve "ahlâki" konuların birbirine karıştırılmasına karşıydılar. Keynes, **Kölelik Yolu**'nun yayınlanmasından sonra Hayek'e bu konuda şöyle yazmıştı:

> *... planlama, olabildiğince çok sayıda kişinin, hem liderlerin hem de onları izleyenlerin, sizin ahlâki tavrınızı bütünüyle paylaştığı bir toplumda yer almalı... bize gerekli olan, doğru ahlâki değerlerin yeniden yerleşmesi-sosyal felsefemizde doğru ahlâki değerlere yeniden dönmek. Eğer cihatınızı buraya yönlendirebilirseniz, bu kadar Don Kişot gibi görünüp Don Kişot gibi hissetmekten kurtulurdunuz. Belki sizi ahlâki ve maddi konuları birbirine karıştırmakla suçluyorum. Düşünceleri ve duyguları yanlış kişilerce uygulamaya konulduklarında cehenneme giden yolu oluşturabilecek tehlikeli eylemler, doğru bir biçimde düşünen ve duyan bir toplulukta güvenle uygulanabilirler.*[54]

Yani planlı müdahale, siyasal liberalizmin sonu demek değildir. Aksine, piyasanın "anonim ve keyfi" güçleri toplumsal bütünlüğü tehdit etmeye başladığı noktada müdahaleden kaçınmak, liberal değerleri göz göre göre tehlikeye atmak anlamına gelebilir.[55] F. Knight'ın vurguladığı gibi, toplumun en önemli

[52] F. von Hayek (1944a), s.205.

[53] Burada, Hayek ve Mises'in liberalizmiyle piyasa düzeniyle siyasal liberalizm arasında bire-bir bir ilişki kuran vülger liberalizm anlayışı arasındaki farkı yeniden vurgulamak istiyoruz. Hayek ve Mises, piyasanın kendi başına özgürlük ve demokrasi gibi amaçları yerine getirebileceğini savunmazlar. Gene de, onlar için, özgürlük ve demokrasi, son tahlilde, ancak piyasayla kaimdir ve yöntem anlayışlarıyla çelişen bir biçimde, iktisadı analizi bu değer yargısına destek oluşturmak üzere kullanmışlardır.

[54] R. Harrod (1972), s.515.

[55] A.g.e., s.514.

sorunları, bireysel amaç/araç ilişkileriyle tanımlanan ekonomik sorunlar değil, "ekonomik çıkarlar karşısında toplumsal birliğin korunmasıyla ilgili sorunlardır".[56]

Menger gibi, Knight da, bireysel tercihleri veri olarak kabul eden bir amaç/araç ilişkisinin incelenmesine indirgenmiş saf iktisat yaklaşımının sınırlarına işaret ediyordu. O da, Menger gibi, ekonomik davranışları etkileyen toplumsal unsurlar ve karar alan bireyin karar durumuyla ilgili bütün verilere tam olarak sahip olmasını engelleyen belirsizlik olgusu yüzünden, saf iktisat yaklaşımının iktisatçıyı fazla ileri götüremeyeceğini savunuyordu. Knight'a göre, pratik anlam taşıyan, bütün çalışmalarda, bu yaklaşımın ötesine geçmek gerekir. Aksi halde, "iktisatçıların yaptıkları iş ya yalnızca hoşça vakit geçirmeye, ya da insanların birbirlerinden nasıl faydalanabileceklerini göstermeye yönelik bir iş olarak kalacaktır".[57]

Knight, bir insan biliminin, toplumu, tercihleri veri olarak alınan bencil bireyin davranışları doğrultusunda, doğal kategorilerle açıklayamayacağını öne sürer. Toplum, insanın kendi değerleri doğrultusunda ve başkalarıyla olan ilişkileri çerçevesinde kontrol edip biçimlendirdiği bir yapı olarak ele alınmalıdır:

> *... toplumla ilgili düşünür, eğer doğa bilimi yaklaşımını benimserse, toplumun, zaman dışı bir biçimde kendi doğasınca belirlendiğini, ancak dışardan müdahaleyle mucize kabilinden değişebileceğini varsaymak zorundadır. Ama sosyal politika açısından anlamlı bir şey söyleyebilmek için varsayması gereken, hem toplumun kendini değiştirmek üzere bir seçim yapabileceği, hem de düşünürün bu seçime yol açabileceği veya niteliğini etkileyebileceğidir.*[58]

Knight, kendisi de müdahalecilik konusunda çok temkinli bir tavır içinde olmasına rağmen,[59] bu müdahaleyi bütünüyle dışlayan laissez-faire bireyciliğinin, hiçbir toplumda, hiçbir zaman, ne uygulandığını, ne de istendiğini yazar.[60] Toplumdaki çıkar çatışmaları içinde ortaya çıkan güç eşitsizliklerini dışlayan bu yaklaşımın, gerçek dünyanın özellikleri içinde herhangi bir kuramsal geçerliliği de yoktur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, gerçek dünyanın temel özelliği olan belirsizliğin, kendiliğinden düzenin, kuramda belirtildiği biçimde işlemesine olanak vermemesidir.

Knight, **Risk, Belirsizlik ve Kâr** adlı kitabında, kâr olgusunu, belirsizliğin bir sonucu olarak ele alır ve buradan yola çıkarak denge modellerini eleştirir. Bu modeller de, tam rekabet koşulları altında işleyen bir piyasa sisteminde, bireyler rasyonel bir biçimde davrandıkları sürece, fiyatlar marjinal maliyete eşit olarak belirlenecek ve herkes üretimden marjinal verimliliğine eşit oranda pay alacaktır.

[56] F. Knight (1921), s.XXXII.
[57] Knight (1921), s.XXVII.
[58] Knight (1921), s.XXV.
[59] Nitekim, **Risk, Belirsizlik ve Kâr**'ın 1948 baskısına yazdığı önsözde, **Genel Teori**'ye atıfla, Keynes'in müdahaleci politikaları çok büyük bir rahatlıkla önermesini sakıncalı bulduğunu belirtmişti.
[60] Knight (1940), s.23.

Üreticilere marjinal verimliliklerine göre yapılan ödemeler, toplam üretimin değerine eşit olacaktır. Bu modelde kâr, sermayenin marjinal verimliliğiyle sınırlı bir olgudur.

Oysa Knight'a göre, kâr ve zarar belirsizliğin sonuçlarıdır. Bunlar, herhangi bir girişimin başlangıcından sonuçlanmasına kadar geçen süre içinde, gelir ve maliyet hesaplarına giren bütün unsurların değerinde yer alan değişmeleri yansıtırlar. Önceden tahmin edilemeyen bu değişmeler, sistemin bazılarının yararına, bazılarının da zararına işlemesine, sosyal olarak istenilir olmayan sonuçlar verebilmesine yol açarlar. Yani piyasa mekanizması, belirsizlik yüzünden, güç olgusunu dışlayacak biçimde çalışmaz.

Risk, Belirsizlik ve Kâr'ın 1948 baskısına yazdığı önsözde Knight, belirsizlikle ilgili çalışmaların en önemli uygulama alanlarından birinin ekonomik kriz konusu olduğunu ve kendisinin bu konuyu ele almayışını, özellikle 1930 Büyük Krizi'nden sonra, bir eksiklik olarak gördüğünü yazıyor. Bu önsözde Knight, ekonomik kriz konusunda yeni bir katkıdan, J.M. Keynes'in **Genel Teori**'yle yaptığı katkıdan söz ediyor. Keynes'in katkısının biçimlenişinde, belirsizliğe verilen önemin büyük bir rol oynadığını görüyoruz. Keynes'i, piyasa düzeninin insanın insan üzerinde güç sahibi olmasına olanak vermeden işleyebileceği fikrini ve kendiliğinden denge kavramını reddederek, müdahalenin gerekli olduğu sonucuna götüren, büyük ölçüde, belirsizliğin gözardı edilemeyecek bir gerçek oluşu.[61] "Laissez-faire'in Sonu" adlı makalesinde Keynes şöyle yazıyor:

> *Çağımızın en önemli ekonomik illetlerinin çoğu, risk, belirsizlik ve bilgi eksikliğinin sonuçlarıdır. Bunun nedeni, konumları ve yetenekleri açısından şanslı bireylerin, belirsizlik ve bilgi eksikliğinden yararlanabilmeleridir. Aynı nedenden ötürü büyük girişimcilik çoğu zaman bir piyangoya dönüştüğü için, büyük eşitsizlikler ortaya çıkar. Aynı unsurlar, işsizliğin, akla uygun beklentilerin doğru çıkmamasının, etkinlik ve üretimdeki düşüşlerin de nedenidir. Ama çare, bireylerin faaliyet alanlarının dışındadır, hastalığın ağırlaşması bireylerin çıkarlarına uygun bile olabilir. Bence bunların çaresi, para ve kredinin merkezi bir kurum tarafından kontrol edilmesi ve kısmen de, gerektiğinde yasal düzenlemelerle iş yaşamına ilişkin verilerin tamamının açıklanmasını da içerecek biçimde, ekonomik durumla ilgili bütün verilerin toplanıp dağıtılmasında aranmalıdır. Bu önlemler, toplumun, uygun bir organ aracılığıyla, özel sektörün karmaşık iç yapısı üzerinde yönlendirici bir istihbarat uygulamasına yol açacak, ama özel girişimciliği engellemeyecektir.*[62]

Bu alıntıda, Keynes'in piyasa sisteminin ahlâki niteliğiyle ilgili görüşlerinin çekirdeğini buluyoruz. Bu görüşler, özellikle, Keynes'in piyasa sistemi içinde mali kurumların taşıdığı ağırlıkla ilgili olarak ortaya çıkıyor. Keynes, piyasa sistemi içinde gelişen en önemli kurumun borsa olduğuna inanıyordu. Borsa, onun için, piyasa ilişkilerinin içinde kristalize olduğu, piyasa davranışlarının en açık

[61] Keynes'in bu doğrultudaki ilginç bir yorumu için bkz. G.L.S. Shachle (1974).
[62] J.M. Keynes (1963), ss.317-8.

biçimde ortaya çıktığı bir kurumdu. Ve bu kurum bir kumarhane gibi işliyordu.[63] İşleyişinin temelinde belirsizlik olgusu vardı. Bu olgu karşısında bütün tarafların eşit konumda oldukları söylenemezdi. Dolayısıyla sistem güç eşitsizliklerini dışlamıyor, aksine gelir eşitsizliklerinin önemli bir nedeni olarak içinde barındırıyordu. Aynı zamanda da, belirsizlik, kendiliğinden denge fikriyle çelişiyor, tam istihdam dengesinin yalnızca bir özel durum olarak gerçekleşebilmesine yol açıyordu.

Yani Keynes'in katkısı, başlangıçtan beri iktisatçıları peşinden sürüklemiş bir fikri, insanların iyi niyetinden ve kötü niyetinden bağımsız olarak istenilen sonuçları verebilecek bir kendiliğinden düzen fikrini temelden sarsıyordu. Bununla birlikte de, A. Smith'in ve onu izleyen iktisatçıların, insanların kişisel çıkar peşinde koşma eğilimleri temelinde işleyen bir düzeni toplum idealleri açısından olumlu, insan idealleri açısından ise olumsuz bulmalarından kaynaklanan ahlâki çelişki ortadan kalkıyordu. Keynes için, piyasa düzeninin ahlâki açıdan hiçbir istenilirliği yoktu. Böyle bir düzenin kabul edilmesi, yalnızca ve yalnızca, onun ekonomik başarısına bağlıydı:

> *... modern kapitalizm kesinlikle dinsizdir, içsel birlikten yoksundur, pek bir toplum ruhuna sahip değildir, her zaman olmasa da çoğu zaman, yalnızca bir sahip olanlar ve sahip olmaya uğraşanlar topluluğudur. Böyle bir sistemin varlığını sürdürebilmesi, onun az buz değil, çok fazla başarılı olabilmesine bağlıdır.*[64]

Kapitalizm ekonomik açıdan başarılı olmuştur ve bu, Keynes'e göre, onun ahlâki açıdan çok tatsız bir özelliğine "ekonomik mekanizmanın temel yönlendiricisi olarak, insanların para kazanma ve parayı sevme eğilimlerine dayanmasına" bağlıdır.[65] A. Smith'in daha önce değinmiş olduğu gibi, bu toplum düzeni, çoğu zaman amaçlarla araçların birbirine karıştırılmasını, paranın kendi içinde bir amaç haline gelmesini de birlikte getirir ve bu yanılgı zenginlik artışını hızlandırır. Keynes'e göre;

> *Gayretli ve amaçlı para kazanma meraklıları, bizi kendileriyle birlikte ekonomik bolluğun kucağına taşıyabilirler. Ama bolluk dönemi geldiğinde, onun tadını çıkarabilenler, yaşam sanatının kendisini yaşatıp mükemmelleştirebilen, kendilerini yaşam araçlarına satmayanlar olacaktır.*[66]

Bu dönem geldiğinde, zenginlik birikimi sosyal bir amaç olmaktan çıkacak ve kapitalizmin içerdiği ahlâki çarpıklık ortadan kalkacaktır. Keynes, bolluk döneminin yol açacağı ahlâki norm değişikliğinden söz ederken, piyasa düzeninin temelindeki davranış ilkelerini ne kadar sevimsiz bulduğunu da ortaya koyar:

> *[O zaman] ikiyüz yıldır bizi pencesine almış olan, sayelerinde en tatsız*

[63] Bu konuda bkz. L.M. Lachmann (1984).
[64] J.M. Keynes (1963). ss.306-7.
[65] A.g.e.. s.319.
[66] A.g.e.. s.368.

> *insan niteliklerini en üstün meziyetler mertebesine çıkardığımız, sözde ahlâki ilkelerin çoğunu başımızdan atabileceğiz. Para kazanma dürtüsüne gerçek değerini verebileceğiz. Paranın, yaşamın gerçekleri ve zevklerine ulaşmak için bir araç olarak değil de kendisi için sevilmesi, olduğu gibi değerlendirilecek -yani bir parça iğrenç bir maraz olarak, şu insanın ürpererek ruh hastalıkları uzmanına teslim ettiği, yarı suç yarı hastalık eğilimlerinden biri olarak...*[67]

Keynes, bu bolluk döneminin geleceğine ve bu dönemde ekonomik sorunun, yani en az maliyetle en çok zenginlik elde etme çabasıyla ilgili sorunun çözülmüş olacağına inanıyordu. Ama bu inancı ortaya koyarken, iki noktaya dikkat edilmesi gerektiğini vurguluyordu. İlk olarak, bolluk döneminin gelip ekonomik sorunun çözülmesi için daha bir süre geçmesi gerekiyordu. Dolayısıyla, sabırlı olup kapitalizmin ahlâki sonuçlarına bir süre daha katlanılması gerekliydi. Ama bunun yanısıra, ekonomik sorunun öneminin abartılması da tehlikeliydi. Bolluk dönemini beklerken, ahlâki meselelerin ekonomik meseleler tarafından geri plana itilmemelerine dikkat edilmesi önemliydi: "Aman dikkatli olalım!" diyordu Keynes:

> *Daha zaman gelmedi. En az bir yüzyıl daha, kendimizi ve herkesi, iyinin kötü, kötünün iyi olduğuna inandırmamız gerekiyor. Çünkü kötü yararlı, iyi değil. Hırs ve tefecilik ve ihtiyatlılığı bir süre daha tanrılarımız olarak kabul etmemiz gerekli. Çünkü, yalnızca onlar bizi ekonomik gerekliliğin karanlık tünelinden geçirip gün ışığına çıkarabilirler...*
>
> *Bu arada, geleceğimiz için ufak tefek hazırlıklar yapmamızın, yaşam sanatlarını ve amaçlarla ilgili faaliyetleri teşvik edip bu alanda deneyimlere girişmemizin hiçbir sakıncası yok.*
>
> *Ama özellikle ekonomik sorunun önemini büyütmeyelim ve onun gerekleri olduklarını varsaydığımız şeylere, daha büyük ve sürekli bir önem taşıyan meseleleri feda etmeyelim.*[68]

Keynes'in mesajı son derece açık. Kaynaklar ihtiyaçları karşılamaya yetmediği sürece, kaynaklarla ihtiyaçlar arasındaki ilişkiyi ele alan ekonomik sorun gözardı edilemez. Ama insanların, belki de iktisatçılardan çok iktisatçı olmayanların içine düştükleri bir yanılgıya, ekonomik sorunun toplum ve insan ideallerinden daha önemli olduğu yanılgısına da karşı çıkmak gerekir.

AYDINLIK VE KARANLIK ÜTOPYALAR

Keynes'in ölümünden bugüne kadar geçen süre içinde, Batı toplumlarında bu mesajı bütünüyle gözardı eden iki karşıt toplumsal gelişme yer aldı. 1960'lı yılların, 1968'de uç noktasına ulaşan radikal akımları, ekonomik sorunun gerçekliğini gözardı etme eğilimindeydiler. Bunun karşısında yer alan ve özellikle 1970'li yılların sonunda güçlenen muhafazakâr akımlar içinde ise, ekonomik

[67] A.g.e., s.369.
[68] A.g.e., ss.372-3.

sorun, insan ve toplum yaşamının bütün yönlerine, diğer meseleleri dışlayacak biçimde hakim oluyordu.

1968 öğrenci hareketlerinde kullanılan bazı sloganlar, bu hareketin radikalizmi içinde ekonomik sorunun yeri hakkında bir fikir vermeleri açısından ilginç. Örneğin, Fransa'da kullanılan sloganlardan bazıları şunlar: "Ekonomi yaralı, aman ölsün", "İsteklerinizi gerçek yerine koyun", "Gerçekçi olun, mümkün olmayanı isteyin", "Kaldırımların altında plaj var", vb... Doğal olarak, bu sloganlar ekonomiyi aşan bir fikri ifade ediyorlar. Ama genelde sınırların inkâr edildiği yerde, maddi sınırlarla ilgili bir alan olarak ekonominin de inkar edileceği açık.

Sözkonusu radikal akımların, bu yönleriyle, M. Finley'nin kullandığı anlamda modern bir ütopyanın özelliklerini taşıdıklarını söyleyebiliriz. Bu konuda Finley şöyle yazıyor:

> *Ütopya, efsane dünyasına değil gerçek dünyaya ait olduğu için, kesinlikle hiçbir zaman Cennet Bahçesine özgü, doğal bir yeterlilikten yola çıkmaz. Cennet Bahçesinde, hep yenilenen, hiç tükenmeyen bolluk, hırsı, oburluğu, yasalardan sapmayı ve bunların yarattığı çatışmaları ortadan kaldırır. Buna karşılık, gerçek dünyanın karşısında bolluk değil, mutlak bir kaynak kıtlığı vardır... Antik ya da erken modern ütopyalar, nedreti veri olarak kabul etmek, dolayısıyla da sadeliği, ihtiyaçların kısıtlanmasını ve statik bir toplumu vurgulamak zorunda kalmışlardı. Daha sonra, yeni enerji kaynakları akını ve onunla birlikte, Jules Verne'den geçerek Condorcet ve Fourier'den H.G. Wells'e uzanan teknolojik hayal gücü seli geldi. Bunlar, tarihte ilk defa, yeni bir ütopya biçiminin, içinde bolluğun, nedretin yerini aldığı, daha önce efsaneler dışında düşünülemeyen insanî ve sosyal olanakların atağa geçtiği bir ütopya biçiminin teknik koşullarının yaratılmış olduğunu kavradılar.*[69]

Gelişmiş Batı toplumlarında 1960'lı yıllar, bu tür bir ütopyanın ortaya çıkmasına çok uygundu. Hobsbawm'ın yazdığı gibi, söz konusu on yıl, belki de kapitalizmin kuramsal modele uygun bir biçimde, kendinden beklenilenleri yerine getirerek, aksaksız işlediği tek dönemdi.[70] Tartışılmaz bir zenginlik artışıyla hemen hemen tam istihdam, hiç güçlük çekmeden katlanılabilecek kadar düşük bir enflasyonla birlikte yer alıyordu. Bolluk döneminin "teknik koşullarından" ve bunların getirdiği "insanî ve sosyal olanaklardan" söz etmek için fazla hayal gücüne gerek yoktu.

Bu ortamda, bütün insan topluluklarında çirkin bulunan, ama yol açtığı ekonomik ve sosyal dinamizmin "yüzü suyu hürmetine" katlanılması gerektiği düşünülen kişisel çıkar dürtüsü de işlevini yitirmiş gibi görünüyordu. 1960'lı yılların öğrenci hareketleri, onun, Keynes'in deyişiyle, "insanın ürpererek ruh hastalıkları uzmanına teslim ettiği, yarı suç yarı hastalık eğilimlerinden biri" olarak

[69] M. Finley (1975).
[70] Aktaran L. Segal (1983).

görüleceği dönemin geldiği varsayımından hareket eder gibiydiler. Toplumun ve ekonominin başka bir davranış ilkesi temelinde örgütlenebileceği ve örgütlenmesi gerektiği düşünülüyordu.

1960'lı yılların radikal hareketlerinin önemli kaynaklarından biri, kuşkusuz Marxist düşünceydi. Marx'ın yazdıklarında ise, sosyalist toplumun örgütlenişi hakkında ayrıntılı açıklamalara rastlamak çok güç. Kesin olan, bu toplumun, kapitalizmin başarıları üzerine kurulmuş bir bolluk toplumu oluşu. Marx, **Kapital**'in üçüncü cildinde şöyle yazıyordu:

> *Nitekim, özgürlüğün hakimiyeti, yalnızca gerekliliğin ve gündelik kaygıların belirlediği emeğin ortadan kalkmasıyla başlar; dolayısıyla, eşyanın doğası gereği, bu maddi üretim alanının dışında kalır... bu alanda özgürlük, yalnızca toplumsallaşmış insandan ibarettir, doğayla ilişkilerini rasyonel bir biçimde düzenleyen, doğanın kör güçlerine boyun eğecek yerde, onu ortak kontrolları altına alan ve bunu en az enerji harcayarak, kendi insan doğalarına en yakışır, en uygun koşullar altında yapan ortak üreticilerden ibarettir. Ama gene de bir gereklilik alanı vardır. Bu alanın ötesinde, bir amaç olarak insan enerjisinin gelişmesi yatar. Ama özgürlüğün [bu] gerçek alanı, ancak [gerisindeki] gereklilik alanını temel alarak gelişebilir. İş gücünün kısaltılması, temel ön koşuludur.*[71]

İş gücünün kısaltılması ise, kapitalizmin ekonomik ve teknik başarıları sayesinde mümkün olacaktır. Kapitalizm, artık değeri arttırma çabası içinde, iş gücünün yeniden kendini üretebilmesi için gerekli nesnelerin giderek daha kısa bir sürede üretilmesini sağlar:

> *... sermaye... bilimin ve zanaatın bütün olanaklarıyla kitlenin artık emek süresini arttırır, çünkü zenginliği, artık emek süresinin sahiplenilmesinden oluşur, çünkü amacı, doğrudan doğruya değerdir, kullanım değeri değildir. Böylece, amacı hilafına, sosyal olarak kullanılabilecek emeğin koşullarının yaratılmasına yol açar, bütün toplumun emek süresinin azalması ve böylece herkesin zamanının, kendi kişisel gelişmesinde kullanılmak üzere serbest kalmasına yol açar.*[72]

Kapitalizmin amaçlamadan gerçekleştirdiği bu bolluk ortamında, bir zorunluluk olarak çalışma ortadan kalkarken, bütün olumsuz yönleriyle iş bölümü de gereksizleşecektir. Marx'ın ortak üreticiler toplumu ütopyasıyla ilgili betimlemelerinin, 1960'lı yıllarda en çok hatırlananlarından birinin bu konuda olduğunu biliyoruz:

> *[insanlar] sabah avlanacak, öğleden sonra balık tutacak, akşam sığırlara bakıp yemekten sonra edebiyat eleştirisiyle uğraşacak ve bunu, hiçbir zaman avcı, hayvancı veya eleştirmen olmadan yapacaklar.*[73]

İş bölümünün ortadan kalkmasının Marx'ın temel ideali açısından, insanın

[71] K. Marx (1894), s.820.
[72] K. Marx (1858), s.708.
[73] K. Marx ve F. Engels (1932), s.45.

bölünmüşlüğünden kurtulup bütün potansiyeli ile kendini gerçekleştirmesi açısından taşıdığı önem açık. Ama bu, ayrıca, dikey iş bölümünün, karar verenlerle kararlara uyanlar, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayırımın kalkmasıyla ilgili olarak da çok önemli. Burada, bir nedensellik zinciriyle, nedretin, çalışma zorunluluğunun, iş bölümünün, hiyerarşik ilişkilerin ve güç olgusunun, birbirlerine bağlı olarak ortadan kalktığını görüyoruz. Dolayısıyla, neyin, nasıl üretileceği ve bölüşüleceğini içeren ekonomik soruya da, kimin, nasıl, hangi sınırlar içinde yöneteceğini içeren siyasal soruya da "herkes" cevabını verebileceğimiz bir noktaya gelmiş oluyoruz. Yani, güç ve gücün denetimiyle ilgili çok önemli bir sorun ortadan kalkmış oluyor. Smith'den beri, piyasa düzeniyle ilgili değer yargılarının en önemlilerinden biri olan, bu düzen içinde insanın insan üzerindeki hakimiyetinin ortadan kalkacağı fikrinin karşısında ekonomik çıkar dürtüsünün belirlediği piyasa ilişkilerini bütünüyle dışlayan bir çerçeve içinde, güç olgusu gene analiz dışı bırakılıyor. Toplumun düzenleyici ilkesi, kişisel çıkar gözeten bencil insanın özelliklerinden değil, çalışmayı seven, toplumsal çıkarları dikkate alarak hareket eden sosyal insanın özelliklerinden yola çıkarak belirleniyor. İktisat kuramı, çıkar çatışmaları içindeki güç dengesizliğini, toplumsal değerlere atıfla çözülmesi gereken bu dengesizliği gözardı ederken, radikal model de, kendi ütopyasında çıkar çatışmalarına yer vermeyerek, aynı dengesizliğin çözümüyle ilgili yöntemleri kapsamına almıyor.

Modelin bir bolluk dönemi varsayımı üzerine kurulmuş olmaktan kaynaklanan gerçekçi olmama özelliği açık. Bunun yol açabileceği tehlikeleri görmek de güç değil. Kaynakların ihtiyaçları karşılamadığı her durumda, çıkar çatışmaları ortaya çıkacağına ve bunların piyasada ekonomik yöntemlerle çözümü dışlandığına göre, ihtiyaçlar hakkında hüküm veren bir karar merciine gerek duyulması kaçınılmaz oluyor. Bu gerçekten önemli bir sorun ve diktatörlüklerin en kötüsünün "ihtiyaçlar üzerinde kurulan diktatörlük" olduğu, bazı insanların diğerlerine "senin şuna ihtiyacın var, buna yok" diyebildikleri bir diktatörlük olduğu bilinciyle çözülmesi gerekiyor.[74]

Bu çözüm arayışı içinde, yeniden insana atfedilen özelliklere dönülebilir ve yeniden toplumsal çıkar bilincine sahip diğerkâm ve çalışkan insan modeli gündeme gelebilir. İnsanların bu modele uygun davranmadıkları yerde de, uygun bir toplumsal ortam içinde kendini bulacak ve davranması gerektiği gibi davranacak olan ideal insandan, örneğin sosyalist insandan söz edilebilir, hatta insanı bu doğrultuda biçimlendirmek çabalarına girişilebilir. Kültür Devrimi sırasında Çin'de, bunu izleyen yıllarda Kamboçya'da girişilen bu tür çabaların, insanî ve sosyal sonuçlarını az çok biliyoruz. Batı'da ise, radikal hareketler, aydınlık bir ütopyanın bu tür karanlık sonuçlara yol açmasıyla değil, karanlık bir ütopyanın bir süre için, temel değerlerini topluma kabul ettirmesiyle sonuçlandı.

Kendini, özellikle Reagan ve Thatcher hükümetlerinin uygulamalarını belirleyen ideolojide gösteren bu karanlık ütopya, kaynağını, ilk bakışta klasik liberalizmden alıyordu. Ama onu belirleyen, Smith'in "piyasa düzeni insan için

[74] Doğu Bloku ülkelerinde uygulanan politikaların bu açıdan ilginç bir eleştirisi için bkz. F. Feher (1978).

iyidir" diyen iyimserliğinden çok, Hayek'in "başka türlü bir düzen felâket olur" diyen kötümserliğiydi. Yeni sağın yükseldiği dönemde, Smith'in değil, Hayek'in moda olması, Smith üzerine değil, Hayek üzerine yapılan çalışmaların mantar gibi çoğalması herhalde bir rastlantı değil.

Ama kötümserlik, özellikle, sosyal politikanın temelindeki insan davranışlarının, Smith'den M. Keynes'e kadar birçok iktisatçının belirttiği çekincelerden bütünüyle bağımsız olarak, kişisel çıkar dürtüsüyle sınırlanışında kendini gösteriyordu. P. Samuelson'ın Reagan dönemi iktisadını değerlendirirken yazdığı gibi, burada sözkonusu olan kısaca kişisel çıkar kavramının özetlediği bir ideolojiydi.[75] Yeni sağın G. Gilder ve C. Murray gibi ideologları bol bol ahlaktan ve gelenekten söz ediyorlar, ama bunları doğrudan doğruya kişisel çıkar dürtüsünün belirlediği davranış biçimlerine bağlıyorlardı.[76] Bu ahlâk ve gelenek tartışmaları içinde, toplumun düzenleyici ilkeleri olarak eşitlik, sosyal adalet, yardıma muhtaç olanlara yardım gibi kişisel çıkar dürtüsüyle bağdaşmayan ilkelerin hem geçersizliği, hem de zararlılığı vurgulanıyordu. M. Friedman'da ise, genel geçer ahlâk kuralları bütünüyle yok oluyordu. **Kapitalizm ve Özgürlük** adlı kitabında verdiği bir örnek, yazarın bu konudaki tavrını ortaya koymak açısından çok ilginç. Friedman, burada, kişisel çıkar dürtüsünün güçlülüğünden söz ederken, yolda önemli bir miktar para bulan bir kimsenin bunu kendisi kadar şanslı olmayanlarla paylaşmayı düşünmeyeceğini yazıyor. Burjuva ahlâkına uygun olarak yapılması gereken şeyden, yani paranın en yakın karakola teslim edilmesinden hiç söz edilmiyor.[77] Bu durumda Mandeville'le Friedman'ın birbirlerine ve parayı bulana keyifle göz kırptıklarını düşünebiliriz. Ama herhalde Smith'den M. Keynes'e kadar siyasal iktisatçıların çoğu, kaşlarını çatıp yüzlerini buruşturur ve Friedman'ın ahlâki temelleri kişisel çıkara indirgenmiş bir toplumsal düzen konusundaki olumlu tavrını paylaşmazlardı.

Herhalde bu iktisatçılar, yeni sağ ideolojinin ortaya çıkışına paralel olarak iktisat içinde güçlenmeye başlayan bir yaklaşım, "iktisadın emperyalist yayılımı" kavramı yardımıyla ele alabileceğimiz bir yaklaşım karşısında da aynı tavrı takınırlardı. Bu yayılıma zemin hazırlayan unsurlardan biri, kuşkusuz, öznel fayda kuramının nesnel fayda kuramının yerini alışıydı. Bu geçiş içinde, ekonomik sorun, yalnızca en az çabayla en çok zenginlik elde edilmesiyle ilgili olarak değil, en genel anlamda bir maksimizasyon sorunu olarak tanımlanıyordu. Yani, iktisat, zenginlikle ilgili bir kuram olmaktan çıkıp bir "maksimizasyona yönelik seçimler kuramı" haline geliyordu. Bunun anlamı, insan faaliyetinin bütününün "ekonomik" olarak görülmesiydi.

İktisat içinde bunun en tipik örneğini, neredeyse bir karikatürünü, G. Becker'ın önce "beşeri sermaye" **(human capital)** kavramı temelinde eğitimi, sonra da aşkı, evliliği ve aileyi ele alan çalışmaları oluşturuyor. Eğitim alanında Becker, üniversite ve üniversite sonrası eğitimi, insanların bugün çalışmaya başlayarak elde edebilecekleri kazançlardan, daha sonraki kazançlarını arttırmak üze-

[75] P. Samuelson (1987).
[76] G. Gilder (1981), C. Murray (1984).
[77] Aktaran Hirsch (1978), s.138.

re vazgeçtikleri bir yatırım olarak ele alıyor ve eğitime ayrılan kaynakların, bu biçimde, bireysel kazanç dürtüsüne dayanarak açıklanabileceğini öne sürüyor. Bunun anlamı, doğal olarak, eğitim kararlarının kendi içinde bir amaç olarak öğrenme isteğinden soyutlanması, ya da, bu tür bir amacın, kazanç olanaklarını temel alarak, kazanç amacıyla niceliksel olarak karşılaştırılabilecek bir biçimde ele alınması. Yani, bu yaklaşıma göre iktisatçı, bir insanın, kendisine sağlayacağı maddi kazancın çok düşük olmasına rağmen Latince eğitimi görmeye karar vermesini, Latince eğitiminin sağladığı faydanın yüksek bir gelirin sağlayacağı faydadan üstün olduğunu öne sürerek değerlendirebiliyor. Sonuç, parasal birimlerle ölçülemeyecek hiçbir insani dürtünün olmadığı yolunda bir varsayımın yerleşmesi.

Becker'in aşk, evlilik ve aile üzerine yazdıklarında bunu daha çarpıcı bir biçimde görebiliyoruz. Bu çalışmalarda şu tür cümlelere rastlanabiliyor: "Bir şahıs eğer evlilik durumundaki gelirinin bekârlık durumundaki gelirini aştığını görürse, evlilik piyasasına girer. Dolayısıyla, evlilik piyasasında isnaten hesaplanan gelirler, yalnızca evlenenlerin sınıflandırılmasını değil, evlenerek durumlarını düzeltemeyecekleri için kimlerin bekâr kalacağını da belirler!"[78]

"İnsanlar gerçekten böyle midir?" sorusuna, öznel fayda kuramının totolojik yapısı içinde olumlu bir cevap vermek mümkün. Ama insanların böyle görülebilmesinin, insanı, ekonomiyi ve toplumu bu yoldan anlamaya çalışmanın yararlı bulunmasının, ancak belirli bir ideolojik çerçeve içinde mümkün olduğu da herhalde açık. İktisat ve ahlâk konusundaki bu yazıda ele aldığımız görüşler, siyasal iktisatçıların benimsedikleri ideolojik çerçevenin bununla özdeş olmadığını gösteriyor. Onlar, bilim alanının temelindeki sınırlı varsayımın insan davranışlarının, hatta ekonomik davranışların, bütününe yaygınlaştırılabileceğini düşünmüyorlardı. Ama son on yılın ideolojik ortamında, bu sınırlı varsayım, hem siyaseti hem de iktisat düşüncesini belirleyecek biçimde önem kazandı. Bu ortamda, piyasa davranışlarını açıklayan ilkelerin insan davranışlarının bütününü açıklayabileceği, insanın **homo economicus**'a, toplumun piyasaya indirgenebileceği düşünüldü.

SONUÇ YERİNE: ÜTOPYANIN ÖTESİNDE

Bu alandaki gelişmelerin bir değerlendirmesini yapmak, bu yazının amacını aşıyor. Gene de, toplumun piyasaya indirgenmesinin mümkün olmadığını, bu doğrultudaki deneyimlerin gerçekten karanlık bir ütopyanın özelliklerini taşıdıklarının farkedilmeye başlandığını gösterecek niteliktеki bazı gelişmelerden söz edebiliriz. Bu gelişmeleri çarpıcı bir biçimde ortaya koyan örneklerden biri, hiç de radikal bir yayın organı olmayan **Time** dergisinin, geçtiğimiz yıl, "Reagan'dan sonra Amerika'da Şafak" adlı bir yazıyı kapak konusu olarak seçmesiydi.[79] Yazı, doğrudan doğruya, temel değer olarak kişisel çıkar dürtüsünü benimseyen bir toplumun içine gireceği ahlâki çıkmazı Reagan Amerikası bağlamında ele alıyordu. Benzer yayın organlarında benzer konuları işleyen başka

[78] G. Becker (1981), s.70.
[79] **Time**, March 30, 1987.

yazılarda da, liberal değerlerin kişisel çıkar dürtüsü temelinde düzenlenmiş bir toplum anlayışıyla ne ölçüde bağdaşabileceğinin tartışıldığına sık sık rastlayabiliyoruz.[80]

İngiltere'de ise, Muhafazakâr Parti içinde son zamanlarda açık bir biçimde su yüzüne çıkan hoşnutsuzluk, başbakanın toplumu kişisel çıkar dürtüsü temelinde örgütleme çabalarında fazlâ ileri gittiğini gösterebilecek nitelikte. Geçtiğimiz mayıs ayında Thatcher'in sosyal yardım harcamalarını kısmak üzere yaptığı son değişiklikten vazgeçerek bu alanda geri adım atması ve bunu kendi partisinden gelen baskılar sonucu yapması oldukça anlamlı.[81]

Bunlar, ekonomik düzenlemelerin temelindeki insan davranışlarıyla ilgili varsayımların, kişisel çıkar dürtüsünü bütünüyle gözardı edecek biçimde yeniden tanımlanabilecekleri, piyasanın ekonominin temel kurumlarından biri olmaktan çıkabileceği anlamına gelmiyor. Aksine, hem sosyal demokrat hükümetlerin başta olduğu Batı ülkelerinde, hem de Doğu Bloku ülkelerinde, piyasanın ve piyasa davranışlarını belirleyen kişisel çıkar dürtüsünün giderek daha çok ciddiye alınmaya başlandığını görüyoruz. Bu tür gelişmelerin gerekliliğini analitik bir çerçeve içinde ele alan A. Nove, tartışmasını insan davranışlarıyla ilgili varsayımlara bağlıyor. Vurguladığı, hiçbir toplumun bencil bireyin davranışları doğrultusunda, kâr getiren bir işletme misali örgütlenemeyeceği, ama insanların bencil dürtülerini ve kazanç güdüsünü bütünüyle gözardı eden, piyasayı bütünüyle dışlayan bir sistemin de, ne ekonomik ne de siyasal anlamda, başarılı olamayacağı. Nove bu konuda şöyle yazıyor:

> *Bu bağlamda ve başka bağlamlarda gene Schumpeter'in sözleri anmaya değer: 'yalnızca bir özgür sözleşme ağı temelinde düzenlenmiş... içinde herkesin yalnızca kendi kısa dönemli faydacı amaçları doğrultusunda davrandığı hiçbir sosyal sistemin işlerliği yoktur. Yani kişisel çıkar kendi başına yeterli değildir. Aynı şey fiyat mekanizması için de geçerlidir: Kornai'nin haklı olarak işaret ettiği gibi, kimse önemli kararlarını yalnızca fiyatlardan edinilen bilgiye göre almaz. Ama halk kitlelerinin yalnızca kendilerinden sonra gelenlerin yararını düşünerek hareket edeceklerini, maddi güdüler ve caydırıcılara hiç gerek olmadığını da varsayamayız.*[82]

Nove'a göre, böyle bir varsayım, ekonomik olarak da siyasal olarak da tatsız sonuçlara yol açar. Bu yüzden de Nove, sürekli olarak toplumu "yüce gönüllü bir diğerkâmlık ilkesi" üzerine kurmanın tehlikelerinden söz eder.[83] Bu arada da, bundan önceki bölümde değindiğimiz türden aydınlık ütopyaların yol açabilecekleri karanlık sonuçları ortaya koyan pek çok örnek verir.

Nove'un çalışması "Yapılabilir Sosyalizmin İktisadı" adını taşıyor. Böyle bir iktisadın gelişmesinin ön koşulu, kitabın açıkça gösterdiği gibi, insanı olduğu gibi ele alan kuramların ortaya konabilmesine bağlı. Bu tür kuramların, kişisel

[80] Örneğin, A. Schlesinger Jr. (1988).
[81] Bkz. **The Guardian**, May 8, 1988, s.12 ve May 22, 1988, s.1, 5.
[82] A.g.e., s.206.
[83] Nove (1983), s.206.

çıkar peşinde koşan birey varsayımı temelinde geliştirilmiş kuramların bilimsel çekiciliğine sahip olmaları, hiç değilse şimdilik, biraz güç görünüyor. Toplum değerleri açısından da, hiçbir düzenlemeye gerek kalmadan kendiliğinden işleyen bir ekonomik sistemin kavramsallaştırılabilmesine olanak verecekleri kuşkulu. Dolayısıyla, standart iktisat kuramının, kurucularının uğruna ahlâki açıdan çok itici buldukları bir insan modelini kabullenmeye razı oldukları çekiciliğinden yoksun olacaklar. Yani, basit bir evrensel yasa yardımıyla, olabildiğince çok sayıda olguyu bir nedensellik ilişkisi içinde açıklayabilen kuramları yücelten bir bilimsellik anlayışına göre pek makbul sayılmayacaklar. Gene de, son zamanlarda iktisat içinde bu tür "iktisadi karmaşıklaştırma" çabalarına girişildiğini görebiliyoruz.[84] Bu çabaların başarılı olabildikleri ölçüde, iktisadın insan ve toplum değerleriyle ilgili ahlâki çelişkilerinin de çözümlenebileceğini düşünebiliriz.

KAYNAKÇA

- M. Addleson, " 'Radical Subjectivism' and the language of Austrian Economics", I. Kirzner (der.), **Subjectivizm, Intelligibility and Economic Understanding,** (London, 1986) içinde
- G. Becker, **A. Treatise on the Family,** (Cambridge. 1981)
- M. Blaug, **The Methodology of Economics,** (London. 1980)
- L.A. Boland, "Methodology and Individual Decision Maker", I. Kırzner (der., 1986) içinde
- M. Dobb, **Theories of Value and Distribution Since Adam Smith,** (London; 1973), L. Dumont, **From Mandeville to Marx,** (Chicago, 1977)
- L. Dumont, "The Modern Conception of the Individiual". **Contributions to Indian Sociology,** No. VIII, October, 1965
- R.M. Ebeling, "Toward a Hermeneutical Economics: Expectations, Prices, and the Role of Interpretation in a Theory of the Market Process', I. Kırzner (der., 1986) içinde
- E. Eren, "İktisadi Etkinlik Sorunu: O. Lange ve Avusturya Okulu", **İktisat Dergisi,** Ocak-Şubat 1987
- F. Feher, "Dictatorship over Needs", **Telos,** Spring. 1978
- M. Finley, "Utopianism Ancient and Modern", M. Finley, **The Use and Abuse of History,** (New York, 1975) içinde.
- G. Gilder, **Wealth and Poverty,** (New York, 1981)
- R. Harrod, **The Life of John Maynard Keynes** (Middlesex, 1972)
- F. von Hayek (1937), "Economics and Knowledge", **Individualism and Economic Order,** (Chicago, 1948) içinde
- F. von Hayek, **Road to Serfdom,** (Chicago, 1944a)
- F. von Hayek, "Scientism and the Study of Society", **Economica,** August 1942, February 1943, February 1944b
- F. von Hayek (1945), "Uses of Knowledge in Society", **Individualism and Economic Order,** (Chicago, 1948), içinde
- F. Hirsch, **Social Limits to Growth,** (Cambridge, 1978)
- A. O. Hirschman, "Against Parsimony: Three Easy Ways of Complicating Some Categories of Economics Discourse", **American Economic Review** (Papers and Proceedings), May 1984

[84] A. O. Hirschman (1984) ve J. Hirshleifer (1985), bu yöndeki çabaların ilginç iki örneğini oluşturuyor.

- J. Hirshleifer, "The Expanding Domain of Economics", **American Economic Review,** December, 1985
- T.W. Hutchison, "Philosophical Issues that Divide Liberals: Omniscience or Omni-nescience about the Future?", I. Kırzner (der., 1986), içinde
- J.M. Keynes, **Essays in Persuasion,** (London, 1963)
- J.M. Keynes (1936), **The General Theory of Employment, Interest and Money,** (London, 1973)
- J.M. Keynes, **The Scope and Method of Political Economy,** (New York, 1955)
- F. Knight (1921), **Risk, Uncertainity and Profit,** (New York, 1965)
- F. Knight, "What is Truth' in Economics", **Journal of Political Economy,** February, 1940
- L.M. Lachmann, "Methodological Individualism and the Market Economy", D.M. Hausman (der), (Cambridge, 1984), içinde
- A. Marshall (1890), **Principles of Economics,** (London, 1916)
- K. Menger (Almanca ilk baskısı 1883), **Problems of Economics and Sociology,** (Urbana, 1963).
- K. Marx (1894), **Capital,** (Moscow, 1974)
- K. Marx-F. Engels (Almanca ilk baskı 1932), **The German İdeology,** (Moscow, 1968)
- K. Marx (1858), **Grundrisse,** (New York: 1973)
- J.S. Mill (1836), 'On the Definition of Political Economy", **Collected Works of John Stuart Mill,** (Toronto, 1965), cilt 4, içinde
- C. Murray, **Losing Ground: American Social Policy 1950-80,** (New York, 1984)
- G. Myrdal (1929), **The Political Element in the Development of Economic Theory,** (New York, 1969)
- A. Nove, **Economics of Feasible Socialism,** (London, 1983)
- Paqué, "How Far Is Vienna from Chicago?, An Essay on the Methodology of Two Schools of Dogmatic Liberalism", **Kyklos,** 1985 s.412-434
- P. Samuelson, "Evaluating Reaganomics", **Challenge,** special anniversary issue, 1987
- A. Schlesinger, Jr., "Reaganism Is Dead-Long Live Liberalism", **The Guardian,** May 8, 1988
- I. Segal, "Smash the Family?' Recalling the 60's", L. Segal (der.), **What is to Be Done About the Family?,** (Middlesex, 1983)
- G.S.L. Shackle, **Keynesian Kaleidics,** (Edinburgh, 1974)
- A. Smith (1759), **The Theory of Moral Sentiments,** (Indianapolis, 1976)
- A. Smith (1776), **Ulusların Zenginliği,** (İstanbul, 1985
- M. Weber, "Objectivity and Understanding in Economics", D.M. Hausman (der., 1984), içinde

Geleceğin Şimdi Olarak Kavranışı: Çıkarılabilecek Teorik ve Siyasal Sonuçlar

Dick Howard

I. PRELÜD... VE FÜGI

Geriye bakıp toptan gözden geçirildiğinde, Yeni Sol'un tutarsızlığı inanılmaz boyutlardadır. Bir ya da çok sayıda konuyu işleyen kampanyalarda her tür siyasal ve ahlâki inancın bütün nüanslarının biraraya gelmesi, aslında hareketin paramparça olduğunu da gösteriyordu. İlk anda, eleştiri sahiplerini birleştiren nokta, geleceğe ilişkin tasarımları **(vision)** değil, geleceğe projeksiyon yapmaları, kendilerini gelecekle özdeşlemeleriydi. Castrocu, Hıristiyan ya da Komünist-Troçkist olsun, gerilla hareketleriyle, totaliter bürokrasinin boğucu dünyasına karşı çıkma yürekliliğini gösteren Doğu Avrupalı entelektüeller ve gençlerle, Vietnamlılarla, Çinlilerle, Kuzey Korelilerle ve hatta Arnavutlarla özdeşleşilebiliyor, Amerikalı Siyahlara, yoksul etnik topluluklara, teknolojik ve geleneksel işçi sınıflarına genellenebiliyordu. Camus, Marx kadar, İncil, **Çelişki Üstüne** kadar, Nietzsche ve Freud, Bakunin ve Tolstoy kadar önemliydi. Bütün bunlar gündelik hayatı yeniden kurma, bir karşı kültür inşa etme, aynı zamanda da düşman Emperyalist-Kapitalizmle savaşma girişimi olarak (bir süre) rahatça bir arada yaşadı.

Günümüzde Yeni Sol, Çekoslovakya'dan Üçüncü Dünya'ya ve bizim dünyamıza kadar, her yerde bir enkaz halindedir. Gerçekte neydi Yeni Sol, merak ediyoruz. Uyumsuzluk yüzünden toplumun dışına düşmek miydi, Tanrı'ya, başka tanrılara ya da dünya gerçeklerine dönmek miydi, yoksa uyuşturucuların bulandırdığı gökyüzüne kaçış mıydı? (Ya da FBI, CIA ya da SSCB olsun, kendini bir bürokratik devlet tarafından ezilmeye terketmek miydi?)

Bugün, Washington'a yapılan yürüyüşleri, işgallerdeki dayanışmayı, o "anın" yoğunluğunu düşünmek bile güç. Leonard Woodcock'ın UAW birliklerini** Washington'a çağırması, Ford'un iktisat uzmanları*** kadar tutarsız görünüyordu yalnız birincisi belki biraz daha gelenekseldi o kadar. Yeni Sol bir meteor gibi yükseldi, kendini haz içinde yaktı. Ne oldu? Ne gibi izler kaldı? Hafıza-i beşerin nisyanı, Sivil Haklar Hareketi'nin yerini aldı; Allende öldü; Üçüncü Dünya'nın tek "ilerici" rejimleri askerî rejimler oldu; Güneydoğu Asya'da savaş geçici ola-

* Yazarın **The Marxian Legacy** (New York 1977) adlı kitabından Taciser Belge tarafından dilimize çevrildi.

** Otomobil İşçileri Sendikası birlikleri. (Çev. notu)

*** Kapitalizmin bir aşamasında işçilerin tüketimini denetlemeyi önermişlerdi. (Çev. notu)

rak durdu ama Ortadoğu'da durum eskisine göre daha kötüleşti; Çekoslovakya'nın işgali en korkunç anti-komünistleri doğruladı; Lin Piao serüveni Nixon'ın Çin'i ziyaretiyle birleşince Çin'in üzerindeki esrar örtüsü kalktı. Çöküş teorisine* inananlardan değilseniz -ki Yeni Sol buna hiçbir zaman inanmamıştı- ABD'nin bugünkü iktisadi istatistikleri de kimsenin içini rahatlatacak gibi değil.

Büyük bir hızla yükseldiği, birçok umudu bir katalizör gibi biraraya getirdiği ve yerine hiçbir şey bırakmadan böylesine acınası bir biçimde öldüğü için Yeni Sol, yorumcuya zengin ipuçlarıyla dolu bir bilinmezlik alanı sunuyor. Aşağıdaki değinmeler bazı kuşku payları bırakılarak okunmalıdır: 1) Bu değinmeler tanımlayıcı bir bütünsellik iddiası taşımıyorlar. Örnekler ve öneriler de, her zaman kaynaklara dönerek desteklenmedi, bunu her birimizin kendi deneyimleri zaten sağlayacaktır. 2) Sunulan betimlemeler aynı zamanda hem kavramsal bir çerçeve içindedir, hem de bir döneme ilişkin oldukları için tarihseldirler; çoğunlukla bilinçsizce yapılmış olan seçimleri **post festum** (olayın ardından) açıklamaya çalışırlar. Hedefim, genel bir yorum yapılabilmesi için bir **çerçeve** sunmaktır. Elimdeki temel yol gösterici ipucu, Yeni Sol'un nedensellik bağlamında bir "zorunluluk" olmadığı gibi, "varoluşsal-usdışı" bir dünyaya özgü bir "raslantı" da olmadığıdır. Yeni Sol, toplumumuzun kendi-yorumunun bir yansımasıdır. 3) Bu, bir tür, kendini açıklayan kavramlar üzerine de düşünen bir sosyoloji anlamına gelir. Ben bu yazıda, bu sosyolojinin önkabullerine yalnızca değinmekle yetineceğim. Bu fazla genel yaklaşımın yararı, konuyu "olgular"ın zenginliğiyle tıkamaya meydan vermeden, tartışmanın yolunu açabilmektir. Dolayısıyla, Yeni Sol'un söylediği/tasarımladığı şeylerden çok bugünkü durumumuzu anlayabilmek için, onun yaptıkları ve yaptıklarının anlamı üzerinde duracağım. 4) Marx'ın öncüllerinden başlayıp onun yönetmeni günümüzdeki duruma uyarlamaya çalışacağım. Bundan sonra, günümüzün yapısından hareket ederek ve Yeni Sol'dan edinilen dersi de ekleyerek, Marx'ı eleştireceğim. Bu Marx'ın önemini azaltmayacağı gibi, Manikeen bir dost/düşman bağlamında da yorumlanmamalıdır. Yeni Sol'un tecrübelerini, kendi tecrübelerini düşünen/değerlendiren biri gibi, olaya katılmış birisi olarak yazıyorum. Olayın görünüşünden çok ruhuyla ilgileniyorum ve, burada şu anda yaptığım—yaptığımız işlerin anlamı kadar, kendimi ve toplumumuzu anlamaya çalışıyorum.

II. TANIMLAMA VE YÖNTEM SORUNLARI

Açıklık kazanmış bir tek nokta varsa, o da Yeni Sol'un tek ve bütün bir olgu olmadığıdır. C.W. Mills'in "sünger" diye alay ettiği terimlerden birini kullanmış olabilirim. Ama bir yandan da bunun belirli bir kullanışlılığı var. Bu, ampirik olanın altına inmeye, kategorinin, tam olarak olmasa bile bir ölçüde yansıttığı ve belirlediği yapısal koşullara bakmaya zorluyor bizi. Analizimiz öyle bir biçimde olmalı ki, nesnemizin birliği/bütünlüğü ve anlamı analizin kendisinde ortaya çıksın. Nesnemizin daha önce tanımlandığı varsayımına dayanarak, üzerinde ge-

* Kapitalizmin kendi içi dinamikleriyle çökeceğini savunan görüş. (Çev. notu)

zinemeyiz, **yeni** olanı arıyoruz, dolayısıyla yöntemimiz **yeni**'nin görünmesini sağlamalı!

"Eski"nin karşıtı olarak "Yeni" sol pratiğinden sözetmek tarihçi için pek yararlı olmaz. "Yeni" sol pratiğinden söz eden tarihçiler, bu terimden "Eski"nin karşıtını anlıyorlarsa, önemli bir adım atamazlar. Örneğin, "Eski Sol"un belirleyici özelliğinin Leninist "yeni tip bir parti" olduğunu düşünüyorsak, Yeni Sol'a bu adı vermek yanıltıcı olur. Çünkü, akla gelen ilk üç noktayı sıralayacak olursak, biliyoruz ki Sosyal Demokrat-olmayan tipten anti-Leninistler, Lenin'e **Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı**'nı yazdıracak kadar, Stalin'in Rosa Luxemburg'un hem kendisini hem eserlerini çarpıtıp karalamasına sebep olacak kadar, İspanya'nın Franco'ya ve fedailerine feda edilmesine yol açabilecek kadar güçlüydüler. Bu anlamda "Yeni Sol" eski bir olaydı.

Yeni Sol'u Eski Sol'a ait bir kapitalizm ve kapitalizmin devrimci potansiyeli teorisinden yola çıkarak tanımlamak da çok yararlı olmaz. Port Huron bildirisindeki (1962) ahlakçı ve liberal ütopyadan, Weatherpeople'ın*, İlerici Emek'in ve benzerlerinin kullandığı radikal dile kadar, hepsinde yol Marxizme çıkıyordu ama ilki trajedi idiyse bu kez fars da oluyordu.

Pratik ve teorik sorunlarla karşılaşınca, -ki birazdan oraya geliyoruz- Yeni Sol'dakilerin çoğunluğu bilime giden kolay yolu seçti. Ahlakçı geçmişinin "günahları"nı unutturmak ve akademik düşmanlarını kendi sahalarında yenme olanağı sağlıyordu bu yol. Benimsenen Marxizm çok kabaydı. Sosyolojisi mekanik, ideolojisi metafizikti. Kendi referans çerçevesi içinde bile verimli bir katkıda bulunamaması çok şaşırtıcı değil. Buna karşı olarak, ABD bağlamı dışında düşünürsek, örneğin Alman SDS, Sozial Demokratische Studentenbund, hernalde hatırlanabilecek en bilimsel siyasal hareketti. Bütün yeni taktiklerini ve üslubunu Marx'ın yeniden okunmasına[1] dayandırmıştı. Aynı şeyler kısmen de olsa, Çekoslovakya ve Fransa gibi başka yerlerde de geçerlidir.

Eğer geleceğe ilişkin bir tasarım ölçütünü bir **differentia specifica** (ayırım noktası) olarak kabul edersek, tarihsel bakışın pek az ötesine geçebiliriz.Yeni Sol'un **Günlük bir pratik** olarak ayırdedici özelliği var idiyse, bu onun geleceğe yönelik bir tasarım geliştirmeye reddetmesiydi, bugünü hergünde yaşamaktaki ısrarıydı, yeni toplumsal ilişkileri burada ve hemen yeniden doğurma çabasıydı. Gelecek için fedakârlıkta bulunma, torunlarımız için devrim yapma, ya da çelişkilerin olgunlaşmasını beklemek gibi "eski" fikirlerle alay ediliyordu.

* ABD'de Chicago'da bombalı saldırı, sabotaj yapan militanlar. (Çev. notu)

[1] Örneğin SDS'nin ilk önderleri ve onların bugünkü mirasçıları Marx'ın çok ayrıntılı bir yeniden-okunmasıyla uğraştılar. Bkz. örn. Michael Mauke, **Die Klassentheorie von Marx und Engels** (Frankfurt, 1970); Oskar Negt, özellikle Leborin ile Bucharin'i tanıtan "Marxismus als Legitimationswissonschaft", **Kontroversen über dialektischen und mechanistischen Materialismus** (Frankfurt, 1969) ve Hans-Jurgen Krahl'ın **Konstitution und Klassenkampf**'taki (Frankfurt, 1971) **Grundrisse** üzerine çalışması. Almanya'da son dönemlerde çalışmalar, bazen "devrimci amaçlı bir Marx filolojisi" denebilecek bir alanda yoğunlaştı, **Kapital**'in "mantığı ve diyalektiği" yeniden yorumlandı.

Bu, belki Yeni Sol'un anti-Leninizminin sebeplerinden biriydi. Elbette katılanların çoğunluğunun gençliğinin de bunda önemli bir payı vardı, ama siyasal bir pratik için gençlikten yola çıkan bir açıklama, psikolojiden yola çıkan bir açıklamadan daha yeterli değildir.

Geleceğe ilişkin bir tasarım, hemen ideoloji sorununu gündeme getirir. Marxizmin kendisi tabii ki ideolojinin işlevinin keşfedilmesiyle ortaya çıktı. Önce gerçeğin maskesi olarak (dinin eleştirisi) ve sonra da gerçeğin yapısının kendisi olarak (kapitalizmin eleştirisi). Marxistler, kendilerini başka türden "ütopyacılardan" ayırdetmek için "bilimsel sosyalizm"den sözetmeyi severler. Bu elbette Marx'da böyleydi ama bir farkla: Kurucuyu sinirlendiren şey ütopyacıların hedefleri değil, teori ve pratiklerinin asıl davaya yardımcı olmaktan çok zarar vermesiydi.[2] Ama Marxistler, Engels'den sonra "bilimsel sosyalizm"i bir ideoloji haline getirmeye yöneldiler: bu artık kılık değiştirmiş ve saptırılmış konumların reddedilmesi, ya da yalnızca pratik için bir rehber olmakla kalmıyor, din gibi, iman kaynağı anlamında, açıkça bir ideoloji oluyordu. İdeoloji kapitalist "şimdi" de, düzen içinde yapılacak fedakârlıkların, geçilecek sınavların haklılığını sağlıyordu ve biraz bulanık da olsa, sosyalist bir gelecek vaadediyordu.[3]

Eğer Eski Sol'un geleceğe ilişkin bir tasarımı ve bir ideolojisi var idiyse -her iki anlamda- Yeni Sol'un dolaysızlığı ve hergünün bugün olması konusundaki ısrarı yapısal bir önem kazanıyor. Elbette Yeni Sol'cular ideoloji kelimesinin etrafında döndüler ve dönem dönem bir ideolojiye ihtiyaç olduğu kanısına vardılar. Ne var ki, bir ideolojinin olmayışı kendini bağıra bağıra duyuruyor. Marx, ideolojiyi gerçeğin yapısı olarak keşfetmişti. Sürekli "eleştiriler" yazmasının kanıtladığı gibi, kimseyi sübjektif olarak ideolog olmakla suçlamak peşinde değildi. Ne hakiki bir ideolojiyi yanıltıcı sahte bir ideolojiye karşı konumlandırdı, ne de "gerçekten gerçek"in bilim tarafından ortaya çıkarılması ile onun sahte bir temsil edilişi arasında bir karşıtlık kurdu. Gerçeğin anlamını ideoloji olarak okuyabilmek için, gerçeğin yapısına döndü.[4] Yeni Sol'un gündelik pratiği, Marx'ın ideolojinin-eleştirisi olarak sunduğu teorik - pratik ile tutarlıdır: Kendilerini değişmez, ebedi ve doğalmış gibi gösteren çelişkili yapılar ve zorunlulukların, kendi kendilerini açığa çıkarmasını sağlamak. Bu açıdan her ikisinde de, ne dışsal değerler üzerine temellendirilen ya da bu temele göre haklı gösterilen ahlâki bir eleştiri sözkonusudur, ne de hakiki ve sahte ya da iyi ve kötü toplum arasında bilimsel bir karşılaştırma. Marx'ın teorisi ve Yeni Sol'un pratiği, 1843'te Marx'ın

[2] Marx'ın ütopyacılara karşı tutumu üzerine temel bir inceleme olan Miguel Abensour'un "L'histoire de l'utopie et le destin de sa critique"ine bkz., **Textures,** 73/6-7, ve 74/8-9. Abensour, hem rasyonalist-teknokratik şemalardan hem de soyut bir evrensel olarak ütopyanın boş ve dindar eskatolojisinden ayrılarak, bir **"nouvel esprit utopique"** (yeni bir ütopyacılık ruhu) vurgular.

[3] 1912 yılına ait bir sosyolojik incelemede bir örneğine rastlanmıştır. 29 yaşındaki bir maden işçisi şöyle der: "Umutsuz değilim. Benim gibi sosyalizm inancıyla dolu bir insan, özgürleşmeye yeni bir kurtarıcı gözüyle bakar". Ya da 39 yaşında bir maden işçisi, "Varlığıma ilk kez bir amaç, yaşamıma bir doyum sağlayan tek şey, siyasi eylem ve sendikacılıktır," demiştir. (Alıntılar, **Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung).** Aynı doğrultuda, Dietzgen, Engels, Gramsci ve başka birçok kişiden alıntı verilebilir.

[4] Lefort'un bu kitabın 9. bölümündeki analiziyle karşılaştırın.

biraz bulanık bir biçimde ortaya koyduğu gibi, şunu amaçlıyordu: "Taşlaşmış ilişkilere, kendi melodilerini dinleterek dans ettirmek".

Böylelikle benim yöntemsel öncüllerim Marx'ın ideoloji-eleştirisi olacak. Birleştirici bir yapı içinde, ifade ile ifade edileni, gösterici ile göstereni ilişkilendirmeye ve analize, ya "gerçeği biliyorum", ya da "gerçeğin ne olması gerektiğini biliyorum" biçiminde önyargıları yüklemeden, Yeni Sol olayını okumaya çalışıyorum. Burada bir yargılama sözkonusu değil. Yapılmaya çalışılan, onun kendi içindeki çeşitliliğini (birbiriyle uyuşmayan birçok yönü olduğunu) kabul ederek, bu analiz girişiminde Yeni Sol'un toplumumuz hakkında ne söylediğine ve kendisinin nasıl ve ne tür bir devrimci proje doğurduğuna bakmak olacak.

III. ENTELEKTÜEL KÖKLER

Yeni Solların hepsinin Marxizmin içinden çıktığını ya da onun çevresinde oluştuğunu düşünebiliriz, ama onların özel karakteri, bu modelden nasıl ayrıldıklarına göre çizilir. Marxizmden ilk oluşum aşamasında en az ABD etkilendiğine göre, bu "ayrılık/sapma" kaynakları en saf biçimleriyle orada bulunabilir ve bu nedenle ABD üzerinde yoğunlaşmak anlamlı olabilir.

ABD'yi tipik sayarak onun üzerinde durmanın bundan öte bir sebebi daha var. Yeni Sol bir "hareket" olarak varolduğu için, örgütsel olarak kendine bağlananlardan çok daha fazla sayıda insanı etkiledi. Açık bir yapıya sahip olması, birçok kişinin kendisini hareketin parçası gibi hissetmesine, onu güçlü bir ifade şekli olarak benimsemesine ve ondan birçok şey öğrenmesine yol açtı. Bütün Yeni Sollara önemli görünen olayların başında ABD'de ortaya çıkıp serpilen geniş protesto hareketleri geliyordu: önce Sivil Haklar Hareketi, sonra Üniversite Reformu ve Fikir Özgürlüğü Hareketleri ve, son olarak, Vietnam savaşına karşı muhalefetin ateşlediği hareket. Bu **hareket özelliğinin** en çarpıcı yanı, alınan ahlâki tavrın, stratejik devrimci yön belirlemekten önce gelmesiydi. Bu çok-cepheli hareketlerde örgütün olmayışı, hareketin davalarına destek olduğu devrimcilerin de özelliklerini belirliyordu. Örneğin Vietnam sözkonusu olduğunda, **devrimci iradenin** rolü, bireysel cesaret ve kendini feda etme isteği etkileyiciydi. Yeni Sol'un aldığı entelektüel, örgütsel, siyasal ve taktik konumun belirleyici özelliğinin **volontarizm** olması kaçınılmazdı.[5]

Yeni Sol'un içinde işlerlik kazandığı bu iklimi tipikleştiren volontarizm, onun seçtiği teorisyenlerin rengini de belirledi. ABD'de (bildiğim kadar başka hiçbir yerde böyle olmadı), Camus'nun **Başkaldıran İnsan'**ı belirleyici bir rol oynadı. Onun yerini Sartre aldığında ise, bu kesinlikle **Komünistler ve Barış** ya da **Diyalektik Aklın Eleştirisi**'nin yazarı olan Sartre değildi. Ve tabii varoluşçu gelenek yolu, bir yandan anarşistlere, bir yandan da, ilâhi, mistik ve kendini feda etmeye hazır popülistlere açmış oldu. Camus'ün **Doğrular** adlı oyununda işlediği araçlar ve amaçlar tartışması, bütün ahlâki konulara egemen oldu. Strateji

[5] ABD üzerinde durmanın muhtemel bir üçüncü nedeni (kapitalist dünyanın önderi olması, çatışmaların daha belirgin olması, vb.) biraz kuşkuludur. Özellikle devletin rolü sözkonusu olduğunda, İngiltere, Fransa, İskandinavya örneklerine bakılabilir. Hangi ülkenin "kapitalizmin öncüsü" olduğunu tartışmanın yeri burası değildir.

ve taktik, örgütsel sorunlar, toplumsal yapı, proletarya ve benzeri sorunlar ise geri itildi. Rus teröristlerinden klasik anarşistlere kadar, herhangi bir tarihi konu ortaya çıktığı zaman bunlar bugünün, varoluşsal şimdinin parçasıymış gibi ele alındı. Yeni Sol yazarlarının çoğunun seçtikleri ve kullandıkları metaforlarla imajların da gösterdiği gibi, tarih bilincinin hiçbir izine rastlanmıyordu.

Bu varoluşsal volontarizm, bize ABD'deki Yeni Sol'un kendi teorik katkısını geliştirdiği iki alanı anlamamız açısından yardımcı olabilir. Psikoloji önem kazandı. Kapitalizmin, örneğin **Walden II**'de yapıldığı gibi oldukça doğru yapısal eleştirileri etkili değildi, Skinner saçma bulunuyordu, geçer akça olan, Rogers, Fromm ve pop-psikoloji zirvesi mensuplarıydı. Freud ciddiye alınmıyordu; en fazla, **Civilisation and its Discontents** (Medeniyet ve Memnun Edemedikleri) kitabından birkaç alıntı yapılıyordu. Wilhelm Reich'ın değeri biraz daha sonra anlaşılacaktı ve bu gerçekleştiğinde, onun "diyalektik maddeciliğinin" ağır mekanizmasından çok idealist yanı öne çıkacaktı. İşte Marx'ın kötü-tanımlanmış bir "yabancılaşma" kuramcısı olarak alana girmesi de bu bağlam içinde oldu. Aslında Marx'ın proleter emeğinin yapısıyla kurmuş olduğu ilişkiden koparılarak, somut bir sosyolojiden çok Heideggerci bir fundamentalist ontolojiye yakınlaşan bir yabancılaşma kuramıydı bu. Varoluşsal bir volontarizmle yüklü olan bu psikoloji, kendini hemen ve kolayca uyuşturucu-kültürüne uyarlayabiliyordu. Ama aynı zamanda, bu örtünün altında vurgu, **gündelik hayatın eleştirisine** dönebiliyordu. Yeni Sol'un merkezindeki bu tema, aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacak. Şimdilik Szasz'ın (sağcı) özgürleşmeciliğine, psikiyatrik özgürleşme hareketlerine ve en önemlisi küçük gruba (önemi hiçbir şekilde azımsanmayacak olan Kadın Hareketinin ortaya çıkmasını sağlayan ana sebep) dönüşün, kimi zaman anti-entelektüel görünse bile, keyfî olmadığını, entelektüel bir kaynaktan beslendiğini anlamak yeterli. "Bunu önce kendin için kabul et" anlayışının devrimci volontarizmden esinlenen modelleri, bilinçli olarak toplumsal değişimi amaçlıyordu ve topluma derinden ilgi duyan bir hareketten kaynaklanıyordu. Fanon, Camus'yla, gündelik hayatta reform yapma çabaları uyuşturuculara kaçışla, toplumsal değişim kişisel kurtuluşla mücadele ediyordu.

Yeni Sol'un ikinci entelektüel katkısı ise, çelişkili görünse de, volontarizmin unutma eğiliminde olduğu tarih alanındadır. Elbette ilginç olan büyük harf "T" ile yazılan tarih değil, gündelik hayatın varoluşsal tarihiydi. Bu, bütün hareketlerde görülen tipik bir eğilimdi. Yalnız ABD, bu konuda da nesnesini seçerken gene benzersiz bir şey yaptı. Örneğin Almanlar, kendi devrim tarihlerindeki unutulmuş devrimci olayları ve hareketleri bulup ortaya çıkarırken (özellikle Weimer Dönemi'ndeki çeşitli muhalefet grupları ya da Rusya içindeki muhalefeti), ABD'de yerel tarihe dönüldü. Elbette, **Sol Üzerine İncelemeler** ve W.A. Willams ekolünden "revizyonist" radikal tarihçiler vardı; "Açık Kapı"dan "İlerleme Çağı"na ve "Soğuk Savaş"ın kökenine kadar birçok mitin yıkılmamasında bunların entelektüel rolleri belirleyici olmuştu. Green ve Snow'unkiler gibi, Çin konusunda nasıl aldatıldığımızı gösteren temel çalışmalar vardı, Amerika'nın dünya çapında bir kapitalist güç olma sürecine damgasını vurmuş olan Wobblies*

Industrial Workes of the World (Dünya Sanayi İşçileri) Chicago'da 1905'te kurulmuş radikal işçi örgütü. (Çev. notu)

ve büyük grev hareketlerini kapsayan özgün Amerikan devrimci geleneğini canlandırmak üzere önemli girişimler olmuştu. Ama bütün bunlardan daha da önemlisi, köle plantasyonlarından Kuzey kentlerine, 19. yüzyıl ortalarındaki işçi takımlarından 20. yüzyıldaki iş ve cemaat ilişkilerine kadar genişleyen, gündelik hayatın yapısı üzerine yazılmış ufuk açıcı eserlerin yazılmış olmasıydı. E.P. Thompson'ın eserlerine çok şey borçlu olan bu varoluşsal gündelik hayat ilgisi, siyasal etkinlikle entelektüel pratiği yanyana yerleştiriyordu ve, bundan da önemlisi, konular (çoğunlukla) Marxizmle ilgisi olmayan, genellikle teoriyle de bağlantısız ya da agnostik bir doğrultuda işleniyordu. Böylelikle Yeni Sol'un aldığı "anti-entelektüel" tavır, düşünce ve analizi reddetmek değil, daha yıllarca önce Adorno ve Horkheimer'ın pek dar bir çevrede bilinen küçük bir kitapta "diyalektiği"ni açıkladıkları Aydınlanma akılcılığını sorgulamaktı.

Kısacası, Yeni Sol'un entelektüel kökenleri, ağırlıkla, geleneksel, rasyonalist görüşlerin reddiydi; bunlar bir toplumsal yeniden-gruplanmanın, kişisel irade ve ahlâkçılığın ve siyasal bir pratiğin parçalarıydı. Bunların hiçbiri, "ideolojiler"in üretildiği malzemeler cinsinden şeyler değildi. En azından siyasal olarak etkili olan ideolojilerle hiçbir benzer yanları yoktu. Bu bir problemi sunmaktı: maddenin bizzat kendisinden kaynaklanan ya da pratiğin zorunlu olarak ortaya çıkardığı bir problem değildi. Girişim son derece Amerikanvariydi; **bizim** (Amerikalıların) doğal yasa geleneğimizin son derece içindeydi.[6]

Vietnamlılar bir volontarizm örneğiydiler, ama bununla birlikte Marxist olduklarını da iddia ettiler. Çinliler de öyle. Harekete katılanların birçoğu da öyleydi: devrimi yalnızca **-yaşamak-** değil, devrimi yapmak tutkusuyla, bilim ihtiyacı duyuyorlardı. Marxizm, bir ruhban sınıfı eşliğinde, tarikatlarıyla, kutsal kitaplarıyla, esrarlı ve kutsanmış bir doktrin olarak işin içine girdi; bu bir felaket oldu; potansiyel önderlerin silahı olarak, bireyciyi dövecek bir sopa olarak ve teorik olmayan bir hareketin teorisi olarak... Elbette bu, deforme olmuş bir Marxizmdi; ve elbette, Marx'dan öğrenecek çok şey vardı. Ama bu -Lenin ve Kautsky'nin istemiş olabileceği gibi- dışarıdan geldi ve doğal değildi. Suçlular, bunu hemen uyarladılar, retoriğini ve üslubunu öğrendiler... ya da sinsice çekilip gittiler. Hareketi tanımlamak, onu atomlara ayırdı, tek tek her konu, sadece o konudan ibaret oldu. Saçmalığın doruk noktasına, California'da siyah ve beyaz ırkların faşizme karşı hareketlerini birleştirmeyi amaçlayan bir toplantıda ulaşıldı: toplantıda okunan ana metin, 1935'te III. Enternasyonal'in 7. kongresinde Dimitrov'un yaptığı konuşmaydı.

[6] Jürgen Habermas'ın belirttiği gibi, Tom Paine'in belagati ve Everyman'in tutkusuyla savunulan bizim ahlâkçı doğal yasa geleneğimiz, bireyin emeği aracılığıyla Locke'çu bir doğal akıl fikrini izler. Oysa Rousseau ya da Fizyokratlar'dan gelen Fransız geleneği, doğal yasaya, (ne olması gerekir ya da topluma ne empoze edilmelidir biçiminde) rasyonel bir gözle bakmışlardır. Anglo-Amerikan geleneği ise, doğal yasanın zaten varolan bir şey olduğunu, gündelik hayatta her gün yaşandığını, ancak devletin müdahalesi yüzünden çarpıtılıp saptırıldığını kabul eder. Bizimkisi anarşik bir kapitalizm geleneğidir. Ama ona açık olarak geri dönmek imkansızdır; o gelenek kendi doğal sonuçları altında boğulmuştur: monopoller, tüketim toplumu, müdahaleci devlet. Doğal yasa anarşizmi yeterli olmamıştır.

IV. TOPLUMSAL KÖKLERİ

Geriye bakıldığında, Marxizm'in Yeni Sol'a bir ideoloji olarak girmesi, Yeni Sol'un gelişiminde en temel bir özelliğin açıklanmasına büyük bir kolaylık sağlar. Amerikan SDS'sinin **(Students for Democratic Society)** tarihine **devrimci özneyi arayış** tarihi olarak bakılabilir. Başlangıçta çok bilinçli olmasa da, gitgide daha çok bilinçlenen, temelde öğrənci ve ağırlıkla orta sınıf olan bir grup, kendi suçluluk duygusundan kurtulmak için, eylemlerini klasik ezilen gruplarla özdeşleme girişiminde bulundu. Bu önce Insan Hakları'ydı, sonra Demokrat Parti içindeki özgür-emekle koalisyon, sonra çeşitli Üçüncü Dünya halkları oldu ve en sonunda, tamamen tutarsız bir biçimde, bir Emperyalizm teorisiyle Marxist ortodoksluğun karışımından elde edilen bir "proletarya" tanımı oldu. Böylelikle Yeni Sol'un tarihi, sonuçta kendi özgünlüğünü de yitiren bir kendini inkar etme tarihi olarak düşünülebilir.[7]

Marxizm, ideoloji olarak, çağdaş toplumsal ilişkilerin Marxist bir analizinden farklı bir şeydir. Bu perspektiften, sorunu basitleştirmek amacıyla Yeni Sol'un içinden çıktığı, değişim geçirmiş toplumsal ilişkileri sembolize eden üç olaydan söz edilebilir: Birincisi, 1956 sonrası Rusya'sının utangaçlıktan sıyrılışı. Bunun önemi, yalnızca Çin-Sovyet bölünmesinde ortaya çıkan güç siyasetlerinde değil, daha çok bürokrasinin, yeni bir toplumsal oluşumda işlerlik kazanabilen yeni bir sınıf olarak ortaya çıkması ve kutsanmasında görüldü.[8] İkincisi, De Gaulle'ün, Cezayir savaşına son vermek ve Fransa'yı devletin egemen olduğu yeni bir kapitalizme açmak amacıyla, toprak sahipleri ve sömürgeci kapitalistleri modernleşmeci unsurlara satarak iktidarı ele geçirmesiydi.[9] Ve sonuncusu ABD'de Hooverci malî ortodoksiye karşı konumuyla bir mali devrimin işareti olan, toplumla devlet ilişkisinde yeni bir kavrayış biçimini simgeleyen Kennedy vergi indirimiydi.[10] Bu üç sembol, Berlin Duvarı, Castro'nun Devrimi ya da Sputnik gibi arkaik kalıntılara karşın, dünyayı yeniden inşa eden bir değişikliği gösterir.[11]

Daha geniş bir biçimde ifade edersek -her ne kadar Rusya'nın durumu bir parça farklılık gösteriyorsa da- işçi sınıfının tarihi mücadelesi, "malların tesliminde" ortak çıkarları olan eşit ağırlıktaki güçlerin, bir sistem içinde entegre edilmesi gibi paradoksal bir başarıyla taçlanarak sonuçlanmıştı. Bu sınıf mücadelesi yalnızca grevin resmi mekanizması içinde işlemiyordu; her zaman bi-

[7] Bu psikolojizme kaçan bir yorum, ya da ona paralel bir indirgemecilik önermek değildir. Öne sürülen tez sosyolojiktir, görüleceği gibi, toplumsal yapı ve toplumsallığın doğası gözönüne alınarak işlenmiştir.

[8] C. Lefort'un parlak incelemesi, "Le totalitarisme sans Staline" ile karşılaştırınız. Önce **Socialisme ou Barbarie,** (Paris, 1956), şimdi, **Eléments d'une critique de la bureaucratie** (Cenevre-Paris, 1917); adlı kitaplarında yer alıyor.

[9] Correlius Castoriadis'in o sırada yazdığı **Socialisme ou Barbarie**'deki ve aynı zamanda Serge Mellet'nin **Le Gaullisme et la gauche**'ında (Paris, 1965) yer alan çözümlemelerine bakınız.

[10] Terim, Herbert Stein'in çok yararlı eserinden (Chicago, 1971) alınmıştır. Çözümlemem doğal olarak onunkinden ayrılıyor.

[11] Çin Devrimi ve sonrasına ve bağımsızlık mücadelesi veren eski sömürgelere göndermede bulunmuyorum. Bunlar önemli olmadığı için değil; onların sembolik boyutu, yalnızca üretimci, bürokratık kapitalist ülkelerin aynasında görülebildiği için.

linçli bir "sınıf" mücadelesi değildi ve elbette bir parti önderliğinde olmuyordu. Bu, daha çok, üretim ilişkilerinin gündelik gerilla savaşıydı. Marxist ifadelerle bu, kapitalistleri görece artık —değerin üretimini çoğaltmaya zorluyor, yani her geçen gün daha büyük çapta teknolojik yenilikleri devreye sokmaya itiyordu. Aynı zamanda, emekte artan yoğunluk çok çeşitli teknik ve sosyo-psikolojik araçlarla elde ediliyordu. Bunun sonuçları çok katlı oldu. Emek-gücü için daha çok beceri talep ediliyordu, bu da eğitim süresinin uzunluğunu ve niteliğini artırmak anlamına geliyordu. Bu, aynı zamanda, üretken işlerin azalmasından ötürü oluşan gençlik işsizliğini (ve başka türden işsizliği) önlemek için de gerekliydi. Bu durumda, gitgide daha çok mal üretildiğine göre parazitlerin alım gücünün giderek artması gerekiyordu. Krediyle alışveriş yaygınlaştı, işsizler ve yarı-işsizlerin oynadıkları rol etnik aidiyetleri dolayısıyla ayrıcalıklardan yoksun olan kesimlerle birlikte, daha etkili bir hale geldi. Bunlar, bilimsel yenilik, emeğin eğitilmesi, yatırım kredileri ve toplumsal meşruiyet alanlarında devletin sorumluluğunun artması anlamına geliyordu. Buna bağlı olarak, kolonyal-emperyal sistem yeniden yapılanıyor, "kapitalist" ve "komünist" dünyalar arasındaki ilişkiler değişiyordu. Bütün bunlarla birlikte, yeni bir "nesnel" ve "öznel" çelişkiler dizisi ortaya çıktı: devletle özel sermaye arasında, nitelikli, eğitilmiş emekle rutin işler, işçilerin katılımına duyulan taleple geçen her dakikasının değerlendirilmesi gereği, uyruk (**client**) ile devlet, üretim ile dağıtım vb. arasında öte yandan, işle boş zaman, biçimsel demokrasiyle gerçeklikteki iktidarsızlık, bilimsel akıl yürütmeyle yaratıcı yaşantı, eğitimle meslek eğitimi arasındaki gerilim de bunların yanında yer alıyordu.

Bu özellikleri tanımlamaya devam edebiliriz ve bunların **gerçekten** ne ölçüde bir "fark yaratan farklılıklar" olduğu tartışılabilir. Yeni Sol'un varlığı -ama kendisini nasıl anladığı değil- bir analiz tarzını akla getiriyor. Kapitalizm, artı-değerden kaynaklanan kârın üretimi belirlediği bir toplumsal ilişkiler tarzıdır. Ne üretildiği önemli değildir, nasıl üretildiği de: kâr etme açısından, kâr üreten incillerle kâr üreten ayakkabılar arasında hiçbir fark yoktur. Değer teorisini ve onun sonuçlarını kabul etseniz de etmeseniz de, ya da birey olarak kapitalistin görüş açısından sağduyuyla akıl yürütmeyi de seçseniz, bu işte işçi en temel unsurdur. İşçi daha az ücret karşılığı daha çok çalışırsa (daha uzun iş saatleriyle ve daha yoğun olarak), kapitalist kâr eder. Sonuç bir sınıf mücadelesidir, kendisini üretim sürecinde bir dizi uyarlamayla belli eden bir sınıf mücadelesi... Kişisel beceri ya da meslek öğrenimi üretim açısından büyük önem taşıyan zanaat-işçisi, birdenbire bir çarkın dişlisi haline gelir. Bu, işyerinde eğitilmiş, her an yerine bir başkası konabilecek ve tam anlamıyla üzerinde egemenlik kurulmuş olan klasik proletaryadır. Durumu, patlamaya hazır bir durumdur, ancak onun en acil çıkarlarını savunan sendikaların kurulmasıyla patlama kıvamı hafifletilebilir. Ancak 1930'lar ya da savaş yıllarını kendi yararına kullanmayı becerebilen bu proletarya, kendini, bizzat kendisinin kapitalist üzerinde yarattığı basınçla, yapısal olarak değişmiş buldu. Üretim süreci değişti, yeni teknoloji getirildi, grup dinamikleri yeniden yapılandırıldı. Yeni bir "işçi sınıfı" ortaya çıktı. "Eskisi" yok olduğu için ya da konumu değiştiği için değil; basitçe ifade edersek, artık öncü olmaktan, en ileri mücadele biçimlerinin mahali olmaktan ve hissedilen çelişki-

lerin konumlandığı yer ve toplumun **olumlu** yönde yeniden inşası için gerekli itici gücün kaynağı olmaktan çıktığı için bu böyle oldu. "Yeni işçi sınıfı", iyi tanımlanmamış, geçmişteki durumu bugünün gözüyle değerlendirildiğinde değişik anlamlar kazanan **(hermeneutic)** bir araçtır, ampirik bir veri değildir. Bu durumun akla getirdiği şey şudur: Kapitalizm, yeni ihtiyaçlar geliştirir ve bunlara verdiği cevaplarla yeni bir yapıya işaret eder.[12] Bu, yalnızca birkaçını sayarsak, Veblen'in, Burnham'ın ya da Galbraith'in anlatmak istediği şeyle aynı değildir. Eski bir ilişkiler, toplumsal hedefler ve normlar (düzenleyici ilkeler) dizisi içinde bir yer değiştirme değildir. Bu, **bütün bir yaşantı olarak kapitalizmin değişmesidir.** Artık kapitalizmin kuralları farklıdır, toplumsal ilişkileri yeni bir ilkeye göre biçimlenmiştir, normları akışkandır.

Burada beliren nokta, kapitalizmin değişmiş olmasıdır (Rusya'daki sistemin değişmesi gibi). Bu değişimi, sınıf mücadelesi ve kâr-zorunluluğu terimleriyle açıklamaya başlayabiliriz. Ancak bu, şu anlama gelir: Eğer bu açıklama yeni olanı açıklıyorsa, eski teori kendisini yıkmış gibi olur. Yeni Sol'un tecrübeleri buna tanıklık eder. Kapitalizmin en temel şartları ortadan kaybolmuştur: Serbest emek pazarı, bütünüyle özgür ortaklar arasında serbest kontratların yapılabilmesi ve üretimin tüketime egemen olması.[13] Bunlara temel olan çelişkiler ortadan kalktığı ya da daha çok yumuşadığı için değil, tam tersine... Mesele şu: Haldeki toplumsal çelişkilerin mantığı başka türlü **bürokratik rasyonelliğin** mantığı olarak belirlenmiştir. Böyle bir mantık elbette klasik kapitalizme yabancı değildir. Weber, bunun doğurabileceği sonuçları çok önceden görmüştü. Ama analizinde yeterince ileri gitmedi ve olguyu kendi terimleriyle inceledi. Weber, gerçi kendi kurumlaşması içinde siyasal olanın rolünü tartışmıştı. Ama bu rasyonelliğin, girişimcinin mantığının nihai bir sonucu olmadığını, hele hele Protestan ruhunun bir sonucu olmadığını, tamamen sınıf mücadelesi siyasetinin bir sonucu olduğunu hiç görmedi. Çok sevilen bir Marxçı metaforu kullanırsak. "başarısı aynı zamanda yenilgisiydi". Yeni Sol olgusu, bizi bu dönüşümü çözümlemeye zorluyor.

V. TAKTİKLER, TEMALAR VE PRATİK

Yeni Sol kendisini bir **hareket** olarak görüyordu. Ideolojik fanteziler dönemi dışında, kendisini hiçbir zaman proletaryanın ifadesi olarak görmedi ve hiçbir zaman geleneksel anlamda bir siyasal parti olma iddiasında bulunmadı. Bir hareket olarak başarısı ve kendini tanımlamaya, sınırlamaya başlamasıyla uğradığı yenilgi, kendisini bu biçimde anlamasının ne kadar doğru olduğunun kanıtı-

[12] "Yeni işçi sınıfı" teorisi konusunda Serge Mallet'nin eserinin çevirisi, **The New Working Class: A Socialist Perspective**'e bakınız. Dick Howard ve Dean Savage tarafından derlendi ve çevrildi (St. Louis: 1976).

[13] Marx bundan devlet kapitalizmi olarak önceden söz eder. Marx, bunun ücret-emek/sermaye ilişkisinin yapısı için ne gibi sonuçları olabileceğini görmemişti ve eski çelişkilerin değişmeden devam edeceğini düşünüyordu. Durum böyle değil ve bu, Rusya'yı bir tür Marx'ı-okuyarak açıklamayı öneren "devlet kapitalizmi" tezinin yanlışlığını ortaya koyar. Bu sorun için kitabımızın 10. bölümünde yer alan C. Castoriadis'in tartışmasına bakın.

dır. Entelektüel doğası ve sosyolojik konumuna göre, başka bir şey olması da imkansızdı. Çelişkileri kaymış, törpülenmiş kapitalizm, cephe saldırısına izin vermez: herkesi rahatsız eder ama aynı yönde değil. Yeni bir konular, sorunlar dizisi açılır, ama diziler olarak, diziler biçiminde açıldığı için, bunların birleşmesi güçlük yaratır. Birleşme -en sonunda- toplumsal bütünlüğün doğası sorusunu gündeme getirir ve bu, hazır bekleyen bir açıklama olarak, Marxizm'e doğru bir itilme yaratır. Bu böyle işlemedi. Yine Sol, Toplumsal teori düzeyinde başka yaklaşımlara yol açabilirdi ve açtı da... Pratik düzeyinde ise, bir hareket biçiminde olması niteliği, farklılıkların çok istikrarsız ve dayanıksız da olsa, birleştirilmesini mümkün kıldı.

Yeni Sol pratiğinin etrafında oluştuğu merkezî temalar herkes tarafından bilinir. Bunlar, insan haklarından başlayıp cemaat örgütlenmesiyle savaş-aleyhtarı hareketler, kadın ve eşcinsel hakları, uyuşturucu kültürü ve öğrenci iktidarına kadar uzanır ve **gündelik hayat** ve **kişinin özerkliği** konusundaki çabalar çevresinde birleştirilebilir. Bunlar, hemen uğraşılmayı bekleyen, yaşanmış, hissedilmiş konulardı. Öyle görünüyordu ki, karşı-kitle-araçlarınca iletişim ağına sokulabilmeleri mümkünmüş gibi görünüyordu. Tavır ve duygu-olarak hareketin yayılma hızı, toplumun buna ne kadar hazırlıklı olduğunun kanıtıdır. Hareket, farklılıkları örterek daha da patlayıcı hale getiren bir homojenleşmenin sonuçta ortaya çıkmasına tanıklık eder. Frankfurt okulunun teorileri ya da Marcuse'nin yazıları Yeni Sol'u ifade eder gibi göründüyse, bunun sebebi belki de -modası geçmiş bir Frankfurt okulu ifade biçimiyle de olsa- gündelik hayatın her alanında her zaman varolan, özerk olma ihtiyacının tanınıp kabul edilmesiydi.

Bu temaların neden bu kadar güçlü bir şekilde tuttuğunu sorarsak, Yeni Sol'un pratiğinin önderliğinde, yukarıdaki sosyolojik tasvir bir anahtar işlevi görebilir. Bürokratik kapitalizm, Marcuse'nin "Tek boyutlu Toplum"u, Adorno ve Horkheimer'ın "Aydınlanmanın Diyalektiği", ortak bir yapıya, farklılıkta birleşmeye işaret eder: **Kendi kökenini kendisinden saklayan bir modernizme,** Marx'ın **Kapital'**de yaptığı ideoloji eleştirisinin mal fetişizmine işaret etmesine benzer bu. Bu bakımdan Yeni Sol'un taktikleri önemlidir. Berkeley'den Berlin'e, Varşova'dan Washington'a, Paris'e, Prag'a kadar her yerde taktik yapılan işti, yüzleşmeydi, dolaysız eylemdi. Hedef, iyi işlermiş gibi görünen makinanın gizlediği iktidar ilişkilerinin maskesini düşürmekti. Bu **taktik, bürokratik rasyonel toplumsal ilişkilerin altında pusuda bekleyen iktidarın maskesini düşürdü ve yeni egemenlik yapısının bulunduğu en yakın yeri keşfederek örtüsünü kaldırdı: Gündelik Hayat.** Bu taktik, yalnızca felsefi ya da ahlâki varoluşçuluğun bir sonucu değildi, yabancıların ya da desperadoların bir eylemi de değildi. Sosyolojik kökleri vardı ve toplumsal yapının özüne işaret ediyordu. Yeni Sol'un bunu keşfedebilmesi, onun deneyimlerini daha da önemli kılıyor.

Yeni Sol'un taktikleri, temaları ve eylemi, varolan toplumsal yapının bir başka yönünü de yansıtıyor: Dolaysız burada-ve- şimdiyi, sözde -kişisel olanı, kökteki **tarihsel** yapıyı ve sistemin **kökenini** örtmek için kullanmasını. "Hiçbir çağda bu kadar çok konuşulmadı" diye yazıyor Claude Lefort.[14] Her şey şimdi ve

[14] Claude Lefort'a yapılan göndermeler, onun "Esquisse d'une genèse de l'idéologie dans les

burada, açık ve elde edilebilir -kayak tatilinden "başkanımıza", porno dükkanına, Afrika'da açlıktan Vietnam'daki ya da Ortadoğu'daki napalma kadar. Her gün, gündelik hayat küçültülüyor ve böylelikle çalınmış oluyor. Egemenlik, bilimsel inanç sistemimiz tarafından rasyonelleştiriliyor. Tanrı öldü, çünkü artık ihtiyacımız yok ona, kendi kendimizin tanrısıyız ve böylelikle daha kolay yaralanabilir bir durumdayız. Buradan yeni olana, yeniliği daha şimdiden yapısal olarak eskimiş olan, değişen moda kadar önceden kestirilebilir ve anlamsız oian bir yeniye sıçranabilir; ya da tutunmak, demir atmak için ölmüş geçmişten bir ideal bulunabilir. Sistem, değişme riskini, değişmeyi ilke olarak benimseyerek atlatmıştı. Öyle görünüyor ki, kapalı bir dünya yaratmıştı, dışarısı olmayan bir sistem, **feedback** halkaları olan bir Hegelcilik.

Yeni Sol, örgüt olarak bu dersi çıkararak intihar etti. Kendisinin nereye oturduğunu, ya da rolünü hayal etmekten aciz kalarak eski modellere döndü. El yordamıyla belirlilik, kesinlik arayarak ve kendini inkâr ederek geriye gitmeye başladı.

Bunun böyle olması gerekmiyordu. Şimdinin, yaşantının, kişisel olanın ve cemaate özgü olanın vurgulanması, örtük olarak ileriye dönük bir talep ortaya çıkarıyordu: öz-yönetim, hayatın tüm alanlarında kendi kendini-yönetim, kendi kendine-etkinlik, kendi kendini-temsil etme. **Bu ders, 1968 Mayısı'nda patladı!** Kimse bunu başlatmadı, kimse planlamadı, kimse bunu bilinçli olarak istemedi. Gene de yangın gibi yayıldı: **Hayal gücü iktidara! (L'imagination au pouvoir!)** Tabii ki ezildi ve De Gaulle yeniden seçildi, ama bu onun önemini azaltmaz. Şubat 1917'den Ekim 1917'ye kadar geçen sürede, eğer o tarihleri hatırlamak istiyorsak, uzatılmış bir öğrenme süreciydi; devrimci bilinç bir gecede elde edilmez. Eski dirençlidir, yeni kırılacak kadar zayıf...

Örgütlü, kendisiyle-özdeş bir hareket olarak Yeni Sol ölmüştür. Pratiği ve temaları hâlâ bizimle birlikte, cemaatlerde, gruplarda, ele aldığımız konularda. Şimdi onun tasarımının **(vision)** bazı yönlerine, bir-pratik-olarak-hayat tarzıyla ilgili sonuçlarına bakarsak, haldeki imkanlarını daha iyi anlayabiliriz.

VI. ÇIKARILABİLECEK SONUÇLAR VE SORULAR

Entelektüel köklerinden temalarına ve taktiklerine kadar, Yeni Sol, **siyasetin eleştirisini** temsil etti. Yalnızca siyasetin, siyasetçilerin ve onların kurallarının irrasyonelliğinin eleştirisi değil. Yeni Sol, siyasi olanı bir mistifikasyon biçimi ola-

sociétés modernes" adlı, **Textures**'de (74/8-9) yer alan makalesini temel alıyor. Bu makale "L'ère de l'ideologie" başlığıyla **Encyclopédie Universalis**'te çıkan makalenin çok az değiştirilmiş bir versiyonudur. Lefort'un görüşlerine çok şey borçlu olan bu yorum için, kitabımızın 9. bölümüne bakınız. Bu tartışma bağlamında Lukács'ın eski arkadaşı Belá Fogarası'nin, birkaç yıl önce **Radical America**'da çevrilerek yayımlanan komünist gazetenın ışlevı konusundaki makalesı de anılmaya değer. Fogarasi, kapitalist basının ideolojik ve mistifikasyon işlevini yerine getirirken, yanlış ya da yalan haberler vermesinin ya da haberi gizlemesinin çok önemli olmadığını, aksine, önemli olanın "çok haber vermesi" olduğuna işaret eder. Eksik olan bağlamdır, aldığımız haberlerin anlamı ve bağlamının olmayışıdır.

rak, genç Marx'ın deyişiyle, bulutlarda dolaşan hayali cemaati olarak reddetti. Yeni Sol'un temsili demokrasi eleştirisi, (örneğin Marxçı "biçimsel demokrasinin gerçek yüzünü ortaya çıkarma" çabasının durumundaki gibi) siyasi yapıların kendi sınırları ve temelleri içinde eleştirilmesinin ötesinde bir şeydi. "Marxçı" örnekte olduğu gibi, o, bir hayat tarzının, bir kendini ve toplumu algılayış biçiminin eleştirisiydi. Bunun anlamı şudur: Değişme gündelik hayatta, -o kutsal deyimi kullanırsak- "sivil toplumda" olmak zorundadır.

Ancak, Yeni Sol'un apolitik siyasetinin, Hegelci devletin eleştirisinden başlayıp, proletaryanın keşfi ve yabancılaşmış emek olgusundan geçerek, genç Marx'ın yolunun yeniden keşfi olduğunu belirtmek gerekir. Tıpkı Marx'ın Fransız Devrimine bakması gibi, Yeni Sol da (geriye dönüp baktığı anlarda) Fransız Devrimine baktı. Ve gördü ki, devrim, yalnızca darlaştıran, sınırlayan siyasal bağları yıkmakla kalmayıp, kişisel çıkar ve egoizm alanını da devrimcileştirmelidir. Marx'ın **Yahudi Sorunu Üzerine** adlı yapıtında Rousseau'dan yaptığı alıntıyı Yeni Sol da sanki tekrarlayabilirdi:

> *Bir ulus oluşturmayı göze alan kimse, insanın doğasını ve her biri kendi içinde bir bütün, ama tecrit edilmiş bir bütün olan bireyi dönüştürme yeteneğini kendisinde hissetmelidir. Bu birey, kendisinden daha büyük olan bir şeyin, hayatının ve varlığının kaynağı olan bir bütünün parçası olmalı ve böylece, fiziki ve bağımsız bir varlığın yerini, kısıtlı ve ahlâki bir varlık almalı. İnsanın kendine özgü güçleri elinden alınmalı, ama ona başkalarının yardımı olmaksızın kullanamayacağı birtakım yabancı güçler verilmelidir. (**Toplumsal Mukavele**, II. Kitap, II. Bölüm.)*

Siyasal olanın eleştirisinin, sürekli bir tema ve gerilim olmasından kaynaklanan şey, paradoksal olarak, **gündelik hayatın siyasallaşmasıdır,** her edimin siyasal bir anlamda üst-belirlenmesi, özel ve bireysel olanın reddedilmesidir. Çağdaş bürokratik kapitalizmin sosyolojik bir eleştirisi olarak bu vurgu, çok zengin potansiyeller taşır. Şimdiye kadar temalaşmamış, ele alınmamış çok katlı yaşantıları keşfedip açığa çıkarmıştır. Toplum ve toplumsallaşma tek ve aynı süreç olarak yaşanmış, bunlardan biri ötekinin ufku ve aynı zamanda eleştirisi olmuştur.

Sivil topluma bu, dönüşte ve onun siyasallaştırılmasında dayanılmaz bir gerilim vardı. Ahlâki iradeye dayanan, bireyci, varoluşçu ve anarşik kökenli bir hareketin gerilimi değildi bu yalnızca. Rousseau'cu anlamda "bireyin dönüştürülmesi" vurgusu, kişinin kendi "güçlerinden" yoksun bırakılması anlamına da gelir ki bu da, Yeni Sol'un özgün itici gücüyle hiçbir biçimde bağdaşmıyordu. Gene de, kendi içsel mantığı, Yeni Sol'u (bir kopuşa varan gerilimi de yaratarak) Rousseau'ya -ve tabii belli bir Marx ve Lenin'e de- çekti. Aktivizm, kendiliğindencilik, dolaysızlık, tabuların yıkılışı ve daha açık bir biçimde olumsuz olgular, anti-entelektüelizm, uyuşturucular ve kollektif içinde birey kalmanın sürekli baskısı, gelişme ve başarı içinde ciddi bir analiz ve gözden geçirilme ihtiyacı duyulmadığı sürece, zorluk çıkarmadı. Hareket hızını kaybettikçe, ilk başarısızlıklarla kutuplar ayırışmaya başladı. Toplum birin bire ilişkisi olarak düşünülmüştü: Gelecekteki toplum ikili bir iletişimi gerektirecekti ve tam anlamıyla toplumsal olan, "yabancılaşma" gibi algılandı. Ama aynı zamanda, de-

neyler, bütünün rolüne işaret ediyordu. Cemaat örgütçüleri, "tek bir cemaatte sosyalizm"in yaratılamayacağını öğrendiler, ya da, belirli meseleler çerçevesinde örgütlenmiş her grup, her iç-grup, başarılı olduğu anda, kendi mesele-grubunun ötesine geçmeye zorlandı. Bütüne yönelme talebi, sivil toplumun dolaysızlığında, gündelik hayatın kendisinde, dolaysız yaşantının kendisinde ortaya çıktı.

O kadar açık seçik ve etkin bir perspektif gibi görünen günlük hayatın siyasallaştırılması, örtük olarak, **gündelik hayatın** yıkımı sonucuna varıyordu. Bireyle, günle ilgilenmek, bütünselliğe gidiyordu, ama geri dönüş yolu tıkalıydı. Tikel ve evrensel olan birbiriyle kaynaşmış ve çökmüştü, her ikisi de kendisine özgü olanı kaybetmişti. Bunun psikolojik sonuçları felaket oldu tabii. Ama bu noktada daha önemli bir şey oldu: Siyasalın imgesi değişti. İşte bu kapıdan Lukacs aracılığıyla Marxgil ortodoksluk yeniden içeri girdi. Proletaryanın gündelik varoluşundaki şeyleşmenin analizindeki inceliğiyle, Lukacs'ın girişimi zorunlu olarak yalnızca uvriyerizme değil, doğrudan doğruya bütünselliğin, yeniden doğuşu ve sahibi olarak Leninist Partiye gidiyordu. Lukacs'ı pek okumuyorlardı, ama mantıkları onun mantığını izliyor veya yeniden yaratıyor ve eski politikalara dönüyordu. Yeni Sol'un orijinal tepkileri içinde kalanlar ise, yeni bir problemler dizisiyle karşılaştılar.

Gündelik hayatın siyasallaştırılması, sırrı ortadan kaldırmak, toplumu kendisine olduğu gibi göstermek, tarihe şimdide son vermek çabasıdır. Bu konum, elbetteki, sırrı bilimle ortadan kaldıran, şimdiyi zorunlu bir geleceğin gerekleri açısından algılayan ve şimdiyi o geleceğe feda eden ortodoksluğun tam zıttıdır. Bütünselliği, siyasi olanı, gündelik hayatın acilliği içinde var etmek gündelik yaşantının eleştirisini mümkün kıldı ve onu, Trent Schroyer'in deyişiyle "ütopya parsellemeleri" **(utopian enclosures)** olarak yeniden inşa etme çabalarına yol açtı. Yiyecek kooperatiflerinden günlük-bakım merkezlerine, küçük gruplardan etnik gruplara kadar, bütün çaba, tek tek sorunları, bireysel deneyimlerin dönüşümü aracılığıyla, bütünsel, toplumsal çözümlere dönüştürmekti. Bir eylemde-eleştiri biçimi olarak, bu, toplumda ve toplumsal ilişkilerde iktidarın önemi ve rolü konusunu yeniden düşünülmesini gerektirdi. Aynı zamanda, toplumumuzu yapısını oluşturan stratejik eylemin **teknolojik rasyonalitesinin** eleştirisini başlattı. Burada teorik akor, Marcuse, Habermas ve Frankfurt Okulu tarafından çalınıyordu.

Deneyimler, günümüzde de sürüyor, ama içsel mantıkları bazı sorunlara yol açıyor. Yeni Sol'un toplumsal kökleri konusunda yukarıda belirtilen görüşler, çenesi düşük toplumda, bu tür bir eleştirinin toplumsal bölünmelerin **maskelenmesi** için **gerekli** olduğunu öne sürüyor. Dolaysız olana, küçük gruba ve kapalı cemaate dönüş, (toplumsal ya da siyasal olarak değil) doğal olarak, tanımlanıp belirlendiğinde, bir şeyleri açığa çıkardığı kadar gizler de. Bu kişisel bir zorunluluk da olabilir, ama tam da bu dolaysızlığın vurgulanması, onu içe döndürür ve atılımını kısıtlar. Bunun, dolaysızlığın içinde bütünselliği vurgulayan karşıtı, aslında, Claude Lefort'un "yeni bir toplumsal tip: militan" dediği insanın yaratılmasıyla yeniden canlandırmaya çalıştığı bütünselliğin temsiliyle ilgilidir. Eğer her zaman bütünselliği, her gün içinde canlandırmak zorunday-

sanız, kendi yaşantınızı ve tikelliğinizi reddederek o bütünselliğin kendisi olursunuz ve sonuçta bütünsellik kaybolmuş olur. İster grup, ister bireysel bilinçlilik, ister militanın temsil edici hayal gücü aracılığıyla olsun, bütünselliği şimdide aramak yeni bir totaliterizm eğilimine yol açar. Yeni Sol, büyük bir vicdanlılıkla bundan kaçınmıştır. Bu, takdir edilmesi gereken, ama ancak tutarsızlık ya da üyelerinin psikolojik bütünlüğünün yok olması pahasına gerçekleşmiş olan bir şeydir.

Ne var ki, gündelik hayatın siyasallaştırılması, bütünüyle olumsuz bir olay değildir: İleriye, devrimin yeniden tanımlanmasına, toplumu ve onun siyasi yapısının doğasını yeniden düşünülmesine yöneliktir. Açık olarak, Yeni Sol iki ana temayı vurguladı ve tekrarladı. **Kol emeği ile kafa emeği arasındaki ayrımın sona ermesi ve özyönetim fikri.** Bunlar olmadan zaten sosyalist devrim sözü bile çelişkili olurdu. İkili iletişim için sarfedilen çaba (bir başka açıdan bunun eleştiri gerektirmesi ayrı bir konu), kişisel ilişkide egemenlik ve iktidar/ögelerinin ortadan kaldırılmasını öngörür. İşbölümünün şiddetlendirilmesi üzerine yapılanan bir toplumda, iktidar ve egemenlik ilişkileri, gündelik hayatın her anında uygulanır, bilinçli olarak değil, zorunlu olarak böyle olur. Dilimiz farklıdır, kendimizi algılayışımız sınırlıdır, ufkumuz kapanmıştır, boyun eğmemiz ya da eğdirmemiz iletişimin çarpılmasına yol açar. Bu, bürokratik toplumumuzun yapısı olarak **ideolojidir.** Bu ancak, bireyi en derinine kadar etkileyen ve kol ve kafa emeğinin ayrılmasında kristalize olan yapılanmış bölünmenin ortadan kalkmasıyla yenilebilir. Bununla aynı zamanda, özyönetim fikri önem kazanır. **Yalnızca üretim alanında değil,** hayatın bütün alanlarında özyönetim, Yeni Sol'un en merkezî temasıdır ve onun tasarımının vazgeçilmez bir unsurudur. Ama bu tasarım, haldeki pratiği teleolojik olarak etkileyen bir geleceğe ilişkin değildir. Bu, bürokratik kapitalizmin, toplumu giderek daha çok toplumsallaştırarak, herkesi daha çok bağımlı kılarak, ama aynı zamanda onları iş ve boş zamanlarında daha çok bölerek yarattığı bir tasarımdır. Devrimin hedeflerinden biri olarak özyönetim ve kafa ve kol emeğinin bölünmesinin kaldırılması, gündelik hayatta gerçekleşmeden, haldeki talepler arasına yazılmıştır. Yeni Sol'un anında eylem ve provokasyon taktiğinin böylesine büyük bir başarıya ulaşması bu yüzdendir. Başarının tersine dönüşü, bütünleşmenin ortaya çıkıp devrimi gündelik etkinliklerden kopardığı (Leninist görüş), ya da haldeki durumu üstbelirlenmeyle çarpıttığı (grubun gelecek olarak düşünülmesi) zaman oldu.

Bu perspektiften Yeni Sol, **çağdaş toplumun değişmiş bir sosyolojisine ve bir Marxizm eleştirisine** açılır. Meseleyi deşmek istemeyenlerin sunduğu türden, basitleştirilmiş, bayağılaştırılmış bir Marx eleştirisi değildir bu.[15] Kapitalizmin değiştiği apaçık ortadadır. Marx'ın kendisi bu değişikliği açıklayabilecek durumdadır. Burada daha önemli olan **rasyonalist Marx'ın, son Hegelci Marx'ın,** Yeni Sol tarafından eylemde eleştirilmesidir. Tabii ki, Marx'ta Tarihin Özne-Nesnesi olarak proletarya miti vardı, bu da Hegelci **Geist**'ın, ya da, siyasal açıdan bakıldığında, Hegelci bürokrasinin tersine çevrilmiş, materyalist bir biçi-

[15] Marx eleştirisi için, Claude Lefort, Corelius Castoriadis ve Jürgen Habermas'ın yapıtlarına bakınız.

mıydi. Bundan önemlisi, Marx'ın çizgisel tarih anlayışının eylemde eleştirilmesidir: İnsanlığın başkalığı ortadan kaldırarak kendini gerçekleştirmeye doğru ilerlemesi biçiminde kavranan bir tarih anlayışının eleştirilmiş olmasıdır. Kapitalizm mutlaka sosyalist geleceğin bekleme odası olmak durumunda değildir; ne de kendi içsel mantığıyla çökmeye mahkumdur. Sınıf mücadelesi "X" milyon sayıda insan işsiz kalınca meyvelerini vermeyeceği gibi. devrim de toplumsal bir **coup d'état** gibi örgütlenemez. Yalnızca kolektif bir kapitalist olarak değil, aynı zamanda vatandaşlarıyla ilişkilerinde meşruiyet dağıtıcı olarak Devletin gittikçe artan bir rol oynaması, ortodoks analizin içerdiği altyapının mutlaklığı inancını sarsmıştır. Elbette insan ilişkileri kendi maddi altyapılarından bağımsız değildir, ama bu altyapı üzerinde herşeyin oturduğu "gerçekten gerçek" olarak yalıtılmış bir şey olarak alınmamalıdır. Marx'ın rekabetçi **laissez-faire** analizi, özel bir durumla, toplumun anlamlar düzleminin (emek piyasası da dahil olmak üzere) serbest piyasa aracılığıyla, hızlandırılmış bir yeniden üretim etrafında yapılandırıldığı bir durumla sınırlıdır. Pre-kapitalist toplumlarda durum böyle değildi, bugün ise ancak belli belirsiz böyle. Marx, insanı oluşturan dört unsurdan sözetmişti: Üretim, bilinçlilik, dil ve toplum. Liberal kapitalizm bürokratik kapitalizme yöneldikçe, bu son üç unsur daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Bunun sonucu, gündelik hayatın bir muhalefet alanı olarak yeniden-ortaya çıkması ve sosyolojik analizde bir yenilenme ihtıyacının belirmiş olmasıdır. Marx, belki de, yanılmış olmaktan çok yanlış anlaşılmıştı. Ne var ki, yanlış anlamaları içeren onun eseriyle ilgili olarak bilimleşmiş kendini değerlendirişiydi.

Yeni Sol'un tasarımı sıkıca bir gözden geçirildiğinde ortaya çıkan en acil sorun, siyasi olanın rolünün değişmesidir. Yeni Sol'un siyasi olanı, yeri orasıdır diye sivil topluma taşıması, paradoksal ve yetersiz görülmüş veya daha da kötüsü bunun yeni bir totaliterciliğin tohumlarını taşıdığını düşünülmüştür. Öte yandan eski siyaset, biçimsel meşruiyeti bile şimdi artık çoktan aşılmış olan liberal kapitalizmin yapısından destek aldığı için, iflas haline çok daha yakındır. Birinci düzeyde, Yeni Sol'un, siyasi alanı, Yunanlılar demokrasiyi **icat ettiklerinden** beri geleneksel olarak anlaşılan şey olması, yani **kentte iyi hayatın** yüceltilmesi anlamına gelen şey olması yolunu yeniden açtığı söylenebilir. Siyaset ne bilimdir, ne de bir teknik; siyasetçi ne planlamacıdır, ne de yönetici. "Katılımcı demokrasi" sloganı gerçek anlamını burada bulur. Siyaset, gündelik hayatın toplamı ve özü, onun bütünü değildir, ondan farklıdır ve öyle kalmalıdır. Aynı zamanda bu farklılığıyla ondan tecrit edilemez: ne tepeden gündelik hayatı belirlemesi, ne de toplumsalı oluşturan atomların basit bir biçimde ilave edilmesi anlamında.... Siyaset, İktidarın mahalidir, toplumun **kendini kendine temsil ettiği** yerdir; ama aynı zamanda, toplumun biçiminin oluşturucusu olduğu için, bizzat toplum tarafından oluşturulmuştur ve ona bağımlıdır. Toplumla ne özdeştir ne de ondan ayrıdır ama bu sebepten ötürü siyasi olan hiçbir şey değildir diye düşünülemez; o, toplumun üyelerinin ilişkilerini içinde yapılandırıp tanımlamaya çalıştıkları, sonu olmayan bir süreçtir ve sonu, ancak totaliterizmin yaklaşmakta olduğunun işareti olabilir. Yurttaşların hayatlarının iyiliğiyle uğraşması, onun evrensel yanıdır; bireylerle ilişkisi ve onlara bağımlılığında ise tikeldir ve değişime açıktır.

Öyleyse Yeni Sol açısından devrim nasıl bir anlam taşır? **Hayalgücü iktidara,** bir slogan değil bir analizdir! Bir programdır. İktidar işgal edilecek bir yer değildir, devletin ele geçirmeye çalışabileceğini -ya da çalışılması gerektiğini- düşünmek, bir yanılsamadır. İktidarın yerini işgal etme talebi ekseni üzerinde durulursa, devrimci etkinlik, verili bir amaç için yeterli araçlara sahip olup olmama sorununa, insanın hizmet etmek istediği insan maddesini gözardı eden ve insanın kendisinden kendi tikelliğini esirgeyen, teknik bir denkleme dönüşebilir. Tecrübelerinden giderek, ne ölçüde başarılı ya da tutarlı olduğuna bakılmaksızın, Yeni Sol, siyasi süreçte "iyi hayatın" gündeme getirildiği ve geliştirildiği boyuta işaret eder. Toplumun üretim ve yeniden üretiminin herhangi bir tek yanlı belirlenmesinin önünde dil, bilinçlilik ve cemaat biçimleri yer alır. Tikellerin ilişkilerini onlara göre yapılandırdığı evrenseller bunlardır. Bugünün bürokratik kapitalizminde, rasyonellik sorunu ve onunla birlikte meşruiyet sorunu, siyasi tartışmanın ve uygulamanın mahalidir. Bu, "ele geçirilemez" ve "işgal edilemez". Ama bununla birlikte geleneksel işyerinden cemaat ya da dershaneye kadar çok çeşitli ampirik mücadelelerin yayıldığı merkez siyasettir. Bu mücadeleler ortodoks teorinin yeniden üretimde öngördüklerine yüzeyde bir benzerlik gösterecektir. Ama bunlar kendilerini bambaşka bir bağlam içerisinde bulurlar ve farklı bir anlam yüklenirler. Bunları eskisi gibi ele almak, değişimi görmezlikten gelme ve zamanın yıprattığı kalıba dönmek anlamına gelir.

Yeni Sol'un bu "devrimci siyaset"inin sonuçları, her şeyden önce, onun "eski sol"a yönelttiği eleştiride belli olur. Eski sol siyasetler, -Marx'ta bulduğumuz birkaç pırıltılı noktaya karşın- burjuvazinin temsil sisteminin tuzağına yakalanmıştır. İktidar, **işgal edilecek** bir yer olarak kavranır; toplum, iktisadi metaforlar içinden görülür; pratik, bir nesnenin üretilmesi anlamına gelir. Hedefler, araç-amaç rasyonelliği ile belirlenir, ve başarı, teori ile pratiğin, amaç ile aracın plan ve plânının gerçekleştirilmesinin yeterliliğine göre tanımlanır. **İşte Yeni Solun sorguladığı bu rasyonelliktir.** Tarih çizgisel bir süreç değildir, iyinin teleolojik görünümünün yol göstericiliği ile içinde hareket ettiğimiz nesnel bir boşluk değildir. Görsel metafor yıkılmıştır. "Açık seçik" düşünceleri ve nedensellik yöntemiyle, Kartezyen rasyonellik, herhangi bir irrasyonel varoluşçuluk ya da niceliksel fizik tarafından yeri doldurulmaksızın terkedilmiştir. Siyasî süreç, temel yol göstericidir: Evrensel alanda tikele ya da tikelde evrensele işaret eder: Özne ve nesnenin, düşünce ve gerçekliğin, akıl ve bedenin ayrılmazlığına işaret eder; hepsinden önemlisi hakikatı, ya da bütünselliği, elimizde tutup okşanacak bir şey sanmamız tehlikesine karşı bizi uyarır.

Yeni Sol, hem sosyolojik konumunu hem de eleştirel projesini tanıyamadığı ve gerçekleştirmediği için çöktü. Bütünselliğe sahip olma (ya bütünselliğin kendisi olma) imajı uğruna başarısız kaldı; ya Marxizm-Leninizm ortodoksluğuna geri dönerek, ya da içe, ikili dolaysızlık ideolojisine dönerek. Ama tökezlemek, başarısızlığa uğramakla aynı şey değil. Yeni Sol **örgütlü** bir hareket olarak ölmüş olabilir, ama zaten hiçbir zaman o anlamda yaşamadı. Bütün çelişkilerine rağmen yaşamaya devam etmekte, çünkü bürokratik kapitalizmin, toplumun parçalanmasına dayanan yapısı, yalnızca geleneksel başkaldırmaları değil, ye-

nilerinin de ortaya çıkmasını zorlamakta. Eğer Yeni Sol'un bize öğreteceği bir şey varsa, ya da kendi tecrübelerinden kendisi bir şey öğrenecekse, bu "nesnelleştirilmiş" başarının tehlikesidir. Belki "başarısızlık" projenin içerdiği bir şeydi. Proje baştan yanlış kurulduğu için değil, kendini yalnızca siyasetin yeniden tanımlanmış biçimi içinde yapılandırabileceği için. Yeni Sol'un geleceği -hem kendisininki hem de (örtük bir biçimde de olsa) kavradığı gelecek- teorisyenlerin kafalarında doğmuş bir proje içinde değil, bizzat toplumun içinde yapılanmış bir proje içinde hâlâ bizimle beraber.

Yeni Sol'dan hiçbir açık-seçik teori ya da taktik çıkmaz. Ne var ki, ne yaparsak yapalım, kendimizi nasıl görürsek görelim, Yeni Sol'un ortaya koyduğu yapılar, uyguladığı zengin bir hayal gücü ürünü taktikler ve deneyimler özeleştiriye açıklığı, ister istemez etkili olacaktır. Bu da onun tasarımının küçümsenmeyecek katkısıdır.

"Aileyi Parçalayacak mıyız?" 1960'lara Bir Bakış*

Lynne Segal

1968'de gebe, korkmuş ve annemle babamın şantajıyla karşı karşıya iken istemeyerek evlendiğimde, yaptığımın yanlış ve ilkesizlik olduğundan emindim. Hiçbir arkadaşıma evlendiğimi söylemedim. Gün boyu somurtup oturdum. Ancak kendime kızgınlığımın nedeni -öyle olduğunu düşünmek istesem de- feminizmin ilk dalgaları filan değildi. Daha çok 1960'larda içinde bulunduğum çevrelerde özümsediğim evlilik ve aile eleştirisiydi.

Benimle aynı zamanda gebe kalan arkadaşım evlenmedi. Benden daha cesurdu; oğlunu evde yalnız ve bir makas yardımıyla doğurdu. Daha sonra da bekâr bir anne olarak çeşitli çevrelerden hakaretlere maruz kaldı. Benim gibi o da, evlenmenin (hatta hastaneye gitmenin) devletin beni denetim altına almasına izin vermek demek olacağına inanıyordu. Burjuva dünyasına girmekti bu, bizim dünyamıza değil... Çocuğunun babasından destek istemek bile burjuvalıktı. 1970'lerin ilk yıllarında çocuğuyla yalnız yaşayan bir anne olarak mali durumum iyi ve kollektif yaşamı seçmiş iken, oğlumu ikimiz için de ideal koşullar olduğuna hâlâ inandığım koşullarda, birçok arkadaşın yardımıyla büyüttüm -ki bu da bazılarımızın 1960'lı yılların sonlarında paylaştığı düşüncelerin bir ürünüydü.

O dönemin radikal düşüncelerinin çoğu, kendini beğenmiş ve basitleştiriciydi kuşkusuz. Esas olarak kentli öğrenci çevresiyle sınırlı, ayrıcalıklı gençliğin bir ürünüydü. Ama 1960'larda bir şeyler oldu gerçekten. Ben burada, olayların ana hatlarını çizmek ve böylesine büyük değişme umutlarını nasıl uyandırdığını görmek için, dönemin kültürel ve politik havasına bakmak istiyorum. Olup biten aslında, çoğu gençlerden oluşan, şamatacı, gürültücü ama önemli bir azınlığın, yaşamımızı biçimlendiren temel kurumların çoğuna, neredeyse hepsine bakışını etkileyen bir şeydi. Aile, okul, üniversite, fabrika, yakın çevre, cezaevleri, akıl hastaneleri; bunların hepsinde çok ciddi bir yanlışlık vardı. Devlette, dünyada bir yanlışlık vardı. **"Zihninizi uyarlamayın. Gerçeklikte bir hata var"**. Böylece, 1960'larda hepimizin içinde yaşadığı varsayılan temel toplumsal gru-

* Lynne Segal'in derlediği **What Is To Be Done About The Family?** (Middlesex, 1981) adlı kitaptan alınan ve yazarın izniyle çevrilen bu yazıyı Sedef Öztürk Türkçeleştirdi.

ba aileye eleştiriler çoğaldı. Aile yaşamının doğasına ilişkin kötümser endişeler, savaş sonrası yıllarda bir kenara itilmiş olmakla birlikte, yeni ve alışılmadık bir şey değildi. Ama 1960'larda ortaya atılan eleştirilerin dramatik yanı, bazılarımızın bunları bir süre dünyayı temelden **değiştirmek** gerektiği ve değiştirebileceğimiz sonucuna ulaşmak için kullanmasıydı. Dünyayı olmasa bile, kendi yaşamlarımızı değiştirmeye derhal başlayabilirdik.

1960'ların ve 1970 başlarının protesto hareketinin son yıllarına damgasını vuran taşkın iyimserliğin, kaosun ve karmaşanın gerisinde yatanı görmek için, bu harekete katılan kuşağın doğduğu döneme dönmek gerekiyor. Bu "bebek patlaması" kuşağı varlığını da herkesin şükrederek daha "yeni ve iyi" bir aile yaşamına geri dönüşüne borçluydu zaten. Çünkü İkinci Dünya Savaşı, birincisi gibi, insanların aile yaşamını dönüştürmüştü. Ev yaşamı artık, karı-kocanın birlikte yaşayıp çocuk büyüttüğü, ekonomik açıdan esas olarak erkeğin gelirine bağımlı ve kadının evde yaptığı işle ayakta duran, yani son yüz yıldır Batı'da egemen olan ailenin yaşamı değildi. Kocalar evden uzaktaydılar, kadınlarsa devletin kurduğu yemekhane, kreş ve daha iyi sağlık uygulamalarının yardımıyla, çok çeşitli işlerde uzun saatler boyu çalışıyorlardı. Ne var ki 1945'te askerler daha iyi bir yaşam umudu ve her şeyden önemlisi, geleneksel rollerini kuşanıp "evlerinin rahatlığını" kucaklama hevesiyle dönüp geldiler. Kadınların üstlendiği işleri geri istiyorlardı. Evli kadınların da eve dönüp temel eş ve ana rollerini üstlenmeleri bekleniyordu.[1] Bazı kadınlar da bu konuda istekliydiler. Savaş bittikten sonra onlar da **yeni** bir şeyler istiyorlardı. Savaş döneminde açılan yemekhaneler ve kreşler kadınların direnmesine rağmen kapatıldı.[2] Aile kendini yeniden biçimlendirdi.

AİLENİN YENİDEN İNŞASI

Ailenin kendisi de her yönden gelen ideolojik destek ve devletin yeni maddi desteğiyle yeniden düzenlendi. Gerçekten, aile yaşamının önemi ve kutsallığına ilişkin yeni ve saplantı düzeyinde bir ilgi gelişti. Ancak bu ilgi hemen hemen sadece kadının ailedeki rolünü, anne olarak, evici tüketici olarak kadınların konumunu öne çıkarıyordu. Devlet savaş sırasında kadın ve çocuklara sağladığı desteği artırmak zorunda kalmıştı. Ama devletin çekirdek aileye vereceği desteğin kadınların çocuklara ilişkin rol ve görevlerini sağlamlaştırma çabalarının bir parçası olduğu, savaştan sonra açıklık kazandı. Doğum ve çocuk parası, devletin kadınların temel analık rollerine duyduğu ve beyaz İngiliz doğum oranındaki düşüşün yarattığı ırkçı ve emperyalist korkularla beslenen ilgiyi yansıtıyordu. Beveridge, savaş sonrası Refah Devleti'nin taslağı haline gelen 1942 Raporu'nda bu noktada çok açık konuşmuştu: "Ev dışında kazanç getirici iş konusunda bir ev kadınının tutumu, bekâr kadınınkiyle aynı değildir ve olmamalıdır. Evli kadının başka görevleri vardır..."[3]

Bu refah ödenekleri asgari ölçüde de olsa kadının ekonomik güçsüzlüğünü

[1] E. Wilson, **Only Halfway to Paradise,** (London, 1980).
[2] D. Riley, "War in the Nursery", **Feminist Review,** No.2, 1979.
[3] E. Wilson, **Women and the Welfare State,** (London, 1977), s.152.

azalttı. Ama kadının ve çocukların ekmek parası kazanan erkeğe ekonomik bağımlılıklarını gözle görülür ölçüde azaltmamaya da dikkat edildi. Gerçekten, 1940 ve 1950'lerin başında yapılan refah reformları, vergilendirme ve sigortadan ödenek ve burslara kadar her alanda, evli kadına ve çocuklarına kocanın bakacağı varsayıldığından, anne olan kadın dışarıda çalışıp para kazanan kocasına daha da bağımlı kılınıyordu.[4]

Aile ve ev yaşamının tüm 1950'li yıllar boyunca yüceltilmesine başka birçok öge de katkıda bulundu. Banliyödeki köşkünde yaşayan ev kadını yalnızlık da çekse, popüler dergi, şarkı ve romanlardan her gün öğrendiği gibi, evlilik ve analığın en yüce sevinç olduğunun farkındaydı. En büyük yazar Barbara Cartland'dı; baba evine dönmüştü ve 1950'lere gelindiğinde Avrupa'dan Amerika'ya, Avustralya'ya kadar neredeyse her Batı ülkesinde muhafazakâr bir anlayış hüküm sürüyordu. Bu yeni anlayış dikkatle bir araya getirilmiş paranoya ve yanılsamalardan oluşuyordu: Dışarıda komünizm tehlikesi, içeride herşeyin uyum içinde olduğuna dair bir yanılsama. Refah Devleti'nin koruyucu kalkanının ve işçi sınıfının ev sahibi olma olanaklarının artırılmasının eski sınıf ve cinsiyet çelişkilerini "ortadan kaldırdığı" düşünülüyordu. Bu anlayış, bütün çelişkileri başarılı bir ideoloji yaratarak yeniden biçimlendirebilen o "kendinden menkul" gerçek üzerine kuruluydu.

İçeride bu görünüşü inanılır kılan durum, hem istihdamın hem de eviçi tüketiminin gerçekten büyük artış göstermesiydi. Bu iki öge Batı dünyasında 1950'li yılların dev ekonomik yayılmasını destekledi. 1950 ve 1960'larda birçok insan için yaşam standardı giderek yükseliyordu -1950'lerde çoğu evde elektrik süpürgesi, 1960'larda da televizyon vardı. Ancak sınıflar arasındaki eşitsizlik aynı kalmıştı. Onüç yıl kesintisiz süren Muhafazakâr iktidarında hem Muhafazakârlar hem de İşçi Partililer, McMillan'ın "Böylesi Görülmedi" sloganından (1957) Crosland'ın "kapitalizm sonrası toplum"una kadar, hep sürekli ilerlemeye olan inancı körüklediler. Hobsbawm'un yazdığı gibi, "Eğer kapitalizmin işliyor gibi göründüğü bir dönem varsa, bu yıllardır".[5] Gerçekten, her aile, Sir Anthony Eden'in Muhafazakâr düşünü, "Herkese bir ev demokrasisi"ni gerçekleştirmek için uğraştıkça, her sınıfta sosyal statü ve görünüşe saplantı düzeyinde bir düşkünlük başladı.

"Bolluğun" ve eviçi tüketimin artmasının ardında, (İngiliz ekonomisinin diğer Batılı ekonomilerle karşılaştırıldığında esaslı ama göze görülmeyen gerilemesi bir yana) erkeklerin uzun fazla mesaileri ve ev yaşamı ideolojisinin yadsınamayacak gücüne rağmen, evli kadınların ücretli işe artan katılımı yatıyordu. Çelişkili gibi görünse de ev ve yuvaya düzülen methiyeler, çocuklarını okula veren evli kadınları istihdam eden ve genişleyen bir emek piyasasıyla yanyana yürüyordu. Ev bütçesini desteklemek için çalışıyordu kadınlar. Konsansüs ideolojisi ve bütün sınıfların, grupların beklentilerinin artık aynılaştığı düşüncesi açısından hiçbir şey **mutlu, sağlıklı aile** kavramı kadar önemli ve temel değil-

[4] J. Brophy and C. Smart, "The Position of Women and Family Law", **Feminist Review,** No.9, 1981.

[5] E. Hobsbawm, "1968-A Restrospective", **Marxism Today,** May, 1978.

di. Elizabeth Wilson'un belirttiği gibi, "Aile, feministler dahil herkes tarafından yaşamın merkezi olarak alınıyordu"[6] Kadınların evdeki özel rolüne yeni bir statü ve önem verilecekti.

1950'lerin görece yeni ve hızla genişleyen toplumsal bilimlerinde, sosyoloji, psikoloji ve antropolojide aile, -ister Talcott Parsons ve Winnicott'un, ister Murdock'un çalışmalarında olsun- çağdaş çekirdek aile biçimiyle evrensel ve ebedi olarak sunuluyordu. Daha önceki antropolojik ve tarihsel kanıtları reddeden George Murdock, 1949'da okurlarına bu konuda teminat veriyordu: "Çekirdek aile evrensel toplumsal gruptur."[7] Ailenin giderek karmaşık, stresli ve anlamsız hale gelen iş ve kent yaşamında bir sığınak olmanın yanısıra, "doğal" cinsel farkların, kadının "dışa vurumculuğu"nun ve erkeğin "araççılığı"nın ifade edilebildiği yer olduğu konusunda da temin ediliyorduk. Yeni aile ideolojisi, yüksek evlenme ve düşen boşanma oranlarıyla o denli inandırıcıydı ki, (1947'deki savaş sonrası boşanma patlamasından sonraki dönem kastediliyor) İngiliz Kilisesi Ahlâki Refah Kurulu 1958'de, "Çağdaş aile bazı açılardan bilinen tarihimizdeki tüm dönemlerden daha güçlü bir konumdadır"[8] sonucuna varabilmişti.

Bu arada mutlu aileye olan inancın sürmesini sağlamak uğraş gerektiriyordu. Aslında Baba'nın eve, doğru dürüst tanımadığı bir eş ve çocuklara dönüşü, birçok evlilikte parçalanma ve bunalımlara yol açmış, birçok kadın ise yeniden döndükleri ev kadınlığının dünyasının ve yalıtılmışlığının farkına -belli belirsiz de olsa- varmıştı. Bunun sonucunda 1940'lar ve 1950'lerde devletin bozulan evliliklere müdahalesi arttı. 1947 Denning Raporu, "Ailenin birliği o kadar önemlidir ki, taraflar birbirinden uzaklaştığında, başarı şansı olan her durumda onları uzlaştırmaya çalışmak zorunludur" ilkesini koyarak bir kilometre taşı oldu. Aynı raporda ayrıca, "Bir Sosyal Hizmet olarak evlilik rehberliğini her açıdan teşvik etmek ve gerektiğinde mali yardımda bulunmak devletin bir fonksiyonu sayılmalıdır" deniyordu.[9]

İçişleri Bakanlığı o zamandan beri çeşitli evlilik danışmanlık hizmetlerine sübvansiyon veriyor. Daha genel olarak, profesyonel sosyal hizmetlerin hızla yaygınlaşması. Jeffrey Weeks'in, garip bir biçimde, aynı anda hem "doğal" ve ebedi, hem de narin ve tehdit altında olarak görüldüğünü belirttiği geleneksel aile yaşamının muhafazasında odaklanmıştı.[10] Savaş sonrası evlilik danışmanlığına eklenen yeni unsurlardan biri de, Kinsey'in, dişilerin de erkekler gibi fizyolojik olarak cinsel ilişkiye hazır olduğuna ilişkin bulguları üzerine, karşılıklı cinsel zevkin daha fazla vurgulanması oldu.

Ama 1940 ve 50'lerde geleneksel aile yapılarına en güçlü ideolojik destek Freudcu ve özellikle Kleincı ana-çocuk ilişkisi yaklaşımlarının yaygın popüler yorumlarından geldi. İlginçtir ki, annenin rolünün önemi ve çocuğu daha özgür

[6] Wilson, **a.g.e.** s.168.
[7] Aktaran, A. Oakley, **Subject Women,** Martin Robertson, (Oxford, 1981), s.238.
[8] Aktaran, G. Heath, **The Illusory Freedom,** (London, 1978), s.83.
[9] Aktaran **Marriage Matters,** (London, 1979).
[10] J. Weeks, **Sex, Politics and Society: The Regulation of Sexuality since 1800,** (London, 1981), s.235.

yetiştirme gereğinin vurgulanmasının bir parçası olarak, Ingiltere'de John Bowlby, ABD'de Benjamin Spock, anne ilgisizliğinin çocuğa "onarılması mümkün olmayan zararlar"[11] vereceğini ve bunun psikolojik tehlikelerini vurgulayarak ana-babalarda, ama özellikle annelerde büyük endişe yarattılar. Bunlara göre bir annenin hem kendisinin hem de çocuğunun kişisel gelişme ve mutluluğu, daha geniş bir ilişkiye değil, anne-çocuk ilişkisine ayrılmaz biçimde bağlıdır. "Çalışan anneler" hem çifte iş yükü hem de vicdani suçlulukla karşı karşıyaydılar. Babalara ev yaşamı senaryosunda pek rol düşmüyordu, ama kadınlar bu arada tutkulu ana-çocuk ilişkisi nedeniyle, babanın kendisini güvensiz hissetmemesini de sağlamak durumundaydılar. Her şey aşk için feda edilmeliydi.

İşin ilginç yanı, 1960'larda aileye yönelen temel eleştiriler, çocuğunun herşeyine karışan, sahip çıkan, rahat bırakmayan anneye karşı isyanla başladı. Ama yeni mutlu aile imgesini sarsacak bir sürü çelişki de vardı. 1950'lerin çocuklarına "sessiz kuşak"[12] dense de, en azından ABD'de yeni ve gürültücü bir sürü canavar, yuvasından çıkmak üzereydi. 1950'lerin orta ve işçi sınıfı çocukları arasından bir çoğu, 1960'lara gelindiğinde anababalarının dar, kapalı dünyasından nefret etmeye, mal düşkünlüklerini ve konformizmlerini hor görmeye, koruyucu tavırlarına tepki göstermeye başlamışlardı.

BÖLÜNMÜŞ AİLE

Demek ki, 1960'larda erdemli kişilerin zihinlerini rahatsız eden ve gıdıklayan egemen tema "kuşak farkı"ydı. Gençlik ana-babalarına karşı ayaklanmıştı ama, Roger Daltrey'in gençlik adına (**The Who**'nun "Benim Kuşağım" parçasında) bunu dillendirmesi birkaç yıl aldı: "Neden hepiniz silinip gitmiyorsunuz / Söylediklerimizi anlamaya çalışmayın" ve "Umarım yaşlanmadan ölürüm."

O ölmedi ama, Keith Moon öldü. Pete Townshend de neredeyse ölüyordu. Geçmişe bakılınca 1960'larda gençlik arasında çeşitli protesto eğilimlerinin önlenemez doğuşunu çıkarsamak daha kolay oluyor.

Ana-babalarımızın gençliklerinde 1930 ve 1940'lı yıllarda insanların çoğuna dayatılan sıkı çalışma ve fedakârlık ortamında verilen varolma ve çocuklarını büyütme mücadelesi ile 1950'lerin görece refah ortamında gelişen tüketici kapitalizminin yeni değerleri arasında süreklilik ve bağlantı yoktu. Aslında daha çok parası olan ve daha kolay harcayan "liseli tüketici"yi hedefleyen yeni gençlik kültürünü keşfeden ve kuran bizzat kapitalizmdi. Bu sürecin zorunlu bir parçası da, radyo ve televizyon, ülkedeki her eve reklam endüstrisini ve pop müziğini sokarken, sıkı çalışma ve tasarrufun vurgulanması anlayışından zevk, heyecan ve boş zaman etkinlikleriyle kendini gerçekleştirme anlayışına geçişti.

"Bolluk" içinde "görece yoksunluk" çelişkisi yaşayan gençlik içinden ağırlıkla beyaz, erkek, işçi sınıfı nitelikli altkültürlerin çıkması savaş sonrası "ahlâki

[11] J. Bowlby, **Child Care and the Growth of Love,** (Harmondsworth, 1965).
[12] K. Keniston, **The Uncommitted: Alienated Youth in American Society,** (New York, 1960).

panik''lerinden ilkini yarattı: 1950'lerde önce Bill Haley'in müziğiyle, ardından Elvis Presley'in çok daha açık fallik cinselliğine kapılarak twist yapan bir gençliğin tehdidi sözkonusuydu. İletişim araçları gençliğin şiddet ve cinselliğini bir göz ziyafeti halinde sergiliyordu. 1960'larla birlikte, proleter olmaktan gururlu, Rokçular ayrılmış, bölgeleri, şovenlikleri, motorsikletleri, kara meşin ceketleri ve gamalı haçlarıyla geldiler. Kendilerini, sınıf atlayan, havalı, şık, nane şekeri çiğneyen, soul müziği dinleyen, bol farlı skuterlere binen ''Mod'' gençlikten ayrı görüyorlar ve iletişim araçlarının da kışkırtmasıyla aralarında çatışmalar çıkıyordu.[13] Ancak her iki gençlik altkültürü de tarz ve modalarıyla anababalarının kültüründen farklıydı. Bu çocuklar boş zamanlarını babalarıyla mahallenin barında geçirmiyor, cinsellik, ses ve uyuşturuculardan keyif alıyorlardı.

İngiltere ve başka yerlerde daha çok kentli orta sınıf gençliğiyle bağlantılı, daha gevşek ve bunlarla örtüşen altkültürler ortaya çıktı. ''Evet, herkes el çırpsın ve **ne istiyorsanız onu yapın**'' diyordu, 1960'larda listeleri altüst eden onüç yaşındaki Stevie Wonder. Çocukların yapmak istediği de uçmak, sevişmek, dansetmek ve ana-babalarının düzgün dünyasını herşeyiyle reddetmekti. Ailelerinden veya ara ara çalışarak alacakları, genellikle yükseköğrenim burslarıyla da desteklenen bir miktar paraya ihtiyaçları vardı. Ama hırslı olmayı, satın alma merakını ve çalışmayı reddediyorlardı. Hırslı olmak, enayilere katılıp çalışmak hastalıktı. Özgürlük kendini ifade etmek ve eğlenmekti: Kendi kendini kurtar! John Lennon, ''bende gerçek olanı bulup ortaya çıkarmaya'' çalışıyordu. Mick Jagger ''bireysel özgürlüğe müdahale eden herşeye karşı''ydı; Eric Burdon'un dini ''kimseye zarar vermeden eğlen'' diyordu.[14] Beatles, Rolling Stones ve Animals 1960'ların ortalarında dünyaya danseden, müsamahakâr bir Londra satıyorlardı. ''Gereken tek şey aşk!'' Batılı orta sınıf ve birçok işçi sınıfı gencinin boşvermiş dünyasının gerçeği böyle görünüyordu. Yükseköğrenimin artan oranda desteklenmesi öğrenci nüfusunun 1940-60 arasında dört katına çıkması demekti. Bu da, hippi, ''freak'' veya yalnızca dans etmeyi seven daha çok genç insana, okulla daha sonraki iş yaşamı arasında eğlenmek için zaman bırakıyordu. Beatles'ların dediği gibi ''kız'', fedakârlık ve paranın satın alamayacağı tek şey için, ''eğlenmek'' için ''evden ayrılıyor''du.

1960'larda ülkede esen hazcılık ve eşitlikçilik rüzgarı gerçekti. Aktörlerin geçmişe olduğu gibi yerel aksanlarından kurtulmaları gerekmiyordu artık. Tersine Albert Finney ve Michael Caine aksanlarını üne giden yolda pasaport olarak kullandılar; yarattıkları tipler (Charlie Bubbles ve Alfie) cinsellikle eğlenceyi, şanslarıyla birleştirebilen kişilerdi. Protesto, kendi istediğini yapmak, kendi duygularına güvenmek, otuz yaşa gelmeyi reddetmek ile daha geniş bir sınıf mücadelesi veya politik mücadele ya da evlilik, aile ve diğer burjuva kurumlarının tamamen ve kesin reddi arasındaki bağlantı ise (eğer varsa) bu denli açık değildi. Bir bağ vardı ama, olgunlaşması on yıl aldı. Bu arada pek şaşırtıcı olmayan bir gelişme, gençliğin ''cinsel yozluğu'', uyuşturucu kullanması ve hazcılı-

[13] S. Hall and T. Jefferson (der.), **Resistance through Rituals,** (London, 1976).
[14] Alıntılar, The Guardian Inquiry, **The Permissive Society,** (London, 1969).

ğı karşısında yükselen ahlâki panikti. Doğum kontrol hapının geliştirilmesiyle "artan müsamahakârlık", 1961'de sansür yasalarının gevşetilmesi, 1967'de kürtaj ve eşcinsellik yasalarında yapılan reform ve 1969'da boşanmanın kolaylaştırılması birçok "kahin"in "evlilik ve aile hayatı bitti" sonucuna varmasına yol açtı.

1960'ların başında Ronald Fletcher gibi bazı sosyologlar, çekirdek ailenin savunmasına koşup, koca ile karı arasında işbirliği ve sevginin artırılmasını önerdiler.[15] Fletcher bir yandan da bugünün çekirdek ailesinin giderek içe kapanması ve mahremiyetinin "potansiyel dengesizlik" taşıdığını, kadının ekonomik olarak daha bağımsız hale gelmesinin ve evlilikte tarafların cinsel ve romantik aşk beklentilerinin "stres ve gerginlikler"e yol açtığını söylüyordu. Az sayıda çocuk yapmanın her çocuğa fazla yoğunlaşılması ve çocuktan çok şey beklenmesine neden olduğu gibi, akrabalarından giderek ayrı kalan yaşlıların da büyük yalnızlık çektiğini ileri sürmekteydi.

Fletcher'in göreli iyimserliği kısa sürede yerini, sosyal bilimlerde ailenin durumu konusunda kötümserliğe bıraktı. ABD'de Keniston, Slater, Lidz, Bateson, Sennett ve diğerleri savaş sonrası dönemin ailesinin içi dönük, boğucu yapısından söz ettiler.[16] Bu yazarlara göre büyük kentleri terkedip banliyölere yerleşen tipik aile birimi her zamankinden fazla yalıtılmış, akrabalarından ve topluluktan kopmuştu. Aile, üyeleri için tüm dünyaydı ve genel olarak toplumsal ilişkilerin çeşitliliğini ve yeniliğini sağlaması bekleniyordu. Aslında aile büyük dünyaya karşı pasiflik, apati ve ilgisizliği teşvik ediyordu. Tek güdü, sahip olunan maddi şeylerdi. Çocuklar kendilerini uyaracak bir şeyler aramak için kentlere göçerken, işte bunları reddettiklerini söylüyorlardı.

1970'lerin başına gelindiğinde aile üzerine yazılmış en popüler Amerikan kitapları 1960'ların tartışmalarını yansıtarak, zorunlu monogaminin terkedilmesi, geniş aileye ve kolektif yaşama dönülmesi ya da evdeki işbölümünün değişmesi yoluyla aile yapısının değiştirilmesi gereğini savunuyorlardı.[17] İngiltere'de Lomas (1967) "ailelerde yaygın sağlıksızlık ve mutsuzluk" olduğunu bildiriyordu. Toplumsal yalıtılmışlığı nedeniyle aileye egemen olan, "çocuğu boğan, duyarsız, katı, savunma atmosferi"ni anlatıyordu.[18] 1967'de verdiği ve sık sık alıntılar yapılan konuşmasında Edmund Leach, içe dönük ailenin koca ile karı, ebeveynle çocuklar arasında yoğun duygusal stres yaratışını daha da sert bir dille betimliyordu: "İyi bir toplumun temeli olmak bir yana, dar özel hayatı ve ucuz sırlarıyla aile bütün hoşnutsuzluklarımızın kaynağıdır".[19] 1960'lar boyunca sosyologlar ve psikiyatrlar savaştan sonra eski toplulukların, sanayinin dağılıp Yeni Kentlere göç etmenin yarattığı yalıtılmışlık ve köksüzlüğü anlatmakla

[15] R. Fletcher, **The Family and Marriage,** (Harmondsworth, 1962).
[16] Keniston, **The Uncommitted;** P. Slater, **The Pursuit of Loneliness,** (Harmondsworth, 1971), R. Sennett, **Families against the City,** (Harvard, 1970).
[17] Bkz. A. Skolnick and J. H. Skolnick (der.) **Family in Transition,** (Boston, 1977), H.A. Otto (der.) **The Family in Search of a Future,** (New York, 1970).
[18] P. Lomas (der.), **The Predicament of the Family,** (London, 1967).
[19] Aktaran, C. Gorman, **People Together,** (St. Albans, 1975), s.29.

meşgulken, her renkten politikacının bu politikaları teşvik etmesi acı bir ironidir. Crosland'ın 1971'de hâlâ insanların çoğunun topluluğa katılmayı istemediğini, iktidar ve politikayı başkalarına bırakarak "dolu bir aile hayatı yaşayıp çiçek yetiştirmek istediği"ni iddia etmesine rağmen, çocuklar bahçeyi çoktan terketmiş, goncalar solmuştu.[20] İnsanların çoğu **gerçekten de** bütün doyumlarını aile yaşamından çıkarmaya çalışıyorlardı ama, 1960'larda bu arayışın sınırları ve sancıları açığa çıkmaya başlamıştı.

Yine de İngiltere'de daha yükseköğrenimli bir gençlik kesiminin imgelemini harekete geçiren ve protesto hareketinin "guru"su haline gelen kişi, kuşkusuz R. D. Laing'di. "Felâket çoktan oldu". Üstelik ailenin çıldırtıcı dünyasında oldu. 1960'ların başında Laing psikiyatrinin akıl hastalıklarını tanımlar ve tedavi ederken gösterdiği standart zalimliği sarsıcı bir dille anlatmıştı. Şizofrenlerin usdışı davranışlarının, içinde ortaya çıktığı ailedeki kişilerarası ilişki bağlamında ele alındığında anlaşılır bir şey olduğunu savunmuştu. Özerk olmaya çalışan hastanın çabalarının, çocuğunu rahat bırakamayan, boğan, aşırı korumacı anne tarafından bastırıldığı fenomenolojik dünyaya bir kez girince, şizofren kişiyi anlamak mümkündü. Örneğin ilk kitabında şizofren hasta Julie "bir çocuğun (muhtemelen kendisi) öldürülmüş olduğuna" inanıyordu.[21] Laing bunun varoluşçu anlamda doğru olduğunu savunuyordu, çünkü Julie hiç bir zaman bir kişi olamamıştı. 1964'te Laing ve Esterson[22] şizofreninin tanımlanabilir bir durum veya hastalık olmadığını, daha çok bazı çocukların ebeveynden gelen ve gerçekçi olmayan, sürekli bir şeyler isteyen, karışık ve çelişkili mesajlarla başetmek için başvurabilecekleri tek yol olduğuna karar verdiler. Bugünün küçük çekirdek ailelerindeki çocukların yardım isteyebilecekleri kişiler, sadece anne ve babalarıdır ve aile dışında kimseye asla güvenmemek üzere eğitilirler. Laing'in odaklandığı kişi yine, mutsuz, güvensiz, soğuk ama herşeye karışan, kızlarının davranışında her türlü özerkliği veya özgüllüğü engelleyen anneydi. Ancak Laing çocuklarının herşeyine sahip çıkan ve sorunlu bir ilişki sürdüren kadınların ailedeki özgül konumlarını veya früstrasyonlarını çözümlemedi.

Laing 1965'te yayınladığı en popüler ve çok satan kitabında Cooper ve daha birçok arkadaşı ve izleyicisiyle birlikte şu sonuca vardı: "Hepimiz katil ve fahişeyiz; gerçek benliklerimize yabancı, şaşırmış, çılgın yaratıklarız..." Kendini bu dünyaya uyarlamak demek "delirmiş bir dünyaya" uyarlanmak demektir.[23] Ailenin fonksiyonu güvenlik adına cinselliği bastırmak, kısacası tek boyutlu insanı yaratmak, saygı, konformizm ve itaatkârlık öğretmektir.[24] Belki, diyordu Laing, "delilik" usdışı bir dünyaya verilebilecek tek aklı başında yanıttır; potansiyel olarak sağaltıcı bir süreçtir. Gelişememiş "normalliğimizi" yadsıyan "şizofren" kişi, belki de gerçeği görmeye başlayan kişidir. Laing'e göre "normal" insanlar sadece kapitalizmin yoksullaştırılmış ürünleri olmakla kal-

[20] A. Crosland, **A Social Democratic Britain,** (London, 1971).
[21] R.D. Laing, **The Divided Self,** (London, 1960).
[22] R.D. Laing, A. Esterson, **Sanity, Madness and the Family,** (London, 1964).
[23] R.D. Laing, **The Politics of Experince,** (Harmondsworth, 1970), s.2.
[24] **A.g.e.,** s.55.

mazlar, hepsi "endüstriyel askeri kompleksimizi" ve termonükleer savaş tehdidini kabul etme suçuna ortaktırlar.

Onyılın sonunda Laing, **The Politics of the Family** (Ailenin Politikası) adlı kitabında ailenin kendi çocuklarını hangi "işlemlerle" mistifiye ve yok ettiğinin anahatlarını çizmeye çalıştı. Güvensiz, endişeli, sıkılmış ve korkmuş anne ve babaların egemen olduğu aile, tek güvenli sığınak olarak **her ne pahasına olursa olsun** korunmalıdır. Aile yaşamını düzenleyen yazısız yasaların farkında olmayan çocuklara, anne babaların kendi aile ilişkilerinden kalan karakterler atfedilir. (Sanatçı bir kişiliği olan Johnny ressam dedesi gibi biraz delidir). "Çocuklar ailelerin kuşaklar boyunca oluşan 'harita'larının sunduğu özelliklere uydurulmaya çalışılır" diyor Laing. "Edindiğim izlenime göre, en erken ve en kalıcı biçimde öğrendiklerimiz, bize atfedilen özelliklerdir" diye ekliyor. Ebeveynin çocuğa verdiği sevgi, bir şiddet biçimidir, çünkü özgürce verilmez. Daha çok, çocukta anne ve babanın görmek istediği kişiyi yaratmak için bir istiladır: "Aileler, okullar, kiliseler, çocuklarımızın kıyıma uğradığı yerlerdir"[25] Giderek daha lanetleyici bir dille yazan Laing'in kitapları son derece popüler oldu; çünkü birçok genç bu kitapta anlatılanlarla özdeşleşebiliyordu.

BAŞKA ÜLKELERDEN ALINAN DERSLER

Laing'in yazıları 1960'ların son yıllarının giderek daha aşırılaşan dünyanın sonunu ilân eden söylemiyle biçimlenmişti. O kadar kapsayıcı ve bütünseldi ki, tam bir "günlük yaşam devrimi" istiyordu. Olaylar şöyle gelişti. On yıllık bir politik suskunluktan sonra 50'lerin sonunda Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nın (CND) hızla gelişmesiyle 1958'de protesto hareketi yeniden canlanmıştı. Binlerce insan ve özellikle gençler "sıkıcı elliler"den kurtulup bombaya karşı neşeli ve eğlenceli Aldermarston yürüyüşlerine katılmıştı. Bu yürüyüşler kısa sürede 60'ların büyük ölçekli ilk devlet şiddetine yol açtı; gösteri yasağını çiğneyen yüzlerce kişi 1961'in sonuna doğru tutuklandı. Ama tek taraflı silahsızlanmayı desteklemeyi taahhüt eden İşçi Partisi 1961'de politikasını değiştirince düş kırıklığına uğrayan CND hareketi geriledi. Jeff Nuttall gibi bazı Nükleer Silahsızlanma Kampanyacıları 1960'larda gençlerin kendilerini zevke vermesini "bombayla yaşamanın getirdiği hastalığın bir parçası", saldırganlık ve saldırgan alaycılıklarını da, hareketin bombaya karşı başarısızlığının ürünü olarak görüyordu.[26]

Bir kez daha politik suskunluğa gömülen İngiltere, siyah ve beyazların Güney'deki amansız ırk ayrımcılığına karşı birlikte savaştığı güçlü Amerikan sivil haklar hareketini bir süre uzaktan seyretti. Bob Dylan 1961'de Greenwich Village'a geldi ve kısa sürede protestonun uluslararası peygamberi oldu. İnsanlar, ırkçı canavarlıklara, nükleer felâket ve savaşa karşı ahlâki öfkenin yoğunlaştığı o dönemde Dylan'ın şarkılarını ezberlediler: "Şimdi gözyaşlarınızı akıt-

[25] R.D. Laing, **The Politics of the Family,** (Harmondsworth, 1976), s.91.
[26] J. Nuttall, **Bomb Culture,** (St Albans, 1970).

manın zamanıdır''. 1960'larda ırkçılık gibi yoksulluk da yeniden keşfedildi. Michael Harrington Amerika'da yoksulluk içinde yaşayan, ''görünmeyen'' 40 milyonun derdini halka mal etti. Richard Titmuss ve Peter Townshend İngiltere'deki yoksunluk ve ihtiyaçları dillendirdiler. 1960'ların başında ABD'de birçok genç insan mahalle çalışması yapmaya, yoksulları örgütlemeye gidiyor, ya da Kennedy'nin sözümona daha yoksul ülkelere yardım etmek için kurduğu Barış Gücü'ne katılıyorlardı. Ancak genç Amerikalılar giderek Üçüncü Dünya'daki süper sömürü ve baskıyı sürdüren Amerikan emperyalizminin acımasız gerçeğinin de bilincine vardılar. Latin Amerika'da 1959 Küba Devrimi'nin ardından 1960'ların başında gerilla mücadeleleri başlamıştı. Kennedy'nin Küba'yı nükleer savaşla tehdit ettiği 1962 Küba Füze Krizi birçok Amerikalı'da şok etkisi yaptı. Öğrenciler Soğuk Savaş ideolojisine saldırmaya ve silahlanma yarışında Rusya'yı değil, Amerika'yı suçlamaya başladılar.

Amerikan sivil haklar hareketi ve bunun siyahların hareketine dönüşmesinin, hem ABD hem de İngiltere Solu için anlamı büyüktü. Martin Luther King 1963'te 250.000 kişilik kitlelere hitap ediyordu. Giderek militanlaşan siyah hareketi, Malcolm X'in öldürülmesinden ve 1965'te otuzdan fazla siyahın polis ve ulusal muhafızlarca katledildiği Watts ve Los Angeles siyah ayaklanmalarından sonra eski sivil haklar yaklaşımını terketti. 1966'da Stokeley Carmichael ve başkaları Kara Panter Partisi'ni kurdular. 1967'ye gelindiğinde Newark ve Detroit'teki siyah gettolarında isyan başlamış, siyah liderler hapse atılmış ya da öldürülmüştü.

ABD'de 1960'larda insanları en çok etkileyen ve politize eden güçler, hiç kuşkusuz, Vietnam Savaşı ve zorunlu askere almaya karşı verilen mücadelelerdi. Her ikisi de 1965'te yükseldi. Sistemin dışına çıkmış gençleri ve hippileri, politik protestocularla yanyana getiren Vietnam oldu. Abbie Hoffmann'ın 1968'de asitçileri ve çiçek çocuklarını Şikago'daki savaş karşıtı hareketle beraber yürütmek için kendine göre örgütlemeye çalışırken dediği gibi, ''Bakın, daha çok eğlenmek, sevişmek istiyorsunuz. Arkadaşlarınızla birlikte olmak istiyorsunuz; yaratıcılığınız için bir çıkış noktası arıyorsunuz; öyleyse okulu bırakın, işi bırakın. Gelin ve istediğiniz toplumu kurmaya, savunmaya yardım edin. Ne isterseniz yapın ve sistemi boş verin.''[27]

Hoffmann'ın politikası haz ve coşku politikasıydı. Timothy Leary ise bilinci genişleterek barış ve mutluluk yaymayı hedefleyen ''psikedilik devrimi'' savunuyordu: ''Canlanın, havaya girin, boş verin''. Ama aynı zamanda Jerry Rubin'in ''şiddetli devrimi'' de vardı. ''Para yakmak, yağma ve dükkan soymak adamı uçurur''.[28] Politika bir sokak eylemi tiyatrosuna dönüştü. Hoffmann ve Rubin iletişim araçlarını kullanarak devrimi yaymak için ''yippi''leri icat ettiler. Kısa sürede Amerika'nın ''Domuzun Ülkesi'' olduğu anlaşıldı. Her yerde savaşı protesto eden insanlar dövülmüş, tutuklanmış ve öldürülmüştü (Kent State Üniversite'nde).

Abbie Hoffmann psikologdu ve 1960'larda Amerikan Yeni Solu'nun üyesiy-

[27] A. Hoffman, **Revolution for the Hell of It,** (New York, 1970).
[28] J. Rubin, **Do It!,** (London, 1970), s.117.

di. Bazı açılardan İngiltere'deki küçük benzeri gibi Amerikan Yeni Solu da "geçmişin ölü mirası" olarak gördüğü geleneksel Marxizmi reddederek, mevcut duruma daha uygun ve kültür, tüketim ve insanın kendi yaşamını denetlemesi gibi sorunlarla ilgilenen bir sosyalist kuram yaratmaya çalıştı. Yeni Sol'un önde gelen hocalarından biri Herbert Marcuse'ydi. Marcuse'nin temel sorunu "egemenlik" sorunuydu. Çağdaş kapitalizm, "sahte ihtiyaçlar" yaratıyor ve bunların doyurulması, sadece tüketim ve zenginlik simgeleri ile ilgilenen pasif, uysal "tek boyutlu insan"ı üretiyordu. Kapitalizmin modern teknolojisi, denetimini ihtiyaçları yönlendirerek kuruyor ve hem insanın hem doğanın gerçek içgüdüsel etkilerini baskı altına alıyordu. "Bir bütün olarak usdışı"ydı.[29]

Dolayısıyla Yeni Sol için politik mücadele kişisel özgürleşmeden ayrı düşünülemezdi. Mücadele, kapitalizm altında günlük yaşamın yalnızlığı, endişeleri, beyhudeliği ile ilgiliydi ve yeni ihtiyaçlar, yeni davranış biçimleri geliştirmek anlamına geliyordu. Politika, cinsellikle ilişkiliydi ve iş dahil bütün toplumsal ilişkilere erotik bir boyut katacak yeni bir duyarlılık arayışıydı. Kapitalizmin cinsel organlara dayalı bir cinselliği yönlendirirken gösterdiği sahte müsamahakârlığın uyardığı, ama tatmin etmeden bıraktığı, gerçekleştirilmesi olanaksız cinsel isteklerin anlaşılmasıydı mesele. Marcuse işçi sınıfının kapitalizmi kabul ettiğini ve savunmaya başladığına inanıyordu. Devrim dışardakilerden, siyahlardan, işsizlerden, öğrencilerden gelecekti. Devrim, "Büyük Yadsıma" ile, kapitalist sistemde izin verilen politik değişme mekanizmaları dahil, her şeyin tamamen yadsınması ile gerçekleşecekti. Marcuse daha sonraları hippi ve yippilerin "kahramanlık çağı"ndan söz edecekti.

Yippilerin, en azından bazı düşleri, kahramancaydı gerçekten. Kaliforniya'da Haight Ashburyli **Digger**'lar (Kazıcılar) ihtiyacı olan herkese bedava yer, yiyecek ve yasal danışmanlık sunan, tamamen özgür işbirliğine dayalı bir topluluk kurmayı denemişlerdi. Yippi hareketi ile savaş karşıtı gruplardan bazıları yeni bir yaşam, yeni ve işbirliğine dayalı bir toplum arayışında birleşmişlerdi. Amerika, yalıtılmış, cinsel açıdan tatminsiz, birbiriyle ve dünyayla savaş halinde parçalanmış aileler yerine, tek bir büyük mutlu aile haline gelecekti. Rubin bu bakışla emperyalizmi ve Vietnam'ı "cinsel güvensizlik"in ürünü bir "süper erkeklik" macerası olarak tanımlıyordu. Ve düşlerinin Amerikası "bedava yiyecek ve barınma sağlayan, herşeyin paylaşıldığı büyük bir komün" olacaktı.[30]

1960'ların sonuna gelindiğinde Amerikan nüfus sayımına göre 10.000 komün evi vardı.[31] Bunların çoğu kentlerde kan veya evlilik bağı bulunmayan kişilerin sözümona işbirliği içinde yaşadığı komünlerdi. 1966-70 arasında Amerika'da 2.000-3.000 grubun kentleri terkederek kır komünleri kurmaya gittiği tahmin ediliyor. Bunların çoğu polisin kent komünlerini rahatsız etmesinden kaçıyor ve kendi kendilerine yeter olmayı hedefliyordu. Daha basit, iç bütünlüğünü sağlamış ve anlamlı bir yaşama dönmek istiyorlardı. Herkesin özel amaçları ne

[29] H. Marcuse, **One Dimensional Man,** (London, 1964).
[30] Rubin, **a.g.e.,** s.256.
[31] H. Seal, **Alternative Life Styles,** (Dorchester, 1974).

olursa olsun, hepsi **bağlı ve ait** olduklarını hissedebilecekleri daha geniş bir toplulukta, daha kolektif bir biçimde yaşayıp çocuk büyütmek isteğini paylaşıyorlardı. Komünal hareket, anlamlı işler yapmak, yaratıcı bir eğitim ve baskıcı, yıkıcı bir canavar haline geldiğine inandıkları Amerika'ya bir alternatif yaratmak istiyordu.[32]

ÖĞRENCİLER AYAKLANIYOR

1968 baharında öğrenci hareketi **uluslararası** planda ayaklanmıştı. 1964'te Berkeley'de oluşan Özgür Konuşma Hareketi, öğrencilerin her yerde doğrudan eyleme geçmesinin başlangıcı ve ilham kaynağı olmuştu. Öğrenciler otoriter üniversitelerin "eğitim"ini reddediyor, anlamlı ve bir amacı olan öğretim talep ediyorlardı. Blake'in "Öfke kaplanları eğitim atlarından daha bilgedir" deyişinden ilham alıyor, "dünyanın değişme katalizörleri" olmayı umuyorlardı.

Amerikalılar gibi, başka ülkelerdeki anti-emperyalist mücadelelerle hareke-te geçen Alman öğrenciler de, "anti-otoriter" hareketi oluşturdular. Kendi toplumlarındaki "görünmeyen" şiddet ve otoritarizmi açığa çıkarmak ve bunu emperyalizmin şiddetiyle ilintilendirmek istiyorlardı. Çok sürmedi. 1967'de bir Alman öğrenci İran Şahı'na karşı düzenlenen bir gösteri sırasında vurularak öldürüldü. Ama Alman Springer basın tekeli gene de öğrencileri "teröristler", "asalaklar" diye damgaladı. Nisan 1968'de öğrenci lideri Rudi Dutschke genç bir faşist tarafından başından vuruldu. Her kurumda sosyalist veya kızıl halk denetim üsleri oluşturarak "kurumlar içinden uzun yürüyüş" öneren Rudi Dutschke vurulduğunda binlerce öğrenci sokağa döküldü. Alman devleti Hitler'in kullandığına benzer olağanüstü durum yasaları çıkararak yanıt verdi. Bunlar 1968 Mayıs'ında hemen her kentte kitlesel üniversite işgalleriyle sonuçlandı.

Fransa'daki Mayıs 1968 devrimci mücadelesi daha da çarpıcıydı. On milyon işçi daha yüksek ücret, daha kısa çalışma saatleri ve daha fazla sendikal hak talep ederek greve gitmiş, yüzlerce üniversite, fabrika ve işyeri işgal edilmişti. Başlangıçta, işçileri eyleme geçiren olay, üniversitelerde daha fazla denetim hakkı talep eden anti-emperyalist öğrencilere karşı polisin uyguladığı acımasız baskının giderek artmasıydı. İki hafta boyunca Fransa devrimin eşiğinde gibi yaşadı. Militan öğrenci ve işçiler "özyönetim" istiyorlardı. Sonra, de Gaulle meclisi feshederek yeni seçimlere gitti ve haziran sonunda ezici bir çoğunluk kazandı. Sol dağınık ve bölünmüştü; basın ise, de Gaulle'un arkasında birleşmişti. Komünist Partisi ve dolayısıyla en büyük işçi sendikaları federasyonu, çoğu büyük kazanımlar ve ücret artışları elde eden işçilere işbaşı emri vererek herşeyi normale döndürmeye kararlıydılar. Militan öğrencilerin ve işçilerin bir kesiminin kaçınılmaz olarak kısa süreli ve dayanıksız, doğrudan ve kendiliğinden demokrasisi, karşısındaki güçlerle başedebilecek durumda değildi.

Yine de, çoğu insan için Mayıs 1968 yeni bir yaşam biçimi ve yeni bir toplum için mücadelenin doruk noktası olarak kaldı. Daniel Cohn-Bendit ve kardeşi,

[32] R. Houriet, **Getting Back Together,** (London, 1973).

Mayıs yenilgisinden sonra hâlâ şu sonuca varabiliyorlardı: "Biz, sevmeyi, liderlik ve hiyerarşiyi ortadan kaldırmayı ve insanlar için değil, insanlarla birlikte davranmayı öğrenirsek bu çürümüş toplumu değiştirebiliriz... Devrimci olmak için tek neden devrimciliğin en iyi yaşam biçimi olmasıdır."[33] Cohn-Bendit, ardından kolektif biçimde yaşamak, paylaşarak çocuk yetiştirmek ve topluluk yaşamını örgütlemek için doğduğu ülke olan Almanya'ya döndü.

Echrenreich'a göre Alman ve Fransız öğrencileri ayaklanırken, "İngiliz solu hayran hayran seyrediyordu".[34] Aslında 1968'de İngiltere'de dağınık, ama önemli öğrenci mücadeleleri **olmuştu.** O yıl öğrenci mücadelelerinin sürdürüldüğü kızıl üslerin etkinliklerini eşgüdümlemek için Devrimci Sosyalist Öğrenciler Federasyonu kuruldu. Federasyonun amacı öğrencilerin yükseköğrenimde demokratik denetimi ele geçirmelerini, işçi sınıfının mücadelesini ve anti-emperyalist mücadeleleri desteklemek için öğrenci gücünü oluşturmalarını sağlamak ve İngiltere'de ırkçılığa karşı mücadele etmekti. (1968, Powell'ın göçmenlere ırkçı saldırılarının meydana geldiği ve geleceğin ırk savaşlarının habercisi olan yıldı).

Her yerde olduğu gibi İngiltere'de de öğrencilerin kendi yaşam ve işleri üzerinde demokratik kolektif kontrol hakkı ve konformist edilgenliğin son bulması talepleri temeldi. Ve "cinsel özgürlük" kavramı mücadelenin içkin bir parçasıydı. "Uyanık bir öğrenci liderliği, cinsel denetim, üniversite otoritarizmi, ekonomik sömürü ve emperyalist saldırganlık arasındaki saklı, sistematik ilişkileri ortaya çıkarabilir".[35] Aile, kapitalizmin yabancılaşmış ve hiyerarşik ilişkilerini ileten ve cinselliği erotizmden koparan baskıcı bir kurum olarak görülüyordu.

Yalnızca Marcuse ve Laing'in değil, Wilhelm Reich, Malcolm X ve Sitüasyonistlerin düşünceleri de 1960'lı yılların sonunda öğrenciler arasında popülerlik kazandı. Reich'ın **The Functions of Orgasm**'ı (Orgazmın Fonksiyonu) en çok satan kitaplardan biri oldu ve 1960'larda yeniden basıldı. Reich'ın ilk kez 1920'lerde geliştirdiği orgazm teorisi bütün çalışmasının temelini oluşturur. Reich **bütün** psişik rahatsızlıkların orgazma ulaşma gücündeki bozukluktan kaynaklandığını ve tedavisinin de tam cinsel doyum kapasitesi oluşturma olasılığına doğrudan bağlı olduğunu söylüyordu. Son derece heteroseksüel ve eşcinselliğe karşı olan Reich, doyumu sadece orgazmın bir ürünü olarak değil, aynı zamanda hiçbir baskı olmaksızın, hayal ve suçtan arınmış biyolojik enerjinin akışına kendini bırakma kapasitesi olarak görüyordu.[36] Reich ayrıca baskı altına alınan cinselliğin yarattığı özgül karakter yapısı veya zırhından, fiziksel bloklardan ve gerilimlerden söz ediyordu. Bunlar olumsuz bir biçimde insanların yaşamı, hem içerden hem dışarıdan, bütün yoğunluğuyla yaşamlarını engellemeye hizmet ediyordu.

[33] D.-G. Cohn-Bendit, **Obsolete Communism. The Left-wing Alternative,** (London, 1968), s.255.
[34] B.J. Ehrenreich, **Long March, Short Spring,** (1969), s.103.
[35] F. Halliday, "Students of the World Unite", A. Cockburn and R. Blackburn, **Student Power,** (Harmondsworth, 1969), içinde, s.319.
[36] W. Reich, **The Function of the Orgasm,** (London, 1968), s.114.

Reich, **otoriter aileyi** en başta cinsel yasaklar koymaktan sorumlu tutuyor, ayrıca bu tür bir baskının fonksiyonunun politik olduğunu söylüyordu. Nitekim 1930'larda Reich "ailenin muhafazakâr bilim ve yasalarca desteklenen ve savunulan temel fonksiyonunun, otoriter ideolojilere ve muhafazakâr yapılara hizmet eden bir fabrika olması" olduğunu yazmıştı.[37] Dolayısıyla Reich çocuğun "doğal" cinselliğinin baskı altına alınmasının politik olduğuna, bu baskının utangaç, uysal, boyun eğen ve eleştirel düşünceden korkan, otoriter yapıları desteklemeye hazır yetişkinler yarattığına inanıyordu. Cinsel özgürleşme ve otoriter ailenin yıkılması bu nedenle, politik mücadele ve insanın özgürleşmesinde temeldi. Malcolm X, Franz Fanon ve başka siyah yazarlardan alınan ilham ise, kapitalizmin ekonomik sömürüsü kadar, yüzlerce yıldır tüm dünyada süren beyaz egemenliğinin psikolojik baskısını vurgulamalarıydı. Bu da ekonomik mücadelenin yanısıra, yeni, militan kültürel mücadele biçimleri yaratılmasına yol açtı. Siyahlar tarihin dışında bırakılmış, kültürlerinden koparılmış, aşağılık ve suçluluk duygularını içselleştirmişlerdi. Malcolm X, "Amerika'da siyah ırkı etkileyen sağırlık, dilsizlik ve körlükten" söz ediyordu.[38] Siyah militanlar ayrıca etkin devrimciler yaratmak için şiddetin ve kara öfkenin gereğini vurguluyorlardı. Fanon şiddetten "arındırıcı güç" olarak söz ediyor; "O, yerliyi aşağılık kompleksinden, umutsuzluğundan ve hareketsizliğinden kurtarır" diyordu.[39]

Nihayet Paris'te 1957'de oluşturulan Sitüasyonist Enternasyonal, birçok 1968 sloganının ardındaki söylem derinliğinin kaynağı oldu. Dada ve sürrealizmden etkilenen sitüasyonistler, çağdaş kapitalist yaşam ve kültürün hemen her alanına saldırdılar. Marcuse'den çok daha aşağılayıcı bir tavırla "iş ve rahatın uyuttuğu herkes"in "pislik" saplantısı içinde olduğunu düşünüyorlardı. Yaşam, bürokratların denetimi altında yaptıkları işi son derece anlamsız kılan basit bir "gösteri"ye indirgenmişti. Yine Marcuse ya da asıl hocaları olan Henri Lefebvre gibi, "günlük yaşamın yoksulluğuna" karşı ancak ve ancak yeni bir tinsel tutumla, "bilinçsiz isteklerimizi bilince çıkarmak ve yeni istekler yaratmak" yoluyla mücadele edilebileceğini savunuyorlardı.[40] "Herkes neyi sevdiğini, kendisini en çok neyin çektiğini araştırmalıdır".[41] Günlük yaşam teorik tartışma ve soyutlamalarla değil, heyecanlı ve başkaldırıcı eylemlerle dönüştürülmelidir. Böylece Raoul Vaneigem yaşamın, tek rehberi zevk olan "sonsuz bir ziyafet" haline gelmesi gerektiğini savunuyordu. "Yaratıcılığın sınırı, başkaldırının sonu yoktur." Böylece yorulmak bilmez graffiti sanatçıları Nanterre'den Columbia'ya kadar her yere dev sloganlarını yazdılar: "Asla çalışma", "Sıkıntı karşı devrimcidir", "Bugünü yaşa", "İsteklerinizi gerçek sayın", "Gerçekçi olun. Olanaksızı isteyin".

KARŞIT-KÜLTÜR

Başka yerlerde olduğu gibi İngiltere'de de hippilerin uyuşturucu ve müzikle

[37] W. Reich, **The Sexual Revolution,** (New York, 1962), s.72.
[38] H. Malcolm-A. Haley, **The Autobiography of Malcolm X,** (Harmondsworth, 1968), s.274.
[39] F. Fanon, **The Wretched of the Earth,** (London, 1963), s.74.
[40] Aktaran, C. Gray, **The Incomplete Work of the Situationists International,** (Bristol, 1974), s.2.
[41] A.g.e., p.151.

beslenen psikedelik kültürünü daha politik olan "protesto" hareketiyle en açık biçimde birleştiren şey, Vietnam konusunda duyulan öfke ve Wilson'un Amerika'nın saldırganlığına verdiği örtülü destekti. Her ikisi de, 1967-71 arasında İngiltere'de alternatif yaşam biçimleriyle politikayı birleştirerek gelişen karşıt-kültüre katkıda bulundular.

Temmuz 1967'de Vietnam Dayanışma Kampanyası (VSC) birkaç yüz kişilik bir yürüyüş düzenledi ama, Mart 1968'de 20.000 kişi, aralarında Mick Jagger da olmak üzere, ABD elçiliğinin önünde gösteri yaptı. Aynı yıl ekim ayında 100.000 kişi Vietnam'daki Amerikan emperyalizmine karşı üçüncü kitlesel yürüyüşü gerçekleştirdi. **Evening News,** bu utanç verici yıl diyerek basının diğer üyeleriyle birlikte "ayaklanma ve terörizm sahneleri"nden dem vurdu. Bu arada İngiltere'de yeraltı basını ve öteki karşıt-kültür kurumları ortaya çıkmaya başlamıştı.

Ekim 1966'da yayımlanmaya başlayan **IT** (O), İngiltere'nin "sanat, politika, cinsellik ve pop"u birleştiren ilk alternatif ya da yeraltı gazetesiydi. 1967'de ikinci kez polis tarafından basıldıktan sonra editörlerinden John McGrath **IT**'in temsil ettiği yeni hareketi şöyle özetledi: "İçe dönük, müsamahakâr ve protestodan çok bir bayram havası yaratmaya yatkın." Lider yoktu, bireyler kendilerine güveniyorlardı. "İyimserdi" ve "yavaş yavaş, pek de umursamadan alternatif bir toplum kuruyordu". Uluslararasıydı, ırklararasıydı, cinsel eşitlikçiydi.[42]

Release de 1966'da uyuşturucu kullananlara öneri ve yasal yardım sağlamak için çıkmaya başladı. Daha iddialı olan **BIT,** "birbirlerine karşı sorumlu davranmak isteyen" insanlardan kurulu alternatif toplumu teşvik amacıyla, 24 saat enformasyon veren ve eşgüdüm sağlayan bir servisti. Ertesi yıl **OZ,** alternatif başkaldırı, porno ve gülmece dergisi olarak İngiltere'de çıkmaya başladı. Cooper, Laing ve başkaları Roundhouse'da, hepsini birbiriyle bağlantılı gördükleri, psişik, ırksal, ekolojik ve emperyalist "yıkım"ı çözümlemek için "Özgürleşmenin Diyalektiği" konferansını örgütlediler. İlk sanat laboratuvarı 1967'de Drury Lane'de açıldı ve 1969'a gelindiğinde böyle 150 alternatif kültürel merkez kurulmuştu.

Bir yanda bedava pop konserleri, "yasal uyuşturucu" kampanyaları ve uyuşturucu dükkanları, öte yanda kent ve kır komünleri, boş ev işgal kampanyaları, hak arama sendikaları, ortaya yeni yeni çıkmakta olan alternatif kültürün, **yeni bir yaşam tarzının** parçası oldular. Karşıt-kültür aileye **karşı,** işe **karşı,** düzgün kariyerlere **karşı,** burjuva statü ve başarılarına **karşı** ve giderek artan oranda da polis baskısına **karşı** bir sığınaktı. Richard Neville'in yazdığı gibi, yeraltı, "sadece ve sadece eğlenmek için" çalışıyordu. İnsanlar komünlerde "modası geçmiş aile yapısı"nın dışında yaşıyorlardı. Komünlerde çocuklar birçok açıdan "herkese aitti".[43]

Amerika ve Avrupa'da olduğu gibi komün hareketi İngiltere'deki karşıt-

[42] P. Stansill-D.Z. Mairowitz, **BAMN,** (Harmondsworth, 1971), s.80.
[43] R. Nevile, **Play Power,** (London, 1971), s.265.

kültürün de içkin bir parçasıydı. Geleneksel çekirdek aile hiyerarşik sınıflı toplumun merkezi mevzii olarak görüldüğü için alternatif olanakları oluşturmak zorunluydu. "Reich'ın "zorunlu evlilik" dediği burjuva aile biriminin varlığını sürdürmesini, bu ülkede ve bütün Batı dünyasında radikal ve yeni bir oluşuma karşı en büyük engel olarak görüyorum' diyordu **INK** adlı yeraltı gazetesinin editörü."[44] Evlerini ve ev işlerini paylaşarak kolektif yaşayan insanların tam sayısını tahmin etmek zor. Bütün yeraltı gazetelerinin, **IT, OZ, Frendz**'in bu komünlere üye olmak isteyen okuyucuları vardı. İngiltere'deki komün hareketini inceleyenler komün üyelerinin kendilerini, başkalarına örnek olan ve daha iyi, sevecen. işbirliğine dayalı bir yaşamın mümkün olduğunu ispatlayan insanlar olarak gördüklerini bildiriyorlar. New Haven komününden Laure Ross: "Sınıf mücadelesine girmenin mutlak gereğine inanmakla birlikte insanın kendi yaşamında da sosyalizmin insani değerlerini geliştirmesi gerektiğine inanıyorum", diye yazıyordu.[45]

Komün yaşamı yeni toplumu eskisinin kabuğunda inşa etmek demekti: "Yaşarken, günbegün değiştiriyoruz toplumu... böyle yaşayarak ve davranarak insanları etkiliyorum."[46] "Alternatif toplum başkalarına önem vermek ve paylaşmaktır."[47] Daha sürekli kent komünleri yerel politikayla da ilgiliydiler. Alternatif gazetelerde, sol basında veya başka "kendine yardım" projelerinde çalışıyorlardı. Bu komünlerde üyeler genellikle akşamları birlikte yiyor, evin bütçesine katkıda bulunuyor, kolektif kararlar için düzenli toplantılar öngörüyor, yemek, çocuk bakımı, alışveriş ve temizliği nöbetleşe yapıyorlardı. Hem daha zengin hem de başka şeyler için daha fazla enerji bırakan ve aynı zamanda da radikal bir muhalif kültür ve yaşam tarzını güçlendiren bir yaşam sürdüklerini düşünüyorlardı. Erkekler ve özellikle kadınlar, komünlerin kolektif çocuk bakımı ve çocuklarla annelere daha sağlıklı ve canlı bir dünya sunduğunu vurguluyorlardı.[48]

Kırsal kolektifler ve resmî Komün Hareketi kenttekilerden daha iddialıydı. Çoğu el sanatları ve çiftçilik yaparak kendi kendine yeterli olmaya çalışan, en az elli kırsal kolektif vardı. Ütopyacı olmaktan gururlu bu komünler, gereksinme ve karşılıklı yardım temelinde federasyonlaşmak istiyorlardı. Ancak komünlerin çoğunun ve özellikle kentlerdekilerin yaşamı kısa sürdü. Temel sorunlar öncelikle ekonomik ve ikinci olarak da mahremiyet yokluğu, kıskançlık, kişilik çatışmaları ve paylaşma konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklardı.

Yeraltı yaşam tarzı/politik mücadele anlayışının daha dramatik bir örneği, 1969 sonunda 144 Piccadilly adresindeki binayı işgal ederek basında isteri krizlerine, polisin de derhal şiddetle müdahale etmesine yol açan Londra Sokak Komünü'ydü. Komünün amacı "sokakları halka iade etmek"ti. Çocuklar için aile, okul ve çocukları "ehlileştirip sınırlamak" isteyen bütün diğer baskıcı kurumla-

[44] J. Lloyd, "Alternatives: Communutes", **INK**, 23, September 1971, s.12.
[45] Aktaran, A. Rigby, **Alternative Realities**, (London, 1974), s.19.
[46] A.g.e., s.36.
[47] A.g.e., s.64.
[48] Kişisel deneyimlerime ve gözlemlerime dayanarak.

rın dışında bir kaçış yolu sunmaktı.[49] Aynı yıl işgal grupları özellikle Ilford ve Notting Hill'de evsiz aileleri boş duran binalara taşımaya başladılar. Londra'da 100.000 evsiz insan ve 500.000 boş ev bulunmasını protesto ediyorlardı.

1960'ların sonuna gelindiğinde kendisiyle meşgul bir hazcılıkla politik protesto hareketinin, burjuva toplumunun her alanda sürekli olarak yadsınmasıyla içiçe geçmesi, giderek daha ateşli ve patlayıcı olmaya başladı. Siyahlar, gençler, kadınlar ve işsizler örgütlenmeye başladıkça, artan polis baskısı ve baskınlarıyla karşı karşıya kaldılar. Başlayan ekonomik durgunluktan en çok etkilenen ve İşçi Hareketi'nin görmezden geldiği gruplardı bunlar. Kuzey İrlanda'da Katolik toplum acımasız ayrımcılığı ve baskıları protesto ederken suikast ve kurşunlarla karşılaşınca, askeri mücadele yeniden canlandı. Daha "macho", savaşçı, paranoyak ve ümitsizce saldırgan bir politika öne çıktı.

Öfkeli Tugay Örgütü, "ÖT yanınızda oturan erkek ya da kadındır. Cebinde silah, zihninde öfke vardır" havasını yaratacak bombalama kampanyasını başlatmak üzereydi. Erkekler hem orgazm olmak hem kovboyluk yapmak istiyorlardı. Bu ikisi, burjuvaziyi korkutup halkı güçlendirmek için "silahlı aşk" yapmak kavramında içiçe geçti. Yasadışılık, burjuva yasalarının sınıf temelini açığa çıkarmak ve bu temele karşı mücadele etmek için bir eylem olmaktan çok, vazgeçilmez bir "heyecan" haline geldi. "Suç işlemek şehvetin en üst biçimidir". Bizi yok eden iki temel kötülük olan edilgenlik ve sıkıntıya karşı, gangsterle delinin silahları birleştirilerek mücadele edilecekti. "Delilik çağımızda yitik bir gerçek haline gelmiştir." Sonunda, alaycılık, umutsuzluk, uyuşturucu düşkünlüğü ve gerçek delilikten oluşan bir sarmal, 1960'ların asilerinden bir kısmını ele geçirdi, gerçekten. Bazıları mistisizme yöneldi. Bazıları yükselen endüstriyel mücadelelerde, tezgâhtarların hareketinde yeni kolektif bir kimlik ve anlam buldular ve sol gruplarda, 1970'lerin başında oluşan otonom kurtuluş hareketlerinde, özellikle eşcinseller, kadınlar ve işsizlerin hareketlerinde yer aldılar.

KADINLARIN SUSKUNLUĞU

Kadınlar... Kadınlar 1960'larda neredeydiler? O dönemin radikal hareketlerinde ne kadar az şey ürettiğimizi görmek gerçekten şaşırtıcı. "Örgütleşmenin Diyalektiği" konferansında hiçbir kadın konuşmadı. Kadınlar, hippiler, yippiler veya sitüasyonistler adına da konuşmadılar. Angela Davis Amerika'da siyahlar için konuştuysa da, beyaz kadınlar zorunlu askere almaya karşı direnişte çalıştıkları halde bu konuya ilişkin toplantılarda kürsüye çıkma hakkından yoksun bırakıldılar.[50] Betty Friedan'ın Amerikalı ev kadınının sefaletine ilişkin öncü çalışması ve İngiltere'deki daha az bilinen birkaç makale gibi bir iki istisna bir kenara bırakılırsa,[51] kadınlar 1960'lı yılların sonuna kadar politik olarak suskun kaldılar.

[49] Stansill Mairowitz. **BAMN,** s.226.

[50] L. Cagan, "Something New Emerges", D. Cluster (der.), **They Should Have Served that Cup of Coffee,** (Boston, 1979), içinde.

[51] Örneğin, J. Mitchell, "Women: The Longest Revolution", **New Left Review,** 1966; S. Gail, "The Housewife", Fraser (der.), **Work,** (Harmondsworth, 1968), içinde.

Sorun hemen herşeyi erkeklerin yazması ve söylemesi değildi. Karşıt-kültürün temelini oluşturan "cinsel devrim"in kadının erkek için sadece cinsel nesne olma konumunu daha da güçlendirmesi de değildi. Sorun, "çocuğunu yönlendiren, herşeyine neredeyse ensest düzeyinde karışan"[52], çocuğunu boğan annenin bütün bu saldırganlığın hedefi olmasıydı. Çünkü anne, oğlanların ne pahasına olursa olsun kurtulması gereken evdi, aileydi, düzenli dünyaydı. Kızlar da yeni cinsel özgürlüğün keyfini çıkarmak için kaçmalıydılar. Ama cinsel protesto, kendini ortaya koymak ve cinsellikle orgazm arayışı delikanlılar için o kadar yeni bir şey olmamakla birlikte, kadınların kendilerini bu rolde güvenli hissetmeleri kuşkusuz daha zordu.

1960'ların popüler kültürünün büyük bir kısmı kadınların yaşamları ve mücadeleleri konusunda suskundu. Dönemin çok satan kitapları erkeklerin "kaçık yetkililerle, geleneklerle, iş yaşamının can sıkıcı sınırlamalarıyla, evlilik ve aile yaşamıyla" verdikleri mücadeleyi anlatıyordu. Belki de 1960'ların başındaki en popüler kitap olan Joseph Haller'in **Catch-22**'sinde, Yossarian'ın askeri yetkililerle umutsuz mücadelesi sırasında yaşadığı paranoya anlatılıyordu. Yoz ve gülünç ordu sadece insanın yaşamı için tehlike yaratmakla kalmaz, bir erkeğin favori boş zaman değerlendirme biçimi olan "orospu kovalama"ya da karışır. Kessey'in **Guguk Kuşu**'ndaki kahramanı, akıl hastanesinin barbarlığı ve acımasızlığını ortaya koyarken, psikiyatri koğuşunu yöneten cinsiyetsiz, zorba, fanatik "kancık" kadını da ele alır.

Philip Roth'un çok satan **Portnoy's Complaint**'inin (Portnoy'un Şikayeti) kahramanı Portnoy, 1960'ların sonuna doğru, ruh doktoru aracılığıyla, Ödip saplantısının esiri Yahudi annesinin tahakkümüyle cebelleşir. O yılların göğsüne güm güm vuran megalomanyak örnek erkeği Mailer ise bize kitaplarının çoğunda totaliter Amerikan karabasanına karşı çıkacak adamın penisini ya da bazen bıçağını nerede çıkarması gerektiğini anlatır; "şiddetin yaratıcılık olduğunu, maceranın da aşkın gizi olduğunu" vurgular. Mailer da Dylan, Cleaver ve Sinclair gibi (Amerikan Beyaz Panterleri) isyanı, kadınları ve eşcinselleri aşağılayan geleneksel erkek kibiri ve saldırganlığının yeniden kendini ortaya koymasıyla eşleştiriyordu. Eş, anne olarak erkekten taahhüt isteyip taleplerde bulunan kadınlar sorunun bir parçasıdır; ya da bazen Toprak Ana, hüzünlü bakışlı hanımlar veya seksi fıstıklar olarak romantize edilebilirler; yeter ki erkeğin mücadelesinin önemini kavrasınlar. Böylece bunu yapan ve yapmayan "orospular" ayrıştırılır.

Sinemada da "erkek on yılı" yaşanıyordu.[53] Karşıt-kahraman, yasadışı, deli veya sadece mağluplar olarak erkekler izleyicilerin kalbini fethediyorlardı. **Butch Cassidy and the Sundance Kid**'de (Sonsuz Ölüm) Paul Newman: "Birkaç banka daha soyarsa kendini daha iyi hissedecek" der. Kadın arkadaşları Katherine Ross filmin ne kahramanı ne de karşıt-kahramanıdır. Orada sadece kahramanların erkekliğini övmek ve korumak için bulunmaktadır. Bu kadın kah-

[52] D. Cooper, "Saint Genet", **New Left Review,** No.25, 1966.
[53] M. Haskell, **From Reverence to Rape,** (London, 1974), s.330.

raman tipi 1960'ların daima acınması gereken erkeksiz kadına duyduğu hoşgörüyü dile getiriyordu. "Yirmialtı yaşındayım, bekârım ve öğretmenim. Durum bu." Ayrıca iki arkadaşla kanundan kaçmayı kabul ederken kabaca şöyle der: "Peki, sizinle gideceğim, yemek pişireceğim, temizlik yapacağım, çoraplarınızı yıkayacağım ve söylenmeyeceğim. Tek bir şey var yapmayacağım, ölmenizi seyretmeyeceğim." Bir adam için temizlik yapmak, yemek pişirmek, hangi koşulda olursa olsun daima, evde kalmış bir öğretmen olmaya tercih edilir. 1960'ların başkaldırısında, cinsel roller dahil bütün toplumsal rollerin sözümona sönümlenmesinin, androjini modasının sınırı da burada bitiyordu. Yine yaşlanmaktan korkan kadınlar vardı karşımızda. Yirmi beşine varmak bir kadın için sona doğru hızla yaklaşmaktır.

Gerçekten de gençliğin yüceltilmesi ve özellikle kadınlar için yaşlanmaktan korkmak, bu dönemin önemli bir temasıydı. Tom Wolfe'ın öyküsünde yirmi bir yaşındaki Donna kendini öldürür, çünkü yirmi bir yaş, yaşamın sonudur ve Donna, Wolfe'un "ateşli küçük gonca"sı olamayacaktır artık. Kadın modası ve cinsel çekiciliği giderek daha ergen öncesi bir hale geldi. Mary Quant ('pornografi harikadır, müstehcen olan çirkinliktir') bize 1969'da büyük göğüsün moda olmaktan çıktığını, çünkü büyük göğüsün analık simgesi olduğunu söylüyordu. Artık Twiggy'ler modaydı. Hatta, Bette Davis ve Joan Crawford'lu **Baby Jane** (Bebek Jane) gibi filmlerdeki yaşlı kadınlar tiksindirici olmuşlardı. Bakire ama cinsel ilişkiye her an hazır, ergenliğe yeni adım atmış Lolita, cinsel açıdan müsamahakâr 1960'ların ideal cinsel imgesiydi. Aşırı gençliği ve deneyimsizliği, cinsel ilişkiye karşı takındığı hevesli tutum, erkeğin cinsel üstünlüğünü tehdit etmiyordu. Daha yaşlı kadınların cinsel isteklerini ifade etmeleri ise, böyle bir tehdit demekti. Bu nedenle de **MASH** (Cephede Eğlence) ya da **Graduate**'te (Aşk Mevsimi) olduğu gibi, komik ya da nörotik olarak yansıtılıyorlardı.

1960'larda kadınların benimsediği erkek tutumlarını fazlasıyla iyi ifade eden Edna O'Brien, Nell Dunn'a kadınların çok şey beklediğini açıklıyordu. Birçok şeyden vaz geçmeyi öğrenmeliydiler. Örneğin, erkeğin daha genç birini bulmak için yaşlı kadını terketmesi doğal ve kaçınılmazdı. Kadınlar bu yüzden üzüldüklerinde erkekleri suçlamamalıydılar. Yaşlı bir adam genç bir kadını isterse "buna hakkı vardır..." çünkü kadınlar daha erken yaşlanır. Gerçekten de "genç kızlığın hızla geçişi yaşamın en hüzün verici yanlarından biridir. Hem kızlar hem de erkekler için! Gençlik bir kız için yaşamın doruğudur, çiçek açmasıdır. Erkeğinse yaşamının doruğu değildir."[54] Kaçınılmaz olarak erkeklerin gözüyle bakan 1960'ların cinsel olarak özgürleşmiş ve anlayışlı kadınının ıstırabı böyleydi işte...

1960'ların özgürleşmiş kadınının temel çelişkisi kuşkusuz "cinsel özgürleşme"yle özgürlüğün eşleştirilmesiydi. Margaret Drabble 1969'da "Kuruluş artık gerçek" ve kadın "artık hiç olmadığı kadar özgürdür"[55] derken, sevişip ge-

[54] N. Dunn, **Talking to Women,** (London, 1965), s.101, içinde.
[55] Guardian Inquiry, **The Permissive Society,** s.26, 27, içinde.

be kalmama özgürlüğünü kastediyordu. Liberaller de radikaller de cinsel hazzı, bütün insan ilişkilerini değiştirecek özgürlük isteğinin temel kaynağı olarak görüyorlardı. "Sevişmek bizzat iyidir ve ne kadar çok insan arasında, olası ve düşünülebilecek ne kadar değişik biçimde, ne kadar çok süreyle olursa o kadar iyidir"[56] Radikallere göre evlilik ve aile cinselliğin bu başkaldırıcı potansiyelini sistematik olarak yok ediyordu. Bazıları çift ilişkisini sahiplenme duygusu, kıskançlık ve herkesten ayrılmaya yol açan baskıcı bir ilişki olarak görüyorlardı.

Kadınların karşıt-kültür içindeki konumunu anlamak, bu kültürün güçlü ve zayıf yanlarını anlamak demektir. Daha etkin doğum kontrol yöntemlerinin yardımıyla kadının kurtuluşunu cinsel olarak tanımlamak kadınları bazı cinsel baskılardan kurtardı ama cins olarak erkeklere tâbi olmaktan kurtarmadı. Cinselliği biyolojik veya içgüdüsel birşey olarak gören sağduyumuzla onu, ya tam orgazm halinde ifade edilen ya da bastırılan bir şey olarak algılayışımız, sorunu anlaşılmaz kılıyordu. Bu istek-indirgeme yaklaşımlı cinsel davranış modeli Freudcu ve daha da çok Reichcı libido anlayışının temel özelliğiydi. Bu tür fizyolojik yaklaşımlar, çok etkili Amerikan seksologları Kinsey'in ve Masters ve Johnson'un da özelliğiydi. Ne var ki doyurulmadığında patolojik sonuçları olacak açlık, susuzluk gibi **fiziksel** bir cinsel ihtiyacın varlığının hiç bir kanıtı yok. Aklı daha da çok karıştıran bir şey de, fiziksel enerji boşalımı olarak görülen cinsel davranışın toplumsal ilişki bağlamında ele alınmamasıydı. Cinsel davranışı içgüdüsel kurtuluş veya fiziksel haz olarak görmek, penisin bir fetih aracı, kadınların da cinsel nesneler olarak görüldüğü bir heteroseksüelliğe eşlik eden mevcut egemenlik örüngülerini çözümlemekten çok, güçlendirmeye hizmet eder.

Richard Neville **Play Power** (Oyun Gücü; yoksa penis gücü mü?) adlı yapıtında kendisinin "ondört yaşındaki bebecik" bir okullu kızı "kasırga gibi düzüşünü" anlatırken cinsel tutumlardaki özel devrimi örnekler.[57] İdeal cinsellik burada kadınlara duygusal, hatta fiziksel zevk verecek bir şeyden çok, erkeğin mastürbasyon yapıp kadınlardan korkmasına benzemektedir. Bu dönemde erkeklerin cinsellik karşısındaki tutumu cinsel ilişkilerde yeni ve daha az yabancılaşmış biçimler önermiyordu. Cinsel ilişkinin erkeklerle kadınlar arasındaki güç ilişkilerini ifade ettiği değil de,"doğal" olduğunun düşünüldüğü gözönüne alınırsa, bu da şaşırtıcı değil. Şaşkın bakışlı, masum Richard Neville, iletişim araçlarının şiddet merakını "Lütfen bana tecavüz edin" diye bağıran yaşlı bir kadına benzetir.[58] "Cinselliğin en büyük keyfini çocukların sürdüğüne" inanır.[59] Ya da Nuttall'ın arkadaşının dediği gibi "Başka birine dokunmadan gayet iyi düzüşebilirsin"[60] Tabii! Ama erkeğin özgürleşme adına kusuruna bakılmayan, bodur kalmış ve cinsiyetçi erotik yaşamı bir sorundu ve ancak kadın hareketinin büyümesiyle yüzeye çıktı. Yine özgürlük adına derin duygusal iliş-

[56] D. Cooper, **The Death of the Family,** (Harmondsworth, 1971), s.47, 48.
[57] Neville, **Play Power,** s.74.
[58] A.g.e., s.21.
[59] A.g.e., s.274.
[60] Nuttall, **Bomb Culture,** s.219.

kilere girmekten kaçınmak da karşıt-kültürdeki kadınların temel bir sorunuydu.

Bu sorun son iki yüz yıldır bütün radikal hareketlerde görülen ve kökleri derinlere inen bir ikileme bağlıydı: Kolektivizme **karşı** bireycilik. Gençlerin çoğu kentlerde daha kolektif bir yaşam bulmak için banliyöleri terkettiklerinde, gerçekten yeni bir **topluluk** tipi arıyorlardı. Hem başkalarıyla daha sevecen ilişkiler kurmaya çalışıyor, hem de özellikle kapitalist toplumun en çok ezilen ve kurban edilen kesimleriyle özdeşleşerek, değişim için mücadele etmeyi ve direnmeyi öğreniyorlardı. Ev işgalleri, hak arama sendikaları, cezaevi destek grupları, gençlik çalışması ve anti-emperyalist mücadeleyi desteklemek için verilen kolektif mücadelenin ardında, İşçi Hareketi'nin geleneksel yapılarının, tıpkı öğrenciler gibi, görmezden geldiği ve dışarda bıraktığı **lumpenler**le kurulan bu özdeşleşme yatıyordu. Bu mücadelelerin çoğunun yaratıcı bir yanı vardı, çünkü geleneksel İşçi Hareketi'nin dışındaydılar. İşçi Hareketi siyasal organı olan İşçi Partisi ile birlikte o dönemde haklı olarak, ulusal ve uluslararası kapitalizme destek veren bir yapı olarak görülüyordu.

Ama daha olumsuz bir açıdan bakıldığında, kendini ifade etmenin, kendiliğindenliğin ve burjuva olan herşeyin yadsınmasının bu kadar vurgulanması, tutucu bir **bireyciliğe** de götürebilirdi. Bireyin önemini vurgulamak, kendini keşfetmeyi, bilinçli seçimlerimizin politik anlamını ortaya koyma gereğini ve bireysel istek ve hayallerimizi vurguladığında ilerici olabilirdi. Ama, cinsel istek gibi tarih ve kültürün dışında gördüğü kendine dönük bir bireyselliği varsaydığında tutucu olabilirdi.

> *Radikal olmak: Kendim olmaktır. Beni benden ayıran beni ezer... Yalnızca burjuva ahlakçılığı değil, dışarıdan zorunluluklar dayatan bütün ahlakçılıklar ezer... Yalnızca orta sınıf rollerini değil, radikal entelektüel rolü dahil, her türlü rol oynamaya kalkmak baskıcılıktır.*[61]

Peki ama, burjuva ahlakçılığının, her türlü toplumsal belirlenmenin dışında kalan ya da onu aşan bu "radikal" ben nedir? Bu sorunun yanıtı her neyse, insanların çoğu onunla bağlantısını koparmıştır, deniyordu. Bu yüzden devrimciler kapitalizmin kapılarına saldırmakla kalmamalı, zihinlerini parçalayıp gündelik beklentileri yıkarak insanları özgürleştirmelidir. Gözümüzün önüne yavaş yavaş isyankâr davranışlarıyla diğerlerini de özgürleştiren bir çeşit öncü, özgürleşmiş ruhlar manzarası geliyor. Laing ve birçok izleyicisi, bu mistik, özgürleşmiş ben anlayışı ve ona nasıl ulaşılacağı konusunda aynı fikirdeydiler. "Seni harekete geçirebilir, o sefil zihninden çıkarabilir, söyleyebilirsem, söyleyeceğimi." Neyi? Bize söyleyecekleri neydi? Cooper'a göre (ki Laing de aynı fikirdeydi) bize "insanın dünyadaki yalnızlığını yaşamanın", herkesten ayrı olmayı kabul etmenin, "bu yolculuk ne denli yalnız olursa olsun" onu yaşamanın önemini göstereceklerdi: "Sonunda kendi kendinle kalırsın". Benliğimizde başkalarının inşa ettiği ('istila ettiği') şeyleri ayırmalı ve yalnız bize ait olan benliğimize, kapitalizmin özgürlük arayan atomlaşmış bireyine dönmeliyiz![62]

[61] R. Aronson, "Dear Herbert", **Radical America,** cilt IV, no.3, 1970, s.13.
[62] Cooper, **The Death of the Family,** s.11.

İdeal olan duygusal olarak **bağımsız** olmaktı. 1960'ların ruhu "gerçek aşk"ı karşılık beklemeyen bir aşk olarak görüyordu. Kız arkadaş, eş ve anne olarak kadınlar daima duygusal vericilik ve besleyiciliği üstlenmişken, erkeklerin alıp, karakteristik bir tavırla karşılığında daha az verdiği gerçeği, erkeklerin duygusal bağımsızlığı ve kadınların bağımlılığı inancının arkasında gizleniyordu. Edna O'Brien'in gösterdiği gibi **kadınlar** değişmek ihtiyacındaydılar. Kuşkusuz çocuklar da bağımlılık ihtiyaçlarını değiştirmek istiyorlardı. Gerçekten duygusal olarak "bağımsız" oldukları düşünülen kedilerin, bu dönemin en sevilen hayvanları olmasına şaşırmamalı... Ama hepimizin birbiriyle ilişki içinde, birbirine bağımlı olarak değil de, bağımsız atomlar olarak varolduğumuz düşüncesi kapitalizmin burjuva değerlerinin çekirdeğidir. Bu değerler önemlidir. Yaşamlarımızı denetlemek için kişisel özgürlük vaadini tutmak açısından da önemlidirler ve bu vaadin gerçekleşmesini bizzat kapitalizm engeller. İnsanlar çalışma yaşamlarını, ekonomiyi denetlemezler. Kapitalist devletin niteliğini bile anlamazlar. Bu değerler aynı zamanda sınırlıdır da. Bütünsel bir özgür ve eşit toplum bakışı yerine bireyler, hakları ve çıkarlarına odaklandıkları için sınırlıdırlar. Dünyada yalnız ve yalnız kendinden sorumlu, kendini tanımaya ve doyurmaya yönelen birey anlayışı, açıktır ki sosyalizmin kolektif anlayışı değildir. Sosyalizmin anlayışında kendini ifade etmek, başkaları için sorumluluk almak ve insanların potansiyelini ve mutluluğunu sınırlayan toplumsal güçlere karşı mücadelede birlik olmak demektir.

Bağımsız atomlar olarak varolmamız herhangi bir anlamda **mümkün** değildir zaten. Kendimizi ve başkalarını algılayışımız başkalarıyla ilişki içinde belirlenir. Başkalarıyla güvenli ve sevecen ilişkiler yaşamazsak, hiç bir dengeli kimliğimiz olamaz. Hatta Russell Jacoby toplumsal özgürleşmenin temeline öznelciliği yerleştirmenin, kapitalizmin hastalığı olan psişik yalnızlığımızı yine kapitalizmin hastalığı ile tedavi etmeye kalkışmak olduğunu söylüyor.[63]

Erkeklerin kendilerine yönelik "bağımsız" ve bağlantısızlık yanılsamasına uyan kendi-kendini kurtarma düşüncesi, kadının yetersizlik duygusunu körükledi. Ve kadınlar 1960'larda kendilerini erkeklerin yanında ikincil konumda hissettiler. Genellikle mücadelelerin kenarında yer alıyorlardı. Bea Campbell'in anımsadığı gibi, "Öğrenci veya erkek veya siyah değildim; bu yüzden 68 patlaması politik marjinalliğimi ve yalnızlığımı artırıyordu."[64] Cinsellik bir sorundu. 1960'ları anımsayan kadınların çoğu kendilerinin pasif olduğu, aktif bir cinsel yaşamdan söz eder. Cinsellik öyle yaşanıyordu. Anya Meulenbelt 1960'larda erkek sevgilileriyle nasıl yaşadığını anlatırken, nasıl "tiyatrocuysa tiyatro soluyup içtiğini, siyaset yapıyorsa siyaset soluyup içtiğini, heykeltraşsa sanatla ilgilendiğini" söyler. "Başka kadınlar nasıl sevgilisiz yapabiliyorlar, nasıl yalnız ya da renksiz bir kocayla yaşayabiliyorlar anlamıyorum."[65]

Dolayısıyla 1960'ların kendini keşfetme politikası çelişkiliydi. Bir değişme hareketine götürdü gerçekten. Bütün toplumsal ilişkileri politika sahnesine çeke-

[63] R. Jacoby, **Social Amnesia,** (Boston, 1975), s.104.
[64] B. Campbell, "1968 Retrospective" **Red Rag,** 1978.
[65] A. Meulenbelt, **The Shame is Over,** (London, 1980), s.86.

rek, birbirimizle ilişkilerimiz ve nasıl sevdiğimiz dahil olmak üzere, daha çok sayıda insanın kendi yaşamlarını, **früstrasyon**larını ve kişisel başarısızlık duygularını, toplumu değiştirme gereği sorunuyla bağlantılandırmasını sağladı. **Baskı**nın algılanışını da değiştirdi. Mevcut güç ilişkilerinin ardındaki ekonomik, kültürel, politik ve hukuki egemenliğin karmaşıklığını ve ezilen, tâbi konumda olanların yaşadığı kendinden nefret etme ve korku duygularını ortaya çıkardı. 1960'ların sonuna gelindiğinde, özellikle kadınlar ve eşcinseller, kendilerinden önce siyahların yaptığı gibi, bir grup olarak ezilmelerini çözümlüyorlardı.

Tabandan gelen doğrudan eylemin ve bütün otoriterlik biçimlerine genel bir saldırının vurgulanması, kişisel özerklik ve direncin gelişmesini sağladı. Polisten orduya, okuldan hastanelere hem doğrudan hem dolaylı devlet baskısının çözümlenmesine ve sol grupların dogmaları ve hiyerarşik üstünlüklerinin, sendika yapılarının katılığının ve her alanda uzmanlara güvenmenin yadsınmasına yol açtı. Sheila Rowbotham'ın o dönemde yazdığı gibi, "Hareketlerimin önemli olduğunu kavradım. Hepimiz politika yapabilirdik ve yaptıklarımızdan sorumluyduk. Bu duygunun 1968'e özgü olduğunu düşünüyorum."[66]

Tüm bunlar gördüğümüz gibi her alanda kendi kendini örgütleyerek ve yardımlaşarak "alternatifler yaratmaya", "herşeyi şimdiden değiştirmeye" harcanan enerji ve iyimserliğe yol açtı. Bu, alternatif yapıların toplumun tümünü kapsayıp değiştireceklerine inanıldığı ölçüde -ki buna inanılıyordu- hem naif, hem de yanlıştı. Ama bu alternatifler, ihtiyaçlarımızı karşılayacak şekilde bugünden örgütlenerek yaşayabileceğimizi gösterdikleri ölçüde önemliydiler. Örneğin, kolektif evler, genç ve bekâr insanların bir seçim hakkı olması demekti. Özellikle bekâr kadınlar, en azından Londra'da evi terketmek, bekâr kalmak, "aktif bir cinsel yaşam" sürmek ve aynı zamanda insanlarla birlikte yaşamak gibi bir seçim yapabilirlerdi. Yalnız yaşamak zorunda değildiler. Bekâr anneler, tipik analık ve ev kadınlığı rollerini üstlenmekle birlikte bebek bakıcılarının yardımına ya da hiç olmazsa çocuk büyütmede arkadaşların yardımına güvenebiliyorlardı. Ama kendini gerçekleştirmek ve otonomiye verilen önem, kolektif evlerin genellikle gevşek ve süreksiz olması anlamına geliyordu. Bireylerin istedikleri anda çekip gidebilmeleri, güvensizlik ve gerilim yaratıyordu.

1960'ların müsamahakârlığının kesin sınırları vardı. Cinsel ilişki için artık evlilik gerekmiyorsa da bekâr anneler hâlâ lekeli görülüyordu. Oysa erkekler mali ve duygusal açıdan babalık sorumluluğundan çok daha kolay kurtulabiliyorlar ('Ben ona doğum kontrol hapı kullanmasını söylemiştim'), birçok kadını çocuklarıyla eskisinden de daha nazik ve zarar görebilecek konumda bırakıyorlardı. Politik komünlerdeki anneler genellikle daha şanslıydı ama, güvenlik ve desteğe olan ihtiyaçları nedeniyle yine de en kolay zarar gören ve sömürülen üyeler onlar oluyordu. Kolektif yaşamın kadının dünyadaki genel ekonomik, toplumsal, cinsel ve psikolojik eşitsizliğini ortadan kaldıramadığı açıktı ve komünlerin çoğunun alışılagelmiş cinsiyete dayalı işbölümünü yansıtması şaşırtıcı değildi. Abrams ve McCulloch komünlerdeki kadınların ortak derdinin erkekleri-

[66] S. Robowtham, **Red Rag,** 1978, s.27.

nin onları terketmesi olduğunu bildiriyorlar.[67] 1960'ların politikalarının çoğu, genç olmayla bağlantılıydı. Yaşlanmadan öleceğinizi fark edince ne olacak? Kolektif evlerin sürekli olmayışı özellikle insanlar yaşlandıkça endişe yaratıyordu.

Böylece alternatif evler, ev işleri ve çocuk bakımını paylaşsalar da geleneksel ailelerdeki erkek egemenliğini, gelecek hakkındaki endişeleri, çelişkileri ortadan kaldırmayı ve süreklilik ya da güveni sağlamayı başaramadılar. Bugün evlilik de çelişki ve güvensizliği ortadan kaldıramamıştır ama, en azından **kaldırması gerektiğini** biliriz. Bu bazı eski radikallerin geleneksel aile biçimlerine alternatif yaratma olasılığını yadsımalarına yol açtı. Kuşkusuz bu sadece daha temel bir toplumsal değişiklik olmadan, özellikle cinsiyetçiliğin ve kadınlarla çocukların özgül ihtiyaçlarının daha yeni yeni gözden geçirilmeye başladığı bir dönemde, bu tür alternatif yapılar yaratmanın zorluğunun bir işareti olabilir. Bugün hâlâ kolektif yaşayan bir 1960 isyancısının dediği gibi,

> *Geri dönemeyeceğini bildiğin bir şeyden, ana-babalarımızın kuşağının bize devrettiği toplumsal yapıdan uzaklaşmak için yürüyor, koşuyor, sürünüyorsan; ulaşmaya çalıştığın şey o kadar bilinmez, içinde yaşadığın toplumsal yapıdan o kadar kopuktur ve kapitalist yapı o kadar sana karşıdır ki, herhangi bir şey kurmayı başardığında, kolayca yıkılması şaşırtıcı değil.*[68]

1960'larda son derece katı bir dille anlatılan, çekirdek aile üzerindeki baskıları bugün hâlâ yaşadığımıza kuşku yok. Eve kapanan kadınların yalnızlığı ve bunalımı, erkeğin evden uzak oluşu ve kadınların kendilerine içerleyen çocuklarına aşırı düşkünlükleri, dostluk ve içten ilişkiler için daha geniş bir topluluğun yokluğunun yanısıra, aile yaşamını zayıflatmaya devam ediyor. Ekonomik durgunluk kaynak ve enerji yuttukça, deney yapma alanı ve başarı düşleri sınırlansa da, alternatif **ihtiyacı** her zamanki kadar güçlü. Yine de aile yaşamını değiştirmeye çalışanlarımızın, kendine-yardım biçimlerinin ve arkadaş gruplarının desteğine ve kendilerini 1960'ların bilgeliğinin bir parçası olan muhalif kültürün içinde hissetmeye her zamandan fazla ihtiyacı var.

Kadın hareketinin büyümesine olanak tanıyan şeyin, özel yaşam çevresinde gelişen politik mücadele olduğu kesindir. Her zamankinden daha açıkça cinsel nesne olarak tüketilen ve aynı anda aşağılanan; güçlü ve özerk isyancılar olarak övüler, ama terkedilen kadınların 1960'larda hissettikleri aşağılık duyguları ve kafa karışıklığı, onları kaçınılmaz olarak birbirlerini ve kendi seslerini bulmaya itti. Yine de evliliği ve burjuva değerlerini reddederek daha geniş bir kolektif yaşam arayışına yönelen 1960'ların idealleri, feminizmin ilk dalgalarına da ilham kaynağı oldu. Feminizm 1970'lerin en hızlı gelişen hareketiydi. 1960'ların yaratıcı yanları üzerinde yükselerek, sorunlarının çoğunu ve özellikle özgürleşmiş cinsellik ve insan ilişkileri kavramlarını kapsadı. Ayrıca kadınların ailedeki durumunu çözümleme çabasına yeniden girişti.

[67] P. Abrams, A. McCulloch, "Men, Women and Communes", Barker and Allen (der.), **Sexual Divisions and Society,** (London, 1976), içinde.

[68] "Living Your Politics. A Discussion on Collective Living: Ten Years On", in **Revolutionary Socialism,** No.4, 1979.

Epilog*

Harvé Hamon - Patrick Rotman

"On yıl yetişir."

Altmışlı yılların başlangıcında başlayan bu öyküye 1975'de ara verdik. Bunun böyle olacağını, bu öykünün "kahramanları" ile yürüttüğümüz sonu gelmeyen görüşmeler sırasında hissediyorduk. Hemen hepsi, "itiraflarını" kendiliğinden, çok farklı ama aynı solukla yaşanmış ortak bir maceranın, bundan böyle bireysel kaderlere göre sürdürüleceği bu kırılma noktası dolaylarında sonlandırıyordu. "Angajmandan kopma" çok değişik yollarla oldu: Kendine, aileye, çocuklara dönme, meslek edinme, araştırma, inceleme, dernek çalışması yapma, din... gibi. Yüzyılın açık arttırmasında, eskimiş bütün ideolojiler satışa çıkarılmıştı.

Büyük hayalin dağılmasından bu yana on yıl kadar bir zaman geçti. Böylesi bir sarsıntının uzun vadeli ya da çarpık etkilerini ölçmek için bu kadarlık bir süre yeterli mi? Kahramanlarımıza ne oldu? Aldıkları yol hakkında ne düşünüyorlar? Pişmanlar mı? Aşklarından geriye ne kaldı?

Bu noktada öykü (**saga**) üslubundan vazgeçmeyi bilinçli olarak seçtik. Senaryocular geri plana çekildiler. Söz artık, bir bilanço çıkarmak üzere aktörlerin kendilerinde. Hükmü ise okur verecek...

"GIGN katil![1] Mitterrand suçortağı! Machoro, kavgan sürüyor!" Varenne sokağında, Matignon Sarayı önünde inceden yağan bir yağmur altında gösteri yapanlar, ikiyüz kadar kişi. Az önce radyo, Yeni Kaledonya ormanlarında, Kanak Bağımsızlık Hareketi'nin önderlerinden Eloi Machoro'nun öldüğünü haber verdi. Hemen ardından, Alain Krivine, o 12 Ocak 1985 Cumartesi günü ulaşabildiği az sayıda gücü topladı. Onbeş yıl önce, benzeri koşullarda kimbilir kaç kişi olurlardı?

* Hervé Hamon ve Patrick Rotman, **Génération,** Seuil, 1988, cilt 2'nin son bölümünü oluşturan EPİLOG (SONSÖZ), Türkçe'ye, yayınevinin izniyle, Şirin Tekeli tarafından çevrilmiştir. Notların hepsi çevirmen tarafından düşülmüştür.

[1] GIGN: Groupe d'Intervention de la Gendarmerie Nationale'in (Ulusal Jandarma Müdahale Grubu) kısaltılmışı.

"Pisani, suç ortağı![2]" Sabah 10'a doğru, Noumea'da, genel vali Edgar Pisani, FLNKS (Kanak Ulusal Kurtuluş Hareketi) liderinin öldüğünü doğruluyor ve tüm ülkede olağanüstü hal ilan ediyordu.

Libération'un[3] özel muhabiri Marc Kravetz, geceyi, onyedi yaşındaki "kaldoş"un katledildiği haberinin duyulmasından beri ayaklanma homurtularının yükselmeye başladığı başkent sokaklarında geçirmişti. Genç Avrupalılar yüksek komiserin konutunu koruyan CRS'i[4] tartaklamaktalar...

Kravetz saldırı amacıyla atılan el bombalarının kuru sesinin duyulduğu Cocotiers Meydanı ile Pisani'nin genelkurmayının operasyonları yönettiği oda arasında gidip gelmekte. **Libé**'nin muhabiri, o odaya girmekte fazla zorluk çekmiyor; çünkü düzeni korumakla görevli emniyet müdürü, Pisani'nin sağ kolu olan kişi, UNEF'ten[5] eski bir arkadaşı, Christian Blanc. Kravetz'in UNEF başkan yardımcısı olduğu sırada Blanc, öğrenci sandığının **(Mutuelle)** başkanıydı.

Ama bu gerginlik ve çatışma akşamında emniyet müdürü, dostluğun gereklerini ancak devlet hizmetinden sonra yerine getirecekti. Machoro'nun başını çektiği elli kadar silahlı FLNKS militanının bir çiftlikte jandarmalarca sarıldığını masasının bir köşesinde haberini yazmakta olan Marc'a söylememeye özen gösterdi. Edgar Pisani, hareketin en sert adamlarından biri olan Kanak şefinin Fao şehrine askerî bir saldırı düzenlemesinden endişelenmekteydi ve yakalanması emrini vermişti.

Saat 6'da jandarmalar çiftlikte sardıkları militanlara teslim olma çağrısı yaptılar ve resmi otoritelere göre ardından silahlı bir çatışma çıktı; Machoro ile bir başka militan bu çatışma sırasında öldürüldüler.

Haber Paris'te öğleden sonra duyuldu. Matignon Sarayı önünde toplanmış Komünist Lig'e bağlı ikiyüz militan ıslak kaldırımları arşınlamaya başladılar. Alain Krivine iktidar tarafından "önceden planlanmış olan bu tuzağı" lanetlemekte.

Hafta sonu tatilinin başladığı o saatlerde sarayda hiç kimse yok. Başbakan Laurent Fabius şehir dışında. Başbakanın yokluğunda yetkili tek kişi, bakanlar kurulunda müsteşar olan Jean-Paul Besset. Semtin polis komiseri onu acele bir karar almak üzere sıkıştırıyor. Varenne sokağını boşaltmak için zor kullanmalı mı?

Besset bu öneriyi reddediyor ve durumla kendisinin ilgileneceğini söylüyor. Avluyu geçip sokağa çıkıyor. Krivine:

— Selam, Ploëch!

— Selam Alain! Boşuna beklemeyin, Matignon boş.

Aynı anda avluya girmek üzere manevra yapan resmi plakalı bir araba görü-

[2] Edgar Pisani, Laurent Fabius hükümeti döneminde Yeni Kaledonya genel valisi idi.

[3] **Libération,** kökleri 1968 dönemine giden, bugün Fransa'nın sol eğilimli günlük gazetelerinin en önemlisi.

[4] CRS, Fransız toplum polisine verilen ad.

[5] UNEF, Fransız Öğrencileri Ulusal Birliği, öğrenci sendikaları konfederasyonunun adı.

"Basın, yutmayın!"

"Ulusal meclis bir burjuva tiyatrosuna dönüşünce, bütün burjuva tiyatrolarının da ulusal meclis olması gerekiyor."

"Koş arkadaşım, yaşlı dünya arkadan geliyor"

nüyor. Arka koltukta oturan teknik danışman Denis Pingaud, camı yarıya kadar indirerek uzatılan bildiriyi alıyor. Onu tanıyan alaycı göstericiler, "Seraphin bize katıl!" diye tempo tutuyorlar. Sahnenin gerçekten de ilginç bir yanı var: Besset ve Pingaud, her ikisi de Komünist Lig'den gelme kişiler; beş yıl öncesine kadar Troçkistlere özgü bir hastalık gereği, Ploëch ve Seraphin takma adlarını kullanıyorlardı.

Yeni Kaledonya'daki ölümcül olaylar vesilesiyle yaşanan bu rastlantı üzerinde uzun boylu durmaya gerek var mı? Eski bir öğrenci sendikacısı kamu düzenini korurken, bir başka eski UNEF yöneticisi, gazetesi için olayları "izlemekte" idi; Paris'te ise resmî saraylara girip çıkan, eski siyasetlerinden ayrılmış iki eski goşist, bir zamanlar aynı harekette yan yana bulundukları yoldaşlarının karşısında yer alıyorlardı.

O zaman olduğu gibi bugün de bir tek, ya da hemen hemen bir tek Alain Krivine aynı törenselliği, aynı terimleri, aynı rolü sürdürüyor. Yerinden hiç kıpırdamadan...

1987. **Libération**'da redaksiyon şefi Jean-Paul Besset:

> *Bir zamanlar olduğum insana göre hiç bir şeye ihanet ettiğim duygusunu taşımıyorum. Gerçekliğin karmaşıklığı karşısında, onunla pragmatik olarak başedebilme gereğinin insanı uzaklara sürüklemesi olası, ama söyleme sığınmak bana daha da boş geliyor. O zamanki düşüncelerime bağlılığımı sürdürüyorum, bazı sözcüklere hâlâ aynı anlamı yüklüyorum: Temel değerler yerlerinde duruyor. Gemlemeye çalışsam da, isyanımı ve öfkemi koruyorum. Kendimi ilerici bir hümanist olarak tanımlayabilirim ve artık mutlulukla politikayı birbirine karıştırmıyorum. Kuşkusuz, geçirdiğim evrimin bilincindeyim.*

Jean-Paul Besset'nin izlediği yol bir bakıma örnek değeri taşıyor: Heyecan, yerini hayal kırıklığına bırakmış, devrimden reforma gelinmiş. 1968'de yirmi iki yaşında, küçük bir gazetede arşivci ve çok da politize olmayan Besset:

> *3 Mayıs'ta Latin mahallesinde bir sinemanın bilet kuyruğundaydım. Gös-*

tericilerin geçtiklerini gördüm. Onlara katılmak için sıradan çıktım. Herşeyin dışındaydım: Kendiliğinden ve tek başına bir davranıştı bu. Kaynayan kazanın içine daldım. Gecelerimi Sorbonne'da geçiriyordum. Yalnızdım ama, ortak bir insanlık macerasını yaşamakta olduğum duygusunu taşıyordum.

Bir yıl sonra Besset, Komünist Lig'e üye oldu, militanlığın çarklarına girdi. Aynı zamanda RTL'ye[6] gazeteci olarak girmiş, redaksiyon ona doğduğu memleket olan Massif Central'da muhabirlik önermişti. Clermont-Ferrand'a yerleşti ve orada bir yandan Lig'in bölge şefliğini yaparken bir yandan da RTL ve **Le Figaro**[7] için çalışmaya başladı.

Clermont'da küçük bir arkadaş grubuyduk. Örgüt bir aileydi, küçük bir karşıt-toplum, ikiyüz kişilik bir topluluk oluşturuyor, tümüyle kendi aramızda yaşıyorduk: Belli kahvelerde buluşur, aramızda geceler, kır gezintileri düzenlerdik. Aramızda gerçek bir militan dayanışması vardı. Minik bir siyasi gruptuk ama, lokali, kitaplığı ile saygın bir güçtük de. Bir fabrikada bir grev oldu mu, oraya basın kartımla girerdim. Michelin'de otuz işçilik bir grubumuz vardı. Onlarla iyi anlaşırdım. Gazeteciliği sürdürmek istiyordum, ama bir yandan da devrimin yakın bir tarihte patlayacağına inanıyordum. Gerçeğin içinde olduğumu düşünüyordum. Bölge temsilcisi olarak, Merkez Komitesi'ne seçildim.

1976'da Lig günlük bir gazete çıkarmaya karar verdi. Besset bununla ilgilenmek üzere Paris'e "çıktı". Aralarında Georges Marion, Denis Pingaud, Edwy Plenel'in bulunduğu ekibin içindeki tek profesyonel gazeteci o idi. Dört yıl boyunca günde ondört saat çalıştı ve asgari ücretin altında bir ücret aldı. Boşuna bir adanmışlık mıydı bu?

Gazetenin başarısızlığını kişisel bir yara almış gibi yaşadım. Bu, bir gazetenin ölümü ve bir tarihin sonuydu. Gerçeklikle bağım kopmuştu, yenik düşmüştüm. Yıllarca kapalı bir kutuda yaşamıştım. O hayattan uzaklaştım. Kendimi militanlıktan arındırmak istiyordum.

Besset, redaksiyon sekreteri olarak **Le Matin'e**[8] girdi ve normal bir hayat yaşamaya başladı. Birkaç ay sonra Lig'den ayrıldı ve bu vesileyle uzun bir mektup yazdı:

Tümüyle örgüte adanmış oniki yıldan sonra kopmak, ancak acı verebilir insana. Bu kopuşun adını koymak, kabullenmek, savunmak, kişi farketmeden kopmaya başladıktan, iki dünya arasında adeta bir siper gibi duran uçurum açıldıktan sonra artık kaçınılmaz. Ben mi kaydım? Örgüt

[6] RTL, Radyo-Televizyon-Luxemburg, Fransızca yayın yapan, devlet tekeli dışında kalan bir radyo istasyonu.

[7] **Le Figaro**, sağcı basının önde gelen gazetesi.

[8] **Le Matin**, Epinay Kongresi'nde Sosyalist Parti'nin yeniden doğuşundan sonra, parti çizgisinde çıkarılan, bugün kapanmış bulunan gazete.

mü artık eskisi gibi değil? Şu an için yalnız boşluğun, kocaman uçurumun bilinci ve bir daha hiç bir şekilde uzlaşamayacağımız duygusu var bende. Bunun nedeni, birden bire yok olup giden oniki yıl için duyulan pişmanlık değil: Seçimim en iyisiydi. Siyasetin sınırlarını aşıp, ahlâken tüm hayatı angaje etmekti. İnsanın en iyi yanının kırıldığını, boşuna harcandığını hissetmesi, acısını daha da arttırıyor.

Besset, eski arkadaşlarına gönderdiği bu mektuba bir cevap almadı.

Ağır geldi. Gidiyorsun ve sana "güle güle" diyorlar. Onlara göre ben sonuna kadar dayanamamıştım: Çevrenin dışındaydım. İnkârcı kabul ediliyordum.

Jean-Paul Besset François Mitterand'ın seçilmesini, doğal bir sonuç olarak görüyor. 1983'te Sosyalist Parti'ye giriyor ve oradaki militanizmi üzücü, çıkarcı buluyor. 1984'te Besset tatil için Küba'ya gitmiştir. **Gramma**'da gözüne bir kısa haber çarpar: Matignon'da Laurent Fabius, Pierre Mauroy'un yerini almıştır. Paris'e döndüğünde **Le Matin**'den tanıdığı Jean-Gabriel Fredet onu telefonla arar.

Fredet Başbakan'ın basın bürosunu örgütlemekle görevlendirilmişti. Gelip onunla birlikte çalışmamı önerdi. Bir şaka yaptığını sandım. Bütün bir gün düşündüm. Fabius bana göre solcu bir Giscard[9] idi. Üç gün farkla aynı yılda doğmuştuk ve siyasetteki yükselme çizgisi beni hiç de etkilemiyordu. Sonradan karar verdim: İnsan hayatını, başkalarının yaptıklarını yorumlamakla geçiremez. Matignon'a ilk gidişimde cumhuriyet jandarmalarının bana selama durduklarını görmek beni çok eğlendirdi. Fabius'ün etrafındaki eski goşistlerin sayısı benim gözümde tam bir giz. Fredet'in siyasi bir geçmişi yok, ama, Pingaud ve bir başka eski Troçkist olan Poulet ile birlikte aynı gazetede çalışmıştık. Fabius'un ona önerilen yardımcılar listesinde bizim adlarımızın yanına bir çarpı koyduğunu söylediler. Rastlantı mı, yoksa bilinçli bir seçim mi? Söylevlerini hazırlayan iki kişi daha uç soldan geliyordu. Her ne hal ise, militanlık deneyimi benim bu işte çok işime yaradı, çok yardımı oldu. Neyin önemli olduğunu, üst düzey memurlardan çok daha önce sezebiliyordum.

Bu konuda çıkarılan şaialara rağmen, eski goşistlerin sol hükümetin bakanlıklarını doldurdukları doğru değildir. Besset daha çok bir istisna sayılmalı. Varak lambrili salonlara götüren kariyer çizgisi, artık parlamento dışında geçirilen militanlık yıllarıyla pek bağdaşmıyor. Çeşitli çizgilerden eski altmışsekizlilere, en fazla Endüstri Bakanı Edith Cresson'un bakanlığında rastlanıyor. Bir de, 1984'te Milli Eğitim Bakanı olan Pierre Chevenement'in müsteşarları arasında yer alan, **Gauche Proletarienne**'in[10] eski saymanı Philippe Barret'den söz edilebilir. Bir zamanlar GP burjuva üniversitesini yıkmak istiyor ve bilgiye şiddetli saldırılar yöneltiyordu. Grenelle Sokağı'nda, kendisi gibi eski bir GP'ci olan ar-

[9] Giscard d'Estaing, Mitterrand'dan önceki Fransa Cumhurbaşkanı, liberal sağ çizgidendir.

[10] **Gauche Proletarienne,** İşçi Solu, 1968'de kurulan Pekin yandaşı Maocu örgüt.

kadaşı Milner'in desteğiyle Barret, aşkın bilginin yeniden ihya edilmesinin önde gelen savunucularından biri oldu. Halen, okul hayatıyla ilgili genel müfettiştir.

1983'te hükümet sözcülüğüne atandığında Max Gallo, eskiden öğrencisi olan Jean-Marc Salmon'a kabinesinde yeralmayı önerdi. UNEF'in altmışlı yıllardaki sorumlularından ve eski bir Maocu militan olan Salmon, 1970'te, Rouen bölgesindeki bir fabrikada girişilen başarısız ve yıpratıcı mevzi tutma girişiminden sonra GP'yle ilişkisini kesmişti:

> *Gerçek işçi sınıfının keşfi çok arıtıcı oldu: Artık büyük laflar, ideolojik filtreler falan yoktu; çıplak gerçekle yüzyüzeydik. Devrimci proletarya efsanesi çökmekteydi. İşçilerin -ki pek çoğunu tanıdım- devrim istemedikleri açıktı.*

Siyaset müptelası bütün militanlar gibi Salmon da basıncın düştüğü bir devreden geçer: Müzik dinler, sarhoş olur. Bir yıl İskoçya'nın kuzeyindeki bir maneviyatçı toplulukla yaşar, iki meditasyon seansı arasında bahçecilik ve çömlekçilikle uğraşır. Daha sonra New York'u keşfeder ve geçmişte sık sık "emperyalizmi"ni lanetlediği Amerika'nın cazibesine kapılır. Wall Street'in gökdelenlerini seyrederken, bu toplumun gücü, dinamizmi ve canlılığı karşısında belli bir rahatsızlık duyar.

Yaşamının on yılı boyunca bir saplantı **(obsesyon)** haline gelmiş devrim düşüncesi, artık onun hayatından kesin şekilde çıkmıştır. Anlamsız, uzak, grotesk bulur bu düşünceyi. Salmon bir süre Amerika'da yaşar, haham önünde evlenir. Fransa'ya döndüğünde, Vietnam Komitelerinden arkadaşı eski Maocu Didier Truchot'nun yönettiği IPSOS Enstitüsü'nde çalışır.

Ve Gallo ona birlikte çalışmayı önerdiği zaman bir saniye bile duraksamaz:

> *İlk görevim, gidip Beyaz Saray'ın iletişim sisteminin nasıl çalıştığını yerinde incelemekti. Washington'da dört gün geçirdim. Benim gibi, bol bol "go home Amerika" diye bağırmış birinin orada bulunması, Reagan'ın adamlarınca kabul edilmesi, eğlenceliydi. Dönüşümde, başkanlık makamı için ayrıntılı bir rapor yazdım.*

Bir yıl boyunca Salmon gazetecilere hükümetin programını "satar". Her pazartesi sabahı Matignon'da Pierre Mauroy'nın başbakanlık kabinesini yöneten Michel Delebarre ve Thierry Phister ile birlikte düzenlenen haftalık toplantılara katılır. Daha önceki deneyimi kendisine çok yararlı olmuştur.

1987. UEC'in[11] eski ulusal büro üyesi, UJL(ml)'nin[12] eski yöneticisi, **Vive la revolution**'un (Yaşasın Devrim)[13] kurucusu Roland Castro, Sosyalist Parti

[11] UEC, Union des Etudiants Communistes, Komünist Öğrenciler Birliği, FKP'ye bağlıydı.

[12] UJC(ml), Union des Jeunesses Communistes, marxiste-leniniste, Marksist-Leninist Komünist Gençlik Birliği, UEC'ten kopan Maocuların örgütü.

[13] VLR, **Vive La Revolution,** 1969 sonunda yayınlanmaya başlayan Maocu çizgide dergi, 1971 baharında kendi kendini fesh etti.

"Polis, her akşam saat 20'de sizinle konuşuyor."

"CRS-SS (CRS, Fransa'da toplum polisi)

"Herkesin içinde bir aynasız vardır, öldürün onu"

"Gerçekçi olun; olanaksızı isteyin."

"Hayal gücü coplanamaz."

Birinci Sekreteri Lionel Jospin'in biraraya getirdiği uzmanlar grubuna katılır. Girip çıktığı yerlerde sık sık Alain Geismar'a ya da bir UEC eskisi olan René Frydman'a rastlamaktadır.

*10 Mayıs beynime vurdu. 11 Mayıs'ta, **Herşey değişecek** başlıklı bir şiir yazdım. Banliyölerin kurtarılmasıyla ilgili bir planım vardı ve onu bakanlığa sundum. İşler sürüncemede kalıyordu. Mitterrand'ın danışmanlarını gördüm. Evrensel fuar projesi ortaya atıldığında Başkan'a yazarak, bunun banliyöleri yeniden yapılandırmak için tek fırsat olduğunu söyledim. Fuar projesinin terkedildiği gün Elysée'de randevum vardı. 8 Mayıs'a kadar Mitterrand'dan nefret ederdim. O gün, Nantes'ta, Malraux'vari bir söylev verdiği, seçim kampanyasının son toplantısını izledim. Beni ikna etti. Onu Elysée'de ilk görüşümde, bana planımın ilgisini çektiğini, ama aramızda yürümeyen bir şey olduğunu söyledi: O şey '68 Mayıs'ıydı. Ona, "tezinizi iyi biliyorum; Regis Debray bana birçok kez anlattı", diye cevap verdim. Tartışmaya böyle başladık. Banliyöde ne yapmak istediğimi kendi gözleriyle görmesi önerisinde bulundum ona. 26 Temmuz 1983, yani Fidel Castro'nun Moncada'ya yaptığı saldırının otuzuncu yıldönümü günü için randevulaştık. İnsanın hoşuna giden sosyal konutlar da inşa edilebileceğini görmesi için onu, Chatenay-Malabry'deki çok güzel bahçe-siteye götürdüm. Belediyenin bana hazırladığım projeden borcu vardı ve ödemeyi geciktiriyorlardı. Belediye Başkanı benim arabadan Mitterrand'la birlikte indiğimi görünce hazırola geçti (paramı da ödediler). Daha sonra, küçük bir Arabın öldürüldüğü Quatre Mille (Dört Bin) sitesinin bulunduğu La Courneuve'e gitmek üzere helikoptere bindik. Elysée'ye arabayla döndük. Mitterrand'dan bir görevlendirme mektubu talep ettim. Kabul etti, sonradan da çalışmalarımızı yakından izledi. "89 Banliyöleri" böyle başladı. Daha sonraları Elysée'de öğle yemekleri düzenledim. Bütün yakın arkadaşlarımı, Bizot, Butel, Dolle, Frydman, Kouchner, Le Dantec, Vacquin'i onlara çağırdım. Hepsi bu özel gün için mazbut şekilde giyiniyorlardı. Aramızdaki, protokole uymayan tek kişi başkanın kendisiydi.*

La Cause du peuple'ün (Halkın Davası)[14] eski yöneticisi Jean-Pierre le Dantec:

> *Elysée'de 1984 sonunda bir öğle yemeğine katıldım; davetin gerekçesi, "kamuoyunu nasıl kazanabiliriz?" idi. Orada kafa tutucu rolünü oynadım. Aramızda bir kopukluk olduğunu anlatmaya çalıştım ona: Biz yirmi yaşındayken o ılımlı bir burjuvaydı: Ortak Program zamanında giderek daha Marxist olmuştu, biz ise o sırada aksi yönde yol alıyorduk. Sol iktidara ideolojisinin eskidiği bir sırada gelmişti.*

Henri Weber Sosyalist Parti'ye 1986'da girdi. Altmışlı yılların başında Krivine'le birlikte UEC'in "sol muhalefet" kanadını örgütleyen, yine Krivine'le, JCR'nin (Devrimci Komünist Gençlik), daha sonra Komünist Lig'in kurucusu ve uzun yıllar iki yöneticisinden biri olan Weber, bugün Laurent Fabius'e yakındır ve eski başbakanın **staff**'ında (kadrosunda) yer almaktadır. Goşizmden "kurtulması" uzun, zor ve acılı olmuştur. Yüzlerce, hatta binlerce genci, düşlenen kesinliklerin peşinden koşmak üzere harekete geçirebilen bir liderin, kuşkuya kapıldığı an, bazı vicdan sorunlarıyla yüzyüze gelmesi kaçınılmaz oluyor.

> *Gözlerimin açılmaya başlamasında İtalya örneği etkili oldu. Sık sık İtalya'ya gidiyordum. Orada uç sol güçlüydü ve Mao-Stalinyen bir hegemonya altında, şiddetin cazibesine kapılmış, tamamiyle çılgın bir hareketti. Strateji konusundaki düşünme süreci Komünist Partisi'nin solunda yürütülüyordu ve İKP ile goşistler arasındaki tartışmada ben, İKP'nin daha sağlam tezlere yaslandığı kanısındaydım: Batı toplumları, üçüncü dünyacı bir tarzda, kaba kuvvetle dönüştürülemezdi. Avrupa komünistlerini zeki buluyordum. Onlar, yaşlı kapitalist toplumların dönüştürülmesi için bir strateji geliştirmeye çalışıyorlardı ve goşist söylem onlarınkinin yanında çok yoksul kalıyordu. O tarihten sonra metinler üzerinde çalışmaya, ilk kaynaklara gitmeye başladım. Ostro-Marxizmi, yüzyılın başındaki Alman sosyal-demokrasisini inceledim ve tabii Kautsky ve Bernstein ile karşılaştım. Daha sonra liberalizmin büyük klasiklerine geçtim ve Max Weber'i okumak benim için aydınlatıcılığın ta kendisi oldu. Sonuç olarak goşizmden entellektüel bir çabayla, demokrasi düşüncesinin temel olduğu ve geri kalan herşeyin oradan kaynaklandığına kani olarak uzaklaştım. Devletin sönüşü konusundaki Marxist-Leninist kuram bana fevkalade yoksul, ünlü "işçi konseyleri piramidi" geri zekalı ve "formel özgürlükler" eleştirileri budalaca göründü; yıllarca ilişkimi koparmaya gerçekten karar veremeden dolandım durdum ortalıkta.*

1980'de Weber, "sevgili dostları ve saygıdeğer yoldaşlarına" hitaben bir istifa mektubu kaleme aldı. Burada, Troçkist örgütü çaresi olmayan bir marjinal-

[14] **La Cause du Peuple,** GP'nin 1968 sonlarından beri çıkardığı dergi. 22 Mart 1970'de derginin yöneticisi J.P.Le Dantec'in tutuklanması üzerine, basın özgürlüğüne yapılan bu müdahaleyi kınamak amacıyla Sartre, dergiye yönetici olmuş ve aralarında Sartre ve Simone de Beauvoir da bulunan pek çok aydın, sokaklarda, dergiyi satmışlardır. Son sayısı, 1973 eylülünde çıktı.

leşmeye mahkum eden sebepleri sıralıyordu: "Dogmatizm, Lig'in tartışmalarına taklit edilmesi olanaksız bir skolastik karakter vermekte ve onları, alelâde insanların gözünde anlaşılmaz ve anlamsız kılmaktadır."

Artık dönüşü olmayan bir inanç yitişini, fazlasıyla rasyonel ve kısa sürede aşılan siyasi anlaşmazlıklar ardında gizlediğinin bilincinde olduğu için bu mektubu hiç bir zaman göndermedi.

Yine de Mayıs fokurdamasının siyasi planda hiç bir sonuç doğurmamış olması düşüncesine kolay kolay katlanamıyordu. 1981'de Mitterrand'ın kazandığı zafer tetiği çekti. Artık kopuş kesinleşmiştir. Hayatının yirmi yılı sona ermektedir:

> *Kopmak için çok uzun bir süre harcadım, ama bütün eski goşistler gibi, terketmeyi bir türlü beceremediğim ilk gençlik yılları-sonrasına narsistik bir bağlılık (fiksasyon) içindeydim.*

1983'te Weber Fransız patronları üzerine uzun bir anket yürüttü. CNPF'nin (Fransız Patronları Ulusal Örgütü) enformasyonla görevli başkan yardımcısı ve eski bir uç-sağ militanı olan Michel Calzaroni'nin takdimi sayesinde eski devrimci, Pierre I er de Serbie sokağındaki binanın emrine verilen bir odasında arşivleri inceledi.

> *Sosyal demokrasiyi içe sindirmek gerekiyor. Ben örgütlü bir akımın dışında olmayı düşünemiyorum. Eğer birşey yapmak mümkünse, bu ancak Sosyalist Parti'de olabilir ve başka hiç bir yerde olamaz.*

Milletvekili seçimleri sırasında Weber belki Sosyalist Parti'nin, Paris'in banliyösü Saint-Denis'den kazanma şansı yüksek bir adayı olacak. Aynı seçim çevresinde oturan eski arkadaşı Krivine de ikinci turda oyunu ona verme mutluluğunu tadacak.*

Krivine, bu kuşağın diplodokusu [15], kahramanlık zamanlarından arta kalan tek kişi ve ellisine yaklaşırken hâlâ herşeye hazır adamı olmaktan pek şikayetçi görünmüyor. Örneğin 1988 ilkbaharında, 1965'te onu komünistlerin bağrından atana dek kovalamış olan adamın, Pierre Juquin'in[16] seçim kampanyasını yürütmeye hazırlanıyor.

> *Otuzbeş yaşıma doğru, kendi kendime tüm hayatım boyunca profesyonel politikacı olarak mı kalacağımı sordum. Bir işe girsem, bu sadece ekmek parası kazanmak için olacaktı; benim motivasyonumsa hiç eksilme-*

* Henri Weber, 12 Haziran 1988 seçimlerinde, aday olduğu, eski "kızıl kuşak"ta yer alan seçim çevresinde komünist partisi'nin adayına yenildi ve seçilemedi. (ç.n.)

[15] Diplodokus, ikinci çağda yaşamış dev bir sürüngen.

[16] Pierre Jaquin, FKP merkez komitesinin 1988 başkanlık seçiminde partinın katı çizgisinin temsilcisi Lajonie'yi aday göstermesine karşı çıkarak, bağımsız aday olan ve çevresinde bir "gökkuşağı" (kadınlar, yeşiller, gençler, marjinaller vb.) ittifakı oluşturmayı deneyen aday; başkanlık seçiminde % 2 dolayında oy topladı.

den duruyor. Genelinde, yirmi yıllık militanlığın ürünü pek göz kamaştırıcı değil. Birkaç bin kişilik bir örgüt kurduk, ama bugün, sosyal bileşimimiz değişse de 1973'te olduğumuzdan daha kalabalık değiliz. Şiddetli bir gelişme yaratmadığına göre yapılması gereken şey, 68'i daha mütevazi bir perspektife yerleştirmek olmalı. Devrimden önceki genel prova düşüncesi yanlıştı. 68, örgütlenişi sıfır ve politizasyonu yüzeysel olan eşitsiz bir başkaldırıydı. 68, siyasi bakımdan, daha eski geleneklere yaslandırılmış bir hareket oldu. Mayıs'ın asıl önemli yanı kültürel mirasıdır. Hareket sırasında, sömürüden çok ezilme üzerinde duruldu.

Eski goşistlerden çoğu sola oy vermekle birlikte, aralarında pek azı Henri Weber gibi hizmet aşkıyla yanıyor. Bir kez iyice aşılandıkları için, iktidar aygıtları, angajmanın saflıkları ya da kurnazlıkları gibi konularda içgüdüsel kuşkuculuklarını sürdürüyorlar ve militanca kavganın zehirli cazibesi konusunda hiç bir hayale kapılmıyorlar.

10 Mayıs 1981'de eski altmışsekizlilerden pek azı Roland Castro gibi düş kurmaya başladı. Barikatların Büyük Akşamı'ndan geldikleri için, Büyük Seçim Akşamı'na pek fazla bel bağlamadılar. Toplumun yukarıdan, kararnameyle, salt partizan bir grubun iradesiyle değiştirilebileceği hayalini çoktan terketmişlerdi. "Hidayete erme" hali onlara, safiyane bir heyecanla, öcalıcı bir sekterliğin garip bir karışımı gibi göründü.

Siyasi iktidarın kendi eylemiyle hayatı değiştirme yetisine ve görevine sahip olduğuna, ya da devletin bireylere mutluluk getirebileceğine artık inanmıyorlardı ve bundan böyle hiç inanmayacaklardı. Buna karşılık, sosyalist sol ayakları nihayet suya erip de, programa bağlanmış ütopyasını terkettiği, dünyayı ve sosyal bünyeyi, iyiler ve kötüler diye ikiye ayırmaktan vazgeçtiği zaman, 68 kuşağı, bu ideolojilerden arındırılmış pragmatizmi sevdi - çünkü onun gözünde bu yaklaşımın taşıdığı değişme potansiyeli, daha önceki söylevlere göre daha yüksekti. Bir bakıma, sosyalistlerin tıpkı goşistlerin de birkaç yıl önce yaptıkları gibi, gözleri açık düş görmekten vazgeçtikleri 1983'te, Mayıs'ın havasıyla yeniden canlanan, herşeyin altüst olabileceği yollu **(millenariste)** peygamberlik kesin olarak uçtu gitti, kayboldu.

Teras Paris'e egemen bir konumda ve belki de başkentin en güzel görünümlerinden birini sağlıyor. Serge July, bununla iftihar ediyor ve eğer herhangi bir bakan, başkanlık danışmanı ya da şirket yöneticisi günlük gazetesini ziyarete gelmişse, gezintiyi binanın terasında sonlandırmayı hiç ihmal etmiyor. **Libération** büyük bir gazete ve binası da büyüklüğüyle uyumlu; modern ve ferah bir mimari, büyük cam bölmeler, tümüyle bilgisayara geçmiş ve servisler halinde toplanmış bir redaksiyon: Mekanın bütünü daha serinkanlı ama hiç de daha az **pro** (yandaş) olmayan bir havada Atlantik ötesinin büyük **desk** odalarını çağrıştırıyor - tıpkı Hollywood sinemasında gördüğümüze benzer bir yer burası.

Yöneticinin camlı, gürültüden uzak, işlevsel, bir sürü telefon, televizyon ve bilgisayar kameraşıyla dolu bir hücresi var. Kalitesi ve ulaştığı okuyucu sayısıyla, üç buçuk Maocunun, halkın parasıyla kurduğu gazete Fransa'nın en başarılı işletmelerinden biri olmuş.

"Ben katılıyorum, sen katılıyorsun, o katılıyor, biz katılıyoruz, siz katılıyorsunuz, onlar kazanıyorlar." (Katılma fiilinin çekimi...)

"İnsandan önce orman vardır, insandan sonra da çöl."

"Guallist rejim, zayıflatan rejimdir."

"Değişme, devrimden de reformdan da daha beyaz yıkar"

Dünyanın her yanından bu olayı ve onu yaratan adamı, **Big boss** (büyük patron) July'yi incelemeye geliyorlar.

Bugünün, siyasi ve mesleki açılardan ikili bir evrim geçirerek yeniden biçimlendirilmiş **Libération**'unda, geçmişin **Libé**'sinden ne kalmış? 1974'ten beri gazete, altmışsekizlilerin idealleri, çılgınlıkları ve ütopyalarından kopuşa eşlik etti, hatta zaman zaman bunu kışkırttı. **Libération**'un tarihi aynı zamanda goşizmin yokediliş tarihçesidir.

> *Mayıs'tan devraldığımız bütün mitolojileri, o zamanki siyasi düşünceyi ve bilinci yapılandıran, sınırlandıran bütün kavramları eleştirip, kendimizi onlardan kurtararak, sonunda özgürce davranmaya başlayabilmemiz için on yıl geçmesi gerekti. Ütopyalarımızın sonuna varabilmek için on yıl...*

diye yazıyordu Serge July, bundan on yıl önce.

Portekiz'deki Karanfiller Devrimi, Avrupa uç solunun nihai ayaklanma hazırlıkları içine girdiği son sahne oldu. Ayaklanmanın başlaması için gerekli her şey orada biraraya gelmiş gibi görünüyordu: Otuzlu yılların Komintern'inden çıkıp dosdoğru günümüze gelmiş bir komünist parti, orduda naif ve manipüle edilmeye açık bir kesim. July'nin kendisi de Portekiz Devrimi'ne (MFA) büyük umutlar bağlamıştı. Bu tam -Allah'tan ölümcül olmayan- bir fiyasko oldu ve böylece devrime kesinlikle veda edildi.

Mao'nun ölümünde **Libération,** Çin mitolojisiyle bütün hesapları gören, put kırıcı ve resimli bir özel sayı yayımladı. İktidar için girişilen kanlı bir çatışmadan başka birşey olmayan Kültür Devrimi'nin acıklı gerçeği, "dörtlü çete"nin lanetlenişi, Lin Piao'nun ölümüyle ilgili gerçeklerin ifşa edilişi, bütün bunların hepsi, basit bir tanının konmasına yardım ediyordu: Çin, ekonomik bakımdan bile etkin olmayan, kıtlıkla düzensizliğin ve aşağılanmayla ezilmenin kol gezdiği totaliter bir komünist ülkeydi. Ne yazık ki, bu daha önceden bilinmeyen bir durum değildi! Hatta ne olacağı çok önceden belliydi. Yeni insanın çok uzağında bulunuluyordu. O aşamada yapılan revizyon kesin oldu ve yitirilen hayallerin üzerine bu son kefenin geçirilmesiyle, **Libé** yüz çiçeğini fırlatıp attı...

Son kopma sahnesi 1977'nin sonbaharında yaşandı.

Bir Kızıl Ordu Fraksiyonu komandosu Alman patronlarının patronu Hans Martin Schleyer'i kaçırır ve karşılığında Andreas Baeder ve arkadaşlarının serbest bırakılmalarını şart koşar. Bir ay sonra Lufthansa'nın bir Boeing'i daha bir başka komando grubu tarafından kaçırılır; bu kez serbest bırakılması istenen tutuklu sayısı daha da artar. Somali'de. uçağın sonunda inebildiği Mogadişu havaalanında, Alman anti-terörist birliğince bir karşı saldırı düzenlenir.

Aradan birkaç saat geçer ve Alman federal hükümeti Andreas Baeder ve Gudrun Ensslin'in hapishanede intihar ettiklerini açıklar. Bu sona varıldığının öğrenilmesinden önce **Libération**'un attığı manşet şudur: "RAF-RFA[17]: Canavarlar savaşı!"

Goşistlere yakın çevrelerden bir bölümü gazetenin olayları, onlara göre fazlasıyla mesafeli bir biçimde yansıtmasını bağışlamaz. Tutukluların intiharları şüphelidir ve çoğu onların hücrelerinde vurulduklarına inanmaktadır.

Bir sabah **Libé**'nin binası yüz kadar, July'yi ihanetle suçlayan ve gazeteyi kendilerinin çıkaracağını ileri süren "otonom" tarafından işgal edilir. Duvarlara yazılan graffitilerde, "Her gazeteci bir aynasızdır", "Dikkat! Bir gazete, bir başkasını gizleyebilir", "July, senin zamanın da gelecek!" gibi tehditler yer almaktadır.

Ertesi gün, Jean-Paul Géné,

> *Bugün artık **Libération** da bir kurum olarak vaftiz edildi. Sonunda biz de sözel şiddetten olduğu kadar gizlilikten yana görünen bir hareketin temsilcilerinin karşı çıktıkları patronlar, rehineler, hainler arasına katıldık. Madem öyle, biz de küçük burjuva aydınlarından oluşan bir ekibe yaraşan sinizme sığınarak bir başka burjuva prensibine bağlı kalacağız: Her ne türde olursa olsun, herhangi bir grubun tehdidi altında çalışmayı reddedeceğiz... '68 Mayıs'ında patlattığımız şampanya şişesinin dibinde birkaç acı yudum kalmıştı, dün bize onu zorla içirdiler, artık şişe diplerini içmeye hiç hevesimiz kalmadı"*

diye yazıyordu.

Almanya aşaması **Libé**'nin tarihini, July'nin o sırada kullandığı şu cümlede dile getirilen kırılmayla noktalıyordu: "Devrimci davranışta reddettiğim bir terör var."

Kuşkusuz **Libération**'un sayfalarında yitirilmiş cennetten (ya da sonsuz olanaktan) vazgeçişin peşpeşe gelen değişik aşamalarını yansıttığı için, July bugün çağdaşlarından bazıları arasında belli bir düşmanlık yaratan bir kişi. Başarısını yıkılmış efsanelere, uçup gitmiş bir gençliğe dayandırmış birini simgelediğini düşünmek çok kişinin işine geliyor; gerçekten de eğer o ihanet ettiyse,

[17] RAF, Red Army Fraction (Kızıl Ordu Fraksiyonu), Almanya'da Andreas Baader'in kurduğu şiddete dayalı doğrudan eylem yanlısı kuruluş; RFA, Federal Almanya Cumhuriyeti'nın kısaltılmışı.

eğer o imparatorluğunu sinik bir biçimde karanlık militantizmin yıkıntıları üzerine inşa ettiyse, geriye dönüp bakmak daha az acı verebilir, size sadık kalmayan aynayı suçlamak kolaylaşabilir.

Dün çılgın bir Maocu, bugün de basın patronu: Başarı, kıskançlık ve burukluk uyandırıyor. Zevksiz kıyafetleri, gümüş rengini almış saçları, sigarları, "kabaca şunu söylemek istiyorum" ya da "özetle" deyişleri, hatta inkarcılıkla edinilmiş zenginliğinin açık bir delili sayılan şişmanlığı çekiştiriliyor.

Hiç aralıksız sürdürülen bu yargılama fazlasıyla hınçla yüklü olduğu için, insanı şüpheye düşürüyor. "Özetle" aslolanı da ihmal ediyor: Eğer **Libération** bugün olduğu yere geldiyse, bunu Serge July'nin uzak görüşlülüğüne, inatçılığına, hırsına borçlu. O olmasaydı, ki bunu düşmanları bile teslim ediyorlar, **Libé** çoktan yok olurdu. Dayattığı, dozunda bir otoriterlik, keyfilik ve hesabilikle, okunmaz bir paçavrayı, ulusal bir gazete haline getiren oydu.

Geriye dönüşü olmayan kabuk değişimi, 1981'de, Serge July, bir aşama yapmak için gazetenin yayınını durdurma kararı aldığında gerçekleşti. **Libération,** François Mitterand'ın seçilmesinden hemen sonra yeniden çıkmaya başladığında, gazeteye özgünlüğünü kazandıran yanlardan ikisi ortadan kaybolmuştu: Ücret eşitliği ve reklama konulan yasak.

Dış haberler servisi şefi Marc Kravetz:

> *Başlangıçtaki meslekten gelmeme durumu, sonradan meslekte bir macera yaşamımıza olanak sağladı. Eğer başlangıçta bu gazeteyi profesyoneller kurmuş olsalardı, ruhsuz, tarihsiz bir şey olurdu. Amatörlük, üslubu belirledi. **Libé**'yi tutarsızlıklar, istim üstüne edinilen çıraklık, tutku ve yürek parçamaları yarattı. July, bütün bunları göğüsledi, hazmetti ve aşmayı bildi. Bunu, büyük gücü, neredeyse tarihsel diyebileceğim hasleti olan, asal olduğunu kavradığı şeylerin olağanüstü bir katalizörü oluşuyla becerdi. Doğru; o megalo (manyak)'nun, parano(yak)'nun biri; kanıtlamaya gerek görmediği kategorik önermelerle yol alıyor ama, sonunda hep olumlu, üretken olan yanı ötekilerine baskın çıkıyor. Ve işin aslına bakarsanız, "basın kurdu" görüntüsü altındaki birey, onu tanıdığım yirmibeş yıldan bu yana çok fazla da değişmedi.*

Serge July:

> ***Libération** deneyimini altmışlı yıllardan beri yaptığım her şeyden, insan varlığının toptan bir angajmanını gerektiren Cezayir Savaşı, 1968 Mayıs'ı, çelişkileri ve hatalarıyla **Gauche Proletarienne** dönemlerinden dersler çıkarmadan yaşayamazdım. Bu, bizim gibi Maocular için bir Fransız toplumuna, o toplumun karmaşıklığına dalma deneyimi oldu: Fabrikalara girmek, madencilerin hayatını paylaşmak bize fazla dar olmayan bir hayat görüşü edinme fırsatını verdi. **Libération**'u bu bilgi birikimi olmadan çıkaramazdım.*

July dünyayı değiştirmek istiyordu. Değiştirebildiği sadece basın dünyası ol-

du. 1985'te Paris'te yaşayan Amerikalıların dergisi **Passion** kapağına onun fotografını basmış ve "Paris basınının 100 ağır topu" arasında onu **number one** (bir numara) ilan etmişti.

Jean-François Bizot:

> *Başlangıçta July'nin gazeteciliğe bir yatkınlığı yoktu. Bunu kötü niyetle söylemiyorum. Sonradan gerçekleştirdiklerine saygı duymak gerek; kullandığı yöntemler her zaman çok temiz değildi: Birkaç hakkı yenmiş Maocu da başkalarıyla birlikte atıldı. Ama hayatta seçim yapmak zorunlu. Birinin bu gazetede iktidarı eline alması gerekiyordu. July, toplumda etkili olan bir ideolojik iktidar aracı yaratmak istiyordu, bunda başarılı da oldu.*

Ortalıkta hep, bir gece önce sabahlamış gibi bir suratla dolaşan -çoğu zaman da gerçekten sabahlar-, soluk benizli Bizot, Serge July'nin ne menem bir siyasi hayvan olduğu konusunda, yarı hayranlıkla dolu hayretini gizlemiyor.

Actuel dergisinin yöneticisi de halinden hayli memnun. Ayda ikiyüzbin satan dergi, 1979'daki "yeniden doğuş" macerasını başarıyla gerçekleştirdi; tabii burada da, parlak kağıda reklam basmama gibi bazı eski ilkelerin çiğnenmesi sözkonusuydu.

Bizot, hâlâ eskisi gibi, hiç değişmemiş; yine çekingen, yine kem küm ediyor, yine karmakarışık, hep yenilik peşinde, yakalaması olanaksız ve sevimli... Ekibi de yeni katılımlarla zenginleşmiş olmakla birlikte, yine eskisi gibi görev başında. Eski bilgi taşıyıcısı, eski Maocu, eski Kızıl-Ayak lakablı Jean-Paul Ribes, bugün artık **l'Express-Aujourd'hui** dergisini yönetiyor. Ama Michel-Antoine Burnier, hâlâ redaksiyon şefliği yapmakta. **Clarté**'nin, **Evénement**'ın (Emmanuel d'Astier'nin çıkardığı aylık dergi), **Action**'un eski gazetecisi, Bizot ile düşünülebilecek en garip çifti oluşturuyor; birbirlerine bu kadar benzemeyen, yine de bu kadar sağlam bir başka ikili daha düşünülemez.

Altmışsekizliler medyayı ele geçirmiş durumdalar. Eskiden kalemlerini **Rouge**'da bilemiş olan Marion ve Plenel, **le Monde**'un polis haberleri bölümünü yürütüyor ve düzenli aralıklarla manşete, İçişleri Bakanlığı'nın gazabıyla faşist **Minute** gazetesinin suçlamalarına konu olan skandalları çıkarıyorlar.

Emekli olmuş pek çok devrimci, günah çıkarmış pek çok goşist, sonradan edebiyat ya da sosyal bilimler okudular -zaman zaman ciddiye almadıkları diploma imtihanlarına girmekten vazgeçseler de eğitimi sonuna dek götürdüler. Bu dönüşü yaptıklarında yetenekleri ne merkezdeydi? Bir deneyimi, bir inancı iletmek... Bunu yapmayı çok iyi biliyorlardı. Politikacılık kariyerinde, gereğinden erken bir tarihte olgunlaşmışlardı... Bu yüzden, aralarında çok sayıda eğitici ve gazeteci olmasına şaşmamalı...

Komünist öğrencilerin çıkardığı **Clarté**'yi yenileyen, 1968'de **Action**'u yaratan, **Actuel**'in ikinci formülünün babalarından biri olan Jean Schalit, halen Hachette grubu için yeni bir günlük gazete çıkarmanın hazırlıklarını yürütüyor. Bir

"İşgal edilmiş fabrikalara, EVET."

"İktidar emekçilere"

"Emekçi, sen yirmibeş yaşındasın, ama sendikan geçen yüzyıldan kalma."
(Odeon'un koridorlarından graffiti)

---

süre sonra sıkıcı olmaya başlayacak olan bu sayıp dökme işine bir son verelim ve kendimizi bu kitabın kahramanlarıyla sınırlayarak **Libération**'a onbeş yıl süreyle sunduğu iyi ve sadık hizmetlerden sonra Jean-Marcel Bouguereau'nun bugün artık, **l'Evénement du jeudi**'nin iki yöneticisinden biri olduğunu belirtmekle yetinelim.

— Doktor Bernard Kouchner'in güzel bir deyişini, güzel bir formülünü not ettim: Acil durum ahlâkı... Cumhurbaşkanı, 1987 Ocak ayında Kouchner'in çabalarıyla düzenlenen "İnsancıllık Ahlâkı ve Hukuku" konulu kollokyumun başkanlık kürsüsünde oturan Kouchner'e doğru döndü. Onaltı yıl önce Sınır Tanımayan Doktorlar örgütünün kurucusu olan kişiye gösterilen büyük bir saygıydı bu: Fransız entelejensiyasının kaymağı oradaydı ve cumhurbaşkanı tarafından açılan kollokyumu Jacques Chirac kapatacaktı. Her ikisi de "müdahale etme görevi"nin Birleşmiş Milletler Şartı'na geçirilmesi düşüncesini destekliyorlardı. Müdahale göreviyle kastedilen, dünyanın neresinde olursa olsun acı çekenlere yardım ve destek götürülmesi zorunluluğu idi.

1968'de yaşanan Biafra faciasından bu yana, Kouchner, doktor çantası elinde, faciadan katliama, savaştan depreme koşarak, yeryüzünü dolanmaya bir an bile ara vermemişti; maceracı, elinde yerine göre bisturi, yerine göre tüfekle dolaşan bu adam, kendi kuşağının öncülerinden biriydi. Arkadaşlarının manikeenlik zurufatından kendilerini kurtarmalarından çok önce, o, hekimliğin ayrıcalığı olsa gerek, hangi rejim altında olursa olsun kurbandan yana olmak gerektiğini anlamıştı. Bu basit davranış ilkesi yirmi yıldır -Latin Amerika'da, Ürdün'de, Eritre'de, Kürdistan'da, İrlanda'da, Çad'da, Afganistan'da, Vietnam'da verdiği savaşım sırasında hiç değişmedi. Lübnan'da, bombalar altında, televizyon kameralarının uzağında, anonim şekilde yaptığı cerrahi müdahalelerle Filistinlileri ve Hıristiyanları tedavi ederken hep, canını ortaya koyuyordu.*

Sonunda, 1978'de bir akşam, televizyonun 20 haberlerinde, Çin denizinin

* Bernard Kouchener, 12 Haziran 1988 seçimlerinde, cumhurbaşkanlığı tarafından aday gösterildiği Nord'un Saint-Amendes seçim çevresinde Komünist Partisi'nin adayından çok düşük oy alarak seçimi kaybetti.

açıklarında kaybolmuş, Vietnamlı göçmenlerle dolu bir gemi imgesi göründü. Bu bir maceranın başlangıcı oldu; bir avuç birey, bir hastane-gemi haline dönüştürülen köhne **Ile de Lumiére** (Işık Adası) teknesini kiralamak için seferber oldu. Bir zamanlar "Ulusal Kurtuluş Cephesi (Vietnam) yenecek" diye bağırarak sokaklarda gösteri yapan eski goşistlerden birçoğu bu girişim etrafında buluştu: Claudie ve Jacques Broyelle, Michel Antoine Burnier, Alain Geismar, Andre Glucksmann, Jean-Pierre Le Dantec, bir zamanlar iktidarı ele geçirmesini istedikleri bir rejimin kurbanlarına yardıma koşarak, uzun bir serüveni sonlandırıyorlardı.

Kouchner, eskiden militanca melekliğiyle alay eden gençlik arkadaşlarının bu hayati randevuya gelmelerini sevinçle karşıladı. Nice arayışlardan sonra, nihayet hepsi onunla aynı noktaya gelmişlerdi: Acı çekenlerin parti kartları yoktur!

> *Sanıyorum, şimdi insanlarla uğraşıp uğraşmayacağımıza karar vermekteyiz. Burada sözkonusu olan Vietnamlılar, her zaman bizim cephede değildiler. İstedikleri gibi oldular, ama bugün için önemli olan, bizim onların siyasal sorunlarıyla ilgilenmiyor olmamız; bizi ilgilendiren onların hayatları...*

Tarazlı ve boğuk bir sesle konuşan bu yorgun kişi, Sartre. "Kurtarma gemisi" fikrini ortaya atanlar, 29 Haziran 1979'da Lutetia otelinde bir basın konferansı düzenliyorlar. Kouchner Malezya'dan dönüyor. İki aydan beri **Ile de Lumiére** Poulo Bidong açıklarında demirlemiş, denizin lanetlilerini tedavi etmekte. Artık yaşlanmış olan Sartre küçük adımlarla yürüyerek geldiğinde Glucksmann koluna girerek onun kürsüye çıkmasına yardım etti. Kürsüde daha önceden yerini almış olan Aron'un yanından geçerken "Glucks" eğilip Sartre'ın kulağına bir şeyler fısıldadı. Sartre'ın yüzünde garip bir gülücük belirdi. Aron onun elini sıktı ve "Günaydın, benim küçük arkadaşım" diye mırıldandı.[18]

Sartre kökeni yarım yüzyıl öncesine, Normale Sup dönemine kadar giden bu sevecen hitabı işitmedi. Birbirleriyle karşılaşmamaya onlarca yıldır özen gösteren bu iki adamın el sıkışmaları sanki bir dönemi, ideolojik çatışmalar ve afarozlar dönemini kapatıyordu.

24 Haziran Pazar günü, Vietnam göçmenleri Eiffel Kulesi'nin altında bir gösteri düzenlemekteler. Glucksmann ve Cohn-Bendit her ikisi de oradalar. Birkaç metre ötede uç sağ militanları, "Katil komünistler!" diye slogan atıyorlar. Ertesi günkü **Libération**'da Dany Cohn-Bendit'nin bu olayın etkisinden kendini hâlâ kurtaramadığı belli oluyor:

[18] Bu sahnenin tadına varılabilmesi için belki de, eski bir 1968'li olan Glucksmann'ın yetmişli yıllarda "yeni filozoflar" denilen ve eski solcuların sağa kaymakla suçladığı gruptan olduğunu; öte yandan, Sorbonne'da aynı yıllarda öğrenci olup, sınavları birlikte hazırlayacak kadar yakınlıkları bulunan liberal filozof Aron ile Sartre'ın, 1945'lerdeki siyasi kopuşlarından beri birbirlerinin elini bile sıkmadıklarının hatırlatılması gerekebilir.

> *Eiffel Kulesi'nin altındaki bu buluşma sonunda, kimliğini, yitirilmiş mitlerimizin mezarlığında dolanarak aramaya çalışan, tarihin iki yandan "sıkıştırdığı" (squeezee) bir kuşağın parabolünden başka bir şey değil. Biz tarihin lağımıyız...*

İki gün sonra, komitenin, Aron, Sartre, Claudie Broyelle ve Glucksmann'dan oluşan bir temsilciler grubu, Elysée'de Valery Giscard d'Estaing tarafından kabul ediliyor. Durum hakkında bilgisi olmayan Cumhurbaşkanı, biraz resmî bir tonda Sartre'a:

— Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz, üstat? diye hitap ediyor.

Bundan onbeş yıl önce de, de Gaulle, filozofa "Aziz Üstat" diye hitap etmişti. Bu ifadeyi, Sartre'ın, Amerikalıların Vietnam'da "işledikleri savaş suçlarını" yargılayan Russell Mahkemesi'nin oturumlarından birini Fransa'da yapabilmesi için izin verilmesi isteğini reddederken kullanmıştı. Zaman nasıl da alay edercesine hızlı çalışıyor...

Sartre, Giscard'ın Fransa'da daha çok sayıda **boat people** (gemi halkı) ağırlamaya söz vermesini istiyor.

— İnsan haklarının ilki, bazı insanların başkalarının yaşamalarına yardım etme görevidir.

Kendisini, dokunaklı ve ateşli bir biçimde sıkıştıran Glucksmann'a Cumhurbaşkanı, Fransa'nın, **Ile de Lumière**'de bulunan bütün göçmenlere vize vereceği vaadinde bulunuyor, ama daha önce de temsilcileri şaşırtan şu soruyu soruyor:

— Fakat, aslında bu Vietnamlılar niçin kaçıyorlar?

Aradan beş ay geçer ve **Ile de Lumiére** Mekong ırmağından Phnom-Pehn'e kadar ilerler. Vietnamlıların "Kızıl Kemerler"den kısa bir süre önce "kurtardıkları" Kampuçya başkentinde Kouchner, Toul Sleng lisesini ziyaret eder; şehrin göbeğinde, saç levhalar ardında gizlenmiş bir kamp vardır orada. Bu başlıca işkence merkezlerinden biridir; üç yılda burada otuzbin kişi feci şekilde parçalanarak ölmüştür. Adı devrim olan saf bir ideal uğruna yapılmış muazzam bir katliamın, 20. yüzyılın en korkunç kıyımlarından birinin, küçücük bir parçasıdır burada olanlar...

1966'da UJC(ml)'i kuran, halen **Valeurs actuelles** dergisinde gazeteci olan Jacques Broyelle:

> *Vietnam sorununda hiçbir zaman yanılmadığımızı (sözcüğün klasik anlamında) açık açık savunuyorum. Bizim, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin, safça, yurtsever bir cephe olduğuna inanan demokrat gogo'larla ortak hiç bir yanımız yoktu. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin komünizm getireceğini (ana hatlarıyla; detaylar sonradan geliyor) biliyorduk. Kuzey'le elele ilerlediğini biliyorduk. Kuzey'in Güney'e müdahale etmesinin iyi, haklı, ilerici olduğundan emindik. Bunun yeni bir halk diktatörlüğü, yani SSCB'den farklı, ama yine de diktatörlük olan bir rejim getireceğini biliyorduk.*

UJC(ml)'nin kurucusu, sosyal bilimlerde araştırmacı olan Robert Linhart:
— İnkar etmekte patolojik bir yan var. Broyelle'in söylediklerini duymak ise ağır geliyor insana...

Eski goşistlerin büyük çoğunluğu, Edith Piaf'ın şarkısındaki gibi **(Je ne regrette rien)** hiç bir şeyden pişmanlık duymuyorlar. Daha doğrusu izledikleri yolu seçmiş olmaktan pişman değiller.

Serge July:

> *Buruk değilim. Ben, sonunda verimli oldukları ortaya çıkan yalpalamalarla muazzam bir değişme (mütasyon) yaşayan bir kuşaktanım. Fransız goşizmi, onu muştulayan pek çok toplumsal altüst oluşun gerçekleşmesinde, hataları dahil, olumlu bir rol oynadı. Sonuna kadar gitmeye, avangard ideolojileri tüketmeye olanak verdi. Hiç bir şeyden pişman değilim.*

Eski Maocu Jean-Paul Ribes:

> *Günah çıkarmamı gerektiren bir durum yok. Çünkü biz, esas tehlikeyi atlattık. Elimizi kana bulamadık. Bizim kuşağımız cömertti, sonradan politikanın yozlaştırdığı çok güçlü ahlâki değerlerin taşıyıcısıydı, bu mangal gibi geniş yüreğin hâlâ varolduğunu düşünüyorum.*

Jacques Broyelle:

> *Bugün bana çarpıcı gelen nokta, pek çok kişinin yaşadığı bellek yitimi; inanılmaz bir kolaylık ve umursamazlıkla sayfayı çevirmesi; kendi geçmişine ve kendi gerçekliğine bakmayı reddederek o dönemlerden kaçması; kendisine yeniden kurulmuş bir "biyo(grafi)" sağlayan ve zorunlu aşamalardan geçerek aydınlığa çıkaran bir kahramanlar yolu icat etmesi. Bu çok insani ve psikolojik bakımdan rahatlatıcı bir tavır. Benim için ısrarla geçmişe dönmek, kendi kendine eziyet etme isteği gibi garip (Judeo-Hıristiyan) bir zevkin belirtisi değil. Geçmişte "kötülük" yaptığımdan emin olsam da, habire günah çıkarmak değil beni çeken. Tersine, yapılması gereken, bugün kim olduğumuzu, nasıl o hale geldiğimizi ve geçmişte, nasıl o zaman olduğumuz insanlar olabildiğimizi anlayabilmek için "yitik zamanın peşinden" gitmek.*

Alain Geismar:

> *Geçmişte Maocu olmuş olmaktan memnunum. Kesinlikle. Bugün bile, 68'de ne olup bittiğine kayıtsız kalabilmiş insanlar bende bir yabancılık duygusu yaratıyorlar.*

NRP'nin[19] eski önderi Olivier Rolin:

> *Pişmanlıklarım mı?.. Keman çalmayı öğrenmemiş, felsefeyle daha fazla uğraşmamış olmak. Ama, hiç kimseyi öldürmedim. Nogrette'i kaçırma-*

[19] NRP, **Nouvelle Revolution Proletarienne**, Yeni İşçi Devrimi, GP'nin silahlı komando örgütü. İlk adam kaçırma eylemini 1970 kasımında gerçekleştirdi.

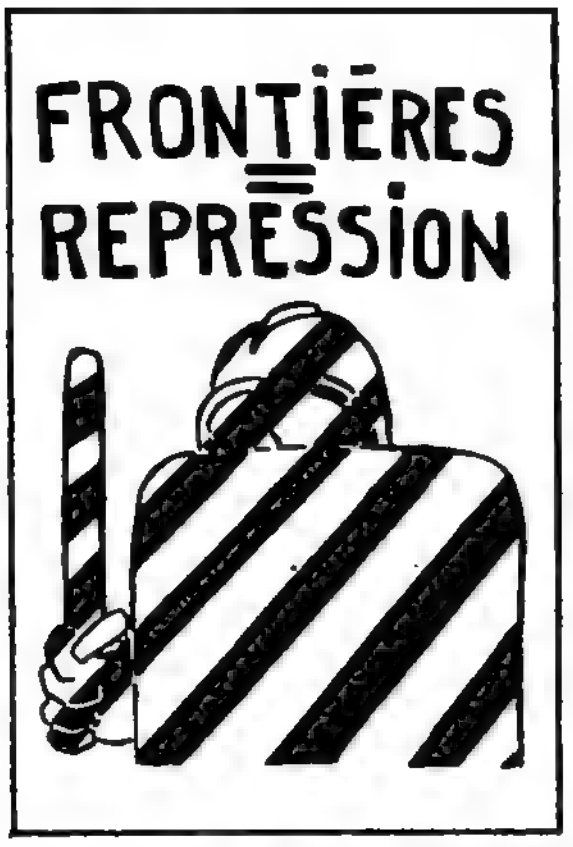

"Sınırlar = Baskı."

"Tarih-öncesi bir solumuz var."

"Aklınızı, pantolon düğmelerinizi açtığınız kadar sık açın"

"Sınırlar umurumuzda değil."

---

mız, kuşkusuz buna bir hazırlık olmakla birlikte, henüz tam bir barbarlık değildi. O dönemi yaşamış olmaktan çok memnunum. Vicdan azabı duyduğum tek konu, sonradan kendini kurtaramayan, hayatları kesin biçimde ve olumsuz olarak etkilenenlerle ilgili. Kişisel olarak eğer ben ENA'yı (Kamu Yönetimi Okulu) bitirebilseydim, yazı yazıyor olmayacaktım. O dönemden geçenlere, tutku kapasiteleri nedeniyle, başkalarından daha fazla sempati duyuyorum. Sonradan, kapılma konusunda şüpheci olmayı öğrendimse de, hâlâ birşeylere kapılmak gerektiğini düşünüyorum.

Gauche proletarienne'in eski yöneticisi Tony Lévy:

Pişman olduğum hiç bir şey yok. Metafizik anlamda çok büyük hıyarlıklar yaptığımızı sanmıyorum: Bunları tam yapmaya başlayacakken durduk. Metafizik olmayan hıyarlıkları ise, sembolik olmayan şiddetle oynadığımızda, örneğin, "halk mahkemeleri" kurduğumuzda yapmaya başladık. Ama bu hatalardan esirgenmemiz zordu; çünkü aslında bizi sonradan durmaya götüren nedenler buralardaki aşırılıklarımız oldu. Siyaset alanında tutkuyu denedik. Tehlikeli olduk mu? Buna cevabım hayır olacak; ama neredeyse oluyorduk.

Komünist Lig'in eski yöneticisi Henri Weber:

Bu geçmişin hem büyüklüğünün -romantik ütopyacılığı, şu kötü dünyaya bir anlam kazandıran ideallerin peşinde koşulması- hem de küçüklüğünün -küçücük grupların kendi içlerine kapanmaları, gerçekten kopmatüm sorumluluğunu yükleniyorum. Hayatımın yirmi yılını boşuna harcadığım duygusunu taşımıyorum. Uzun bir süre çok eğlendim. Elbette sonunda fazla büyük olmadığı ortaya çıkan bir şey için muazzam bir enerji harcadım. Kişisel başarı yönünden zaman yitirdim. Eğer bu enerjiyi herhangi bir kariyerde ilerlemeye harcasaydım...

Eski **Gauche proletarienne** militanı Christian Jambet:

O dönem, zaman zaman fevkalâde mutsuz anlar yaşadığım bir dönem-

di, ama aynı zamanda da, ki bunu budalaca bir nostaljiyle söylemiyorum, bir mutluluk dönemiydi.

Demek ki pek fazla pişmanlık duyulmuyor. Tarihin biçimlendirdiği, zorunlu olarak geçilmesi gereken bir yola girdikleri duygusunu, bu kuşağın çok büyük bir çoğunluğu paylaşıyor. Keşke bu yolculuğa çıkmasaydım diyen tek bir kişi bile yok. Kimse yolculuğun sonuna, yara bere almadan varamamış olsa da, herkes orada kendince anlamlı bir "besin kaynağı" bulmuş.

UEC, UNEF, 22 Mart Hareketi'nden[20] geçen, bugün öğretim üyesi olan Prisca Bachelet:

Bugün bildiğim herşeyi, militanlığım sırasında öğrendim, amfilerde değil. Hangi bilginin yararlı, hangisinin yararsız olduğunu, güç ilişkilerinin tahlilini vb. Bu yoldan geçmeyi denemeyenler, uzmanlığın disiplinlere ayrılmış bir biçimde algılandığı bir noktada takılıp kaldılar, birlikte çalışmayı bilmiyorlar, şeflerden, otoriteden, iktidardan korkuyorlar.

1970'te **Vive la revolution**'u kuranlardan Tiennot Grumbach:

Amcam Pierre Mendes France[21], bir gün bana: "Siyasi olarak kaybettiniz ama kültürel bakımdan kazandınız" dedi. Siyasi planda, yeni hiç bir şey kuramadık, ama bizim kuşağımız, Fransız toplumunun dayandığı kültürel temelleri altüst etti.

Olivier Rolin:

Militanlıktan bana ne mi kaldı? Korkaklıktan nefret etme eğilimi... Ben cesur olup olmadığımı bilmiyorum ama, korkaklığa, bugün son derece barışçı olmama rağmen, tahammülüm yok. Beni bir kişi, bir halk, bir kültür olarak yaratan özgürlükleri savunma iradesinden söz ediyorum. Özel, toplumsal, uluslararası alanlardan herhangi birinde yapılan bir saldırıyı kayıtsızlıkla karşılayabilenlerden iğreniyorum; onların faşizmi -şiddete hoşgörü gösterme anlamında kullanıyorum bu terimi- yeniden ürettiklerini düşünüyorum. Cesareti, gereğinde güç kullanarak, bireysel ve kollektif özgürlükleri koruma kararlılığı olarak tanımlıyorum. Bu sadece benim kuşağıma özgü bir haslet değil, ama bugün etrafıma baktığımda, eski Maocuların köktenci biçimde demokrat olduklarını görüyorum. Thucydides'in Perikles'e atfettiği cenaze söylevinden beri, demokrasi düşüncesi, o demokrasiyi koruma, gereğinde eline silahı alıp koruma düşüncesinden ayrılmamıştır. Bizim kuşağın büyük köktenciliği, ha-

[20] 22 Mart Hareketi, Daniel Cohn-Bendit'in kurucularından olduğu, Nanterre Üniversitesi öğrencilerinin, Ulusal Vietnam Komitesi üyelerinin tutuklanmalarını protesto amacıyla yapılan ilk fakülte işgalini gerçekleştiren, anarşist eğilimdeki kuruluş.

[21] Fransız politikasının, önde gelen simalarından, Radikal Parti'nin sol kanadından ve 1954'deki kısa süreli başbakanlığı sırasında, Fransa'nın Vietnam'dan geri çekilmesini sağlayan politikacı. 1968 Mayıs'ının son günlerinde doğan iktidar "boşluğu" sırasında, de Gaulle'e karşı sol adına iktidara talip olmuştu. 1968 Haziran seçimlerine kadar Grenoble milletvekili idi.

talarımız da dahil olmak üzere, herbirimize içsel bir deneyim kazandırdı.

UNEF'in eski güvenlik sorumlusu ve Pierre Goldman'ın dostu Jacques Rémy:

Dünya görüşümü şekillendiren ana çizgilerde herhangi bir değişme olmadı. Bu dünya görüşü artık eskiden olduğu gibi gündelik militanlıkta değil, tutumlarda buluyor ifadesini; 1981 Mayıs'ında Palace'ta düzenlenen bir gecede, Elkabach'ı, saldırgan bir çetenin tehditlerine karşı korudum. Zaman zaman metroda dövüşen serserileri ayırdığım ya da özel dedektiflerin kontrol altında tuttuğu bir kadını "kurtardığım" oluyor.

1986'da Jacques Rémy, öğrencilerin düzenledikleri büyük gösterilerin örgütlenebilmesi için koordinasyon komitesine el vererek güvenliği sağlama konusunda edindiği deneyimi onlara aktardı. Jean-Marc Salmon, SOS-Irkçılık hareketinde faal oldu. Onlar gibi pek çok altmışsekizli, kaldırımlarda toplaşarak, çocuklarının yürüyüşünü izlediler. Christian Jambet:

Malik Oussekine'in ölümünü öğrenince, birbirimize telefon ettik. Bugünkü siyasi tercihlerimiz ne kadar değişik olursa olsun, hepimiz isyan halindeydik: İşin içine ölüm karıştığı zaman, olay ciddileşiyor.

Komünizm goşizm içinde eriyebilir mi? Tanıklarımızın oybirliğiyle evet dedikleri bir konu varsa, o da, FKP'nin iflasında goşizmin önemli bir katkısının bulunduğudur.

Alain Geismar:

Biz asıl Komünist Partisi için tehlikeli olduk. Tarihimizin önemli bir kazanımı, Komünist Partisi olmadan ve ona karşı hareket edebilmekti; böylece meşruluğunu kırdık ve parti çöktü.

Jean-Pierre Le Dantec:

Yaptığımız şeylerin en iyisi, FKP'nin ideolojik planda tasfiye edilmesi oldu. 1965-1975 arası, Komünist Partisi'nin devre dışı bırakılışını tescil eden bir dönem oldu.

Komünist öğrencilerin eski yöneticisi André Sénik:

En büyük meziyetimiz, antikomünizm bayrağını ilk bizim kaldırmamız oldu. UEC, altmışlı yılların başında bir insan deposu gibiydi; oradan dünya kadar adam geçti ve kesin olarak komünizme karşı aşılandılar. 1976'da bir gün eski arkadaşlarla, UEC'in eskileriyle toplandık. Vacquin bir kayıt stüdyosu ayarladı. Orada, duvara Thorez'in resimlerini asarak atmosferi hazırladık. Ve sonra ellili yılların, gençliğimizin, Stalinci marşlarını söyledik. Bu çok arındırıcı bir regresyon deneyimi oldu: Sonunda marşları, eskiden olduğu gibi inanarak söylemeye başladık.

Olivier Rolin:

Komünizmin, totalitarizmin tahlilinde, en son yanıltılanlar biz olduğumuz için, bizden yaşlılara göre, sosyalizmin sorumlularına göre biz çok daha çabuk ilerledik. Kamuoyunun değişmesinde bizim katkımız oldu.

Tiennot Grumbach:

> *Totaliter komünizmin gençlik üzerindeki etkisini yok ettik. FKP'nin aydın çevresi kurudu. Somut toplum projeleri olanlar, doktorlar, mimarlar, öğretmenler, aydınlar artık Marchais'in Komünist Partisi'nde toplanmıyorlar. Bu 68'in bir zaferidir.*

Kimse Doğu toplumlarındaki muhalefet olaylarını eski goşistler kadar dikkatle izlememiştir. Polonya'da **Solidarnosc**'a baskı uygulandığında, Paris büyükelçiliğinin önünde toplanarak, gücünden hiç bir şey yitirmemiş bir mücadelecilikle gösteri yaptılar.

Altmışlı yılların kuşağı, siyasi bakımdan teşhis edilebilen bu son kuşak, komünizm içinde ya da ona yapılan olumlu ya da eleştirel göndermeler ortamında dünyaya gelmişti. Onunla olan hesaplaşmasından genellikle sol kapıdan geçerek çıktı; ama aynı zamanda da, daha iyi bir dünyanın programlanması ve herşeyin siyasetten ibaret olduğu anlayışı ile "militanca" mücadele hakkında sahip olunan "askeri" **(militer)** imge de tümüyle terkedildi.

André Sénik:

> *Artık militanlığın her türünden şüphe ediyorum. Devrim düşüncesinden yetmişli yılların ortalarında vazgeçtim; devrimin düşüncesinin bile tehlikeli olduğunu anlamak kolay olmadı, hayli zaman aldı. İnsanlık dramı siyasete indirgenemez. Devrim, bireyin mutluluğu için hiç bir şey yapamaz. Bu gerçeği iyice kavramak gerekiyor.*

Ulaşılması olanaksız bir mutlağın peşinden koşulan yıllardan sonra, kopma, adım adım, alttan alta oluşan, belli belirsiz bir olgunlaşmanın sonucunda, bir anda, bazen küçücük bir ayrıntı vesilesiyle gerçekleşiyordu. Taktik bir eleştiriden, artık katlanılamaz hale gelen bir bütünün **(totalité)** toptan yadsınmasına götüren arınma sürecinde hep aynı dönüm noktalarıyla karşılaşılıyor.

Olivier Rolin:

> *Bunun ne, nasıl, ne de ne zaman, hangi yıl, hangi ay gerçekleştiğini söyleyemem. Bugün artık akıllandığımı, o zamanlar ise çılgın olduğumu -bazı yanlarını sevdiğim, ama patolojik olarak yakalanılmış bir çılgınlığın esiri olduğumu düşünüyorum. Nekahat dönemi uzun sürdü; düşünce hayatından, sosyal hayattan, iş hayatından kopuk olarak yaşayan bir insan, hasta biridir. Bugün hâlâ, "formel demokrasi"nin o zaman benim gözümde hiç bir değer taşımamış olmasının nedenlerini anlayabilmiş değilim.*

Aslında, on, onbeş yıl önceki katılma gibi, kopma da doğru dürüst açıklanamamakta. Her ikisinde de bir iman olgusu, neredeyse dini bir duygu etkili olmuş görünüyor.

Henri Weber:

> *Marxizmin çekici gücü, peygamberlik boyutundan kaynaklanıyordu: Kol-*

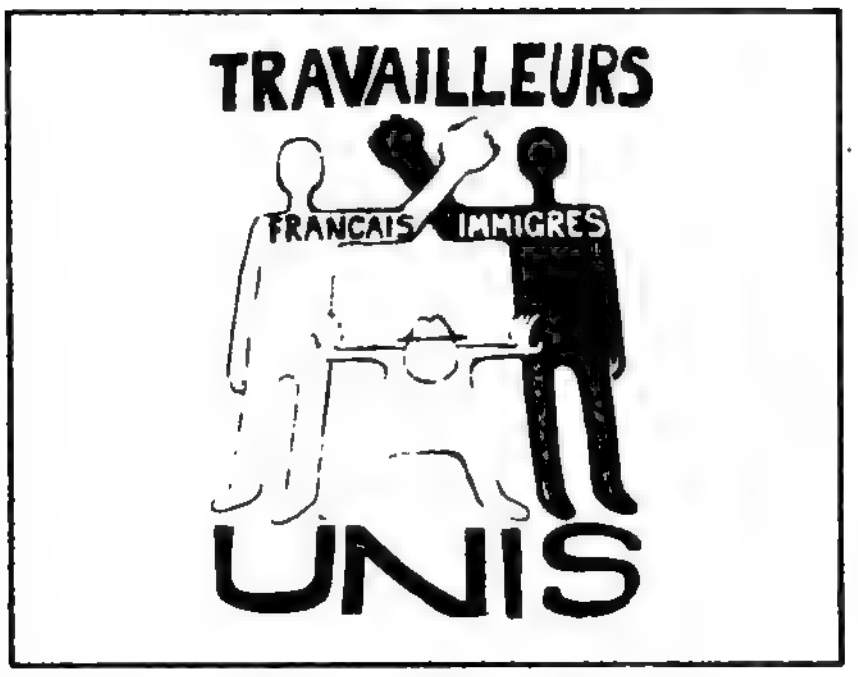

"Emekçiler -Fransızlar/Göçmenler-elele."

"Sıkıntıdan ölme riskine karşılık, açlıktan ölmeme garantisinin verildiği bir dünya istemiyoruz."

"Yaşasın İletişim, kahrolsun tele-ileşitim!"

---

lektif bir kurtarıcı (peygamber) olan proletarya, kurtuluşun, kötü toplumdan iyi topluma geçişin aracıydı -ve buna devrim deniyordu. Başkaldırı hareketine büyük soluğunu kazandıran, seferberedicilik mitini yaratan işte bu, mistik, peygamberce, derin dinî güçtü.

Bénny Lévy:

GP'nin kendi kendini dağıtma kararını almasından sonra tartışma gündemine doğrudan, devrim düşüncesinin kendisi, Kıyamet Günü (Apocalypse) düşüncesi geldi. Sartre, devrimci eylemi betimlemek için bu terimi kullanmıştı ve terim tüm belirsizliğiyle, bize hakim olan düşünceyi çok iyi anlatıyordu: Tanrının krallığına geçebilmek için yoksullar ayaklanıyorlardı; dünyanın altının üstüne geleceği büyük Yargılama günü yakındı; ondan sonra güçlülerin gücünden geriye hiç bir şey kalmayacaktı. Ana düşünce, insanın baştan aşağı değişeceği idi. Devrim düşüncesi modernleşirken, siyasileşirken müstehcenleşmişti. Çünkü, (Devrimin) Büyük Gecesi, yani iktidarı ele geçirmek için tüm güçleri bir merkeze yığma gerekliliği fikri aslında, devrimle devleti çiftleştirmekten başka bir anlama gelmiyordu. Buradan insanın özünün dönüştürülmesi düşüncesine geçersek, bunun da anlamı, devlete insanı dönüştürme olanağını vermek, ona insanları istediği gibi şekillendirme hakkını tanımak oluyordu. Böyle bir anlayışın varacağı yer Kampuçya'dır.

Devrimci gidişin şirazesinden çıkışı, yozlaşması, ileriye dönük bütün umutların terki anlamına mı gelir?

Alain Gaismar:

Devrim düşüncesinden vazgeçmiyorum. Yaşadığımız hayat katlanılır gibi değil. Toplumdaki adaletsizleri içime sindiremiyorum. Bu temel isyan, yeni bir hayatın tasarımı olan 68 Mayıs'ının gerçeğiydi. Ama öbür yandan, devrimden sonra bir totalitarizm üretmeyeceğimizden emin değilsek -ki değiliz- o zaman insanları kıyıma göndermenin âlemi yok. Devrim düşüncesinden vazgeçmiyorum ama, onu nasıl yapmak gerektiğini bilmiyorum. Tek umudum, 1968'de beni geleceğin ileri gelen bir solcu

şahsiyeti yapması beklenen yazgıyı sarsabildiğim gibi, edinilmiş bütün alışkanlıkları sarsma becerisini ilerde de gösterebilmem.

Christian Jambet:

Devrim girişimini bir çılgınlık diye görmesem de, devrimin öznesini bulmanın olanaksız olduğunu düşünüyorum. Önce, egemen halkın simgesi diye yücelttiğimiz, bilgelik dolu kabul ettiğimiz ama aslında bana iğrenç görünen prolo (proleter) figürüyle ilişkimi kestim. Daha sonra mantığı sorgulamaya başladım. Bugün artık ilan ettiğim tek inancım, hiç bir şeye inanmamak. Yine de soru, biçim değiştirmekle birlikte, aynen duruyor ortada. Öyle sanıyorum ki, özünde, eşitlik kavramı parçalandı, bize sadece özgürlük özlemi kaldı.

Alain Krivine:

Devrim, kopma düşüncesi geçerliliğini koruyor. Ama devrimin nasıl yapılacağı... Hasım, her geçen gün daha örgütlü, daha güçlü hale gelmekte, giderek askerîleşmekte. Tartışma Leninizm ya da totalitarizm üzerinde değil, kapitalist toplum üzerinde yapılmalıdır. Bir oduncu, ağacı, tırnak makasıyla kesmez. Ama tabii, devrimin gerekli olmadığı düşünülürse, o zaman bizimki gibi bir parti kurmaya gerek yoktur.

Roland Castro:

Bir devrimcinin başına gelebilecek en enayice şey, tarihsel olarak devrimci olmayan bir durumda yaşıyor olmaktır. Başkaldırmayı Devrim'e tercih ederim. Ben bu alanda kendimi, Krivine'in kendini örgütünde hissettiği kadar rahat hissediyorum. Tutkumun onunkinden daha az olduğunu sanmıyorum. Yirmi yıl önceki halime sadık kaldığım duygusunu taşıyorum.

Kahramanlarımızın söylediklerini dinledikçe, dar anlamda devrim düşüncesinin "yenilgisinden" söz etmek fazla ileri gitmek gibi görünmedi bize. Görünüşte hepsi, artık yitirdikleri harekete geçme dürtüsünün altında yatan ahlâkî temeli koruyor ve buna sahip çıkıyorlar. Ancak, "angajmandan uzaklaşma yolları"nda, bir kırılma, başka bir görüşe kayma eğilimi de göze çarpıyor: Bu yer yer, dine dönüş, metafizik bir arayış, olanı yorumlama isteği de olabiliyor.

Tiennot Grumbach'ın dostu ve her şeyi birlikte yazdıkları suç ortağı, Jean-Paul Ribes, oradan oraya en fazla savrulanlardan biri. Kollektivist Maoculuktan, birlikte esrar içilen topluluklara ve bu arada Üçüncü Dünya'da yerine getirilen çeşitli gizli misyonlara kadar goşizmin başlangıcından bu yana aldığı her biçime bulaşmış. Yeniden gazetecilikle uğraşmaya başlamadan önce, banliyöde bir MJC'yi (Gençlik ve Kültür Evi) yönetiyordu. Somut toplumun bağrına dönünce, başka türlü bir militan olmak istedi: **Yeryüzünün Dostları** grubunu kurdu ve Paris'in XIII. arondismanından çevrecilerin adayı oldu. Ama partizanca tavrındaki bu "yumuşama", geçici olarak "farklı" bir eylem arayışı içine girmek de onu yatıştırmışa benzemiyor:

Militanlıkta edindiğim kazanımlar küçümsenmeyecek boyutlarda: Bireye saygı gösterilmediğini göre göre ona saygı duymayı öğrendim; politikanın bir çığırtkanlık mesleği olduğunu öğrendim. Oradan kopunca, manevi bir geleneğe bağlanma ve onun gereklerini yerine getirme ihtiyacını duydum. Bugün gerçekliğe ancak mistik bir yoldan varılabileceğini düşünüyorum. Tibetli bir Budist okulun yöneticisiyle karşılaştım. Çevresine ışık saçan bir şahsiyet ve bana meditasyonu öğretti; zaman zaman onun yanına çekiliyorum.

Din faktörü, Maöcu akımın dağılmasında -dar anlamda dine "dönüş"ü yaşamayanlar da dahil olmak üzere- belirleyici oldu. Burada **Lip**[22] şoku, Jean Raguenes ve Charles Piaget ile karşılaşılması, CFDT[23] geleneğinden gelen "ikinci sol"un, öbür sola göre çok daha başkaldırıcı olduğunun keşfi önemli bir rol oynadı. Daha kişisel bir düzlemde, Vezelay'daki evinden lanetler yağdıran Maurice Clavel'in, evinde belli aralıklarla düzenlediği -1975-1976- toplantılarda, belirsiz ve ikincil yol arkadaşı statüsünü terkedip, birlikte yol alan kişi ve yolunu şaşırmış genç arkadaşlarına neyi aradıklarıyla ilgili metafizik birkaç anahtar sunan bir "bilgi aktarıcısı" konumuna girmesi de etkili oldu.

Felsefi ile dininin birbirine karıştığı bu tartışmalara, François Ewald, Alain Geismar, André Glucksmann, Christian Jambet, Guy Lardreau, Michel Le Bris, Jean-Pierre Le Dantec ve aralarında özellikle Benny Levy'nin bulunduğu başkaları katıldılar. Clavel'in kendi de bu toplantılardan yola çıkarak bir kitap yazdı: 1977'de Seuil yayınlarından çıkan, **Nous l'avons tous tué. Ou "ce juif de Socrate"** (Onu hepimiz öldürdük. Ya da "Şu Sokrat Yahudisi").

GP'nin dağılmasına rağmen varolmayı sürdüren bu küçük düşünce grubunun, Benny Levy'nin baskısıyla, kendine "Sokrat Çevresi" adını takması bir rastlantı olmasa gerek. Aynı şekilde, Christian Jambet ve Guy Lardreau'nun birlikte yazdıkları ilk ve Bernard Henri Levy'nin, Grasset yayınevinde 1976'da yayımladığı kitabın **l'Ange** (Melek) başlığını taşıması da bir rastlantı değildi. Burada, keskin, hatta iç paralayıcı bir tonda, "libidinal" kapıdan kaçışa karşı koyuş, Lacaniyen divana yatmayı reddediş, kendini teslim etmeye direniş isteği dile getirilir.

Guy Lardreau,

Yeni bir inanca dönme deneyimini, henüz ne olduğunu tam olarak anlayamadığımız bir kültürel devrimi yaşıyorduk. Bir yenilgiden yara almış olarak çıkıyorduk ve onu hâlâ bizi yenilgiye götüren düşüncelerle düşünmeye çalıştığımız için de bir türlü anlayamıyorduk. Artık herşeyin sonuna geldiğimiz inancı vardı bizde: Bilir misiniz, bir zaman gelir, hiçbir şey işe yaramaz; geceler boyu sessizce ve durmadan artık hiç bir çare bula-

[22] Lip olayı, verimli çalışmadığı gerekçesiyle işverenin kapatma kararını aldığı bir saat fabrikasında, işçi konseyinin yönetime el koyarak, şirketi özyönetimle işletme deneyimi.

[23] Eski Katolik Sendikalar Konfederasyonu'nun "ikinci sol" düşünürlerin etkisinde aldığı yeni biçim. Demokratik İşçi Sendikaları Konfederasyonu. Başkanı, Edmond Maire'dir.

mayacağınız bir geçmiş için ağlarsınız. İlerisini düşünmemenin, kendini kapıp koyvermenin bedelinin ne olacağını önceden hiç bir zaman bilemezsiniz. Artık elinizde hiçbir şey kalmadığından, ta içinizde, yalnızca bizim kendimizi felsefeye verdiğimiz zamanki gibi, hastalıklı bir mutluluk duyarsınız.

Bény Lévy, "saf değiştirişim" dediği şeye felsefe yaparak girişti. Eski Maocu şefin söylediğine göre bu, kimliğini bulma ihtiyacından çok, (herşeyden önce) düşünülerek yapılan bir şeydi. Strasbourg'a yerleşen ve Talmud okuduğu Yeşiva'da Kabala'nın gölgesine sığınan Benny, **Libé**'de yayınlanan bir kelime oyununda dendiği gibi, Musa için Mao'yu terketti. 1987'de şunları anlatıyordu:

Evrensel tarihi ben terketmedim, o beni terketti. O tarihe katılmış olmam, bana, tarihselleştirmenin aldatıcılığını ölçme, evrensel tarihin içinde soluk alıp verdiği ortamın bir unsurunun da yanlış -Direnme Hareketi'nin masalları ve efsanelerinin yanlış oluşu gibi- olduğunu kavrama olanağını veriyor. Clavel, kafamın bu düşüncelerle meşgul olduğunu çok iyi sezdi- hem ondan vazgeçemiyordum, hem de fena halde canımı sıkıyordu. Bana, "engizisyon fazla büyük bir şey değil, sana gereken asıl Pavlus diyordu" -şimdi bunun basitleştirme şeytanına uymaktan başka bir şey olmadığını görüyorum. Sartre ile birlikte, 1976'dan 1978'e kadar, Fransız Devrimi'ne ilişkin metinleri, Robespierre'in, Saint-Just'ün söylevlerini okuduk, Saint-Heléne Hatıratını (Korsikalı piçin Fransa'yla olan ilişkisini) büyük heyecanla didikledik, sonra İngiliz Devrimi'ne geçtik. Orada (Püriten Devrimi'nde), İncil'in sözleri açıklık kazanmaya başladı- Catharlarla, Gnose'la (bilinircilik) karşılaştık; Hıristiyanlık göndergesine yaklaşıyorduk. Aynı zamanda da Sartre'ın eserlerini okuyor, egemen düşüncelerini, olumsallığı, bunaltıyı, onun hakiki düşüncesini (impensé) tartışıyorduk. Sonra 1978-1979'da Levinas çıktı ortaya. Onun yazdıklarını okurken, kendime bir soruyu sormamazlık edemezdim. Metinleri bulmak, İbranice öğrenmek gerekiyordu. Kabala'da bazı deyişlere rastlamıştım: "Dünya harflerden yaratıldı..." gibi. Hiç bir şey anlamıyordum, ama aleviyle tutuşmuştum. Sartre, benim kendi başıma yaşadığım bu açılma sürecinde, önce dağılıp sonra yeniden doğuşumu gördü. Bu metinlerde Tanrı'ya rastlanmaz. Yahudice'de "inanıyorum" sözcüğünün karşılığı yoktur. Metne, düşünce planında yaklaşırsın ve metin seni altüst eder. Şunu söyleyebilirim: Bize ihanet edildi; bu laikliğin bir yutturmacasıdır, Tanrı'ya geri dönmek gerekiyor. Bunu kavrayabilmem için o zamana kadar konuştuğum bütün dilleri tüketmem, siyasal dilin kuruluklarının sonuna kadar gitmem, bir tarihin başlangıcına dönmem gerekti. Bedenimi saran eski deri parça parça dökülüyordu. Sartre ile birlikte çalıştığım son onsekiz ay boyunca, sabahları ona, bir gece önce incelediğim Habil ile Kabil'den sözediyordum. Bu yazıların gücünü, içimizdeki isteği ve bu isteğin siyasette yokolup gidişini dillendirmede bana sağladığı dehşetli gücü keşfediyordum.

Nasıl oldu da Fransa, goşizmin parçalanıp dağılması sırasında ortaya çıkan

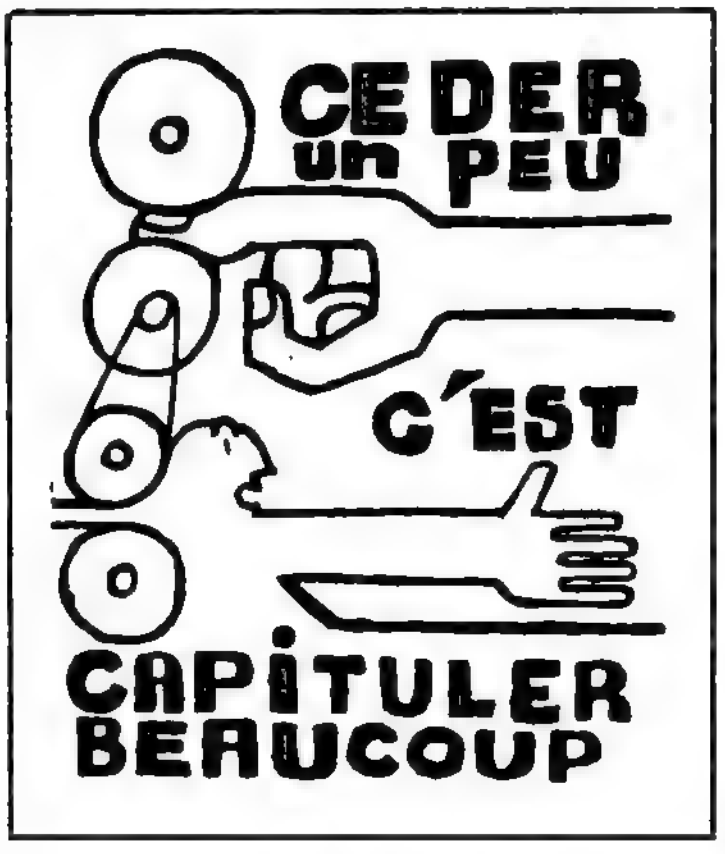

"Elini vermek kolunu kaptırmaktır."

"Genç ol ve kes sesini!"

"Günümüzde mazoşizm, reformizm, biçimini aldı."

İşverenimizi değil, hayatın işini değiştirelim."

terörist sona varmaktan esirgendi? **Gauche proletarienne**'in ve onun "silahlı kolu" NRP'nin bu yola sapması bir an meselesiydi. Gerçekten de Rolin ve arkadaşlarının, Henri de Wendel'i kaçırma girişimleri sırasında suçüstü yakalanmaları ve ağır bir cezaya çarptırılmaları, 1973'te güçlükle alınabilen, örgütün kendi kendini dağıtma kararının alınmasını imkansızlaştırabilirdi. Böyle bir durum olsa, birbirlerinden kopuk hücrelerin, terör adımını atmalarını kim önleyebilirdi ki?

Bugün herkesin kabul ettiği gibi, GP, potansiyel şiddeti kanalize ederek ve bireysel eyleme geçmeye en yatkın kişileri kendi etrafında toplayarak, terörizme geçişin önündeki son korkuluğu oluşturdu.

Olivier Rolin:

> *Terörizme kaymaya yatkın bir "kadro", varolduğu sürece, sözcüğün gerçek anlamında, GP'nin yarattığı havanın çekiminde ve onun tarafından "kanalize" edilerek hazır bekledi.*

Rolin, dar anlamda GP'nin terörist bir maceraya atılmasını önleyen faktörleri şöyle sıralıyor: Katı yapılara duyulan güvensizlik, gerçeğin tek taşıyıcısı olan kitlelerden kopma korkusu, kendi başına alındığında reddedilen aydın konumun yol açtığı, aşırı kendini küçük görme tavrı.

> *Kendi kendimize duyduğumuz nefret, bilimin sahibi ve misyonundan emin profesyonel devrimci ideolojisine ters düşüyordu. Bu yönüyle kendinden çok emin terörist kibriyle hiç bağdaşmayan bir tutumdu.*

NRP'nin eski şefi, son olarak da, Maocu yöneticilerin içinde yoğruldukları düşünsel ve kişisel potanın, özellikle yetiştirildikleri büyük okullara egemen olan hümanist kalıbın önemini vurguluyor: O okullarda edindikleri etik birikimi, öldürmeyi yasaklayan ahlâki değerleri koruyorlardı. Ve öldürmediler.

Alain Geismar:

> ***Gauche proletarienne**'in stratejisinin, kan damlalarıyla lekelenmiş bir tarihe varmamış olmasına şaşılabilir. Burada iki unsur etkili oldu: Mayıs*

68 kıyıcı değil, sevecen bir hareketti. Öte yandan GP'nin kurucuları, tek tek bireyler olarak ele alındığında, kişiliklerinin derinine kök salmış sağlam bir ahlâka ve sorumluluk duygusuna sahiptiler.

Olivier Rolin:

Belki bana inanmayacaksınız ama, o zaman bile, tek bir an olsun, Baader çetesini ne onayladım, ne de hatta anlayabildim. Bugün ise dünyanın neresinde olursa olsun, herhangi bir terörizm bayrağı beni ancak nefrete boğuyor. Terörizme verilen her türlü ödün karşısında yalnız, küçümseme ve nefret duyabiliyorum. Ve bunun kendinden nefret etmenin bir biçimi olduğunu da düşünmüyorum...

Alain Krivine:

Ben, diktatörlükle yönetilen ülkelerde silahlı eylemden yanayım, Avrupa'da ise buna karşıyım. Şili'de belli hedeflere yönelik saldırılara karşı değilim ama, bizim müttefikimiz olması gerekenleri ürküten terörizme karşıyım. Baader, budalaca bir ikamecilikti. Doğrudan eylem, ahmaklıktır. Eğer Fransa'da, Almanya ya da İtalya'da olduğu gibi bir terörizm görülmediyse, bunun nedeni, Mayıs sonrasında burada, insanlara başka perspektifler sunan güçlü bir uç-solun, özellikle Lig'in varlığı olmuştur; o olmasaydı insanlar umutsuzluğa kapılabilirlerdi.

Bénny Lévy:

Bizim Nogrette'in kaçırılışı gibi şiddet eylemlerimiz simgeseldi. Skandalları teşhir etmeyi, gizlenen şeyleri gün ışığına çıkarmayı amaçlıyordu. Kullandığımız şiddet sembolikti: Bir düşmanı fizik olarak ortadan kaldırmaya yönelik değildi. Ölüm cezası uygulamayı ilkece kendimize yasaklamıştık.

Jacques Broyelle artık böyle öz-aklamaların ardına sığınmayı kabul etmiyor:

Tehlikeli olmuştuk. Bu tehlike, Komünist Partisi'nin ideolojik çöküşüne yaptığımız katkıdan sonra yarattığımız new-look (yeni görünümlü) bir devrimcilik havası nedeniyle daha da artıyordu. Avrupa'daki terörizme kayma eğiliminden de bir ölçüde biz sorumluyuz (Maocu Dimitrov Çevresi, militanlarına dayak atardı, güne toplu jimnastikle başlanırdı, militanların özel hayatlarına karışılırdı). Bir grup insanın, bir kez bizim tarafımızdan ortaya atıldıktan sonra kendi özerk varlığını sürdüren bir dizi düşünceyi benimsemelerinde etkili olduğum için kendimi suçluyorum. Bu düşünceler olmasaydı, terörizm olmayacaktı. Sözkonusu etkilemeden yalnız biz sorumluyuz. Sonradan "koşullandırmadan arındırma" çalışmalarına katıldım.

1987'de bir şirketin satış müdürü olan, eski NRP üyesi Emma:

Marxist düşüncenin çılgınlığını en ileri noktasına kadar götürdük. Bizim maceramız, sınırına dek götürülmüş bir siyaset mantığının son çiçeği oldu. Ama NRP'nin belli hedeflere yönelik şiddetinin çok sıkı şekilde de-

netlenmesi, daha vahim noktalara kaymayı önledi. Çünkü bu eylemlere girişen bireylere aslında, kötülük yapmalarını önleyen son derece ahlâki bir düşünce yön veriyordu.

Eski goşistlerden pek çoğunun hızla siyasetten uzaklaşması ve partizanca inançlarını yitirmesinde, genellikle ileri bir yaşta meslek hayatına atılmaları da belli bir rol oynadı; meslek edinme "gerçeğe geri dönme" sürecini harekete geçirdiği ölçüde, militan çevrenin dışına çıkmaya yol açıyordu.

1985'te eski Maocu Tiennoț Grumbach, Versailles Barosu'nun başkanlığına seçildi:

Siyasi bir kariyer yapabilirdim, bu çok zor olmazdı ama, yaşadığım özgül tarihin dışında bir yola girmekte zorluk çekiyorum. Baro başkanlığına adaylığımı koyduğumda, onlara Adalet'in öbür yüzünü de bildiğimi anlattım -Flins kapısında GP'nin başlattığı bir kavga nedeniyle tutuklanmıştım ama, ben o olaya karışmamıştım. Meslektaşlarım bunları bilerek beni seçtiler. Geçmişimi gizlemedim. Kendimi mesleğime adadım; bu çorbaya tükürmemenin, geçmişe sırtını dönmemenin bir yoluydu. Çalışma hukukunda uzmanlaşan avukatlık bürom çok büyüdü, sayımız on avukata kadar yükseldi, bunun üzerine büroyu ikiye bölmek zorunda kaldık. 1973'te mesleğe başladığımda sekreterim bile yoktu, her şeyi kendim yazardım. Mesleğin normlarına uymak kaçınılmazdı. Yine de büromda altmışsekizli kaldık: Yalnız ücretlileri savunuyoruz, hiç bir işverenin davasını almıyoruz. Avukat ücretlerinden elimize geçen aylık mütevazi bir miktardır ama, büroyu, en iyi işveren avukatlarının bürolarında olduğu gibi modern aygıtlarla donattık, bilgisayara geçtik. Birlikte çalıştığımız personelin çek imzalama yetkisi vardır, saydamlık ilkesine uygun olarak çalışıyoruz. Baro başkanı olabilmek için kurumun gereklerini yerine getirdim, çünkü mesleki planda kabul edilmek benim için önemliydi. Şimdi Versailles Barosu'nu yönetiyorum ve çok şey öğreniyorum.[24] Ama temelde, yirmi yaşlarımın değerlerine bağlı kaldım.

Dünün goşistlerinden pek çoğu, Grumbach gibi, avukat, doktor, mimar, üniversite öğretim üyesi, gazeteci oldular -örneklerini daha önce gördük; ama bunların yanısıra, birçoğu da sosyal hizmetler, kültür hizmetleri gibi alanlarda çalışmaya başladı. İktidarın sokakta olduğunu ilan etmelerinden yirmi yıl sonra, iktidar, doğal olarak, yani planlı bir stratejinin sonucu olarak değil ama, salt demografinin basit yasalarına uygun olarak onların eline geçti. Kalabalık bir kuşağın en başarılıları, iktidarın üst ya da orta kademelerini doldurdular.

Pek çoğu yükseköğrenim görmüş ve geçmişin eylemlerinde yeteneklerini sergilemiş olan bu gençlerin, militanca enerjilerini başka bir alana harcadıklarında, burada da başarılı olmalarında şaşılacak bir yan olmasa gerek.

Bazılarının kazandıkları başarılar göz kamaştırıcı: Bir zamanlar **Gauche pro-**

[24] Tiennot Grumbach, en son olarak, Barbie davasında, Avukat Verger'in karşısında, eski Nazi kasabının kurbanlarının savunmasını üstlendi.

letarienne'in yol arkadaşı olan Marin Karmitz, bugün Fransız sineması içinde saygın bir yer tutuyor. Goşist yılların simge filmi **Coup pour coup** (Darbeye darbe) filminin yöneticisi, bugün odiyovizüel haklarının satın alınmasıyla ilgilenen bir şirkette Suez Finans Şirketi'nin ortağı ve M6 Televizyonu'nun hissedarı olan bir yapımcı ve dağıtımcıdır:

> *Aslında mesleğimde Maocu stratejiyi uyguladım: Merkezi, kenarlardan* ***(marges)*** *yola çıkarak geliştirme stratejisini benimsedim. Tabii bugünün "kenarları" kâr marjlarıdır. Ama toplumumuzun yasası iktidara, karşı-iktidarları ele geçirerek saldırmayı öngörüyor; benim sinemada yaptığım da bu oldu. Basit kâr mantığını reddediyorum. Benim sinema salonlarımda tek geçerli kıstas ticari kıstas değildir. Filmleri seçerken kültürel, hatta ahlâki boyuta ağırlık veriyorum. Yapımcı olarak başarımı, başkalarının redleri üzerine kurdum. Bugün sinema sektöründe dördüncü büyük grubu yönetiyorum.*

Karmitz, July, Kouchner: Bir kuşağın başarı sembolü haline gelen bu adlar, altmışsekizlilerin, isyan dalgasının üzerinde harika bir sörf yaparak bir yerlere ulaştıkları yollu oldukça yaygın bir kanının doğmasına yol açmış. Ama bu kanıyı biraz yumuşatmak gerekiyor. Yer yer star sisteminin parlak yıldızları olmuş kişilerin yanında, geçmişin anonim militanları olup bugün de toplumsal ya da mesleki yaşamlarında, hiç bir özel zafer kazanamamış, hatta, militan geçmişlerinin, meslekleri üzerinde yavaşlatıcı ya da saptırıcı bir etki yaptığı kimbilir kaç kişi var? Hengamenin hayatlarını hepten mahvettiği düşmüşleri ve marjinalleri bir yana bırakıyoruz. Aynı şekilde fabrikaya giren ve orada kalanları (okulda, geri dönme kuralı işlemez), **gerçek** birer işçi, zaman zaman aktif birer sendikacı olanları da bu hesaba katmadık.

Antoine de Gaudemar:

> *Ben çok şanslıydım; olunması gereken yerde oldum, çağımı hiç bir engelleme hissetmeden yaşadım. Benim kuşağım 1968'de yirmi yaşında olma talihine erişti, ama kendilerinden beş ya da altı yaş büyük olanlara göre önemli bir handikapla da karşılaştı. Herşeye karar verilen yaşlarda, parasız pulsuz kaldı. Bizden biraz yaşlı olanlar, eğitimlerini tamamlayacak zamanı buldular, biz ise bu olanaktan yoksun kaldık. Şimdi ortada işsiz güçsüz dolaşan pek çok arkadaşım var, kendilerini toparlamayı beceremediler ve bunun üstesinden hiç bir zaman gelemeyecekler. Pestil haline gelmişler ve acılaşmışlar.*

Bizim yirmi yıla ve binüçyüz sayfaya yayılan bu öykümüzde geçen adlarla kendimizi sınırlayarak, kimlerin bugün nerelere geldiklerine bir göz atmak, okuyucuya bu konuda oldukça açık bir fikir verebilir (baştan görüşme yapmayı seçtiğimiz kişilerin "kahramanlar" oluşu, hemen hepsinin üniversiteden geçmeleri sonucunu veriyor ki bu da, örneğimizin bütün sosyal tabakalar bakımından temsili olmaması demek):

• Prisca Bachelet, UNEF ve UEC militanı, Mayıs-sonrasında kurulan Aktif Savunma örgütünün yöneticilerinden, halen üniversite öğretim üyesi.

"Patronun sana ihtiyacı var; senin ona yok."

"Bu bir devrim değildir, majesteleri, bir değişmedir."
(Nanterre'den graffiti, gönderme de Gaulle'edir)

"Kutsal: İşte düşman."

"Herşeyi, hemen istiyoruz."

• Phiippe Barret, Ecole Normale mezunu, GP'nin eski sayman, halen Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi.
• Jean-François Bizot, kimya mühendisi, eski Vietnam dergisini çıkaranlardan, halen **l'Evénement du Jeudi**'nin redaksiyon şefi.
• Jacques Broyelle, Ecole Normale mezunu, UJC(ml)'nin kurucusu, "Vietnam için bir gemi" eylemini başlatanlardan, halen **Valeurs actuelles** dergisinde gazeteci.
• Michel-Antoine Burnier, Siyasal Bilgiler'den mezun, UEC'nin eski militanı, halen **Actuel**'de şef redaktör.
• Michel Butel, UEC'in eski militanı, yazar, gelip geçici dergiler çıkarır.
• Gilbert Castro, GP'nin eski yöneticisi, maden mühendisi, **Cellüloid** adlı, kendi plak üretim şirketini yönetiyor.
• Roland Castro, UEC, ardından UJC(ml) ve VLR militanı, mimar.
• Hervé Chabalier, eski JCR militanı, Sygma-Television şirketinin yöneticisi.
• Régis Debray, Ecole Normale mezunu, Che'nin eski yoldaşı, halen Danıştay'da dilekçe komisyonu üyesi ve Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın danışmanı.
• René Frydman, UEC eski militanı, Mao sempatizanı, MLAC militanı, 1982'de eski Troçkist Jacques Testard'la birlikte ilk Fransız tüp bebeğini dünyaya getirdi.
• Antoine de Gaudemar, eski GP yöneticisi, **Liberation**'da kitaplar bölümünü yönetiyor.
• Alain Geismar, maden mühendisi, üniversite asistanı, GP'nin eski yöneticisi, halen iki eski arkadaşı, Jean Schiavo ve Bernard Liscia ile birlikte bir bilgisayar şirketiyle ilgileniyor.
• André Glucksmann, eski GP militanı, filozof, yazar.
• Tiennot Grumbach, eski UEC ve UJC(ml) militanı, VLR'nin kurucusu, avukat.
• Guy Hocquenghem, Ecole Normale mezunu, eski JCR militanı, FHAR'ın kurucusu, yazar.
• Christian Jambet, eski GP militanı, **la Cause du Peuple**'ün redaktörü, edebiyat fakültesi mezunu, üniversite öğretim üyesi.
• Serge July, UEC, UNEF, GP eski militanı, **Libération**'un yöneticisi.
• Pierre Kahn, UEC eski genel sekreteri, psikanalist.

• Bernard Kouchner, UEC eski militanı, Dünya Doktorları Örgütü'nün kurucusu, hekim.
• Marc Kravetz, eski UNEF'li, **Libération**'un Dış haberler Servisi şefi.
• Alain Krivine, tarih mezunu, **Ligue Communiste Revolutionnaire**'in (Devrimci Komünist Ligi) yöneticisi.
• Guy Lardreau, eski GP militanı, felsefe profesörü.
• Jean-Pierre Le Dantec, mühendis, eski Maocu, eski **la Cause du peuple** yöneticisi, halen Villette Mimarlık Okulu'nun yöneticilerinden biri.
• Benny Lévy, eski GP şefi, Sartre'ın eski sekreteri, Ecole Normale mezunu, üniversite öğretim üyesi.
• Tony Lévy, eski GP yöneticisi, matematikçi.
• Nicole Linhart, eski GP militanı, biyoloji dalında araştırmacı.
• Robert Linhard, UJC(ml)'in kurucusu, j'**Accuse**'ün yöneticisi, halen sosyal bilimlerde araştırmacı.
• Jacques-Alain Miller, eski UEC ve GP militanı, psikanalist.
• Judith Miller, eski GP militanı, öğretim üyesi.
• Gerard Miller, eski GP militanı, psikanalist.
• Liane Mozére, eski UEC ve UNEF militanı, sosyolog.
• Jean-Louis Peninou, eski UNEF'li, **Cahiers du Mai** dergisini çıkaranlardan, **Libération**'un yazı işleri sorumlusu.
• Françoise Picq, eski VLR ve MLF militanı, siyasal bilimler öğretim üyesi.
• Jeanette Pienkny, eski UEC militanı, arşivci.
• Jacques Rémy, UNEF'in eski güvenlik sorumlusu, INRA'da araştırmacı.
• Jean-Paul Ribes, eski Maocu, eski **Actuel** gazetecisi, halen **Express-Aujourd'hui**'nin yayın yönetmeni yardımcısı.
• Nadja Ringart, eski VLR ve MFL militanı, sosyolog.
• Olivier Rolin, Ecole Normale mezunu, eski NRP şefi, yazar ve yayıncı.
• Jean-Marc Salmon, eski UNEF'li, eski GP militanı, halen New York'ta Fransız kitaplarının dağıtım işinde.
• Jean Schalit, eski UEC militanı, **Action**'un kurucusu, Hachette Grubu için yeni bir gazete hazırlamakta.
• André Sénik, eski UEC militanı, felsefede öğretim üyesi.
• Didier Truchot, eski Maocu, IPSOS Enstitüsü'nün yöneticisi.
• Jean-Claude Vernier, eski GP militanı, APL'nin kurucusu, bilgiişlem dalında çalışıyor.
• Henri Weber, eski **Ligue Communiste** yöneticisi, üniversite öğretim üyesi.

Bu listede ölmüş olanlar yer almıyor.

Eski UEC, **Clarté** ve **Action** militanı, Frédéric Bon, siyasal bilimlerde Fransa'nın önde gelen adlarından biri olduğu sırada, 1987'de bir hastalığa yenildi. Cenaze töreninde ilk sırada yer alanlar, tıpkı, onbeş yıl önce Alain Forner'in cenazesinde de olduğu gibi, "İtalyan" denilen UEC ulusal bürosu üyeleriydi; Pierre Kahn, André Sénik, Jean Schalit, Bernard Kouchner, Henri Vacquin ve Bon'un kuzeni ve **alter egosu** (öbür kimliği) olan Michel-Antoine Burnier.

Ecole Normale mezunu, UJC(ml)'in kurucularından, Renault'da işçi olarak

çalışan, GP militanı Christian Riss, bir gösteri sonunda boğazına isabet eden ve hayatına mal olabilecek bir kurşun yarası alışından günü gününe tam on yıl sonra, dağa tırmanırken öldü. Yaralandıktan sonra hep "tecilli yaşıyorum" derdi.

Goldman'ın arkadaşı (kızkardeşiyle evlenmişti), Butel'in dublörü, amfilerin çığırtkanı ve UNEF güvenlik servisinin yumrukçusu, her zaman çılgınca araba kullanan Yves Janin, tüm kazalar gibi aptalca bir kazada öldü.

Çocukluk arkadaşı Michel Butel:

> *Havaalanına gelip, beni Cevennes'deki evine götürecekti. Yanımda ondan yirmi kez sözettiğim çocuklarım vardı. Uçak indiğinde havaalanında değildi. Çocuklarıma; "Hep aynı, 'Gelirim' demişse mutlaka gelmez." dedim. Çok ağır bir kaza geçirmiş. Bacağından yaralıydı, ama bir damar tıkanmasından öldü. Gençken aramızda sık sık intihardan söz ederdik. Ona hep bir gün beynimi dağıtacağımı söylerdim. O da bana; "Ben hiç bir zaman intihar etmeyeceğm. Benim 'intiharım' budalaca bir davranış olacak" derdi.*

Eski JEC yöneticisi, eski Ulusal Vietnam Komitesi militanı, 1968'den sonra Renault'da işçi olarak çalışmaya başlayan, GP'ye bağlı eski "kavga komitesi" üyesi Nicolas Boulte, militanlık dönemini kapattıktan sonra kamyon şoförü olmuştu. Ağır aracının şoför mahallini Artaud'nun eserleriyle kaplamıştı. 10 Mayıs 1975'te ölüm haberini yazarak **le Monde**'a gönderdi:

> *Bizden, Nicolas Boulte'un kendini isteyerek,*
> *ne yaptığının bilincinde olarak öldürdüğünü,*
> *duyurmamız istendi. "Ruhun huzur bulmasından, kaybının büyük olduğunu anlıyoruz." (Hegel)*

Haber gazetede çıktığında Boulte intihar etmişti.

Mayıs 1968'in liseli önderi, Lig yöneticisi, güvenlik sorumlusu, 21 Haziran 1973 gösterisinin düzenleyicisi Michel Récanati, 23 Mart 1978'de kendini bir trenin altına attı. Récanati'nin ailesinin sadece Michel'in kaybolduğunu söylediği arkadaşı Romain Goupil üç yıl boyunca onu aradı. Bütün topluluklara uğradı, hatta onun bir yük gemisine tayfa girdiğini düşündü. Sonunda günün birinde gerçeği öğrendi. Ve ölen dostunun anısına bir film yapmaya karar verdi; bu film, Goupil'in "Réca"dan aldığı son mektupla biter:

> *Romain,*
> *Hayatımda çok acı çektim, gerçekten, derinden, büyük acılar çektim. Bugün hâlâ anlamaya çalıştığım nedenlerle, sevme, gülme kendimi kapıp koyuverme konularında güçlüklerim oldu. Kimseye belli etmeden bunca acı çekilince, bilinçaltı bile çekilen acıların nedenlerini unuttuğunda insanın elinde yalnız iki savunma yolu kalır: Ölüm ya da oyun, yani tiyatro. Benim oyunum, benim tiyatrom, hep en güçlü, en iyi, militanlıkta en fazla fiziki ya da manevi riski alan olmaktı. Ve günün birinde zırhım*

> *parçalandı, beni koruyamaz oldu. 21 Haziran 1973'ün ertesinde, iki aylık gizlenme, sürgün ve hapisten sonra oldu bu. Özgürlüğüme kavuşur kavuşmaz, herşeye sıfırdan başlamak istedim, herşeyi, ailemi, dostlarımı, kendimi, yeniden keşfetmek istedim... Sakın, bir saniye bile intiharı, kendimi yok etmek istediğimi düşünme. İnanılmaz bir yaşama hırsıyla doluyum.*

Romain Goupil'in filmi, **Mourir à trente ans** (Otuz yaşında ölmek) 1982 Cannes Film Festivali'nde altın kamera ödülünü aldı.

Ölümü seçenlerin bu davranışını, militanlık bunalımıyla açıklamak istemek hayasızlık olur. Bu davranış onlara aittir. Forner, Boulte, Récanati ve Roland Geggenbach gibi başkaları, zaaflarla acıların içiçe geçtiği o karanlık bölgenin mi bilincine varmışlardı? Mahrem olana gösterilmesi gereken saygının dayattığı resmiyetin ardına sığınarak, onların hayatında bir dönem, politikanın her şeye baskın çıktığını söylemekle yetinelim. Ve onlar, kendi gözlerinde angajman bütün anlamını yitirdiğinde çekip gitmeyi yeğlediler.

Yahudi, devrimci, gerilla, gangster, yazar, 1974'te iki kadın eczacıyı öldürmek suçundan hayat boyu hapse mahkum edilen, 1976'da aynı suçlardan beraat eden Pierre Goldman, 20 Eylül 1979'da öldürüldü. Ertesi gün Serge July **Libération**'da şunları yazdı:

> *Kendine özgü kabalığı, bütünlüğü, sanki tek bir parçadan yapılmış gibi haliyle Goldman, aramızdaki en saf kişiydi. Hayaletlerini sonuna dek kovalayan biriydi. Fantazmlarının sonuna dek giden biriydi. Başkaları için bunlar, edebi temalardı. Onun için ise birer yaraydı. Yine başkaları için bir salon teması olan şeyler onun için bir trajediydi... 68'den önce gerilladan konuşurduk: O küçük bir grupla birlikte gerilla savaşına gitti. Kendimizinki bile olsa, bir devrime kalkışmanın umutsuzluğu içinde, eylem istediğimizden sanki bir suçmuş gibi söz ederdik. Pierre, eline silahı alıp saldırıya geçti. Ve biz, biz onu seyrediyorduk. O ise, uzaktan uzağa ve belki de, bizim her şeyden çok, girişeceği serüvenden yitik çıkmaktan korkan kuşağımızın ufkunda nelerin yattığını araştırdığını bilmeden, bunu gerçekleştirdi.*

O zamandan beri, güven duyuyor olmalısın, Serge. Senin kuşağın ne yitik, ne de bitmiş bir kuşak. Goldman Fresnes'deki hücresinden Régis Debray'e şöyle yazmıştı:

"Göreceksin Régis, bir gün, altmışlı yıllarda yirmi yaşında olduğumuz için mutlu olacağız."

BİTİŞ

METİNLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

İtiraf edelim: Bu çalışmayı sonuçlandırmayı pek istemiyoruz. Daha doğrusu, anketimizin sonuçlarını sunmakla herşeyi söylediğimizi, tarihten çıkarılacak ders-

"Normale dönüş..."

"Burjuvazinin tek zevki bütün zevklerin düzeyini düşürmektir"
(Assas Hukuk Fakültesi anfisinden graffiti)

"Aşk yaptıkça, devrim yapasım; devrim yaptıkça aşk yapasım geliyor."

---

lerin bu metnin satırlarında ve satır aralarında saklı olduğunu, bu yüzden ayrıca bir sonuç çıkarmanın örtüşmeleri ayıklayarak indirgemeciliğe dönüşeceği ya da en azından gereksiz bir tekrarlama olacağını, sivrilikleri belli bir retorik/teorik çerçeveye uygun olarak törpülemekten öte bir işe yaramayacağını düşünüyoruz. Yeni teknolojilerin diline öykünerek, anket çalışmasının bir "karşılıklı etkilenme" çalışması olduğunu söyleyelim.

Ön hazırlıkları ve meyveleriyle 1968 Mayıs'ı, kamuoyu yoklamalarının ortaya koyduğu gibi, Fransızların gözünde İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yaşanan en önemli olay olmakla birlikte, pek çok "korporatizmi" de rahatsız etmiştir. Alt sınıfların gerçek eski tüfekleri, ortalığı birtakım salon stratejistlerinin doldurmasından rahatsızdırlar. "Hıristiyanlar", siyasi ve sosyal hayatı, komünist kültürün bu denli şekillendirebilmesine hayıflanmaktadırlar. Aynı kuşaktan, o dönemi olaylara pek bulaşmadan, çok angaje olmadan geçiren pek çok kişi de bugün, bu peygamberce öngörülerinden bir övünç payı mı çıkarsınlar, yoksa kendi fazlasıyla renksiz yolculuklarından mahçup mu olsunlar, tam kestiremiyorlar.

Partiler arasında da aynı rahatsızlık görülüyor. Sağ çok korktu ve bu korkusunu açıkça ilan etti. Sol da korktu ama, o korkusunu başka terimlerle itiraf etmeye çalıştı.

Altmışsekizlilerin çocuklarına gelince, onlar anneleriyle babalarının kendi yaşlarındaki hallerini, içi geçmiş hippiler hayal ediyorlar ki bu, olayı biraz karikatürleştirmekle birlikte çok da doğal.

Bazı eski goşistler, haklı olarak, gözlerin onlara dikilmesinden rahatsız oluyorlar. Artık eskide kalmış olmasına rağmen, hâlâ sürdürülen klan rekabetlerini bir yana bırakalım. Bazı tanıklıkların ortaya koyduğu gibi onları asıl yaralayan, "July-karşıtı sendrom" diyebileceğimiz şey.

Genel olarak, 68'leri yaşamış olanlara militanlık deneyiminin kazandırdıkları, belli bir bilgi birikimi ve özellikle bazı özgün teknikler-kamuoyu önünde duyulan rahatlık, hitabet sanatı, sentez yeteneği, hareketlilik, çatışmayla başedebilirdik... gibi. O yıllarda, "Vahşi Üniversite" gerçekten resmi üniversiteyle rekabet etmişti. Yine de, hep ünlü birkaç örneğe yaslanarak, magazin basınının

yaydığı basmakalıp görüşün aksine, çok az kişi, eskiden karşı çıktıkları şeyleri doğrudan kariyerlerinde yükselmenin bir aracı yaptı. Büyük çoğunluk, geçmeleri gereken sınavları erteledi, veremediler ya da sınavlara girmekten hepten vazgeçtiler.

Sahip oldukları sosyal profile bakılarak (kahramanlarımızın hepsinin üniversitelerden geçtiğini hatırlayalım), 68'i yaşamasalardı da yine aynı yerlere, belki daha genç bir yaşta gelebileceklerini, hatta daha ileriye gitmiş olabileceklerini tahmin etmek mümkün. Tabii ki bütün altmışsekizliler, gazete yazı işleri müdürü, başarılı patron ya da devlet danışmanı olmadılar, ama aralarında pek çok profesör, dernek kurucusu, kültürel hayatta etkin olan ya da çeşitli girişimlerin yürütme kurullarında yer alan kişi var.

O zamanki angajmanlarının "ciddiliği" üzerinde ne kadar durulsa yeridir. Aynı şekilde bunun sonucu olarak aldıkları insani "darbe" de gözardı edilmemeli. Çoğunlukla en ateşli, en içten olanlar, hayatlarının gidişini köklü biçimde değiştirdiler. Bunlar genellikle ün kazanmadılar, televizyon platolarına çağrılanlar onlar değil. Normal-dışı bir yolda ilerlemenin zenginliklerini ve yaralarını ağırbaşlı ya da engellenmiş (**früstre**) bir anonimlik içinde yaşamaktalar. Bazan çok umut verici görünen, kişisel ilerleme vaadlerini ziyan etmişler. Onun için, aralarından bazılarının ilerleyişini belli bir öfkeyle izlemeleri pek de şaşırtıcı değil.

Öte yandan, olağanüstü bir sosyal başarının kazanıldığı, militanlık sermayesinin iktidar ürettiği yerler, iletişimle ilgili sektörler. **Actuel**'in "babaları"ndan Michel-Antoine Burnier, bu olguyu iki büyük nedene bağlıyor. Devrimci angajman dolayımından geçmenin, öncelikle, belli bir hedef konusunda yoğunlaşma yeteneği, ikinci olarak da, uç solun serüvenlerinin bile yokedemediği, geniş bir ilişkiler ağı yarattığını belirliyor. Meslekleri, böylesi bir birikimden yararlanmayı mümkün kılanlar, ki basın, milli eğitim ya da idareye kıyasla bunun en elverişli olduğu alandır, bu işten "kârlı" çıkmıştır.

Ne var ki, bu sektöre girenler bir azınlıktır. Görüşmelerimiz sırasında Serge July'nin uyardığına tanık olduğumuz düşmanca fantazmlar, July'nin bir yandan, sözkonusu kuşağın kendisini özdeşleştirdiği değerleri taşıdığını, ama diğer yandan da, a-tipik, neredeyse kabul edilmesi olanaksız bir sosyal görüntü sunduğunu göstermektedir. Tanıklarımıza göre July'nin "ihaneti"nin nedeni ne militan bir dergiyi ulus çapında bir gazeteye dönüştürmesi, ne orada modaya uygun başyazılar yazması ne de hatta, **Libération**'a mesleki uzmanlaşma ile reklamı sokmasıdır. July, o bedeli olmayan şeye, fedakârlık ahlâkına bir bedel biçip ona sahip çıkan ender kişilerden biri -ama ne kadar dikkat çekici biri- olduğu için rahatsız ediyor. Onun için de amblem niteliği kazanmış ve bir karşıt-model olmuş.

68 Mayıs'ının değişik ve/veya karanlık kalmış yönlerine geri dönüp bakmanın (**flash-back**) çok çeşitli tedirginlikler yaratmasına şaşırmamalı. Ama bir kez bu evre geçilince, bizi sonuç çıkarma konusundaki ilk tepkimizi aşmaya ve birkaç genel sonuca varmaya zorlayan, yalın, yalın olduğu ölçüde de anlamlı bir soruyu cevaplamak durumunda kalıyoruz: Bizim yaptığımız türden bir grup port-

resi, yalnız artık devrini doldurmuş bir traji-komedinin aktörlerini ilgilendiren, narsistik bir fotograf olarak kalmaya mahkum mudur yoksa, daha geniş bir alanı kapsayan, başkalarına aktarılabilir bir ders çıkarmaya olanak veren bir yanı var mıdır?

Eğer ilk varsayımı benimsemiş olsaydık, bizim de suç ortağı olduğumuz bu geçmişe, kaçamak bir göz atma uğruna binüçyüz sayfalık bir kitap yazmazdık. Barikatlar baharı ve sonrasıyla ilgili olarak benimsenen iki birbirinin zıddı tavır bize çok kısır görünüyor. Bunlardan birisi, geçmişte olduğu gibi bugün de, kavgada ağzı iyi laf yapanların takındığı, geçmişte demokrasinin en keskin karşıtları oldukları için, bugün onun en iyi savunucusu olduklarını ileri sürenlerin tavrı. Diğeri ise, sorunun nesnesini, daha incelemeden, şüpheyi çeken bir acelecilikle bir yana iten ve toplumu altüst eden çılgın soluğun hiçbir kalıcı mesajı olamayacağını, ondan hiçbir ders çıkarılamayacağını ileri sürenlerin tavrı.

Biz, her şey ve hiçbir şey, diyen bu iki söylem arasında, daha serinkanlı ve daha zengin bir değerlendirme yapılabilecek bir alan bulunduğunu düşünüyoruz. Bu, anketi yapanların keyfi bir değerlendirmesi değil, anketin ortaya koyduğu bir sonuçtur. Kendi kişisel ruh durumlarımızı, bizden çok daha yetkin olan tanıklarımızın sözlerinin yerine koymadığımız için hayıflanıyormuş gibi yapanları umursamıyoruz. Aynı şekilde, Alain Krivine'in kendini -ki sözlerine, tüm öbür tanıklarımız gibi sonuna dek saygılı idik- bir Flaubert kahramanı kadar iyi ifade edemediğine şaşıranlar da umurumuzda değil...

Sorumuza geri dönersek, Mao kültünün, **Torchon blue**'ün şiirlerinin, mihferli polislerin müdahale ettiği gösterilerin, içten içe duyulan bir endişe dışında, açık seçik hiç bir şey ifade etmediği Fransızların çoğunluğunu, UEC'in ikilemleri, Bénny Lévy'nin ordan oraya yaptığı yolculuklar, VLR'nin psiko-dramları, yeni doğmakta olan MLF'in (Kadınların Kurtuluşu Hareketi) genel kurulları, Lig'in Leninizmi, Jean-François Bizot'nun karşıt-kültürü ya da liselilerin patlaması neden ilgilendirseydi ki?

Şundan: Goşist hareketler, toplumun bütününü, **kesin olarak** etkileyen değişmeleri, kopmaları, abartarak yaşadılar ve taşıdılar. Bu çılgın serüveni, bir avuç romantik küçük burjuvanın n'inci kez, geçici bir heyecanın peşine takıldığı ve sonra, yerini başka sivilceli gençlere bırakmak üzere, biraz geç de olsa yerli yerine döndüğü bir maceraya indirgeme eğilimi çok kuvvetli.

Bu tarihi, anektoda indirgeyen önemli bir yanılgıdır. Burada ilginç olan, binlerce, birbirinden kopuk ve renkli sıçrama ile bütün bir dünyanın -ve geri çevrilemeyecek bir biçimde değişmesidir.

Hareketin başlangıç noktasındaki en temel olgu, bu genç insanların daha önce yaşanmamış ve etkileri yavaş yavaş ortaya çıkan bir deneyimi **savaş bitti**[25] deneyimini yaşamış olmalarıdır. Üstümüzde gezinen jeo-stratejik tehditler ne olursa olsun, bundan böyle savaş düşüncemiz, savaş deyince aklımıza gelenler, hatta savaş pratiğinin kendisi, bir daha hiç, bundan önce oldukları gibi olmaya-

[25] 68 kuşağını etkileyen sinemacılardan Alain Renais'nin İspanya İç Savaşı ile ilgili filminin adıdır.

caklar. Bu, başkalarıyla ve kendi aramızdaki savaşların her ikisi için de geçerli olan bir kopuştur.

Altmışlı yılların kuşağı, savaşla (Dünya Savaşı) doğdu, yeni bir savaşın endişesi içinde büyüdü (soğuk savaş yılları), gençliğe ilk adımını, amaçları ve yöntemleri demokrasinin kazanımlarıyla çelişik görünen bir savaştan (Cezayir Savaşı) etkilenerek attı. Altmışların ortalarında yükseköğrenimlerini tamamlamakta olan genç yetişkinler, korkunç bir düşünceyle hesaplaşmak durumunda kaldılar: Dünya Savaşı Müttefiklerin zaferiyle sonuçlandı, ama bu zafer "doğal" uzantısı olması gereken şeyi -sosyal adaleti sağlamadı; öte yandan "iğrenç yaratığı" altetmiş olanlar, kökü kazınan düşmana yaraşır davranışları kendileri de yapabildiler; işkence yaptılar, sürgüne gönderdiler, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkını reddettiler.

İşte bu saptama oğulların, babalarını (direndiler mi, işbirlikçi miydiler, cesur muydular, korkak mıydılar?) ve kendilerini (onların cesaretine erişebilecek miyim, onların edilgenliğini bağışlatabilecek miyim?) sorgulamalarına yol açtı. Cezayir'de ateşkes'in imzalanmasını izleyen sakin yıllarda, yavaş yavaş Georges Perec'in ünlü, **Şeyler (Choses,** 1965 Renaudot Ödülü) romanında eleştirdiği kalıba girmeyi reddeden gençler, ya yarım kalmış kavgayı yeni bir kıtada sürdürmenin ya da gelişmiş ülkelerde, haklı bir iç savaşın koşullarını bir araya getirmenin düşünü görmeye başladılar.

Bu amaçla, el altında bulunan tek örgüte, Fransız Komünist Partisi'ne girerek onu "devrimci" bir aygıta dönüştürmeyi denediler. Stalincilerce hemen dışlanınca, bu engeli aşmak ve onun yanısıra örgütlenmek (Troçkistler küçük bir parti kurarak, Çin yanlıları Kültür Devrimi'ni mitleştirerek) istediler. Althusser, Gramsci ya da Sartre okuyan, ilerici Hıristiyan ya da anarşist olan bu gençlerin içini bir tür **meşru olmama kompleksi,** piçlik yazgısı kemiriyordu: "Revizo"ların ninnilerine ve "bürokratlar"ın cenderesine rağmen, günün birinde onların isyanını duyup harekete geçebilecek olan tek kurtarıcı, kökeni ve yazgısı gereği anti-kapitalist olan işçi sınıfı olabilirdi.

Bu sadece, Fransızları ilgilendiren, Fransızlar arası bir mesele değildi. Latin Amerika'da, gerilla savaşı başlıyordu. Volkanın tepesinde, kumandan Guevara'nın karizmatik kişiliği durmaktaydı. Havana yeni - Mekke olmuştu ve eski dünyanın, "şeker üzerinde esen kasırga"nın cazibesine kapılmış hacılarını, devrimcilerin Babil kulesine dönen eski saraylarına doğru çekiyordu. Başkaları gözlerini Pekin'e çevirmişlerdi. Büyük Dümencibaşı onlara göre, kızıl muhafızlarını parti aygıtının üstüne salarak kitle demokrasisini yeniden icadediyordu. Fırtınaların yakında, kuşatılmış ve güçten düşmüş Avrupa'yı ve hatta neden olmasın, çağdaş Babil olan Birleşik Devletler'i kasıp kavurmaya başlayacağı kesindi.

B 52'lerin Vietnam'ın pirinç tarlalarını topa tuttuğu sırada, Berkley'den, Berlin'e kadar her yerde, tek bir çıkar yol bulunduğu görüşü üzerinde birleşildi: **Sistemden çıkılmadan,** kopuş gerçekleşmeden hiçbir şey yapmak mümkün değildi.

"Mayıs 68: Uzun süreli bir mücadelenin başlangıcı."

"Altın çağı, altının egemen olmadığı çağdı. Para her zaman çamurdur."
(Odeon'un fuayesinden graffiti)

"Hayalgücü iktidara!"

"Devrim yapılır, oylanmaz."

Anti-kapitalizm ve onun uluslararası uzantısı olan anti-emperyalizm haklı bir iç savaşın, hem aracı hem de amacı olarak görülüyordu. Sistem içinde varolmayı uzatan, yumuşatan, kolaylaştıran herşey, zorunlu olan son saldırının ertelenmesine neden olmaktaydı. "Allahtan" işverenler pazarlık yapmayı reddetmekte, büyümenin meyveleri bir skandal sayılabilecek kadar kötü bölüşülmekteydi; iktidar yönetilenlere tepeden bakmakta ve kaba davranmaktaydı; bilgi kısıtlanıyordu, üniversite kendi içinde patlamaya hazır bir hale gelmişti. "Formel özgürlüklerin", "burjuva özgürlüklerinin" gerçek özgürlükleri, yani kapitalizm sonrasının özgürlüklerini sağlayamayacağına kesin gözüyle bakılıyordu.

Siyaset terimleri sözlüğü, "militan" sözcüğünden başlayarak, sonsuz bir kavga anlamını kazanmıştı. Savaşın çocukları, sonunda savaşı, kendi savaşlarını yaşayacaklardı.

1968 Mayıs'ı, dar anlamda, bir rastlantının ürünü olan o "ilahi sürpriz", sonunda bir paradoks doğurdu: Başkaldırı ne bir devrime ne de hatta bir reforma yol açmıştı. Bir ay boyunca taraflar, sanki bir savaş yaşanıyormuş gibi hareket etmişlerdi, ama bundan hiç bir politik sonuç çıkmadı. Öyleyse?.. Olan bitene, ufak tefek olaylar, bir oyunun hamleleri ya da uçup gitmeye mahkum bir duman gözüyle bakılabilir miydi? Bu işi fazla basitleştirmek olur.

Mayıs konusundaki ilk yanlış anlama, ilk günlerin emprovizasyonlarından kaynaklandı. Kendiliğindenci, liberter, düşük düzeyde siyasallaşmış, bireyci, çağdaşlaştırıcı ve belirli bir projesi bulunmayan bir akım, birden kendini "profesyonel" goşizmin özü diyebileceğimiz bir şeyle sarmalanmış buldu: UEC krizinden, JEC'den, UNEF'ten kaçıp kurtulmuş olan bir grup insan, kendi miraslarını, arkaizmlerini, kendilerini bunlarla hiç özdeşleştiremeyen ama, bu eski örgütlerden kopmuş kişilerin aracılığına acilen ihtiyaç duyan harekete aşıladılar.

Bu vesileyle iki farklı gençlik kesimi birbirleriyle ilk kez karşılaştılar. Üniversite öğrencileri -ki artık, "demografik patlama"nın yardımıyla, zengin babaların şımarık oğlu kimliğini taşımıyorlardı- üniversitenin alışılagelmiş rutinine karşı çıkıyor ama, ideoloji batağında debelenmekten de kurtulamıyorlardı. Öbür, Ed-

gar Morin'in "ye-ye kuşağı" diye vaftiz ettiği, "demografik patlama"nın ürünü olan gençlik kesimi ise, her şeyden önce, aile kıskacını gevşetmeyi, kendine özgü pazarıyla piyasaya girmeyi, kendini özerk bir özne olarak ilan etmeyi amaçlıyordu. Bunların hiç, gayrımeşruluk, piçlik kompleksi gibi bir dertleri yoktu.

İki kesimin buluşmaları bir zorunluluktan doğdu: İkincilerin sözcülere ihtiyacı vardı, birinciler onlara bunu sağladılar; birincilerin isteği, adına konuşacakları bir işçi sınıfı bulmaktı, ikinciler (en azından onların proleter kesimini oluşturan genç işçiler) onlara bunu sağladılar. İki kesimin birbirleriyle kaynaşmalarını, daha önceden bilinmeyen bir şeyi keşfetmeleri sağladı: İlk gençliği, **uzatmalı adolesansı** yitirmekten, yetişkinlerin dünyasıyla bütünleşmekten, kendi başına varolan bir güç olmaktan vazgeçmekten duyulan narsistik korku. Bütün bu gençlerin, genç kalma, gençliği ilelebet sürdürme gibi "vahşi" ya da "barbarca" bir tutkuları vardı.

Mayıs konusundaki ikinci yanlış anlama bu örtüşmeden kaynaklandı. "Bu yalnız bir başlangıç...", Genel Prova, Uzun Yürüyüş başladı, çözümlemeleri, devrim öncesi bir durum yaşandığına dair yanılgı **(fiksiyon),** meydan savaşının yakın, hatta patladı patlayacak olduğu konusundaki neredeyse kesin kanı, savaş fantazmlarını doruk noktasına tırmandırdı. Aslında bir yandan, okuldan başlayarak yüzlerce yeni tartışma alanı açılmakta iken, bir yandan da kullanılan dile ve eylemlere daha önce hiç olmadığı kadar uvriyerist ve popülist bir ton hakim oldu. Fransa birden yoksulları, göçmenleri, mahpusları, işsiz güçsüzleri, dışlanmışları, delileri konusunda sorgulanır olmuştu. Ne var ki, bu sorgulamanın dış görünümü, daha doğrusu sözdizimi **(sentaksı),** gerilerden gelen, büyülü sözlere dayalı, kaba ve şiddet içeren bir siyasal cephanelikten ödünç alınmıştı.

Ayrıca bu şiddet, herşeye kulaklarını tıkamış, inatçı, tutarsız, korkmuş ve savunmaya geçmiş bir iktidarın baskılarından, katılıklarından da besleniyordu. Jacques Chaban-Delmas "yeni toplum"dan dem vururken, Raymond Marcellin, "kökü dışarda yıkıcılar"ın oyununu bozmaktan sözetmekteydi. Siyasi ve sosyal ilişkilerin kaba bir cepheleşme halinde olduğunu görmek için o sırada yayınlanan günlük gazetelerin yeniden okunmasında yarar vardır. Ortada zırhların, ortaçağ tenekelerinin gürültüsünden geçilmez bir hal, havada barut, kan ve nefret kokusu vardı.

Tabii bir bayram havası da... Goşizm kendi içinde, geçerken bir ucundan değdiği çeşitli odakları harekete geçirmiş, giderek onların etkisine girmiştir. Üç yıl gibi kısa bir süre içinde, küçük grup mantığı, bu selin altında kalıp aşılır. İkincil denilen cepheler birincil cephe olur. Cezaevleri ve yargı sistemi, hastaneler ve oralara kapatılma olayı, okul ve okullara girişteki seçmecilik, aile ve eğitim, şehir ve çevre, başlıca taleplerin üretildiği alanlara dönüşür.

Farklı olma hakkı, dayanışma içinde olan bir toplulukta "ben" deme hakkı, yavaş yavaş önce, kendini mücadeleye adamış bir topluluk içinde erime, inkâr etme arayışı kadar, sonra da ondan daha önemli görünmeye başlar. Farklı bir varolma tarzını deneysel yoldan oluşturma, örneğin komünler kur-

ma, vaadedilmiş gelecekleri beklemekten daha çekici gelmektedir, artık. "Yapmak", **"Ne yapmalı?"**nın yerini alır.

Savaş söylemini terketmede en ileri giden, başlangıç aşamasındaki (kendi de rakip kiliselere bölünüp kemikleşmeden öncesinin) kadınların kurtuluş hareketidir. Kadın hareketi bunu, bir toplumsal kategoriye, kadınlara (ki öbür kurulu gruplar, kadın hareketini bu şekilde sınıflandırma, böylelikle de önemsizleştirme gayreti içindeydiler) özgü bir tavır olarak değil, bütün öbür grupları, partizanlığın dar sınırları içinde kaldıkları için eleştiren, önceden varolan siyasi programlara bir yenisini ekleme savında olmayan, buna karşılık doğrudan doğruya bir program içinde düşünme alışkanlığının kendisine, duygusuz, "kuru" laflara, görev dağılımındaki hiyerarşiye, yetki devrine karşı çıkıp bunların değişmesini öngören bir hareket olarak savunuyordu. Goşist meclislerde, zevkten söz edilirdi; ve işte şimdi, o bulunmaz devrimin içinde, devrim gerçekleşiyordu.

En "katı" grup olan **Gauche proletarienne**'in Maoculari, geriye dönüşü olmayan noktaya, ilk ölüm olayından, Pierre Overnay'in 1972'de öldürülmesinden sonra vardılar. Bénny Lévy ve GP'nin yöneticileri neden, birdenbire, o zamana dek oluşturdukları ve varış yeri burası olan örgütü dağıttılar? Çünkü kendilerine koydukları son engel, "kitlelerin" özlemlerinin dışına çıkmamaktı. Çünkü, artık varılan aşamadaki tek seçenekler, terörizmin tırmanması ya da kendi kendini feshetmek idi. Çünkü Filistinlilerin Münih'te giriştikleri saldırı eylemi, siyasal bağlılıkları yokedilmiş olanların yuvarlanma durumuna geldikleri uçurumun ne olduğunu göstermişti. Ama bütün bunların yanısıra, goşist hareket de nitelik değiştirmişti.

Mayıs'la ilgili yanlış anlamalar dağılmaktaydı.

Bu tarihte önemli olan, ne yalnız, heyecanlı bazı gençlerin, konuşulması gereken şeyleri kendine bile itiraf etmekten kaçındığı için kötürüm olmuş bir toplumun sorunlarını gün ışığına çıkarmalarıdır, ne de o gençlerin, cömert, rengârenk ve tehlikeli kaçamaklarının ardından "bilgeliğe" geri dönebilmiş olmalarıdır.

Önemli olan, 1968 Mayıs'ının ve sonrasının devrimsiz "devrimciler"inin, **geride bıraktıkları her şeyi süpürüp atmaları**[26], bazı izleri silip, yerine yenilerini bırakmalarıdır. Bir bilanço çıkarmaya çalışalım:

• **1968 kuşağı, Komünist Partisi**'ni kesin olarak, gençlikten, aydınlardan ve hatta "işçi sınıfı"nın bir bölümünden **ayırmış, koparmıştır.** FKP'nin gerilemesi, o gün bu gündür, yolundan şaşmadan sürüyor. Mayıs'ta, çetenin hiç de en az "siyasi" kişilerinden biri olmayan Daniel Cohn-Bendit, "François Mitterand için çalışıyoruz" diye dövünüyordu. Haklıydı. Fransız siyasal hayatında güç dağılımı, bundan sonra, yeniden belirlendi.

• Devrim idealini yeniden diriltmeyi denedikten sonra, **1968 kuşağı, yalnız devrim perspektifini tümüyle tasfiye etmekle kalmadı, böyle bir değişme için**

[26] Daha önce değinilen, Piaf'ın şarkısından bir mısradır.

gerekli olan bütün araçları da reddetti: Parti, dogma, demokratik merkeziyetçilik, program. Hiç kuşku yok ki, onlar, devrimci bir idealin harekete geçirdiği son kuşak idiler.

• **1968 kuşağı, bazı unsurlarının bu olasılığın çok yakınına kadar gelmiş olmalarına rağmen, Fransa'da, o kuşağa atfedilen terörist ardıllar yaratmamaya büyük özen gösterdi.** Ve bunu çok bilinçli olarak yaptı. Sonradan ortaya çıkan doğrudan eylemcilik, hatta "otonom" adını alan hareketler, goşizmin kalıntıları değildir. GP'nin bu konudaki görüşü, yani, bu örgütün, teröre kayma eğilimini en fazla taşıyan kişileri, bir tür, **fiksasyon** çıbanı gibi kendine çekmesi ve sembolik şiddetin sınırları içinde tutabilmesi, tehlikenin çok yakınından dönülebilmesine rağmen, bugünden bakıldığında oldukça doğru görünüyor.

• **1968 kuşağı, bir politika modelini tüketmekle yetinmeyerek, bir başka model geliştirdi.** Bu model, hayatı toplumsal alanda değiştirme, "tüm yetkiler devlete" anlayışından ve profesyonellerce yapılan politikanın kaçınılmaz olarak ürettiği kapalılıktan çekinme, şüphe etme üzerine kuruluydu. Zaten, goşizmden geçerek gelenlere, Millet Meclisi'nden çok belediyelerde, parti genel merkezlerinden çok, gönüllü derneklerin yapılarında rastlanıyor olması, bir rastlantı değildir. Onlar politika kavgasını bir zamanlar verdiler, artık politikayla uğraşmıyorlar.

Bu dönüşüm nasıl gerçekleşti? Bunu, bir gün önce hayran oldukları şeyi, ertesi gün yakıp yokeden, aşırı heyecanlıların basmakalıp geri dönüşü olarak görebilir miyiz?

Burada her şeyden önce, bir yıpranma olayından sözetmek gerekir. Pierre Overney'in öldürülüşünden sonra, **Gauche proletarienne,** gücünün, inançlarının, kesin doğrularının sonuna gelmiş, tükenmişti. **"Libidinal"** (kendini yücelten) çıkış yolunu reddediyordu. O zaman, "metafizik" çıkışın dışında bir çaresi kalmıyordu. Kendini o yola, tam zamanında attı. Bu yol ona hâlâ açıktı, çünkü, Fransa'da, İtalya'dan farklı olarak, devlet tehditler savuruyor, buna karşılık işçi dünyası, kısmen bile olsa onları izlemeye eğilimli görünmüyordu; Almanya'dan farklı olarak da, goşist hareketler, toplum hayatından dışlanmış, zorla marjinalliğe itilmiş değildiler. Fransa'da onların çevresini saran oldukça sağlam dost aydınlar çemberi -ki bu yüzden haksız yere eleştirilmişlerdi- gerçek dünya ile aralarındaki bağı kuruyordu.

Öbür olgu, goşistlerin getirdikleri yeniliklerin, siyasal toplumun bazı kesimleri (başta Sosyalist Parti olmak üzere) ve sivil toplumca, kısa sürede ve gerçekten özümsenmesidir. Daha önce sözü edilen dört eksenin dışında, goşizmin elle tutulur bir tortusu kaldıysa, bunlar, kürtaj, okul (goşistlerin bir zamanlar ideolojik uzlaşma diye kötüledikleri pedagoji araştırmaları, bugün, goşistlerin eski hasımlarınca yeniden başlatıldı), kadınlarla erkekler ve ebeveynlerle çocuklar arasındaki ilişkiler (reşit olmamış yurttaşın haklarının genişletilmesi, karşılıklı rıza ile boşanma hakkının tanınması vb...), yaşamın kalitesi, şehirlerin yeniden düzenlenmesi gibi alanlarda görülüyor.

"Özgür bilgilenme..."

"Genel af, egemenlerin genellikle kendi yaptıkları haksızlıkları bağışlamak için aldıkları karardır."

"Her iktidar aldatır. Mutlak iktidar, mutlak olarak aldatır."

Bu hayati buluşmanın gerçekleşmesinde iki olayın önemli etkileri oldu. İlki, Soljenitsin aşamasıydı. Bu olay anti-Stalincileri rahatlattı. Yeni-Stalinciler (Maocular) ise bu olay karşısında, ya evet ya da hayır diyerek tavırlarını belirlemek zorunda kaldılar. Edgar Morin, bu konuda çok yerinde bir deyiş kullanıyor: "Marxizmin büyük dil sürçmesi sonucu çökmesi".[27] Gerçekte olan da buydu. Ortak sol programı imzalayanlardan, komünist olmayan taraf, kavramı kabul etmeden, totalitarizm sözcüğünün etrafında dolanıp, onu çarpıtıp hık mık ederken, eski kızıl muhafızlar, Hukuk Devleti'nin en üst değer olduğunu teslim ederek, sonunda doğru yolu buldular.

Çeşitli mikro-totalitarizmleri denedikten sonra, artık bunların ara sıra da olsa, onlara hatırlatılmasına gerek kalmayacak bir biçimde aşılanmışlardı. Dünyanın herhangi bir yerindeki, herhangi bir ortadoksluğun demokratik çoğulculuğu ezmesi durumunda çatık kaşla, muhaliflere **(disidanlara)** suç ortaklığı edenler, artık, iflasını ya da yozlaştırılışını çok yakından bildikleri hiç bir modele bel bağlamıyorlar (Portekiz onlar için yaşanan son devrim komedisi, Kampuçya da son trajedi oldu). Politika alanıyla sınırlı olarak, tarihle kurdukları, onu geleceği öngörme bilimi olarak görmelerine yolaçan **(eskatoloJik)** bağları kesin biçimde kopardılar, şiirsel ve tehlikeli besin kaynakları olan inançlarını, peygamberliklerini bir daha geri dönülemeyecek bir biçimde terkettiler.

İkinci olay, ekonomik bunalımdır. Bununla bağlantılı olarak çöken, yavaş yavaş eriyip giden anahtar kavram anti-kapitalizm oldu. Ani bir kopuş, sosyal bir ameliyat fikri ufalandı, yok oldu. Eski goşistler, biraz geç de olsa, ama yine de sosyalist yöneticilerden daha erken bir tarihte, "ikinci sol"un düşünürlerince, CFDT'nin otodidaktlarınca ne zamandır ileri sürülen görüşlerde bir doğruluk payı bulunduğunu gördüler: Siyasi yöneticilerin etkili olma marjları düşüktür; gerçek değişikliklerin yapılabilmesi ancak, önceden bu sınırların çok iyi değerlendirilmesiyle mümkündür. Önemli kararlar, Matignon'da, başbakanlık konu-

[27] Morin'in sözcük oyunu, **collapsus** sözüne dayalı. **Collaps** İngilizce'de çökme anlamına, **lapsus** ise, dil sürçmesi anlamına geliyor.

tunda değil, işyerlerine, yaşanılan yerlere, eğitim kurumlarına en yakın noktalarda alınabilir.

Bütün bunlardan açıkça anlaşılacağı gibi, pek çok altmışsekizlinin kendini görece rahat hissettiği dönem, muzaffer, millileştirmeci ve öç alıcı solun iktidar döneminden çok, son Mauroy ya da Laurent Fabius hükümetleri dönemiydi. Tek tek altmışsekizlilerle konuştuğunuzda, bunun bir uslanma, ılımlı liberalizme kaymadan çok, içi boş, kof, büyülü sözlerle, demagojik bir palavracılıktan duyulan bıkkınlığın ifadesi olduğunu görüyorsunuz.

Yeryüzüne geri dönüş sırasında, herhalde en zor olanı, kendine dönüş oldu. Anketimize katılanların yarısından fazlası, Jacques Lacan'ın benzerlerine koşmuştu. Yine bir o kadarı, militanlık devresi kapanır kapanmaz çocuk yaptılar. İflah olmaz iyimserler!.. Birlikte yaşamanın keyfine dair ütopyalar olsun, savaşçı eğilimler olsun, ekonomik büyüme yıllarının sona ermesine direnemediler. Ama, gerçek o ki, Mayıs çocukları, her şey politikadır, tavrını bıraktıktan sonra da, değerlerini değiştirmedikleri gibi, bireylerin ön plana çıktığı ve birbirleriyle çatıştığı bir sosyal pratik içinde bile dayanışma arayışından vazgeçmediler.

Doğu Avrupa'da '68

Tanıl Bora

"Komünizm tutuyor gene kollarında özgürlüğü
ve gülen bir çocuk armağan ediyor ona.
Hayatımız kurtuluyor bürolardaki fillerden,
sömürüden ve despotların pazarından.
Nefes alıyoruz gene, gülüyoruz, yoldaşlar!
Şu tembel hüzün defolsun göğsümüzden
Hey! Güçlüyüz şövalyelerden
ve canavarlardan!
Oysa unutmuştuk bunu
ve hep de bilmiştik bir yandan."

Wolf Biermann, "Prag'da Paris Komünü var" şarkısından, (1968).

1965-1970 dönemi, bütün dünyada radikal bağımsızlık, özgürlük akımlarının geliştiği bir dönemdi. Değişik, zengin kaynaklardan beslenen bu radikal hareketler, giderek sosyalist bir çerçeveye oturdular. Bu çerçeve, SSCB'nin önderliğindeki "sosyalist sistem" ve Batı'daki resmî Komünist Parti'ler tarafından normlaştırılmış olan, "kurumlaştırılmış bolşevizm"in (deyiş Polonyalı Marxist Lezek Kolakowski'nindir) belirlemeleriyle kendini sınırlamayan, sosyalizmin eski ve zengin geleneğinin **tümüne** müracaat etme dinamizmine sahip bir çerçeveydi. Bu dönemin dalgalanmaları içinde, toplumsal-siyasal hareketliliğin doruğa ulaştığı ve mevcut düzeni tehdit eden bir iktidar sorununun gündeme geldiği "1968 olayları", 1965-70 döneminin simgesi olarak tarihe yerleşti.

1968'in en önemli niteliklerinden biri, evrenselliği idi. Evrenselliğin kurumsal ve coğrafi sınırların aşılması kadar önemli bir başka boyutu da "sistem" veya "blok" sınırlarının aşılması idi. Batı'da kapitalist metropollerde 68 başkaldırısının simgesi Paris'te öğrencilerin ve işçilerin Mayıs ayaklanması ise, Doğu'da, "sosyalist sistem"de de "Prag Baharı" oldu. "Sosyalist sistem" kadar Batı'daki radikal akımlara da 1965-70 döneminde damgasını vuran çok önemli bir başka "Doğulu" gelişme, Çin'deki Kültür Devrimi hareketi olmuştu. Ancak,

sosyalizm içindeki yerleşik kavramların, kurumların ve iktidar(lar)ın sorgulanması bakımından "Prag Baharı" ve bastırılışı, " '68 ruhu"nu daha iyi yansıtan bir öneme sahipti ve etkisi kıyas kabul etmez bir şok dalgası yarattı.

"Prag Baharı"nın Batı'nın kapitalist metropollerindeki sosyalist harekette uyandırdığı umut ve sempati, 21 Ağustos'ta Varşova Paktı tanklarının Çekoslovakya'ya girip "güleryüzlü sosyalizm"[1] arayışını cebren bastırmasıyla, büyük bir uluslararası dayanışmaya dönüştü. Hem Varşova Paktı içinde, hem de Batı'daki sosyalist hareket, uzun süredir yitirdiği ya da en azından SSCB'nin ulusal çıkarlarının bir işlevine indirgenerek yozlaşan enternasyonalizmi 1968'le yeniden yakaladı.

Çekoslovakya deneyimi, çok kapsamlı ve belirleyici özellikleriyle ön plana çıktı. Fakat "Prag baharı" bunun yanısıra Doğu Avrupa'nın "sosyalist sistem"e dahil ülkelerinin hepsinde, özellikle Demokratik Almanya Cumhuriyeti (Doğu Almanya), Polonya, SSCB gibi görece gelişkin sanayileşme ve şehirleşme koşullarına sahip ülkelerde alttan alta yaşanan 1968 dinamizminin bir simgesi olarak da anlam taşıyor. Bu anlamda Doğu Avrupa'daki 1968, "sosyalist sistem"in sorgulanması ve sistemin Marxist ölçütlerle gerçek adının konması yönündeki teorik ve pratik arayışları başlatmak yönünden bir dönüm noktası oldu. Rosa Luxemburg, Karl Korsch gibi düşünürlerden sonraki kuşaklardan sosyalistler, Troçki'nin ve izleyicilerinin çalışmaları dışında, Ekim Devrimi sonrası Sovyetler Birliği ve 1945'den sonra oluşan Doğu Avrupa halk demokrasilerindeki toplumsal-siyasal-ekonomik düzenin tahliline dönük ciddi bir çaba içinde olmamışlardı. Batı dünyasındaki sosyalist ve komünist partiler, sovyetik sistemi "olduğu gibi" kabul etme eğilimindeydiler. Bu eğilim 1950'lerin sonlarında, Kruşçev'in ortaya attığı "barış içinde birarada yaşama" doktriniyle birlikte, "onlar ayrı biz ayrı" kabulüne dönüştü ki, bu da, iki tarafı birbirinden tecrit edici ve **eleştirisiz** bir kabuldü.[2]

Doğu Avrupa'daki varolan "sosyalist sistem"in mahiyetini anlamaya yönelik, resmi çerçeveyi zorlayan tahliller, tartışmalar 1960'larda, özellikle 1965'den sonra başladı. 1968'de "Prag Baharı"nın bastırılışından sonra, utanma ve sıkılma her iki tarafta da bir yana bırakıldı; "sosyalist sistem", ahlaki frenlerin yanısıra, bu sistemin sosyalist olduğu önkabulü de bir yana bırakılarak ameliyat masasına yatırıldı. **Reel sosyalizm** kavramı[3] yerleşti ve olması gereken, he-

[1] Demokratik Alman Marxist Robert Havemann, "güleryüzlü sosyalizm" kavramına karşı çıkıyor: "Bazıları da bütün bunları 'güleryüzlü sosyalizm' diye adlandırdılar; sanki insanca olmayan bir sosyalizm, sosyalizm olarak adlandırılmayı hakedermiş gibi!" Bak. **Berliner Schriften** (Berlin, 1976), s.66. Havemann'ın uyarısını dikkate alarak, "güleryüzlü sosyalizm" deyişini kuşkuyla karşılamakla birlikte böylesi "suistimallere" reel sosyalizmin gerçekliğinin imkan verdiğini kaydetmekte yarar var.

[2] İtalyan Marxist Rossana Rossanda, "... gene de öbür tarafta sömürgecilik, emperyalizm, giderek Nazizm vardı" diyerek, bu suskunluğun bir dönem için haklı olduğunu belirtiyor. Bak. "Sozialismus und Emanzipation", **Kritik**, sayı 16 (1978), s.110-111.

[3] Robert Havemann'ın Ernst Bloch'a mektubunda yazdıkları, bu kavramı ilk kez eleştirel olarak kullananlardan birinin ağzından, "reel sosyalizm" kavramının çelişkili içeriğini açığa vuruyor:

deflenen sosyalizmle arasına kesin bir sınır çizgisi çizilerek kullanılmaya başlandı. Öte yandan Doğu Avrupa'da **sosyalist muhalefet** 1968'den sonra kurumlaşmaya yöneldi. En önemlisi de Batı'daki sosyalistlerle Doğu'daki sosyalist muhalefet, bu tarihten sonra birbirlerini buldular, ortak bir dil, ortak bir hareket geliştirme arayışına girdiler.

1. 1960'LARDA REEL SOSYALİST SİSTEM

1960'lı yıllara Doğu Avrupa'da, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 1956'daki 20. Kongre'sinin başlatıp 1961'deki 22. Kongresi'nin pekiştirdiği "de-Stalinizasyon" politikasının belirleyiciliğinden girildi. 1950'lerin ilk yarısında, Doğu Avrupa ülkelerindeki çok sayıda komünist ve sosyalist kadronun tasfiyesine yolaçan devlet terörü ve resmi çizgiden en ufak sapmayı "Titoizm-Troçkizm-milliyetçilik..." ihanetiyle damgalayan ideolojik baskı büyük ölçüde yumuşadı. Stalin döneminin hukuk üstadı Andrej Vişinski'nin imzasını taşıyan ve hertürlü suça bir "sınıf düşmanlığı" konumu atfeden hukuksal yapı, SSCB'den başlayarak terkedildi. Devletle vatandaş arasındaki yeni hukuk ilişkisi, 1956'da reformcu bir yönetim çizgisini başlatan İmre Nagy'nin Sovyet müdahalesiyle tasfiyesinden sonra Macaristan'da parti/devlet yönetimini üstlenen Janos Kadar'ın ünlü nutkunda söylediği ilkeye uygun olarak düzenlendi: "Bize karşı olmayan, bizden yanadır". (Eskiden, tersi yani, "Bizden yana olmayan, bize karşıdır." anlayışı geçerliydi.) Doğu Almanya gibi, sembolik "başka" partilere yer veren istisnalar dışında ülkelerinin tek siyasal partisi olarak iktidarda bulunan komünist (veya işçi) partileri, statülerini, partiye "proletaryanın öncü gücü" olma misyonunu veren kurallardan arındırıp, partiyi "bütün çalışan (emekçi) halkın" partisi olarak tanımlayarak, kitleselleştirdiler.[4]

Elbette, bütün bunları genel eğilimleri gösteren tespitler olarak anlamak gerekir. "Yumuşama", her Doğu Avrupa ülkesinde değişik görünümlerde ve derecelerde gerçekleşti. Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Doğu Almanya gibi görece gelişkin bir endüstri temeline ve işçi sınıfı geleneğine sahip ülkelerde, yumuşama ve "de-Stalinizasyon" çok yavaş adımlarla yürüdü. Çelişik gibi görünen bu durum, reformların, geniş kitlelerin ve işçi sınıfının inisyatifiyle değil, gücünü esas olarak Moskova'dan alan parti içi kliklerin iş başına getirilmesi/gelmesi ile uygulama alanı bulmasıyla açıklanabilir; öyle ki çoğu kez "de-Stalinizasyon"u reform öncesi Stalinist devrenin yönetici kadroları ağız değiş-

"Reel sözcüğü hem gerçek, hem de yalnızca görünürde anlamına geliyor. Utana sıkıla 'reel' sosyalizmden söz eden biri, ikinci plana ittiği bir 'ideal' sosyalizmin varlığını kabul ediyor demektir. Burada da -bunu eklemek gerek- ütopya konusunda diyalektik olmayan bir konuma düşülmüştür. Reel sosyalizm kavramı, gerçekte yalnızca rahatsız vicdanları rahatlatmaya yarıyor". R. Havemann, **Berliner,** s.66.

[4] Ernst Richert, **Die neue Gesellschaft in Ost und West,** (Gütersloh, 1966), s.292. Romanya İşçi Partisi, 1965'deki 5. kongresinde, programının başlangıç bölümünü, ülkedeki sosyalizmin kuruluşunu SSCB'nin inayetine bağlayan ifadenin yerine, Romanya'nın bağımsız bir sosyalist cumhuriyet olduğunu vurgulayan ifadeler geçirdi. "Nikolay Çavuşesku", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi,** s.472.

tirerek üstlendiler. "Prag Baharı"nda gençlik içinde etkin ve itibarlı bir yazar olan Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi Jan Prohaska'nın "dün dümen başında olan çıkarcı adamlar, yeni koşullarda da egemenliklerini sürdürmek istiyorlar" diye kınadığı bu durum, "Komintern'in sosyalizm tasarımı ile gerçekten çağdaş, insani ve demokratik sosyalizm arasındaki bitmek bilmeyen mücadeleden" kaynaklanmaktaydı.[5] Komünist Parti üst yönetimlerinin oportünizmine ve Komintern ekolünün direncine en tipik örneği oluşturan Walter Ulbricht önderliğindeki Doğu Almanya'da, 1963'den sonra anti-Stalinist tavrını derinleştirerek sisteme karşı radikal bir sosyalist muhalif olarak ortaya çıkan Robert Havemann'ın şu sözleri, tepeden inme "de-Stalinizasyon"un yarattığı gerilimi ve ideolojik bunalımı özetliyor: "Eğer Stalin bile yanıldıysa ve parti yıllar boyu bu yanılgıları inanarak kitlelere ilettiyse, yeni anti-tezlerin de yanlış olamayacağının ölçütü nedir?"[6]

"Eski rejim"e bağlı ortodoks komünistler ve sadık Stalinistler açısından, 1960'lı yıllarda etkisini duyuran bu yumuşama politikası, sağa kayma ve kapitalizme dönüş tehlikesini de beraberinde getiriyordu. Gerçekten, yumuşamanın miladı olan 1956'dan (20. Kongre) sonra, Doğu Avrupa'nın hemen her ülkesinde (Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Slovakya, Yugoslavya'nın kırsal kesimleri) gelenekçi, muhafazakar, halkçı ve köktenci hareketlerde, sistemin bütün açısından marjinal kalsalar da, gelişme görüldü, Katolik inançlı Polonya, Macaristan ve Slovakya ile Doğu Almanya'nın kırsal kesiminde dinsel akımlar da canlandı.[7] Kuşkusuz, geleneğin ve milli unsurların güç kazanmasının, Komintern ekolünden gelen Moskova mahreçli liderlerin "yerli"leriyle ikame edilmesi süreciyle bağlantılı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.[8]

1964'de, Sovyetler Birliği ekonomisindeki olumsuz gelişmelerin de etkisiyle, Politbüro'da gücünü yitiren Nikita Kruşçev'in SBKP genel sekreterliğinden düşürülmesi ve "de-Stalinizasyon" kampanyasının durdurulması, "eski rejim"in yönetici kadrolarını rahatlattı. Robert Havemann, Marksist filozof Ernst Bloch'a mektubunda, 1964'den sonra Çekoslovakya dışında bütün Doğu Avrupa'nın **neo-Stalinizm** sürecine girdiğini yazmıştı.[9]

[5] Jan Prohaska, **Solange uns Zeit bleibt,** (München, 1973), s.17.

[6] Ernst Richert, **a.g.e.** s.295. Robert Havemann, 1953'te Doğu Berlin'de başlayan Doğu Avrupa'nın ilk işçi ayaklanmasında, nutuklar söyleyerek işçileri yatıştırmaya çalışarak "devletten yana" bir tavır almıştı. Nazi döneminde, Komünist Partisi üyesi olduğu için uzun yıllar hapiste yatmış saygın bir doğa bilimcisi olan Havemann'ın 1963/64 kış sömestresinde Doğu Berlin Humboldt Üniversitesi'nde verdiği derste, Stalinizmin Marxizmi skolastikleştirici etkisinden söz ettiği için profesörlüğü elinden alındı. Bilimler Akademisi'nden ve partiden atıldı. Robert Havemann, **Fragen Antworten Fragen,** (München, 1970), iç kapak.

[7] Ernst Richert, **a.g.e.,** s.349. SSCB'de de, 1967'de mahkemelere yansıyan "Halkın Kurtuluşu için tüm Rus Hıristiyan-Sosyal Birliği" gibi illegal sağ hareketler görüldü. Klaus Mehnert, **Jugend im Zeitbruch** (Stuttgart, 1976), s.233.

[8] Polonya'da Beirut'un yerini Gomoulka'nın, Macaristan'da Rakosi ve Gerö'nün yerini Nagy, sonra Kadar'ın almaları; Romanya'da Anna Pauker'in yerine önce Gheorgieu-Dej'in, sonra da Çavuşesku'nun geçmesi, bunun birkaç örneğidir.

[9] Robert Havemann, **Berliner, a.g.e.** s.64.

1960'larda, resmen "sosyalizmin kapsamlı inşası" aşamasında bulunduklarını beyan eden Doğu Avrupa halk demokrasilerinin gerçekten de "sağa kayma", Marxizmin, sosyalizmin ilkelerinden sapma yönelimi içinde oldukları söylenebilir. Ancak bu "sapış", birtakım marjinal muhafazakar hareketlerin gelişmesini gözlemekle görevlendirilen polisin bakışıyla değil, bu toplumlardaki üretim ilişkilerinin ve devlet yapısının tahliliyle belirlenebilecek bir süreçtir. Sovyetler Birliği'nin tarihsel geçmişi gözönünde bulundurulursa pek de "yeni" sayılamayacak olan bu sürecin temel niteliğinin ve saikinin, **ekonomist** ideolojinin pekişmesi olduğu söylenebilir.

1950'li yıllarda, yönetici kadrolarca "sosyalizmin inşasının" en önemli boyutu olarak, sanayinin geliştirilmesi ve Ekim Devrimi sonrasında Rusya'da uygulanan modele göre, tarımsal mülkiyetin kollektifleştirilmesi, ideolojik boyutta da köylülüğün geriletilmesi öne çıkarılmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonu itibariyle, sosyalizmin inşasına girişen ülkelerin hemen hepsinin (Doğu Almanya ile Çekoslovakya'nın önemli bölümü ve Polonya'nın bir kısmı dışında), tıpkı Birinci Dünya Savaşı sonlarının Rusya'sı gibi, ağırlıkla tarım ülkesi olmaları, Komintern disiplininin yanısıra, Sovyet modelinin tekerrürünü dayatan nesnel bir temeldi. 1945-1960 döneminde, tarımda çalışanların payının Macaristan'da yüzde 56'dan yüzde 25'e, Çekoslovakya'da yüzde 35'den yüzde 18'e, Doğu Almanya'da yüzde 30'dan yüzde 17'ye, Polonya'da da yüzde 50'den yüzde 25'e düşürülmesi başarıldı.[10]

1960'lı yıllarda ise, otomatizasyon, mekanizasyon, işgücünün vasfının yükseltilmesi gibi, ekonomide "çağı yakalama"ya ilişkin değerler öne çıktı. Ünlü sovyet ekonomisti Prof. Liberman, 9 Eylül 1962'de Pravda'da yayımlanan "Gelir, ücret, prim" başlıklı yazısında, Lenin'in kendi zamanında "ABD'den öğrenilecekler ve Taylorizm" üzerine söylediklerini hatırlatarak bu politikanın işaretlerini verdi.[11] Moskova'da düzenlenen Dünya İktisat Kongrelerinin 1962'de yapılan ikincisinde, Polonya'dan Oskar Lange, Doğu Almanya'dan Fritz Behrens

[10] Ernst Richert, **a.g.e.** s.307. Tarımın devlet gücüyle kollektifleştirilmesi, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Doğu Avrupa'da da, "komünist devlet terörü" eleştirilerinin ana dayanağı oldu. Bu politikanın özeleştirisi, onyıllar sonra SBKP genel sekreteri Gorbaçov tarafından şöyle yapıldı: "Eğer nesnel ekonomik konumlara daha anlayışla yaklaşılsaydı, köyde gerçekleşmekte olan toplumsal süreçlere daha fazla özen gösterilseydi, çoğunluğu devrimde yeralmış, onu Beyaz Ordu'ya ve dıştan müdahale eden kuvvetlere karşı korumuş olan bu büyük emekçi köylü kitlesine yaklaşım daha adil olsaydı ve eğer köyün parababaları olan kulaklara karşı orta köylülüğün ittifakının sağlanması için daha tutarlı bir tavır alınmış olsaydı, kollektifleştirmeyi kotarmak için yapılmış olan tüm o aşırı işlere gerek kalmazdı. Bugün artık net olarak görülebilir: Ülke nüfusunun çoğunluğunu etkileyen bu büyük projede Lenin'in köylülüğe yönelik politikasından sapmalar olmuştur. Yerel koşullara çok bağlı bu önemli ve karmaşık toplumsal süreç idari yöntemlerle yürütülmüştür. Tüm sorunların bir gecede, tek darbede çözülebileceğine ilişkin bir saplantı gelişmiştir." Mihail Gorbaçov, **Yolumuz Ekim'in Yolu, Öncülerin Yoludur**, (Ankara, 1987), s.18.

[11] Ernst Richert, **a.g.e.** s.317. Ekim Devrimi sonrasında SSCB'nin Taylorizmle ilişkisi, gerçekten önemli ve üzerinde ayrıca durulması gereken bir tartışma konusu. Lenin, devrimden önce (1913 ve 1914) yazdığı yazılarda, "insanın makinelerce köleleştirilmesi" olarak tanımladığı Taylorizm hakkında, 1918'de şunları yazdı: "En bilimsel ve gelişkin biçimiyle Taylör sisteminde gördüğümüz parça başı ücret ve diğer yöntemler gündeme getirilmeli, pratik olarak uygulanmalı ve de-

ve özellikle SSCB'den Arzumanyan gibi iktisatçıların çağdaş kapitalizme ilişkin şu gözlem ve saptamaları "sosyalist Doğu"da yapılması gerekenlerin de resmi çerçevesini çizdi: 1) Batı'nın endüstri merkezlerinde, eski Marksistlerin "sefalet teorisi"nde öngördüklerinin aksine, işçilerin gerçek ücretleri yükselmekteydi. 2) AET gibi uluslararası ekonomik örgütlenmeler, emperyalist bir işlev görmekten çok, üye ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını yükseltici bir etki yapıyorlardı. 3) İkinci endüstri devrimi olarak nitelenebilecek "bilimsel-teknolojik devrim"in etkileri, Batı'nın endüstrileşmiş ülkelerinde olduğu gibi Doğu Avrupa'da da belirleyici olacaktı.[12]

Ekonomistlerin, teknokratların yıldızı parladı; ekonomik gelişme, teknolojik yenilenme, temel şiar haline geldi. Teknolojiyi "tarafsız" ve nesnel bir üretici güç kabul eden bu egemen ideolojik çerçeve[13], sosyalizmi "kamu vicdanında" giderek bir "kalkınma modeli"ne indirgedi[14]. "Barış içinde birarada yaşama" politikasının uzantısı olarak, kapitalist sistemi onunla rekabet ederek değişme-ye zorlama, ekonomik anlamda ona "yetişme ve geçme" stratejisini benimsedi.

Bu durum, 1960'larda çeşitli düzeylerde çelişkiler doğurdu. İlk olarak 2. Moskova İktisat Kongresi'nde AET'yi örnek almayı ima eden saptamalar doğrultusunda önemle eğilinen, Comecon'un[15] icraatı ve işleyişi, kapitalist dünyaya has ülkeler-arası ekonomik çelişkilerin doğmasına yol açtı.[16]

Ama asıl önemli çelişkiler, üretim ilişkilerinden kaynaklanan sınıfsal çelişki-

nenmelidir. Rus insanı, gelişmiş milletlerinkiyle kıyaslandığında çok kötü bir işçidir". Devrimden sonra bunalımda olan Sovyet ekonomisini canlandırmak için iş verimliliğini artırma arayışları devrimin önderlerinin, kapitalist işletme yönetiminin "olumlu" yanlarını alma gereğini savunmalarına yol açtı. Buna karşı çıkan sendikalar ve sol muhalefet ezildi. Bak. Rainer Taub, "Lenin und Taylor", **Kursbuch,** sayı 43, (Mart, 1976), s.146-158.

[12] Ernst Richert, **a.g.e.,** s.304.

[13] Bu pozitivizm ideolojik doruğuna Doğu Almanya'da vardı. Parti lideri Ulbricht, Şubat 1964'deki 5. Merkez Komite plenumunda "uzmanlar toplumu"nu hedef aldıklarını vurgularken, partinin ideologu, ekonomist Kuczynski "partinin stilini işbilirlik belirlemeli" demişti. Ernst Richert, **a.g.e.** s.293.

[14] 1960'lı yıllarda "ilerici" ve "solcu" söylem, Türkiye'de de sosyalizmi "kalkınmakta olan ülkeler için daha iyi bir gelişme modeli" olarak sundu; bugün de böyle sunmaya ve algılamaya devam ediyor. Örnek olarak bkz. Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı. Yön Hareketi,** (Ankara, 1986).

[15] Comecon (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) 1949'da SSCB'nin girişimiyle kurulan, D. Avrupa'daki halk demokrasilerini kapsayan bir örgütlenmeydi. Daha sonra "bölge" dışından da üyeler kabul edildi. Comecon 1962'de, en az üç ayda bir toplanan başbakan yardımcıları düzeyindeki yürütme komitesinin oluşturulmasıyla dinamizm kazanmıştı.

[16] Murat Belge, Comecon'un ülkelerarasında kurduğu "sosyalist işbölümü"nün oluşturduğu tepki potansiyelini Romanya özelinde yorumluyor. "Nikolay Çavuşesku"/Önsöz, **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi,** s.470-471. Romanya ve Bulgaristan, ancak hızlı bir endüstrileşme ile yükseltebilecekleri verimlilik oranlarının, mevcut "sosyalist işbölümü" içinde tarıma ağırlık vermek zorunda kalmaları nedeniyle düşük kalmasından şikayetçiydiler. Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya, Comecon'a ve SSCB'ye bağımlılığın iç tüketim standartlarını düşürücü etkisine karşı çıkıyorlardı. Çekoslovakya, SSCB'nin dış ticaretindeki "hasisliğini" eleştiriyor; Polonya ekonomisini tarım ve hammadde üreticiliği alanında aşırı yoğunlaştırmaya karşı direniyordu. Bir ölçüde Macaristan ve SSCB dış ticaretindeki yüzde 20'lik payının yanısıra, sanayisinin Comecon ülkelerinden karşıladığı büyük hammadde ihtiyacıyla Doğu Almanya Comecon'a ses çıkarmıyorlardı. Ernst Richert, **a.g.e.** s.306.

ler ve sosyalist teknokratizmin ideolojik çelişkileri idi. Kapitalizmle **nicel** ölçütlerle rekabeti esas alan, salt verim ve üretim artışının koşullandırdığı üretim süreci, üretim ilişkilerinin sorgulanması ve sosyalistçe yeniden düzenlenmesi perspektifini içermiyordu. Dolayısıyla, işçi sınıfı, üretim sürecinin bütünü ve amacı üzerinde hiçbir bilgi ve denetim sahibi olmaksızın, dev üretim aygıtının bir dişlisi olma konumunu aynı kapitalizmde olduğu gibi sürdürmekteydi.[17] Rossana Rossanda'nın saptadığı gibi: "Preobrajenski, işçi sınıfının [Sovyetler Birliği'nde] kendini sömürünün hem öznesi, hem nesnesi haline getirdiğini söylemişti. Bizim düşüncemize göre, oldukça hızlı bir şekilde salt nesnesi haline geldi"[18] Böylece Sovyet devriminin varolma mücadelesi verme zorunluluğu ile meşrulaştırılan, "kendi öz devletini yaşatmak için, zaten kendi mülkiyetinde bulunan üretim araçlarında çalışarak 'kendini sömüren' işçiler"den dem vuran demagoji, 1960'lı yıllarda sistematize edilerek ebedileştirilme yoluna girdi. İşçi sınıfının ve genel olarak emekçi kitlelerin apolitikleş(tiril)mesiyle paralel gittiği süreç, bu süreç, ancak kapitalizme has tepki ve taleplerle karşılaşabilirdi: Daha iyi ücret, daha iyi tüketim normları, vb.

Ancak sosyalizmin, somut toplumsal ilişkiler ve üretim ilişkilerinin dışında, dolaylı bir hedef haline getirilmesinden; kapitalizmle arasındaki farklılığın salt nihai amaçlarla, sonuçlarla açıklanabilir hale gelmesinden kaynaklanan çelişki, ideolojik bunalıma gebeydi. 1968'de Fransa, Almanya, Prag'daki "meslekdaşları" gibi ayaklanan Polonyalı öğrenciler, bir bildirilerinde "sosyalizmin parti tarafından iktisadın merkezileştirilmesiyle özdeşleştirilmesine" tepki göstermişlerdi.[19] Jan Prohaska'nın 1964'de Çekoslovak Komünist Partisi'nin plenumunda söyledikleri, bu ideolojik çelişkinin dönemın ruh hali içindeki kavranışına güzel bir örnektir.

> *Hangi ışık bizi sosyalizme çekmişti? Daha adil ve iyi bir dünyaya olan özlemimiz. Efendilerin olmadığı, mülkiyetin hükmünü sürmediği, herkesin tercihlerine, karakterine, çalışkanlığına ve yeteneklerine tekabül eden olanaklara sahip olduğu bir dünya.*
>
> *Bize kimsenin niçin sosyalist olmamız gerektiğini anlatması gerekmiyor-*

[17] Doğu Almanya'da çalışma koşullarını tahlil eden Axel Bust-Bartels şu saptamayı yapıyor: "Doğu Almanya kapitalist teknolojiyi doğrudan ithal ettiği ve kısa vadede verimlilik artışını tek yönlü olarak üretim sürecinin odağına koyduğu için, son kertede işçilere nesne rolü veren maddi temeli, üretim sürecinde dolaysız olarak yeniden üretiyor. İşçilerin nesne rolüne sahip olması, Doğu Almanya'da üretim araçlarında özel mülkiyet kaldırılmış olsa da, kapitalizmdekinin aynıdır". Axel Bust-Bartels, "Arbeitsbedingungen in der DDR", **Prokla**, sayı 27 (1977), s.41.

[18] Rossana Rossanda, **a.g.m.** s.121. Rossanda'nın Lenin'in "kapitalistsiz kapitalizm" sözünü aktararak betimlediği bu nesnel durumun siyasal düzeydeki sonuçları hakkında, Macar Marxist Meszaros, Lukacs'ı izleyerek şu saptamayı yapıyor: "Proletarya diktatörlüğü toplumsal antagonizmin emek de dahil olmak üzere her iki tarafını da ortadan kaldırarak "sivil toplumun çelişkileri'ni çözemediği için (tersine, mutlak bir gereklilik olan 'maddi temel' için emeği daha fazla seferber etmeye çalışır), 'proletarya, diktatörlüğünü kendisine karşı çevirir'. Ya da, daha kesin konuşmak gerekirse, bir sınıf olarak toplum üzerindeki hakimiyetini sürdürebilmek için, proletarya diktatörlüğünü, proleterlerle beraber toplumu oluşturan tüm bireylere karşı yöneltir". Istvan Meszaros, "Varolan Sosyalizm'de Devletin Niteliği", **İktidar ve Muhalefet** (Istanbul, 1984), içinde s.134.

[19] Rolf Schwendter, **Theorie der Subkultur**, (Köln, 1973), s.165.

du, bize somut görevler vermek yeterliydi. Biz, o zamanki deyişle, son muharebenin neferleri olmak istiyorduk. Bunu, ne türden olursa olsun kişisel yararların hepsinden üstün bir mutluluk sayıyorduk.

Bugün üzerinde konuştuğumuz günümüz gençliği ise, çok başka bir noktadan yola çıkıyor. Bizim kökenimizdeki duygusal etmenler, nesnel olarak onlar için yok. Bu kuşağı ancak bilinçlerine yönelerek sosyalizme kazanabiliriz. Onlara, niçin sosyalizm, niçin kapitalizm değil'i açıklamak zorundayız. Ve bunları söylerken, bunu gerçekten yaptığımıza ilişkin iyimser önkabuller aklıma geliyor. Çünkü biz sanıyoruz ki, gençler bizi otomatik olarak anlamak zorundalar; ama bazen üzülerek ve hayal kırıklığıyla farkediyoruz ki, durum pek de öyle değilmiş.[20]

Özetle, 1965-70 dönemine girilirken, kendilerine "sosyalizmin kapsamlı inşası" misyonunu yükleyen Doğu Avrupa rejimleri, ciddi bir ideolojik bunalım potansiyeliyle karşı karşıyaydılar.

2. DOĞU AVRUPA'DA '68 NASIL YAŞANDI?

Önce, '68'i bu yazıda dar anlamda 1968 yılını kastederek değil, 1965-70 dönemi hareketliliğinin doruk noktasını oluşturan önemli olayların çoğu 1968'e sığdığı için bu dönemin tamamının simgesel ifadesi olarak kullandığımı bir kez daha vurgulamalıyım.

Doğu Avrupa'da 68'e öncelikle Çekoslovakya (Prag Baharı), ikincil olarak da Polonya'daki öğrenci ve işçi hareketleri damgasını vurdu. Diğer ülkeler de, hem bu ülkelerde olanlardan etkilenerek, hem de kendi iç dinamikleriyle bir 68 yaşadılar, hiç kuşkusuz. En anlamlısı, Doğu Avrupa ülkelerini toplumsal-siyasal "durum"larına göre kategorilere ayırarak ele almak olacak.

a) Arnavutluk, Romanya, Yugoslavya

Bu üç ülke, resmen veya fiilen, SSCB'nin vesayetinden ve hükümranlığından "kaçınmış", dolayısıyla organik olarak "sosyalist sistem"in dışında kalmış ülkelerdi. Arnavutluk, Kruşçev'in 20. Kongre'deki konuşmasına karşı çıkarak "de-Stalinizasyon" politikasını paylaşmamış, 1949'da girdiği Comecon'dan çıkmış, SSCB ile ilişkilerini soğutmuştu.[21] Romanya, Sovyet vesayetini programından ve resmi tarihinden çıkardığı 5. Kongre'den itibaren (1965), SSCB ile ilişkilerini gevşeterek, "milli motif"leri pekiştirmeye yöneldi.[22] Yugoslavya Tito'nun güçlü önderliğindeki partizan hareketinin toplumsal desteğiyle, Stalin'e "rağmen" gerçekleştirdiği anti-faşist kurtuluş hareketinden beri, SSCB'den bağımsız bir çizgi izlemiş, "mesafeli" bir ilişki geliştirmişti.[23] Yugoslavya'nın ba-

[20] Jan Prohaska, **a.g.e.** s.21.
[21] "Enver Hoca", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi,** s.616-617.
[22] "Nikolay Çavuşesku", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi,** s.482-484.
[23] "Josip Broz Tito", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi,** s.2097-2098.

ğımsız çizgisi, 1950'lerde Doğu Avrupa'nın her yerinde birçok sosyalistin tasfiye edilirken "Titoizmin ajanı" diye "suçlandırılmasına" varacak kadar gayrımeşru sayılmıştı.

68, her üç ülkenin de SSCB ve "sistem"le ilişkilerini daha da gevşetmelerini getirdi. Üç ülkenin liderleri, Varşova Paktı'nın (tabii aslında SSCB'nin) Çekoslovakya'ya silahlı müdahalesine karşı tavır almakta birleştiler. Zaten Tito ve Çavuşesku, 1968 bahar sonunda Dubçek'le temas ederek Çekoslovakya'daki yeni yönelime tam destek vermişlerdi. Arnavutluk, 1966'dan sonra Çin Kültür Devrimi'nin izinden giderek, Sovyet sistemiyle "manevi" bağlarını koparmıştı. Çekoslovakya'nın işgalinden hemen sonra Varşova Paktı'ndan çıkarak, son resmi ilintisini de kesti.[24] 68'in Arnavutluk versiyonu, "burjuvalaşan Doğu Avrupa halk demokrasileri" ile arasındaki sınır çizgisini kalınlaştırmak ve "gerici kültür"ü altetme seferberliğine girişmek oldu.

1967 Nisan'ında SBKP'nin bütün komünist partileri yeniden merkezi bir örgütlenmede biraraya getirmek amacıyla topladığı Karlovy Vary toplantısına gitmeyen Çavuşesku; 1968 Nisan'ında Çekoslovakya'da olanları görüşmek üzere Dresden'de yapılan "gizli" toplantıya da çağrılmamıştı. Çavuşesku, Çekoslovakya'nın işgal edildiği gün halkı "anavatanı muhtemel saldırganlara karşı korumak üzere silah başına" çağırdı. Halk büyük bir coşkuyla bu çağrıya icabet etti.[25] 68'in Romanya'daki anlamı, bağımsızlık-milliyetçilik şiarının yükselmesi idi.

Yugoslavya'da da Çekoslovakya işgalinden sonra, bağımsızlık ruhunu pekiştiren bir gönüllü savunma seferberliği yaşandı. Bunun yanısıra Belgrad'da, "Batılı anlamda" bir 68 de yaşandı. 2 Haziran 1968'de, bir açık hava tiyatrosunda genç işçilerle üniversite öğrencileri arasında çıkan bir yer kavgasına polisin çok sert müdahale etmesi üzerine, devletin tutumunu protesto eden gençler üniversiteyi işgal ettiler ve bazı akademisyenlerle birlikte bir yürüyüş düzenlediler. "Biz emekçi halkın oğullarıyız", "Kahrolsun sosyalist burjuvazi" gibi sloganlarla yürüyen öğrencilerin dört temel talebi vardı: Toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi; işsizlik oranının düşürülmesi; bürokratizmin yıkılarak bütün siyasal örgütlerin, özellikle gençlik örgütü Komünistler Birliği'nin demokratikleştirilmesi; öğrencilerin üniversite yönetimine katılması. Yönetimin öğrencilere yumuşak davranması ve Tito'nun öğrencilerin isteklerini haklı bulduğunu açıklaması üzerine, genç akademisyenlerin çevresinde toplandığı **Praxis** dergisi gibi radikal gruplar dışında, öğrenciler yatıştı.[26]

b) Bulgaristan, Macaristan

Bu iki ülke 68'i içlerine kapalı, donuk bir şekilde yaşadılar. Bulgaristan 1940 verileriyle çalışan nüfusun ancak yüzde 8'ini istihdam eden sanayiini geliştirme, okuma-yazma bilmeyenlerin sayısını azaltma gibi temel sorunlarla meş-

[24] "Enver Hoca", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi,** s.620.
[25] "Nikolay Çavuşesku", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi,** s.485.
[26] Klaus Mehnert, **a.g.e.** s.23d-241.

gul, "köylü" bir toplumdu ve otoriter devlet yapısı, en ufak bir muhalif kıpırdanmaya olanak vermiyordu.

Macaristan ise, bir bakıma 1956'da Sovyet müdahalesiyle bastırılan reform girişimiyle "sırasını savmıştı". 1956'dan sonra parti ve devlet yönetimini üstlenen Janos Kadar, belki de bu tecrübeye dayanarak, Dubçek'i "reformlar konusunda fazla ileri gitmemesi için" uyarmıştı. Macaristan, 68'i, zengin ve güçlü sosyalist geleneğini (I. Dünya Savaşı'ndan sonra Macaristan'da kısa ömürlü bir sosyalist cumhuriyet kurulmuştu) karartan bol tasfiyeli, idamlı parti tarihinin ve 1956 şokunun baskısını kamu vicdanından silmeyi amaçlayan Janos Kadar'ın 'yumuşak gidiş' siyasetiyle ve 1968'de benimsenen 'Yeni Ekonomik İşlerlik' politikası doğrultusunda sanayi ve ticarette küçük kuruluşlara izin verilmesi gibi kısmi ekonomik "liberalleşmeler"le atlattı.[27]

c) Demokratik Almanya ve SSCB

SSCB sistemin "büyük birader"i, Doğu Almanya ise en gelişkin endüstri temeline ve köklü bir işçi sınıfı geleneğine sahip ülkesi idiler. Ortak özellikleri, her ikisinde de siyasal baskının olduğu kadar, sosyalist kadroların sistemle uyumunun ve öz-denetiminin ileri derecede pekişmiş olmasıydı. SSCB'de bunu Çarlık bürokrasisi geleneğine kadar geri götürmek, Stalinizmin etkilerine, "sosyalizmin anavatanı olma" bilincine bağlamak mümkündür. Doğu Almanya'da ise milletin öbür (kapitalist) parçası, Federal Almanya ile sürekli bir ideolojik sürtüşme ve rekabetin gerginliği içinde yaşaması tepkilerin bireysel oto-sansür mekanizmalarından başlayarak her aşamada bastırılmasını açıklayabilir.[28] SSCB ve Doğu Almanya, '68'i sessiz, sembolik, ama kendi tarihlerinde kilometre taşı sayılabilecek bireysel aydın tepkileriyle yaşadılar.

Doğu Avrupa sosyalizminde ilk toplumsal başkaldırı olan 16-17 Haziran 1953 işçi ayaklanmasından beri[29] huzur ve güven ortamının hüküm sürdüğü Doğu Almanya'da, 1960'lı yıllarda anti-Stalinist aydınlar seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Bu aydınlar arasında Marksizmin yaşayan en önemli filozoflarından olan Ernst Bloch (1961'de Batı'ya göçtü) ile pasif bir eleştirel tutumu benimseyen Bertolt Brecht de vardı. Fakat en fazla yankı uyandıranlar, doğabilimci Robert Havemann ile şarkıcı Wolf Biermann oldu. Doğu Almanya devletinin zaman zaman kapıyı onlar için aralamasına rağmen, diğer Doğu bloku ülkelerinde muhalif aydınların genellikle uydukları ülkelerini terketme eğilimine karşı direnen, "Doğu Almanya'da kalmayı herşeye rağmen tercih ederiz" diyen ve salt rahatsız edici kimlikleriyle varolarak muhalefet etmeyi sürdüren Biermann ve

[27] İlber Ortaylı, "Janos Kadar/Önsöz ve Janos Kadar", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, s.1006-1007 ve 1022-1023.

[28] Peter Brandt ve Günter Minnerup, bütün Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Doğu Almanya'nın güçlü bir ulusal kimliğe sahip olmayışının, toplumsal başkaldırı kaynaklarından önemli birisini kuruttuğu kanısındalar. Peter Brandt-Jürgen Minnerup, "Die deutsche Frage aus sozialistischer Sicht", **Prokla**, sayı 47, (1982), s.102.

[29] "Walter Ulbricht", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, s.2194-2195.

özellikle Havemann, Doğu Alman sosyalist muhalefetine has bir ahlâkın da kurucusu oldular. Prag Baharı, hem onları ve onlardan etkilenen bazı aydınları, hem de genç parti kadrolarını epey umutlandırmıştı. Sessizce beslenen bu umut, 21 Ağustos 1968'de Çekoslovakya'nın işgaliyle yıkılınca, gene sessiz ama anlamlı bir tepki gelişti.[30] El yazısı veya daktilo ile yazılmış protesto bildirileri büyük şehirlerde gizlice dağıtıldı, otomobil camlarına yapıştırıldı; Doğu Berlin'in en büyük meydanlarından birinde 16 yaşında bir genç, perceresinden dev bir Çekoslovak bayrağı sarkıttı; Wolf Biermann'ın "Prag'da Paris Komünü var" şarkısının afişleri gizlice duvarlara asıldı; 22 Ağustos gecesi iki genç (Robert Havemann'ın oğulları Frank ve Florian) Doğu Berlin'in merkezindeki bir duvara adam boyu harflerle "Dubçek" yazdıktan sonra yakalanıp tutuklandılar. Doğu Alman polisi, yaklaşık bir ay kadar bu protestoları koğuşturmakla uğraştı.[31]

SSCB'de 1960'larda, hayat pahalılığı, ücretlerin düşüklüğü gibi sendikalist talepler ekseninde kendiliğinden işçi ayaklanmaları olmuştu. 1963'de Novocherkassk olaylarında yüzlerce kişi ölmüş, Odessa, Gorki, Rostov'da karışıklıklar olmuş, 1960'ların sonlarına doğru Sverdlovsk, Gorki, Kaunas, Taşkent ve Kiev'de üstüste grevler, huzursuzluklar yaşanmıştı. Bu dönemde Yevgeni Yevtuşenko, Vladimirov, Nilski, Yuri Galanskov, Nor, Onehşskaya gibi bazı şairler, tarihçi Andrey Amalrik, biyoloji öğrencisi Vladimir Bukovski gibi bazı aydınlar elle veya daktiloyla yazılan yasadışı (illegal) yayınlar (**samizdat;** kendi başına yayınevi anlamında) çıkararak, temel insan haklarını savunan, umutsuz, naif bir eleştiri çizgisi geliştirdiler. Dar öğrenci ve aydın çevrelerinde kalan bu çabalar, Kruşçev'in SBKP yönetiminden uzaklaştırılmasını izleyen yeniden sertleşme döneminde ağır baskılarla karşılaştı. Çekoslovakya'nın işgalinden 4 gün sonra, 25 Ağustos 1968'de, Kızıl Meydan'da gösteri yapan, dördü 28 yaşından küçük, yedi SSCB yurttaşı, derhal tutuklanıp cezalandırıldılar. Grigorenko ve Yakimoviç gibi iki ünlü aydın da, Çekoslovakya'yı desteklediklerini açıklamanın cezasını çektiler. 68, SSCB'ye bir **samizdat** geleneği ve insan hakları odaklı naif bir bireysel başkaldırı ahlâkı bıraktı.[32]

d) Çekoslovakya, Polonya

Doğu Avrupa 68'inin simgesi olduğu kadar, bütün dünyada o dönemin belirleyici olaylarından biri, "Prag Baharı" ve onun bastırılışıydı. Çekoslovakya'daki gelişmeler, 68'de bütün Doğu Avrupa'nın dikkatini üzerine çekmiş, Moskova'ya sadık yönetimleri ikircikiendirmiş, sosyalist muhalifleri umutlandırmış-

[30] **Doğu Avrupa'da Reel Sosyalizme Alternatif**'in yazarı Rudolf Bahro, o dönemde endüstride görevli bir parti teknokratıydı. Kendi kuşağının, o zaman, "Doğu Almanya'da da bir Prag Baharı" umut ettiğini söyleyen Rudolf Bahro, Çekoslovakya'nın işgal edildiği 21 Ağustos günü partiden istifasını yazmış, ama sonra "sistem"i enine boyuna tahlil eden bir eser yazmaya karar vererek istifasını kendine saklamıştı. Rudolf Bahro, "Selbstinterview", **Ich werde meinen Weg fortsetzen** (Köln, 1981), s.67-68.

[31] Robert Havemann, **Fragen...** s.261-263.

[32] Klaus Mehnert, **a.g.e.**, s.229-233. Ayrıca, Ursula Schmiederer, "Kapitalizmde ve 'gerçekten varolan sosyalizm'de siyaset ve ekonomi", **Iktidar ve Muhalefet**, içinde, s.180.

tı. Çekoslovakya'da Sovyet işgaline tepkiler sosyalist muhalefeti örgütlenmeye yöneltirken, 1968'de kitlesel öğrenci hareketlerine sahne olmuş bulunan Polonya'da da büyük bir işçi ayaklanması patlak verecek, dikkatler Polonya'ya kayacaktı.

"Prag Baharı" Batı ve Doğu'nun resmi komünist literatüründe genellikle "Dubçek'in önderliğinde reformcu, ılımlı bir yönetimin işbaşına gelmesi"ne indirgenir. Ancak, "Prag Baharı"nın önder isimlerinden, sonradan Çekoslovakya'dan ayrılmak zorunda kalan Jiri Pelikan'ın vurguladığı gibi, Çekoslovakya'da 68'de olanları, diğer Doğu bloku ülkelerindeki "reform" girişimlerinden ayıran özellik, "Prag Baharı"nın tepeden aşağı, yönetimin inisyatifinde bir düzenleme değil, programsız ama canlı, kendiliğinden bir halk hareketi olmasıydı.[33] Çekoslovakya'da, 1965'den sonra, özellikle aydınlar ve öğrenciler arasında devlet ve toplum yapısı üzerine canlı bir tartışma ortamı doğmuştu. Kalisky, Vaculik, Liehm, Klima gibi yazarlar, partinin ideolojik dogmatizmini sert bir şekilde eleştiriyorlardı. Başkent Prag'daki öğrenci hareketi, kitlesel bir karaktere sahipti. 1963'de Prag üniversitesinde öğrencileri gerçekten temsil eden ve onların karar alma süreçlerine katılmalarını sağlayacak örgütlenme biçimlerini savunan "Grup X" ve "Grup 5" adlı radikal gruplar ortaya çıkmıştı. Bu gruplar, 1966 Aralık'ına gelindiğinde, hiyerarşik ve otoriter bir örgüt olan resmi Gençlik Birliği'nin (CSM) üniversite komisyonu (VOV) seçimlerinde ciddi bir güç oluşturacak noktaya gelmişlerdi. VOV kongresinden çok kısa bir süre önce, radikal öğrenci hareketinin önderi Jiri Müller, okulundan atılarak askere alındı. Bu olay, öğrencilerin politizasyonunu hızlandırdı. 1967'deki 4. Yazarlar Sendikası Kongresi'nde dile getirilen eleştirilerin de "yukarısı" tarafından kaale alınmaması, radikal öğrenci hareketinin CSM'yi dönüştürme tasarısından artık tamamen vazgeçmesine yol açtı. 31 Ekim 1967 gecesi, "Prag Baharı"na giden yolda önemli bir adım oldu. Prag'da öğrenci yurtlarının bulunduğu Strahov'da elektriklerin kesilmesi üzerine üniversiteliler ellerinde mumlarla, yüzlerce kişilik yürüyüş kolları halinde "ışık istiyoruz, okumak istiyoruz!" sloganları atarak şehir merkezine yürümeye başladılar. Polis öğrencilere çok sert şekilde müdahale etti. Parti gazetesi **Rude Pravo**'nun yazarı F.J.Kolar'ın, "öğrencilerin görünürde yurt sorunlarını öne çıkarmalarına rağmen aslında anti-komünist propagandaların etkisinde bulundukları" suçlamasına, öğrenciler bir bildiriyle cevap verdiler:

> *Yüksek okul öğrencileri, aralarında farklılaşmalar ve çelişkiler olmayan homojen bir kitle değildir. Fakat bir ortak noktaları var: Sürekli eksikliklere işaret ederek ve onların bertaraf edilmesine çabalayarak, modern, gerçekten demokratik ve sosyalist bir toplumun yaratılmasında pay sahibi olmak istiyorlar. Bu anlamda öğrencilerin hareketi siyasaldır, somut anlamda siyasaldır; ve böylesi etkin, yaratıcı, angaje bir siyasal faaliyet, sosyalist bir anlama sahiptir.*[34]

Öğrenciler, "öğrencilere ve genel olarak entelejensiyaya **a priori** karşı tavır

[33] Jiri Pelikan, **Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet**, (İstanbul, 1984), s.31.
[34] Jan Kavan, "Studenten in Prag", **Kursbuch**, sayı 13 (Haziran, 1968), s.67-85.

alan polisi ve basını'' eleştirmeyi sürdürdüler; ''Strahov'da olanların, bu devletteki sağlıksız atmosferin ve siyasal ve ekonomik durumun sonucu olduğunu'' açıkladılar. 15 Ocak 1968'de toplanan Prag Öğrenci Komitesi, mevcut resmi örgütlerin vesayetini ve velayetini reddederek ''açık muhalefet'' çağrısı yaptı.[35]

Bu gelişmeler ve toplumun ''dinamik'' kesimlerinde yükselen muhalefet, Çekoslovak Komünist Partisi'ni de kapsayan bir süreçti. 1967'de rekabet ve teknolojik gelişme ile verimliliği artırmayı gözeten, dış tüketici ihtiyaçlarını gözönüne alan, daha az merkeziyetçi ekonomik bir yapıya dönük reformları destekleyen parti ekonomistlerinin, özgürlükçü yazarların, aydınların ve 1960'da Slovakya hükümetinin lağvedilmesinden beri muhalefet konumunda olan özerklik yanlısı Slovakyalı politikacıların desteklediği Alexander Dubçek, bu ortamda gücünü artırdı ve 5 Ocak 1968'deki Merkez Komitesi oturumunda istifa etmek zorunda kalan Novotny'nin yerine parti genel sekreteri oldu. Dubçek, ''partinin toplumun dışında ya da üstünde bir aygıt değil, onun doğrudan bir parçası'' olduğunu, ''tüm sosyo-politik sistemin en geniş anlamda demokratikleştirilmesi gerektiğini'' savunuyordu. Prag öğrenci hareketi, Komünist Parti üst yönetimindeki değişikliği ve Dubçek'in mesajlarını bir sonuç değil, ancak bir başlangıç sayarak köklü değişiklikler talep ediyordu: CSM'nin gençlik örgütlenmesindeki tekelinin kalkması, üniversitelerde özyönetim gibi. 12 Mart 1968'de Prag Üniversite'si felsefe öğrencileri, işçilere yönelik bir bildiri yayınlayarak, bazı parti çevrelerinin kendilerini ''kapitalizmi geri getirmek istemek''le suçlamasının asılsızlığını vurguladılar: ''Asla ülkemizin kaderiyle değil, sadece kendi mevkileriyle ilgilenen bazılarının, işçileri öğrencilerden kasıtlı olarak tecrit ederek, böyle bir yanlış anlamayı gündeme getirmek, böylece işçilerin, köylülerin ve bu devletin diğer yurttaşlarının yaşamlarının iyileştirilmesine ilişkin asıl sorunları örtbas etmek istediklerinden endişe ediyoruz''. Öğrenciler, bütün topluma ulaşmayı gerçekten başarmış, ciddi bir toplumsal hareketlilik yaratmışlardı. Öğrenci gazetesi **Student,** nisan sonunda 60 bin satıyordu.[36]

Dubçek, nisan başında Merkez Komitesi'ne bir ''Geçici Eylem Programı'' sundu. ''Sosyalizmin ve Çekoslovakya'nın sosyalist kazanımlarının sarsılmazlığını olduğu kadar, konuşma ve eleştiri özgürlüğünü, basın ve toplantı özgürlüğünü sağlayacak yasalar'' öngördüğünü açıkladı. Bu özünde, ''asgari'' ve pragmatik bir programdı. ''Reel sosyalist'' sistemin temeline ilişkin köklü çözümlemeleri ve sorgulamaları içermiyordu. Ancak mayıstan itibaren gençlik, öğrenciler, aydınlar ve işçiler arasında yapılan tartışmalar, 27 Haziran'da romancı Ludvik Vaculik'in kaleme alıp 20 ünlü aydının imzaladığı ''2000 Kelime'' bildirisiyle reformların uygulanması için bir kitle seferberliği çağrısının yapılması, Dubçek'in programını aşan bir ivmeye işaret ediyordu. ''Prag Baharı''nda Çekoslovak televizyonunu yöneten Jiri Pelikan'a göre Prag 68'inin belirleyici karakteri, kitlelerin öngörülen reformların çerçevesini zorlaması ve ''yukarı''ya teslim olmamalarıdır.

[35] Jan Kavan, a.g.y.
[36] Jan Kavan, a.g.y. s.86-90.

Özellikle sansürün kaldırılarak "işçi sınıfına gerçek bilgiye giden yolun açılması" ve partinin, sınıfsal ve/veya kitlesel temsil yetkisine sahip toplumsal örgütlerle (öğrenci komiteleri, sendikalar, vb.) diyalog kurma yoluna gitmesi, Doğu Avrupa bağlamında tam anlamıyla devrimci bir gelişmeydi. Pelikan'a göre, partinin kurumsal ihtiyatıyla toplumdaki dinamik atılım arasındaki gerilim, eninde sonunda "gerçek sosyalizm"e varacak devrimci sonuçları yaratacaktı. "Prag Baharı"nın, gene Pelikan'a göre **tek** eksiği, uluslararası siyaset boyutunu ihmal etmesi idi.[37]

Dubçek ve Çekoslovak Komünist Partisi yönetimi, Brejnev'in 3 Temmuz'da söylediği "başka bir ülkedeki sosyalizmin kaderine kayıtsız kalamayız" sözlerinde ifadesini bulan SBKP'nin tehditkâr tavrını, 3 Ağustos'ta tüm Varşova Paktı ülkelerinin katılımıyla yapılan Bradislava Toplantısı'nda benimsenen "sosyalizm yolunda ulusal özelliklerin rolünün kabul edilmesi" kararıyla etkisiz kıldığını düşünmüştü. Ancak 20 Ağustos'u 21 Ağustos'a bağlayan gece, Varşova Paktı kuvvetleri Çekoslovakya'ya girmeye başladılar; Dubçek ve ekibi bilinmeyen bir yere kaçırıldı.[38]

"Prag Baharı"nın aktivistlerinden birçoğu, uluslararası komünist ve sosyalist kamuoyunda yalnız kalmış ve Çekoslovak halkının büyük tepkisini uyandıran Sovyet işgaline karşı, Dubçek'in direnebilecek koşullara sahip olduğu kanısındaydılar. Hatta 22 Ağustos'ta, Eylül 1968'de toplanması öngörülen 14. parti kongresinin delegeleriyle birlikte, bir fabrikada, illegal bir kongre topladılar. Ancak Dubçek, Moskova'da Sovyetlerle pazarlık ederek "kurtarılabilecek olanı kurtarma" stratejisi izledi ve bunu 1969 Eylül'ünde Merkez Komitesi'nden tasfiye edilene kadar sürdürdü. Öte yandan partiden tasfiyelerin ve kapsamlı devlet terörünün başladığı 1970'e kadar, Sovyetler Birliği ile derhal uzlaşan Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin uyguladığı "normalleştirme" planına karşı direniş sürdü. İlk eylemi, 1968 öncesinde olduğu gibi öğrenciler gerçekleştirdiler. 17 Kasım 1968'de Öğrenci Birliği, üç günlük boykot ilan etti; boykot, işçilerin ve sendikaların büyük desteğiyle karşılandı. İşçi direnişi de yer yer 1968 sonuna dek sürdü. Ocak 1969'da, Jan Palanch adlı öğrenci, işgali protesto için kendisini yaktı. İşgalin birinci yıldönümü (21 Ağustos 1969) direnişin son parlamasıydı. Yapılan gösteriler sırasında beş Çekoslovak vatandaşı öldürüldü, yüzlercesi yaralandı. Ozan Stanislav Neuman'ın 18 Eylül 1970'deki protesto intiharı, direnişin trajik sonunun anlamlı bir ifadesi sayılabilir.[39]

Polonya, 1968'de kitlesel öğrenci ayaklanmasına, 1970'de de parti ve dev-

[37] "Prag Baharı"nın Çekoslovak Komünist Partisi ve uluslararası sosyalist platformdaki gelişme seyri için, bak. "Alexander Dubçek", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, s.579-586.

[38] Rudi Rutschke, Çekoslovak öğrenci hareketinin bu konuda işçilerden ve diğer aydınlardan daha "uyanık" olduğu kanısındaydı. Dutschke, ağustostan az önce, bak. Jiri Müller ve diğer Çekoslovak öğrenci liderleriyle yaptığı görüşmeyi, şöyle aktarıyor: "Ben, 1956 Macaristan olayının tekrarlanmasının imkansız olduğuna inanıyordum. Ama Çekoslovak yoldaşlar 'yarın bile olabilir, Rudi, inansan da, inanmasan da' dediler". "Der Prager Frühling-Strukturbedingungen und Formen einer System-krise in Europa", **Bahro-Kongress** (Berlin, 1978), s.70-71.

[39] Çekoslovakya'da 21 Ağustos'tan sonraki direniş için, Jiri Pelikan, **a.g.e.** s.35-49.

let yönetiminde değişikliğe yolaçan bir grev dalgasına sahne oldu. Öğrenci hareketi, toplumsal işleyişte demokratikleşmenin yanısıra, Polonya'nın bağımsızlığı ve ulusal kimliğin saygınlığı üzerinde duruyordu.

Çekoslovakya gibi Polonya'da da 1962'den sonra, öğrenciler "siyasal tartışma klübü" gibi isimler altında örgütlenmeye başlamışlardı. 14 Mart 1964'de, bazı yazarların "34'ler mektubu" denilen bir dilekçeyle sansürün ve yayın dünyası üzerindeki dolaylı baskıların kaldırılması için başvurdukları gün yapılan öğrenci gösterileri, aynı yılın ekim ayında, "Polonya İşçi Partisi'ne Açık Mektup'-'un yazarları Jacek Kuron ve Karol Modzelewski'nin tutuklanmaları, 22 Mart 1965'de bu "Açık Mektup" üzerine tartışma açan Fizik Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin tutuklanması, 1 Mayıs 1966'da, öğrencilerin felsefe öğrenimi yapma koşullarını zorlaştıran düzenlemelere karşı protesto yürüyüşü yapmaları, öğrenci hareketinin önemli yükselme anlarıydı. 21 Ekim 1966'da, felsefe profesörü Lezek Kolakowski, 1956 Poznan işçi ayaklanmasının[40] 10. yıldönümüne ilişkin bir konuşma yapması üzerine partiden atıldı.

Öğrenci hareketleri, 1968 Ocak sonunda, 19. yüzyıl romantik şairi Adam Mickiewicz'in Ruslara karşı gerçekleştirilen 1831 ulusal ayaklanmasının etkisiyle yazdığı **Dziady** (Ölüm Ayini) adlı oyunun, izleyicilerinde yarattığı "aşırı milliyetçi coşku" nedeniyle yasaklanması üzerine doruğa çıkmaya başladı. 30 Ocak'-ta 200 kadar öğrenci, tiyatronun ve Mickiewicz'in heykelinin önünde gösteriler yaptı. Absürd tarzında yazan Witkiewicz'in, anafikri "iktidar aptallaştırır" diye özetlenebilecek bir oyununun da yasaklanması üzerine, Varşova Yazarlar Birliği 29 Şubat'ta özel bir oturum yaparak, sansürü "yurtsever kuşkularla" kınayan bir açıklama yayınladı. 1968 baharı, öğrencilerin özgürlükçü gösterileri ve parti basınının bunları "anti-sosyalist, işçi düşmanı ve siyonist" gösteriler olarak çarpıtmasıyla geçti. Öğrenci önderlerinden bir bölümünün üst düzey partililerinin çocukları, Szlajfer, Adam Michnik gibi bazılarının da Yahudi olmaları, öğrencilere karşı "zengin çocuğu" ve "siyonist" karalamalarının kullanılmasına malzeme oluşturuyordu. Parti tarafından düzenlenen işçi toplantılarında "Varşova sükun istiyor", "Partiyi siyonistlerden kurtarın", "Öğrenciler derslerinin, yazarlar kalemlerinin başına" gibi, hiç de "sosyalistçe" olmayan sloganlar "attırıldı." Öğrenci hareketi 13 Mart 1968'de 13 maddelik programını ortaya koydu. Temel talep, öğrenci hareketinin "anti-sosyalist" gibi gösterilerek işçi sınıfının onlara karşı kışkırtılması politikasına son verilmesiydi. Hareketin sloganları, "Sosyalizm = Demokrasi", "Özgürlüksüz bilim olmaz", "Sansür kalksın", "Gerçeğe uygun habercilik istiyoruz" idi.

Yönetimin öğrencileri tecrit etme politikası başarılı olmadı. 21 Mart'ta başlayan üç günlük oturma grevinin ikinci gününde, Varşova Üniversitesi önünde toplanan yüzbin kadar Polonyalı, öğrencileri destekleyen sloganlar attı. Çok sa-

[40] 28 Haziran 1956'da, Poznan'da ücret artışı isteğiyle başlayan işçi ayaklanması, giderek siyasileşmiş, yürüyüşe geçen kitleler bazı sıyasal tutukluları serbest bırakmıştı. Olay, parti içinde "proleter devletin bürokratik bozukluklanna" dikkat çeken kanadı güçlendirdi ve daha önce tasfiye edilen Gomoulka parti yönetimine geldi. Bak. "Vladislav Gomoulka", **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, s.718-721.

yıda akademisyen gibi Polonya'nın bölündüğü 1795'den beri, ulusal bağımsızlık hareketinin taşıyıcısı olmuş olan Katolik Kilisesi öğrencilere destek veriyordu.[41]

Öğrencilerin nisanda boykota son verip okullarına dönmeleri ve binlerce parti üyesiyle 20 kadar profesörün tasfiyesinden yaklaşık birbuçuk sene sonra, Polonya işçi sınıfının, parti basınının sunduğu gibi partiyle "tam mutabakat" halinde olmadığı netleşti. 1 Aralık 1970'de ortalama yüzde 20 oranındaki genel fiyat artışı, işçiler arasında huzursuz kıpırdanmalara yolaçtı. 14 Aralık'ta Gdansk'da başlayan işçi ayaklanmaları, Baltık kıyısındaki endüstri merkezlerinde bazı iddialara göre üçbine varan işçi, çocuk ve kadının öldürülmesine varan son derece sert bir tepkiyle karşılaştı. Ocak 1971'de gene Baltık kıyısında bulunan Szczecin kentindeki Warski tersanelerinde çalışan 6 bin işçi greve gitti. Yöre halkı da işçilerle dayanışma gösterdi; grev yerel olmaktan çıktı ve ülkedeki "genel grev" ortamı içinde iktidarını yitiren Gomoulka'nın yerine gelen Eduard Gierek, Szczecin grev komitesiyle görüşmek zorunda kaldı. Gierek, fiyat artışı dışındaki işçi taleplerini kabul edip grevi bitirdi. Ancak, uzlaşmanın üstünden daha bir yıl geçmeden, "sendikalar ve gençlik örgütlerinde demokratik seçimlerin yapılması", "grev komitesinin işçi komisyonu olarak varlığını sürdürmesi" gibi başta kabul edilen siyasal içerikli talepler hasıraltı edildi, grevin öncüleri tutuklandılar, bir süre sonra da Polonya'dan atıldılar.[42]

3. DOĞU AVRUPA'DA 68'İN TEMEL GÖRÜNÜMLERİ VE SONUÇLARI

Doğu Avrupa'da 68'in yol açtığı önemli değişmelere geçmeden önce, zamanında da üzerinde çok tartışılan temel görünümlerini toparlamakta yarar var.

68, Batı Avrupa'da, Amerika'da, her yerde (Türkiye'de de), kendine özgü bir enternasyonalist kültür yaratmıştı. ABD emperyalizmine karşı Vietnam direnişi, Mao'nun Çin Kültür Devrimi, Che Guevara ve Latin Amerika devrimci gerilla hareketi, "Kızıl Rudi" Dutschke, "Kızıl Dany" Cohn-Bendit ve Batı'daki öğrenci hareketlerinin anti-otoriteryanizmi... hepsi, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, sosyalist, devrimci, Marksist ve her renkten sol hareketin öz meselesi, şiarı, tanışıydı. Ulusal sınırlar fiilen aşılmış, evrensel bir özgürlükçü hareket oluşmuştu. Doğu Avrupa 68'de **bu** enternasyonalizmin dışındaydı. Denebilir ki, her Doğu Avrupa ülkesi (hiç değilse "Prag Baharı"na kadar) kendi aleminde yaşıyordu. Çin'deki kültür devrimi bile, SSCB'nin sansür önlemlerinden ve

[41] Warschauer Bilanz, **Kursbuch,** sayı 13 (Haziran 1968), s.91-105. Ayrıca, Gabriel Berger, "Demokratische Oppositionsbewegung in Polen", **Bahro-Kongress** , içinde s.94-100.

[42] Edmund Baluka, "Szczecin grevimiz", **İktidar ve Muhalefet** , içinde s.88-93. Polonyalı Stefan Harton (Polonya'da halen yeraltında muhalefet mücadelesi verdiği için takma ismidir), 1956'daki gibi parti içindeki bir klikle ilişkisi olmamasını, tamamen bağımsız hareket etmesini, kapitalist dönemle kıyas imkanı bulunmayan "genç kuşak" işçilerin ağırlığı taşımasını ve partinin kendilerini (işçi sınıfı olarak) temsil yeteneğini sorgulamasını, 1970-71 işçi hareketinin ayırdedici özellikleri olarak sayıyor. Stefan Horton, "Die Revolution der Hoffnung und ihre Ereignisse-Einige Bemerkungen zur gegenwaertigen Situation in Polen", **Prokla,** sayı 27 (1977) s.33-34.

resmi ideolojinin dışında yeralmasından dolayı halka ulaşamadığı gibi, aydınların da ilgi alanı dışındaydı.[43] 1968'de, radikal öğrenci hareketinin dorukta olduğu bir zamanda Prag'da olan şu olay, Doğu Avrupa'nın "kendi dünyasına kapanmışlığının" trajik bir simgesi olarak alınabilir: Kuzey Vietnamlı öğrenciler, işgalci ABD emperyalizmini kınamak için Prag'daki ABD Büyükelçiliği'nin bayrağını direkten indirmişler, bir protesto gösterisi yapıyorlardı. Çekoslovak öğrenciler derhal müdahale ettiler, bayrağı direğe çektiler ve ABD Büyükelçisi'nden bu tatsız olaydan dolayı özür diledilerl[44]

Toplumsal-siyasal gündemin bu içe dönüklüğü, Doğu Avrupa'da halkın (ve işçi sınıfının) genel siyasal ilgisizliği ve depolitizasyonu ile de birleşiyordu. Hans-Magnus Enzensberger'in deyişiyle; "Stalinizm Doğu Avrupa ülkelerinde sadece cinayetlerinin izlerini değil, akıl almaz bir siyasal apati bırakmıştı". "Stalinizmin izleri"nin yanısıra, 1960'larla birlikte Doğu Avrupa ülkelerinin benimsedikleri verimlilik, ekonomik gelişme, teknolojik devrim gibi şiarlarının, "endüstri toplumu ahlâkı"nın politikayı politikacıların işi olarak gören ve halktan soyutlayan profesyonalist üslubuna yaklaşmasının etkilerini de hesaba katmak gerekir. 1960'lardan önce ideolojik kampanyalar ve demagojilerle yürüyen **depolitizasyon,** bu dönemde **organik** bir nitelik kazanarak "reel sosyalist" toplumun hücrelerine işlemişti.

Bu durumda, Doğu Avrupa'da 68' hareketlerinin ideolojik berraklıktan, bütünlüklü bir siyasal programdan yoksun olması da doğaldı. Soyut bir insan hakları savunuculuğu ve özellikle kültür ve fikir hayatı için öne sürülen özgürlük talepleri, popülist bir "bürokrasi" eleştirisiyle birlikte giden eşitlikçilik söylemi, milliyetçi vurguların da yer yer ağır basabildiği bağımsızlıkçılık, çeşitli ülkelerdeki muhalif hareketlerin ana motifleriydi. Programlı bir bütünlükten yoksun olan sosyalist muhalefetin çizgisi, hükümetin/partinin Polonya'daki gibi siyonizm karalamasına başvurabilecek ölçüde bayağılaşan ideolojik suçlama kampanyaları karşısında, savunma güdüsünün baskısıyla daha da bulanıklaşıyordu.

Doğu Avrupa'ya Batı'dan bakanlar için, göze çarpan en belirgin özellik, Polonya'daki 1970-71 işçi ayaklanması dışında, muhalefet hareketinin taşıyıcısının ağırlıkla **entelejensiya** (aydınlar, yani yazarlar, öğrenciler, bilim adamları) olmasıydı. "Reel sosyalist" sistemin son derece merkezci devlet ve toplum örgütlenmesinde gerçek enformasyonun, "istihbaratın", genel anlamda **bilgi'**nin, siyasal iktidarın belirleyici bir unsuru olduğu düşünülürse, bilgiyi denetleme veya en azından ona ulaşma konumlarında bulunan partili aydınların işlevsel önemi ortaya çıkar. Entelejensiyanın depolitizasyonunun, devlet işlerine lâkaytlaştırılmasının göreli zorluğunu da hesaba katmak gerekir.[45] "Reel

[43] Uzun süre SSCB'de yaşamış olan Polonyalı Marksist muhalif K.S. Karol, bu durumu "Çin propagandasının tiksindirici, bulanık ve Stalinist belirsizlikleri" ve genel olarak **yabancılığıyla** Doğu Avrupalı kitleler için ürkütücü olmasıyla açıklıyor. K.S. Karol, "İşler Tümüyle Nasıl Dönüştürülebilir? Ne yapmalı? Kiminle?" **İktidar ve Muhalefet,** içinde, s.153.

[44] Hans-Magnus Enzensberger, "Nachbemerkung zur Dossier 1 und 2", **Kursbuch,** sayı 13, s.106-107.

[45] Zdenek Hejzlar, "Der Prager Frühling...", **Bahro-Kongress,** içinde s.59. Ayrıca Leonid Plyushch, "Ya Birlikte, İleri, Ya Birlikte Alaşağı", **İktidar ve Muhalefet,** s.51.

sosyalist'' sistemin bireyi eriten ve onun konumunu/faaliyetini tümüyle araçsallaştıran **dışsallığı,** bizzat iktidarı paylaşan ve onun nimetlerinden, sağladığı göreli refahtan faydalanan entelejensiyanın sistemle tam uyum içinde olmasını güçleştirir.[46]

Ayrıca, 1960'lı yıllarda entelejensiyanın ''reel sosyalist'' sistemdeki nesnel toplumsal-sınıfsal konumunun geçirmekte olduğu dönüşümün önemini vurgulamak gerekir. 1960'larda, ''bilimsel-teknolojik devrim'' şiarına ve bunun endüstri örgütlenmesindeki pratik sonuçlarına bağlı olarak, ''reel sosyalist'' sistemin özellikle SSCB, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan ve kısmen Polonya gibi endüstrisi gelişmiş ülkelerinde, politeknik eğitime ağırlık verildi ve **teknokrat**'ların hem sayısı artmaya, hem de toplumsal-ekonomik ve siyasal sistemde işgal ettikleri yer genişlemeye başladı.[47]

Teknokratik işgücünün kitleselleşmesi, 1970'lerde birçok Marxist teorisyen tarafından ''yeni sınıf'' tahlillerine yönelinecek kadar önemsendi. Teknokratlar ve politeknikleştirilmiş eğitim sisteminin mensupları olarak öğrenciler sistemle çelişkili bir konumda yeralmaktaydılar: ''Bilimsel bilgi'' ve bu insanların içselleştirdikleri donanım belirli bir işbölümüne dayalı teknolojik örgütlenmeler içinde hücrelerine ayrıştırılarak bütünlükten koparılmaktaydı. Kısacası, bilimsel-teknik entelejensiyanın üretim sürecindeki konumu nedeniyle Marxist anlamda ''proleterleşmesi'' sözkonusuydu. Bu eğilimin, Batı'nın kapitalist metropollerinde de yürürlükte olduğu söylenebilir.[48] Prag ve Varşova'daki öğrencilerle Paris, Berlin, Berkeley'deki öğrencilerin anti-otoriter, anti-hiyerarşik ve anti-bürokratik söylemlerindeki benzerliğin kökeninde de bu ortak payda yatıyor olabilir. Her iki ''taraf''ta da bu sürecin, entelejensiyayı iktidar blokundan koparıcı bir etki yapması kaçınılmazdı. ''Reel sosyalist'' sistemde entelejensiyanın taşıdığı misyonun ağırlığı, ideolojik kimliği, bu kopuşu çok daha önemli hale getirdi. Ancak Doğu Avrupa 68'inde entelejensiyanın doğrudan doğruya bu nesnel çelişkilerin bilinciyle hareket ettiğini söylemek, ekonomist bir indirgemecilik olur. Teknokratlaştırmanın nesnel ve ideolojik çelişkilerinden kaynaklanan bunalım potansiyelini, ''reel sosyalist'' toplumun çelişkilerini su yüzüne çıkartan bir uğrak olarak ele almak daha doğru olacaktır. Öte yandan, ''klasik'' işçi sınıfıyla teknokratik entelejensiya arasında nesnel bağların oluşması bakımından bu konunun geleceğe yönelik (1970'lere, 1980'lere ve daha ileriye) önemini vurgulamak gerekir. Çünkü, Doğu Avrupa'da 68 muhalefetinin öncüsü

[46] ''Bununla birlikte, aydınların da hoşnutsuzluk ve ihtiyatı birleştirme tarzları etkileyicidir. Rejimin işleyişine aktif olarak katılanları bile, kendilerini onunla özdeşlemezler Yönetimde yeralanlar, iktidardan sanki dışsal bir şey gibi söz ederler. Onlardan bansederler. Polonya'da bir Parti Sekreteryası üyesi, bana şöyle bir şey söylemişti: 'Yoo, hayır, ümidimizi kaybetmeyelim. Sonsuza dek kalmayacak onlar'' K.S. Karol, **İktidar ve Muhalefet,** s.59. ''İktidar aygıtı içindeki parti bürokratları, aparaçıkler vb. şizofrenleşmiştir. Ne düşünmeleri gerekiyorsa onu düşünürler, ama bir yandan da kendileri için düşünürler''. Robert Havemann, **Fragen,** s.56.

[47] Ernst Richert, **a.g.e.,** s.317-324. Daniel Singer, ''Muhalefet Hareketinin Zayıf ve Güçlü Yönleri'', **İktidar ve Muhalefet,** s.32-35 ve 41-42.

[48] Tanıl Bora, ''Doğu Alman Sosyalizmi ve Batı Alman Kapitalizmi Arasında Bir Aydın: Rudolf Bahro'', **Toplum ve Bilim,** sayı 28, (Kış, 1985), s.40-49.

olan sosyalist aydınların temel sorunu, hâlâ güçlü olan Komintern ve ona bağlı komünist parti geleneği içinde yalıtılmış konumda bulunan entelejensiya ile işçi sınıfının bağını kurmaktı.[49]

Doğu Avrupa'da 68'in, "Prag Baharı"nın bastırılmasıyla pekişen önemli pratik sonucu, enternasyonalizmin yeniden doğuşu oldu. Avrupalı kimliği ağır basan ve SSCB'nin kesin belirleyiciliği altında bulunan Doğu Avrupa ülkelerinden Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya ve Polonya'nın muhalif sosyalist aydınları, birbirlerinden haberdar olmaya, ortak platformlar oluşturmayı düşünmeye bu tarihten sonra başladılar.[50] Fakat asıl önemlisi, Batı ülkelerindeki sosyalistler ve komünistler ile Doğu Avrupa arasındaki iletişimsizliğin, kopukluğun ortadan kalkmasıdır. Fransız Marxisti Louis Althusser'in sözleriyle, "Doğu ülkelerinde olup bitenler bizi de yakından ilgilendiriyor, çünkü orada onlara [oradaki sosyalistlere] olan, aynı zamanda bize de oluyor"[51] bilinci 68'den sonra yerleşmeye başladı. 21 Ağustos'ta Sovyet tanklarının Çekoslovakya'ya girmesinin yarattığı şoktan önce (örneğin Sovyetlerin 1953'de Doğu Almanya'da ve 1956'da Macaristan'daki işçi ayaklanmalarına müdahalesi gibi durumlarda), Batı solu Doğu'da olup bitenler karşısında tam bir suskunluk ve kayıtsızlık içindeydi. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da sosyalizmle, Marksizmle bağdaştırılamayacak olan uygulamaların Batı solu tarafından hiç sorgulanmaması, sosyalist enternasyonalizminin 1920'lerden sonra sönmeye başlamasından çok, büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrasının soğuk savaş atmosferinde, son kertede sosyalizmden, hiç değilse barıştan yana olan tarafı sakınma güdüsünden kaynaklanmıştı. 1960'larda Batı'daki işçi hareketi ve sosyalist hareket nezdinde, Sovyet sistemiyle özdeşleşme de fiilen ortadan kalkmıştı ama bu ifade edilmiyor, herkes kendi "blok"unda yaşamayı sürdürüyordu. Bu durumu "Prag Baharı"ndan sonra **Il Manifesto**'da ortaya koyup sorgulayan Rossana Rossanda'nın da belirttiği gibi, 68 dönüm noktası oldu:

> - *Birdenbire Batı işçi hareketinin kaderi tekrar Doğu toplumlarının doğasıyla birleşmeye başladı. Fakat bu, büyük ve belki naif devrimci heyecanıyla 1920'lerde, 1945 yılının iyimserliğinde ve hatta -bütün trajedisine rağmen- 1956'daki gibi olmadı. Bunları birbirine bağlayan, umut değil, sosyalist devletlerde olduğu gibi bizde de olgunlaşmaya başlayan bunalımın keskin bilinci.*[52]

[49] Stefan Horton, 1970-76'da Polonya'da iktidarın tek kaygısının muhalif entelejensiya gruplarını işçi sınıfından uzak tutmak olduğuna değiniyor. Bak. Stefan Horton, **Prokla,** sayı 27, s.31. SSCB'de bu bakımdan daha ağır bir tarihsel miras var: "Sonuçta, biz SSCB entelejensiyasının üyeleri, kendimizi 19. yüzyıl Rusya'sındaki popülistlere çok benzer bir durumda buluyoruz. Onlar da halka gidip siyasi yazılar dağıtmışlardı. Ama insanlar bunları okumak istemiyor ve doğruca polise aktarıyorlardı." Bak. Boris Weil, "Kamplarda Okunan Marks ve Lenin", **İktidar ve Muhalefet,** s.107.

[50] Mihaly Vajda, "Doğu Avrupa ülkelerinin eşgüdüm içinde hareket etmesi, SSCB'nin müdahalelerini ciddi ölçüde zorlaştıracaktır" demekte. Bak. "Kurzbericht über die Situation in Polen, **Bahro-Kongress,** s.94.

[51] Louis Althusser, "Marksizm'in Bunalımı", **İktidar ve Muhalefet,** s.243.

[52] Rossana Rossanda, **Kritik,** sayı 16, s.109-113, Ayrıca bak. Jiri Pelikan, **Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet,** s.125.

68, Batı Marxist hareketinde ve literatüründe Doğu Avrupa'daki "reel sosyalizm" üzerine tartışmaların başlaması ve dayanışma ilişkilerinin kurulması için bir ivme sağladı. Havemann, Paris'teki işçilerle öğrencilerin büyük Mayıs patlamasını, "Çekoslovakya'daki sosyalist gelişmelerin büyüleyici yansımaları" olarak yorumlamıştı. Jiri Pelikan'a göre ise, Doğu Avrupa'daki birçok devrimci ve demokrat, umutlarını Batı Avrupa'da bir demokratik sosyalist iktidarın kurulmasına bağlamıştı.[53] Her ne olursa olsun, önemli olan, Doğu'daki muhaliflerin sosyalizme ilişkin perspektiflerini "bloklaraşırı" bir mantıkla çizmeye başlamalarıydı. Federal Alman, Lüksemburg ve Kıbrıs Komünist Partileri dışındaki bütün Batı Avrupa sosyalist ve komünist partilerinin Çekoslovakya'nın işgaline karşı çıkmasıyla, Batılı sosyalistlerle Doğu'nun sosyalist muhalefeti arasında kurulan dayanışma, 1970'lerde kökleşecekti.

68'in diğer bir pratik sonucu, Doğu Avrupalı sosyalist muhalefetin örgütlenmeye yönelmesi oldu. Muhalefetin iktidardaki komünist parti içinde de bir kolu olmasını öngören, yerleşik partileri de içeren bir muhalefet perspektifi hâlâ varolmakla birlikte, toplumu salt komünist partisini etkileyerek demokratikleştirme yaklaşımı son buldu. Çekoslovakya'da Kasım 1973'de yayınlanan "Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi" bildirisi, 1977'de 400'ü işçi olan 800 Çekoslovak'ın imzaladığı insan hakları odaklı "Charta 77" (77 Sözleşmesi) bildirisi, Polonya'da 1977'deki işçi ayaklanmalarından sonra muhalif sosyalist aydınların girişimiyle kurulan KOR (İşçi Savunma Komitesi); Doğu Almanya'da 1978 başında açıklanan "Alman Demokratik Komünistler Birliği" bildirisi, 1970'lerde gelişen örgütlü karşı çıkışın sesleriydi. Bunlardan yalnızca KOR, 1980 sonrasında gerçekten, toplumsal muhalefetin organik örgütü olarak kendini kanıtladı.

4. 68'LE BAŞLAYAN TEORİK TARTIŞMA: "REEL SOSYALİZM" NEDİR?

1920'li yıllardan beri, Sovyetler Birliği'nin, 1945'den sonra da Çin ve Doğu Avrupa halk demokrasilerinin sınıfsal yapısı ve bu "sistem"deki üretim ilişkilerinin nasıl tanımlanması gerektiği, Marxist literatürde istisnalar dışında tartışılmadı.[54] 1960'ların başlarında da, "sosyalist sistemin" zaafları ve sosyalizm açısından yarattığı hayal kırıklıkları, öznel hatalar adı altında ele alınıp geçiştiriliyordu. Özellikle SBKP'nin 20. Kongresi'ndeki geçmiş dönem eleştirisi ve "de-Stalinizasyon" kampanyası, "reel sosyalist" sistemi Stalin'in politikalarıyla açıklama kolaylığını getirmişti. Doğu Avrupa'da 68 sosyalist muhalefet hareketinde yer alanların çoğu, demokratikleşme ve özgürleşme mücadelesinde parti aygıtını/devleti muhatap alırken, büyük ölçüde, 1960'ların başında yarım bıra-

[53] Robert Havemann, **Fragen...** s.255 ve **Berliner...** s.11. Jiri Pelikan, **Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet,** s.113-114.

[54] Georg Lukacs'ın "Tarih ve Sınıf Bilinci" ile diğer makaleleleri; bir ölçüde Troçki'nin ve izleyicilerinin yazıları ve Gramsci'nin böyle bir tahil için sunduğu teorik araçlar, istisnaların başlıcaları. Bkz. örneğin, Gramsci, **Modern Prens**, (Ankara; 1984); **Hapishane Defterleri**, (İstanbul, 1986): Bu tartışmanın kimi unsurlarını da, Mattide, Pannekoek, Castroiadis gibi düşünürlerde bulmak mümkündür.

kılan "de-Stalinizasyon"u tamamlama misyonuyla özdeşleşebiliyorlardı.

68, "reel sosyalizmi" hakiki sosyalizme dönüştürme sorununa daha bütünlüklü bir çerçevede bakılması için ivme sağladı. Doğu Avrupalı Marxistler, 1945'den beri ilk defa, "reel sosyalist" sistemi teorik olarak tanımlama, bu toplumsal formasyonun Marxist açıdan tahlilini yaparak adını koyma uğraşına girdiler.

Doğu Avrupa'da bu açıdan en önemli belgelerden biri, Polonyalı Jacek Kuran ve Karol Modzelewski'nin 1965'de yazdıkları "Polonya İşçi Partisi Üyelerine Açık Mektup"tur. Kuron ve Modzelewski ilk kez, "reel sosyalist" sistemin sosyalist bir sistem sayılamayacağını ifade ettiler:

> *Resmi doktrine göre sosyalist bir ülkede yaşıyoruz. Bu tez, devlet mülkiyetiyle toplumsal mülkiyetin özdeşleştirilmesine dayanıyor. (...) Bu akıl yürütme, Marxistçeymiş gibi görünüyor. Gerçekte ise, bununla, Marxist teoriye, ona temelde yabancı olan bir unsur, mülkiyetin biçimsel bir hukuki kavranışı dahil edilmiş oluyor. (...) Tarih, üretim araçları üzerinde devlet mülkiyetinin hakim olduğu, içinde antagonizmalar taşıyan sınıflı toplum örnekleriyle doludur (örneğin Asyatik üretim tarzı). (...) Üretim araçları üzerinde devlet mülkiyeti, sadece mülkiyetin bir biçimidir. Bu mülkiyet, devlete egemen olan toplumsal gruplara aittir. İktisadın devletleştirildiği bir sistemde, yalnızca devlet gücünün kararlarına katılan veya bunları etkileyebilenin ekonomik kararların bütünlüğü üzerinde (yani üretim araçları üzerinde tasarrufta bulunma ve milli gelirin dağılımı) etkisi olabilir. Siyasal güç, üretim ve dağıtım süreci üzerindeki güçtür. Devletimizde bu güç kimindir? Sadece, fiilen tekelci bir parti olan Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin... (...).*[55]

Kuron ve Modzelewski, partinin de, işçi sınıfını temsili ve organik olarak içinde barındırmayan bir yapı olduğundan hareketle, "reel sosyalizmi" **bir tür kapitalizm** (devlet kapitalizmi) olarak gören yaklaşımın temellerini attılar. Bu kavram, sonraki yıllarda birçok Doğulu ve Batılı Marxist tarafından benimsendi. Bazı Marksistler, (örneğin, Sweezy ile polemiğinde Bettelheim ve Rossana Rossanda) Kuron ve Modzelewski'den farklı olarak, Doğu Avrupa toplumlarında kapitalizmin hüküm sürdüğü görüşünü mülkiyet ilişkilerinden çok, üretim ilişkilerinin karakterine ağırlık vererek savundular. Rossanda, "**Kapital**'in 1. ve 3. ciltlerinde Marx'ın saptadığı gibi (...) insanın salt işgücü işlevine ve işgücünün de meta biçimine indirgenmiş olması"nı, bu tezin geçerlilik ölçütü olarak öne sürdü.[56]

Ancak, Doğu Avrupalı Marxist muhalefetin daha fazla itibar ettiği teorik yaklaşım, gene '68'de uç veren ve "reel sosyalist" ülkelerde **kapitalist olmayan özgül bir üretim biçiminin** varlığını savunan yaklaşım oldu. Bu yaklaşım ön-

[55] Jacek Kuron, Karol Modzelewski, "Offener Brief an die Polnische Arbeiterpartei", **Kursbuch** sayı 9, (Haziran, 1967), s.34-44. Türkçesi: "Parti Üyelerine Açık Mektup", **Polonya Günlüğü**, (İstanbul, 1985), s.3-36.

[56] **Bahro-Kongress**, s.58

cülerinden Robert Havemann'ı izlersek, şöyle özetlenebilir: Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da sosyalist devrim, üretim araçlarında özel mülkiyete ve kapitalist üretim ilişkilerine son vererek, sosyalist bir altyapıyı oluşturmuştur. Bu, devrimin ilk aşamasıdır. İkinci aşama, üstyapıda sosyalist devrimin gerçekleştirilerek demokrasinin ve özgürleşmenin hayata geçirilmesidir.[57] Havemann'ın kabaca özetlenen bu yaklaşımı, Macarlarla, Çekoslovakların da paylaştığı, **Avrupalı** bir toplumsal-iktisadi gelenek ve kimlikle beslenen bir yaklaşım. Havemann, birçok Orta Avrupalı Marxist'in yanısıra SSCB gibi "geri" bir ülkede, devrimin, sosyalizmin yaslanacağı endüstriyel temeli sağlamak bakımından iki aşamalı yürümesi gerekli olmakla birlikte, ileri derecede endüstrileşmiş ülkelerde (Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya gibi) altyapısal ve üstyapısal devrimler arasındaki sürenin çok kısa olabileceği görüşünü savunarak, "Batılı Doğu Avrupa ülkeleri" için Sovyet modelinin örnek alınmasının zorunlu olmadığını ileri sürüyor.[58] Çekoslovak sosyalist muhalefeti de, Jiri Pelikan'ın yazılarına yansıdığı gibi, "üretim araçlarının, fabrikaların, madenlerin, bankaların ve kollektifleştirilmiş toprağın kapitalist özel mülkiyete dönmesine imkan yoktur" diyerek, Doğu Avrupa'da verilmesi gereken sosyalist mücadeleyi kapitalist ülkelerdekinden önemle ayırdediyor. Pelikan ve Havemann'ın örneğini oluşturdukları bu yaklaşım, gerçek sosyalizme ulaşmanın Doğu Avrupa'da "herşeye rağmen" daha kolay olduğunu esas alıyor.

68den sonra, "reel sosyalist" sistemin kapitalizm olmadığını, "yeni", kendine özgü bir toplumsal formasyon ve üretim biçimi olduğunu, Havemann'ın oldukça mekanik ve ekonomist yaklaşımından daha yetkin biçimde ortaya koyanlar da oldu elbette. Özellikle Alman İdeolojisi'ndeki "Genç Marks"ın ve Georg Lukacs'ın izinden giden "Budapeşte Okulu" mensupları, kapitalizm kavramı ile sermaye kavramını ayırdederek, "reel sosyalizm"de **sermayenin** kapitalist olmayan bir biçimde egemenliğini sürdürdüğünü açıklıyorlar ve bu sistemde artı-ürünün pazarda (ekonomi alanında) değil, **siyasi düzeyde** temellük edilmesini, denetlenmesini, yönlendirilmesini, **kapitalist olmayan,** yeni bir üretim biçiminin ölçütleri olarak belirliyorlar.[59] "Reel sosyalizm"i özgül bir toplumsal formasyon olarak ele alan bir başka tahlili ise, Doğu Alman muhalifi Rudolf Bahro, 20. yüzyılın Marxist klasikleri arasında sayılabilecek **Doğu Avrupa'da Reel Sosyalizme Alternatif** eserinde gerçekleştirdi.[60]

Batılı Marxist literatürde "reel sosyalist" sistem üzerine süregelen suskunluk, "Prag Baharı"nın sona erdirilmesi üzerine Paul Sweezy ile Charles Bet-

[57] Robert Havemann, **Fragen,** s.60 ve **Berliner...,** s.7-15.

[58] Jan Prohaska, Çekoslovakya'nın geleneğinde, "diğer sosyalist kardeş ülkelerde olmayan önemli bir unsuru, demokrasiyi" vurguluyor ve şunları söylüyor: "Genç devrimler, çok mantıklı olarak, sadece kim bizden yana, kim değil diye sorarlar. Fakat bizim devrimimiz artık olgundur; ayrıca, devrimimiz sadece sosyalist değil, aynı zamanda Çek ve Slovak'tır. Ve bunun da ötesinde Avrupalıdır." Bak. Jan Prohaska, **Solange uns Zeit bleibt,** s.139 ve s.144.

[59] Mihaly Vajda, "Der Prager Frühling", **Bahro-Kongress,** s.61-62. Budapeşte Okulu'nun yaklaşımının bir özeti için bak. Istvan Meszaros, "Varolan Sosyalizm'de Devletin Niteliği", **İktidar ve Muhalefet,** s.114-140.

[60] Bu eserin Türkçe bir özeti için bak. **Birikim,** sayı 42-43-44 (Ağustos-Eylül-Ekim, 1978), s.36-60. Ayrıca, Tanıl Bora, **a.g.m.** s.27-64.

telheim'ın **Monthly Review** dergisinde Ekim 1968-Ekim 1971 arasında sürdürdükleri polemikle kırıldı.[61] Sweezy, "reel sosyalist" sistemi bir **geçiş toplumu** olarak ele almış ve böyle bir toplumda uzun süre kaçınılmaz olan piyasa ilişkilerinin bu sistemde yeralış ve denetleniş koşullarını inceleyerek, "kapitalizme geri dönüş" eğilimlerini sorgulamıştı. Bettelheim ise, piyasa ve mülkiyet ilişkilerinin öne çıkarılmasına karşı çıkmış ve Sovyetler Birliği'nde kapitalist üretim ve dağıtım ilişkilerinin devlet mülkiyeti temelinde korunduğunu savunmuştu.

Bu tartışmaların, 1970'li yıllarda yoğunlaşması, Batılı ve Doğulu Marxistler arasında bir tartışma köprüsünün kurulmasına yol açtı. 1970'lerin sonunda Doğulu ve Batılı Marxistlerin ortaklaşa gerçekleştirdiği iki büyük toplantı, "reel sosyalizm"in incelenmesinde oluşmuş olan teorik birikimi biraraya getirmesi yönünden önemli bir adımdı. Bunlar, Kasım 1977'de Venedik'te **İl Manifesto** grubu tarafından düzenlenen "Devrim sonrası toplumlarda iktidar ve muhalefet" kongresi ve **Doğu Avrupa'da Reel Sosyalizme Alternatif** eserinin yayınlanmasından sonra yönetim tarafından "casusluk" suçuyla yargılanıp hapsedilen Rudolf Bahro'yla dayanışma amacıyla Ekim 1978'de Batı Berlin'de toplanan "Bahro Kongresi".[62]

SONUÇ: 68'DEN PERESTROYKA'YA

1985'de SBKP Genel Sekreterliği'ne getirilen Mihail Gorbaçov'un 27. Kongre'de açtığı "Perestroyka" (yeniden yapılanma) çığırı, '68'de Sovyetler Birliği'nin "soğuk baktığı" ve Çekoslovakya örneğinde fiilen müdahale ettiği arayışları, daha genel olarak da sosyalist ülkelerin kendi özgül sosyalist yollarını bulma özgürlüğünü ilke olarak tanımış görünüyor: "Bugün sosyalist dünya bütün ulusal ve toplumsal çeşitliliği ile önümüzde duruyor. Bu iyi ve yararlıdır. Birliğin, özdeşlik ve birörneklik anlamına gelmediğine kendimizi inandırdık. Herkesin taklit edeceği hıçbir sosyalizm 'modeli' bulunmadığına da ikna olmuş durumdayız".[63] "Prag Baharı"na ılişkin kesin ve açık bir "rehabilitasyon" ise yok: "Çekoslovakya'daki 1968 olaylarını değerlendirmek herşeyden önce Çekoslovakyalı yoldaşlarımızın meselesidir..."[64]

"Uluslararası sosyalist hukuk"a getirdiği ilkesel rehabilitasyon ve genel demokratikleşme şiarı ile Perestroyka'nın, 1956 (20. Kongre)-1965 dönemi gibi bir "ara dönem" mi, yoksa kalıcı bir süreç mi olduğu, şimdi en yoğun olarak, '68'i yaşamış Doğu Avrupa'lı muhalif Marxistlerce tartışılıyor...[65]

[61] Paul Sweezy, Charles Bettelheim, **Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Süreci Üzerine,** (İstanbul, 1974).

[62] Venedik Kongresi'nin tebliğleri için bak. **Devrim Sonrası Toplumlarda İktidar ve Muhalefet,** (İstanbul, 1984). Bahro Kongresi üzerine Türkçe'de herhangi bir yayın bulunmamaktadır.

[63] Mikail Gorbaçov, **Yolumuz Ekim'in Yolu**, s.59. Ayrıca, Mikail Gorbaçov, **Glasnost-Asıl Neyi İstiyorum,** (İstanbul, 1987), s.182-184.

[64] Mikail Gorbaçov, **Glasnost,** s.185.

[65] Buna ilişkin bir "haber": Işık Soner, "Sorun Sistemin Temelinde", **İkibine Doğru,** sayı 22, (31 Mayıs 1987), s.40-43. Kısa ama önemli bir görüş için bak. Rudolf Bahro ile Görüşme, "Moskova'da Şafak Söküyor", **Saçak,** sayı 41 (Haziran, 1987), s.27-34.

'68 ve Sonrasında Sol Hareket

Murat Belge

1988 yılının Mayıs ayının uzunca bir kısmını Londra'da geçirdim. Bir arkadaşımın evinde kalıyordum. Arkadaşım Anthony Barnett (**New Left Review**'nun eski editörlerinden, şimdi serbest gazeteci ve yazar) çoğunu benim de tanıdığım bazı kişileri çağırmıştı bir akşam. Verso Yayınları'nın yönetmeniyken şimdi başka bir yayınevinin editörlüğünü üstlenen Neil Belton; bir zamanlar **New Left Review** editörü olan Amerikalı yazar Mike Davis; siyaset bilimi alanında öğretim üyesi ve yazar Doreen Massey; feminist ve sosyalist yazar Hilary Wainwright; kocası, bilim felsefecisi, Hintli Roy Bhaskar.

Mike bir oyun başlattı: sırayla hepimize 1968 Mayıs'ında ne yaptığımızı sordu. Anthony ile benden başka, orada bulunan herkesin o sırada öğrenci oldukları anlaşılıyordu. Neil, İrlandalı. O sırada İrlanda'daymış ve olan bütün gösterilere katılmış. Anthony öğrenci olmaksızın aynı davranışı Londra'da göstermiş. O dönemde **Black Dwarf** dergisini çıkaranların arasında zaten. Tarıq Ali'ler, Fred Halliday'ler, Robin Blackburn'ler ve bugünün İngiliz sol intelicensiyasının daha birçokları bu dergilerde yazıyor, Vietnam için ya da silahlanmaya karşı vb. gösterilerde bulunuyorlar. Doreen Massey tatil için Doğu Avrupa'ya gitmiş, kaza geçirip bacağını kırmış. Romanya'dayken Çekoslovakya işgalini izlemiş (bu tabiî Mayıs'tan sonra). İşgalden hoşlanmamakla birlikte, Dubçek'in devletçiliği azaltan girişimlerini o zamanlar o da "anti-komünist" olarak değerlendirmiş. Hilary ile Roy Oxford'da öğrenciymişler (oradan tanışıyorlar zaten) ve buradaki üniversite eylemine baştan sona katılmışlar. Oldukça fantastik bir hayatı olan (**New Left** editörlüğünün yanısıra para kazanmak için TIR şoförlüğü de yapmak gibi) Mike ise Kaliforniya'da. Bir yandan eylem yapıyor, bir yandan Amerikan Komünist Partisi'ne gidip geliyor ve buradaki Doğu Avrupa göçmeni eski tüfek dostlarıyla tartışıyor. Onlar, bütün bu öğrenci patırtısının incir çekirdeğini doldurmayacağını anlatıyorlar Mike'a.

Onların anılarını epey kısalttım. Ama kısaltmasam da, kendi yaşadıklarımı an-

latmam bir hayli daha uzun sürmüştü. Şimdi onu da özetleyeyim.

1960'ta, 27 Nisan'da başlayan öğrenci direnişine katılacak kafadaydım, ama yaşım küçüktü. 1968'de, Mayıs'ta başlayan öğrenci direnişine katılacak kafadaydım, ama yaşım ilerlemişti (aslında bu erkenlikler ve gecikmeler hep iki yıl gibi kısacık sayılacak süreler, ama o yaşlarda bu süreler çok belirleyici olabiliyor). İki yıllık asistandım. Öğrencilerin işgal ettiği üniversiteye, dayanışma için giren ilk asistan olduğumu hatırlıyorum. Edebiyat Fakültesi'nde, "İşgal Konseyi Başkanı" Uğur Büke ile tanışıp konuşmuştuk. Ben TİP üyesiydim ve partinin olay karşısında tavrı belli değildi. Teknik Üniversite'de öğrenci derneği başkanı olan Harun Karadeniz, partiye üye olmadığı halde parti çizgisine önem veriyordu. Ankara'ya gitti, kimse kendisiyle görüşmedi. Tabanı zaptetmekte güçlük çekiyordu. Birkaç gün sonra Teknik'te de işgal başladı. TİP, provokasyona gelmekten ürküyordu ve yalnızca bu kaygıyla hareket ederek ortadan kaybolmuştu. Aybar İstanbul'daydı ve kimseyle görüşmüyordu. Rahmetli Murat Sarıca, ben ve bir başka asistan arkadaş kendiliğimizden, adı konmamış bir komite haline geldik. Çünkü işgaldaki TİP'li, FKF'li öğrenci arkadaşların danışmaya, konuşmaya ihtiyacı vardı ve onlar da konuşacak kimse bulamıyorlardı.

İçeride daha ilk günden gruplaşmalar belli olmuştu. Ordudan ilerici darbe bekleyenler (MDD'ci olan sosyalistler ve 27 Mayıs'tan kalma CHP'li öğrenci önderleri) işgali uzatıp büyütmekten yanaydı. Buradan belki yeni bir 27 Mayıs müdahalesi çıkabileceğini düşünüyorlardı. Legalist bir parti olan ve işçi, emekçi sınıfların oylarıyla iktidara gelmeyi amaçlayan TİP bu düşünce tarzına karşıydı. Bizlerse biraz ortada kalmıştık. Cuntaya teoride karşıydık, oraya yönelen bir eylemliliği sevimli bulamazdık. Ama katı bir legalizme sarılarak özünde meşru olan koskaca bir devrimci potansiyelin dışına çıkmayı da doğru bulmuyorduk.

Demirel hükümeti olayı polisle, jandarmayla bastırma yoluna gitmedi. Topu üniversiteye attı. Çaresiz kalan üniversite reformu kabul etti. O zaman da, çatışma çıkmadan üniversite boşaltılabildi. İlk raund bizce olumlu bitti. Sonrası, malum.

İşte bunları, birçok somut olay ve örnekle anlattım. Öbür altı kişinin Mayıs 1968 anılarıyla benimkiler arasında hepimizin dikkatini çeken bir farklılık vardı. Bu da tabiî, ülkelerin farklılığından ileri geliyordu. Türkiye'de olanda sanki politik doz daha yüksekti. Çünkü daha ilk anda, **iktidar sorunu** somut bir şekilde ortaya çıkmıştı. Bunun yanında Batı ülkelerindeki olay daha çok bir "toplumsal hareket" niteliği taşıyordu. Ama bizdeki "iktidar", insanları belirlemekte çok etkili olduğu halde, sonuçta oldukça hayalî idi. Batıda '68, kendini hemen iktidar alternatifi olarak koymadı, ama topluma genel ve uzun vadeli etkileri daha derin ve yaygın oldu.

1968'de olanlar, yirmi yıl sonra, enine boyuna ele alınmalı. Öte yandan, bunu yaparken bir '68 nostaljisi yaratmaktan da sakınmalıyız diye düşünüyorum. '68'den kalan kaldı, giden gitti. Gideniyle, kalanıyla farklı bir dünyada yaşıyoruz ve yaşayacağız.

★ ★ ★

1968 bence her şeyden önce, göreneksel dünyaya karşı bir başkaldırmaydı. Bu başkaldırmanın yalnız kapitalist Batıyla sınırlı kalmaması, çok başka koşullarda Çekoslovakya'nın da işin içinde olması bana bu bakımdan anlamlı görünüyor. Vietnam Savaşı da, bu genel olayın içine, Üçüncü Dünya'nın çok önemli etkisini getirmişti. Sonuç olarak, 1968 olayında bütün dünyanın etkileri vardı. Zaten onun için, bu olayı analiz etmek hâlâ çok güç.

Gelgelelim, 1968'de başlayan, başladığı anda bir hayli bulanık olan hareketlilik, zaman içinde bazıları biraz daha belirlileşen "hareket"lerde devam etti. Bunlara şöyle bir göz atmak, başlangıçtaki "nebula"yı daha iyi düşünmek için yollar sağlayabilir. Şimdilik bu incelemeyi Batı toplumlarıyla sınırlı tutalım. 1968'de Batı dünyasında bazı muhalif yapılar vardı. Ama 1968 hem bunların bazı özelliklerini bir ölçüde değiştirdi, hem de daha önce varolmayan muhalefet hareketleri ve biçimleri yarattı. Örneğin, feminizm. Reformist biçimleriyle çok önceleri de varolan, kadına toplumda erkeğin yanında eşit hak, eşit konum kazandırmaya çalışan bir hareket olarak feminizm eskiden beri vardı; bazı konjonktürlerde etkili de olmuştu. 1968 ise bugün bildiğimiz anlamda radikal feminizmi getirdi (ama şöyle: '68 kendisi geleneksel erkek-egemen söylemle yürümüştü; feminizm daha sonra ortaya çıktı.)

Toplumdaki kötülüğün sınıf sisteminden ileri geldiğini düşünen, kendi örgütlenme anlayışını da sınıf temeli üzerinden yürüten sol muhalefet biçimi vardı. Bu, çok zaman ve ağırlıkla Komünist Partilerde, onlardan ayrılan ya da görece değişik anlayışlarla aynı temele dayanan (Troçkist gibi) hareketlerde, daha hafif ölçülerde de sosyalist partilerde cisimleşiyordu. 1968 bu partilerin dışında oluştu ve çok kere ve çok yerde onlarla çatıştı da. 1968'in özellikle KP'ler üzerindeki uzun vadeli etkisi, genellikle onları zayıflatma biçiminde olmuştur diyebiliriz. Çünkü daha önce birkaç filizlenme dışında pek izini göremediğimiz, sonradan da "yeni sol" diye andığımız anlayış 1968'in doğrudan bir ürünüdür ve toplumun tartışma gündemini daha çok belirlediği için KP'leri geri planda bırakmıştır. Böylece, 1968 sonrasında klasik solun yanısıra bir de Yeni Sol siyaset alanında belirdi.

Savaşa ve silahlanmaya karşı ciddi hareketler de 1968'in ürünüdür. Bunların oluşabilmesi için şüphesiz öncelikle savaş tehdininin korkunçluğunun da anlaşılması gerekiyordu. Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşı ve Japonya'da kullanılan atom bombası, barışçı hareketlere bir arka-plan kazandırır. Savaştan sonraki nükleer silahlanma yarışı da endişeyi artırmıştır. Ama barışçı harekete asıl ivmeyi Vietnam Savaşı verdi. Bu, somut bir olaydı; bir yandan ABD'nin Üçüncü Dünya'ya haksız müdahalesinin örneğiydi; bir yandan birçok genç bu haksız savaşta canını verme tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Savaşa ve silahlanmaya karşı hareket, zaman zaman büyük insan topluluklarını biraraya getirebilmiştir. Buna karşılık, yapısı gereği, öteki hareketlere oranla, uyarlı ve sürekli bir örgütlenme çatısından yoksundur. Bu alanda sürekli çalışma, yayın vb. yapan küçük kuruluşlar vardır, ama bunların tabanlarının genişlemesi konjonktüre bağlıdır.

Çevrecilik ise -gene 1968 sonrası bir sosyo-politik fenomen- bütün antihiyerarşik, kısmen anarşizan ideolojisine rağmen daha fazla süreklilik sahibi bir yapılanma gerçekleştirebildi ve '70'lerden sonra birçok Batı ülkesinin politik platformunda şimdilik kalıcı gibi görünen bir yer edindi.

Batıdaki ırkçılığa karşı hareketler İnsan Hakları kavramından esinlendiği gibi, gene özellikle Vietnam ve Latin Amerika etkisiyle, Üçüncü Dünyacılıkla da yanyana gelişti. Amerika'da zencilerin eşitlik talepleri '50'lerde ciddileşmeye başladıkları için, 1968 ürünü değildir. Avrupa'da ise '68'in bu hareket üstünde de etkileri daha fazladır. Irkçılığa karşı mücadele veren beyazların doğrudan ilişkiye geçtiği göçmen Afrikalılar, Karaibliler, Doğulular vb. aynı zamanda Üçüncü Dünya'daki kendi ülkelerinin de emperyalizme karşı kaderiyle yakından ilgili devrimcilerdi. Bu Üçüncü Dünyacılığın bazı kolları Batıda RAF gibi örgütlenme biçimlerine de büründü. Öteki '68 ürünleriyle kıyaslandığında bunlar atipik görünür, ama böyle de olsa, kökenleri oradadır.

Son olarak bir de Roszack'ın, David Bouchier'in "karşı-kültür" dediği akımlara bakalım. Bunlar daha gevşek, değişken, bir örgütten çok bir yaşama tarzı temeli üstünde kendini sürdüren toplumsal akımlar. Hippi'lerden Punk'lara, komüncülerden esrarcılara çok değişik kılıklarda varolan insanlardan oluşuyor. Politikaları, dolaylı.

Şimdi, saydığım bütün bu değişik kökenli hareketlere baktığımızda, gene de bazı ortak paydalar bulabiliyoruz. En başta gelen ortak tema da sanırım "Özgürlük"; Batıda "libertarian" denilen anlamda bir özgürlükçülük. Buna yakın derecede bir "bireysellik" taşıdıkları da söylenebilir. Bireyin kendinden kompleks duymaması, olduğu gibi olmayı ve öylece kendini dile getirmeyi, dışa vurmayı bir hak olarak görmesi, bu özgürlükçülükle atbaşı gidiyor.

Öte yandan, hiç ortak olmayan ögeler de az değil. En başta, bu hareketlerden her birinin **neyi** "en büyük kötülük" olarak koyduğuna bakalım. Hepsinde, **bir egemenliğe** karşı mücadele motifi var; ama "neyin egemenliği"nin hedef alındığı hepsinde değişiyor.

Yukarıda da söylemiştim: klasik ya da yeni solun hedefi, sınıf egemenliğidir. Bunun kırılması, daha iyi bir dünyanın yolunu açacaktır. Öte yandan, feminizme göre asıl sorun erkek egemenliğidir. Feminizmin bazı biçimlerinde, sosyalist feminizmde erkek ve sınıf egemenliğinde bir eklemlenme, içiçe geçme olduğu görüşü vardır, ama burada da, son kertede erkek egemenliği bir başka şeye indirgenemez. Barışçı hareketlerin hedefi ise savaş çıkaran kurumlardır. Bu da sınıf egemenliğiyle bir yere kadar eklemlenebilir, ama sadece bir yere kadar. Örneğin, sınıf egemenliğini yok ettiğini iddia eden devletler de savaşıyor: Vietnam, Kamboçya ve Çin üçgeni, Afganistan'da Sovyetler Birliği vb. Ayrıca, nükleer silahlanmaya karşı hareketlerin iki ana hedefinden biri gene Sovyetler Birliği. Ekolojik hareket adamakıllı geniş bir alanı, insanla doğa ilişkisini kendine temel alıyor. Doğayı kirletenler, yok edenler, sonuçta gene egemen olanlar. Ancak burada da sorun yalınkat bir sınıf analiziyle çözülemiyor. Kapitalizm gibi varolan sosyalizm de sorumlu, doğanın mahvedilmesinden. Irkçılık-

la mücadele eden akımlar için de benzer şeyler söylemek durumundayız. Onların da hedefi, sınıf egemenliğine indirgenmesi her zaman mümkün olmayan bir ayırımcı zihniyet ve davranışlar toplamı. Son olarak, "karşı-kültür" akımlarına baktığımızda, daha çok **kuşaksal** bir karşıtlığa göre tavır alındığını görüyoruz. Bir egemen kültür ve onun **değerleri** var, bir de farklı yaşamak isteyenlerin oluşturduğu kültür ve onun değerleri. Her ikisi de "sınıf-aşırı".

Şimdi, bu noktada, bütün bu hareketlerin daha iyi bir toplum için **neyi değiştirmeyi** amaçladığına bakalım. Burada, her birinin tavrıyla sosyalizm arasındaki "kontrast" daha belirginleşecektir. Onun için, ilkin bu karşıtlığı özetleyeyim. Az önce değindiğim gibi sosyalizm, hiç değilse teorisinde, somut bir değiştirme önerisi getiriyor: toplumdaki sınıfsal egemenlik yapısı, bunun "regüle" edildiği **devlet** kertesinden başlanarak değiştirilirse, toplumsal hayatın bildiğimiz bütün kötülükleri zaman içinde giderek azalacak ve yok olacaktır. Sosyalizm bu öneriyi yaparken, 1968 sonrası akımların her birinin "kötülük kaynağı" olarak koyduğu hedefi de içeriyor ve bunların hepsinin yok olacağını vaad ediyor.

Bu bir "düzen değişikliği"dir. Oysa saydığımız öbür akımlarda, bu anlamda bir düzen değişikliği öngörülmüyor. Sosyalizme bu düzeyde en yakın biçim olarak sosyalist feminizmi ele alabiliriz. Çünkü bu akım, erkek olmayı değil, erkeklerde egemen olan düşünce ve davranış alışkanlığını kötülüğün kaynağı sayıyor. Dolayısıyla, belirli bir pratik çerçevesinde bu alışkanlıkların yok edilmesi, sömürüsüz ve adaletli bir dünya yaratabilecektir. Burada bir **dönüşüm** öngörülmüş durumda. Erkeğin kendisini düşman sayan feminizmde ise gerçekte fazla bir dönüşüm yok ya da fazlasıyla ütopik biçimde var. Çünkü, erkek soyu "gayrı kabili ıslah" bir soysa, yapılacak iki şey var: birincisi, bunları yok etmek; ikincisi, bunlarla ilişkiyi kesmek. Birincinin gerçekleşmesi epey zor görünüyor (ve zaten gerçekleşse de "imha" tam olarak "dönüştürme" değildir). İkincisi de kötüyü dönüştürme değil, onunla yanyana varolma anlamına geliyor. Barışçılar savaşı ve şimdilik en azından nükleer silahları ortadan kaldırma amacındalar, ama bunları mümkün kılan genel düzen hakkında şimdilik uyarlı, sistematik bir program geliştirmiş değiller. Böyle olması da mantıklı, çünkü savaşa aleyhtar olan büyük çoğunluk bir düzen değişikliğine aynı net kararlılıkla bakmıyor. Çevreciler, Yeşiller de benzer durumda. Aralarında sosyalizme karşı olanlar da var, kapitalizme karşı olanlar da; maddeciler de, idealistler de vb. İnsanla doğa arasında oluşmuş çelişkileri gidermek konusunda bir dizi anlamlı öneri getiriyorlar. Genel sistemle ilgili olarak onlar da net değiller ve önerilerini, bu sistem değişmeden de gerçekleştirilmesi gereken şeyler olarak sunuyorlar. Karşı-kültürcüler, karşı-kültürleriyle birlikte bu düzen içinde yaşamak durumundalar (zaten ancak böylelikle "karşı" olunabilir) vb.

Konuyu bu terimlerle özetlediğimizde; bir tercih yapılacaksa, neyin **daha devrimci** tercih olduğu sanki şimdiden belli oldu. En köklü ve en geniş bakış, bu anlatımda, sosyalizmin bakışı. Gerçek ve gerçekçi düzelme, bu bakışla mümkün. Ama bence sorun bu kadar basit değil.

Geleneksel sol muhalefet, sık sık değindiğim gibi, "sınıfsallığı" bakışının te-

meline yerleştiriyor. 1968 akımları ise hep sınıfları dikine kesen sorunlar üzerine oturuyor. Onlarla sosyalizm, en azından klasik sosyalizm arasındaki başlıca tartışma, bütün bu sorunların indirgenir/indirgenmez olduğu üstüne. Sosyalizm, teorisinde, bu sorunları indirgiyor: "Sınıf egemenliğini kaldıralım, gerisi kolay" diyor. Ama dünyada sosyalizmin de iyi kötü bir tarihi var ve bu tarihe bakıldığında, işin ne başının ne de gerisinin hiç öyle kolay olmadığı görülüyor. Örneğin feminizmin talepleri hangi sosyalist toplumda başarıldı? ("Başarılma"-dan önce, amaçlandı mı?) Erkek egemenliğinin en ileri derecelere vardığı toplumlardan olan SSCB'de bugünün Gorbaçov reformları da kadın konusunda ileri bir şey içermiyor. Tersine, ev kadınlığının önemi vurgulanıyor. Pek çok ülkede sosyalist sanayileşme "mucize"lerinin öbür yüzü yoğun bir doğa kirlenmesi oldu. Bugün de bu durum öyle kolay giderilir olmayan sorunlarla dolu. Çernobil birçok nesnenin bir simgesiydi: çevre açısından önemi de en başta geliyordu. Sosyalizmin savaş ve silahlanma konusunda sicili pek temiz olmadığı gibi ırkçılık, milliyetçilik de hiç aşılmış değil. Kuşakların görenekçi muhafazakârlığına gelince, sosyalist ülkeler bu bakımdan burjuva toplumlarından çok daha katı bir tutum sergiliyorlar.

Öyleyse, hepsi de çok ciddi olan bu sorunları, "sınıf egemenliğini bir kaldıralım da"ya indirgemek hiç de inandırıcı değil. Ama "yeni" dediğimiz akımlarla sosyalizm arasındaki anlaşmazlık yalnız bu "indirgeme" sorunundan doğmuyor. Daha başta, '68 hareketi patlak verdiğinde gençler geleneksel soldan uzak durmuşlardı, çünkü bu yeni hareketlerin ortak paydası olarak nitelediğim özgürlükçülük, bu solun yapısına aykırıydı. Buradaki bürokratik, merkeziyetçi tavırla çelişiyordu. Geleneksel sol, ayaklanan gençlerin hedef aldığı göreneksel, otoriter düzeninin bir parçası gibi görünüyordu.

★ ★ ★

Bu noktada, Batıda olanları izlemeyi bir süre için bırakalım ve '68 ile sonrasına Türkiye çerçevesinde göz atalım.

Son paragrafta değindiğim olgunun, Türkiye'de '68 sonrası gelişmenin farklılığının başlıca açıklaması olduğunu sanıyorum. Batı '68'i yaşarken, dünyadaki bürokratık-merkeziyetçi sosyalizmin varlığından haberdardı. Sovyetler Birliği'ni de, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki KP'lerde yansımalarını da izlemişti. Örneğin, Berlin'i ve Budapeşte'yi biliyordu; onun için Prag karşısında fazla şaşkınlık duymadı. Moskova mahkemelerini, Sovyet-Nazi Paktı'nı vb. biliyordu.

Türkiye'de ise sosyalizm hiç "olmamıştı" diyebiliriz. Bir avuç TKP'linin kural olarak acılı mücadeleleri dışında örgütlü bir sosyalizm yoktu, sosyalist düşünceyi anlatan kitaplar da yoktu. 1968'de kendilerini eylem içinde bulan ve sosyalizme hem merak, hem de ilgi duyan gençler, dünya komünizminin somut tarihini de bilmiyorlardı.

Şu düzeyde bir ortaklık kurabiliriz belki: yepyeni bir olay olan 1968 bütün dünya toplumlarında, **o zamana kadar olmayan şeye doğru** bir eğilim, bir istek, bir el uzatma yaratmıştı. Türkiye'de de bu böyleydi. Ama Türkiye'de olmayan, başka birçok şeyin yanısıra, klasik soldu. Onun için 1968 potansiyeli bu boşlu-

ğa doğru aktı. Sosyalizm açısından bu akış olumluydu elbette; tek pürüz, sosyalizmin gerçek tarihinin bilinmemesi, dolayısıyla tarihten ders almış bir sosyalist hareketin kurulamamasıydı.

Ama sorun herhalde yalnızca sosyalizm tarihinin iyi bilinmemesi değildi; Türkiye'nin siyasi kültürünün, yeni yeşeren sosyalist harekette ağırlığını duyurmasıydı aynı zamanda. Bu ülkede '68 ile başlayan politik hareketliliğin Batı'daki gibi özgürlükçü ve bireysellikten yana gelişmemesinin bir önemli nedeni de buydu.

1960'lara gelindiğinde, komünist hareket bir insan tipi yaratmıştı. Bu insan tipinin oluşmasında Stalin'in komünizm üzerindeki etkisinin de epey payı vardı. Komünist tipi, ta başından beri, kendisini en radikal düzen eleştiricisi gibi görmeye alışmıştı. Ayrıca, insanlığın genel kurtuluşunun da, kendi kafasındaki düşünceler doğrultusunda gelişeceğine güveni tamdı. Bu kurtuluşun gerçekleşmesi için disiplinli ve merkeziyetçi bir çalışmanın gerekliliği de Lenin'in örgütü ve deneyimi tarafından kanıtlanmış sayılıyordu. Sabırlı ve gerçekçiydi bu tip. Amansız bir mücadele içinde olduğunu biliyor ve amansızlık kurallarını gerçekçi bir tarzda kabulleniyordu. Yaşadığı politik olaylar hayata zaman zaman "araççı" bir tavırla bakmasını da kolaylaştırmıştı. Kendi duygularını bastırıp başkalarının duygularını coşturacak biçimde konuşabiliyor ve davranabiliyordu. Genel olarak zeki, kıvrak ve esnekti. Sevimliliğiyle, kararlılığıyla, anlayışlılığıyla, güvenilirliğiyle vb. aralarında çalıştığı insanların saygısını kazanabiliyordu. İşte bu genel insanlık kalıplarıyla varolan komünist militan, özellikle 1930'lardan itibaren, Stalin'in komünist harekete verdiği biçimin etkisi altına girmeye başladı. Bunun bir yolu, bazı komünist militanların fiilen ve fiziksel olarak ortadan yok olmasıydı. Başka bir söyleyişle, saydığım özelliklerden bazılarına sahip olan komünistler Stalin politikasının gerekleriyle uzlaşamadıkları için elendiler. Geri kalanlar da, kendilerini bu gereklere uydurmak zorunluğuyla karşı karşıya geldiler. Yeni durumlar eski insanî özellikleri büsbütün ortadan kaldırmaktan çok, onları yeni bir içeriğe göre düzenleme işlevini taşıyordu. Örneğin disiplin gene -ve her zamankinden fazla- gerekliydi. Merak edilmemesi gereken bilgiyi merak etmemek de öyle. Kendi dışındaki haksızlığa başkaldıran ve başkaldırısının uzlaşmazlığıyla özel bir ahlâk oluşturan komünist hareket ve onun bireyleri bu yeni durumda **kendi taraflarının** haksızlık gibi görünen davranışlarını onaylamak, gereğinde bunları hattâ şiddetle savunmak (ve mazur göstermek) ve zamanla kendileri bilfiil uygulamak aşamalarından geçti. Buharin'in idamını, İspanya İç Savaşı'nda komünist politikanın niteliğini, Kulaklar sürecini, Gulag'ı, Nazi Paktı'nı, Enternasyonal'in lağvını, daha pek çok şeyleri onayladı, sindirdi. Hepsinin üstüne, Kruşçev'in ağzından, o zamana kadar savunduğunun tersine, bütün bunların bağışlanamaz cinayetler olduğunu dinledi; onu da sindirdi. Macaristan, Çekoslovakya vb. Bütün bunlar olurken, partili militan, eskisi gibi kapitalizmin ve emperyalizmin oyunlarına karşı uyanık olmaktan da çok, kendi yanındakileri gözaltında tutmayı, "sapma"ları sezmeyi, ihbar etmeyi vb. öğrenme yolunda da epey eğitim görmüştü.

Bu tarihi yaşamış ve bu şekilde yoğrulmuş komünist militan tipi, 1968'de ken-

dini sokağa atan Batılı gençler açısından fazla çekici değildi. Onlar, dünyanın ve insanlığın kurtuluşuna katkıda bulunmak için böyle bir rota izlemek istemiyorlardı. Doğrusu, çok da haksız sayılmazlardı. Türkiye'de ise, bu olgular pek bilinmiyordu. Bu insan tipi ve onun yer aldığı örgüt oldukça dar TKP deneyimiyle sınırlıydı. Dolayısıyla '60'larda sosyalizme, '68'den sonra da ciddi bir devrimci eyleme yönelen Türkiyeli gençler sözkonusu rotayı ön-bilgisiz, kendi deneyimlerine dayanarak, bir kere daha katedeceklerdi.

Ama bu da aslında kolay olmadı; otomatik bir sürece de girmedi. Türkiye'de '68'de hareketlenen gençlerin büyük bölümünün partili bir çalışma tarzına değil, daha canlı ve heyecanlı Dev-Genç eylemliliğine yönelmeleri, acaba böyle bir bilinçaltı direnmenin sonucu sayılabilir mi? Aynı zamanda TİP üyesi olan Deniz Gezmiş'in öğrenci hareketinde önem kazandığı sırada, kayıtlı olduğu ilçede yönetim kurulu ya da başka bir kurula getirildiğini hatırlar gibiyim, ama yanlış hatırlıyor da olabilirim. O eylem hayatını dolu dolu yaşayan Deniz bunu bırakıp nasıl böyle bir bürokratik rutine girmeyi tercih edebilirdi?

Bu aslında ayrıca ele alınıp incelenmesi gereken bir konu. 1968 devrimciliği ve benzer geçici hareketlilikler, içindeki insanlara belirgin bir yaşantı dolgunluğu tattırırlar. Ama süreklilikleri yoktur ve hayatın normal kalıplarını ancak belirli sürelerle sarsabilirler. Parti çalışmasında aynı yaşantı dolgunluğunu bulmak daha zordur. Ama onun da sürekliliği, iç disiplin gibi önemli erdemleri vardır. Başarılı bir örgütün, üye ve yandaşlarının yaşantı zenginliğini de kollaması, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Bir "aparatçik" olma tehlikesini içeren, disiplinli örgüt adamı olmanın alternatifi gibi görünen Dev-Gençlilik, yani "Devrimci Gençlik" ise yerli ideolojiden daha baştan etkilenmişti ve yapısı gereği etkilenmeye açık olacaktı. Bu kesimi belirleyen Milli Demokratik Devrim ideolojisi zaten varsayılmış bir "yurtsever" tipini kapitalist düzene karşı ajite etmeyi amaçlıyordu. Sosyalizmden çok anti-emperyalizm söylemini kullanıyordu. Böylece, "milliyetçi" yanı ağırlıklıydı — "milliyetçi" ile "yurtsever" arasındaki mesafe **teoride** bir biçimde açıklanır ama somut hayatta bu ayrımın ne olduğunu kestirmek o kadar kolay değildir. İdeolojinin gerek "komprador, ambalajcı ve montajcı burjuvazi" ögeleri, gerekse "demokratik" yanını oluşturan "anti-feodal" yanı, hem Türkiye'nin gerçek bir analizine dayanmıyordu, hem de çerçevesi son kertede gene burjuva olan geleneksel bir "kalkınma" özleminden çok farklı bir içeriğe sahip değildi. Bütün bunlar, geleneksel Kemalizm içinde eklemleniyordu. Kemalizm de, Batı'daki '68'in özgürlükçü, bireyselliğe önem veren yeni düşünce biçimlerine adamakıllı uzaktı. Bütün bu ögeler bir arada düşünüldüğünde, eylemleriyle Türkiye'nin göreneksel kalıplarının bir hayli dışına çıkan gençliğin, kafasının içinde buradan pek fazla uzaklaşmadığı sonucuna varılabilir.

Ayrıca, oldukça yakın görünen "iktidar" sorunu vardı. Topluma halka halka yayılacak bir özgürlük -her düzeyde özgürlük- düşüncesinden çok, toplumdan bir hayli uzak, daha çok politik hayatı dolaysız olarak belirleyen siyasi elitler arası manevralarla iktidara erişilecekti. Bu elitizmi kabulleniş, örneğin topluma

oy hakkını ve böylece iktidarı değiştirme hakkını kazandıran 1950'yi "karşı devrim" diye tanımlama eğiliminde de yansıyordu. Halk, "kurtarılacaktı".

Aslında Batı'da da iktidar eylemci gençlerin çoğuna yakın görünmüştü. O dönemin bazı devrimci yayınlarına bugün baktığımızda, unuttuğumuz bir toyluğu biraz da şaşarak görürüz. Bir dergide "Bütün iktidar Kampus Sovyetlerine" başlığı, örneğin! Tarıq Ali, Britanya -hem de Britanya!- Devriminin yakın olduğunu anlatan bir kitap yazmıştı. Dolayısıyla yaşadığı olayın çarpıcılığına kapılarak devrimi ve iktidarı kapının hemen ardında sananlar Batı'da da eksik değildi. 1969-70 arasında, İngiltere'deydim. Üniversite kampuslarındaki bazı öğrenciler bir hayli seferî görünüşlüydü. Ama çoğunluk "karşı-kültür"ün tadını çıkarıyordu. Bizdeki hızla askerîleşen harekete pek benzemiyordu oraların havası. Nitekim, THKP, THKO ve başka örgütlerin gerillaya başladığı 12 Mart muhtırası günlerinde buraya uğrayan Batılı devrimci arkadaşlarım, Türkiye'de pek öyle "devrim öncesi" bir atmosfer görmediklerini söylüyorlardı.

Ama Türkiye'de solcu gençliği bir "devrim aciliyeti" sarmıştı. Bizler burada da klasik solculuğa pek girmedik. Sözünü ettiren gruplar ortodoks olmayan, ortodoksların da "maceracı" dediği mücadele biçimlerine rağbet ettiler. Gelgelelim, bu tip örgütlenme de kendi "aparatçik"lerini yaratma riskinden bağışık değildir. Çünkü yüksek disiplin, katı merkeziyetçilik, savaş davranışı vardır burada ve bu özellikler uzun vadede özgürlük üretmeye yatkın değildir — hele ideolojileri başlangıçta yüklü bir özgürlükçülük şırıngası yememiş insanlar arasında.

Bu yıllardan da sonra, özelliklę '75-80 arasında, Türkiye'de devrimcilik, olan özgürlükçülüğünü de büyük ölçüde kaybetti. Aynı zamanda prestijini de zedelerken, darbe sonrasında bir hayli ufalandı. Ne var ki bu yalnız Türkiye soluna özgü bir şey değil. Başta İngiltere olmak üzere birçok Batı ülkesinde benzer durumlar yaşandı. Türkiye'de klasik solun '60'larda varedilmiş biçimleri tırpanlanırken Batı'da '68 sonrasının yeni ve özgürlükçü solu da benzer bir akıbetten kurtulamadı.

'80'lerin sonuna yaklaşırken, Batı'nın '68 sonrası hareketlerinin burada da oluşmaya başladığını görüyoruz. Burada bir yandan, Türkiye'nin hep yaşamak durumunda kaldığı "time-lag" sorunu var herhalde; bir yandan, '68 dinamizminin daha ortodoks kanallara kayması sonucu bu hareketleri uzak tutması var. Son olarak da, bütünüyle insan haklarının çiğnenmesi olarak yaşanan son darbe dönemindeki atmosferin, insan haklarıyla yakından ilgili bu gibi hareketlere zemin hazırlaması sözkonusu. Gelgelelim, bunlar da toplumsal ve politik bir canlanma değil, tersine bir gerileme döneminde Türkiye'ye geldiler ve kitlesel bir yayılma gösteremediler. Kitleler iyileşmeyi başka yerlerde arıyorlar.

★ ★ ★

Öyleyse, '68'in etkileri bizde de, Batı'da da, epey soldu demektir. Bu bir bakıma böyle, doğru. Onun için de o tarihi yaşayan bizler için '68'i anmak nostaljik bir karakter kazandı ve bu da hiç sağlıklı değil. Ben kendi hesabıma, top-

lumdaki karşılıklı politik hareketlerde dönemsel ilerleme ve gerilemeler olduğuna inanıyorum. Bunun için de, pek çok ülkede solun yaşadığı gerilemenin duracağını, dalganın yeniden öbür yana doğru kabaracağını düşünüyorum. Tabiî bu, kendi başına yeterli değil. Eksiklerini, kusurlarını doğru dürüst gözden geçirmeyen bir politik hareket, toplumsal dalganın üstünde bir türlü seyreder, ama gene pek bir yerlere varamaz.

Böyle bir med-cezir konusuna daha derinlemesine dalmadan önce, '68'in ikinci ve Üçüncü Dünya'daki sonuçlarına da kısaca göz atalım.

★ ★ ★

İkinci Dünya bu yıllarda Brejnev dönemini yaşamaktadır. Bu dönem Stalin dönemi gibi kanlı değildir, ama resmî devlet sosyalizminin en fazla durgunlaşıp çürümeye yaklaştığı dönemdir. Biyolojik anlamda da ihtiyar bir bürokrasi, her alanda muhafazakâr bir iktidar temeline sahiptir. Toplumun yaratıcılığı en alt düzeye inmiştir. Tepedeki yozlaşma dizginsizleşmektedir (bir yüksek partiliye dönümlerce orman avlanması için tahsis edilir); varolan "sosyalist" terminoloji ve söylem ile bu fiilî gerçeklik, tabanı tam anlamıyla sinikleştirmiştir.

Böyle bir dönemde Prag Baharı gibi münasebetsiz bir olay başlar. Buna göz yumulmasına imkân yoktur. Varşova Paktı ülkeleri tanklarıyla, birlikleriyle, kardeş Çekoslovakya'nın yardımına koşar ve onu revizyonizmden kurtarırlar. (Bizim solda da bunun "doğru" ve "proleter devrimci" tavır olarak alkışlanması, '68 kuşağı devrimcilerinin "tecrübeli" eskiler tarafından bu şekilde bilinçlendirilmesi, yeni oluşan solun potansiyelini erken kurutmasının başlıca aşamalarından biri olacaktır.)

Bunun anlamı şudur: "İkinci Dünya" dediğimiz ülkeler topluluğu ve onun önderi Sovyetler Birliği dünyadaki değişime gözünü ve kulağını tıkamakta, böyle bir şeyi anlamak ya da kabul etmek istememektedir. Kapitalist Batı '68'i başarabildiği ölçüde kendi içinde özümleme, o enerjiden düzen adına yararlanma zekâsını gösterir. Bunun olumlu sonuçlarını halen de yaşamaktadır. SSCB ise (ona bakarsanız, tabiî Türkiye de - hem daha büyük bir şiddetle) her türlü yeniliği bastırmaya kararlıdır. Böylece SSCB, bugün Gorbaçov'un "Reform yapmazsak sosyalizm ölecek" gibi sarsıcı bir söz söyleme gereğini duyduğu vahim noktaya gelir — bu arada, bizim gibi Sovyetler Birliği'ne eleştirel gözle bakanlara göre bu ülkeyi pek çok **seven** sosyalistler de onun hakkında kötü söz söylemeyi ihanetlerin en büyüğü haline getirerek Brejnev çürümesine kendi küçük katkılarını yapmışlardır. Kimileri hâlâ Brejnev'den Gorbaçov'a önemli bir değişiklik olmadığını söyleyerek avunmaktadır.

Bugün Gorbaçov önemli bir umut ışığı, Sovyetler Birliği için. Tedbirlerinin yeterli olmadığı, bütün bu yukarıdan aşağıya reform hareketinin sosyalistçe olmadığı söylenebilir. Ama gene de olanlar önemlidir — tam da Gorbaçov'un son alarm sözü nedeniyle: "Reform yapmazsak sosyalizm ölecek". Öte yandan kurulu düzenin, nomenklaturanın ve toplumdaki başka muhafazakâr güçlerin ona bu reformu yaptırıp yaptırmayacağı da önemli bir soru. Engellenmesi hiç de şaşırtıcı olmaz (daha önce Kruşçev örneği var).

Fakat hiç şüphe yok ki Gorbaçov'un varlığı hem Sovyetler Birliği, hem de dünyadaki sosyalizm açısından olumlu bir olay. Çünkü Sovyetler Birliği kendi içinde tıkandıkça bütün dünyada da sosyalizmin yolunu tıkamaya başlıyordu — hem yalnız komünizmin değil, yerinde ve zamanında sosyal-demokrasinin bile. Şimdi burada göreli bir açılma olabilir, çok farklı sorunlarıyla Polonya'da, Çekoslovakya'da, Macaristan'da, Çavuşesku hegemonyası son bulursa Romanya'da başka ilginç gelişmeler olabilir. Kısacası, donukluğu ve statikliğiyle tanıdığımız bu rejimler uzun süreli taşlaşmadan çıkarak toplumdan gelen dinamizme, rüzgâra pencerelerini açabilirler.

★ ★ ★

Üçüncü Dünya'da düğüm Vietnam'daydı. Vietnam Savaşı Batı'da '68 hareketine büyük bir coşku ve inanç verdi. "...daha daha Vietnam, Ernesto'ya bin selâm!" sloganı o günlerin Üçüncü Dünya'dan aldığı esini çok iyi dile getirir. Vietnam'ların artması, emperyalizmi kurutacaktı. RAF gibi örgütler de, metropollerde terörist eylemle emperyalizmi Üçüncü Dünya karşısında zayıflatmayı umuyorlardı.

Vietnam kahramanca savaştı ve kazandı. Onun yanında Laos ve Kamboçya'da sosyalizm iktidara geldi. Ama ne yazık ki bu sevinç de çok uzun sürmedi. Ne oldu?

Vietnam da, Kamboçya da, "devrimci romantizm"in bütün koşullarını yerine getirecek şekilde uzun süreli silahlı mücadeleyle dünyanın en büyük kapitalist gücünü yenilgiye uğratmış ve sosyalizmi kurmaya başlamışlardı. Bu mücadele tarzı, kısa süre göz kamaştıran Küba Devrimi'nden daha önemli görünüyordu. (Nitekim Küba'yı model alan Latin Amerikalı devrimci hareketler birbiri ardına etkisizleştirilmiş, bunların uzaktaki bir kopyası olan Sri Lanka'daki hareket de ezilmiş, üstelik Çu En Lay da bunu onaylamıştı.) Vietnam ayrıca sosyalist ülkelerle ilişkilerinde bağımsızlığına önem veriyor, bunu da "Ho Şi Minh" tavrı diye bildiğimiz politikasında somutlaştırıyordu.

Ama Vietnam çok yoksuldu; kuzeyiyle güneyi arasında önemli dengesizlikler vardı. Yıkıcı bir savaştan çıkmış olarak, sorunları büyüktü. Üstelik iç sorunlarla sınırlı değildi Vietnam'ın dertleri. Kuzeydeki komşusu Çin'le ilişkileri tarih boyunca kötü olmuştu — batısındaki Kamboçya ile de. Ve Kamboçya'nın devrim hükümeti, dünyanın en koyu Maocu partisinden oluşuyordu. Bütün korkulanlar gerçekleşti. Çin Vietnam'a savaş açtı. Vietnam Kamboçya'yı işgal etti vb. Bu siyasi gelişmeler karşısında "Ho Şi Minh tavrı" işlemedi: Vietnam, Sovyetler Birliği uyduluğuna itildi; Çin'in yanısıra, katı bir ekonomik ablukayla sefaleti kalıcılaştırmak isteyen kapitalist Batı'nın da katkılarıyla. İç sorunlar, yoksulluk devam ediyor, Amerikan işbirlikçileri herhalde tükendi ama ülkeyi terketmek isteyenlerin sonu gelmiyor. Demokrasi, bizim tanıdığımız şekliyle, pek yok.

Böylece Batı kendisini kahramanca bozguna uğratan Vietnam'dan ekonomik bir intikam aldı. Onu da azgelişmiş ülkelerin yarı Stalinci sosyalist kalkınma yoluna iterek, çevresinde iyi örnek diye tanınmasını önledi. Gerçekten de

savaşırken hepimizi heyecandan heyecana düşüren Vietnam'dan bugün çevresine yayılan bir ışık pek görünmüyor.

İkinci olay da Kamboçya... Pol Pot rejiminin sosyalizmi kurma adına işlediği inanılmaz cinayetler, sosyalizmin dünyada zaten sarsılan itibarını berbat etti (ne var ki, Birleşmiş Milletler'de, haddini bilmez Vietnam'a karşı diplomatik zaferler kazanmaya çalışan Batılı "uygar" ülkeler, Pol Pot'un bu yöntemlerinden çok da olumsuz etkilenmiş gibi görünmüyorlar).

Dolayısıyla, ikisi de klasik tanımlara uyan silahlı halk savaşlarıyla emperyalizme ve kapitalizme karşı zafer kazanan bu iki ülke, aynı zamanda bütün dünya komünistlerinin zihnini bir şekilde kurcalayan Çin ve Sovyet modellerinin de temsilciliğini üstlendiler ve zaferden sonraki eylemleriyle bütün bu kavramları, uzaktan bakanlara pek fazla zevk vermeyecek bir hale getirdiler. Vietnam'ın ve Kamboçya'nın bu başarısızlıkları, Batı solunun ortak bilincinde pek çok diri ögeyi soldurdu. Bir anlamda bir çağı, bütün değer ve kavramlarıyla birlikte kapattı. Böylece, Yeni Sol'un ilk coşkusunda olduğu gibi, sonraki bezginliğinde de Hindiçini devriminin önemli bir payı olduğunu söyleyebiliriz.

★ ★ ★

Bütün bunlar olumsuz hikâyeler. Başka türlü olmasını bekleyemeyiz ya da başka türlü olduğunu iddia edemeyiz zaten. Çünkü 1980'lerin sonuna geldiğimizde, dünyada solun durumu çok iyi görünmüyor. Ama genel olarak baktığımızda, pek çok önemli kazanım da var. Yaşanmış doğru şeyler, büsbütün yok olamaz. Doksanlarda belki farklı sosyo-politik biçimlenmelere gireceğiz.

Bugünden gelece doğru bakıldığında, birkaç "trend" görülüyor ki, bunlar sürekli olacağa benzer. Bir tanesi, Komintern geleneğinden gelen ve çoğu KP adıyla yaşayan örgütlerle İkinci Enternasyonal'in Sosyalist ve Sosyal-Demokrat partileri arasındaki ayrım çizgilerinin silikleşmesi. Batı ülkelerinin çoğunda KP'ler kendileri silikleşiyor; buna karşılık, Sosyalist Partiler de kimi yerde radikalleşiyor ve klasik suçlamadaki gibi burjuvazinin yedek lastiği olma özelliklerinden sıyrılıyorlar. Sosyalist Partilerin "doktriner" olmadıkları için, toplumdaki yeniliklere daha duyarlı ve açık oldukları söylenebilir.

Çizgilerin silikleşmesi bence iyi bir şey; çünkü bu, hangi olaydan başladığı hatırlanmayan bir kan davasına dönmüştü ve bir partinin öbüründen daha radikal, daha solda olduğu anlamını taşımaz hale getirmişti — Sovyet sosyalizmini savunmak, daha zor ve meşakkatli olduğu için bunun daha sol bir tavır olduğunu düşünmüyorsak.

Daha önemli bir konu, geleneksel sol ile 1968 sonrası yeni hareketler arasındaki ilişkidir. Yukarıda değindiğim gibi, bu hareketlerin geleneksel solu çeşitli nedenlerle eksik, yanlış bulmaları, eleştirmeleri, onların dışında örgütlenmeleri doğal ve anlaşılır bir şeydir. Solun eksiği gerçekten çoktu; birçok önemli demokratik sorunu gerçekten sorun etmeksizin, her türlü sol ve radikal muhalefeti kapısına nefer yazılmaya çağırması da yanlış bir tutumdu. Ama bu yeni hareketler geleneksel solun her zaman hiç değilse potansiyel olarak temsil

ettiği değişiklik imkânını içermiyorlar. Toplumda o ölçüde bir değişikliği gerçekleştirme hedefine göre örgütlenmiş değiller. Bunun yanısıra, solun şimdiye kadar gördüğümüz örgütlenme ve hareket etme biçimleri de, sonunda o hedefin gerçekleşmesini sağlamadı. Ama bu durum değişen koşullarda yeniden gözden geçirilebilir ve gerekli uyarlama yolları denenebilir; oysa sözkonusu yeni hareketler demokratik baskı grubunun ötesine geçen bir perspektife pek fazla sahip değiller. Şüphesiz, onların bu niteliklerini ve bağımsızlıklarını korumalarında yarar vardır, çünkü böylece bağıtlandıkları özgül sorunların gündemde kalmasını, genelde olup bitenlerin o sorunlar açısından eleştirilmesini daha rahat sağlarlar. Düzen değişikliğini gerçekleştirme amacını bir varoluş nedeni olarak korunması gereken sosyalizmin ise (Yeni Sol'un katkılarını da değerlendirerek) bütün bu demokratik güçler ve akımlarla en fazla federatif denebilecek bir yapı içinde ortaklığını sürdürmesi, onlardan fikren etkilenmekten kaçınmaması, örgütsel düzeyde kıskançlığa, tekelcilik hevesine kapılmaması gerekir.

Düzeni değiştirmek gibi muazzam bir hedefin gerektirdiği örgütlenme, hele hedefin gerçekleşmesi de uzadıkça, hayli lagar, zaman zaman fazla bürokratikleşmiş bir yapı üretebiliyor — açıkçası üretiyor. Bu yapıya bazı iç mekanizmalarla canlılık getirmenin yolları düşünülmelidir. Öte yandan, sözkonusu hareketlerle kurulacak olumlu ilişkiler de dışarıdan canlılık kazandıracaktır. Ama şöyle ya da böyle, düzeni değiştirmeyi amaçlamadıkça, ciddi bir iktidar alternatifi oluşturulmadıkça, özgürlükçü hareketlerin de amaçlarına gerçekten ulaşmaları çok zordur.

Bu hareketlerin hemen hemen hepsinin dayandığı "bireysellik" üstüne de kısaca birkaç şey söylemek gerekiyor. Bireye değer verilmesi genelde ve teorik olarak doğru bir şeydir. Gelgelelim, bunun da bir derecesi olmalıdır. "Ben böyleyim ve böyle olmak benim hakkım," diyorsak, dünyada milyonlarca "öyle" olan ve bunun bir "hak" olduğunu iddia eden insan var. O zaman da gerçekten bir şeylerin değişmesi imkânsız. "Birey" sorununun da, "düzen" değişikliği sorunuyla birçok dolaylı bağlantısı olduğunu bilmek gerekiyor.

'80'ler sol için, genel olarak daha özgür bir toplum özleyenler için kötü bir dönem oldu. Özellikle sol açısından bunun böyle olması yalnızca konjonktürle açıklanacak bir durum değildir. Çelişkilerle dolu uzun bir tarihin de sonucudur. Bütün bu geçmişin çok iyi değerlendirilmesi ve ders çıkarılması gerekiyor.

Konjonktürel olan ise ergeç değişecektir. Fransa'da başkanlık seçimleri bunun bir göstergesi olabilir. Avrupa'nın kuzeyine baktığımızda solun dağınıklığı devam ediyor, ama Akdeniz ülkelerinde, İspanya, İtalya ve hattâ Yunanistan'da durum değişik. İngiltere'de Thatcher'ın kaçıncı sefer parlamentoya getirdiği idam cezasının yeniden yasalaşması önergesinin kendi partisinden bazı milletvekillerinin de oylarıyla geri çevrilmesi bile kendi başına anlamlı bir olay. Hiç değilse bazı çarpıcı insanî sorunlarda, uzun zamandır solun savunduğu temel ilkelerin artık muhafazakâr sağda da köklenmeye başladığını gösteriyor.

Sağın, son moda liberalizmi dinamizmini ve inandırıcılığını kaybediyor. Japonya ve Almanya, Amerika'nın önderlik bedelini ödemeyi reddedince borsa-

lar birbirine giriyor. Dünyanın ekonomik ağırlık merkezleri Büyük Okyanus'a kayarken ardısıra birçok önemli değişikliği getirebilir. Dünya hâlâ mutlu değil. Belki olmadık ütopyalardan, gerçekleşmeyen global vaadlerden usanarak insanlar bir dönem sağa kaydı. Ama bu kayış sürekli olamaz.

Demokrasinin, sosyalizmin yeniden inisyatifi ele geçirmesi için bir yenilenme, bir tür "rönesans" bence zorunlu. Ama bunun ille de **büyük yeni fikirler** gerektirdiğini sanmıyorum. Eskiden beri bizim olan, ancak somut tarih içinde içeriksizleştirdiğimiz düşüncelerimiz, özlemlerimiz hâlâ geçerlidir. Yeter ki bunlara kendimiz de gerektiği gibi inanalım. Tutarlı ve ahlâklı olalım. Ütopyalarımızdan vazgeçmeden gerçekçi olmayı öğrenelim.

O zaman 1968'e nostaljiyle bakmaktan kurtuluruz. Londra'da bir araya gelmiş insanlar olarak konuştuğumuz konu, "Yirmi yıl önce bugünlerde ne yapıyorduk?" elbette önemli bir konu. Birçok zenginlikle dolu bir konu. Ama ben bundan yirmi yıl sonra da bir şeyler yapmak niyetindeyim.

'68 Kuşağı Üzerine Bir Deneme

Şahin Alpay

1968, dünyayı sarsan olaylarla dolu bir yıl, bir **annus mirabilis,** "mucizeler yılı" olmuştu. Bu olayların odağında, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dünyaya gelmiş olan insanlar vardı. O yıl ABD'den Japonya'ya, Meksika'dan Fransa'ya, Çekoslovakya'dan Çin'e kadar uzanan birçok ülkede bir "gençlik ayaklanması" yaşandı. Bu "ayaklanma", her ülkenin farklı koşullarında, farklı çıkış noktalarından hareket ediyor; farklı nitelikler taşıyordu. Ama tüm ülkelerdeki ortak özelliği, kurulu düzene karşı bir "başkaldırı" olmasıydı. "İletişim devrimi"nin o güne değin görülmedik bir etkileşime soktuğu dünyamızda, bir ülkedeki başkaldırı, başka bir ülkedekinin işareti olmuştu.

Türkiye de 1968 gençlik ayaklanmasına sahne olan ülkelerden biriydi. Türkiye'deki gençlik başkaldırısı, Batı'daki ve Doğu'dakilerden gerek boyutları, gerekse kendine koyduğu hedefler açısından farklıydı, kendine özgüydü. Ama o da sinyalini dünyadan almıştı.

O mucizeler yılında yaşanan olaylar, birçok ülkede sonraki dönemin gelişmeleri üzerinde derin izler bıraktı. 1968, bir başlangıç ya da "sonun başlangıcı" idi. Türkiye'de de öyle oldu...

Yirminci yıldönümünde, ondan etkilenen tüm ülkelerde 1968'in yeniden değerlendirmeleri yapılıyor. O yılın simgelediği gençlik başkaldırısının nedenleri ve sonuçları tartışılıyor; getirdikleri ve götürdükleri sorgulanıyor. Bu değerlendirmelerin, şimdi, 1988'de yapılıyor oluşu, sanırım, aradan bir yuvarlak yirmi yıl geçmiş olması veya o sırada yirmi yaşında olanların bugün kırkına varmış olmalarından ziyade, 1968'in muhasebesinin daha soğukkanlı bir biçimde yapılmasını mümkün kılan koşulların varlığıyla ilgilidir. Bunun, özellikle Türkiye bakımından geçerli olduğunu düşünüyorum. Zira, 1968 gençlik ayaklanması Türkiye'de 27 Mayıs'la başlayan, o güne değin görülmemiş özgürlük ve demokrasi ortamının doruğuna yükselişini simgelediği kadar, bu ortamın 12 Eylül'le tam ve kesin bir şekilde son bulması sürecinin başlangıcı olarak da görülebilir.

Türkiye'nin yakın tarihinde birçok açıdan bir bütünlük arzeden 1960-80 döneminin serinkanlı bir değerlendirmesini yapmak için elverişli koşulların ancak bugün, 12 Eylül'ün üzerinden iki genel seçim geçtikten sonra oluştuğu söylenebilir. Bugün, bu değerlendirmeyi yapmak için koşullar az çok elverişli olduğu gibi, toplum olarak yeniden bir özgürleşme ve demokratikleşme beklentisi içinde oluşumuz, bu muhasebeyi çok gerekli de kılıyor.

Öncesi ve sonrasıyla "Türkiye'de 1968"in "içinde" yaşamış bir kişi olarak, '68 gençlik başkaldırısını yeniden değerlendirme çabalarına kendimce bir katkıda bulunmayı önemsiyorum. 1965'ten itibaren Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü'nün giderek daha aktif bir üyesi, 1966-67 ders yılında fakülte Öğrenci Derneği'nin seçimle gelen ilk solcu başkanı ve 12 Mart'la noktalanan dönemde solcu gençler tarafından çıkarılan çeşitli yayınların düzenli bir "yazarı" olarak, '68 kuşağının "göbeğinde" yer aldığımı söyleyebilirim. Burada yansıtacağım görüşlerin, şimdi benim gibi kırklarını süren birçok arkadaşımın düşüncelerine tercüman olacağını sanıyorum. Öte yandan, böyle bir yeniden değerlendirmeyi, 1968 sonrasında meydana gelen olaylarda hayatlarını yitiren ve yaşamış olsalar, bugün farklı düşünmeyeceklerine inandığım birçok sevgili dostun anısına borçlu olduğumu da düşünüyorum.

DÜNYA'NIN ORTAMI

1968'in ortamı, 1960'lar dünyasıdır. 1960'larda ve özellikle ikinci yarısında dünya, '68'in hazırlayıcısı olan şu önemli gelişmelere sahne oldu:

Kapitalist Batı dünyası, savaş sonrasında giderek hızlanan bir büyüme ile ekonomide "altın yılları" yaşıyordu. Buna karşılık aydınlar arasında liberal demokrasiye duyulan inanç önemli ölçüde sarsılmıştı. Eleştirenlere göre: Liberal demokratik düzen hiç te John Stuart Mill'in öğretisine uygun bir gelişme göstermiyordu. Bireylerin karar verme süreçlerine giderek daha etkin bir şekilde katıldığı, bireyleri giderek "geliştiren" katılımcı bir demokrasi yerine, büyük çoğunluğun gittikçe politikadan uzaklaştığı, sıradan bireylerin siyasi ve iktisadi kararlara etkisinin sıfıra yaklaştığı bir demokrasi hâkim olmuştu. Demokrasi, (partilerde örgütlenmiş) elitler arası rekabete, bir seçimden diğerine kadar ülkeyi hangisinin yöneteceğini belirleyen bir mekanizmaya indirgenmişti. Liberal demokrasiye karşı liberal geleneğin içinden de gelen eleştiriler aydınlar arasında radikal görüşlere, bu arada Marxizm'e yeniden bir güç kazandırdı. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da kurulan diktatörlüklerin "günahları" büyük ölçüde Lenin ve özellikle Stalin'e yüklendi; yanlışlardan arınmış, doğru yorumlanmış Marxizm'in toplumun demokratikleşmesine ışık tutacağı görüşünün temel olduğu "Yeni Sol" fikirler yaygınlık kazandı. Batı'da "Yeni Sol" akım ve Marxizm'in canlanışı, uluslararası komünist harekette ortaya çıkan gelişmelerle de destekleniyordu.

DEVRİMDE DEVRİM

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 1956'daki 20. kongresiyle baş-

layan de-Stalinizasyon dönemi ya da "Moskova baharı" 1964'te Kruşçev'in devrilmesiyle son buldu; Sovyet komünizmi, her türlü hayatiyetten yoksun, bürokratik bir diktatörlük olarak yeniden sağlamlaştı. Stalinist, bürokratik komünizme karşı tepkiler, komünist dünyanın merkezinden çevresine kaydı. Periferide, "buyurucu" merkezden bağımsızlık arayışını da içeren bu tepkilerin en önemlileri şunlardı:

• Çin Komünist Partisi (ÇKP) lideri Mao Zedung, Sovyet rejimini "Hitler tipi bir burjuva diktatörlüğü" olarak niteledi ve 1966'da Çin devrimini Sovyet devriminin kaderine uğramaktan kurtarmayı amaçlayan "Kültür Devrimi"ni başlattı. Üçüncü Dünya'nın en kalabalık ülkesinde komünistler, bir avuç bürokratın değil, "halk kitlelerinin" yönetiminde yeni bir tip sosyalizm uygulamak iddiasıyla bizzat komünist partisini topa tutarak, devrimde devrim yapmaya giriştiler. Üçüncü Dünya ülkelerindeki devrimcileri, Moskova'ya bağlı "revizyonist" partileri terkederek, silahlı devrim yapmaya çağırdılar.

• Küba devriminin sosyalist bir kimliğe bürünmesinden sonra Latin Amerika'da Moskova'ya bağımlı, yerleşik. tutucu komünist partileri büyük bir itibar kaybına uğradı. Bu kıtada devrimci Marxizm'in "bayrağını", herhangi bir bürokratik partiye bağlı olmadan mücadele veren kır ve şehir gerillaları devraldı. Bolivya'da Che Guevara'nın kır gerillaları, Uruguay'da Tupamaros'un şehir gerillaları pek çok Üçüncü Dünya ülkesinde devrimci bir romantizmi alevlendirdi.

• Buyurucu, bürokratik Sovyet komünizmine farklı türde bir tepki Çekoslovakya'da patlak verdi. Sosyalizmin ana yurdunda Kruşçev'in devrilmesiyle son bulan reform denemesini, 1966'da. Sovyet Bloku'nun en batı ucundaki ülkede, Alexander Dubçek başkanlığındaki Komünist Partisi yönetimi başlattı. Dubçek, "Güler yüzlü sosyalizm" sloganıyla Kruşçev'den çok daha ileri gitmeyi amaçlayan bir denemeye girme cesaretini gösterdi. Güçlü bir bireyci ve burjuva kültür geleneğine sahip olan Çekoslovakya'nın Sovyet komünizmine başkaldırısı, Üçüncü Dünya'daki başkaldırılardan hayli farklı olarak, Marxizm'in "devrimci" değil, demokratik ve özgürlükçü bir yorumunu esas alıyordu.

BATI'DAKİ "KARŞI KÜLTÜR"

Batı'ya dönersek: Güçlü bir bireyci kültürün hâkim olduğu Batı'da kurulu düzene başkaldırı, yeni bir siyasal. sosyal ve ekonomik düzen arayışları (Yeni Sol, Marxizm, vb.) yanısıra, birbirinden hayli farklı amaçlara yönelen, kimi zaman iç içe geçen çok çeşitli demokratik kitle hareketlerini doğurdu. Farklı ve daha özgür yaşam biçimleri arayışındaki hippiler; nükleer silahlara ve genel olarak savaşa karşı pasifistler; ekonomik gelişme uğruna doğal çevrenin tahribine karşı çıkan çevreciler/yeşiller; kadınların eşitliği için mücadele veren feministler de 1960'ların sonlarında Batı'daki başkaldırının güçlü kolları idi.

Gençlik başkaldırısı, Batı'da, özellikle ABD'yi derinden sarstı. O günlerin Amerikası'nda gençler, "30 yaşın üzerinde kimseye inanmayın" sloganında ifadesini bulan bir "karşı kültür" geliştirdi. Hippi akımı; "cinsel devrim" sloganıyla

ifade edilen cinsel özgürlük hareketi; Vietnam'daki emperyalist savaşa karşı barış hareketi; zencilerin eşitliği için mücadele eden İnsan Hakları hareketi vb. kapitalizmin kalesi ABD'yi altüst etti.

1960'ların ikinci yarısında uluslararası komünist ve Marxist harekette meydana çıkan gelişmeler, Türkiye'de ilk kez görece özgür bir ortamı yaşayan sol hareket üzerinde derin etkiler yaptı. Batı'daki "düzene karşı başkaldırı"nın Türkiye'ye etkileri ise çok daha sınırlı oldu. Hippilerin, çevrecilerin, pasifistlerin, feministlerin ortaya attıkları sorunlar, Türkiye'ye ya pek az intikal etti ya da çok sonra, 1980'lerde gündeme girdi.

Bu yıllarda Türkiye'deki gençlik başkaldırısını hayli güçlü bir şekilde etkileyen bir dış gelişme de, Filistin Direnme Hareketi'nin örgütlenerek, vatanını kurtarmak için silahlı mücadeleye girişmesiydi. Türkiye'deki gençlik hareketinin giderek radikalleşmesinde, Filistin Devrimi'nin dolaylı ama azımsanmayacak bir rolü oldu.

1960'ların ikinci yarısında Türkiye'deki gençlik hareketini yakından veya uzaktan etkileyen dünya, böyle bir dünyadır. İletişim devriminin, haberleşme olanaklarındaki devasa gelişmelerin giderek "küçülttüğü" dünyamızda Türkiye; Paris, Roma, Stockholm'den Tokyo'ya uzanan üniversite boykot ve işgallerinden; Che Guevara'nın Bolivya dağlarındaki "foko"larından; Montevideo'daki Tupamaros gerillalarından; Çaru Mazumdar'ın önderliğindeki Hindistan Marxist-Leninist'lerinin "sınıf düşmanını imha" politikasından; FKÖ'nün Suriye ve Lübnan'daki gerilla kamplarından haberdardır.

TÜRKİYE'DE ORTAM

Türkiye'de '68'i hazırlayan iç koşullar ise ana çizgileriyle şunlardı:

1960'lar Türkiyesi'nin belki de en önemli özelliği 1961 Anayasası ile gelen, ülke tarihinde o güne değin görülmemiş bir siyasi özgürlük ve demokrasi ortamıdır. Ülkenin ilk seçimle gelen yönetimi, DP iktidarına karşı 27 Mayıs 1960'da yapılan askerî darbenin hazırlanmasında ve meşrûlaştırılmasında ana rolü "siyasi özgürlük ve demokrasi" talepleri oynamıştı. Muhalefetin haklarını hiçe sayan ve giderek bir çoğunluk diktatörlüğü kurmaya yönelen DP iktidarına karşı ayaklanan gençler "özgürlük" ve "demokrasi" istemişlerdi.

DP yönetimine karşı başkaldıran gençlik hareketinin bir yönüyle "manipüle" olduğu, yani askerî müdahaleyi hazırlayan ve gerçekleştiren güçler tarafından mobilize edildiği açıktır. Öte yandan gençler, üniversitelerde öğrendikleri demokrasi derslerinin de etkisindeydi. 27 Mayıs darbesine destek sağlayan gençlik hareketinin ne ölçüde "manipüle" olduğu tartışılabilir; ancak bu hareketin, fazla gelişmiş olmasa da, bir "özgürlük ve demokrasi" söylemi içinde davrandığı yadsınamaz.

1960'ların ikinci yarısında, 1965 seçimlerinde DP'nin mirasçısı Adalet Partisi'nin, elverişsiz seçim kanununa rağmen, tek başına iktidara gelmesinden sonraki dönemde gençlik hareketinin "özgürlük ve demokrasi" söyleminden uzak-

laştığı ve büyük çoğunluğu ile bir "düzen değişikliği", "devrim" ve "sosyalizm" söylemi içine girdiği görüldü.

1960'lar Türkiyesi'nin başka bir temel özelliği, 1962'de başlayan ve 1970'lerin ortalarına kadar süren bir dönem için, sürekli ve oldukça hızlı bir ekonomik büyümenin ve reel ücretlerde sürekli artışın yaşanmasıdır. 1960'larda Türkiye, o güne kadar görmediği ölçüde geniş özgürlük ve demokrasi yanında, o güne kadar tanık olmadığı ölçüde hızlı ekonomik kalkınmaya sahne oluyordu. Buna karşın, 1960 sonrasında gerçekleşen demokrasiyi de, ekonomik gelişmeyi de "yetersiz" ve "aldatıcı" bulan görüşler, seçmenler nezdinde olmasa da, aydınlar ve üniversiteli gençler arasında giderek yayıldı.

1960'ların ikinci yarısında yurt ve dünya sorunları, felsefî ve siyasî sorunlar üzerinde kafa yormaya başlayan gençler, o güne kadar görülmedik ölçüde geniş bir özerklik elde etmiş olan üniversitelerde okuyor; derslerde, seminerlerde, dersler dışında, hocalarla ve kendi aralarında kafalarını kurcalayan sorular konusunda o güne kadar görülmedik canlılıkta bir tartışmayı sürdürme olanağını buluyorlardı. Üniversite öğrencilerine 1961 anayasasıyla tanınan derneklerde ve siyasi partilerde örgütlenme olanağı, gençleri giderek daha aktif bir şekilde siyasal faaliyetin içine sokuyordu. Ülke tarihinde ilk kez böylesine geniş bir fikrî ve siyasî çalışma özgürlüğüne kavuşan gençler, başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yerleşik değer, kurum ve otoriteleri sorguluyor ve kurulu düzene başkaldırıyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kuşakların değer verdikleri şeylerin bir çoğu artık reddediliyordu. Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de gençler, demokratik ortamın fışkırmasına olanak sağladığı büyük bir enerjiyle yeni bir Türkiye ve yeni bir dünya istiyorlar ve yeni bir Türkiye ve yeni bir dünya kurabileceklerine inanıyorlardı. 1961 Anayasası'nın sağladığı olanaklarla ilk kez oldukça geniş bir özgürlüğe kavuşan sosyalist ve sosyalizan yayınlar, gençlerin entellektüel gelişmesi üzerinde çok ağırlıklı bir etki yapıyordu.

Türkiye'de Marxizm'in o güne kadar görülmedik ölçüde geniş bir özgürlüğe kavuşması ile Marxizm'in tüm dünyada canlanışı, aynı yıllara rastlamıştı. ABD kaynaklı "Yeni Sol"dan, Fokoculuğa ve Maoculuğa kadar uzanan Marxizm'in hemen tüm çeşitleri Türkiye'de kendilerine etkinlik sağlama olanağını bulmuştu.

Öte yandan, komünistlere söz ve örgütlenme özgürlüğü tanınmayışı (bugün olduğu gibi, o gün de) komünizme bir "cazibe" kazandırıyor; Marx, Engels, Lenin, Stalin, Mao, Castro'nun vb. "yasak" düşüncelerini öğrenmek büyük bir merak konusu oluyordu. Marxizm-Leninizm'in ustalarının Türkçe'ye çevrilen kitapları giderek daha büyük bir okur kitlesine yayılıyordu. Marxist-Leninist literatür arzu edilen hızla çevrilip yayılamadığı için, yabancı dil bilen gençler dünyadaki gelişmeleri izleme açısından büyük bir imtiyaz elde etmişti.

MARXİZM'İN "KEŞFİ"

Gençlerin "yeni bir düzen" talebine en cazip yanıtı, yeni keşfettikleri Mar-

xizm'de bulmaları da çok şaşırtıcı değildi. Marxizm, ülkenin ve dünyanın karmaşık ve çapraşık gerçeklerinin anlaşılmasını fevkalâde basit ve kolay bir hale getiriyor; bu sihirli anahtara sahip olunca yeryüzünde cenneti kurmanın fazla güç olmadığı inancını veriyordu.

Marxizm'in ve Marxizan görüşlerin, gençler arasında geniş bir kabul görmesinin nedenleri arasında, ülkede gelir ve servet dağılımındaki büyük adaletsizliğin önemli bir rolü olduğu da yadsınamaz. Denebilir ki, 1961 anayasası ile oldukça geniş bir siyasi özgürlük ve demokrasinin gerçekleşmesinden sonra, gençlerin siyasal söyleminde sosyal ve ekonomik eşitlik talebi, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin önemini ve değerini giderek tamamen unutturacak şekilde hâkim olmuştu.

1968'de Batı'dan gelen sinyallerle başlayan üniversitelerde boykot ve işgal eylemleriyle doruğuna ulaşan gençlik hareketinin, o güne kadarki gelişimi incelendiğinde, bu hareketin Türk toplumunun demokratikleşmesi mücadelesinde önemli bir yeri olduğu yadsınamaz. 1960'ların ikinci yarısındaki gençlik hareketi, o güne kadar ve o günden bu yana görülmedik ölçüde yaygın bir katılımla, öğrenci olarak kendi sorunlarına sahip çıktığı gibi; büyük bir enerjiyle konuşarak, tartışarak, yazarak, örgütlenerek toplumumuzdaki yenilenme arzu ve ihtiyacını güçle dile getirmiştir. Toplumumuzda o güne kadar tabu sayılan birçok konunun tartışılmasının meşrû hale gelmesi, bu demokratik kitle hareketinin eseridir, denebilir.

1960'ların ikinci yarısında gençlik hareketi, yerleşik değerleri, kurumları ve otoriteyi sorgulayan ve eleştiren bir güç olarak Türkiye toplumunun demokratikleşmesi mücadelesine önemli bir katkıda bulundu. Öte yandan gençler ilk kez bu dönemde işçilerin ve yoksul köylülerin sorunlarıyla yakından ve yoğun bir biçimde ilgilendiler; gelir ve servet dağılımındaki büyük adaletsizliklerin giderilmesi talebini vargüçleriyle duyurdular.

Gençlik hareketine katılanlar, çok değerli bir siyasî eğitimden geçtiler. Okumayı, araştırmayı, konuşmayı, başkalarını dinlemeyi, tartışmayı ve genel olarak 'siyaseti' öğrendiler. Çok kısa bir süre içinde olağan dönemlerde uzun yılları gerektirebilecek bilgi ve deneyim birikimi sağladılar. Tarihimizde bu denli yoğun bir siyasi eğitimden geçen başka bir gençlik kuşağı olmadığını söylemek abartma olmaz.

Ne var ki, 1968 yılında demokratik gençlik hareketinin yükselişi doruğuna ulaştı. 1968'den itibaren bu hareket gerek savunduğu fikir ve görüşler, gerekse benimsediği tutum ve davranışlar açısından bir "zıddına dönüşme" sürecine girdi. Bu süreç kendini belli başlı şu noktalarda ortaya koyuyordu:

• Büyük bir enerjiyle herşeyi sorgulamak, herşeye eleştirel bir gözle bakmak, konulara derinliğine nüfuz etmek çabası, giderek yerini bazı hazır reçetelerin genel geçerliliğine ve mutlak doğruluğuna inanca bıraktı.
• Sorgulamak ve eleştirmek çabası son bulunca, okuyup araştırmak istek ve ihtiyacı da giderek duyulmaz oldu. Daha az soru sormak, daha az okumak mak-

bul sayılır oldu. Örneğin, bir kısım gençler için "Küçük kırmızı kitabı" okumak yeterli hale geldi. Daha fazlasını okumak, hele "Küçük kırmızı kitap"taki fikirlere karşı görüşlerin savunulduğu kitapları okumak, kişinin aklını çelebileceği, inancını sarsabileceği nedeniyle tehlikeli ve zararlı görülmeye başladı. Büyük bir öğrenme isteğiyle yola çıkanlar, sonunda cehaleti savunur oldular.

• Yasaklara, tabulara, otoriteye başkaldıranlar, kendilerine yeni otoriteler, yeni tabular ve yeni yasaklar edindiler. Kerameti kendinden menkul otoritelere ve giderek otoriteciklere itaati, boyun eğmeyi savunmaya başladılar.

• Otoriteye itaat, kör disiplin makbul hale gelince, farklı düşünenlere ve davranan lara karşı affetmez bir hoşgörüsüzlük, korkunç bir bağnazlık hâkim oldu. Bir zamanlar farklı düşünerek ve davranarak yola çıkanlar, kendilerine hoşgörüyle bakılmasını talep edenler, farklılığı değil birörnekliği, hoşgörüyü değil tahammülsüzlüğü savunur oldular.

• Halka inmeyi, çalışan halk kitleleriyle kaynaşmayı savunarak yola çıkanlar, giderek halktan soyutlandılar. Başlangıçta halk nezdinde sevgi ve itibar kazanmış olan gençlik hareketi, giderek sevimsizleşti, giderek halkın öfke ve nefretini üzerine çekti. Toplumu ve dünyayı değiştirecek gücün "halk kitleleri" olduğunu savunanlar, giderek halkı karşılarına aldılar.

• Bireye daha büyük özgürlük: okullarda, işyerlerinde ve toplumun her kesiminde bireye daha geniş katılma olanağı talepleriyle yola çıkanlar, sonunda bireyi bir hiç olarak görmeye başladılar. Bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunarak yola çıkanlar, sonunda "sınıfın, halkın, toplumun özgürlüğü, kurtuluşu için" bireyin yaşama hakkı dahil tüm temel hak ve özgürlüklerinin ortadan kaldırılabileceği görüşüne ulaştılar. Bireyin hiç bir anlam ve değeri kalmadı. Siyasi özgürlük ve demokrasi taleplerinin yerini otoriter ya da totaliter tek-parti rejimlerinin savunulması aldı. Kısaca, özgürlük ve demokrasi talepleri, bir kollektif özgürlük ve kurtuluş anlayışı içinde giderek zıddına dönüştü. Amaç için her türlü aracın geçerli sayıldığı bir tür ahlâk mubah hale geldi.

• Ülkenin "tam bağımsızlığı" için yola çıkanlar sonunda, kendilerini "enternasyonalizm" adı altında ülke tarihinde görülmemiş bir yabancı hayranlığı ve taklitçiliğinin örneklerini verir halde buldular.

İDEOLOJİK "İKLİM"

Tüm bunlar neden oldu? Bireye daha geniş özgürlük, topluma daha geniş demokrasi, ülkeye tam bağımsızlık isteyenler nasıl oldu da başlangıçtaki tüm ilke ve ideallerini yadsımak, bunların tam zıddını benimsemek durumuna geldiler? Nasıl oldu da daha çok özgürlük ve demokrasi isteyen bir kitle hareketine demokrasi düşmanlığı hâkim oldu? O hayranlık verici idealizm nasıl oldu da kimi hallerde yerini ahlâkî yozlaşma ve çürümeye bıraktı? Neden bugün demokratik gençlik hareketinin 1968'e kadarki mirasına sahip çıkabiliyor, sonrası için ancak mahçup ve çekingen birkaç söz söyleyebiliyoruz?

Bu soruları açıklayan etkenler kuşkusuz çeşitlidir. Mevcut değerleri ve kurumları, "düzeni" korumakla görevli güçler, başkaldırının amaçlarından sapması, halkın gözünde küçük düşmesi ve saygınlığını yitirmesi için, kuşkusuz, ellerinden geleni yaptılar. 1960'larda ülkeyi yönetenlerin gençlere karşı mutlak anlayışsızlık ve hoşgörüsüzlüğünün, "iti ite kırdırma" politikalarının bundaki rolü elbette azımsanamaz. ('68 başkaldırısının elini kana dahi bulamamış temsilcilerinin ipe gönderilmesine destek olarak, bir kan davasını başlatan kişilerin, bugün, geçmişte yapmış oldukları büyük hataların en küçük bir özeleştirisini dahi yapmaksızın, her zaman haklı ve doğru olduklarını savunarak, demokrasi havarisi kesilmeleri en hafif deyişle **ibret verici**dir.)

Tüm bunlara rağmen, Türkiye'de '68 başkaldırısının giderek "zıddına dönüşmesi"nde tayin edici etkenin, o günlerde ülke aydınları arasında hâkim olan fikrî-ideolojik 'iklimde' aranması gerektiğini düşünüyorum. 1968'den itibaren gençlik hareketini de hâkimiyeti altına alan bu fikrî-ideolojik 'iklim' neydi?

Özgürlük, demokrasi, sosyal adalet talepleri ardında toplanan gençler ve aydınlar, 1968'den itibaren genel olarak "devrimci" olarak nitelenebilecek görüş ve düşüncelerin etkisine girdiler. (Burada "devrimci" sıfatı ile "Atatürk devrimlerinin savunulması" anlamında devrimciliği kastetmiyorum.) Bu açıdan, 1968 bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten sonra sol'daki, politik bakımdan aktif gençlerin büyük çoğunluğu, çoğulcu demokrasi fikrine sırt çevirdi. Bireylerin hiç bir çoğunluk tarafından çiğnenemeyecek temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu, yönetim hakkının seçmen çoğunluğunun desteğini alan görüş, akım ve partilere tanındığı liberal demokrasi, "cici demokrasi" ya da "burjuva demokrasisi" olarak nitelenerek reddedildi. Devrimci yöntemlerle iktidara gelecek devrimci yönetimlere umut bağlandı. Gerek Marxist, gerekse Marxist-olmayan sol'da devrimciler (bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunan) demokratlara nazaran çok daha büyük bir etkinlik sağladılar.

DÖNÜM NOKTASI

Marxist sol açısından 1968, gerçekten bir dönüm noktasıydı. Sovyetler Birliği'nin bir başka sosyalist ülke olan Çekoslovakya'yı işgal etmesi, Türkiye İşçi Partisi ile birlikte yurt çapında bir gelişme göstererek, hesaba katılması gerekli bir güç haline gelen Marxist solu ikiye böldü. Marxizm-Leninizm'in, Maoculuk, Castroculuk gibi yorumlarının henüz yaygınlık kazanmadığı bu sırada Çekoslovakya'nın işgali, Marxist solun "demokrat" ve "devrimci" iki kanada ayrılmasına yol açtı.

Mehmet Ali Aybar'ın temsil ettiği demokratik kanat, bireyin temel hak ve özgürlüklerine önem ve değer veriyor; tepeden inmeciliğe karşı demokratik mücadeleyi savunuyordu. Aybar'ın "Fertçi sosyalizm" olarak tanımladığı demokratik sosyalizmi, her ülkede sosyalizmin bağımsızlığını savunuyor ve bu açıdan Çekoslovakya'nın işgaline de şiddetle karşı çıkıyordu. Aybar, bağımsız ve bireyci sosyalizme ilişkin görüşlerini yıllar içinde geliştirdi; Lenin ve Stalin'in Marxizm'i ve sosyalizmini eleştirerek, reddetti. Ne yazık ki, 1970'de TİP başkanlı-

ğından uzaklaştırıldı; 1970'lerde kurduğu Sosyalist Devrim Partisi de fazla bir ilgi görmedi. (Bugün de Aybar'ın Türk Marxistleri arasında hayli 'yalnız' bir kişi olduğunu söylemek yanlış olmaz.)

TİP içinde Aybar'ı liderlikten uzaklaştıran ekip ise giderek Marxizm'in Leninist yorumuna ve "proleter enternasyonalizmi"ne bağlandı. (Nitekim, bu ekip'in yönettiği TİP, sonunda merkezi Moskova'da olan Türkiye Komünist Partisi ile birleşti.) Her ne kadar bu ekip, daha sonra (Marxizm-Leninizm'in farklı yorumları tarafından) devrimci-olmamakla, revizyonistlikle suçlanmış ise de, Marxizm'in Leninist, bu anlamda devrimci yorumuna sadıktı.

1968'den sonra Marxistlerin Leninist, devrimci kanadı Batı'da geçerli olan ve (kısıtlı bir şekliyle de olsa) Türkiye'de de uygulanmakta olan liberal demokrasinin bir "burjuva yutturmacası", bir sahte demokrasi, "burjuvazinin demokratik görünümlü diktatörlüğü" olduğu görüşünün gençler arasında yayılmasında önemli bir rol oynadılar.

MARXİST-OLMAYAN SOL

Türk solunun Marxist-olmayan kanadı da 1960'ların ikinci yarısında, ikisi de Cumhuriyet Halk Partisi kökenli, iki akım tarafından temsil ediliyordu. Bunlardan biri, bir ölçüde sol'da Marxist sosyalizmin sağladığı büyük itibara karşı bir tepki olarak gelişen, "Ortanın Solu" sloganından hareketle sonunda kendisini sosyal demokrat veya demokratik sol olarak niteleyen akımdı. Bülent Ecevit'in liderliğini yaptığı bu akım, Batılı anlamda özgürlükçü ve çoğulcu demokrasiyi savundu, her türlü "tepeden inmeciliğe", tepeden inmeciliğin, yani devrimciliğin Marxist ve Kemalist yorumlarına karşı zaman zaman yoğunlaşan bir fikrî mücadele verdi. Ancak Ecevit'in demokratik sol'u o günlerde solcu gençler ve aydınlar arasında fazla bir ilgi görmedi. Üniversitelerde sosyalist Fikir Kulüpleri, Sosyal Demokrasi derneklerine nazaran çok daha yaygın bir destek buldular.

Marxist-olmayan sol'da asıl etkili akım, Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı **Yön** ve sonra **Devrim** dergileri çevresinde toplanan akım oldu. Kaynağını 1930'lardaki **Kadro** dergisinde savunulan görüşlerden alan ve bir açıdan Marxizm'le Kemalizm'in bir sentezi olarak nitelenebilecek fikirleri olan bu akım, siyasal söylemimizde radikalizm, sol Kemalizm gibi terimler yanında daha âmiyane olarak "tepeden inmecilik", "cuntacılık" olarak da anılmıştır. (Yön-Devrim fikriyatının ayrıntılı ve kapsamlı bir analizi için Hikmet Özdemir'in **Yön Hareketi** adlı önemli incelemesine bakılabilir.) Radikallere göre (tarihimizin en özgürlükçü anayasasının yürürlükte olduğu o tarihlerde) Batı-tipi çok-partili demokrasi, sandıktan her seferinde Kemalist devrimlere karşı çıkan, gerici işbirlikçi burjuva ve toprak ağası ittifakını iktidara getiriyordu. Türkiye'nin emperyalist sömürü ve gerilikten kurtulup, kalkınabilmesi böyle bir rejim içinde mümkün değildi. Bu nedenlerle "cici demokrasi"yi reddeden radikaller, açıkça olmasa da, demokratikleşmenin ve kalkınmanın ancak devrimci yöntemlerle iktidara gelecek, devrimci bir tek-parti yönetimi ile mümkün olabileceğini savunuyordu. Radikaller, taraftar toplamak için fazla büyük bir faaliyet içinde olmasalar

da, dergilerinin sağladığı olanaklarla, gençler ve aydınlar arasında büyük itibar ve etkinlik sağlamışlardı.

1960'ların sonlarında gerek Marxist gerekse Marxist-olmayan sol'da devrimci görüşler egemen olduğu gibi, ikisi arasında ittifak kurma eğilimleri de görüldü. Mihri Belli'nin sözcülüğünü yaptığı "Milli Demokratik Devrim" yorumunun böyle bir ittifakı öngördüğü söylenebilir. Hikmet Kıvılcımlı'nın, zaman zaman anlaşılmaz bir hal alan yazılarında ifade ettiği görüşleri de özünde böyle bir ittifakın fikriyatıdır.

Özetlersek, 1968'den başlayarak, gençlerin demokratik kitle hareketine, Türkiye'deki gençlik başkaldırısına Marxist ve Marxist-olmayan devrimci fikirler hakim oldu. Devrimciliğin çeşitleri gelişmeye ve serpilmeye başladı. Özgürlükçü demokrasinin yerleştirilmesi ve genişletilmesine ihtiyaç olan bir dönemde, özgürlükçü demokrasi bir "burjuva yutturmacası" ve "cici demokrasi" olarak mahkûm ve red edildi.

NEDEN DEVRİM

Nasıl oldu da o günlerde sol'un demokratik değil de devrimci yorumları başarılı oldu? Bu durumun Türk seçkinleri ve aydınları arasında özgürlükçü ve demokratik değerlerin fazla köklü olmayışıyla yakından ilgili olduğuna kuşku yoktur. Şu veya bu ölçüde bir demokrasi deneyi o günlerde en çok yirmi yıllık bir geçmişe sahiptir. Sosyal ve ekonomik düzende köklü değişiklikler yapılmasını gerekli görenler, seçimle iktidara gelmeyi ya mümkün görmemekte ya da çok uzun vadeli bir iş olarak değerlendirmektedir. Türk siyasal elitinin "tepeden inmeci" geleneği kendini kuvvetle hissettirmektedir.

Türk seçkinlerinin bu çok önemli politik kültürel özellikleri yanında, o gün dünyada esmekte olan devrimci rüzgârlar da, gençlik hareketini devrimci bir yöne götürmede ağırlıklı bir rol oynamıştır. Yukarıda değindiğimiz gibi, 1960'ların sonlarında Batı'da liberal demokrasinin, kısmen liberal gelenek içinden, güçlü bir eleştirisi gündemdedir. "Yeni Sol" görüşlerin rüzgârı Türkiye'ye de ulaşmaktadır. ABD'nin Vietnam'daki emperyalist savaşı, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki havayı tersine çevirmiş, Amerikanizm rüzgârının yerine Anti-Amerikanizm rüzgârı geçmiştir.

Yine bu yıllarda tutucu ve bürokratik Sovyet sosyalizminin, sosyalist hareket içerisinden eleştirilmesi, Sovyetler Birliği'nde başarıya ulaşamayan devrimci Marxizm'in, Çin'de, Küba'da, Arnavutluk'ta ve başka yerlerde denenen yeni yollardan başarıya ulaşabileceğine ilişkin güçlü bir umut uyandırmıştır. Bu fikirleri taşıyan yayınlar günü gününe olmasa da kısa bir süre sonra Türkiye'de okunmaktadır. Yeni Sol'un **Monthly Review, New Left Review** gibi dergileri, Çin'den **Peking Review,** Küba'dan **Granma,** Hindistan'dan **Liberation,** o günlerin en çok değer verilen siyasi literatürüdür. Mao Zedung'un küçük kırmızı kitabı, Regis Debray'nin **Devrimde Devrim**'i, Carlos Marighella'nın "kapağında kurşun deliği bulunan" kitabı 1960'ların sonlarının en çok satan kitaplarıdır.

Sol'daki devrimciler demokratlara nazaran çok daha etkili bir fikrî mücadele yürütmektedir. 1961 anayasasının sağladığı ve mahkemelerde verilen mücadelelerle giderek genişletilen demokratik özgürlükler ortamında, özgürlükçü demokrasiyi "burjuva demokrasisi" ya da "cici demokrasi" olarak mahkum eden siyasi, iktisadî, edebî yazın Türkiye'de laik altkültürü hemen tümüyle etkisi altına almıştır. Felsefe denince Politzer'in **Felsefenin Başlangıç İlkeleri,** ekonomi denince Nikitin'in **Ekonomi Politiğin İlkeleri,** edebiyat denince Ostrovski'nin **Ve Çeliğe Su Verildi** adlı kitapları o günlerin 'zorunlu' okumalarıdır.

1967'de kapanana kadar **Yön** ve 1969'da çıkmaya başlayan **Devrim** dergileri radikal solun görüşlerini hem gençlik hem de asker ve sivil bürokratlar ve aydınlar arasında yaymaktadır. Doğan Avcıoğlu en popüler yerli yazardır. **Türkiye'nin Düzeni** satış rekorları kırmaktadır. Devrimci yayınlar yanında konferanslar, seminerler, açık oturumlar, eğitim çalışmaları laik altkültürün aydınları ve gençleri arasında devrimci fikirlerin egemenliğini perçinlemektedir.

Marxizmin ve özellikle Leninizm'in yasak oluşunun ve ülke tarihinde ilk kez bu denli yayılma olanağı buluşunun sosyalist literatürü özellikle cazip kıldığına kuşku yoktur. Marxist literatür siyaset felsefesi ve teorisi üzerine yeni okumaya başlayan pek çok genç için karmaşık ve çapraşık sorunları açıklayan, nasıl çözülebileceğine ilişkin reçeteler sunan sihirli bir anahtar gibidir. Yayın hayatı Marxizm'in fikrî ve felsefî gücüne karşı koyabilecek bir alternatif sunmamaktadır. Marxizm, daha basitleştirildiği ve daha bayağılaştırıldığı oranda daha popüler bir hal almıştır.

1960'ların sonunda laik altkültürün gençleri ve aydınları arasında devrimci fikirlerin egemenliğine yol açan nedenler kuşkusuz yukarıda saydıklarımızla sınırlı değildir. Ama en ağırlıklı rolü bu etkenlerin oynadığı ileri sürülebilir.

KOLLEKTİF ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

1960'ların ikinci yarısında özgürlük, katılım, demokrasi talepleriyle yola çıkan gençleri ve aydınları, 1968'den sonra, başlangıçta benimsedikleri ilkeleri reddetmeye ve bunların tam zıddını savunmaya götüren süreçte, en azından Türkiye'de yayıldığı şekliyle, Marxizm'in büyük rolü olmuştur. Marxizm'in özgürlük, eşitlik, demokrasi idealleri açısından eleştirisi, kuşkusuz, bu denemenin sınırlarının çok ötesindedir. Ancak Marxizm'in telkin ettiği kollektif özgürlük anlayışının ve Marxizm'den beslenen dogmatizmin, bağnazlığın, birçok genç ve aydının sonunda kendilerini hiç istemedikleri bir yerde bulmalarındaki sorumluluğunun üzerinde durmalıyız.

Karl Marx, 19. yüzyılın başlarında ortaya atılan liberal özgürlük anlayışının zaaflarını güçlü bir eleştiriye tâbi tuttu. Bu eleştiriyi yaparken, liberal özgürlük anlayışının temelinde yatan "bireysel özgürlük/bireyin özgürlüğü" kavramına karşı çıktı. Yasalarla güvence altına alınan bireysel özgürlük kavramının yerine "insanlığın kurtuluşu" kavramını koydu.

Klasik liberaller (J. Bentham, J. Mill) özgürlüğü, bireyin başkalarının (devle-

tin) keyfî müdahalelerinden bağımsız olması şeklinde anlıyorlardı. Marx'a göre ise özgürlük, insanın doğanın güçleri ve sosyal güçler üzerinde bilinçli bir hakimiyet kurmasıydı. Sosyalizm de bunu gerçekleştirerek insanlığı özgürleştirecekti. Marx'ın eleştirileri, liberallerin görüşlerini önemli ölçüde etkiledi. Bireyin özgürlüğünün, "başkalarının (devletin) keyfî müdahalelerinden bağımsız olmak" (negatif özgürlük) yanında, kişisel ve entellektüel gelişmesine engel olan sosyal ve ekonomik koşulların ortadan kaldırılması, buna imkân verecek güç ve olanaklara sahip olması (pozitif özgürlük) ile gerçekleşebileceğine ilişkin sosyal liberal anlayış (J.S. Mill, T.H. Green),denebilir ki, Marx'ın klasik liberalizme yönelttiği eleştiriler sonucunda gelişmiştir. Dolayısıyla, Marx'ın görüşlerinin özgürlük felsefesinde önemli bir yeri vardır.

Ne var ki, Marx'ta bireyin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin bir öğreti yoktur. Liberal demokrasinin, en **demokratik** (yani, halkın ezici çoğunluğu tarafından desteklenen) bir devletin dahi çiğneyemeyeceği, bireyin temel hak ve özgürlükleriyle sınırlanmış, "kişi haklarıyla sınırlı demokrasi" öğretisine karşılık, Marxizm'de halkın, çoğunluğun mutlak egemenliği anlamında bir sınırsız demokrasi anlayışı hâkimdir. Bu sınırsız demokrasi anlayışının, Lenin'in ayrıntılı olarak geliştirdiği, sınıfın, halkın, çoğunluğun kurtuluşu için bir partinin diktatörlük uygulamasını meşrûlaştıran, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini reddeden "proletarya diktatörlüğü" teorisinin temelinde yattığı açıktır. (Lenin'in ve izleyicilerinin Marx'ı yanlış yorumladıklarına ilişkin görüşler, Kautsky'den bu yana ileri sürülüyor. Bunların ne derece ikna edici olduğunu burada irdelemek mümkün değil. Ancak dünyada ve Türkiye'deki Marxist gelenek içinde yer alanların çok büyük çoğunluğunun Kautsky ya da Bernstein'ın değil, Lenin'in Marxizm yorumunu izlediği bir gerçektir.) Lenin'in, sonuç olarak kişi diktatörlüğüne dönüşen, "proletarya diktatörlüğü" teorisinin uygulamalarıyla sosyalizm adına en baskıcı diktatörlüklerin kurulduğu, en zalimane cinayetlerin işlendiği görülmüştür.

Marxizm'in bu kollektif özgürlük anlayışı, 1960'ların sonunda Türkiye'deki devrimci gençler ve aydınlar arasında da hâkim oldu. Siyasi hak ve özgürlükler, Marxizm'i yaymak için bir araç olarak savunuldu, ancak asla kendi başına bir değer olarak benimsenmedi. Demokratik hakların, öncelikle söz ve örgütlenme özgürlüğünün en ateşli savunucuları (bugün olduğu gibi) Marxistlerdi. Ve (bugün olduğu gibi) tamamen haklı bir demokrasi mücadelesi veriyorlardı. Ancak gerek Marxist, gerek Marxist-olmayan devrimcilerin iktidara geldiklerinde, kendileri gibi düşünmeyenlere söz ve örgütlenme özgürlüğü tanımayacakları konusunda aralarında bir tereddüt yoktu.

1960'ların sonlarında kendilerini bir "sınıfın, halkın, toplumun kurtuluşu" söylemi içinde bulan gençler, bir süre sonra "sınıfın, halkın, toplumun kurtuluşu" uğruna en yakın yoldaşlarının dahi farklı düşünmek hakkını reddeder oldular. Farklı düşünen yoldaşlarına yaşama hakkı dahi tanımayanlar görüldü. Bu söylem içinde bireyin hiç bir değer ve anlamı kalmadı. "Proleterleşme" adı altında birey olarak eriyip kaybolmak en yüce değer olarak görülmeye başladı. "De-

mokratik merkeziyetçilik" adına en körü körüne itaat eden, en makbul devrimci oldu.

CEHALETİN MEŞRULAŞTIRILMASI

1960'ların sonlarında devrimci gençlerin dogmatizme, bağnazlığa saplanmalarında Marxizm'in de büyük etkisi oldu. Türkiye'de o günlerde yayıldığı şekliyle Marxizm şu görüşleri işliyordu: Tüm "bilgi" ve "bilim" sınıfsaldır ve sınıf çıkarlarını yansıtır. Sınıflarüstü bilim ve bilgi olamaz. Toplumu ve doğayı anlayabilmek için işçi sınıfının bilimi olan "bilimsel sosyalist" bakış açısını benimsemek gerekir. "Bilimsel sosyalizm" dışında kalan bütün "bilim", burjuva bilimidir ve dolayısıyla burjuvazinin çıkarlarını yansıtır; yanlış ve yanıltıcıdır. (Bu söylem içerisinde, eğer bütün bilgi ve bilim sınıfsal nitelikte ise ve bilimsel sosyalizm işçi sınıfının bilimi ise, nasıl olur da evrensel geçerlilik iddia edebilir soru-su, elbette ki sorulmuyordu.)

"Bilimsel" sosyalizm dışındaki bütün bilgi ve bilim yanlış ve yanıltıcı sayıldığı için, demokrasi, çoğulculuk, düşünce özgürlüğü gibi taleplere de yer kalmıyordu. İşçi sınıfının partisi ve bilimi gerçeğin, doğrunun tekeline sahipti.

Marxizm'in telkin ettiği bu görüşlerin etkisi altında kalan gençler, önce Marxist kitaplar dışında kalan kitapları okumayı bıraktılar. Sonra Marxizm'in farklı yorumları arasında proletaryanın çıkarlarını temsil eden "devrimci" kitaplarla burjuvazinin çıkarlarını temsil eden "revizyonist" kitapları ayırmaya giriştiler. Sonunda, Marxizm dahil okumayı tümden reddettiler; bazı slogan ve klişelerle yetinir oldular. Marxizm'in dar kalıpları içinde okumaya, yazmaya ve tartışmaya devam eden azınlık ise giderek daha az yaratıcı ve taklitçi, kopyacı oldu.

Genel politik kültürümüze oldukça uygun düşen ve Marxizm'in pekiştirdiği bir tutumla, bireyin temel hak ve özgürlüklerini hiçe sayan ve tek bir doğru, tek bir şaşmaz gerçek olduğunu savunan bir "felsefe" ile gençler, 1968'den itibaren Türkiye'de "devrim yapmaya" giriştiler. Kimi silahlı halk ayaklanması için hazırlıklara başladı; kimi ise, Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki devrimcilerin darbe yapıp ülkeyi ve halkı kurtarmalarına elverişli bir ortam hazırlama görevini üstlendi.

9 Mart 1971'de devrimci subayların darbe girişimi başarısızlığa uğrarken, devrimci olmayan subaylar 12 Mart 1971'de yönetime el koydular. 12 Mart müdahalesini hazırlayan birçok etken vardı. Ancak özellikle ordu içindeki "devrim" arayışlarının bu müdahalenin doğrudan hazırlayıcıları olduğu yadsınamaz.

PERDENİN KAPANIŞI

12 Mart müdahalesi, bir bakıma, '68'de başkaldıran kuşak için perdenin kapanışıdır. 12 Mart'la birlikte, başkaldıran gençlerin kitle halinde hapishanelere tıkılmaları başladı. Genç insanlarına karşı en küçük bir hoşgörüden yoksun "iktidar", yakalanmamayı başarıp kır ve kent gerillası eylemlerine kalkışanları hun-

harca katletti ya da darağacına yolladı. Başkaldıranlar ne yapmak istediklerini halka hiç anlatamadılar; büyük çoğunluk onların değil, devletin yanında yer aldı. Devrimcilerin pek az bir bölümü yakalanmaktan kurtulup Filistin Direnme Hareketi'ne ya da Batı Avrupa'daki demokratik ülkelere sığındı. '68 kuşağının "kaymağı" 1974'teki affa kadar yıllarını hapishanelerde geçirdi.

12 Mart darbesinin bir sonucu, CHP'deki demokratik sol ya da sosyal demokrat akımın hem parti içinde, hem de seçmen nezdinde büyük bir itibar ve destek kazanması oldu. Müdahaleye karşı çıkan Bülent Ecevit'in önderliğindeki demokratik sol, hem partide iktidara geldi, hem de 1973 seçimlerinden sonra MSP ile bir koalisyon hükümetine girdi. Sosyal demokratlar siyasi suçluların affını çok büyük bir güçlükle parlamentodan geçirdiler ve '68 kuşağına özgürlüğünü geri verdiler. Özgürlüğe kavuşanların büyük çoğunluğu "devrime" veda etti. Bazı asker ve sivil bağnaz tutucuların ısrarla yinelenen iddialarının aksine, 1974 affı '68 kuşağının büyük çoğunluğunu yeniden topluma kazandırdı.Bu afla hapishanelerden salıverilenlerin ancak küçük bir bölümünün devrimciliği sürdürmesi bunun açık kanıtıdır.

12 Mart darbesinin başka bir sonucu da **Yön-Devrim** dergilerinde temsil edilen radikal akımın mutlak bir prestij kaybı ile sahneden çekilmesidir. Radikal solun sahneden çekilmesiyle, Türkiye'de devrimcilik Marxist sol'a kaldı. 1970'lerin sonlarında ülkeyi bir iç savaş ortamına götüren ve 12 Eylül darbesini hazırlayan totaliter sağ ve sol örgütler arasında yürütülen kanlı mücadelede, 1960'ların sonunda topluma yayılan devrimci "fikirlerin" rolü olduğu yadsınamaz. Ancak, 1970'lerde '68 kuşağı büyük çoğunluğuyla artık sahnede yoktu. '68 kuşağının terkettiği "devrim bayrağını" 1970'lerin sonunda başka bazı gençler devraldılar. Devrimcilik bir fikir hareketi olmaktan hemen tamamen çıktığı gibi, çok farklı bir sosyolojik temele oturdu. '68 kuşağı büyük çoğunluğuyla bir üniversiteli genç aydınlar kuşağı idi; '78 kuşağı ise hayli farklıydı. Eğer bir '78 kuşağından söz edilebilirse, o kuşağın muhasebesi bu denemenin sınırları dışındadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, 1970'lerin sonlarında yaşanan kördövüşün gerek topluma, gerekse buna bulaşmak talihsizliğine uğrayanlara verdiği zarar, getirdiği acı ve yıkım, 1960'ların "eylemlerinin" neden olduğu tahribatla ölçülemeyecek, belki toplum vicdanından silinemeyecek kadar ağır olmuştur.

1960'lar Türkiyesi'nde Marxizm için olduğu kadar, 1970'ler ve 1980'ler Türkiyesi'nde Marxizm için ise, söylenmesi gereken şudur: Yasak olduğu sürece Marxizm, bir cazibe taşımayı sürdürüyor. Marxizm'in demokratik ve devrimci yorumları arasındaki ayrım açıklık kazanamadığı gibi, Marxizm'in eleştirilmesi de büyük oranda güçleşiyor.

Bu sonuncu nokta üzerinde belki biraz daha durulmaya değer: Marxizm'in yasak oluşu, onu bir düşünce ve örgütlenme özgürlüğü, demokrasi davâsı haline getiriyor. Yasak olan bir öğretinin eleştirilmesi demokratik ahlâk açısından sorunlar doğurduğu gibi, komünistlerin insan hakları, özgürlük ve demokrasi savaşçıları gibi görünmelerine, o rolü oynamalarına son derece elverişli bir or-

tam sağlıyor. Türkiye'de demokratik sağ, Marxizm'e düşünce ve örgütlenme özgürlüğü tanınmasının, demokrasinin bir gereği olduğu gibi burada sayılan nedenlerle de zorunlu olduğunu kavrayamadığı sürece, Türkiye'de Marxizm'-in yol açtığı, bir bölümüne yukarıda değinilen sorunları aşmak mümkün olmayacaktır.

BAŞKALDIRININ MUHASEBESİ

'68 kuşağına dönelim: '68 kuşağının kendisi için '68 başkaldırısının bence iki ayrı yüzü var. Birincisi, başkaldırının kazançlarıyla ilgilidir. '68 kuşağının ülkemiz tarihinde siyasete en yoğun biçimde katılan, bu nedenle de en zengin ve güçlü siyasal eğitimi almış olan kuşak olduğu söylenebilir. '68 öncesi ve sonrasının olayları içinde hayatta ve ayakta kalmayı başarabilenler, derin bir bilgi ve deneyim birikimi elde ettiler. 'Başkaldırı'ya katılmasalardı, hayatlarının bu kadar renklenmesi olanağını bulamayabilirlerdi.

Başkaldırının maliyetleriyle ilgili yüzüne gelince; maliyetler, hem kendileri hem de toplum açısından ağırdır. Baskınlarda ve darağacında can verenler, ruhsal dengelerini yitirip tımarhanelere yollananlar, yurtlarından, evlerinden olanlar azımsanmayacak sayıdadır. En verimli ve değerli yıllarını devrim için harcayarak, iyi bir eğitim görmek ve toplumda kendilerine iyi bir yer edinmek olanağını yitirenler çoğunluktadır. '68 kuşağı büyük çoğunluğu itibarıyla, yitirdikleri yıllar nedeniyle topluma verebileceklerinin pek azını verebilmiş olan bir aydın kuşağıdır. Bugün aralarından birkaçının şu veya bu alanda "sivrilmiş" oluşu, kendilerini, yapmayı hiçbir zaman istemedikleri, düşünmedikleri işleri yapmak zorunda bulan; çalışma hayatının her kesiminde yitirmiş oldukları yıllar nedeniyle geride kalan büyük çoğunluğun durumunu unutturamaz. Büyük çoğunluk için yitirilen yılları geri getirmek mümkün olmamıştır. Bunun nedenleri de bizi '68 kuşağının genel olarak toplumumuz açısından değerlendirilmesine getiriyor.

1974 affı '68 kuşağını hapishanelerden kurtardı, ama onlar "fişlenmiş" ve "damgalanmış" bir kuşak olarak kaldılar. Aralarından birçoğu "affa uğramış olsalar dahi" devlet kurumlarında görev alamaz, parlamentoya seçilemez. Türkiye'nin siyasal eğitimi ve deneyimleri açısından belki en yetişkin kuşağı; içinden geçtiği deneyimler nedeniyle bugün bireyin temel hak ve özgürlüklerinin, dolayısıyla demokrasinin büyük önem ve değerini belki en iyi kavramış olan kuşak, yoğun bir nitelikli politikacı sıkıntısının çekildiği bir ülkede politika yapmaktan bir anlamda men edilmiştir. Bunun Türkiye için ciddî bir kayıp olduğu yadsınamaz. Laik altkültürümüzden gelen '68 kuşağının büyük çoğunluğu, bugün de siyasal tercihleri itibariyla sol'da olduğu için, bu kuşak Türk demokratik sol'u için özellikle ağır bir kayıp olarak görülebilir.

BUGÜN NE DÜŞÜNÜYORLAR?

'68 kuşağı bugün, 1988'de ne düşünüyor? Dergi ve gazetelerin, '68 kuşağının bazı temsilcileriyle yaptıkları söyleşilerde bazı ipuçlarının bulunduğuna kuşku

yoktur. **Alev Er**'in önce **Cumhuriyet**'te yayımlanan, sonra **Bir Uzun Yürüyüştü '68** başlığıyla kitap haline getirilen röportajlarının bu açıdan çok ilginç bir kaynak olduğu söylenebilir. Ben, '68 kuşağının bugün ne düşündüğü sorusunu yanıtlamak için, son yirmi yılda dünyada ve Türkiye'de neler olduğuna, neler yaşandığına kısaca bakmanın en sağlıklı yol olabileceğini düşünüyorum.

Çin'de ortaya atılan ve bugün genel bir kabul gören ayrımı kullanarak, önce İkinci Dünya'da, yani resmî ideolojisi Marxizm olan ülkelerde neler yaşandığına baktığımızda, şu belli başlı gelişmelerle karşılaşıyoruz:

• Çin'de Mao'nun halefi tayin edilen Lin Biao, bir askerî darbe girişiminin başarısızlığa uğraması üzerine, sosyal emperyalist olarak mahkûm ettiği Sovyetler Birliği'ne iltica etmek isterken, uçağının düşmesi sonucu öldü.

• Mao'nun ölümünden sonra Çin Komünist Partisi'nin bir nitelemeye göre sol ve sağ kanatları arasında çıkan iktidar mücadelesi, sol kanadı oluşturan ve aralarında Mao'nun karısının da bulunduğu 'Dörtlü Çete'nin tutuklanarak hapse atılmasıyla neticelendi.

• Kamboçya'da Pol Pot rejimi, doğrudan komünizme geçiş deneyi ile çoğunluğu kentli ve işçilerden oluşan milyonlarca insanı katletti.

• Sosyalist Vietnam, ülkeyi hunhar Pol Pot rejiminden kurtarmak bahanesiyle sosyalist Kamboçya'yı işgal etti ve kendine bağlı bir kukla yönetim kurdu.

• İki sosyalist ülke, Çin ve Vietnam arasında savaş patlak verdi.

• Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etti.

• Çin'de iktidarını sağlamlaştıran, eski, "iki numaralı kapitalist yolcu" Deng Siyao-ping, "Kültür Devrimi"nin bir karşı devrim olduğunu ilân etti ve Çin ekonomisini bir piyasa sosyalizmine doğru yönlendirdi.

• Polonya'da işçiler, ekonomik ve sosyal hakları için ayaklandılar. Ordu, işçi hareketini bastırmak için iktidara el koydu. Polonya bir askerî darbeye sahne olan ilk sosyalist ülke oldu.

• 1960'larda Çin'in "revizyonist ve kapitalist" olarak nitelediği Sovyetler Birliği, Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra, Glasnost ve Perestroyka politikaları ile Çin'in yolunu tuttu ve Çin gibi piyasa sosyalizmine yöneldi; daha "açık" ve kişi haklarına daha saygılı bir toplum olma yolunda adımlar atmaya başladı. (Gerek Sovyetlerin, gerekse Çin'in merkezden planlanan ekonomilerinin "silah" üretmekte başarılı, ama "tereyağ" üretmekte çok başarısız oldukları iyice anlaşıldı.)

• Macaristan, 'bu ülke sosyalist bir ülke midir?' sorusunu haklı kılacak kadar liberalleşti.

• Doğu Bloku'nun Sovyetlerden bağımsızlığı ile övünen ve övülen ülkesi Romanya'da Çavuşesku'nun bir kişi ve aile diktatörlüğü kurduğu; insan haklarının çiğnenmesinde bütün komünist ülkelerden daha ileri gittiği görüldü.

• Romanya ile benzer özellikler taşıyan Kuzey Kore'de "Sevgili Önder" Kim Il Sung kendine bir hanedan kurdu. Kuzey Kore dünyanın "en kapalı" ve "en durağan" toplumlarından biri haline geldi.

• Bir zamanlar ABD'ye bağımlılıktan kurtulan Küba, giderek Sovyetlere tam bağımlı bir duruma geldiği gibi, bir zamanlar Latin Amerika'nın özgürlük ve bağımsızlık sembolü olan Fidel Castro, Çavuşesku'yu aratmayan bir diktatör olarak belirdi.

• Sovyetlerin ve Çin'in hayal kırıklığına uğrattığı, sosyalistlerin dört elle sarıldıkları, kapalılık ve durağanlıkta K. Kore'yi aratmayan Arnavutluk'ta patlak veren iktidar savaşında bir zamanların büyük lideri Mehmet Şehu esrarengiz bir biçimde ortadan kaldırıldı.

• Komşumuz Bulgaristan'da, sosyalizm adına Türk azınlığa karşı ağır bir baskı ve eritme politikası uygulanmaya başladı.

Çin Komünist Partisi'nin 1960'larda geliştirdiği teorilerle, dünya devriminin merkezi olarak görülmeye başlayan Üçüncü Dünya ülkelerinde ise şu önemli gelişmeler meydana geldi:

• Latin Amerika'daki faşist diktatörlükler (Şili hariç) bir bir yıkıldı ve demokrasiye geçildi. Halkın ezici çoğunluğu özgürlükçü demokrasiye bağlı olan partileri destekledi. Ne Foko'culuktan, ne de Tupamaros'çuluktan eser kaldı.

• Pasifik çevresindeki bazı azgelişmiş ülkeler sanayileşme alanında büyük başarı göstererek Birinci Dünya ülkelerini "sıkıştırmaya" başladı. Üçüncü Dünya'da sosyalizm olmadan kalkınma olamayacağı teorisi ağır yaralar aldı.

• Üçüncü Dünya'daki sosyalizm denemeleri ise, en hafif bir ifadeyle, umut verici sonuçlar vermedi. Örneğin, Etiyopya'da kurulan sosyalist rejim, açlık, sefalet ve yozlaşmayı doruğuna tırmandırdığı gibi, Eritre halkının bağımsızlık mücadelesini kan ve ateşe boğdu.

• İran'daki Şah diktatörlüğüne karşı ve anti-emperyalist ayaklanma, Humeyni'nin kurduğu teokratik ortaçağ rejimiyle sonuçlandı. İran'la Irak, iki müslüman ülke arasında çıkan savaş, İslâm'da "birleştirici" bir ideoloji arayışı içinde olan iyiniyetli beklentileri "perişan" etti. Tahran'ın ünlü Evin hapishanesi, Şah zamanından beter bir zulüm evi haline geldi. Humeyni'nin "Şeytanın ta kendisi" olup olmadığı sorulur oldu.

• Libya'da Kaddafi, akıl ve mantıkla anlaşılamayacak bir yönetim kurdu. Arap sosyalizmi adı altında olağanüstü yoz bir rejim ortaya çıktı ve Libya'nın kaynakları görülmemiş bir şekilde çarçur edilmeye başladı.

Kısacası, İkinci Dünya'dan umutlarını yitirip, gözlerini Üçüncü Dünya'ya çevirenler orada da beklentilerinin gerçekleştiğini göremediler. Üçüncü Dünya'daki devrim ve sosyalizm denemeleri de hayal kırıklığı yarattı.

Çoğulcu demokrasiyle yönetilen Birinci Dünya ülkelerinin, liberal demokrasinin tüm yetersizliklerine ve zaaflarına rağmen, eleştiriye ve muhalefete yer

veren rejimler olarak canlılıklarını korudukları, her alanda yeni fikirlerin, yeni çözüm önerilerinin, yeni arayışların beşiği oldukları görüldü.

ABD'nin Vietnam'daki emperyalist savaşı, bir ölçüde de Amerikan halkının savaşa karşı mücadelesiyle yenilgiye uğradı. Amerikan demokrasisi, Amerikan ordusu Vietnam'da savaşırken çok geniş bir kesim Amerikalının emperyalist istilaya karşı direnen Vietnam halkına çeşitli yollardan destek olmasına elverdi.

Birinci Dünya'da, 1960'larda uç veren çeşitli demokratik kitle hareketleri giderek daha büyük bir güç kazandı. Devrim adına girişilen bazı hunhar terör hareketleri birer çılgınlıktan ibaret kaldı. 1960'larda maruz kaldığı eleştirilerle itibarı sarsılan, moral gücü zayıflayan liberal demokrasi, tüm bu gelişmeler karşısında özellikle aydınlar arasında yeniden güçlü bir destek buldu. 1960'larda Yeni Sol'a ve Marxizm'e eğilim gösteren birçok aydın, sosyalizmin demokratik ve reformcu biçimlerine intisap etti. Marxizm büyük bir kriz içine girdi.

TÜRKİYE'DE YAŞANANLAR

'68 kuşağı Türkiye'de de, 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen askerî müdahaleden çok farklı nitelikte iki askerî darbeye tanık oldu. Doğrudan doğruya kendisini hedef alan 12 Mart 1971 darbesi, parlamentoyu ve partileri feshetmedi; bir anlamda yarım kaldı. '68 kuşağı tam bir askerî diktatörlük denemeyecek olan 12 Mart rejiminin kendileri gibi düşünemeyenlere karşı uyguladığı acımasız baskı ve terörün bizzat konusu oldu.

Bir iç savaşı önlemek gerekçesiyle yapılan 12 Eylül 1980 darbesi ise parlamentoyu ve siyasi partileri feshettiği gibi, uyguladığı baskı ve terörde 12 Mart'ı arattı. Ülkeyi iç savaşın eşiğine getiren teröre bulaşanlar yanında binlerce masum insan gözaltına alındı, aylarca, yıllarca hapis yattı. Birçok tutuklu işkence gördü ve faili meçhul cinayetlere kurban gitti.

'68 kuşağı iki üç yıl iktidarda kalan iki askeri yönetim döneminde insan haklarının nasıl ayaklar altına alındığını, bu baskı rejimlerinin kendileri gibi düşünmeyenlere uyguladığı terörün dehşetini yakından izledi. Otoriter ve kapalı rejimlerin hiç bir soruna çare getiremediğini yakından gördü.

'68 kuşağı, son yirmi yılda, kendileri gibi düşünmeyenlere karşı hoşgörüsüzlüğü ve acımasızlığı yalnızca askerî yönetimlerde görmedi. 1970'lerin sonlarında sağcı (faşist), solcu (komünist) ve dinci (İslâmcı) totaliter rejim savunucularının da, ne denli hunhar olabileceklerinin tüyler ürpertici örneklerini yaşadı.

Bence, son yirmi yılda yaşananlar '68 kuşağına düşünce özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin, kişi haklarının vazgeçilmez değerini öğretmiştir. '68 kuşağı 1968'de bireyin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan çoğulcu demokrasiye sırt çevirmişti. Bugün ise temel hak ve özgürlüklere en yürekten bağlı olanlar bence büyük çoğunluğuyla onlardır.

'68 kuşağı şunları iyi anlamıştır: Sınıfın, halkın, çoğunluğun, ulusun, vb. özgürlüğü ve kurtuluşu için bireylerin, azınlıkta kalanların hak ve özgürlüklerinin

ortadan kaldırılması; sınıfın, halkın, çoğunluğun, ulusun köleleştirilmesinin başlangıcıdır. Çünkü bugün azınlıkta olan görüşler, akımlar, partiler, gerçekte çoğunluğun çıkarlarının gerçek temsilcileri olabilir. Tek, şaşmaz, mutlak doğru, gerçek yoktur. Bugün doğru bildiğimiz şeylerin yarın yanlış olduğu meydana çıkabilir. Bugün güvendiğimiz kimselerin yarın en güvenilmez kişiler oldukları anlaşılabilir. Yanlış görüşlerin, yanlış politikaların ve hatalı yöneticilerin değiştirilebilmeleri gerekir. Onun için, farklı görüşler, politikalar, yöneticiler arasında seçme özgürlüğünden vazgeçilemez. Bireye düşünce özgürlüğü ve düşüncelerini değiştirebilme özgürlüğü... sanırım '68 kuşağının büyük çoğunluğunun bugün inandığı temel değer budur.

"Postmodernizm"[1] Aporia ve Logos

*Dilek Doltaş**

Sanatın gerçeği yansıtma ve yorum yapma olanağı çağımızda sanatçının elinden alınmıştır. Sanatçı hem tanımlayabileceği nesnel gerçekten hem de sergileyebileceği, yorumlayabileceği inançlardan yoksundur. Bu durumda Gerald Graff'ın dediği gibi "Çağdaş sanat, yaşamı nesnel bir gerçek gibi değil de yalnızca bir mitos, ruhbilimsel bir olgu ya da bir dil olgusu"[2] olarak ele almak zorundadır. İşte "postmodernist" düşüncenin temeli bu varsayıma dayanır. Bu varsayımın kesinliği ve çağdaş yaşam ile uyumluluğu ise günümüzde şiddetle tartışılmaktadır.

Romantik düşünce akımının başında, yani 19. yüzyılın başlangıcında, yitirilen dinsel inançların yerini sanat alır. Bu dönemde sanatçı, anlamsız ve değişken görüntülerin ardındaki duragan, evrensel gerçeği gören kişi olarak tanımlanır. Bu niteliklerinden dolayı da o kendini bir çeşit peygamber gibi görür ve toplumsal eleştiri yapma, yöneticilik, yol göstericilik gibi siyasal işlevleri de yüklenmek zorunda olduğunu sanır. İngiliz ozan Percy Besshy Shelley'nin düz yazıları ve şiirleri bu düşüncenin açıklandığı ve tartışıldığı çok belirgin örneklerdendir. "Şiirin Savunması" adlı yazısında Shelley, şairlerin özelliklerini anlatırken "şairler çağlarının peygamberleridir," der. Shelley'nin çağdaşları Byron, Tennyson ve Arnold sanatçının ileriyi görme, görünenin ardındaki değişmeyen gerçeği anlama ve yansıtma gücünden hep söz ederler.

Modernist diye adlandırılan 20. yüzyılın ilk yarısında ise böyle duragan ve evrensel bir gerçeğin varlığına artık inanılmaz. Bu dönemde vurgulanan, gerçeğin göreceliliği, değişkenliği ve çeşitli boyutlarıdır. Yeats, Eliot, Joyce, Wirginia Woolf, E.M. Forster gibi yazarlar gerçeğin kişilere göre değiştiğini savunurlar; bu değişkenliğin neden olduğu iletişim güçlüğünü, insanların yalnızlığı-

* Boğaziçi Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi

1 İngilizce'deki "postmodern" sözcüğü Türkçe'ye "çağötesi" olarak aktarılmıştır. Aslında "postmodern", düşünce ve kavram açısından çağın ötesinde bulunan demektir. "Çağötesi" ise düşünce ve kavramdan çok **zaman** bakımından çağın ötesinde olan anlamına gelir ki bu da "postmodern"i aktarmada yetersiz kalır.

2 Gerald Graff, "The Myth of the Postmodernist Breakthrough", Malcom Bradbury'nin **The Novel Today** adlı yapıtından (Fontana, 1982), s.231.

nı, yaşamın anlaşılmazlığını şiir ve romanlarında dile getirirler. Artık tanrı ölmüştür ve ona dayanarak kurulan bilgi ve değerler sistemi de yok olmaktadır. Eliot'ın "Çorak Ülke"si bu boşluğu, anlamsızlığı ve hüznü mitsel ve alegorik bir dille sergiler. Modernist yazarlar bu görüşü yansıtabilmek için yeni anlatım yöntemleri de aramaya başlarlar. Joyce, Woolf gibi yazarlar bilinçakışı **(stream of consciousness)** diye adlandırılan bir anlatım yöntemi kullanarak nesnel dış gerçeklikle bireysel iç gerçekliğin birbirlerinden ayrılamayacağını, insan düşüncesinin devingenliğini, toplumsal göstergelerin oluşumunu sergilemeye çalışırlar. Yine bu dönemde "saçma" **(absurd)** önemli bir anlatım biçimi olarak ortaya çıkar. Beckett ve İonesco, yapıtlarında tanrıyla birlikte kaybolan anlamın, değerler sisteminin bunalımını; bunların sonucu ortaya çıkan iletişim kopukluğunu; bunun insanları ittiği yalnızlığı; teknolojik düzenin yavanlığını, korkutuculuğunu doğrudan "saçma" diyebileceğimiz söyleşiler, davranış biçimleri ve olayları gözler önüne sererek anlatmaya çalışırlar. Bu dönemde başka sanat dallarında kullanılan anlatım yöntemleri çok büyük ölçüde yazına da aktarılır. Simgecilik, izlenimcilik, dışavurumculuk, kübizm, gerçeküstücülük ve soyut sanat akımlarının etkilerini İngiliz yazınında da görürüz. Modern yazarın amacı her biçimi kullanarak gerçeğin değişkenliğini, göreceliliğini ortaya koymaktır.

20. yüzyılın ikinci yarısında durum farklı gibi görünür. Bu dönemin insanı artık kaybolmuş değerler dizgesinin, anlaşılamayan gerçeğin ardından ağlamaz; görecelilik, değişkenlik gibi kavramları temelden sorgular. Ona göre değerlerin, anlamın yok olması için önce onların var olduğuna, ya da var olabileceğine inanmak gerekir. Dolayısıyla anlamın, değerlerin ve kavramların önce ne olduğu tartışılmalıdır; daha da önemlisi onları ortaya koyan ve kullanan insanın tanınması zorunludur. İnsanoğlu neden bu tür kavramlara gereksinme duymuştur; neye göre onları tanımlamıştır; tarih içinde ve değişik toplumlara göre, insan onların anlamlarını nasıl değiştirmiştir; şimdi bu kavramlar yok olursa insan ve toplum açısından ne tür sorunlar ortaya çıkabilir? Bu soruların yanıtları sanatçılar için olduğu kadar değişik bilim dallarındaki uzmanlar için de önemlidir. İşte bu nedenledir ki, batı dünyasında 1950'ler sonrası "insan bilimleri" **(human sciences)** diye yeni bir kavram geliştirilmiş ve bu dönemin düşünürleri, uzmanlık dalları ne olursa olsun, "insan bilimleri"ni birbirini tamlayan bilim dalları olarak ele almışlardır. Örneğin, toplumbilimci Claude Lévi-Straus dilbilimci Roman Jakobson ile birlikte çalışmış ve onun çalışmalarında kullandığı dilbilim yöntemlerinden biri olan yapısalcılığı, toplumbilime ve insanbilime uygulamıştır. Yazınbilimci ve eleştirmen Norman Holland ruhbilimine yönelmiş; yine eleştirmen ve yazınbilimci Terry Eagleton ve Raymond Williams toplumbilim ve tarih bilimlerinin yöntemlerini edebiyat araştırmalarında kullanmışlar; ruhbilimci Jacques Lacan dilbilim kuramları ve yöntemleri üzerine çalışmış; toplumbilimci Michel Foucault bilgi kuramı, tarih bilimi, yazın bilimi konularında araştırmalar yapmış ve kitaplar yayımlamıştır.

"Postmodernist" düşünürlere göre batı dünyası yüzyıllardır dünyayı ve yaşamı us yoluyla tanımaya, öğrenmeye çalışmış; usun bölücü, ayırıcı, sınırlandırıcı, dolayısıyla da çarpıtıcı yöntemleri nedeniyle gerçeklikte karşılıkları olmayan sözcükler ve kavramlar ortaya çıkarmış; dünyayı böylece algılamıştır. As-

lında bu sözcük ve kavramlar yalnızca kendilerini tanımlarlar. Her dilin kendi düşünce ve algılama biçimini, değerler dizgesini, kendi ile birlikte getirdiği "postmodernist" düşünürler için tartışılmaz bir gerçektir. Onlara göre günümüzün batı dilleri batının ussal ve işlevsel düşünce yöntemleri ve kurumları ile koşullandırılmıştır. Roland Barthes **Mythologies** (Mitolojiler) adlı yapıtında bu konuyu derinlemesine tartışır. Yazılarında Barthes, çağdaşları Foucault, Lacan, Derrida gibi, her kavramın bir değerler, inançlar dizgesinin parçası olduğu ve kendisi ile birlikte bir mitosu aktardığı görüşünü savunur.[3]

1950'ler sonrasında, "postmodernist" yazar, Gerald Graff'ın dediği gibi kullandığı dile ve yönteme göre yapıtında bir mitos oluşturduğunun bilincindedir. Onun mitosu da diğer insan bilimlerindeki gibi toplumsal ve ruhbilimsel olgu-

[3] Barthes **Mythologies** adlı yapıtının "Günümüzde Mitos" başlıklı bölümünde, gördüğümüz ve duyduğumuz her şeyin, konuşulan dil dahil, bir gösterge **(sign)** olarak tanımlanabileceğini, her göstergenin ise gösteren **(signifier)** ile gösterilenden **(signified)** oluştuğunu söyler. Barthes ayrıca gösterenin somut ve değişmez ancak gösterilenin bireye ve topluma bağımlı olduğunu, dolayısıyla da göstergenin anlamının bir ölçüde kişiden kişiye ama özellikle de toplumdan topluma değiştiğini anlatır. Barthes bu kitabında Ferdinand de Saussure'ün dil konusundaki bulgularına da katılır ve dili toplumsal bir olgu olarak ele alır. Bu niteliğinden dolayı dil, Barthes'a göre, **mitos**'un işlevini de görmektedir; yani dil hem toplumların ideolojik yapılarını, saplantılarını, sorunlarını kendi yapısında yansıtmakta hem de onların oluşmasında, yayılmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkin bir rol oynamaktadır.

Foucault ve Derrida ayrım, benzerlik ve değişme konularını kültür, bilinçlilik ve dil çerçevesi içinde tartışırlar. Bireysel özellik diye bir kavramın olmadığını ileri sürerler. Onlara göre birey sürekli bir değişim içindedir, özellik diye tanımlanabilecek bir sınıflandırmaya giremez. Foucault için sınıflandırma, öğrenme işlevini gerçekleştirmek için insanlığın gördüklerine, duyduklarına zorla uyguladığı bir ayrım yöntemidir. Foucault, gerçekte olmayan bu ayrımın, insanlığın şimdiki tarihini oluşturduğunu iddia eder. **Kelimeler ve Nesneler** (İngilizce'ye **The Order of Things** olarak çevrilmiştir.) adlı kitabın girişinde Foucault, "Şeyler'in üzerine konan düzen **Özdeş**'in (Benzer) tarihçesini oluşturur," diye yazar. Ancak ona göre **Özdeş** ile **Başka**, her kültürde ve her durumda, hem birbirlerinden ayrılmış ve dağılmıştır hem de birbirleri ile ilişki içindedirler. Bu nedenle Foucault, çevredeki **Şeyler**'i sınıflandırarak birbirlerinden ayırmanın ve onları ayrı ayrı, duragan ve farklı cisimlermiş ya da varlıklarmış gibi değerlendirmenin **Şeyler**'in yapısına ters olduğunu söyler.

Derrida, Foucault gibi insanlığın ve bilginin tarihçesi ile ilgilenmez. O daha çok anlama ve dil olguları üzerinde durur. Derrida'ya göre dil bir iletişim aracı olmaktan çok uzaktır. "Sözcükler ilk duyduğumda ne olduklarını anlayacağım somut varlıklar değildirler"der. Derrida **Yazı Yazma ve Ayrım** (İngilizce'ye **Writing and Difference** olarak çevrilmiştir) adlı kitabında, sözcüklerin söylendikleri an ses olmaktan ya da yazıldıkları an çizgi olmaktan öteye gidemediklerini belirtir. O sese, o çizgiye anlam kazandıran, duyan ya da gören kişinin bilincidir, düşüncesidir. Bilinç ve düşünce ise akıcıdır, değişkendir. Dolayısıyla Derrida'ya göre tek gerçek düşünce düzeyinde değişimi gösteren "**différance**"dır. Lacan, Barthes, Foucault ve Derrida ile karşılaştırıldığında Freud'un etkisinde en çok kalan düşünür olarak ortaya çıkar. Her ne kadar Foucault **Kelimeler ve Nesneler**'in son bölümünde ruhçözümcülüğe çok yer ayırırsa ve Derrida **Yazı Yazma ve Ayırım** adlı kitabının yedinci bölümünde tümüyle Freud'un görüşlerinden söz ederse de onlar, kendi ruhbilimci olan Lacan kadar bütün düşüncelerini ve değerlendirmelerini doğrudan Freud'un bulguları üzerine kurmazlar. Lacan'a göre dil ile bilinçaltının karmaşık ilişkisi çok önemlidir. İnsan dilinin yapısı bile insanların ruhsal gerginlikleri ve çelişkileri sonucu ortaya çıkmış olabilir. Buna karşılık ruhçözümcü yöntemin uygulanmasına olanak sağlayan tek araç dildir. Hastanın bilinçaltı ancak dil yoluyla su yüzüne çıkar. Hasta düşlerini ve hayallerini anlattıkça ruhçözümcü, onunla ilgili görüşlerini, onun konuşması üzerine kurar. Yani dil bilinçaltından bağımsız düşünülemez. Lacan'ın Freud'dan ayrıldığı en önemli nokta göstergelerin değerlendirilmesi konusundadır. Freud bilinç düzeyindeki gösterenlerin, ancak onların örtmeye ya da değiştirme-

larla dil olgusunu kendisine temel alır. Bu durumda bir grup sanatçı yazını bir zanaat, bir başka grup, salt bir insan bilimi gibi ele alır. Onlar, ya yazının kendi kurmaca mitosunu sergilerler ya da yazını başka insan bilimlerinin yapılarına ve mitoslarına yaklaştırırlar. Üçüncü bir grup sanatçı ise yapıtlarında varolan bütün mitosları yıkmayı amaçlar. Onlar mitosları ortaya çıkaran usun ve dilin sınırlarını aşmak, okura aktarılabilecek tek gerçeğin yaşamı tanımlayan devingenlik olduğunu anlatmak isterler. Bu sanatçılar istediklerini yapabilmek için okurlarında, Susan Sontag'ın deyişiyle bir "Yeni Duyarlık" geliştirmeye çalışırlar. Charles Reich aynı duyuya "Üçüncü Bilinç" adını verir.

İngiltere'de son yıllarda bu üç ayrı tür yaklaşımı da benimseyen yazarlar oldukça tutulmuştur. Yazını bir zanaat ya da kendine özgü bir mitos olarak ele alan yazarlar arasında Tom Stoppard ve John Fowles başta gelir. Yazına salt bir insan bilimi gibi yaklaşan yazarlar genellikle kendilerine tarih ve toplum bilimlerini temel alırlar. Belgesel romanlar, özyaşamöyküleri yazarlar. 1982 yılında Booker McConnell ödülünü alan Thomos Keneally'nin **Schindler's Ark** (Schindler'in Sığınağı) adlı yapıtı bu tür yazının en iyi örneklerindendir. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Yahudi soykırımını, olayı görmüş, yaşamış kişilerin anlattıklarına ve eldeki belgelere dayanarak aktaran bu yapıt bir tarihsel belge, bir biyografi niteliğindedir. Okurlarında yerleşmiş mitosları yıkmayı amaçlayan üçüncü grup yazarlar ise yapıtlarında olağandışı olanı yansıtabilecek fantastik ögeye, gizil duygu ve düşünceye, cinsellik erkine geniş yer verirler. Onlar yazını doğrudan etkileme yönünün, bilimsel anlatma ve kanıtlama yönünden, ya da çeşitli becerilerin sergilendiği zanaat yönünden daha önemli olduğu görüşündedirler. Son yıllarda yayımlanan Gabriel Josipovici'nin kısa öyküleri, Doris Lessing'in romanları. 1981 Chettenham ödülünü alan D.M. Thomas'ın **Beyaz Otel**'i hep bu görüşü benimseyen ve yansıtma çabasında olan yapıtlardır.

Ancak yaklaşımları gereği "postmodernist"ler en önemli ve etkileyici ürünlerini düşünce ve eleştiri alanında vermektedirler. Sistemleri, değerleri ve anlamları temelden sorguladıklarından başlıca yapıtlarında bu tür kavramların kurmacalığını ve geçersizliğini, tez-antitez yöntemini uygulayarak kanıtlamaya çalışırlar. Zaten onlar için insan bilimleri arasında farklılık olmadığı gibi yazın türleri arasında da farklılıklar yoktur. Örneğin Herbert Blau, Freud'un "Rüyaların Yorumu" adlı yazısından kendisini en çok etkileyen sanat eseri olarak söz eder.[4] Ihab Hasan'ın **Paracriticism** başlıklı kitabında istatiksel ve bilimsel veriler, makale, şiir, hikâye, eleştiri türü yazılar, değişik baskı şekilleri kullanılarak, düzensiz bir biçimde bir araya getirilmiştir. Benzer uygulamaları Campell Tatham, Raymond Federman gibi başka postmodernist yazarların yapıtlarında da görürüz. Kısacası, biçimi ve içeriği ne olursa olsun, her metin sözcüklerden oluşur. Sözcükler de durağan, nesnel gerçekler olmadıkları için, ancak kendi oluşturduk-

ye çalıştıkları bilinç altındaki gösterilenlerle karşılaştırıldığı, ölçüldüğü zaman anlam kazanacağını söylerken, Lacan gösterenlerin önemi üzerinde durur ve gösterilenlere önem verildiği durumlarda yanlış sonuçlara varılabileceğini öne sürer. Lacan'a göre bir ruhçözümü seansında hastanın bilinç düzeyinde sergilendiği ya da kullandığı gösterenlerin birbirleri ile ilişkileri, ruhbilimciye hasta ile ilgili yeterince bilgi verebilir.

[4] Herbert Blau, Boğaziçi Üniversitesi Konferans Dizisi, Bahar 1985.

ları gerçeklerden, yani kendilerinden söz ederler. Okur, okuma eylemi sırasında, belleğinde, onlara gerçeklik ve anlam kazandırır; dolayısıyla sözcüklerin anlamları öznel ve geçicidir. Anlamın meydana gelişi okurun kişisel birikimi, özgeçmişi ve ruhsal durumu ile o sözcüklerin kullanıldığı diğer metinlerin oluşturdukları birikime **(intertextual meaning)** dayanır. Bu nedenle bir grup postmodernist düşünür-eleştirmene göre anlam ancak metinlerarası atıflar yolu ile geçici ve kişisel düzeyde belirlenebilir. Todorov, Stanley Fish ile Norman Holland'ın başı çektiği bu postmodernist eleştirmen grubunun "Metnin anlamı nedir?" sorusuna "Her şey" ya da "Hiçbir şey" diye cevap verdiklerini söyler.[5] Bir başka deyişle metin Roschach testi gibidir. Bu yaklaşımdaki eleştirmenler anlam üretmede ağırlığı yazara ya da metne değil de okura verdiklerinden metnin yazarının da okur olduğunu öne sürerler. Her metin bir "ön-metin"dir **(pretext)** ve onu kimin yazdığı hiç önemli değildir. Okur, anlamı ne olduğu belirsiz metin yorumlayamaz; ondan, Pirandello'nun karakterleri gibi kendi istediği anlamı çıkarır - yani onu o yaratır.

"Yapı-bozumcular" **(deconstructionists)** diye adlandırılan başka bir postmodernist düşünür-eleştirmen grubu aynı anlam yoksunluğunu metine ağırlık vererek kanıtlar. Bu ikinci grup "Metnin anlamı nedir?" sorusuna "Hiçbir şey" karşılığını verir. Jacques Derrida. Jacques Lacan, Paul de Man, Geoffery Hartman, Herbert Blau ve Ihab Hassan bu postmodernist grubun en etkin kişilerindendir. Onlara göre her sözcük ve sözcüklerin belirlediği her düşünce sistemi antitezini de tezi ile birlikte ortaya koyar; başka bir deyişle hiçbir şey anlatmaz. Gerçek, tez-antitez arasındaki "**différance**"ta (devingenlik, alan, boşluk) yatar. Geleneksel düşünce ve ölçekler metafiziğe dayalı bir gerçekçiliğin yarattığı **logos**un ürünleridir. Bu gerçeklik ise bağnaz ve kurmacadır. Kurmaca varsayımları ve kalıpları yıkmanın yolu ancak **logos**'un, yani usa ve dine dayanan değerler sistemini, reddetmekle başlar. Örneğin Freud'un ve Heidegger'in bulgularını göz önünde bulundurursak, bilincin var olmanın göstergesi olmadığını, bu görüşün Descartes'tan Hegel'e kadar uzanan, **logos**'un yarattığı kurmaca bir inanca, bir varsayıma dayandığını anlarız.[6] Jaques Derrida **Writing and Difference**'ın yedinci bölümünde, yazının konuşmadan önce varolduğunu, Freud'un gerçek ve bilinçaltı konusundaki görüşlerini tartışarak kanıtlamaya çalışır.

Sonuç olarak "yapı-bozumcular"a göre her yazıda tez ve antitez okura aynı anda aktarılmaktadır ve titiz bir okurun bir yazıdan algıladığı tek gerçek "**différance**"tır; aktarma işleminde kullanılan sözcükler ise yalnızca kendilerini aktarırlar - aynaya baktığında kendini gören kişi gibi. Böylece metin "yapı-bozumcular" tarafından da Roschach testine dönüştürülür. Ancak bu kez kâğıt üzerindeki şeklin her anlamı içerdiği değil, hiçbir anlamı içermediği öne sürülmektedir, "Yapı-bozumcular" bu yaklaşımları ile 20. yüzyılın ilk yarısındaki "saçma" **(absurd)** yazarları anımsatırlar. Zaten yönetmen ve eleştirmen

[5] Tzvetan Todorov, "All Against Humanity", (Herkes İnsanlığa Karşı), **Times Literary Supplement,** 4 Ekim 1985, s.1093.

[6] Jacques Derrida, **Writing and Difference,** (Yazı Yazma ve Ayırım) İngilizce'ye çeviren Alan Bass (London, 1978), s.197-98.

Herbert Blau, Beckett'in oyunlarının postmodernist görüşü çok iyi sergilediğini öne sürer.[7] Ona göre **Godot'yu Beklerken** adlı oyundaki bekleyiş, var olmayan kurtarıcının beklenişi, yokluk yolu ile varlığın düşündürülmesi, düşün düzeyinde antitezden taze geçişi, yani tek postmodernist gerçeği, "**différence**"i, yansıtır. Blau ayrıca, oyundaki boşlukların da seyircide aynaya bakan kişi olgusunu uyandırdığını söyler.

Postmodernizm'in bu uç **aporia**'sı, ancak suskunlukla sonuçlanan şüpheciliği, her türlü iletişimi olanaksız kılmakta; çağımız insanını sonsuz bir kötümserliğe ve nihilism'e itmektedir. Eugene Goddheart haklı olarak bu düşünce tarzını bağnaz bulur, ondan "**dogmatic scepticism**" diye söz eder. "Yapı-bozumcular"dan daha az dogmatik oldukları halde birinci grup postmodernistler de sözcüklerin ve metinlerin anlamlarının sonsuzluğunu ve bireyselliğini savunduklarından iletişim olgusunu "yapı-bozumcular" ölçüsünde reddederler. Bireyler arasında iletişimin gerçekleşebilmesi için bir gönderen, bir gönderilen alan, bir de gönderen ile alıcının anlamında bir ölçüde anlaştıkları bir mesaj, bir gösterge olması gerekir. Eğer gösterge Roschach testinden başka birşey değilse gönderen, göstergeye yalnızca kendini koyabilir; alıcı da onda yalnızca kendini görür. Böylece postmodernistlerin çok kullandıkları "dans-dansçı"[8] benzetmesinde olduğu gibi mesaj gönderenden ya da alıcıdan bağımsız olarak tanımlanamaz - yani yoktur; dolayısıyla iletişim sözkonusu değildir.

Postmodernistlerin her şeyi sorgulayan yöntemleri, düşünce düzeyinde kişinin içinde bulunduğu kalıpları, önyargıları, yasakları yıkabilmesine, özgürlüğüne kavuşmasına ve kendi ile dürüst olmasına olanak sağladığı için çok yararlı ise de güncel yaşamın gerçeklerini ve **logos**'u tümüyle yadsıması nedeniyle kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Yaşayan birey sağduyusunu ve **logos**'u (bu olgular her ne kadar geçmişin bağnaz kuralları ile koşullandırılmış olurlarsa olsunlar) nesnel ve geçerli ölçekler gibi kabul etmek zorundadır. Metafizik bir düzen üzerine kurulmamış, dinsel değerlerle yoğrulmamış ortak değerler ve ölçekler bulununcaya kadar da bu durum böyle devam edecektir. Steiner'in "Bir Bakışaçısı: Anlamın Yeni Anlamı"[9] adlı makalesinde anlatıldığı gibi **logos** ve sağduyu zaten kendi kendilerine bu ölçekleri bulma çabası içindedirler. **Logos**'un varlığını tümüyle yadsıyan **aporia**, tanrı düzeninden başka bir düzen tanımayan düşünce tarzı kadar bağnaz ve kısıtlayıcıdır. Böyle bir yaklaşım, postmodernizm'in insanı özgürleştirmek amacı ile kullandığı "yapı-bozumcu" yöntemi özgürlük kavramının kendisine karşı çevirerek, kişiyi yaşam deneyimini tümüyle reddetmeye zorlar ve onu yine baskı altında tutar. Descartes gibi tanrının varlığını kanıtlamadan da, nesnel dünyanın, bazı ortak değerlerin, anlamların olabilirliğini bir ölçüde kanıtlayabiliriz. Bunu zaten her gün yapmaktayız.

[7] Herbert Blau, Boğaziçi Üniversitesi Konferans Dizisi, Bahar 1985.

[8] Postmodernistler dansın, dansçı yolu ile gerçeklik kazandığını, dansçıdan bağımsız tanımlanamıyacağını ve bu "dans-dansçı" benzetmesinin bütün göstergelerin gerçekliği konusunda da kullanılabilecek kadar uygun bir örnek olduğunu, dolayısıyla "**différance**"ın simgesi gibi ele alınabileceğini öne sürerler.

[9] George Steiner, "A Viewpoint: A New Meaning of Meaning" (Bir Bakışaçısı: Anlamın Yeni Anlamı), **Times Literary Supplement**, 8 Kasım 1985, s.1262, 1275-76.

Karşıt Kültürün Bir Ögesi Olarak Müzik

Halil Turhanlı

Ortodoks Marksizmden çok liberter gelenekten beslenen Yeni Sol, geleneksel olandan farklı bir yönde yol alıyordu. Eski sol, önce iktidarı ele geçirmek istemişti. Bu yerleşik strateji uyarınca devrim, öncelikle politik düzeyde başlayacak ve oradan diğer alanlara yayılacaktı. Tabiî eğer nefesi tükenmezse. Oysa Yeni Sol, tam da eskisinin bitirmeyi tasarladığı yerden başlatıyordu. Devrim, kültürel düzeyde başlamalıydı ve önce insan değişmeliydi. Hem de, şimdi ve burada. Teknokratik bürokrasiyi, otomat pazarlamacıyı, politik asalakları, plastik yamyamları ve kendisini Armageddon'a doğru sürükleyen tüm güçleri ancak değişen İnsan yere serebilirdi.

Toplumsal sistem, duyarlıkta yapılacak devrim yoluyla pekala değiştirilebilirdi. Demek ki, **establishment** ile öncelikle kültür düzeyinde hesaplaşılacaktı. Bu da, yepyeni bir yaşam üslubunun ve cinsellik anlayışının yaratılmasını, düş görebilme-kurabilme yeteneğinin geliştirilmesini-genişletilmesini gerektiriyordu. Öyleyse, geçmişten köklü bir kopuşu göze alabilen yıkıcı bir karşı-kültür yaratılmalıydı.

Theodore Roszack, bu yeni kültürü şöyle tanımlıyordu:

> *Karşı-kültür, Yeni Sol politikasının henüz cenin halindeki kültürel temelidir. Kuvvet politikalarının, burjuva yuvasının ve Protestan çalışma etiğinin uzağında yeni cemiyet türleri, aile biçimleri, cinsel töreler, geçim yolları, estetik biçimler ve kişisel kimlikler keşfetme çabasıdır.*[1]

1968 başkaldırısının rock müziğine ve uyuşturuculara radikalize edici bir rol üstlemiş olmasının başlıca nedeni öncelikle düş ve duygularda köklü bir dönüşümü hedeflemiş olmasıdır. Theodore Roszack, **The Making of a Counter-Culture** adlı yapıtında "muhalefetin gençleşmesi"nden (**adolescentization of dissent**) söz ediyordu.[2] Gençleşmiş bir muhalefeti duyurmada rock müziğinden daha uygun ve daha etkili bir artistik form düşünülebilir miydi? Sahnedeki eli gitarlı adam hareket (**movement**) için **gusto** ile haykırıyordu. Üstelik, Yeni Sol'un çoğunluk bileşkenleri (Provolar, Situasyonistler, Yippiler) politik gösterişçiydiler. Devrimi gündelik hayatın içinde gözle görünür kılmak istiyor ve bu yüzden de en militan eylemlerinde bile caka yapma tutkusundan vazgeçmi-

[1] Theodore Roszack, "Youth and the Great Refusal", **The Nation**, 25 March 1968.
[2] Theodore Roszack, **The Making of a Counter-Culture** (London, 1969).

yorlardı. Bank of America'nın Santa Barbara şubesinin kundaklanması (galiba Weatherman'ın işiydi) bir anda merak uyandırıcı bir görüntüye, **spectacular** bir olaya dönüşebiliyordu. Binlerce kişiyi biraraya getiren ışık oyunlarıyla takviyeli konserler ise gösteriş için eşsiz fırsatlardı.

Partiler, amaçları için sistem-içi, kurumlaşmış ve onaylanmış iletişim kanallarını kullanırlar. Fakat Yeni Sol genelde, parti politikalarının ve ideolojilerin dar kalıplarına sığmayan bir hareket idi. Roszcak'ın sözleriyle önünde, "politik araçlara gereksinmeyen politik bir hedef" vardı ve bu nedenle de yerleşik politikanın sözcüleri olan politikacı ve ideologlara değil de, folk ozanına ve rock topluluğuna gereksinim duydu. Yeni Sol için müzik yapmak düşünce beyan etmekti. Şarkı yazmak ise handiyse manifesto yazmakla eşanlamlıydı. Dolayısıyla rock, muhalefeti duyurmada ve katılanlar arasında dayanışmayı sağlamada en güçlü ve en yaygın **medium** olmuştu. Ayrıca, uyuşturucu fantezileriyle beslenmiş şiir-şarkı salt müzisyen ve alımlayıcı arasında sınırlı bir dolaşım yapıyor, üçüncü kişilere kapalı kalıyordu. Şiir-şarkının şeffaf olmayan anlam(lar)ı iktidarca ele geçirilemiyordu. Böylelikle, hem denetimden sıyrılabiliyor, hem de alımlıyıcısının belleğinde uzun süre konumlanabiliyordu. Bir şiir-şarkıyı hemen herkes anımsıyabilirdi. Bir bildiride yazılanları ise pek az kişi.

Rock müzisyeni siyasi partilerle işbirliği yapmada hiçbir zaman pek istekli olmamıştı. Gerçi 1968'de, Simon and Garfunkel, Senatör Eugene McCarthy için konser vermişler, 1972 yılındaki başkanlık seçimlerinde Grateful Dead de dahil olmak üzere öncü topluluklar Demokrat aday Mc Govern'ın seçim kampanyasına katkıda bulunmuşlardı fakat, Demokrat Parti'yi destekledikleri için değil; Nixon'dan nefret ettikleri, Vietnam savaşına karşı oldukları ve karşı çıkmayı ahlaki bir sorun saydıkları için işbirliğini kabul etmişlerdi. Bu ayrıksı durumlar bir yana, müzisyenler 1960'ların başından itibaren daima hareket'in dost ve sözcüleri olmuşlardı. Özellikle Küba bunalımından sonra Britanya'daki hareketin en güçlü gövdelerinden biri olan CND'ye (Nükleer Silahsızlanma İçin Kampanya) katılım artmıştı ve yeni katılanların çoğunluğunu da yirmibeş yaşın altındaki gençler oluşturuyordu. Mersey ozanları ve protest folkçular CND'nin Altermeston yürüyüşlerini ve diğer gösterilerini anarşi ve bohemyanın ilginç renkleriyle zenginleştiriyorlardı.

Rock müzisyeninin konvansiyonel politikadan duyduğu tedirginlik John Lennon'ın kariyeri boyunca hareket'in değişik kesimleriyle kurduğu ilişkilerde netlikle gözlemlenebilir. Lennon, 1960'larda önce, Marxist akımın İngiltere'deki önde gelen sözcüleri Tarıq Ali ve Robin Blackburn'un de liderleri arasında bulunduğu Troçkist IMG'nin (Enternasyonal Marxist Grup) Kuzey İrlanda'daki İngiliz varlığına karşı düzenlediği gösterilere katılmış, yayın organları **Red Mole** (Kızıl Köstebek) ve **Black Dwarf** (Siyah Cüce) için maddi yardımda bulunmuştu. Dahası, Marxizmi öğrenmek için kişisel çaba da göstermişti.

Troçkist IMG genelde rock müzisyeni ile işbirliğine yatkındı. Hatta, Tarıq Ali'nin anılarından öğrendiğimize göre, Mick Jagger, **Street Fighting Man**'in sözlerini yayınlamaları için ilk kez IMG önderlerine göndermişti. Bir defasında da Tarıq Ali, yanında misafiri Regis Debray olduğu halde, Lennon'ın Tittenhurst'de-

ki evine giderek **Imagine**'nın video çekimine yardım etmişti.[3] Ancak yine de, IMG'nin Marxist karakteri rock'a hareket içinde **peripheral** bir rol tanıyordu. Nitekim Lennon, Atlantik'in öteki yakasında hippi situasyonistleri Yippiler ile daha yakın politik bağlar kurabilmişti.

Temeli 1956 yılında Macaristan bunalımı sırasında Sovyetler Birliği'ni protesto için Britanya Komünist Partisi'nden ayrılanlarca atılan, 1960'larda Vietnam ile dayanışma ve İngiliz birlikleri Ulster'den dışarı kampanyalarında başı çeken, Castro'nun Küba'sını destekleyen ve Rodezya'daki ırkçılıkla mücadele eden IMG beri yandan da, üyeleri üzerinde sıkı denetim uyguluyordu. Çünkü IMG için devrim, inceden inceye tasarlanmış plan ve programların sonucu olmalıydı. Oysa, plan ve programlar yapmak Yippileri zerre kadar ilgilendirmiyordu. Bu yüzden de, IMG gibi, özel yaşamlarını denetleyebilecekleri üyeleri yoktu; sadece onlara katılanlar vardı. Çünkü Yippiler için devrim, kitle duygularının kendiliğinden patlamasıydı.

> *Bürolarda çalışanlar kompüterleri baltalarla parçalayacaklar ve makinelerin içine çiklet yapıştıracaklar... Yippi helikopter pilotları polis karakollarını LSD gazıyla bombalayacaklar. Bacaksızlar, ebeveynlerini banliyödeki evlerinden dışarı atacaklar ve buralarını silah depolamak için gerilla üslerine çevirecekler... Ülkedeki bütün toplantılarda ulusal marşın yerini Bob Dylan şarkıları alacak...*
> *İnsanlar sabahleyin çiftçilik, öğleden sonra müzik yapacaklar ve istedikleri zaman istedikleri yerde s.....lerdi.*[4]

Lennon, kitle iletişimine dayalı kendiliğindenci politikaya daha rahat ayak uydurabilmişti. Yoko Ono ile birlikte yaptıkları **Sometime in New York** Yippilerle dostluk kurduğu döneminin ürünüdür ve bu albüm Lennon'ın politik iletisi en açık ve en radikal iki çalışmasından biridir.[5]

Elektronik Çağ düşgörücüsü Marshall McLuhan, 1970 yılında verdiği bir konferansta şöyle diyordu: "1920'lerde Güneyli zencinin çaldığı caz dünyayı yekpare kılıyordu. Şimdilerde rock da aynı etkiye sahip. Hem akustik hem de elektrik bir olay, gezegeni manyetizm ile donatıyor."[6]

Akustik bir olay olarak rock'ın taşıyıcıları özellikle Yeni Sol'un troubadorları sayılan **protest folk** ozanlarıydı. Ralph Ellison blues'un "kişisel felaketin lirik tarzda ifade edilen özyaşamsal kaydı" olduğunu belirtmişti. James Taylor, Carole King ve bir ölçüde Joni Mitchell gibi şarkıcılar da ben-çözümleyici **(self-analytic)** şarkılar yazmışlardı fakat, karşı-kültüre asıl katkıyı güncel sorunlar işleyen **(topical)** şarkılarıyla Greenwichli folk ozanları yaptılar. Ohio Eyalet Üniversitesi'nde gazetecilik eğitimi gördüğü yıllarda şarkı yazmaya başlayan an-

[3] Tariq Ali, **Street Fighting Years**, Collins, 1987.
[4] Jerry Rubin, Youth International Party, aktaran Stuart Cosgrove, "The Love Generation", **New Musical Express**, 30 May 1987.
Diğer Yippi belgeleri için bkz. Bawn: **Outlaw Manifestos and Ephemera** (ed. Peter Stansil and D.Zane Mairowitz), Pelican Books, 1972.
[5] Diğeri kuşkusuz, The Imagine albümü.
[6] Marshall McLuhan on Stage, **Rolling Stone**, Nov. 12, 1970.

cak 1976 yılında tüm yaratıcılığını yitirdiği inancıyla canına kıyacak olan Phil Ochs, müzik ve şiirin yüksek sanatsal bileşim oluşturduğu baladlarında uzak ve yakın çevresindeki hemen bütün sorunları işlemişti. JF.Kennedy ve Martin Luther King'in katledilmeleri, Küba, Laos, Vietnam... **Protest folkçular topical** şarkıları eklemleyerek gerçekleştirdikleri albümleriyle dinleme alışkanlığını da dönüştürdüler. Önceleri, albümler bir ya da iki **hit** içerir, diğer şarkılar ise belirli sayıyı tamamlayabilmek için albüme alınırdı. Yeni albümler ise bütünlenmiş ünitelerdi.[7]

Elektrik bir olay olarak rock'a gelince... Yüksek enerji, plak endüstrisine karşın, bu müziğin özgürleştirici ve dönüştürücü gücünü ortaya koyabildiği farklı düzeylerden biriydi. Gerçekten rock, **drug cultism**'yle bir bakıma romantik kültürü canlandırıyor beri yandan da yüksek elektronik sound'la kültürel modernizmi ve seçkinci sınıflandırmaları aşmaya çalışıyordu. Fakat hemen vurgulamak gerekiyor: Karşı-kültür'ün en yaygın ve etkin sanat formu olan rock, kültür ülkesinden bütün bütüne geri çekilmeyi önermiyordu.

"Muhafazakâr anarşist" Paul Goodman, 1969 yılında kaleme aldığı bir denemesinde büyüyen gençlik muhalefetinin köklü bir aktörel ve dinsel reform vaad ettiğini savlarken kanıt olarak da bilim ve teknolojinin genç insanlarca bir din olarak yadsınmakta olduğunu yazıyordu:

> *Üçyüz yıldan bu yana bilim ve teknoloji, pratik yararlardan arınmış, ruhu batıl inançların ve geleneksel yazgının kusurlarından özgür kılan harika bir serüven olarak lekesiz ve haklı bir şöhret kazanmıştı. Bu yüzyılda da nihayet en itibarlı açıklama ve sorun-çözme sistemi olmuştu. Ne ki, bizim kuşağımızın ve en iyi düşünebilen gençlerin çoğunluğunun gözünde insanlıkdışı, soyut, tasnif edici ve iktidar ile sıkıfıkı ilişki içinde ve hatta şeytansıdır.*[8]

Goodman, genç insanlar için teknolojinin yaşam karşıtı, Kalvinist bir saplantı olduğunu ekliyordu. Çünkü, kuvvet politikalarının, iktidar'ın aleti olmuştu. Dolayısıyla da, özgürleştirici etkisini yitirmişti.

İşte, Grateful Dead, Quicksilver Messenger Service, Love, Mountain, Blue Cheer gibi, hepsi birer ses simyacısı olan tüm o efsanevi toplulukların **psychedelic sound**'ları tam da bu nedenle elektronik ve sentetik tahrifatlar içeriyordu. Bunlar, sesin içinde eritiliyor, has ve incelikli bir oyuna, heyecan ve coşku dolu bir duyarlılığa, büyü ve fanteziye ve nihayet komünal bir anlatıma dönüştürülüyordu. Böylelikle, teknolojinin insanlık dışı özü kopartılıp alınıyor; yerine devin-duyumsallık (**kinesthetism**), kişisel ve toplumsal bir teklifsizlik konuluyordu, sonuçta. Rock, avant-garde'ın kıyılarına ulaştığında iktidarla sıkı ilişki içindeki teknolojiye meydan okuyuş iyiden iyiye belirginleşiyordu. Frank Zappa'nın **Lumpy Gravy** ve **Hot Rats** albümleri ya da John Lennon-Yoko Ono ikilisinin, Luciano Berio, John Cage, Robert Ashley, La Monte Young, Cornelius Car-

[7] Dinlenme alışkanlıklarının dönüşümü konusunda bkz. Ralph Gleason, "Songs Would Do More Than Books", **Rolling Stone**, March I, 1969.

[8] Paul Goodman, "Can Technology Be Humane", **New York Review of Books**, Nov. 20, 1969.

dew ve diğer avant-gardist müzisyenlerin özel bölgelerinde dolaşan **Two Virgins**'ı gibi.

Teknolojiyi insancıl kılmak için yüksek elektriğin şiir ile de birleşmesi gerekiyordu. Liverpoollu üç ozan, Adrian Henri, Roger Mc Gough ve Brian Patten'in şiirlerini içeren **The Mersey Sound** adlı seçki ilk yayınlandığı 1964 yılından bu yana geçen yaklaşık yirmibeş yıllık süre içinde Britanya'da en çok satan şiir kitabı olmuştur. Mersey ozanlarını böylesine popüler kılan 1960'ların Liverpool görüntüsüyle yakın bağıntıları ve rock toplulukları için de şarkı yazmış olmalarıdır. Hatta, Roger Mc Gough, Scaffold adlı toplulukta şarkı da söylemişti. İngiliz yeraltı ozanı Pete Brown ise, bütün zamanların en elektrikli sound'una sahip **psychedelic trio** The Cream için yazıyor ve topluluğun **Wrapping Paper, Deserted Cities** gibi klâsikleri hep O'nun imzasını taşıyordu. Güneşin hiç parlamadığı, gölgelerin sahiplerinden bağımsız hareket ettikleri küçük beyaz oda'da yaşayan adam Pete Brown'dan başkası değildi. Cream üyesi Jack Bruce ile birlikte yazdıkları **Sunshine of Your Love** ticari başarı bile kazanmıştı. Pete Brown, 1967 yılında First Real Poetry Band adını verdiği kendi topluluğunu kurmuş, üç yıl sonra bu ilk deneyi ikincisi izlemişti. Bu kez topluluğunun adı Fiblokto idi. Bu tuhaf sözcüğü Beat ozanı Lawrence Ferlinghetti'nin **Her** adlı romanından almıştı. Romanda, Ferlinghetti'nin kahramanlarından biri uçaktan atlayan arkadaşının paraşütünün alev alması üzerine **piblokto** diyerek çığlık atıyordu. Fakat, sözcüğün kökeni eskimoların dünyasındaydı. Güneş tutulduğunda eskimolar **piblokto** bağrışlarıyla buzlar üzerinde çılgın bir orji yapıyorlardı. Sadece eskimoların yaşayabildikleri bir tür güneş tutulması çılgınlığı.

Rock, genç muhalifin öfkesiydi. Dolayısıyla, salt şiir'i değil fakat yanısıra, sövgü ve lânet okumaları da içeriyordu. Zappa şarkılarının ilk duyuşta WC duvarlarına kazınmış pis şakalar oldukları düşünülse de birkaç kez dinlendiklerinde sözlerin arasına gizlenmiş ve hiç bayağı olmayan ince alayın ayırdına varılabilirdi. Bir eleştirmen Zappa için şöyle diyordu: "Tek bir kirli sözcük kullanmadan açıkça müstehcen olabiliyor. Kabul etmelisiniz ki, klas diye de buna denir."[9]

Zappa, **Hot Rats** albümünde 1960'ların özgün müzisyenlerinden, dada rock'ın yaratıcısı (ve bir süre Ry Cooder ile birlikte çalışan) Captain, Reefheart'dan etkilenmişti. Kariyerine orkestra ve oda müziği için besteler yaparak başlayan Zappa, topluluğu **Mothers of Invention** ile yaptığı deneysel çalışmalarda klâsik, jazz, avant-garde ögeleri kaynaştırıyordu. Üstelik bu öncü müzikte hiç ihmal edilmeyen kuvvetli politik iletiler vardı. Zappa, 1965'te Watt Ayaklanması'nın hemen ardından yazdığı **Trouble Coming Everyday**'de Afrika'daki köle tacirlerinin sömürüsünden başlayarak ghetto'daki kötü yaşam ve eğitim koşullarına, polis vahşetine dek siyah olmanın sorunlarını çarpıcı biçimde işliyordu: "Biliyor musun, siyah değilim. Fakat pek çok defalar keşke beyaz da olmasaydım diyorum." **Uncle Bernie's Farm** adlı Zappa şarkısında ise ABD'yi plastik bir Kongre ve Başkan yönetiyordu.

Yeni Sol, belirli bir trajedi anlayışından yoksun olmakla beraber şizofren eği-

[9] Ellen Sander, "Nostalgia: Oldies but Goodies and a Last Ditch Attempt", **Saturday Review**, March 29, 1969.

limler taşıyordu. Bir yanda, varolan toplumsal yaşamın bir tür esaret ya da maskeli baloda rastlanır türde yapay tavırlar toplamı, insanların ise büyüsünü yitirmiş bir dünyada yaşayan seyir diktatoryasının edilgen zombileri olarak algılanışında belirginleşen ölçüsüz bir hüzün ve karamsarlık. Beri yanda da, her vazgeçişin ihtilal tohumlarını taşıdığı inancında, hiyerarşilerden arınmış bir toplum imgesinde ve yaşamın sonsuz bir oyun olarak kavranışında açığa çıkan ölçüsüz bir iyimserlik.

Yeni Sol'un karamsar çehresi karşı-kültür'e de yansıyor ve mahşeri karmaşa, Richard Brautigan, Kurt Vonnegut, Thomas Pynchon gibi kampuslarda en çok okunan yazarlarla folk ozanları arasında bir buluşma noktası oluşturuyordu. Richard Farina, bu eğilimin folk-rock ve yazın alanındaki sözcüsüydü.

Brooklyn'de Kübalı bir baba ile İrlandalı bir annenin oğlu olarak dünyaya gelen Richard Farina, ilk gençlik yıllarında bir süre devrim sonrası Küba'sında yaşamış, tatil için gittiği İrlanda'da ise IRA ile ilişki kurmuştu. İrlanda dönüşünde Cornell Üniversitesi'ne yazılacak ancak, içkiyi fazla kaçırdığı bir noel gecesi kampustaki heykelleri tahrip ettiği için okuldan uzaklaştırılacaktı. Uzat kollarını Manhattan, Farina geliyor. Hudson Sokağı'nda geceler boyunca bir Dylan Thomas heyaleti dolaşıyordu, artık. Fakat bir süre sonra, Sam Amca, O'nu ABD ordusu için istedi. Farina, astım nöbetleri sayesinde orduya yazılmaktan son anda kurtuldu. 1960'ları Avrupa'da karşılamıştı; zor yıllardı. Karnını doyurabilmek için metrolarda gitar çalıyor, hatta kimi zaman kör bir sokak çalgıcısı taklidi yapıyordu.

Farina, 1968'e dek sabredemedi. O görkemli zamanlara doğrudan tanıklık edemeden 1966 yılının Nisan ayının son günlerinde Carmel'de (Kaliforniya) geçirdiği bir motorsiklet kazasında öldü. Highway petrol'ın kaza raporuna göre, motorsikleti arkadaşı William Hind kullanıyordu, Farina arkasındaydı, kaza aşırı hız nedeniyle meydana gelmiş ve Farina kafatası parçalandığı için olay yerinde derhal ölmüştü.

Bugün Farina'dan bizlere kalan sadece üç albüm ve bir roman. Albümlerdeki şarkıları dönemin ruh ve atmosferinden ayrı düşünebilmek olanaksızdır. Fondaki kasvet ve karamsarlığa karşın ön plânda hiç eksik olmayan umut. **Children of Darkness** ve **Raven Girl** adlı şarkılarında sözcüklerin arasına karanlık bir giz saklamıştı. Washington'daki sivil haklar yürüyüşüne mişilleme olarak Alabama'da siyahlara ait bir kilisenin ırkçılar tarafından bombalanması üzerine yazdığı **Michael, Andrev and James**'de Güneydeki ırkçı terörün grafiğini çiziyordu, Farina. **Bold Marauder** adlı şarkısında ise ırkçılığı vė şiddeti bu kez şu sözlerle taşlıyordu: "Zırhlar giyip kılıç kuşanacağız ve dillerimizi bir katliamda dökülmüş kanlara banacağız / Katliam duaları okuyacağız ve İsa sevgilimiz, korku adımız olacak."

Tıpkı tüm diğer karşı-kültür taşıyıcıları gibi, Farina da salt bir müzisyenden çok daha fazlasıydı. Jim Morrison, Hendrix, Joplin, Lowell George, Graham Bond, Tim Mardin... Hepsi kendilerine birer din şehidi yazgısı çizerek hareket'in yarı mistik dürtülerine can vermişlerdi. Çünkü, parti politikalarına politikacı ve ideologlar yön verir, hareket'lere ise azizler.

Kitap Değerlendirme

'88 Mayıs'ından '68 Mayıs'ına Bakış

*Ahmet İnsel**

Mayıs 68'i sadece Fransa yaşamadı. Ama 68 üzerine en fazla yazılıp çizilen, 68 mitolojisini en fazla özümseyenler Fransızlar oldular. Buna nesnel bir dayanak vardı elbette. Fransa ve bir ölçüde İtalya'nın 68 deneyimlerini farklı kılan, hareketin kısa zamanda öğrenci gençlik hareketi sınırlarını aşmasıydı. Bunun en yoğun yaşandığı yer Fransa'ydı. Kısa zamanda on milyon kişinin başlattığı genel grev, günlerce süren sokak eylemleri, kendinden emin De Gaulle rejiminin temellerini çatlatmıştı. İtalya'da ve Fransa'da, öğrenci gençlik ve işçi hareketleri bir anda yanyana gelivermişlerdi. Sübapı attıran öğrenci hareketiydi. İşçi sendikaları, ilk önce eylemleri frenlemek istemişler, ama durdurulamaz bir toplumsal dalga karşısında olduklarını anlayınca, tüm güçleriyle hareketi kanalize etmek çabasına girişmişlerdi. Öğrenci hareketi anti-bürokratikti. Ve bürokrasi kavramlarına sendika bürokrasisi de dahildi. Öğrenci hareketi bir uzlaşma, bir diyalog, varolan kurumların içinde reformlar talebinde bulunmuyordu. Şiddetli bir tepkisel patlamanın getirdiği serbestlik içinde, arzularını sınırsızca dile getiriyordu. Yerleşik işçi sınıfının ise, kurumsal kanallar aracılığı ile ifade edilen, ütopik olmayan talepleri vardı. Öğrencileri duvarın arkasından izlemeyi tercih eden grevci işçilerin, işgal altındaki fabrikaların kapısını öğrenci hareketine karşı sımsıkı kapamalarıyla, işçi ve gençliğin Mayıs 68'de yanyana gelişinin ortak bir siyasal eylemliğe dönüşemeyeceği ortaya çıkmıştı. Bunu o dönemde sıcağı sıcağına tesbit eden Raymond Aron'du.[1]

* Paris I Üniversitesi Öğretim Üyesi

1 Raymond Aron, **La Revolution Introuvable; réflexions sur les évenements de mai.** (Paris, 1968)

O dönemi yirmi yıl sonra değerlendiren Cohn-Bendit ve arkadaşları da, bugün aynı gözlemde bulunuyorlar. Modern devrim mitosunun içinde işçi sınıfı kavramı olduğu için, öğrenci gençliğin tahayyül dünyasında, proletaryanın Mayıs 68'e sahip çıkıp, onu 1917'nin Sovyetlerine, 1918 Alman devrimine benzeteceği düşü vardı. Cohn-Bendit,

> *Aslında biz 68'den önce de proletarya düşkünüydük... İşçi sınıfına, tarihî rolüne uygun olarak devrimi hazırlama görevi yüklüyorduk. İşçilerinse pek kaygıları yoktu, sakince fabrikalarında çalışıyorlardı. Ama işçiler bizim düşlerimizde o kadar hazır ve nazırdılar ki, bir gün mutlaka onlarla karşılaşmamız gerekiyordu.*[2]

diyor. Düşün gerçekteki tezahürü pek hayal kırıcı sonuçlar verecekti. Geleneksel sol güçlerle aradaki iletişim olanaksızlığını, FKP ve CGT'yle gençlik hareketi arasındaki ilişkinin karşıtlığını, Mayıs 68'in ünlü sloganlarından birisi çok iyi özetliyordu: "Koş arkadaş, FKP arkanda!"

Mayıs 68, tüm "halkın hareketlenmesi" değildi. Ama tüm Fransız toplumunu etrafında kutuplandırmıştı. O dönemin öğrenci liderlerinden, 1970'li yılların Troçkist teorisyeni, 1988 seçimlerinin Sosyalist Partisi'nden milletvekili adayı sosyolog Henri Weber'e göre, sözkonusu olan bir "kuşak olayıydı".[3] Hamon ve Rotman da, 68'den bugüne gelişimi izledikleri iki cilde, "Kuşak" adını veriyorlardı. İlk önce "Hayal yılları", sonra "Barut yılları".[4] Temellerinden sarsılan ise, ne burjuva toplumu, ne de kapitalizm idi. Paternalist, otoriter ve hiyerarşik yapısını koruyarak modernleşmeye çalışan De Gaulle'cü devlet ve ona denk düşen geleneksel toplum yapısıydı Mayıs 68'in hedefi.

Mayıs 68'in sıcağı içinde, Castoriadis ve Morin'le yazdıkları kitapta,[5] Claude Lefort toplumsal dalganın nasıl görünmez bir şekilde geliverdiğini betimlerken, toplumbilimcileri de daha büyük bir tevazuya davet ediyordu. Gerçekten de, o dönemin tanıklarının bugün hemfikir oldukları noktalardan birisi de, 68'in öncüllerinin, neresinden bakılırsa bakılsın, böyle büyük bir patlama işareti taşımadıkları. Ne Vietnam savaşına karşı Amerikan üniversitelerinde büyüyen muhalefet, ne ardarda gelen anti-kolonyalist zaferler, ne de Küba Devrimi, birkaç gün içinde Fransa'da büyük bir iktidar boşluğuna meydan verecek olaylar olarak ortaya çıkmıyorlar. Cohn-Bendit ve arkadaşlarının 22 Mart hareketine simgesini veren olay ise, altı anti-emperyalist öğrencinin gözaltına alınmasını protesto için, Nanterre üniversitesinin işgal edilmesiydi. Buradan tarihin en büyük genel grevine varmak olgusal olarak zor. Henri Weber, devrim kavramının içeriğini biraz muğlak bırakarak, "tarihte, nesnel temeli bu kadar az olan bir devrimci hareket az bulunur" diyor.[6] Sorbonne üniversitesinin duvarlarına, situasyonistlere özgü bir ince mizahla, "Değişme, devrimden de reformdan da daha beyaz yıkar!" diye yazanların, devrimci nesnel durum umuduyla bir ömür rutinleşmiş işler yapmayacakları açıktı. Bugün ve buradaydı sorun, Hakkın vaad

[2] Dany Cohn-Bendit, **Biz Devrimi Çok Sevmiştik**, Çev: Ragıp Duran, (İstanbul, 1987), s.61.

[3] Henri Weber, **Vingt ans après que reste-t-il de 68?**, (Paris, 1988)

[4] Hervé Hamon ve Patrick Rotman, **Génération**, 1. cilt, 1987, 2 cilt, 1988, Paris.

[5] J. M. Coudray (C. Castoriadis), C. Lefort ve E. Morin, **La Brèche**, (Paris, 1968). Mayıs 68'in yirminci yıldönümü vesilesiyle üç yazarın o dönemdeki yazılarını bugün değerlendirdikleri yazılarıyla genişletilmiş ikinci baskı, 1988 yılında Complexe yayınevinde çıktı.

ettiği günlerde değil! Mayıs 68'e tüm özgünlüğünü veren sloganların beslenme kaynağı, geleneksel sol edebiyat değildi. O sloganların yeşerdiği ortamı anlamak için daha çok **Situasyonist Enternasyonal**'in ciltlerine, **Sosyalizm veya Barbarlık** dergisinin sayılarına bakmak gerekir. 1966 yılında Strasbourg Üniversitesi'ndeki situasyonist öğrenciler tarafından yazılıp, öğrenci sendikası aracılığıyla basılıp, dağıtılan "Öğrenci kesimi içindeki sefalet üzerine" adlı broşür, Mayıs 68'in tahayyül dünyası hakkında asıl ipuçlarını verir. Mahkeme kararıyla toplatılan bu broşür şöyle biter:

> *Proletarya devrimleri ya bir bayram, bir şenlik olacaklardır, ya da hiç olmayacaklardır. Çünkü bu devrimcilerin tarif ettikleri hayatın kendisi de şenlik üzerine kurulacaktır. Oyun, bu şenliğin en ileri rasyonelidir. Ölü zaman olmadan yaşamak ve sınır tanımadan zevk almak, bu oyunun kabul edebileceği yegâne kurallardır.*[7]

Dolayısıyla Mayıs 68 neydi? Bir devrim mi? Karnı tok, geleceği emin bir gençliğin ergenlik hırçınlığı mı? Bir dizi köklü toplumsal dönüşümün gerçekleşmesini engelleyen, barajları yıkan büyük bir dip dalgası mı? Yirmi yıl sonra, 68'i değerlendiren gözlemcilerin hepsi bu son tanımda birleşiyorlar. Ama bu dip dalgasının hangi toplumsal dönüşümlerin önünü açtığı konusu irdelenmeye başlanınca, taraflar ikiye ayrılıyorlar. Mayıs 68, anti-bürokratik, özyönetimci, hiyerarşi aleyhtarı, anarşizan bir toplumsal dalganın demokrasi arayışının ifadesi miydi? Yoksa tersine, 68'in demokratikliği, bireyci değerlerin toplumda egemen olması yolunda atılmış büyük bir adım olmasında mıydı?

Birinci yoruma göre, sözkonusu olan, otoriter toplum yapısında açılan bir gedikti. Hedeflerinin bütününe ulaşamamıştı. Bu anlamda tarihsel süreklilikte açılmış bir parantez gibi duruyordu. Ama tüm toplumsal dalgalar böyle gerçekleşmez miydi? Çok geniş, hatta belirsiz bir ufuk çizgisiyle harekete geçerler, ortalığı bir an altüst ederler, gün gelip toplum yeniden kurumlaşınca da dalga geri çekilirdi. Önemli olan dalganın geri çekilişi sırasında toplumda bıraktığı izlerdi. Batı toplumları bir dizi dalganın bıraktığı çökeltilerle bir ideale doğru gidiyorlardı. 1980'li yıllarda, bu Mayıs 68 yorumunu en açık biçimde Castoriadis savunuyor.[8] Yirmi yıl önce Castoriadis ve Lefort'la aynı yorumu paylaşan Edgar Morin de, bugün, Mayıs 68'i, hiyerarşiye, bürokrasiye, paternalizme, her türlü şiddete karşı bir hareket olarak algılıyor. Kendiliğinden gelişen, geleneksel toplumsal muhalefet kurumlarını paralize eden bu "devrimci dalga", hiçbir objektif devrimci durumdan kaynaklanmıyor. Castoriadis için önemli olan da zaten bu. Her türlü kurumsallaşmaya alerjik, doğrudan demokrasi aşığı 68 hareketi, sekiz yüzyıl önce Batı Avrupa'nın burjuva komünlerinde başlayan, özgürlük ve özyönetim (**"auto-gouvernement", "autogestion"** değil), katılım ve sorumluluk düşlerinin bir uzantısıydı. 68'in anlamı, 1776 ve 1789'un, 1871 ve 1917'nin yeni bir insanlık koşulu arayışlarından soyutlanamazdı.[9] E. Morin de bu yoruma katılarak, başka bir noktayı hatırlatıyor: 68'in yaşanmış gerçekliği. "Tarihin kendinden geçtiği bir an". Yani günlük baskının, ard arda gelen gün ve yılların

[6] **A.g.e.**, aynı zamanda bkz. H.Weber, "Notes à l'usage des interprétateurs", **Pouvoirs**, sayı 39, 1986.

[7] **De la misère dans le milieu étudiant**, A.F.G.E.S., (Strasbourg, 1966)

[8] C. Castoriadis, "Les mouvements des annés soixante", **Pouvoirs**, sayı 39, 1986.

getirdiği bunaltının bir an için kalktığı ve böylece o anı yaşamanın zevkiyle duyulan doyum. E.Morin, böylesi bir hazzı Paris'in kurtuluşu ve Portekiz'de, 1974 Nisan'ında yaşadığını belirtiyor.

Elbette Mayıs 68'i, arkaik burjuva toplumunun asık çehresine karşı çıkarılmış bir dil, ciddî kabul edileni ciddiye almama, bir ay süren ve tüm kasları haza boğan bir boşalma olarak ele alınca, 68 kaynaklı solcu hareketlerin nereden çıktıklarını anlamak zorlaşıyor. Bu konuda da söylemle pratiğin arasındaki fark, aradan geçen yılların uzaklığıyla daha rahat gözlemleniyor. Mayıs 68'in uzantısında yeralan solcu akımlar da, kullandıkları Marxist-Leninist katı dile rağmen, 68 ütopyasından besleniyorlardı. 1968'de, ünlü işçi mitinginde bir sendikacı, "herşey mümkün!" diye bağırıyordu. Bu daha sonra silâhlı aşırı solun teorik yayın organı işlevini bir ara gören derginin adı olacaktı. 1970'li yılların sonunda ise Doğrudan Eylem hareketinin kodu olan "Herşeyi İstiyoruz" başlıklı dergiyle ideolojik formasyonlarını pekiştireceklerdi. 1970 yıllarının ortasına kadar, Troçkist ve Maoist dalgalar, "somut durumun somut analizi" yerine, bu pek M-L olmayan sloganlara kendilerini daha yakın hissediyorlardı. Anti-ekonomist ("ekonomi yara almış, gebersin!") ve anti-tarihçi 68 düşünce dünyası, tarihin bir cilvesiyle, birkaç yıl boyunca, yani 1974-1975'e kadar, şiddetli ekonomist ve tarihçi bir söylem içinde militan ifadesini bulacaktır. Marxizm-Leninizm Mayıs 68'e bir metod getirmiyordu. Henri Weber'in belirttiği gibi, 68'de ergenliği yeni bitmiş gençleri Marxizm'e çeken şey, onun pozitivist ve "bilimsel" cephesi değil de, peygambervarî mesihçi cephesiydi. Bu mesih söylemi, her ne kadar katı bir ekonomist kılıf içinde ifade buluyorsa da, Troçki, Lenin, Mao, Che ve Castro'da gençliği çeken, yaptıkları devrim değil, savundukları bugün devrimin mümkün olduğu fikriydi. H. Hamon ve P. Rotman, bu 68 militanlığının bitip, yeni 68 hülyalarının sona ermesiyle katılaşan solcu akım söyleminin, her türlü toplumsal pratikten soyutlandığı noktada "barut yıllarının" başlangıcını buluyorlar. Artık kendi kendini besleyen bir devrim-proletarya-öncü sınıf söylemi, gerçekliğin yerini almıştır.

Mayıs 68'in ikinci tür yorumunu, ilk kez olayların sıcağı içinde Raymond Aron yapmıştı. "Bulunamayan Devrim" adlı kitabında, Aron, kendi konumu ve bakış açısını, 1848 devrimi sırasında Tocqueville'in bakışına benzetiyordu.[10] Yani, "devrimi" sonuçları itibariyle ele alıp, tarihsel sürekliliği, "tarihsel kopuş yanılsamasına" göre ön plâna çıkarmak. Ortada düzen ve onun tarihsel ivmesi içinde açılmış bir gedik yoktu. Tüm özgünlüğüne rağmen, Mayıs 68, onu yaratan ve yaşayan aktörlerin mantıklarını aşan bir ivmeye sahipti. Raymond Aron, "psikodramın" yarattığı miyopluğu aşıp, Mayıs 68'de asıl varolan ivmeyi, bireyci demokrasinin koşar adım gelişini görmeye davet ediyordu. Aron'un 1968'de pek yankı bulmayan bu yeni-Tocqueville'ci yorumu, 1980'li yıllarda, liberalizm ve bireyciliğin değer kazanmasıyla, bir anda gündeme geldi. İlk açılışı, 1983 yılında Gilles Lipovetsky yapıyordu.[11]. "Boşluk dönemi" adlı kitabın-

[9] C. Castoriadis, a.g.y.

[10] Raymond Aron, **a.g.e.**, "Sosyalist Proudhon'un, liberal Tocqueville'in ve Karl Marx'ın, büyük Devrim'in taklitçileri, yani 1848 şaklabanlarına karşı aldıkları sert tavır kadar sert bir tavrı Mayıs 68 olaylarına karşı alma hakkını talep ediyorum", s.134.

da, Mayıs 68'i, toplumsal çatışma alanındaki örf ve âdetleri yumuşatma sürecini yerleştiren bir yumuşak "devrim" olarak tanımlıyordu. Toplumsal çatışmanın yumuşaması, bireysel demokrasi çağının en belirgin özelliğiydi. Bireylerin toplu eylemlerdeki o güne kadar görülmemiş özerklikleri, otoritarizm ve tüm müdahaleci bürokratik kurumların (sendikalar, partiler, okul...) teşhiri, hoşgörülü ve barışçıl davranış kalıplarının yüceltilmesi, Mayıs 68'in içinde taşıdığı toplumsal ivmenin bireyci vasıflarını ele veriyordu.

Lipovetsky'nin hemen arkasından L.Ferry ve A.Renault, "68 Düşüncesi" adlı, Fransa'da aydın çevrelerde çok yankı uyandıracak bir kitap yayımladılar.[12] Hedef, kitabın alt başlığının da belirttiği gibi, yapısalcılık ve anti-hümanizmdi. Ve bu ikisini bir an için birleştiren Marxizm. Ferry ve Renault'ya göre, Mayıs 68 bir cephesiyle, bu üçlünün bir saman alevi gibi parlayan zaferiydi. Öznenin, insanın, anlam ve tarihin arka arkaya ölümünü ilân eden yapısalcı Marxizm ve Lévi-Strauss, Barthes, Foucault, Althusser ve Lacan'ın çocuklarıydılar 68'liler. O yapısalcı Marxizm dalgası geri çekilmeye başlayıp, ölümleri ilân edilenler tek tek yeniden dirilince, Mayıs 68 asıl mecrasına, yani burjuva demokratik toplumunda, bireyci değerlerin bütünüyle egemen olması sürecine dönecekti. Castoriadis içinse, Mayıs 68'i yapısalcı Marxizme mal edebilmek için, o dönemi yaşamamış olmak ve o dönemin aktörlerinin adı geçen yapısalcıları nasıl ciddiye almadıklarını görmemiş olmak gerekiyordu.

1986 yılında, Lipovetsky, 68 konusundaki tavrını daha da açtı. Modern bireyci ideolojinin toplumların tarihinde çok özel bir yeri vardı: Hem eşitlik, hem de bireysel özerklik ideallerini aynı anda ifade ediyordu. Halbuki, günümüze kadar, eşitlikçi söylemler, bireyi toplumun içinde eriterek eşitliğe ulaşmayı düşlemişlerdi. Mayıs 68'de ise inadına birey vardı. Ve bu birey, her türlü kurumlaşmaya, siyasal hedef içinde özerkliğini kaybetmeye başkaldırıyordu. Bu yeni bireycilik, "siyasi olanla varoluşsalı, özelle kamuyu, ideolojikle şiirseli, ortak mücadeleyle zevki, devrimle mizahı birbirinden ayrılmaz biçimde bağlıyordu".[13] Mayıs 68, **hedonist** (hazcı) bireyciliğin modern toplumda meşrulaşmasıydı. Hareketin ufuk çizgisinde bugün vardı. Halbuki devrimci mantığın ufuk çizgisini gelecek oluştururdu. Toplumsal aktör bireydi. Kitlenin Mayıs 68'de organik bir işlemi yoktu. Mayıs 68, Lipovetsky'e göre **"hic et nue"**, bugün ve burada, sorununu egemen kılması açısından devrimciydi. Yeni yeni boy gösteren televizyon reklâmlarından esinlenen slogan, başlı başına bir programdı: "Değişme **(mutation)**, devrimden de reformdan da daha beyaz yıkar!".

Mayıs 68, "devrim" kavramının trajiğini kaldırmıştı. Çatık kaşlı, çeneleri kenetli yığınların kara öfkelerini boşalttıkları bir an değildi, devrim. Tersine, herkesin içindeki yaşam sevincini ifade ettiği sınırsız bir bayram oluvermişti artık. 68'in bu bayram neşesini, 1970'li yılların kadın hareketleri en canlı şekilde sürdürdüler. Paris'te son yıllarda 1 Mayıs yürüyüşlerini izleyenler, İranlı, Türk, Filistinli veya Faslıların kortejlerinin gergin havasıyla, diğer Fransız örgütlerinin

[11] Gilles Lipovetsky, **L'ère du vide. Essai sur l'individualisme contemporaine,** (Paris, 1983)

[12] Luc Ferry ve Alain Renault, **La pensée 68. Essai sur l'anti-humanisme contemporain,** (Paris, 1985)

[13] G. Lipovetsky, "Changer la vie ou l'irruption de l'individualisme transpolitique", **Pouvoirs,** sayı 39.

kortejlerinin rahat ve renkli havası arasındaki farkı görmemezlik edemezlerdi. Sınıf çatışması alanında toplumsal muhalefet cephesi, asık yüzlü, otoriter iktidara karşı isyan ederken, kendi barışçıl, hoşgörülü değerlerini de getiriyordu. "Yirmi yıl sonra Mayıs (68'in) kültürel cephesi sessizce zafere kavuşmakta", Laurent Joffin'e göre. Devrim, toplumsal âdetlerde gerçekleşti.[14] Böylece 68 kuşağı, yirmi yıldır elde edilen demokratik ve liberal kazanımların güvencesi olarak, bugün toplumun etkin mevkilerinde yerini almış bulunuyor.

1970'li yıllarda "antikapitalizm" söyleminin çökmesiyle, 68'in bireysel reformcu cephesi, bir yeraltı nehri gibi Aralık 86'daki eşitlikçi, demokratik ama kendi geleceğini toplumsal ütopyalara feda etmeyen öğrenci hareketine doğru yavaşça akacaktı. Bu nedenle, Henri Weber'e göre 68'in bireyciliği Prometheus'vari bir bireycilikti. Günümüzün özsever bireyciliğiyle onu karıştırmamak gerekiyordu.

Mayıs 68'in yirminci yıldönümünde yapılan kamuoyu araştırmaları, Fransızların 68'i, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yaşadıkları ve bildikleri en önemli olay olarak kabul ettiklerini gösteriyor. Mayıs 68'in Fransa'nın toplumsal belleğinde aldığı yer, Cezayir savaşından, tarihte benzeri olmayan iktisadî kalkınmadan, petrol krizinden, Ortadoğu savaşlarından, vs... daha önemli. 68 baharı, Fransız toplumunun çağdaş mitolojisi içinde, 1789 devrimi, Paris Komünü'nü ve Direniş hareketinin yanında yer almış gibi gözüküyor. Olayın aktörlerinin bugün kamuoyunun gündemini belirleyen etkili mevkilerde olduğu ve olayın kendisinin de öyle pek uzak olmadığını da unutmamak gerek. Elli yıl sonra genç kuşaklar 68'i nasıl algılayacaklar? 68 kuşağının çocukları, 1988'de, lise bitirme sınavlarına hazırlanırken, artık tarih müfredatı içinde yer alan 1968 bahsine gelince, "gerçekçi olun, mümkün olmayanı isteyin!" sloganıyla özetlenebilecek bir fikir dünyasını pek anlamadan geçtiklerini ifade ediyorlar. 1970'li yılların ütopist toplumsal ilhamlarda yaptığı yıkım, bu iletişim kopukluğunu izah eden bir etmen. Ama asıl etmen, ilkokuldan üniversitesine, kadın-erkek ilişkilerinden anne-baba ve çocuk ilişkilerine kadar 68 kuşağının değiştirdiği bir toplumda büyümüş çocukların, kendilerine başka sorular sormak ihtiyacında olmaları değil mi?

Sonuç olarak, Mayıs 68 bir rejim krizi doğurdu. Ama bir siyasal devrim hareketi değildi. Marxizmin çöküşü, proletaryanın düzen içine asimilasyonu, şirket kültürünün kabulü, "sosyalist" modellerin sonu, her türlü otoritarizmin reddiyle belirlenecek modern zamanlara, Fransız toplumunun inisyasyonuydu, 68. Yirmi yıl sonra bakınca, bir demokratik fışkırmanın bıraktığı çökeltiler takılıyor sadece gözlere. Ama o mayıs günlerini yaşamış olanların, "artık her şey mümkündür" diyerek zamanı durdurup, sadece o anda, o olaydan aldıkları hazzı anlatamadan, Mayıs 68'i anlamak mümkün mü?

[14] Laurent Joffrin, **Mai 68, histoire des événements,** (Paris, 1988)

Yukarıda belirtilen kitapların yanında, Elisabeth Salrazi'nin, **Mai en hérigate,** Syros, Paris, 1988 adlı kitabını da belirtmek gerekir. Ayrıca, 1969 başında yayımlanan Pierre Vidal-Nequet ve Alain Schnapp, **Journal de la Commune étudiante,** 1988'de Seuil yayınevinde yeniden basıldı. Aynı yayınevi, Alain Delale ve Gilles Ragache'ın **La France de 68** adlı fotoğraf albümünü yeniden piyasaya çıkardı. Aynı şekilde La Découverte yayınevi de 500 siyah-beyaz fotoğraflık bir albümü yeniden dağıtıma soktu.

Yeni Bir Toplumsal Bilim Dergisi

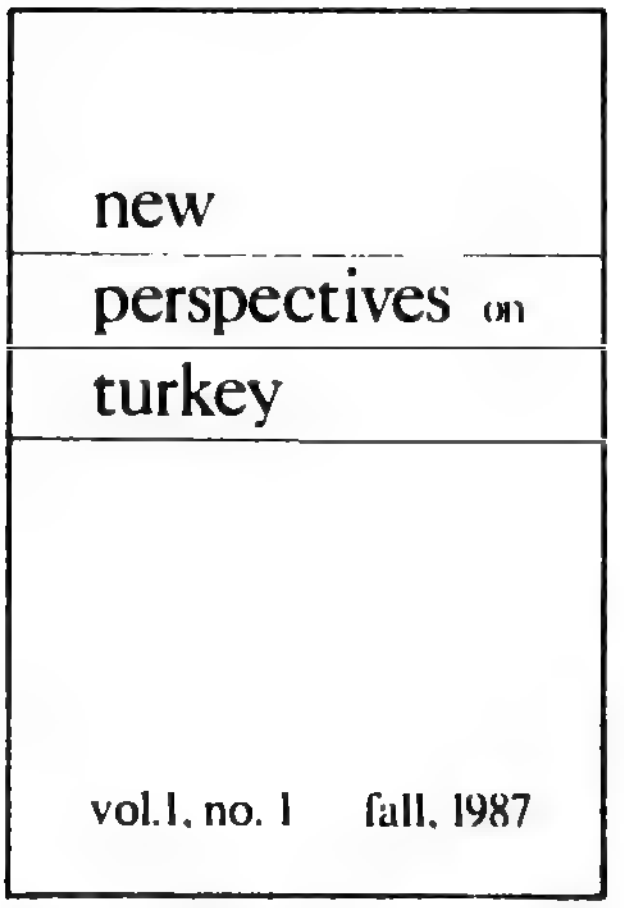

New Perspectives on Turkey
Vol.1, No.1 Fall, 1987, 113 sayfa

Türkiye üniversitelerinde YÖK düzeninin kurulmasından sonra istifa ederek öğretim üyeliklerini yurtdışında sürdürmeye karar veren ya da yurda dönmeyerek orada kalmayı tercih eden toplumsal bilimcilerle tarihçiler, ABD'de **New Perspectives on Turkey** (Türkiye üzerine Yeni Bakış Açıları) adlı bir dergi çıkarmaya başladılar. Şimdilik yılda iki sayı olarak yayımlanması düşünülen derginin ilk sayısı geçtiğimiz aylarda çıktı. İkinci sayının ise yaz aylarında yayınlanması düşünülüyor.

Derginin ilk sayısında tanınmış Osmanlı tarihçisi Suraiya Faroqhi'nin "Agriculture and Rural Life in the Ottoman Empire" (Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarım ve Kırsal Hayat), Birol Yeşilada'nın "New Political Parties and the Problems of Development in Turkey" (Türkiye'de Yeni Siyasal Partiler ve Gelişme Sorunları) ve James A.Monsonis'in (The Status and Signifiance of Theory of Social and Cultural Pluralism" (Toplumsal ve Kültürel Çoğulculuk Kuramı) konulu incelemeleriyle Zülküf Aydın'ın Türkiye'deki tarımsal yapı tartışmalarını irdeleyen bir makalesi ve kitap tanıtma yazıları yeralıyor.

Hem Türkiye'den hem de yurtdışından gönderilecek toplumsal bilimler, tarih, sanat ve edebiyat konularındaki incelemelere yer vermeyi amaçlayan derginin yazışma adresi: Ahmet Toprak, Simon's Rock of Bard College Great Barrington, Mass. 01230 ABD

Dergiye Türkiye'den abone olmak isteyenlerin, bir yıllık abone bedeli olarak Dr. Fatma Gök, Eğitim Fakültesi Boğaziçi Üniversitesi Bebek-İstanbul adresine posta havalesiyle 6 Dolar karşılığında Türk Lirası göndermeleri yeterli olacak:

Dr.Fatma Gök, Eğitim Fakültesi Boğaziçi Üniversitesi Bebek-İstanbul

Belge

'68 Deneyiminden Bazı Belgeler

Ragıp Zarakolu

Günümüzde önemli tarih yazımı yöntemlerinden biri de **sözel tarih.** Dönemi yaşayanların, büyük altüstlükler içinde önemli ya da önemsiz konumda bulunanların, hatta salt izlemekle kalanların anlatıları ve izlenimlerinden yararlanılan bir yöntem. Bunun yanısıra, sözkonusu dönemin kendi metinlerinden ve her türlü belgesinden, yaşanan o zaman kesitinin kendi bilincinin aktarılmaya çalışılması...

1968'in yirminci yıldönümü, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir çok yayına neden oldu. Ancak yapılan yayınlarda dikkati çeken bir yan, gerektiği kadar geniş çevrelerle yapılan görüşmelere dayanmaması, bu zaman kesitinin bilincini yansıtacak her türlü belgesel kaynağı değerlendirmeye çalışma çabasından yoksun bulunması. Öte yandan dönemin gerçek bir değerlendirilmesinin sağlanması bakımından kullanılması gerekli tekniklere hazırlayanlarca başvurulmaması, zaten çok sınırlı çerçevede geçen görüşmelerde, insanların geçmişi bugünkü toplumsal-düşünsel konumlarına göre değerlendirmeleri, yani bir anlamda tarihin çarpıtılması türünden tehlikeleri asgariye indirecek, karşılaştırma, süzme, doğrulama, katkılardan arındırma gibi yöntemlerin uygulanmayışı, başka türden bir **resmi tarih** yaklaşımını egemen kılmakta. 68 üstüne yazılan birçok metinde, adeta bir resmi tarih yaklaşımı ile, insanların 68 olayını, bugünkü ideolojik, siyasal, toplumsal konumları ile değerlendirdiği görülmekte. Kimileri bugünkü siyasal yaklaşımına uygun ve onu doğrulayacak bir anlatı-

mı seçerken, kimileri daha sonraki dönemin çatışma ve olaylarını bu zaman dilimine kaydırmakta, ya da bugünkü **reddiyelerinin** gerekçelendirilmesini bu dönem üstünden yapabilmekte. Ertuğrul Kürkçü'nün deyişiyle, "68'in büyük umutlarla yüklü toplumsal başkaldırı dalgası bizleri burgacına aldığında hiçbirimiz yirmi yıl sonra nerede olacağımızı düşünmeyi aklımıza bile getirmemiştik."

68'in kendi otantik metinlerine baktığımızda, ya da tanıklıkları, daha sonraki tavır ve konumların etki ve gerekçelendirmelerinden süzdüğümüzde, naif olmakla birlikte, oldukça güçlü ve sağlıklı bir mesajın bugüne ulaştığını, ve bu mesajın bugün için de anlam taşıdığını görmekteyiz.

68'İN MESAJI NEYDİ?

- 68 hareketi, "Boykot" ve "İşgal" tarzı eylemlerle kendini gösterdi ve bu eylem tarzı kısa sürede, fabrika ve toprak işgalleri gibi örneklerle, toplumsal protestonun kendini dile getirme aracı haline geldi.
- Hareket "Eğitimde Reform" talebiyle başladı. Diğer ana talep ise "Üniversite İçi Demokrasi" ve "Öğrencinin Yönetime Katılması" idi. Dönemin diğer önemli sloganları ise "Halka Dönük Eğitim", "Özel Okulların Devletleştirilmesi" ve "Eğitimde Devrim" idi.
- Eğitimde reform olanaklarının tıkanıklığı, kısa sürede öğrencilerin "Düzeni" sorgulamaya itti. İTÜ'de işgale "Toplumsal Devrim" sloganı ile son verildi. 68 Sonbaharında toplanan öğretmen, öğretim üyesi ve öğrenci temsilcilerini kucaklayan Devrimci Eğitim Şurası, kapanış bildirisini "Devrim İçin Eğitim" sloganı ile noktalıyordu.
- 68 hareketinin en ilginç ve önemli yanlarından biri de İşgal Komiteleri Konseyi gibi temsili bir organ yaratmış olmasıydı. İÜ'de oluşan konseyde her fakültenin öğrencilerinin temsilcileri yeralıyordu.
- Bu karar organı, üniversite yönetiminin karşısına, 48 sayfalık somut bir reform tasarısı çıkardı. İTÜ'deki işgal konseyi de benzer bir rapor hazırladı, ayrıca Üniversite Asistanları Sendikası da işgal sırasında Üniversite Reformuna ilişkin bir rapor yayımlayarak önerilerde bulundu.
- Üniversite yönetimlerinin İÜ'de İşgal Konseyi temsilcileri ile, İTÜ'de Öğrenci Derneği ile görüşmelere başlamayı kabul etmesi üstüne, işgale son verildi.
- 68 hareketinin en önemli ürünlerinden biri "Öğrenci Örgütleri Dayanışma Kurulu" idi. Sosyalist öğrencilerin yönetimindeki öğrenci derneklerinin başı çektiği kurul, 68 Yazında oluştu. Tartışma toplantılarında, Marcuse, Sartre vb.'den çevrilen metinler de kullanıldı. Bu toplantılarda oluşturulan ve eğitim sistemini sorgulayan tebliğler Devrimci Eğitim Şurası'na sunuldu. 1969'da FKF içi bölünme, İTÜTB'nin MDD görüşünü benimseyenlerin eline geçmesi sonucunda, bu deneyim sönecekti.
- Fakülte genel kurullarınca oluşturulan komisyonlardan birinin raporu elimizde. İÜ İktisat Fakültesinde kurulan komisyonun raporu, genel kurul tarafın-

dan benimsenmedi. Oluşturulan yeni komisyonda ise tutucu eğilimde öğretim üyeleri vardı. Yeni komisyon öğrenci temsilcileri ile ilişki kurmaktan kaçınacak, hiçbir temel öneriyi benimsemeyecekti.

- Öğrenci kitlesine yönelik birkaç sınav ödünü dışında eğitim reformu yönünde adım atılmaması, 1968 Aralık'ında yeni boykotlara neden oldu.
- 1969 Haziran'ında ise İstanbul ve Ankara'da bazı fakülte yöneticileri idare görevlerinden istifa ettiler. İÜ yeniden işgal edildi. Ardından üniversiteye polis sokulması ve polis denetiminde sınav yaptırılmaya çalışılması gibi uygulamalar geldi. Ve öğrencilerle polis arasındaki çatışmalar sonucunda sınavlar ertelendi.
- Getirilen reform önerileri, öğrenciler ve onları destekleyen asistan ve öğretim üyelerinin de katılımı ile hazırlandı. Bu günlerde Tarık Zafer Tunaya şöyle demektedir:

  İlk kez öğrenci kitlesi ile birlikte yeni bir hayatın koşullarını araştırıyoruz. 1920'lerden itibaren öğrenci fakülte yönetimine çok az katılabilmiştir... Bugün koşullar bizi nereye kadar götürüyorsa oraya kadar, hatta daha ileri gitmemiz gerekiyor... Birkez daha anlaşılmıştır ki üniversite sorunları öğrencilerin katılmadığı bir ortamda, onlarsız ele alınamaz. Başarıya ancak, gene dinamik insanların, öğrencilerin katılması ile ulaşılacaktır.

- İÜ'de öğrencilerin önemli taleplerinden biri de öğrenci derneklerinin, öğrenci tabanını temsil edecek hale getirilmesiydi. AP iktidarı 1965'ten sonra en büyük öğrenci kuruluşu TMTF'yi iki başlı hale getirmişti. Öğrenciler öğrenci dernekleri seçimlerinin, üniversite yönetiminin denetiminde, üniversite içinde yapılmasını talep ediyorlardı.
- Üniversite işgalinin hemen ardından İstanbul'a gelen 6. Filo, gençliğin kitlesel antiemperyalist gösterilerine neden oldu. İlk başlarda sembolik protestolarda bulunulurken, polisin İTÜ'yü basması kitlesel gösterilerin patlak vermesine yol açtı. Vedat Demircioğlu'nun ölümü ise bütün gençliği derinden sarsacaktı.
- Yıllardır engellenen İÜ Talebe Birliği kongresi 1969 Sonbaharında toplandı. Bu kongrede Talebe Birliği iki başlı hale getirildi. Bu kongre sırasında Taylan Özgür'ün bir sivil polis tarafından öldürülmesi öğrenci hareketini derinden sarsan bir olay oldu. Aynı günlerde Beşiktaş'ta Işık Özel Mimarlık ve Mühendislik Okulunda Mehmet Cantekin sağcı militanlarca öldürülüyordu. Sağın ve polisin militan öğrencileri hedef alan bu tür saldırıları devam edecek ve uzun boyutlu, sarsıcı etkilere neden olacaktı. Yine 1969 Şubat'ında polisin himayesinde sağcı guruplar, Amerikan filosunu protesto eden 30 bin kişilik yasal yürüyüşçünün üstüne saldırıyor, ünlü Kanlı Pazar meydana geliyordu. Öğrenci kitlelerini derinden sarsan bu olaylar sonucunda, üniversitede reform, yönetime katılma, üniversite içi demokrasi gibi talepler, hayli geri plana itiliyordu.
- 1968 sonunda, üniversite yönetiminin katıldığı, siyasi iktidarın baskılarının yo-

ğunlaşmaya başlaması sonucunda üniversite içi demokrasiye yönelik talepler gerilirken, çözümün üniversite dışı alanda sağlanabileceği kanısı da yerleşiyordu, öğrenci derneklerinden birinin 1968 yılı sonunda yayınladığı bir raporda yeralan şu cümleler, bir yerde 68'in ikili mesajını (yani üniversiteyi ve toplumu dönüştürme) ve daha sonra yöneleceği alanı da duyurmaktaydı: "Her türlü sömürüye karşı amansız savaşlar vereceğiz. İnsanların insanları, halkların halkları sömürmediği, savaşların ortadan kalktığı, her insanın emeğiyle değer ürettiği bir dünya amacımızdır ve bu dünyanın güzel olduğuna inanıyoruz. Yolumuzdan dönmeyeceğiz."

68'DEN DÖRT BELGE

68'deki üniversite işgalleri salt bir protesto olmanın ötesinde, belli çözüm yolları, öneriler getirmesi bakımından da ilginç bir deneyim olmuştu. Üniversitenin bütün birim ve unsurları reform taslağı hazırlanırken, taleplerini işgal konseyine iletmişlerdi. Bunlar arasında memur ya da müstahdem gibi üniversite çalışanları da yeralmıştı.

1. İstanbul Üniversitesi Genel Reform Tasarısı ve Fakültelere Özgü İstekler:

İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri Konseyi imzası ile broşür halinde yayımlanan bu belge, konseyde heyecan içinde geçen oylamalar sonucunda benimsenmişti. Üniversite yönetimi ile başlatılan görüşmelerde bu metin esas alınmıştı. Oldukça kuru bir dille hazırlanmış bulunan bu 48 sayfalık metinde, doçent-profesör ayrımının kaldırılması, kürsü başkanlığı yerine kürsü kurullarının oluşturulması, öğretim üyeliğinin bir müsabaka sınavı ile doktora yapmış, o bilim dalındaki herkese açılmasını öneriyordu. Öğrencilerin ve asistanların yönetime katılması, dekan ve rektör seçiminde oy sahibi olması gibi öneriler yanında, öğrenci örgütleri seçimlerinin üniversite içinde yapılmasının sağlanması isteniyordu. Tam gün çalışma ilkesini savunan taslak, bir çok önlemin üniversite bünyesi içinde şimdiden gerçekleştirilebileceğini belirtiyordu.

2. İTÜ İşgal Konseyi Raporu: Eğitimde Devrim, Öğrencinin Yönetimine Katılması, 1968.

Bu raporda önce işgal öncesi İTÜ'de gerçekleştirilen eylemler özetlenmekte. Aslında İTÜ'nün bu dönemde, öğrenci hareketlerinde önemli bir yeri oldu. İTÜ Talebe Birliği 1968'de İstanbul-Ankara arasında Özel Okullara Karşı Yürüyüşü gerçekleştirmiş, 1968 Mart'ından itibaren de öğrenci düzeyinde eğitim sistemini tartışmaya başlamıştı. Birliğin 20 Mart'ta 1968'deki Kongresinde ise, rektörün ve dekanların öğrenciler tarafından seçilmesi savunulmuştu. 1968 Yaz'ında oluşturulan Öğrenci Örgütleri Dayanışma Kurulunda da başı İTÜ Talebe Birliği çekecekti. İTÜ işgal konseyinin raporu, İÜ İşgal Konseyi'nin Taslağına oranla daha heyecanlı bir dille kaleme alınmıştı. Toplum ve Üniversite kavramlarını tartışmakta, bu bağlam içinde üniversitelerin durumunu irdelemekte, öğrencilerin yönetime katılımının zorunluluğunu gerekçelendirmektedir. Talepleri ise, ülke ve üniversiteler açısından sınıflandırmakta, ve bir yeniden örgütle-

me şeması getirmektedir. Fakülte ve Üniversite kurulları oluşturulması önerilmekte, bunlara öğretim üye ve yardımcıların, öğrencilerin katılımı savunulmaktadır.

3.Üniversite Asistanları Sendikası'nın Üniversite Reformu Hakkında Görüşleri:

1968'de Ankara'da 8 sayfalık bir broşür olarak yayımlanan bu metin de, üniversite yönetimi ile yapılan görüşmelerde, tartışılan belgelerden biri olacaktı. Sorunun bir öğrenci-hoca çatışması olmadığını savunan metinde, üniversite yönetimine, öğretim tekniklerine, öğrenci sorunlarına ilişkin birçok öneri getirilmektedir. Tam günü, özel okulların devletleştirilmesini savunan belgede, öğrenci ve asistanların yönetime katılmasını engelleyen yasa hükümlerinin değiştirilmesi savunulmaktadır.

4.İktisat Fakültesi Komisyonlarının Öğrenci Temsilcilerinin Taleplerine ilişkin Raporu:

12 sayfalık ilk raporda İÜ İşgal Komiteleri Konseyi'nin hazırladığı taslaktaki istekler madde madde ama üstün körü biçimde ele alınmaktadır. Oldukça ılımlı bir oluşuma sahip olan bu komisyonun raporu, fakülte genel kurulunca reddedilecekti. Sözkonusu rapor işgalin hemen ardından Temmuz ayında hazırlanmıştı. Hazırlayan gurup içinde Süleyman Barda, Ahmet Kılıçbay, Yüksel Ülken, Kenan Bulutoğlu, Metin Kutal yer almaktaydı. Atanan yeni komisyonda ise Sabri Ülgener, Z.Fahri Fındıkoğlu, Orhan Tuna ve Mükerrem Hiç gibi tutucu eğilimleriyle tanınan hocalar yer alacaktı. Biz burada 23 sayfalık ikinci rapordan bölümler sunuyoruz. Bu bölümlerin kolay algılanması için İşgal Komiteleri Konseyi'nin Reform Tasarısı ile paralel okunmasında yarar vardır.

Sonuç olarak İktisat Fakültesi Komisyonu tarafından hazırlanan ikinci raporda, öğrencilerin yönetime katılması. kürsü demokrasisi, öğrenci örgütlerinin üniversite bünyesine girmesi, tam gün çalışma, öğrencinin öğretim üyelerinin davranışlarına ilişkin olarak disiplin kuruluna müracaat hakkı vb. gibi temel talepleri reddedilmiş, hatta verilen bazı ödünlerin de geri alınması üniversite senatosuna önerilmişti. Diğer fakültelerde de öğrencilerle-yönetim arasındaki görüşmelerden sonuç alınamayacak ve sonunda 1969 Haziran olayları patlak verecekti.

İstanbul Üniversitesi Genel Reform Tasarısı ve Fakültelere Özgü İstekler

Üniversitelerimizde gerçekleştirilmesi zorunlu görülen değişimlerin sadece, üniversitelerin kuruluş ve işleyiş sistemiyle ilgili olmayacağı açıktır. Üniversite düzenini, bu müesseselerin kuruluş ve işleyiş biçimlerinden, öğrencilerin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesine kadar varan bütün sorunları içine alan bir şekilde anlamaktayız. Eğitilmenin, özellikle yüksek eğitim yapabilmenin bir şans, bir imtiyaz durumunda olduğu ülkemizde, üniversite sorununun tüm eğitim sorunundan ayrılamayacağını, eğitim sorununun ise temel düzen sorununa bağlı bulunduğunu bilmekteyiz. Fakat, mevcut düzen ve fırsat eşitsizliği içinde dahi, gerek üniversitelerin işleyişi yönünden, gerek öğrencilerin ekonomik sosyal durumları yönünden yapılacak birçok işin bulunduğuna ve bunların imkân dahilinde olduğuna da inanmaktayız.

Yapılmasını zorunlu gördüğümüz, gerçekleştirilmesi için çaba göstermeye azimli olduğumuz işler. sadece öğrencilerin gündelik sorunlarıyla ilgili değildir. Daha iyi eğitilmek, Anayasamızın 21. maddesine uygun olarak çağdaş bilim ve eğitimin verilerine ulaşmak özlemi içindeki Yüksek Öğrenim Gençliği, bu amacına sadece öğrencilerin durumlarındaki bazı geçici, oyalayıcı ve hatta uyutucu tedbirlerle erişemeyeceğinin bilincine varmıştır. Bu nedenledir ki, yüksek öğrenim gençliğinin giriştiği, ulusçu, gerçekçi ve tüm yurdumuza yayılan eylem üniversite sorununu bir tüm olarak ele almak, başta çözümlenmesi gereken sorunları saptamak ve bunların çözüm yollarını ortaya koymak zorunluluğunu duymaktadır.

Çözümlenmesini, yurdumuzun tüm gelişim çerçevesi içinde de, zorunlu saydığımız sorunların çözüm yollarının bazılarını üniversitenin kendi başına gerçekleştirilmesi olanakları bulunmamaktadır. Bu tür sorunlar kanun yoluyla çözümlenebilecektir. Buna karşılık birtakım sorunların üniversitece çözümlenmesi mümkündür. Bu iki ayrı türden sorunlar ve tekliflerimiz ayrı ayrı aşağıda gösterilmiştir.

I— KANUN YOLUYLA YAPILMASI MÜMKÜN VE GEREKLİ HUSUSLAR

Daha iyi bir öğretim ve çalışma düzeni kurmak amacıyla, 115 sayılı kanunla 1960 yılında değiştirilen 4936 sayılı "Üniversiteler Kanununun", ne yazıktır ki amaçlarından saptırıldığı birçok hükümlerinin işletilmediği ve üniversitemizin tutucu bir anlayış içinde gelişmeyen, geleneksel yapısı içinde donmuş bir yapıya büründüğü görülmektedir.

115 Sayılı kanunla getirilen ve halen uygulanmayan hususlar birçok örnek vermek mümkündür. Örneğin, bilimsel ve idarî çalışmaların ortak yönetimini sağlamak, bilimsel çalışmaları tek bir otoritenin despotluğu altında bırakmamak amacına yönelen "Kürsü Kurucuları" sistemi işlememektedir. Salt bilimsel unvanların bir ticaret metaı durumuna getirilmesini önlemek için kabul edilen öğretim üyelerinin özel ve kazanç sağlayan işlerinde unvan kullanmaları yasağı, en başta üniversite yönetiminin başında bulunanlarca hiçe sayılmaktadır. Talebeyle öğretim üyelerinin yakınlaşmasını sağlamak için kabul edilen, öğrenci-eğitici ilişkilerini sağlayacak "görüşme günleri" esası uygulanmamaktadır. Üniversiteler kanunu öğretim üyelerinin haftada ancak 10 saat süreyle dışarda çalışabileceklerini kabul etmiştir. Uygulamada ise, haftada 10 saatini üniversitede geçiren öğretim üyesi çok azdır. Üniversiteler Kanununun 30. maddesine göre, öğretim üyelerinin ders notlarını Dekanlıklara her sene vermesi gerekliyken, bu konuda da tek bir örneği bulabilmek güçtür.

Üniversiteler Kanununun bu uygulama yoksunluğunun yanında, üniversiteye egemen olmak, kendilerinden yana bir işleyiş sağlamak amacında olanlar, üniversitelerarası kurul eliyle bir tasarı hazırlayarak T.B.M.M.'ne vermişlerdir. Tamamiyle bir "irtica" tasarısı olan bu metinde, üniversitelerimizin bir imtiyazlı profesörler azınlığının diktatoryal yönetimine sokmak suretiyle, her türlü gelişme ve ilerleme imkânlarını engelleyen bir düzene varılma amacı güdülmüştür. Bu yolla, üniversitelerimizde hâlen varolan belirli bir azınlık saltanatı daha da artacak ve yüksek eğitim sistemimizin yarattığı huzursuzluk ölçüsüz bir şekilde artacaktır.

Bu ana hatlara uygun olarak, Üniversiteler Kanununun aşağıda belirtilen temel esaslara uygun olarak değiştirilmesi zorunluğuna inanıyoruz.

1— Öğretim Üyeleriyle İlgili Tekliflerimiz

Üniversiteler Anayasamızın 120. maddesine göre özerk bilimsel kuruluşlardır. Özerklik sadece iktidara karşı olan idarî, dış özerlik anlamına gelmemektedir. Öğretim üyelerinin idarî ve bilimsel yönden iç özerkliklerinin de sağlanması zorunludur. Bu nedenle de, belirli bir "imtiyazlı" profesör azınlığının, diğer öğretim üyelerini yardımcılarını egemenlikleri altına almaları durumu ortadan kaldırılmalıdır.

Bu maksatla aşağıdaki değişikliklerin yapılması zorunlu görülmektedir:

a) Doçent-profesör ayırımı kaldırılmalı, üniversite öğretim üyelerinin tümü "profesör" ünvanı taşımalıdır.

b) Üniversite öğretim üyeliğine bir müsabaka imtihanı ile girilmelidir. Doktora yapmış o bilim dalındaki her kişiye açık olacak müsabaka imtihanı, o bilim dalında açılacak boş profesörlük kadrosunun doldurulması için yılın belirli zamanlarında açılmalıdır.

c) Öğretim üyeliği jürisi, üniversitelerarası kurul tarafından ilgili bilim dallarındaki öğretim üyeleri arasından ad çekme ile teşkil edilmelîdir.

d) Müsabaka imtihanı, yabancı lisan eleme imtihanından sonra, belirli konulardaki bir yazılı inceleme ile bir pratik çalışma, genel bir sözlü yoklama ve deneme dersinden iba-

ret olmalıdır. Öğretim üyeliği müsabaka imtihanı açık yapılmalıdır.

e) Müsabaka imtihanını kazanan adayın tayini hiçbir tasdike bağlı olmamalı, tayin usulüne uygun olarak imtihanı kazanan adayın tayini zorunlu olmalıdır.

f) Kürsü Başkanlığı kaldırılmalı, bir kürsüde mevcut öğretim üyeleri arasında bulunması zorunlu meslekî ve idarî eşitlik sağlanmalıdır. Bunun için de kürsülerin yönetimi "Kürsü kurullarına" verilmelidir. Bütün kararlar kürsü kurullarınca alınmalı. Öğretim, ders programı, imtihanlar v.s. gibi kürsülere ait eşler, o kürsüye mensup öğretim üyelerinden oluşacak kürsü kurullarının oy çokluğu ile sağlanmalıdır. Kürsü Kuruluna, bir öğretim üyesi başkanlık etse dahi (meselâ en kıdemlisi) bu başkanın hiçbir üstün yetkisi ve karar verme imkânı bulunmamalıdır.

g) Öğretim üyelerinin incelemeleri ve bilimsel araştırmaları için gereken imkânların sağlanması.

II— Öğretim Yardımcıları

Öğretim üyesi yardımcılarının (asistanların) da bağımsızlıklarının ve teminatlarının sağlanması zorunludur. Asistanların bir kürsü şefine bağlı ve istikbali onun iki dudağı arasındaki bir söze bağlı oluşu, asistanın şahsiyet yönünden olduğu kadar, bilimsel yönden de gelişmesini imkânsız kılmaktadır. Bu bakımdan:

a) Asistanların göreve alınmaları, "Kürsü kurulunun" oy çokluğu ile olmalı ve asistanlık kürsü şefinin ahbaplarına, eşine, dostuna mahsus bir müessese olmaktan çıkarılmalıdır.

b) Asistanlar dekan seçiminde oy sahibi olmalıdırlar.

c) Fakülte yönetim kurullarında en az iki asistan, oy sahibi olmak üzere, bulunmalıdır.

d) Akademik sıfatların kazanılmasında yetkili bilim jürilerinin dışındaki idarî kuruluşların takdir hakkına dayanan oylamaları kaldırılmalıdır. Doktora yönetmelikleri gereğince, doktora teziyle ve sınav sonuçlarıyla ilgili jüri raporlarının, profesörler kurulundan geçirildiği fakültelerde, doktor sıfatını kazanabilmek için jüri raporlarının ve kararlarının yeterli sayılması konusunda kanuna genel ve ana bir hüküm konulmalıdır.

e) Doktora ve profesörlük sınavını yapacak jüri üyelerinden tarafsızlığından şüphe edilen üyelerin red hakkını adaya tanımamak gereklidir. Bu red dilekleri, doktora jürileri için fakülte yönetim kurulunda profesörlük jürileri için üniversitelerarası kurulda incelenerek karara bağlanmalıdır.

f) Yurtdışı araştırma ve incelemeden, en çok yetişmek durumunda bulunan asistanlar da yararlanmalıdır. Bu nedenle Üniversiteler Kanununun 62. maddesi değiştirilerek, asistanlara da eşit hak tanınmalıdır.

g) Asistanlıkda başarı göstererek doktora ve uzmanlik kazanmış olan asistanların kürsü şefinin isteği üzerine işten çıkartılmalarına imkân veren Kanunun 38. madde hükmü değiştirilmelidir.

h) Profesörlüğün müsabaka imtihan durumuna getirilmesi nedeniyle, doktora imtihanını başaran bir kişinin profesörlüğe müracaat edebilmesi için dört yıl bekleme şartı kaldırılmalıdır.

i) Askerlik görevleri sırasında asistanlar maaşsız izinli sayılmalı ve askerlik dönüşü asistanlığa alınmamaları gibi idarî keyfîliği önleyici bir sistem kurulmalıdır.

j) Öğrenime yardımcı olmak için dış ülkelerden satın alınacak araçlar gümrüksüz girmelidir.

III— Öğrenciler

Üniversitelerin en az öğretim üyeleri ve yardımcıları kadar önemli bir unsuru da öğrencilerdir. Öğretim üyelerinin varlığı geniş ölçüde öğrencilerin varlığına bağlıdır. Bu nedenle, öğrencilerin üniversitede yönetime iştirak ve yöneticilerin seçimi konusunda söz sahibi olmaları gayet doğaldır. Üniversiteleri yönetmek belirli öğretim üyelerine mahsus bir imtiyaz olmamalıdır. Bu nedenle,

a) Her fakülte Yönetim Kurulu'nda. öğrencilerin kendi aralarında seçecekleri iki öğrenci katılmalıdır. Oy hakları olmalıdır.

b) Üniversite Yönetim Kurulu'nda da, öğrencilerin kendi aralarından seçecekleri üç kişi katılmalıdır. Oy hakları olmalıdır.

c) Rektör seçimine fakülte ve üniversite yönetim kurullarında görevli öğrenci temsilcilerinin de katılması, yönetimde öğrencinin söz hakkı sahibi olması anlamını taşıyacaktır.

d) Her öğretim üyesi haftanın belirli gün ve saatlerinde öğrencilerle görüşmeyi kabul etmeli ve bunu ilân etmelidir.

e) Her fakültenin, üniversitenin ayrılmaz unsuru olan talebinin örgütlerine ait faaliyetlerin gerçekleştirileceği bir yer belirtmek, talebe örgütleri seçimlerini üniversite içinde yapılmasını sağlamak, disiplin ve hukuka uygunluğu sağlamak ve bu şekilde seçilmemiş örgüt temsilcilerini tanımaması zorunluğunu koyan hükümler kanuna konulmalıdır. Bu şekilde, politik oyunların ve dejeneresansın önlenmesi imkân dahiline girecektir.

Üniversite içersinde özerk radyo kurulmalıdır.

IV— Tam Çalışma

Üniversite öğretim üyeliği ünvanı ticarî bir meta değildir. Bu nedenle ünvanın bilim ve üniversite dışı kazanç aleminde istismarı önlenmelidir. Öğretim üyelerinin zamanlarının çoğunu bilimsel araştırma dışı, kazanç sağlayan işlerde harcamaları, öğrenci ve yurt çıkarlarına karşıdır. Bu nedenle, öğretim üyeleri gerekli bilimsel çalışmaları yapmamakta, öğrenci ve eğitimle ilgilenmemekte, sonuçta da yurdun bilimsel gelişmesi ve genç kuşakların yetişmesi olanakları ortadan kalkmaktadır.

Özel teşebbüslere, kazanç sağlayan müesseseleri kiralanmış öğretim üyelerinden, özellikle sosyal meselelerde bilimsel objektiflik ve dürüstlük beklenememektedir. Büyük çıkarlarla bağlandığı menfaat gruplarının hoşuna gidecek, onun çıkarlarına yarayacak davranışlar içindeki öğretim üyeleri doğal olarak bilimsel görüşlerini ve yorumlarını da bu çıkar gruplarının isteklerine uygun bir biçimde gerçekleştirmektedir. Bu tür öğretim üyelerinin tüm dünya görüşleri, bilimsel gerçek ve objektiflikten kaymakta ve bunlar yurt ve dünya sorunlarını tahrif ederek, çağdaş bilime, yurt çıkarlarına uygun öğretimi gerçekleştirememektedirler. Bu nedenle üniversite öğretim üyelerinin "tam saat" çalışma zorunluluğu kabul edilmelidir. Bu nedenle,

a) Üniversite öğretim üyeleri, kamu hizmetleri dışında, ücretli hiçbir iş görmemelidir.

b) Müşavirlik, konsültasyon v.s. adı altında olsa dahi, öğretim üyesi hiçbir özel iş yapamamalıdır.

c) Özel okullarda öğretmenlik de "tam saat" çalışma prensibine aykırıdır.

d) Özel okullar devletleştirilene kadar, bu okullarda ders vermek isteyen öğretim üyeleri

devlet üniversitelerinden istifa ederek ayrılmalıdır.

e) Öğretim üyeleri ve yardımcılarının, "tam saat" çalışma karşılığı olarak malî durumları düzeltilmeli, asistanlara, maaşlarının dışında, "Üniversite tazminatı" adı altında, her ay dördüncü derece, profesörlere birinci derece maaş zamları kadar ayrı bir tazminat verilmelidir.

f) Üstü örtülü şekilde dışarda çalıştıkları tesbit edilen öğretim üyesi ve yardımcılarının üniversitedeki görevlerine derhal son verilmelidir.

V— Emeklilik

65 yaşını dolduran öğretim üyelerinin emekliliğe ayrılmaları zorunludur. Bu şekilde bilimdeki yenileşme ve gelişmelere paralel olarak öğretim üyeleri kadrolarında da yenileşmeler gerçekleştirilmiş olmalıdır. Sadece emekliye ayrılan hocaların bilgilerinden ve tecrübelerinden yararlanmak ve kendilerinin uzun hizmet yılları doldurmuş kişiler olarak malî sıkıntı içine düşmelerini engellemek bakımından:

a) Emekli öğretim üyeleri "emeritus profesör" olarak, üniversitede araştırmalarına devam edebilmeli,

b) Doktora kurları, seminerler yönetebilmeli, bilimsel jürilerde görev alabilmelidirler,

c) Emeritüs profesörler, emekli maaşlarının-yanında, üniversite ödeneklerini de hayatlarının sonuna kadar almalıdırlar.

VI— Organlar

Üniversite organlarında, asistan ve öğrencilerin iştirakinden doğan değişikliklerin dışında aşağıdaki değişiklik gereklidir:

a) Rektör üç yıl için seçilmeli, aynı şahsın bir defa daha seçilmesi usulü kaldırılmalıdır.

b) Rektör seçiminde fakültelerarası mevcut sıraya uyulmalı, yeni fakülteler en sonda sıraya girmelidir.

c) Rektör, sırası gelen fakültenin göstereceği iki aday arasından seçilmelidir.

d) Aynı öğretim üyesinin, fakülte ve üniversite organlarında birden fazla yöneticilik görevine getirilmemesi kanuna mutlaka konulmalıdır.

VII— Disiplin İşleri

Öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkındaki disiplin cezaları, her fakülte profesörler kurulunca seçilecek birer üyeden kurulacak bir Haysiyet Divanı'na verilmelidir. Dört yıl için seçilecek bu Haysiyet Divanı'na, üniversite ve fakülte organlarında yöneticilik görevi zamanlarının çoğunu bilimsel araştırma dışı, kazanç sağlayan işlerde harcamaları, öğrenci ve yurt çıkarlarına karşıdır. Bu nedenle, öğretim üyeleri gerekli bilimsel çalışmaları yapmamakta, öğrenci ve eğitimle ilgilenmemekte, sonuçta da yurdun bilimsel gelişmesi ve genç kuşakların yetişmesi olanakları ortadan kalkmaktadır...* olanlar seçilememelidirler. Haysiyet Divanının kararlarına, benzer usülle seçilebilecek bir "Üniversitelerarası Haysiyet Divanında" itiraz edilebilmelidir.

VII— Denetim-Bilimsel Çalışma

Bilimsel çalışma yapmakla görevli olduğu kadar Üniversiteler Kanununa göre toplu-

* Dizgi hatasından kaynaklanan bir atlama var. (R.Z.)

mu aydınlatmakla da görevli olan üniversite mensuplarının bu görevlerini yerine getirmedikleri bir gerçektir. Bilimsel çalışmaların denetimi yönünden Üniversiteler Kanunu, her öğretim üyesinin yıllık çalışma raporu vermesini şart koşmuştur. Bu raporlar profesörler kurullarında okunmakta ve bu iş bir formalite haline getirilmiş bulunmaktadır. Bu nedenle de, üniversite öğretim üyelerinin, Üniversiteler Kanununun emrettiği "Öğrencilerini bilim anlayışı kuvvetli, sağlam düşünceli aydınlar" yetiştirmek için çaba gösterip göstermediğini, "memleketi ilgilendirenler başta gelmek üzere bütün bilim ve teknik meseleleri çözmek" için çalışıp çalışmadıklarını. "Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici bilim ve bilgilerini sözle ve yazı ile halka yaymak" görevlerini yerine getirip getirmediklerini denetleyebilmek olanakları yoktur.

Öğretim üyelerinin bu görevlerini yerine getirip getirmediklerini denetleme sistemi gerçekte yurduna ve bilime bağlı üniversite üyelerinin görevidir. Bu görev yerine getirilmediği takdirde, toplumsal kalkınmamızda üniversite görevini yerine getirmemiş, çağdaş gelişim ve çizginin gerisine düşmüş olacaktır.

Tam saat çalışmanın, öğretim üyelerini bu görevlerini yerine getirmekte iteleyici, faydalı bir rol oynayacağı sanısındayız. Ayrıca, her yıl her öğretim üyesi ve yardımcısının o yılki yayın ve faaliyetlerinin tüm üniversiteye açıklanmasının, listeler halinde ilân yerlerine asılmasının ve hatta üniversitenin çıkartacağı ve öğrencilere de ücretsiz dağıtacağı "Yıllık"larda bu konularda bilgi verilmesinin, öğretim üyeleri üzerinde moral bir baskı yaratarak, daha gayretli çalışmalara yol açacağı kanaatindeyiz. Bu veya buna benzer bir sistemin Üniversiteler Kanununa getirilmesi zorunlu ve yurdumuz için yararlıdır.

B— ÜNİVERSİTENİN KENDİ İMKÂNLARI İÇİNDE DERHAL YERİNE GETİRMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Çözümü kanun değişikliğine bağlı olmayan ve üniversitenin tümünü ilgilendiren birtakım sorunlarımız daha vardır. Bu sorunlar, fakülte farkı olmaksızın bütün öğrencileri ve tüm üniversite düzenimizi ilgilendirmektedir. Bu sorunları teker teker ve açıklamalı olarak belirtmek ve çözüm yollarını göstermek güçtür. Bu sorunları gruplandırarak ve çözümlerine ışık tutacak ana noktaları belirtmek yoluyla sıralamaktayız:

I— Ekonomik ve Sosyal Tedbirler

Üniversite öğrencisi bugün büyük bir malî yoksulluk, boş zamanlarını değerlendirememe zorluğu, konut ve besin sorunları içindedir. Bunların çözümü esas itibariyle temel eğitim düzenimizin bozukluğu ile ilgilidir. Fakat, aşağıda belirtilecek tedbirlerin alınmasında da zorunluluk mevcuttur. Bu ekonomik ve sosyal güçlüklerin ne olduğunu bilmeyen, buna eğilmeyen bir üniversite yönetiminin, görevini tüm anlamıyla yerine getirdiği asla söylenemez. Bu sorunlara eğilmeyen hocalarımızın, sonra sınav başarısızlıklarına şaşması, yersizdir ve bu başarısızlığın başlıca sorumlusu da, bu sorunlara eğilmeyen üniversitedir. Bizim içinde bulunduğumuz zorluklan bilmeyen ve belki de böyle zorluklardan çoğunluğu geçmemiş bulunan bir öğretici kadrosunun, kendilerinin mutluluğu ve tatminkârlığı içinde bizlerin gitgide daha güç durumlara itilmemize yarayan, kambur üstüne kambur bindiren sınav yönetmelikleri, cilt cilt kitapları birçok gencin ezilip kaybolmasından başka bir şey doğurmamaktadır. **Gençliğin ekonomik ve sosyal sorunları çözülmeden, üniversite yönetici ve öğreticilerinin bizi kınamaya, suçlamaya hiçbir hakları bulunamaz. Bu nedenle,**

a) **Burs ve krediler için bütçeye daha çok ödenek konulmalıdır. Hayat pahalılığı ile paralel şekilde artmak üzere, asgari 400 liradan başlamak üzere burs verilmelidir.** Burs'a ihtiyacı olan öğrenciler arasında ihtiyaç derecelerine göre bir derecelendir-

me yapılmalı ve bu tür öğrenciler üniversitece kurulacak bir komisyonca objektif ölçüler içinde seçilmelidir.

b) Burslar fakültelerce değil, üniversitece bir merkezden sağlanmalı ve düzenlenmelidir.

c) Burs alan öğrenci, imtihan, kayıt harçlarından muaf tutulmalıdır.

d) Yoksul öğrencilere kitap vesair ders araçları sağlanmalıdır.

e) **Üniversite merkezi yurtların inşaasına bir an evvel başlamalı.** Bütün inşaat işleri içinde buna öncelik tanımalıdır. Öğrenci siteleri tamamlanana kadar, geçici tedbirler alınarak öğrencinin konut ihtiyacı sağlanmalıdır.

f) Türk Eğitim Vakfı'nın vereceği burslar üniversite eliyle dağıtılmalı ve denetim kurulmalıdır. Bu vakfın gizli, öğrencileri belirli şekillerde şartlandırmak amacı yoksa, meseleyi tüm olarak ele alan, üniversite eliyle burs dağıtımını kabul etmesi gerekir. Vakfın burs sistemini ve dağıtımı, devletçe yapılan burs düzeni içinde düzenlenmelidir. Bunun için çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

g) İhtiyaç sahibi öğrencilere, beslenme sorunu bütün üniversite için, kalite ve ucuzluk niteliklerine sahip bir şekilde düzene konulmalıdır.

h) Öğrencilerin boş zamanlarında toplanıp zamanını değerlendirebileceği lokaller açılmalıdır. Bu yolla öğrencinin sokaklarda, kahvelerde vakit ziyan etmeleri engellenmelidir. Böyle lokallerde öğrencilerin kültürel faaliyetlere girişebilmesi sağlanmalıdır.

i) **Belirtilen bu hususları yerine getirmek, Anayasanın 50. maddesine göre devletin ve özerk bir kuruluş olan üniversitenin öğrenciye bahşedeceği bir lûtuf olmayıp, zorunlu bir görevidir.**

II— Kitap Sorunu Çözülmelidir.

Üniversite öğrencilerinin en önemli bir sorunu da kitap sorunudur. Kitaplar pahalıdır. Yahut bazı dersler ve fakülteler için hiç yoktur. Kitaplar aşırı derecede geniş ve şişirilmiştir. Üniversite öğretim üyelerinin kitap işini bir ticaret haline döktükleri gerçektir. Salt daha çok telif hakkı alabilmek için, bazı öğretim üyelerinin, kitap sahifelerini şişirdikleri bir temel eğitim için hiç gereksiz bilgileri talebeye verdikleri inkâr edilemez.

Bizim fakültelerimizde, bilimsel müracaat kitapları ile talebe kitapları ayrılmamakta, müracaat kitapları talebeye ders kitabı olarak yüklenmektedir. Öğrenci, kaldırabileceğinin üzerinde bir yükle yüklenmekte, ezberciliğe mecbur kalmakta, söz kalabalığı içinde konunun ana ve temel prensiplerini bulup çıkartamamaktadır. Bu nedenle de, öğrencinin bir bilimin temelini öğrenmesi imkânı olmamakta, kısa bir süre sonra unutulmaya mahkûm birtakım şeyler ezberlenilmektedir. Bu tür bir eğitimin hiçbir yarar sağlamadığı ise üniversitenin bugünkü durumunca kanıtlanmaktadır.

Öğretim üyeleri arasında da ders kitapları konusunda eşitsizlik vardır. Çoğunlukla kürsü profesörleri kitap yazma hakkını tekelinde almakta, diğer öğretim üyeleri bu haktan yoksun kalmaktadır. Y'a da, aynı konu birkaç ayrı öğretim üyesi tarafından yazıldığı için, talebe aynı konuyu birkaç öğretim üyesinin kitabından okumak zorunda kaldığı için konuyu büsbütün karıştırmaktadır.

Bu nedenlerle, üniversite yayım yönetmeliğinde aşağıdaki değişikliklerin gerçekleştirilmesi zorunlu görülmektedir:

1) Ders kitapları, hiç değilse teksirle çoğaltılmış not şeklinde, üniversitece bastırıla-

rak, maliyeti üzerinden talebeye dağıtılmalıdır. Bu maliyete, sadece baskı ve kâğit masrafı dahil edilmelidir. Telif hakkı, kitapçı satım indirimi katılmamalıdır. Kitaplar doğrudan doğruya üniversitece dağıtılmalı, kitapçıların üniversite talebesinin kıt parasından kâr sağlaması engellenmelidir.

2) Öğretim üyelerine ders kitapları için, kitabın sahifesi ne olursa olsun en fazla (3000) lira telif hakkı ödenmelidir. Hatta, üniversite ödenekleri profesörlerin malî sıkıntılarını gidereceği için, eğitim faaliyetine dahil olan kitap yazma için telif hakkı ödenmemesi de düşünülebilir.

3) Öğrenciler dersi veya dersin o bölümünü okutan öğretim üyesinin kitabından sorumlu olmalıdır. Bu şekilde özellikle sosyal bilimlerle ilgili derslerde, her öğretim üyesinin gelerek başka bir şey söylemesi ve imtihanda da söylediğini istemesi durumunda ortaya çıkan, öğrencinin birbiriyle çelişik aynı konuyla ilgili görüşleri ezberlemesi gibi garip bir durum ortadan kaldırılmalıdır.

4) İlk üç maddedeki noktaların işletilebilmesi için, Üniversiteler Kanununun 30. maddesi işletilmelidir. Bu maddeye göre, her öğretim üyesi yıllık ders notlarını fakülteye vermek zorundadır. Bir yıl önceden, her öğretim üyesinin bir yıl sonra okutacağı ders saptanmalı, öğretim üyesi sömestr başına kadar notlarını hazırlayarak Dekanlıklara vermeli ve bu ders notları çoğaltılarak, öğrenciye dağıtılmalıdır.

Bu şekilde, hem öğrencinin ders kitapları çerçevesinde bir sorumluluğu olmuş, ders kitapları şişirilmemiş, öğrenci dersi okuduğu öğretim üyesinin derslerinden sorumlu olmuş ve her dersin kitabı sağlanmış olur. Ders notlarını süresinde Dekanlığa vermeyen öğretim üyeleri kanunu ihlâl etmiş olurlar ve sorumludurlar.

5) Bilimin gelişmesi elbetteki monografik çalışmaların yapılmasına bağlıdır. Her öğretim üyesi bu tür çalışmalar yapmak zorundadır. Bunların öğrenciye satılmamasının nedeniyle satılması olanakları azdır. Üniversite bu tür çalışmalar için, öğretim üyesine ve yardımcısına (3000) lirayı geçmemek üzere nakti telif hakkı ödemelidir. Üniversite, ders kitaplarının kâğıt ve baskı masrafını (baskı da üniversite tarafından yapılacağı için az bir meblâğ tutacaktır) ders kitaplarından sağlayacağına göre, yayınlar için bütçeye konulan tahsisat monografilere ayrılabilecek ve bu şekilde monografilerin çoğalması ve bilimsel gelişim sağlanmış olacaktır.

III— İmtihan Sisteminde Değişiklikler Yapılmalıdır

Her fakültenin imtihan, imtihan hakları, bir sınıfta okuma sınırları konusundaki sistemleri ve usulleri değişik olmakla beraber, bütün fakültelere ortak birtakım çözümlenmesi zorunlu sorunlar vardır. Ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarımızla ilgili bölümde de belirttiğimiz gibi, ancak öğrencinin tüm geçimi, barınak, beslenme ve sair olanaklarının sağlandığı, eğitimin tam çağdaş bir çizgiye getirildiği durumlarda, üniversitelerin elbetteki verdiklerinin karşılığını istemek hakkı olabilir. Öğrencinin tüm ekonomik, kültürel ve sosyal olanakları sağlanınca, öğrenciye de bu mutlu düzen içinde çalışmak, başarıya ulaşmak görevi düşmektedir. Böyle mutlu bir sistem içinde başarısızlık affedilmeyebilir ve sorumluluğu sadece öğrencinin üstüne yüklenebilir. Birçok güçlükler içinde bulunan, kitap dahi sağlayamayan, hayatını sürdürebilmek için dışarıda çalışmak zorunda kalan bir öğrenci başvuruya ulaşamadığında ise buna tüm sorumluluğu yükleyebilmek haksızlık olacaktır. Salt para kazanmak için, temelin kaybolduğu kitapları öğrenciye veren bir öğretim üyesinin, öğrencinin başarısızlığını kınaması sorumsuzluktur ve buna hakkı yoktur. Bin kişinin ders, ona yakın bir sayının laboratuvar veya pratik çalışma yaptığı

bir eğitim sisteminde öğrencinin bir gelişme sağlayamamasını suçlamak gerçeklere, bilime sırtı dönmek demektir.

Bu koşullar içinde, sınav sistemlerinin de, öğrencinin içinde bulunduğu olumsuz durum göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir. Öğrencinin bir an evvel tasfiyesine çalışılan bir sistem, zaten mevcut bulunan olumsuz koşulları daha da ağırlaştırmaktan başka anlam taşımayacaktır. Üniversite bir yandan binlerce kişiyi almakta, bir yandan binlerce kişiyi atmakta ve sırf gösteriden öteye gitmeyen bir eğitimi gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu koşullar sürdüğü sürece, sınav sistemini de aşağıdaki hususlara uyulması ve bunlara dayanan bir sistemin kurulması, vazgeçilmez, kesin dileğimizdir:

1— Bütün fakültelerden, birinci sınıflar hariç, belge sistemi kaldırılmalı, süresiz imtihan hakkı tanınmalıdır.

(Hukuk fakültesinin bütün sınıflarından belge kaldırılmalıdır.)

Bu hakkın tanınması hiçbir zaman zarar vermeyecektir. Herhalde öğrenci salt keyf için sınıfları çoğaltmak, öğrenim senelerini uzatmak isteğinde değildir. Öğrenci belirli bir süre içinde başarı sağlayamıyorsa, bu sadece maddî olanaksızlıklar yüzündendir.

2— Bütün fakültelerde şubat hakkı tanınmalıdır. Öğrenci bir yıl önce okuduğu derslerin sınavlarını bitirmese dahi üst sınıfa devam edebilmeli, şubat ayında sınav hakkına sahip olmalıdır. Sadece, bir yıl önceki sınavlar bitmeden, bir üst sınıfın sınavlarına girilmemelidir.

3— Çift imtihan usulünü uygulayan fakültelerde, zorunluluk olmadıkça tek imtihan sistemine gidilmeli ve sadece yazılı imtihan yapılmalıdır. Ancak laboratuvarla öğretim yapan dallarda, bu konuda bir ayrı imtihan yapılmalıdır. Bu hallerde dahi, tatbiki imtihanla, yazılı-teorik imtihan ayrı ayrı göz önünde bulundurulmalı. Pratik sınavdaki başarı kazanılmış hak sayılmalıdır.

4— Sınavların dürüstlüğü sağlanmalı, iltimas gibi suistimaller önlenmelidir. Bu konuda yazılı sınav kâğıtlarında öğrencinin isminin kapalı olması, not değerlendirmelerinin birden fazla öğretim üyesi tarafından birlikte gerçekleştirilmesi, sözlü sınavların iki, üç kişilik jürilerce yapılması gereklidir.

5— Sınav sonuçlarına itiraz edilemez gibi, demokratik olmayan, öğretim üyelerini hata yapmaz, ilâhî varlıklar olarak görmenin sonucu bir kural kaldırılmalıdır. Böyle bir kural, öğrenciyi hiçe sayıp, öğretim üyelerini ululaştırmak anlamını taşır. Bu nedenle, öğrenciye sınav sonuçlarına itiraz hakkı, yazılı sınav kâğıtlarının yeniden incelenmesi olanakları sağlanmalıdır.

IV— İstanbul Üniversitesi Asistanlık Yönetmeliği Değişmelidir

Tüm Üniversiteler Kanunu ile ilgili tekliflerimizin kanunlaşmasına paralel olarak, yönetmelikte de bazı değişikliklerin zorunlu olacağı doğaldır. Bu konuda ayrıca ayrıntılara girmeye gereklilik yoktur. Orada belirttiğimiz temel kuralların uygulaması burada da sözkonusu olacaktır.

Sadece mevcut kanunun sistemi içinde dahi, asistanlık yönetmeliğinde değişiklikler yapılması zorunludur. Asistanların Anayasanın gerektirdiği çalışma güvenliği yönünden, yönetmeliğin 13. maddesinin (B) bendi kaldırılmalıdır.

Bu fıkra, aynen, "Üniversitede asistan olarak çalışmaya, devamları ilgili öğretim üyesinin (yani kürsü başının) teklif veya mütalâsına müsteniden gerekli görülmeyenler" asistanlıktan çıkartılabileceklerdir. Bu şekilde bir hüküm, asistanı kürsü başına köle yap-

mak, onu kürsü başının her dediğini kabule iten bir hükümdür. Bu şekilde asistanların kişilik ve bilim yönünden, salt kürsü şefine bağlı şahsiyetsiz bir insan yapılması amacı güdülmüştür. Asistan, süresinde doktorada başarı kazanamazsa çıkmaktadır. Bir suç işler, memurlukla bağdaşmaz bir işlem yaparsa, yine disiplin cezası sonucu işten çıkartılabilmektedir. Bu durumda (B) bendinin ancak kürsü şefinin keyfine bağlı bir işleyişi sözkonusu olabilir. Böyle bir hüküm, Anayasadaki kişi ve çalışma güvenliği kuralına aykırıdır. Asistan da bir memurdur. Hiçbir memur için böyle keyfi, bir kişinin iradesine bağlı, denetimsiz bir görevden çıkarma durumu yoktur. Bu bakımdan sözkonusu hükmün kaldırılmasında zorunluk vardır. Asistanın, bilimsel ve düşünsel bağımsızlığı da böylece sağlanmış olacaktır.

13/B bendi çıkınca, asistanlar hakkındaki yıllık rapor verilmesini gerektiren yönetmeliğin 10. maddesine de gereklilik kalmayacaktır.

Asistanların göreve alınmaları bakımından da 7. madde değiştirilmeli, kürsü başının bu konudaki mutlak yetkisi kaldırılmalıdır. Tayin teklifi, adaylar arasında seçme hakkı, sadece kürsü şefine değil, kürsüdeki bütün öğretim üyelerine bir görev olarak verilmelidir. Şimdiki sistem, asistanı tek bir kürsü şefine bağladığı gibi, aynı kürsüdeki diğer öğretim üyelerinin de hiçe sayılması anlamını taşımaktadır. Halbuki, asistan, sadece kürsü başının şahsına değil, tüm kürsünün bir görevlisi, kürsünün bir üyesidir, kürsüye bağlıdır.

V— Öğrenci Disiplin Yönetmeliği Değişmelidir

İstanbul Üniversitesi Öğrenci Disiplin Yönetmeliği kadar anti-demokratik ve hukuka aykırı bir yönetmelik yoktur. Öğrenciyi çağının sorunlarından koparmaya, kendisini bir yönetici kadronun kölesi yapmaya yönelmiş bu disiplin yönetmeliği içinde, cezalandırılmayacak bir kişiyi bulmak güçtür. **Dilek olduktan sonra, kaşlarını çatan öğrenciden, derin nefes alan öğrenciye kadar herkes cezalandırılabilir.**

Bu nedenledir ki, Disiplin Yönetmeliğinin değiştirilmesi değil tüm kaldırılarak yeni bir yönetmelik hazırlanması zorunludur. Mevcut yönetmelik değiştirme kabul etmez bir biçimde yetersizdir.

Böyle bir disiplin yönetmeliği değişiminde aşağıdaki noktaların gözönünde bulundurulması zorunludur:

1) Şimdiki yönetmeliğin 3/2. bendinde olduğu gibi geniş bir hüküm kabul edilemez. "İma yoluyla hakaret", "hakarete teşebbüs" gibi kavramlar, salt yöneticilere hareket imkânı vermek ve istedikleri öğrenciyi tasfiye etmek amacını taşımaktadır.

2) Öğrencinin belirli fiilleri işlemesi durumunda kendisinin ihracını gerektiren hükümlerin, öğrencinin saikini, olayın gelişimini, olaya sebebiyet vermesi bakımından karşı tarafın davranışını gözönünde bulundurması, hukukun genel prensibidir.

3) Disiplin suçları daha sınırlı bir şekilde ve gerektirdiği cezalar gösterilmek suretiyle belirtilmeli, her türlü fiili kapsayacak elastikiyet önlenmelidir. Bu nedenle halen mevcut yönetmeliğin, (a), (g), (i), (o) bentleri örnek gösterilebilir.

4) Şimdiki yönetmeliğin (e) bendi hiçbir şekilde bulunmamalıdır. Üniversite, öğretim üyelerinin olduğu kadar öğrencilerindir de. Onların da belirli yerde toplantı yapmak hakkıdır. Kaldı ki, kanun değişikliğinde de teklif edildiği gibi, üniversiteler, üniversite içinde örgütlere çalışacak yer göstermek, seçimlerin disiplin ve hukuka uygunluğunu sağlamak ve bu şekilde seçilmemiş örgütleri kabul etmemek zorunda olmalıdırlar. Bu öğren-

ci derneklerinin daha ciddi, birtakım oyunların sonucu olmayan nitelik kazanmaları için bir derece yardımcı olacaktır.

5) Sadece belirli fiiller için değil, bütün fiiller için öğrencinin disiplin komisyonunda dinlenilmesi zorunlu olmalıdır.

6) Ceza verecek her organda, mutlaka bir öğrenci temsilcisi de bulunmalı, söz ve oy sahibi olmalıdır.

7) Öğrenci hakkındaki itham önceden kendisine bildirilmeli, savunma hazırlayabilmesi için kendisine süre tanınmalı, dosyayı incelemek yetkisi verilmelidir.

8) Disiplin cezalarının kesinliği sözkonusu olmamalıdır. Her ceza için bir üst kurula müracaat imkânı kabul edilmelidir. Cezalar hakkında Danıştay'a başvurmak hakkı, elbette ki yönetmelikçe kaldırılmayacaktır.

VI— Üniversite Özel Okul Ticareti Konusuna Eğilmelidir

Öğrenci çokluğu ve devletin üniversitelerin tüm dilekte bulunanları bu dilekleri karşılayabilecek bir biçimde düzenleyememesi son yıllarda bilim üzerine bezirgânlık ve ticaret sahiplerini çoğaltmış ve eğitim tarihimize "Özel Yüksek Okullar" rezaleti yazılmıştır.

Özel yüksek okullar, yeteneksiz ve fakat malî olanakları olan kişilere eğitim imkânı sağlaması için sosyal devlet niteliğiyle taban tabana zıt bir mahiyettedir. Ayrıca, öğretim üyelerinin özel okullarda kazanç peşinde resmî görevlerini savsaklamaları, asıl işlerini asistanlara bırakarak üniversiteye uğramamaları sonucunu doğurmaktadır. Bu tür okullar kazanç esasına dayandıkları için, bol öğrenci bulabilmek amacıyla öğrencilerin geçirilmesi için çalışılmakta ve hiçbir bilgi kazanamadan öğrenciler mezun edilmektedir. Aynı öğretim üyelerinin resmî ve özel okullardaki sınav başarı oranları arasındaki korkunç fark bunun delilidir. Kaldı ki eğitim bir kamu hizmeti olduğuna göre, böyle bir hizmetin kâr esasına dayandırılması, eğitimin ana niteliğine de aykırı düşmektedir.

Ayrıca özel yüksek okulların kurulması Anayasaya da aykırıdır. Anayasamız 120. maddesinde, "Üniversiteler ancak devlet eliyle ve kanunla kurulur" demektedir. 120. maddedeki "Üniversiteler" terimi, "yüksek öğretim müesseseleri" anlamına gelmektedir ve "yüksek okulları" da kapsar. Nitekim, Anayasanın 120. maddesinin Temsilciler Meclisi'nde müzakeresi sırasında, bu maddenin "yüksek özel okul" kurmayı da önlediği belirtilmiş, özel okul kurulmasının dış yardım ve etkilere sebebiyet vereceği söylenilmiş, özel yüksek okulların denetime bağlanması gerekeceği, bu nedenle de özerkliğin zedeleneceği özerk üniversite sistemi içinde özel yüksek eğitim sistemine imkân olamayacağı söylenilmiştir. Özel okul kurulması için yapılan teklifler de reddedilmiştir. Bunlar da gösteriyor ki, Anayasa yapıcı, üniversite terimini tüm yüksek eğitim kuruluşları için kabul etmiştir. Şimdi, Anayasada "yüksek okul" terimi geçmediği için, özel yüksek okul açılmasına olanak sağlanması, "Anayasaya karşı hiledir."

Kaldı ki, öğretim üyelerinin özel okullarda çalışmak, vakit ve olanakları bulunduğuna, eğitime yarayan yerler de bulunduğuna göre, bu okulların devletleştirilmesi, öğretim üyelerinin bu şekilde devlete bağlı eğitim kuruluşlarında göreve devam etmeleri en doğal şeydir üniversite. Üniversite olmak şerefini, Anayasaya bağlı olmak görevini, yüksek eğitimin gerçek bir bilimsel düzeyde bulunmasını sağlamak yükümlülüğünü yerine getirmek istiyorsa, özel okulların devletleştirilmesine çalışmak, bunun üzerinde ısrar etmek zorundadır. Bunun gerçekleştirilmesi için çalışmak, üniversite mensuplarının özel kişilerle ortak bilim ticareti yapmaları gölgesini silebilecek yegâne yoldur. Diplomanın pazara çıkarıldığı bir düzende, üniversitelerin diplomalarının da değersiz, dolayısıyla üni-

versitenin kamuoyunda silinmesi anlamını taşır. Sorumluluğunu, yurtseverliğini, kendi kendine saygıyı üniversitede ancak bu yolla kanıtlayabilecektir.

İKTİSAT FAKÜLTESİ BOYKOT KOMİTESİ
İKTİSAT FAKÜLTESİ REFORM İSTEKLERİ

Toplumun bütün kurumları gibi, eğitim düzeni de, toplumun temel yapısındaki değişmelerle birlikte değişmek zorundadır. Fakat zaman zaman sürçmelere uğrayıp sıçramalar yaparak gerçekleşir. 14 Haziran 1968 Çarşamba günü başlayan boykotumuza bu açıdan bakmak gerekir.

Boykotumuzun amacı: "Sınıf geçmeyi kolaylaştırmak" değil, "kurulu eğitim düzenini günün ve ülkemizin koşullarına ve temel yapısına uygun bir hale getirmek" için ilk hamleyi yapmaktır. Aşağıda saptadığımız konularda fakültemiz yöneticileri ile görüşmeye başlamak en büyük dileğimizdir. Dileklerimiz aşağıda sıralanmıştır.

1— Cemiyet seçimlerinden bağımsız olarak 3 ya da 4. sınıflardan iki öğrenci temsilcisi seçilmesi ve bunların yönetim kurulu toplantılarına katılıp söz ve oy hakkına sahip olmaları ve gene öğrencilerin yönetim kurulu ve dekanlık seçimlerinde söz ve oy hakkına sahip olması.

2— İktisat derslerinin günün koşullarına ve ülke sorunlarına göre yeniden düzenlenmesi ve ders saatlerinin artırılması, hukuk derslerinde seçim hakkı tanınması, matematik derslerinin artırılması, yabancı dil eğitiminin yeniden düzenlenip 4 yıl okutulan zorunlu ders haline getirilmesi ve şu anda muafiyet sistemine tâbi olan öğrenciler için muafiyet imtihan haklarının mezuniyete kadar uzatılması.

3— Disiplin derslerinin yeniden düzenlenip ihtisaslaşmaya yardım edecek şekle sokulması,

4- Derslerde kavram ve sembol birliğinin sağlanması ve günümüz Türkçesine uygun bir duruma getirilmesi,

5— Bütün derslerden Şubat hakkı tanınmalıdır.

6— Birinci sınıflar hariç belge kaldırılmalıdır.

7— Ekim'de askere gidebilmek amacıyla salt son sınıflara özgü sınavlar Eylül'de yapılmalıdır.

8— Sınav günleri saptanırken öğrenci temsilcileriyle birlikte çalışması ve sınav günlerinin 1 Mayıs'ta açıklanması,

9— Öğrencilerin sosyal ve kültürel çalışmalarına malî olanak sağlanması ve fakülte içinde yer verilmesi,

10— Öğrencilerin araştırma ve tartışma yeteneklerinin artırılması için seminer ve pratik çalışmaların zorunlu kılınması ve IBM merkezinin öğrenci çalışmalarına açık tutulması,

11— İktisat Fakültesi Talebe Cemiyeti seçimlerinin fakültede Dekan ve yönetim kurulunun saptayacağı iki öğretim üyesinin gözetiminde yapılması, öğretim üyelerinin birinin sandık kurulu başkanı olmasının sağlanması ve fakülte dışında yapılan seçimlerin geçerli sayılmaması,

12— Fakültedeki öğrenci örgütlerinin açık oturum konferans ve söyleşi gibi toplantılarının izne bağlı olmaksızın 24 saat önce haber vermek koşuluyla özgürce yapılabilmesi ve bunun için bir konferans salonunun sağlanması,

13— Öğretim üyelerinin öğrencilerle belirli gün ve saatlerde görüşmeleri ile ilgili kurallara kesin olarak uyulması,

14— Ders kitaplarının fiyatlarının yeniden ve maliyetine göre düzenlenmesi,

15— Üniversitedeki öğretim üyelerinin maddi çıkar için üniversite dışında hiçbir görev almamaları,

16— Asistanların üniversite içinden seçilmesi ve seçimde keyfi davranışların terk edilip nesnel ölçülerin kullanılması,

17— Kürsü şefliğinin kaldırılması,

18— Okuma salonlarında sınav yapılmaması,

19— Serbest Yeminli Mali Müşavirlik, Hesap uzmanlığı ve Kaymakamlık haklarının fakültemiz mezunlarına verilmesi için gerekli başvurmaların yönetim kurulu tarafından yapılması ve bu konudaki öğrenci çalışmalarının desteklenmesi,

20— Fakültemiz öğrencilerinin yaz aylarında staj olanaklarının sağlanması.

Ak Saygılarımızla...
İKTİSAT FAKÜLTESİ BOYKOT KOMİTESİ

İ.Ü. İktisat Fakültesi GAZETECİLİK ENSTİTÜSÜ
— ÖZEL İSTEKLERİMİZ —

12 Haziran'da başlayan haklı boykotun tek sorumlu ve yetkili organı FAKÜLTELER ARASI İŞGAL KOMİTELERİ İCRA KONSEYİ üyesi olan enstitümüzün özel istekleri şöyledir:

1— Basın-Yayın müesseselerinde meslekî öncülük hakkının tanınması,

2— Enstitümüzün meslekî tesislere ve imkânlara bir an önce kavuşturulması,

Örneğin: a) Matbaa makinası,
b) Karanlık oda ve yan malzemesi,
c) Göze ve kulağa hitap eden yardımcı aletlerden bazı konularda devamlı yararlanma: Projeksiyon, sinemacılık gibi.

3— Enstitü öğrencilerine yaz stajı hakkının ve imkânlarının sağlanması,

4— Şubat'ta sınıf geçme hakkının verilmesi,

5— Her sınıfta okutulacak konuların ve ders kitaplarının ders yılı başında kesinlikle belirlenmesi, keyfilikten kaçınılması,

6— Enstitünün ve Türkiye'nin koşullarına ve çalışma alanlarına uygun yeni derslerin ihdası ve böylece iş alanlarının genişletilmesi.

a) Turizm: Bu konuda enstitümüzün rolünün önemi açıktır. Programa "Turizm Rehberliği" kapsamında dersler konulmalıdır.

b) Gazeteciliğin özü, gelişmesi ile ilgili derslerin; dünya çapında uygulanan yeni tek-

nik ve haberleşme konularının daha geniş okutulması; tatbiki derslerin çoğaltılması, buna bağlı olarak fotoğrafçılık ve klişecilik konularının derinliğine işlenmesi.

7— Lisan derslerinin zorunlu ve etkili bir şekilde ele alınması. İngilizceye verilen aşırı primden vazgeçilmesi, diğer lisanlar için de kurslar açılması ve lisanın ana ders gibi 3 yıl okutulması.

8— Öğrencilerin etkili bir oranda yönetime iştiraki.

9— Son sınıftan belgenin kaldırılması,

10— Enstitü içi asistanlık müessesesinin genişletilmesi için ciddiyetle ele alınması,

11— En üst ve sorumlu idarecimizin münhasıran enstitümüze bağlı olup diğer kurumlarla hiçbir ilişkisinin bulunmaması, tüm vaktini enstitümüze ve sorunlarına ayırması

Gazetecilik Enstütüsü BOYKOT KOMİTESİ

İ.T.Ü. İşgal Konseyi Raporu

Eğitimde Devrim Öğrencinin Yönetime Katılması 1968

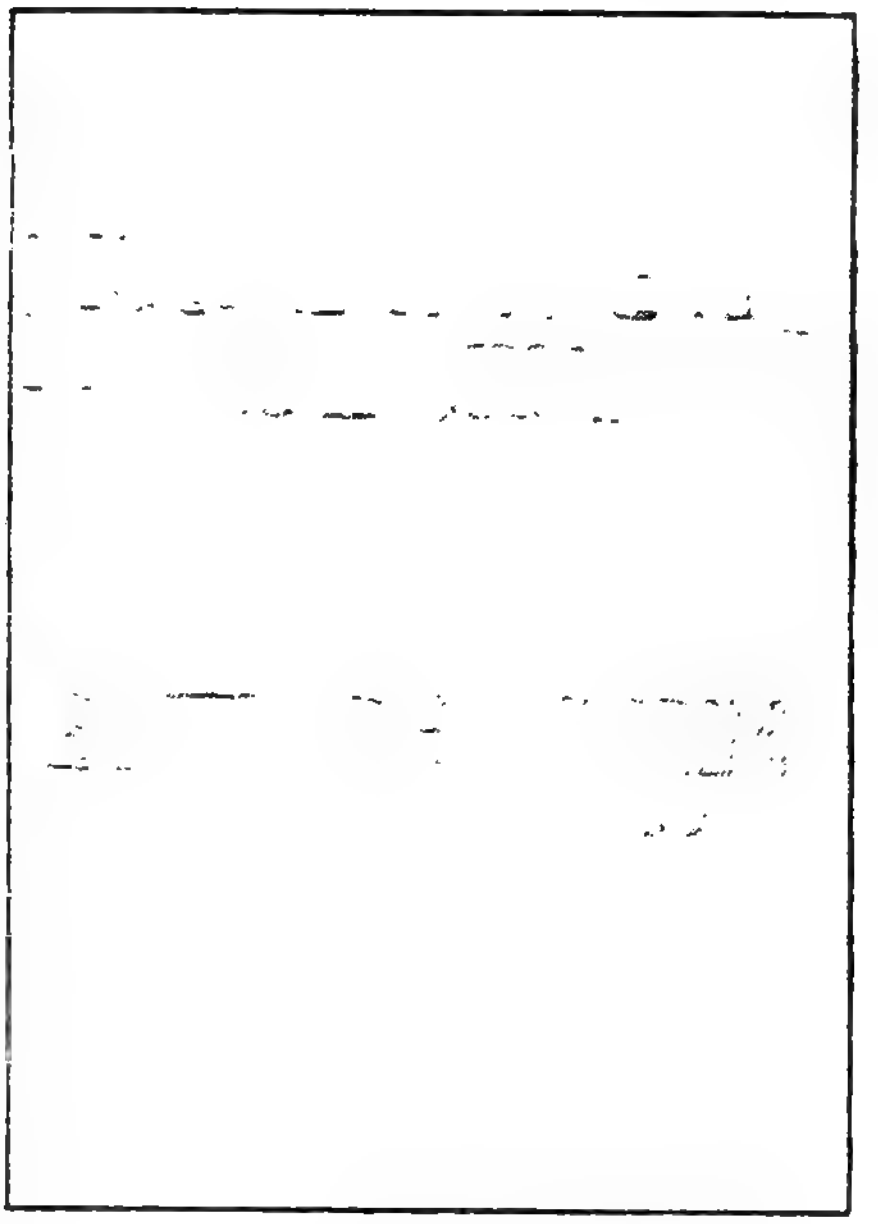

TEMELLEME

ÜNİVERSİTE KAVRAMI VE ÜNİVERSİTENİN ÖĞELERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Üniversite Kavramı ve Üniversite-Toplum İlişkisi

Üniversite bir toplum içinde, bir üstyapı kuruluşu olarak en üst eğitimi yapıp, uzmanlaşmış, bilimsel düşünme yeteneğine sahip ve araştırıcı elemanlar yetiştirmekle, toplum için halk yararına araştırmalar yapmakla görevlidir. Üniversitenin yetiştirdiği kişiler beyinleriyle, bilimsel düşünebilme ve uygulama yetenekleriyle ülkenin üretim güçleri arasında ve ekonomik yaşamı içinde yeralırlar. Bir üniversite aynı zamanda ülkenin sosyal ve politik yaşamına yani üstyapısına da ürettiği kültür, yarattığı değer, plân ve programları ile etkir veya diğer bir deyişle etkimek görevidir.

Değiştirici, ilerletici ve araştırıcı bir eğitim, olumlu bir emektir. Kısaca eğitimin amacı; ülkesinin koşullarını değiştirici, ileriye götürücü ve bunu sağlamak için de araştırıcı ve bilimsel düşünebilme yeteneğinde kişiler yetiştirebilmektir. Üniversite hiçbir zaman soyut, toplumdan kopuk bir konumda olamayacağından, yukarıdaki amacını uygularken, ülkenin gerek ekonomik ve gerekse sosyal-politik ortamından etkilenir. Bir üniversitenin biçimi, eğitim ve öğretim programı, araştırmaları, yani üniversitenin niteliği, toplumun sosyal ve ekonomik koşulları ile sınırlıdır. Bu nedenden, bir üniversitenin eğitim, öğretim ve araştırma programlarını, ülkesinin o günkü koşullarından hareketle toplumunun plânlanmış, ekonomik ve teknolojik geleceğine uygun bir biçimde saptaması gerekir. Bu programı yapmamış, bu programa göre geleceğini çizmemiş bir üniversite, ülkesinin gerçeklerinden kopuk olarak toplumunun üst ve altyapısındaki görevini yerine getiremez. Yani bu şartlar altında bir üniversitenin yetiştireceği eleman ve araştırıcılar, ülkesinin ekonomik ve teknolojik koşulları ile uyuşmayan, dolayısıyla toplum içinde hiçbir işe yaramayan kişiler olacaktır. Bu durum ise üniversitenin görevini yerine getirememesinden ötede, ülkesinin geleceğini baltalamak sonucunu doğurur.

Üniversitenin yapmak veya yaptırmakla görevli olduğu, bugünkü üniversiteler kanununun 3. maddesinin b ve d fıkraları ile de saptanmış bulunan araştırmalar konusuna gelince; üniversite araştırmalarının amacı, ülkesinin gelişimini etkilemek, toplumunu sosyal ve ekonomik yönden ileriye götürebilmek olmalıdır. Ancak bu araştırmalar da soyut, toplumun sosyal ve ekonomik şartlarından bağımsız değildir. Araştırmalar, **ülkenin koşullarını yansıtan** ve belli bir gelişme programı içinde oluşturulması gereken çabalar olmalıdır. Böylece üniversitenin yapacağı bilimsel araştırmalar **kalkınma programına** yeni açılımlar getiren uygulamalara hız kazandıran bir nitelikte olması gerekir. Tıpkı eğitim programı gibi, araştırma programları da ülkenin o günkü koşullarından hareketle, toplumun plânlanmış, ekonomik ve teknolojik geleceğine uygun bir biçimde saptanmadıkça, toplumuna ve halkına hiçbir yararı olmayan, kitap sahifelerinde kalmaya mahkûm bilgiler olacaktır.

Üniversite ile diğer üstyapı kurumları arasındaki ilişkiye gelince: üniversite, devlet organlarının ilk plânlayıcısı ve danışmanı olmalıdır. Üniversite bu görevini yukarıda niteliklerini açıkladığımız araştırmalar aracılığı ile yapar. Şöyle ki; üniversitenin araştırmaları, plânlama kurumlarının ülke plânlamasında tüme varabilmeleri için yapılan ve yukarıda açıkladığımız felsefeye uygun çalışmalar olmalıdır. Üniversitelerin tek başına veya belli bir ortaklık içinde plânlama kurumlarıyla karşılıklı ilişki halinde bulunmaları gerekir. Örneğin: Türkiye'de D.P.T. ile Türkiye üniversitelerinin birbirinden kopuk ve ayrı çalışmaları düşünülemez. Bu esas prensipten hareketle üniversite, diğer üstyapı kurumlarıyla arasındaki ilişkileri, belli bir plân ve program içinde düzenlemelidir. Veya bilimsel bir deyişle, bir ülkedeki üstyapı kuruluşları arasında, ilişkilerin düzenlediği bir kendiliğinden örgütlenme olmalıdır. Bu, bir ülkedeki üstyapı kurumlarının sıhhatli ve iyi çalışabilmeleri için zorunlu bir nedendir.

Üniversitelerin üstyapı kuruluşları ile diğer bir ilişkisi ise; plânlama kurumlarının aracılığı ile, yasama organlarıyla olmalıdır. Üniversitelerin, politik bir ortam içinde bilimsel olarak ortaya koyacağı plânları ile, yasama organlarını etkilemek zorundadırlar. Aynı şekilde politika gereği yasama organlarına hakim güçler de, üniversiteyi etkilemeye çalışır. Bu karşılıklı etkilerden doğan sonuç ise, yürütme organlarının çalışmalarını biçimlendirir.

Üniversitelerin üstyapıdaki diğer bir görevi ise; toplumun kültürünü etkilemesi, yönlendirmesi, geliştirmesi, yeni değerler yaratmasıdır. Üniversitenın bu görevi, ancak politik bir ortam içinde gerçekleşebilir. Bu nedenden üniversiteler POLİTİK BAKIMDAN ÖZERK olmalıdırlar. Bu özerklik gerçekte bilimsel özerkliği sağlayan bir ögedir. Şöyle ki: Üniversitede, her türlü bilimsel temeli olan fikirler söylenebilmeli, her türlü bilimsel düşünme yöntemleri uygulanabilmelidir. Yani üniversite BİLİMSEL ÖZERKLİĞE sahip olmalıdır. Bunun için gerekli ortam, yani her düşünceye açık ve tartışılabilen demokratik bir üniversite gerçekleştirilebilmelidir. Ancak bu şekilde üniversite yeni kültür değerleri üreten bir kurum olabilir. Ters haliyle toplumun gelişmesini engelleyen tutucu, kurumlar olacaklar, halklarından kopacaklar ve hakim sınıfların kültür değerlerini yansıtacak ve öğreteceklerdir.

Ancak üniversite, yukarıda açıklanan niteliğine kolaylıkla kavuşamaz. Alt yapıya hakim olan güçler, daha önce açıklandığı biçimde üniversiteyi etkilemeye ve üniversitenin politik ortamını şartlamaya çalışacaklardır.

TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTELERİN DURUMU VE ÖZEL BİR KESİT; TEKNİK ÜNİVERSİTE

Şimdi yukarıda açıkladığımız esaslar içinde Türkiye'deki durumu inceleyelim:

Görüldüğü gibi, bir üstyapı kurumu olan üniversite, temelde toplumun altyapısının şekillenişine bağlı bir politik ortamda, altyapıya hakim güçler tarafından etkilenerek, yukarıda bilimsel olarak ortaya koymaya çalıştığımız niteliklerinden saptınlabilir. Bu yüzden öncelikle kaba çizgilerle de olsa, Türkiye'nin ekonomik yapısı ve dünya ile ilişkilerini, sonra bu ilişkiler içinde üniversitenin şekillenişini incelemek gerekecektir.

Türkiye'nin dış ve iç çelişkileri:

Geçen yüzyılın sömürgen devletleri, kapitalist üretim biçiminin zorunluluğu olarak sermaye örgütlenmesinin kartel ve tröstlere bölüşmesi sonucu, kendi ülkelerini aşarak bir evrensel kapitalizme, yani emperyalist bir döneme girdiler. Kapitalizmin bu aşamasından sonra, dünya ekonomik yapısı içinde hakim çelişki, az gelişmiş ülkeler ile emperyalist ülkeler arasında belirlendi. Çünkü; tekelci kapitalist düzene geçmiş ve ileri teknolojiye sahip Batılı ülkeler, bu düzenlerini sürdürebilmek için;

a) Hammadde bulmak,

b) Mamûl maddelerini devamlı satabilecekleri pazarları bulmak ve korumak,

c) Yabancı ülkelere sermaye yatırımı yaparak evrensel bir kâr mekanizması kurmak,

d) Az gelişmiş ülkenin teknolojik gelişmesini önleyerek, endüstrileşmesini engellemek zorundadırlar.

Bu nedenlerden dolayı, az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin ucuz hammadde kaynağı, yeni bir yatırım alanı ve gelişmiş ülkelerin üretim fazlası mallarını yoğaltan pazarlar durumuna girmektedirler. Bu ekonomik ilişki, azgelişmiş ülkelerin sömürülmesinden ötede, onların teknolojik geleceğini de baltalamaktadır. Çünkü, azgelişmiş bir ülkenin yeraltı ve yerüstü servetlerini işleyebilmesi, üretici ve ağır sanayilerini kurarak endüstri ülkeleri haline gelmeleri sonucu, tüketim gereksinmelerini kendilerinin karşılaması, emperyalist ülkelerin işine gelmez. Çünkü, her gelişen ve endüstrileşen bir azgelişmiş ülke, emperyalist ülkelere bir hammadde kaynağını, açık bir pazarı ve bir yabancı sermaye yatırım alanını kapamaktadır. Oysa emperyalist ülkelerin ekonomileri, dünya yapısına göre düzenlenmiştir. Dünya yapısının değişmesi, azgelişmiş ülkelerin kalkınmaya başlaması, emperyalist ülkelerin sonu olacaktır. Bu nedenden emperyalist ülkeler, sömürü düzenlerini devam ettirebilmek için, azgelişmiş ülkelerdeki çıkarcı ve iç sömürücülerle işbirliği yaparlar ve;

1- Azgelişmiş ülkede, kendilerine bağlı bir sermaye örgütlenmesi kurarlar (Komprador kapitalizmi)

2- Sınıfsal çıkarları ve sermaye örgütlenmesiyle sömürücü ülkeye bağlanan bu gruplar, çıkarlarını sürdürebilmek ve varlıklarını koruyabilmek için politik ve ekonomik egemenliğe sahip olmak isterler (Komprador burjuvazinin egemenliği).

3- Sömürücü ülke azgelişmiş ülkeye işbirlikçileri aracılığı ile yaptığı yatırımlardan sağladığı kârlardan başka, vereceği borçlar ile de onu ekonomik yönden kendine bağlar. Ekonomik özgürlüğünü yitiren ülkenin siyasi özgürlüğü, bilimsel olarak varsayılamaz. Böylece azgelişmiş ülkeler, emperyalist ülkelerin uyduları haline gelir.

4- Azgelişmiş ülkeleri askerî paktlarına alarak, o ülkenin savunma ve silâh sanayiini kendilerine bağlı hale sokarak dünya bekçiliklerine azgelişmiş ülkeleri de dahil ederler. Bu paktlar ile azgelişmiş ülkelerdeki ordular, kendi halklarına ve dünya halklarına karşı işbirlikçi sınıfın ve emperyalist ülkelerin çıkarlarını korur duruma sokulur.

5- Bu ekonomik bağlamadan sonra emperyalizm kültürünü, felsefesini, dünya görü-

şünü azgelişmiş ülkelere sokar ve azgelişmiş ülkenin halk kültürüne karşı yozlaşmış, yabancı bir kültür ortaya çıkarır ve aydını halktan koparark kendisine bağlar.

6- Azgelişmiş ülkeyi kendisinin gelişmiş tüketim maddeleriyle şartlayarak (örneğin: buzdolabı, radyo, televizyon, çeşitli lüks eşyalar vs. gibi) halkın tüketimini kontrolü altına alır.

7- Emperyalist ülkeler, politik egemenlikleri ve ekonomik güçleri ile az gelişmiş ülkelerin teknolojik gelişmesini engellemek için temel yatırımları baltalarlar, ağır ve üretici sanayiin kurulmasını engellerler. Şöyle ki; gelişmiş ülkeler bütün standartları, patentleri ile az gelişmiş ülkeye çöreklenerek kurduğu ve toplumun temel ihtiyaçlarına cevap vermeyen, lüks üretim mallarını üreten hafif sanayii, bir montaj endüstrisi biçiminde oluşturur. Böylece ağır sanayiini bir türlü kuramayan ülke teknolojik bakımdan gelişmiş ülkeye bağlanarak halkın ve ülkenin gerçek ihtiyaçlarını karşılamayan sahte bir kalkınma içinde, emperyalist ülkenin istediği niteliklerini sürdürür ve onlar tarafından sömürülür. Bu işleyişin adına "TEKNOLOJİK EMPERYALİZM" denmektedir.

Böylece emperyalizm, az gelişmiş ülkede altyapıya sermaye örgütleri, yatırımları ile kontrol altına alırken, üstyapıda ise kendilerine bağlı sermaye sınıfları ile politik bir savaş vererek, üstyapı kurumlarına hakim olmak isterler. Bunlar sağlanırsa, az gelişmiş ülkelerin halkları, kendi içlerindeki sömürücülerden başka, dünya sömürücülerini de beslemek zorunda kalırlar.

Ortaya koyduğumuz bu koşullar, şimdiye dek bilimsel olarak kanıtlandığı üzere tümüyle ülkemizde vardır. Şu halde, Türk halkının gerçek çelişkisi dış sömürücülerle (emperyalist ülkeler), iç çelişkisi ise, dış sömürücüler tarafından var edilen ve beslenen işbirlikçi sermayeci sınıf iledir.

BUGÜNKÜ DÜZENDE ÜNİVERSİTELERİN DURUMU:

Türkiye'de üstyapı kuruluşları, bugün sömürücü sermaye ile işbirliği sınıfların hakimiyeti altındadır. Çünkü bu sınıf, politik mücadele sonucu iktidarı ele geçirmiştir ve üstyapı kurumlarına politik etkinliği ile hakim olmaya çalışmaktadır. Ayrıca aynı sınıf, altyapıya sermaye örgütlenmesi ve üretim ilişkilerinin düzenlenmesi açısından hakimdir. Bu nedenden, altyapı koşulları da, üstyapıya hakim sınıfların çıkarlarına uygun olarak etkiler ve kendisi de etkilenir.

Bu genel durumu belirledikten sonra, bugün hakim olan sınıfın, üstyapının bir kurumu olan üniversite üzerinde gerek altyapı, gerekse üstyapıdaki etkilerini inceleyelim;

Üniversitenin temel görevlerinden biri olan; "en üst kademedeki eğitim yaparak, uzmanlaşmış, bilimsel araştırma yapabilecek ve bilimsel düşünebilme yetisine sahip elemanlar yetiştirmek" prensibi bir günkü düzenin sosyal, siyasi ve ekonomik koşullandırmalar nedeni ile gerçekleşememektedir.

Çünkü; Türkiye'nin teknolojisi hakim sınıflar tarafından, yukarıda belirtildiği üzere, bir montaj sanayiine dayandırılmak istenmektedir. Böylesine yapımcı olmayan, bütün bilgi değerleri ile ülkemize dışardan ihraç edilen bir sanayiin bilimsel düşünebilme yeteneğine sahip, araştırma yapabilecek ve uzmanlaşmış kişilere ihtiyacı yoktur.

Bu nedenden, ülkenin teknolojik koşulları üniversiteye, kendini yenilemesi, daha bilimsel olması, araştırmalar yapması, bilimsel düşünebilen ve araştırabilen eleman yetiştirmesi için etki yapmamaktadır. Tersine, üniversitelerin bugünkü durağan, değer ve fikir üretemeyen konumunu korumaya çalışmaktadır.

Ayrıca böylesine yetiştirebilecek, bilimsel düşünebilen aydın güçler hakim sınıfların çıkarlarını zedeleyecektir. Çünkü, bu yetilere sahip kişiler, değiştirici, ileriye götürücü düşünebilen ve ürettiği fikirlerle toplumsal yapıyı etkilerler. Hakim sınıflar varlıklarını koruyabilmek için bunu engellemek zorundadırlar. Bu nedenden ellerinde bulundurdukları politik iktidar ile yanlış ve kendi isteklerine göre insan yetiştirmeyi amaçlayan bir eğitim programını uygulamaktadırlar. Ki bu amacın etki alanına bugün Türkiye'deki üniversiteler de girmektedirler.

Egemen sınıf, hazırladığı eğitim programı ile ilkokuldan, yüksek öğrenime kadar sistematik bir biçimde öğrenciyi kişiliksiz, düşünmesini ve araştırmasını bilmeyen, bir fikir, bir değer üretemeyecek şekilde yetiştirmektedirler. Böylesine işleyen, ezberleten, öğrenciye düşünebilme yetisini veremeyen tersine onun kişiliğini ezerek robotlaştıran, eğitim sistemi için uzun sözler söylemeye gerek yok. Hepimiz bu sistemin eksik yetiştirdiği kişiler olarak bunun acısını çok zaman duymaktayız. Aynı düzen üniversitelerde de sürdürülmektedir. Öğrenci, orta öğretim derecesinde kazandığı nitelikleri, yüksek öğrenimi sırasında da değişmemekte ve bugün Türkiye'deki üniversiteleri araştırması, bilimsel düşünebilmesini bilmeyen, eksik ve yetersiz bilgili uzmanlar yetiştirmektedir. Üniversitelerin bu işleyişi bugünkü sosyal, politik ve ekonomik koşulları saptamaktadır. Üniversitelerin; "değiştirici, ilerletici, değer ve fikir üreten bir kurum" olması prensibi bugünkü koşullarla işletilmemektedir. Çünkü, bugünkü teknolojinin robot kişilere ihtiyacı vardır. Ancak, halk yararına işleyen bir düzende, gerçek kalkınmamız için ağır sanayimizi kurmak, geleceğimizi planlamak sözkonusu olduğu zaman araştırıcı, bilimsel düşünebilen kişilere ihtiyaç olacaktır. Halk yararına işlemeyen, sermaye sahibi sınıfların çıkarına işleyen bu düzende, elbette hakim güçler, halk çocuklarının okumalarını önleyeceklerdir. Köylere ilkokul yapmayacaklardır. Buna karşın, her köye kadar Kur'an kursları, her şehirde İmam Hatip Okulları açacaklardır. Fakir halk çocuklarının okuma olanağını kısıtlayacaklardır. Okuyanları da halktan kopmuş ve bilimsel olmaktan uzak üniversitelerde kişiliksiz, bilgisiz, bilinçsiz ve düşünmesini bilmeyen robotlar yetiştirmek isteyeceklerdir. Özel yüksek okulları açarak, her türlü bilimsellikten uzak bu ticarethanelerde, kendi istediklerine uygun nitelikte kişiler yetiştireceklerdir. Kişiliksiz, bilgisiz, bilinçsiz, halktan kopmuş, düşünmesini ve fikir üretmesini bilmeyen, araştıramayan kişiler... Çünkü, bu niteliklerin tersine sahip kişiler, böylesine tersine işleyip, kendilerini insan olmaktan uzaklaştıran düzene karşı çıkacaklardır. Tıpkı bizim karşı çıktığımız gibi, tıpkı bizim direndiğimiz gibi...

Bu koşullar altında, bugün üniversitelere düşen görev şudur: Öncelikle ülkemizin bugünkü koşullarından hareketle, belli bir kalkınma planına dayanarak belli bir süre sonra varması istenilen teknolojik durumumuza göre bir EĞİTİM PROGRAMI düzenlemektir. Sonra, bu programın gerektirdiği nitelikte öğrencileri sağlayabilmek için, orta öğretim derecelerini etkilemek, eğitim sistemini çeşitli program ve istek önerileri ile değiştirmek veya etkimek zorundadır. Böylece Türkiye üniversiteleri ilk kez gerçek ve doğru bir savaşa girmiş olacaklardır. Böyle bir girişimle ilk kez görevlerinden birini yerine getirecektir.

Böyle bir programlama ve planlama yapılmadıkça ve eyleme geçilmedikçe üniversitelerimiz toplumdan kopuk, her türlü gelişime kapalı kalacaklar ve ayrıca bir değer, bir fikir üretemediklerinden de toplumun gelişmesine engel olacaklardır. Arasıra girişecekleri değişme, yenileme çabası ise sadece bir biçim değiştirmesinden ibaret kalacaktır. Bu bugüne dek böyle olmuştur. Bu durumun değişmesi için, ülkenin tüm geleceğine açık ve önceden saptanmış ekonomik ve teknolojik amaçlara varmaya çalışan bir eğitim programı derhal hazırlanmalıdır. Ancak böyle bir programlama ile geleceğe ve gelişime açık bilimsel ve gerçek temele oturan bir üniversite olabiliriz.

Eğitim açısından Teknik Üniversite'ye düşen bir görev de şudur: Hazırlayacağı eğitim programı ile ülkemizin teknolojik kadrolarının düzenleyicisi olmalıdır. Pratikte teknolojik kadrolar işçiden, mühendise dek belli bir hiyerarşik düzen içinde işler. Bugünkü eğitim sistemi içinde bu hiyerarşinin çeşitli katlarını oluşturan kadrolar, ortak bir program içinde olmaları gerekmesine karşın, birbirlerinden kopuk, birbirlerinden habersiz ve bir ortak program içinde olmayan bir konumdadırlar. Bu teknolojik açıdan son derece yanlış bir durumdur. Çünkü, bu kopukluk;

- Teknik piramitin sıhhatsizliği,
- Ayrı kuruluşlardan gelen çeşitli teknik elemanların biraraya geldiklerinde gerekli organik işleyişin kurulamaması sonuçlarını doğurmaktadır.

Bugün bu iki etken teknolojimizin organizasyonu açısından baş sorunlarını oluşturmaktadır. Bu sorunların giderilmesi için üniversitemize büyük görevler düşmektedir. Şöyle ki: Teknik Üniversite bugün kendi dışında oluşmuş ve çeşitli teknolojik katlarda eleman yetiştiren kuruluşları kendi bünyesi içinde toplamalıdır. Ayrıca, ülkemizdeki diğer Teknik Üniversitelerle ortak bir kurul kurulması ve Teknik Üniversiteler arası ortak strateji ve program uygulamaları için tez elden girişimler başlamalıdır.

Ayrıca yukarıda belirttiğimiz eksikliklerin doğmasına en önemli etkiyi yapan ve teknik piramiti kökünden sarsmayı hedefleyen, plansız ve programsız olarak kurulan özel okullardır. Teknolojimizin geleceğini sağlam temellere oturtabilmek için özel okulların mutlaka devletleştirilmesi ve devlet üniversitelerinin olanakları genişletilerek, özel okullarda okuyan öğrenciler bu kurumlara kaydırılmalı ve özel okullar bu şekilde kapatılmalıdır.

Üniversitelere yüklenen ikinci göreve gelince: "Bilimsel ve toplum için-halk yararına araştırmalar yapmak":

Bir ülkenin kendi verilerine uygun olarak teknolojik gelişimi gerçek bir kalkınma yolunda olduğunu gösterir. Teknolojinin ise o ülkenin ekonomik koşullarına göre gelişmesi ise, geniş ölçüde değiştirmeyi, ileriye götürmeyi, toplumuna ve halkına yararlı olmayı amaçlayan bilimsel araştırmalarla sağlanabilir. Ancak bu nitelikleriyle yapılacak araştırmalara, hakim sınıflar kesinlikle karşı çıkacaklardır. Bu nedenden, araştırma kurumlarını durağanlaştırmak, olduğunda bu kurumları çıkarlarına uygun olarak kullanmak isteyeceklerdir. Bugünkü durum bunu yansıtmaktadır. Halkına ve toplumuna hiçbir şey katmayan, ülkemizin gerçeklerinden uzak -ya çok ilerde veya çok gerilerde- araştırmalar yapılmaktadır, üniversitelerimizde.

Bu durumun en etkin nedenlerinden birisi de, yine ülkemizin teknolojik durumunun böylesine araştırmalara ihtiyacı olmamasındandır. Oysa ki üniversitemiz saptayacağı programlar içinde, amaçladığı teknolojik düzeye varmak için gerekli bir araştırma programı hazırlamak zorundadır. Ancak bugünkü durağanlığı ve eskimişliği, böylesine davranmasına engeldir. Böylece üniversitelerimiz hiçbir düşünce veya fikir üretemeyen, sadece eski bilgilerin tekrarlandığı, öğrencilerin kafasına sokulduğu, gerçek amacından çok uzaklaşan bir yere gelmiştir. Gerek eğitim, gerek araştırma konusunda böylesine durağan ve toplumdan kopuk olan üniversitelerimiz, doğal olarak baş kısımlarda belirttiğimiz, toplumun alt ve ustyapısında kendisine düşen görevleri yapamamaktadır. Kendi alanında bir plân ve program hazırlamadığı, araştırma yapmadığı için Devletin plânlama organlarına etkiyememekte, onlarla işbirliği yapamamakta ve yine aynı şekilde onlardan etkilenememektedir. Bu durumda, bugün üniversitelerimiz, kendilerine düşen görevi yapmadıkları gibi, toplumumuzun gelişmesine de hiçbir katkıda bulunamamaktadırlar. Bu eksiklik şu anda üniversitelerimiz için çözülmesi en güç olan sorundur.

Üniversitelerimizin ve özellikle Teknik Üniversitelerin araştırma yapamamalarının nedenlerinden birisi ise, maddi olanaksızlık nedeniyle, araştırmaları düzenleyip yönetecek öğretici kadronun, üniversite dışında iş sahibi olmaları veya özel okullara derse gitmeleridir. Böylece ders vermeden ötede, üniversitede geçirecek zamanı kalmayan öğretim üyeleri doğal olarak araştırma yapamazlar. Bu nedenle üniversitelerin malî özerkliğe kavuşturulması, böylece kendi plân ve programı içinde gerekli araştırmaları düzenleyebilmesi, maddi durumu düzelen öğretici kadronun üniversitede kalarak, araştırma programının kendilerine yüklediği görevleri yapmalarını sağlayacaktır. Bu nedenden üniversiteler mutlaka malî özerkliğe sahip olmalıdır.

Üniversitelerin malî özerkliği sağlandığında; öğretim üyelerinden bugün Türk teknolojisinin geleceğini baltalayan ve mutlaka devletleştirilmesi gereken özel okullara gitmemelerini isteriz. Öğretim üyeleri ya özel okulu veya üniversiteyi tercih etmelidirler.

Üniversitenin MALÎ ÖZERKLİĞE kavuşması, araştırmalara hız kazandıran en önemli unsur olacaktır. Bunun için üniversitemizin, aşağıda önereceğimiz düzey ve anlayışa gelmesi gereklidir.

Bilimsel bir araştırma, pozitif bilim değerleri üretme çalışmasıdır. Yani araştırma, üretici bir emek durumundadır. Dolayısıyla emeğinin karşılığını alması gerekir. Araştırma emeğinin karşılığını alması bugüne dek, gerek öğretim üyeleri ve gerekse öğrenci kesiminde saptanmış bir program ve biçimle yapılmamaktadır. Öğretim üyeleri aralarında örgütlenmemiş olduklarından, üniversite dışı çalışmalarında sanayi, teknoloji ve bürokrasinin tüm kesimlerinde denetimsiz bir üretim içinde, üretime değer katmaktadırlar. Öğrenciler için de durum aynıdır. Oysa bu durum iyi bir yorum ve çözümleme ile belli bir denetim içinde ve belli bir programı uygulayan duruma getirilebilir. Yani üniversite, bilimsel çalışma ve araştırmaları, saptanmış bir statü ve programlar içinde üniversitenin tüm ögelerine uygulattırır. Ve sonunda araştırmayı veya çalışmayı yapan kişiler, ürettiklerinin karşılığını alırlar. Böylece sağlanacak maddi koşullarla, hem denetleme, hem de hızlandırılabilecek araştırmalar, üniversitemizin bilimselliğe doğru giden yolunu açacaklardır. Çünkü, Teknik Üniversite araştırıcı ve çözümleyici bir dinamizm kazandıkça, ülke koşullarını zorlayacak ve bunun sonucu olarak yapısını sürekli olarak yenileyip gelişecektir. Ayrıca böylesine hız kazanacak ve devamlı olarak dinamizmini koruyacaktır. Böyle bir durum, bugün üniversite içinde edilgen durumdaki öğrenciye, yeni maddi olanaklar sağlayarak, onu araştırmaların içine alacak ve kişiliğinin oluşma ve gelişmesini de sağlayacaktır.

Üniversitelerimizin üstyapı içinde görevlerini yapamamalarının diğer ve önemli bir nedeni ise; üniversitelerimiz ile diğer üstyapı kuruluşları arasında ilişkilerden doğan bir kendiliğinden örgütlenmenin oluşmamış olmasıdır. Bu durum emperyalizm tarafından sömürülen tüm azgelişmiş ülkelerde görülen ortak bir niteliktir. Sömürücü güçler, örgütlenmiş bir üstyapının gücünü etkisiz hale getirebilmek için, üstyapı kurumlarını soyutlamaya, tek başlarına bırakmaya çalışırlar. Örneğin: Bugün üniversitemizle Devlet Planlama Teşkilatı arasında veya üniversitemizle orta öğrenimi düzenleyen Milli Eğitim Bakanlığı arasında ilişkilerden doğan bir kendiliğinden örgütlenme sözkonusu değildir. Böyle bir durum, üstyapı kurumlarının birbirlerinden etkilemelerini ve belli bir ortaklık içinde daha ileriye, daha doğru olarak gidebilmelerini önler. Durumlarını korumak veya kendi çıkarları doğrultusunda geliştirebilmek için, sömürücü hakim güçler üstyapının bu durumunu korumaya çalışacaklardır. Böylece üniversitelerimiz, aslında içinde olmaları gereken toplumsal yaşamdan uzakta, yalnız başına, içine dönük ve halk yararına bir şey üretemeyen bir kurum halini almıştır. [...]

Üniversite Asistanları Sendikası'nın Üniversite Reformu Hakkında Görüşleri

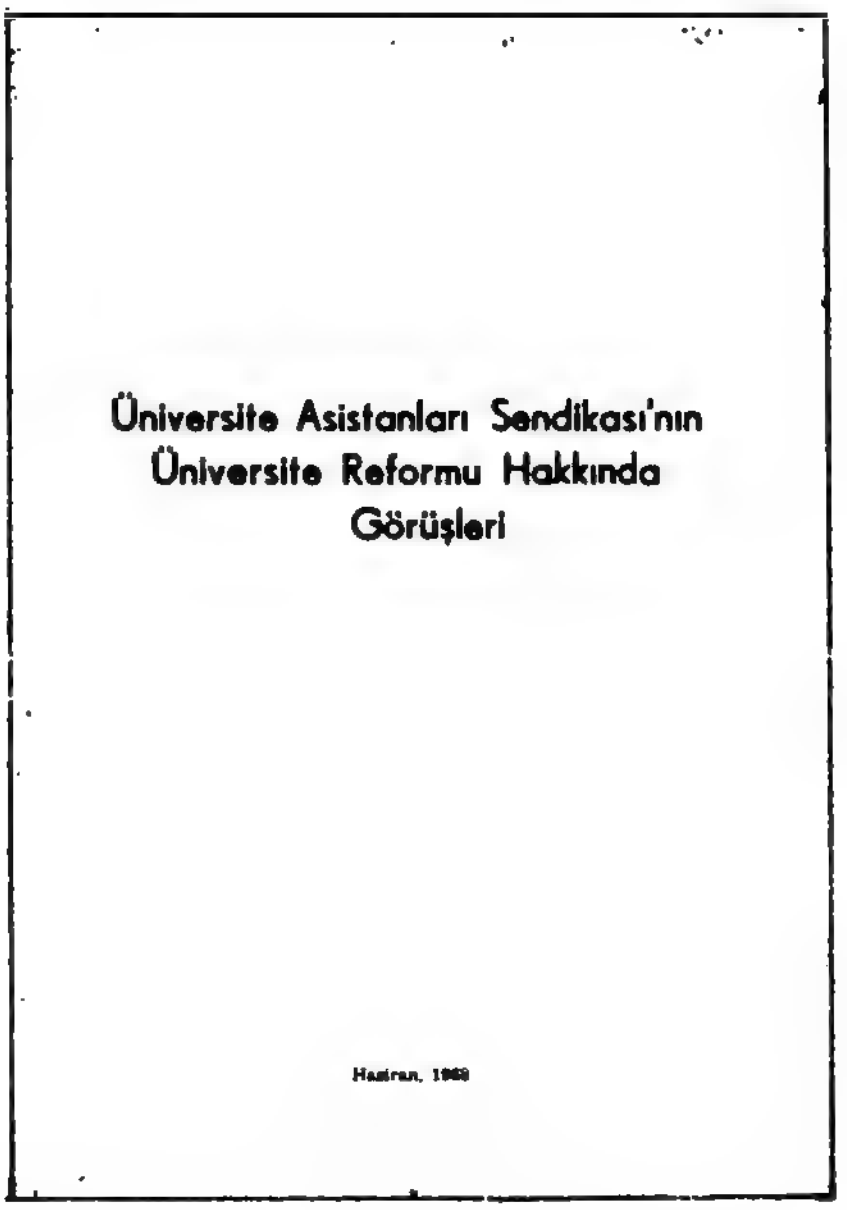
Üniversite Asistanları Sendikası'nın
Üniversite Reformu Hakkında
Görüşleri

Haziran, 1969

Son zamanlarda yaygınlaştığı görülen bugünkü Üniversite düzenine yönelmiş öğrenci hareketleri ile kamuoyunun dikkati Üniversitenin çeşitli problemlerine çekilmiş bulunmaktadır. Buna karşılık, Üniversitelerin yetkili kurullarının bu konuda belirli, köklü bir davranış olmaksızın beklemeyi ya da çeşitli fakülteler yönetmeliklerinin bazı maddelerini alelacele değiştirmek gibi pek sınırlı tedbirlerle yetinmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Buna ek olarak konuyla ilgileri pek açık olan kamu otoritelerinin de bu ilgiyi ve meselenin önemini yoketme gayreti içinde problemi yalnız bir öğrenci - hoca ihtilâfı gibi göstermeye çalıştıkları göze çarpmaktadır.

Herşeyden önce bugün Üniversitelerin karşılaştığı meselelerin, yönetmelik değişmelerinin çok ötesinde, yıllardır uygulanan millî eğitim politikasının yarattığı büyük sorunun bir parçası olarak ele alınması gerektiği kanısındayız. Bu sorun, ilkokuldan üniversite-sonrası eğitime kadar millî eğitimimizin bütün kademelerinin, hızlı kalkınma zorundaki bir ülkenin ihtiyaçlarına cevap verecek ve vatandaşlar arasında fırsat ve imkân eşitliğini sağlıyacak biçimde düzenlenmemiş olmasından doğmaktadır.

Bu yüzden bir yandan yeterli malî yeteneklerden yoksun büyük bir vatandaş kitlesi, çocuklarının ilkokul sonrası için faydalı bir eğitimden mahrum kalmak zorunda olduğunu görürken diğer yandan da eğitime devam imkânını bulabilen gençler yanlış düzenlenmiş bir eğitim çarkı içerisinde ülkenin ihtiyaçlarına cevap veremez vatandaşlar olarak yetiştirilmektedirler.

Bu durum karşısında ilgililerce şu ana kadar alınması düşünülen tek "tedbir", her yıl onbinlerce genci arzu ve kabiliyetlerini ya da ülkenin ihtiyaçlarını dikkate almaksızın "kapasitesi" çok sayıda öğrenci almaya müsaade eden yüksek okul ve fakültelere bu kapasiteyi de alabildiğine zorlayarak yerleştirmeye çalışmaktan ibarettir. Bu gayrete rağmen, her yıl artan sayıda öğrencinin, herhangi bir yüksek öğrenim kurumuna devam

edemiyerek bugünkü eğitim sisteminin mantığı icabı yüksek öğrenime götürmesi gerekli bir yolun yarısında, öğrenimi bırakmak zorunda kaldığı görülmektedir.

Her ne kadar üniversitenin kendisinden beklenen görevleri yerine getirmesi amacını güden aşağıdaki tedbirler, ancak millî eğitimin diğer kademelerinde aynı anlayışla yapılacak reformlarla birlikte ele alınırsa olumlu sonuçlar verebilirse de; üniversite camiasının üyeleri olan bizler, üniversite ile doğrudan doğruya ilgili bu tedbirlerin bir an önce gerçekleştirilmesinde kesin bir zorunluluk görüyoruz.

I — ÜNİVERSİTE YÖNETİMİ VE PERSONELİ

a) Tam-Gün Çalışma ve Maddî Olanakları:

Üniversite öğretim üye ve yardımcılarının (tam-gün) çalışmaları esası kayıtsız şartsız kabul edilmeli ve tam günün maddî olanakları, ücret ve araçlar bakımından sağlanmalıdır.

GEREKÇE: Günümüzdeki mevcut düzen, Üniversitede duyulan huzursuzluğun temelinde yatan başlıca sebeptir. Tam-gün esasına dayanmayan bilimsel bir çalışmanın mümkün olmıyacağı kamuoyunca da anlaşılmıştır.

Tam-gün çalışma ilkesinin, kamu hayatının çeşitli kısımlarında tıkanıklıklara ve güçlüklere yol açabileceği şeklindeki itirazların, Üniversiteye bağlı olarak kurulacak araştırma merkezlerinin ve bölümlerin (departmanların) bu ihtiyaca cevap verebileceği ve personel talebinin de izin mekanızmasını işletme yoluyla karşılanabileceği düşünülürse, önemli bir ağırlık taşımadığı anlaşılır.

b) Üniversite yöneticilerinin atanması ve yetkili kurullarının teşekkülünde izlenecek yol:

Rektör, Dekan, Senatör, Yönetim Kurulu üyeleri seçimine öğretim üyeleri ile birlikte asistanlar ve öğrenci temsilcileri de oy hakkına sahip olarak katılmalıdırlar. Üniversite yetkili kurulları teklif edilen yeni akademik ve idarî bünyenin gereklerine göre yeniden düzenlenmelidir.

GEREKÇE: Üniversite yönetici ve yetkili kurullarının seçiminde yukarıda önerilen yol; Üniversitenin toplumumuzun içerisinde bulunduğu demokratlaşma hareketine ayak uydurabilmesini sağlıyacaktır. Üniversitenin yönetimine öğrenci ve asistanların da katılması, yetkileri elinde tutan sınırlı bir grupla tabanın sık sık çatışma ve sürtüşmelere sürüklenmesini önliyecektir. Bu yeni düzen sayesinde Üniversite bünyesindeki gruplar arasında sürekli ve doğrudan doğruya temas, haberleşme ve anlaşma zemini hazırlanacaktır. Ayrıca herhangi bir grubun elinde aşırı yetki tekelinin toplanması ve bunun diğer grupların aleyhine kullanılması ihtimali, denetimin yaygınlaştırılması ile ortadan kalkacaktır.

Üniversite yönetimine asıstanlarla öğrencilerin katılması konusunda, öne sürülen hukukî engellerin yeni bir düzenleme içinde ortadan kaldırılmasını sağlayacak formüllerin bulunması mümkün olur.

c) Bölüm (departman) sisteminin kabulü:

Kürsü sistemi kaldırılarak, bölüm sistemine geçilmeli ve bölüm yöneticisinin kısa süreler için arka arkaya iki defa olmamak üzere bölümün akademik personelince seçilmesi sağlanmalıdır.

GEREKÇE: Üniversitede aşırı yetki tekelinin toplandığı kilit noktalarının başında kürsü profesörlüğü gelir. Mevcut kürsü düzeni ve kürsü profesörlüğü, asistan, doçent, hattâ profesörlerin üzerinde bile bir baskı aracı olarak kullanılabilmekte; bu durum ise huzursuzluk nedeni olmaktadır. Zaten hiyerarşik zihniyet akademik hürriyet ile bağdaşamaz. Ayrıca ihtiyaçların, özellikle asistan ihtiyacının daha küçük olan kürsü birimine göre saptanması sunî ve gereksiz tahsislere yol açmaktadır. Bölüm biriminin kabulü bu gibi israfların önlenmesi ve öğretim üyeleri ile yardımcılarının ilişkilerinin daha objektif esaslara göre düzenlenmesi açısından da yerinde olacaktır. Aslında, mevcut kürsü düzeni yanısıra enstitülerin de bulunuşu, melez veya iki başlı fakat herhalde etkin olmıyan bir sistemin ifadesidir.

ç) Malî özerkliğin sağlanması:

Üniversitenin malî özerkliğinin sağlanması için her üniversiteye tahsis edilen toptan ödeneğin üniversite senatosunda kabulü suretiyle kesinleşen bütçeye göre dağıtımı esası gerçekleştirilmelidir.

GEREKÇE: Üniversitelerin Muhasebei Umumiye Kanunu çerçevesinden çıkartılmasının malî yönetimde etkinlik sağlıyacağı, israfları önliyeceği benzer kurumların uygulamalarından da anlaşılmaktadır. Diğer taraftan üniversite bütçesinin madde madde kabulü gereksiz siyasî baskıları davet etmekten öteye bir fayda sağlıyamamaktadır. Malî özerklik üniversite özerkliğinin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmelidir.

d) Öğretim üyeliği statüsü ve kazanılmasında izlenecek yol:

Öğretim üyeliği statüsü Yardımcı Profesörlükle başlamalı, doktoralarını başarıyla tamamlayan üniversite asistanları Yardımcı Profesör olarak atanmalıdır.

GERÇEKÇE: Yardımcı profesörlük ve yardımcı profesörlerin öğretim üyesi statüsüne kavuşturulmalarının kabulü; Türk üniversitelerine muntaç oldukları taze kanı sağlıyacaktır. Bu durum üniversitenın yenilikleri takibini kolaylaştıracak ve ileri ülkelerdeki uygulamanın benimsenmesiyle, Türk üniversitelerinde ancak doktor olabilecek çağda oldukları halde yurt dışında profesör unvanı kazanan genç bilim adamlarının bulunması gibi garip bir durumun devamı da önlenecektir. Aynı zamanda bugünkü sistemde ders vermeleri kanunen yasaklanmış olan doktor asistanlardan faydalanma olanağı elde edilebileceği gibi kuruluş halindeki üniversitelerin ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilecek bir düzenlemeye de ulaşılabilecektir.

e) Akademik kariyere giriş ve asistanların yetiştirilmesi:

Asistan ihtiyacı bölüm ihtiyaçları gözönünde tutularak tesbit olunmalı, asistanlığa girişte bölüm yöneticisinin atayacağı en az üç kişilik kurulca yapılan yabancı dil ve bilim sınavlarında başarı sağlama esas olmalıdır. Bölüm yöneticisinin sınav kurulunun doğal başkanı olması gerçekleştirilmelidir.

Üniversite asistanlarına doktoralarını üniversiteler kanalıyla beslenen kaynaklarla yurt dışında, tanınmış üniversitelerde yapabilmeleri olanağı sağlanmalıdır.

GEREKÇE: Asistan ihtiyacının topluca bütün bölüm için düşünülmesi öğretim üye ve yardımcıları saflarında lüzumsuz yığılmayı, bir başka deyişle gizli işsizliği önleyecektir. Ayrıca asistan seçimindeki mevcut yollara ve anlayışa yöneltilmekte olan eleştiriler de haklı olmaktan çıkacaktır. Doktoraların yurt dışında yaptırtılabilmesi üniversitelerin akademik seviyesini yükseltebilecek ve üniversite asistanlığından, yardımcı profesör statüsüne geçişte daha tatmin edici bir kriterin varlığından söz edilebilecektir. Kalkınma plân-

larının öngördüğü her yıl beşyüz üniversite mezununun yurt dışına doktora için gönderilmesi gereğine, bu yoldan en iyi cevap verebilecek ve bugüne dek süregelen kamu fonlarının israfına yol açan bu konudaki başıboş uygulama da son bulacaktır.

f) Yardımcı profesörlükten, profesörlüğe geçiş:

Yardımcı profesörler, hazırladıkları tezin ve diğer yayınlarının üniversitelerarası bir jüri tarafından tatminkâr bulunması ve tezin başarıyla savunulması durumunda profesör olarak atanmalıdırlar.

GEREKÇE: Mevcut uygulama göstermektedir ki Dr. asistanların doçentliğe geçişlerinde izlenen aşamalardan kollokyum ve deneme dersi bu amaçla kullanılabilecek başarılı ölçüler olmaktan uzaktırlar. Bunun yerine tez müessesesinin doktorada izlenen yola benzetilerek devamı bilimsel çalışmaları teşvik edeceği gibi, profesörlüğe geçişte diğer eserlerinin de gözönünde tutulması kollokyum ve deneme dersine bakışla daha iyi ölçü olabilecek durumdadır.

g) İdare ve destek personeli:

Malî özerklikten faydalanılarak yaratılacak maddî olanaklar ile üniversitenin muhtaç olduğu yetişkin idare ve destek personeli sağlanmalıdır.

GEREKÇE: Bugün genel bütçeye dahil üniversiteler ihtiyaçları olan yetişkin idare ve destek personeline sahip değillerdir. Bu durum, dekanların ve diğer akademisyenlerin —özellikle asistanların— idarî sorunları çözümlemekle aşırı derece yüklenmelerine yol açmakta; birden çok kişinin işlere müdahalesinin faydalı sonuçlar vermediği görülmekte ve mevcut bu personel kadrosuyla üniversitenin yürütülemiyeceği anlaşılmaktadır. Bu yüzden yapılacak üniversite reformunun idare ve destek personelini de kapsaması gereklidir.

II — ÖĞRETİM YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN SORUNLAR

a) Öğretim araçları:

Ders kitapları ve diğer ders araçları fakültelerce kurulacak döner sermayeli kurumlar eliyle makul fiyatla satılmalı ve öğretim üyelerinin kendi namlarına ders kitabı bastırmaları yasaklanmalıdır.

GEREKÇE: Ders kitaplarının fakültelerce telif hakları ödenerek bastırılıp makul fiyatla satılması öğrencilerin bu konudaki haklı şikâyetlerine bir son verecektir. Ayrıca tamgün düzeninin sağlıyacağı ücret düzeyi sayesinde öğretim üye ve yardımcılarının tatmininin mümkün olabilmesi bu yoldaki uygulamayı kolaylaştıracaktır. Öğrenci ve öğretim üyeleri arasında devamlı sürtüşme konusu olan sorunun bu biçimde çözümlenmesinin doğuracağı faydanın izahına lüzum yoktur.

b) Sınıflar:

Küçük sınıf düzenine geçilerek verim arttırılmalı ve eğitim düzeyi yükseltilmelidir.

GEREKÇE: Bugünkü büyük sınıf sistemi verimsiz olduğu gibi öğretim düzeyini de öğrenci sayısının artmasıyla gün geçtikçe düşürmektedir. Bu nedenlerle ucuz sayılan ve kalkınma ihtiyaçlarına uyduğu sanılan büyük sınıf veya bir başka deyişle anfi sistemi daha pahalı bir düzendir. Ayrıca küçük sınıf düzeninin öğrenci ve öğretim üyeleri arasında yakın temas sağlıyarak üniversite sorunlarının çözümünü kolaylaştırması beklenmelidir. Böylece öğrenci hakkındaki kanaat yıl sonundaki bir sınavın kaderine terkedilmiş olmaktan da kurtarılacaktır.

c) Doktora öğretimi:

Üniversitenin çeşitli fakültelerinde uygulanmakta olan doktora öğretimi süre, kalite ve usuller bakımından aynı esaslara bağlanmalı; bu esasları yerine getiremiyecek durumda olan fakülte ve yüksek okullarda doktora öğretimi yapılması önlenmelidir.

GEREKÇE: Doktora aşaması bu önerinin getirdiği düzen içerisinde öğretim üyeliği statüsünün kazanılmasında ölçü durumuna geçtiği için daha da önemli olmaktadır. Fakat doktorlar arasında belli bir standardın sağlanmasını gerekli kılan asıl neden bugünkü keyfi uygulamadır. Bazı fakültelerde sadece tezin kürsü profesörünce kabulü ile bir yıldan daha az zamanda doktoranın yapılabilmekte olması, bugünkü düzenin devamı halinde bile, bu statünün kazanılmasında daha ciddî yöntemlerin uygulanmasını icabettirmektedir.

d) Yabancı dil eğitimi:

Üniversitelerde yabancı dil eğitimi her öğrencinin enaz bir yabancı dili iyice öğrenmesini mümkün kılacak biçimde yeniden düzenlenmelidir.

GEREKÇE: Bugün bütün fakültelerine yabancı dilin girmemiş olduğu bir üniversite için, yabancı dil alanında hazırlık sınıfının her fakültede kurulması gibi radikal tedbirlerin söz konusu olamıyacağı kabul edilse bile, bünyesine ciddî yabancı dil eğitiminin girmemiş bulunduğu bir yüksek öğretimin de sakıncalarının sayılamıyacak kadar çok olduğu apaçıktır. Bu yüzden ilk hedef olarak yabancı dilin zorunlu ders olarak her fakülteye konulması ve öğretiminin de olumlu sonuçlar verecek yöntemlere göre ayarlanması uygun görülmektedir

e) Yönetmelikler:

Sınavları ve sınıf geçmeyi düzenleyen yönetmelikler arasında çeşitli fakültelerin özelliklerinden doğmıyan aşırı farkların yarattığı huzursuzlukların giderilmesi için tedbir alınmalıdır.

GEREKÇE: Üniversiteler arasında bu alanda uygulama farkları olması bir dereceye kadar mazur görülebilir, fakat aynı üniversite bünyesinde çeşitli fakültelerin özelliklerinden de doğmıyan birtakım usullerin benimsenmesi ötedenberi huzursuzluk kaynağı olmağa devam etmektedir. Bu tutum üniversite eğitiminin çeşitliliğini yok etme anlamına da gelmez. Yönetmeliklerin her an pazarlık konusu olmaktan çıkartılmasında yukarıdaki önerinin sağlıyacağı fayda açıktır.

f) Sınavlar:

Sınavlar dersin sorumluluğunu taşıyan yeni dersi veren öğretim üyesince yapılmalı ve değerlendirilmelidir.

GEREKÇE: Böylece öğretim üyeleri derslerinin sonuçlarını değerlendirip öğretim sistemlerini geliştirmek olanağını bulacaklar ve öğrencilerin bu konudaki şüpheleri de giderilmiş olacaktır. Zaten küçük sınıf düzeni de bu uygulamayı kolaylaştırır niteliktedir.

III — ÖĞRENCİ SORUNLARI

a) Eğitimde fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi:

Mevcut burs ve kredi olanakları arttırılarak yüksek öğrenim, kabiliyeti olan herkese açık hale getirilmeli ve bursların dağıtımı bu amacı yok etmeyecek esaslara kavuşturulmalıdır.

GEREKÇE: Bu düzenleme ile ulaşılmak istenen amaç, yüksek öğrenim katında fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Öğrenci isteklerinin en büyük ağırlık noktasını teşkil eden ve belki de en haklı oldukları konu, burs ve kredi olanaklarının azlığı, dağıtımındaki keyfiliktir ki bu da yüksek öğretimin finansmanına devletin daha büyük kaynakları tahsis etmesini gerektirmektedir. Zaten arzulanan da budur.

b) Öğrenci yurtları:

Öğrenci yurtlarının kapasitesi artırılmalı, öğrencilerin yaşama ve çalışma şartları düzeltilmelidir.

GEREKÇE: Üniversite kentlerinde toplanmış olan yüksek öğrenim gençliğinin terkedilmiş ve toplumdan kopmuş bir kütle durumundan kurtarılması; öğrenci yurtlarının merkezileştirilmesi ve artırılması, çalışma olanaklarının çoğaltılması gereklidir. Böyle bir uygulamanın öğrencilerden alınacak verimi artıracağı açıktır.

c) Ders dışı faaliyetler:

Üniversitenin bir kültür ve fikir forumu haline getirilmesi; kültür ve spor faaliyetlerinin desteklenerek düzenlenmesi sağlanmalıdır.

GEREKÇE: Üniversite gençliğinin ders çalışmaları dışında başıboş bırakılması ve boş zamanların değerlendirilmesi ile ilgili olanakların yetersizliği üniversite bünyesine de akseden aksaklıklar doğurmaktadır. Üniversitede yapılacak bir reformun bu olanakları artırma yolunda yeni çözümler getirmesi gerekmektedir. Gene üniversitenin, öğrencilerin fikri ve kültürel yetişkinliğini sağlamak üzere bir forum haline sokulması elzemdir.

IV — ÜNİVERSİTENİN GENEL SORUNLARI

a) Eğitim dallarının kompozisyonu:

Üniversiteye alınmakta olan öğrenci sayısının artırılması için öncelikle teknik dallarda kapasite yaratılması gerçekleştirilmeli ve yüksek öğretimin kompozisyonu istihdam sorunları yaratmayacak şekilde değiştirilmelidir.

GEREKÇE: Yüksek öğretimin kompozisyonundaki çarpıklığın giderilmesi için Kalkınma Planları da aynı tedbiri önermektedir. Alınacak böyle bir tedbirin, bugün yüksek öğretim mezunları arasında görülen işsizliğin sona erdirilmesinde ve üniversitenin, kalkınma ihtiyaçlarının gerektirdiği biçimde gençliği eğitmesinde sağlıyacağı fayda açıktır. Ayrıca yüksek öğretimimizin kompozisyonundaki bu çarpıklık ekonomimiz üzerinde kötü etki yaparak hizmet sektörünün alabildiğine genişlemesine yol açmaktadır. Eğer bu gerek yerine getirilmezse üniversiteye alınacak her öğrencinin hem üniversite ve hem de ekonomimiz bakımından bir sorun olarak ortaya çıkmasının devamı beklenmelidir.

b) Araştırma:

Araştırma olanaklarının geliştirilmesi sağlanmalı; bu amaçla üniversiteler bünyesinde araştırma kurumları yaratılmalı ve mevcut üniversite kütüphanelerinin kalitesi takviye edilmelidir.

GEREKÇE: Maddî olanakların üniversite bünyesinde bulunmaması yüzünden üniversite asli görevlerinden olan araştırma fonksiyonunu yerine getirememekte ve bu durum yurdumuzdaki araştırma ortamının yabancı vakıfların, hatta yabancı devletlerin kontrolüne terkedilmesine yol açmaktadır. Bu konuda Kalkınma Planlarının gereğine uyularak araştırma kurumları yaratılmasının, kalkınma sorunlarını çözmede sağlayacağı fayda izahı gerektirmeyecek kadar açıktır.

c) Üniversitenin bütünlüğü:

Fakültelerin üniversite içinde kendi başına buyruk kuruluşlar olduğu görüşünden vazgeçilerek üniversitenin bir bütün olduğu düşüncesi yerleştirilmeli ve fakülteler arasında gerçek bir işbirliği sağlanmalıdır.

GEREKÇE: Bugün için üniversitenin çeşitli fakülteler arasında gerçek anlamda bir işbirliği yoktur. Bir üniversite içinde iki ayrı fakültede aynı dallarda kendilerinden optimum faydanın hiçbir zaman elde edilemediği gereksiz öğretim üyeleri, lâboratuvar ve diğer ders araçları ile karşılaşılması bir israfın en büyük delilidir. Bu yüzden Türk Üniversiteleri en yüksek maliyetle çalışan üniversitelerdendir. Üniversitelerimiz, üniversite bütünlüğü görüşüne sıkı sıkı bağlanarak uzun vadeli eğitim plânlarını ekonomimizin ihtiyaçlarına ve eğitim sistemimizin gereklerine göre hazırlanmalı ve tedbirlerini almalıdırlar. Ayrıca öğretim üyelerinin aynı üniversite içinde ek görevler yaratmalarının da önüne geçilmelidir.

d) Özel okullar:

Özel okulların çeşitli sakıncalarını önlemek üzere bu kurumlar devletleştirilmeli ve bu kurumlar için millî gelirden ayrılan pay, üniversitelere tahsis edilerek arzulanan dallarda yaratılacak kapasite ile bu okulların karşılamakta olduğu yüksek öğrenim talebine cevap verilmesi sağlanmalıdır.

GEREKÇE: Özel okullardan duyulan memnuniyetsizliği, başta öğrenci ve mezunları olduğu halde toplumun büyük bir çoğunluğu paylaşmaktadır. Özel okullar çok kısa geçmişlerine rağmen bünyelerinde yirmibeşbin kadar öğrenciyi barındırmaktadırlar ve öğrenci sayısındaki bu artış devam edecek olursa önümüzdeki yıllarda yüksek öğrenimin özel okulların kontrolü altına terkedileceği anlaşılmaktadır. Özel okulların çoğunlukla yığıldığı teknik alandaki öğretim, lâboratuvar, ders araçları ve yetişkin öğretim üyesi yokluğu yüzünden çok sorumsuzca yürütülmektedir. Bu amaçla, yüksek öğretimin kâr gayeli kurumların kontrolünden kurtarılması önümüzdeki yıllarda eğitim sistemimizin başlıca sorunu olacaktır.

Saygılarımızla.

Üniversite Asistanları Sendikası

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Komisyonu Raporu

(...) Öğrencilerimizin vukuf ve alâkalarını aşar görünen bu meseleler üzerine eğilmeleri, telkin nereden gelmiş olursa olsun, takdire değer görünmekle beraber, düşüncelerine iştirak etmek mümkün olmamıştır. Esasen a bendinde teklif edilen doçent-profesör ayrımı rêddedildikten sonra b ve onu takip eden diğer fırkaların mesnedi kalmamış olmaktadır. Ancak, yürürlükteki kanun ve tüzük hükümlerini muhafaza ile beraber, terfi işlerinde bazı tavsiyelerde bulunmak mümkündür.

Gerek doktor asistanlıktan doçentliğe, gerek doçentlikten profesörlüğe yükselme ve aynı suretle eylemsiz doçentlikten eylemliliğe, kadrosuz profesörlükten kadrolu profesörlüğe geçme için takip edilecek hareket hattı şu prosedüre bağlanmalıdır:

1. Eylemsiz doçentin eylemli olması, kadro bulunması halinde dahi, büyük bir dikkatle ele alınmalıdır. Eylemsiz doçentlerin birden fazla olması halinde zaman ve müddet faktörü ile beraber ve gereğinde onun yerine ilmî kabiliyet ve kalite ışığı altında seçim yapılmalıdır.

2. Bir kürsüde bulunan eylemli doçent veya doçentlerden birinin kadrolu veya kadrosuz profesörlüğe geçirilmesi de yine aynı şekilde zaman, müddet esasına göre değil, ilmî kabiliyet, yaratıcılık gibi kalite temellerine dayandırılmalıdır.

c) Öğretim üyeliği jürilerinin ad çekme ile tayini, gittikçe ihtisaslaşan ekonomik ve sosyal ilimler sahasında tehlikeli bir seçim tarzıdır.

d) ve e) fıkraları öğretim üyeliği müsabaka imtihanı ile alâkalı olup yukarıda a fıkrasında serdedilen mütalaalarımız muvacehesinde tekrar gözden geçirilmesine lüzum görülmemiştir.(...)

f) (...) Reform tasarısındaki ifadesile, "bir kürsüde mevcut öğretim üyeleri arasında bulunması zorunlu meslekî ve idarî eşitlik", a fıkrasında ileri sürdüğümüz mütalaa ve düşünceler karşısında mesnetsiz kalmaktadır. Üniversite özerkliğinin kürsüler içinde her türlü hiyerarşiyi imkânsız kılacak mana ve biçimde alınmasına karşı olduğumuzu bir kere daha belirtmemiz lâzımdır. Komisyonumuzca matlup olan, kürsü kurullarının ahenkli çalışması ve kararların demokratik usulde, yani oyların tecellisi istikametinde alınmasıdır. Kaldı ki, fakültemizde kürsü başkanlığının broşürde iddia edildiği gibi tek bir otorite despotluğu kurduğu bugüne kadar ileri sürülmüş değildir ve hiç değilse o yolda herhangi bir şikâyetin resmî olarak üst mercilere ulaştırıldığına şahit olunmamıştır.

Kürsü kurullarının işleyişinde birtakım pürüzlerden aksamalardan bahsedilebilirse, bu kanaatimizce hiyerarşinin mevcudiyetinden değil, fakat kürsü faaliyetlerini hiç değilse yıllık raporlarına göre mürakabe edecek organların hakkiyle işleyememesinden dolayıdır. Sene sonu raporlarının fakülte kurullarınca ciddiye alınmadığı acı bir gerçektir. Üniversitelerimiz gereği kadar bir oto-kontrol imkânından ve organlarından mahrum bulunmaktadırlar. Bahsedilen mahzurlar, üniversite ölçüsünde senatolarca, fakülte ölçüsünde kurullarca teşkil edilecek bir "oto-kontrol heyeti" tarafından kürsü raporlarının değerlendirilmeye tâbi tutulması ve görülen aksaklıkların ilgililerce duyurulması yoliyle bertaraf edilebilir. Bu ise bir kanun değil, bir tüzük işidir. Kürsülerin faaliyeti ve o yılki verimi mezkûr heyet veya heyetler tarafından gereğince, neşredilmesi başka vesilelerle temenni edilen "Üniversite Bülteni"nde üniversite efkârı umumiyesine arzolunabilir. Böyle bir arz kadar hiç bir şey akademik faaliyet ve ciddiyeti teşvik edici olamaz.

g) Öğretim üyelerinin incelemeleri ve bilimsel araştırmaları için gereken imkânların sağlanması hakikaten temenniye değer. Bunun için yeni kaynakların bütçe yoluyla temini ve esasen mevcut araştırma fonlarının da işler hale geçirilmesi Komisyonumuzca uygun görülmüştür.

ÖĞRETİM YARDIMCILARI

Öğretim üyesi yardımcılarının (asistanların) bağımsızlıkları ve teminatı hususunda reform tasarısında ileri sürülen görüş, daha evvel üniversite özerkliği hakkındaki düşüncelerimizle birlikte göz önüne alınınca şu hususların netice olarak ortaya çıktığı görülecektir: Asistanlar, kürsü dahilinde öğretim üyelerine yardımda bulunmak vazifesiyle mükelleftir. Bu bakımdan bilimsel ve idarî bağımsızlıkları söz konusu olamaz. Asistanlar arasında ilerlemiş, doktoralarını vermiş olanların ayrı bir kategori halinde düşünülmesi uygun olacağı daha evvel ileri sürülmüştür.

a) Asistanların kürsü kurulunun ekseriyet kararı ile göreve alınması çok tabiidir. Hatta bu kararın ittifak ile alınması, kürsü kurulunun ileride ahenkli, huzurlu bir durumda bulunması için garanti teşkil edebilir. Reformda kaydedilen akrabalık, hemşehrilik, eş ve dostluk gibi sebeplerle asistan alınması durumu fakültemiz için varit değildir. Bu hususa bundan böyle de gereği kadar ehemmiyet verileceği ümit edilir.

b) Asistanların dekan seçiminde oy sahibi olmaları, Komisyonumuzca uygun mütalea edilmemiştir. Esasen yüklü olan akademik ve idarî görevlerine ilâveten, fakültenin yetkili organlarını seçme gibi bir göreve itilmeleri, ayrıca öğretim üyesi yardımcılarının birtakım pazarlıklara, onun neticesinde de husumetlere maruz bırakacağı cihetle mahzurlu telâkki edilebilir.

c) b fıkrasındaki mütalaa kısmen bu nokta için de varittir.

d) Doktoranın kazanılmasında jüri kararının Fakülte Profesörler Kurulundan geçirilmesi, İktisat Fakültesi için söz konusu değildir. Herhalde bir başka fakültede durum böyle olmalıdır. bununla beraber gerek doktora imtihanını geçiren kişi, gerek bununla meşgul jüri üyeleri, doktora adayının mal olacağı fakültenin bütünü tarafından alınacak bir tasvib kararından memnun olmalıdırlar. Doktor asistan yalnız kendi disiplininin doktoru değil, fakülte camiasına kabul edilmiş bir uzuv demektir.

e) Hukuk muhakeme usullerinde görülen reddi hakim müessesesine benzer bir reddi azanın akademik müesseselerde hiçbir örneğine rastlanmamaktadır. Böyle bir düşünce bazen patolojik isteklere vasıtalık yapar ve yanlış anlaşılan özerklik müessesesini şahsi hedefler için bir alet gibi kullanmak neticesini de doğurabilir.

f) Asistanlara 62.inci Maddenin tatbiki mümkündür ve arzuya da değer. Belli bir anda aynı yabancı memlekette bulunan bir asıstan ile bir doçentin. hatta bir profesörün hayat şartları arasındaki barız eşitsizlik, asıstanın yabancı memleketteki çalışma şevkini zedeleyecektir. Ancak reform tasarısında talep edilen durumun doktor asistanlar için söz konusu olması gerekir. Esasen 62.inci Madde halen doktorasını yapmış asistanlara tatbik edilmektedir ve edilmelidir.

g) Doktorasını vermiş bir asistanın ışten çıkarılması, kürsü şefinin şahsi bir tasarrufu ile değil, ilgili öğretim üyesinın serdedeceği mucip sebeplere göre kürsü kurulunun ittifak veya ekseriyetle alacağı karara bağlı olmalıdır. 115. sayılı kanunun ruhu da bunu amirdir.

h) Asistanlık ile profesörlük arasındaki doçentlik basamağı Komisyonumuzca zarurî görüldüğüne göre bu fıkrada bahis konusu olan profesörlük aslında doçentliğe çevrilmelidir. Buna göre de: 1- Doçentlik talebi için gereken doktor asıstanlık müddeti; 2- Profesörlük talebi için gereken doçentlik müddeti ayrı ayrı ele alınmalıdır. Komisyonumuz. bu hususta yürürlükteki mevzuatın değiştirilmesine lüzum görmemiştir.

i) Askerlik dolayısiyle asistanların maaşsız izinli sayılması, fakülteleri ile manevi alâkalarının muhafazası yerinde bir endişedir. Yalnız askerlik görevinden sonra fiilî asistanlığa alınmaları otomatik olarak değil, kürsü kurullarının kararına bağlı bulunmalıdır.

j) Gerekli öğrenim araçlarının dış ülkelerden gümrüksüz olarak alınması teklifi çok yerındedir ve yetkili organlarca dikkate alınmalıdır.

ÖĞRENCİLER:

a) Üniversitelerde öğrenci ve öğretici ahengının temini. başarı şartlarının önünde gelir. Ancak bu ahengin elde edilmesi için öğrenciyi ünıversite bürokrasisine karıştırmanın gayeye ne derecede hizmet edeceği Komisyonumuzca şüpheli görülmüştür. Öte yandan Anayasanın 120.ıncı Maddesi öğrencilerımızin özerk Ünıversite yönetimine oy sahibi olarak katılmaları yolunu kapamış bulunuyor. Kapalı olan bu yolun açılması için ise bir zaruret mevcut olmadığına kanaat getirmiş bulunuyoruz. Öğretim üyelerinın dahi fazlaca meşgul edildikleri bu gibi ışlerden şikayet olunduğu bır zamanda yönetime bir de talebenin iştiraki durumu büsbütün faydasız kalacaktır. Ünıversite organları için bürokrasiyi asgariye indirme (meselâ çok kuvvetli ve yetkili elemanlardan fakülte idarelerinde devamlılığı sağlayacak bir sekreteryanın ihdası gibi) tedbirler düşünülürken. beyhude vakit, emek kaybına yol açacak talebe iştirakleri yerine yalnız üniversite ve fakülte organlarından talebe işleriyle alakalı olanlara. hatta bunların da gündemlerinde öğrenci işi bulunan oturumlarına öğrenci temsilcilerının katılmalarında fayda mülâhaza edilebilir. Esasen 115. sayılı kanun bu hususu tanzım etmiş bulunuyor. Ancak kanunun alâkalı maddesindeki "çağırılabilir" hükmünün çağrılması mecburıdir şekline sokmak lâzımdır. Kanunda gerekli olan tadil yapılıncaya kadar çağırılabilme imkânını şimdiden bir teamül haline sokmak da ayrıca düşünülebilir. Bundan başka. diğer bir yerde söz konusu ettiğimiz oto-kontrol organı bu hususu dikkatle takip edebılir.

b) Yukarda a fıkrası hakkındaki mütalaalarımız bu fıkra içında varittir.

c) Keza a fıkrasındaki mütalaalarımız bu madde için de varittir.

d) Öğretim üyelerinin öğrencilerle münasebetlerine ait belli gün ve saatlerin tespit ve ilânı haklı bir taleptir ve esasen tatbik edilmektedir. Ancak tatbikattaki aksamaların düzeltilmesi için yetkililerce tedbir alınması düşünülebilir.

e) Komisyonumuz "politik oyunların ve dejeneresansın" bu yoldan önlenebileceği mütalaasına iştirak etmemiştir. Aksine olarak gerek üniversite içinde yer vermek, gerek üniversite içindeki öğrenci toplantılarına öğretim üyelerinin iştiraki yeni birtakım problemlere yol açacağı cihetle mahzurlu görülmüştür. Ayrıca reform broşürünün İktisat Fakültesine özgü istekler bendinin 11. ve 12. inci Maddelerinde talep edildiği şekilde öğretim üyelerinin dernek seçimlerine nezaretçi olarak katılmaları bu üyeleri ve netice olarak fakülte yönetimini vakit vakit taraf tutmuş olmak gibi ithamlara maruz bırakabilecektir. Kaldı ki, öğrenci teşekküllerinden hangilerinin yetkili sayılacağı hususu da bugün için tamamiyle halledilmiş bir mesele değildir. O cihetle, askıda olan bu meseleler nihaî olarak halledilinceye kadar, derneklere üniversite içinde yer verilmesi mahzurdan salim görülmemiştir.

Fıkranın sonunda talep edilen özerk radyo hakkındaki teklife gelince: Teknik Üniversitede olduğu üzere İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde de bir radyo istasyonu tesisi düşünülebilir. Ancak bunun özerk bir üniversite radyosu olarak düzenlenmesi türlü ihtilâflara vesile vermekten başka bir işe yaramayacaktır. Devlet radyosunda günlük veya haftalık bir üniversite saati imkân dahiline alınabilirse öğrencilerin bu yoldaki talepleri kısmen olsun yerine getirilmiş olur.

TAM ÇALIŞMA:

(...) bu husus, herhalde üniversite öğretiminin arzettiği aksaklıklar ve öğretim üyelerinin üniversite dışı işlere üniversite içi çalışmalardan hissedilir şekilde fazla saat ayırmaları karşısında ele alınmış olmalıdır. Realitenin telkini ile ileri sürülen bu konu ilmî ve objektif yönden düşünüldüğü takdirde, halledilmeğe muhtaç bazı meselelerle karşılaşılacaktır:

1- Üniversite hocasının bütün vaktini ilmî ve akademik faaliyetlere hasretmesi elbette arzulanan bir durumdur. Ancak tam çalışmayı, bilhassa sosyal ve ekonomik ilimlerde öğretim üyesini bilgi malzemesinin elde edileceği dış çevreden koparıp onu sadece ders notları seviyesinde takrir veren bir okutucu durumuna sokacak dar ve katı manada almamak lâzım gelir. Kendi labaratuvarını kendi bünyesinde bulan tıp ve kimya gibi dallar hariç, bir işletme, bir para ve kredi hocasının, yahut sosyal siyaset okutan bir öğretim üyesinin firma, banka ve sendikalardan koparılması onu tatbikatın işleyişini takip etmek, aksayan noktaları yerinde görmek imkânından mahrum bırakacaktır. Halen yürürlükteki Üniversiteler Kanununun dışarıda on saat çalışmaya cevaz veren hükmünün, sağlam bir şekilde yürütülmek şartile muhafazası bu bakımdan daha uygun görülmektedir.

2- Üniversite öğretim üyesinin, kabuğuna çekilmeyip bilgi, ihtisas ve tecrübelerini halkın ve müesseselerin istifadesine açık tutması görevleri cümlesindendir. Sadece para kazanmak maksadıyle seviye ve ihtisasına yaraşmayan rutin işler hariç, öğretim üyesi bilgi ve tecrübelerini -yine tayin edilmiş saat tutarı içinde- iktisadi sosyal kuruluşların hizmetine açabilmelidir. Genel reform tasarısı kamu kuruluşları için, ücret karşılığı da olsa, hizmet arzına cevaz vermektedir. Anayasamızın espirisi karma ekonomiyi ihlâl edilemez bir düzen olarak kabul ettiğine göre, müesseselerden bir kısmı aleyhine tesis edilecek bir diskriminasyon Anayasanının ruhuna aykırı olacak demektir.(...)

3- Reform tasarısında tam çalışmanın, öğretim üyesini kazanç ve gelir sağlayan müesseselerde çalışmaktan menetmeği hedef tutar bir davranışta ele alındığı görülüyor. Komisyonumuzca ehemmiyetli görülen cihet, sadece dışarıya kapanma değil, fakat içerde

ilmi ve akademik faaliyetlere hasredilecek makul zamanın tayini ve kontroludur. Kriter olarak gelir sağlamak veya sağlamamak ikinci plânda gelir. Bu açıdan bakınca, dışarıda gelir sağlayan herhangi bir müessese ile alâka tesis edilmiş olmasa bile, içerde akademik faaliyete gerektiği kadar zamanın verilememesi bizi davanın çözümüne götürmeyeceği gibi, yine maddî bir alâka ortada görünmediği halde türlü derneklerin ve siyasî kuruluşların üyeleri olarak ister içerde, ister dışarda harcanan saatlerin de tam çalışmadan koparılmış olacağını düşünmek mümkündür. Broşürde iddia edildiği gibi, dışardan gelir sağlanıyor diye bağımlı hale gelme ve hakikatleri belli bir açıdan tahrif edilmiş olarak öğrenciye sunma gibi bir tehlike söz konusu olacaksa, bu aynı şekilde ve belki fazlasile başka cins alâka ve ilişki sahibi öğretim üyeleri için de vârit olmak gerekir.

Bütün bu müşahedeler, aslında faydası inkâr edilemeyecek olan tam çalışmanın reform tasarısında alındığı manada düşünülemeyeceğini, daha objektif, daha sağlam temeller üzerinde ve herhalde makul istisnalar ile birlikte mütalaa edilmesi gerektiğini gösteriyor. Yukarıda işaret edildiği üzere, yürürlükteki mevzuatın esaslarına uygun olarak, sekiz veya on saatlik bir dış mesai -hakkiyle kontrol edilmek şartiyle- çok dar ve katı manada telâkki edilecek bir tam çalışmaya tercih edilmek icap eder. Diğer taraftan, üniversite tazminatının mümkün olan had ve nisbetlerde arttırılması, dış alâkanın tedricen azalmasını imkân dairesine alacaktır.

EMEKLİLİK:

(...) İleri ve modern bir görüşten ilham aldığı anlaşılan teklif bazı bakımlardan tadile muhtaçtır. O cümleden olarak, yaş haddi üzerinde duran Komisyonumuz: (...)

Emekli öğretim üyelerinin müessese ile kültürel alâkalarını devam ettirmek bakımından çok yerinde olan emeritus statüsünü, gereken şartları ayrıca tesbit edilmek üzere, 70'den yukarısı için düşünmek daha uygun olacaktır.

ORGANLAR:

(...) a) İki yıl için seçilecek rektörün, halen olduğu üzere, bir dönem daha seçiminde mahzur görülmemiştir.

b) Rektör seçiminde fakültelerarası mevcut sıraya uyulması ve yeni fakültelerin en sonda sıraya girmeleri tabiidir.

c) Rektör sırası gelen fakültenin iki aday belirtmesine hacet yoktur. Söz konusu fakültenin herhangi bir profesörünü seçmede Üniversite Genel Kurulu takdirini istediği gibi kullanabilmelidir.

d) Aynı öğretim üyesinin fakülte ve üniversite organlarında birden fazla yöneticilik görevine getirilmesi bazı hallerde kaçınılması imkânsız olabilir.

DİSİPLİN İŞLERİ:

(...) İlk nazarda kaza ve icra organlarını birbirinden ayırma gibi makul bir sebebe dayanır görünmekle beraber, çeşitli mahzurları ve zorlukları sebebiyle Komisyonumuzca uygun mütalaa edilmemiştir. Fakülte ve üniversite yönetim kurulları ve senato dışında yeni bir haysiyet divanının teşkili, zaten pek bol olan organların sayısını çoğaltmaktan başka bir netice sağlamayacaktır. Kaldı ki, yeni kurulan veya kurulacak olan fakültelerde yönetici görevinde olanlardan başka Haysiyet Divanı üyesi bulmak da kolay değil-

dir. Komisyonumuz, bu sebeplerden dolayı, disiplin işlerinin halen yetkili olan organlar tarafından yürütülmesini uygun görmüştür.

DENETİM-BİLİMSEL ÇALIŞMA:

İlmi çalışmaların fakülteler içinde denetimi, bilindiği gibi, kürsülerin yıllık faaliyet raporları ile yapılmaktadır. Ancak, raporumuzun başka bölümünde de belirtildiği gibi, yıllık raporlara göre fakülte kurullarında yürütülen murakabe tatmin edici olmaktan uzaktır. Raporların adeta ayaküstü okunup geçilmesi yerine, yine Komisyonumuzca teklif edildiği üzere, bir oto-kontrol organının teşkili ve mütalaalarının alâkalılara duyurulması, ayrıca bilimsel faaliyetlerin ve yayınların üniversite bülteninde neşri maksadı temin edecektir sanırız.

ÖZEL OKULLAR MESELESİ:

(...) Özel yüksek okullar, bilindiği gibi halen çeşitli dallarda öğretim yapmakta ve mezun vermektedirler. Komisyonumuz, esasında her şeyi devletin sırtına vuran ve onu altından kalkamayacağı bir yüke koşan zihniyet yerine, ilk, orta ve lise seviyesinde olduğu üzere yüksek öğrenimde de bazı dalların özel kuruluşlarca tanzimine karşı değildir. Anglo Sakson memleketlerinde ve başka yerlerde olduğu üzere vakıflar halinde kurulmuş ve mütevelli heyetlerince kâr gayesi güdülmeksizin yürütülen özel kuruluşlar devletin yanısıra yıldan yıla artmakta olan yükün bir kısmını kaldırmakta faydalı olabilirler. Özel yüksek okullar karşısında gençliğin ve bir kısım halk efkârının endişe ve tereddütleri, bunların "mali olanaklara sahip kişiler"e ve onların çocuklarına büyük kârlar karşılığı öğrenim imkânı sağlamalarından ve o şekilde diploma ticaretine girişmiş görünmelerinden ileri gelmektedir. Özel yüksek okul öğrencilerinin her zaman servet sahibi aile çocukları oldukları söylenemeyeceği gibi, aksine üniversitelerimizde de mali olanak sahibi kişilerin hiç de gerekmediği halde bedava denecek bir tahsil gördükleri bilinen bir gerçektir. Esasında Üniversitelerimizin de bugünkü yükü hakkile karşılayabilmek için öğrenci harçlarını makul bir seviyede olarak yükseltmesi ve oradan elde edilecek fazla ile muhtaç öğrencilere daha geniş yardım imkânları sağlaması tavsiye edilmek lâzım gelirdi.

Özel yüksek okullardan hiç değilse bir kısmının filvaki kâr gayesiyle hareket ettikleri, yenilerinin de yine kâr gayesiyle peyderpey ve adeta bir özel okul enflasyonu halinde kurulmakta oldukları görülüyor. Bu, tabiatıyla önlenmesi lâzım gelen bir durumdur. Kaldı ki, özel okul kuruluşlarının hakiki eğitim ihtiyacına bugün için ne derece uydukları ve gelecekte de bu uygunluğun muhafaza edilip edilemeyeceği ve netice olarak entellektüel işsizliğe yol açıp açmayacakları gibi kültürel bir plânlamayı gerektiren tarafları da henüz muallakta bulunmaktadır. Bir taraftan ciddi bir eğitim sistemi ile telif edilemez olan aşırı kâr gayesini, diğer taraftan gayrî ciddi olduğu intibaını veren furya halindeki kuruluşları önleyebilmek için Komisyonumuz özel okulların en kısa zamanda birer vakıf haline getirilmesini ve mütevelli heyetlerince objektif kriterler dairesinde yönetilmesini tavsiye etmeyi uygun görmüştür. Bu şartlar yerine getirildikten sonra özel okullar için ileri sürülen diploma ticareti gibi töhmetler sözkonusu olmayacağı gibi, mezkûr okulların öğrenci kayıt ve kabulü de merkezi olsun veya olmasın objektif bir giriş imtihanına uydurulması temin edilmiş olabilecektir. Bugün için üniversite öğretim üyelerinin özel yüksek okullarda, Üniversiteler Kanununun saat tahdidine ve Özel Yüksek Okullar Kanununun hükümlerine uymak şartiyle, ders okutmalarında bir mahzur görülmemiştir.

II. ÖĞRENCİ MESELELERİYLE İLGİLİ TEKLİFLER HAKKINDA EKONOMİK VE SOSYAL TEDBİRLER

(...) Her ne kadar Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu ile İ.Ü. Mediko-Sosyal Merkezi tarafından neşredilmiş bazı istatistikler mevcut ise de bunlara istinaden üniversitemizdeki fakir ve muhtaç öğrenci sayısı hakkında kati bir hüküm vermek mümkün değildir. Bununla beraber Komisyonumuz burs ve kredi alan öğrenci sayısının arttırılması gerektiği hususunda müttefiktir. Bu husus esasen Senato tarafından da kabul edilmiş bulunmaktadır. Kanaatimizce Devlet tarafından verilen burs yılda 4.000 TL. olmalıdır. Burs ve kredilerin hayat pahalılığına göre ayarlanması prensibi de makuldur.(...) Komisyonumuz burs alan öğrencinin imtihan harçlarından muaf tutulmasına muhaliftir, çünkü imtihan harçları imtihana bir bakıma ciddilik vermektedir. Buna mukabil, yoksul öğrencilere bilhassa yurt kitaplıkları v.s. yoluyla kitap ve ders araçları temini uygun görülmektedir.

Burs ve kredi sayısının ve yıllık miktarlarının arttırılmasında karşılaşılacak en önemli mesele bu artışın devletin malî imkânlarını fazla zorlamadan sağlamaktır. Bu hususta çok önemli addettiğimiz iki teklif aşağıda sunulmaktadır:

1. Üniversitemizde okuyan öğrencilerin hepsinin fakir çocukları olduklarını iddia etmek güçtür. Bilakis, öğrencilerin önemli bir oranı zengin, hiç olmazsa nispeten yüksek bir sömestre harcı ödeyecek maddî imkâna sahiptir. Bu hususdan hareket edecek olursak, Senato tarafından harçların dondurulması prensibi kabul edilmiş bulunmakla beraber, aslında tam aksinin yapılmasının ve harçların arttırılmasının daha doğru olduğu neticesine varırız. Harçların arttırılması suretiyle elde edilecek hasılat artışı kısmen bütçeye devredilebilir ve kısmen de fakir öğrencilere verilen burs ve kredilerin arttırılmasına tahsis edilebilir. Böylece sosyal adalet prensibi daha doğru bir şekilde tatbik edilmiş olacaktır.

2. Üniversite giriş imtihanları harçları yıllık varidatı önemli bir meblağ tutmakta olup giriş imtihanları için yapılan masrafları aşmaktadır. Bugünkü malî sistemde bu fonlar doğrudan devlet bütçesine gitmektedir. Halbuki, bu fonlardan kredi ve bursların arttırılması hususunda istifade edilebilir. Bu sebeple Komisyonumuz giriş imtihanları harçları için bir tesis meydana getirilmesini, bu varidatın belirli bir kısmı giriş imtihanı masraflarına tahsis edildikten sonra geri kalan kısmının öğrenci burs ve kredilerinin arttırılmasına tahsis edilmesini uygun görmektedir.

Öğrenci yurt ve sitelerinin inşasını kolaylaştırmak üzere ise Komisyonumuz şu teklifi sunmaktadır. Halen Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun elinde geniş çapta arsalar mevcuttur. Bu arsalar il idareleri tarafından yaptırılacak olan yurt binalarına tahsis edilebilir. Bu siteler inşa edilirken bir yurt binasına sadece tek ilden gelen öğrenciye tahsis etmemek ve muhtelif illerden gelen öğrencileri aynı çatı altında toplamak prensibi gözönüne alınmalıdır. Bu husus muhtelif illerden gelen paralarla tek bina yapmak, bu paralara göre de yatak tahsis etmek suretiyle kolaylıkla sağlanabilir. Çeşitli öğrenci lokalleri ve spor tesislerinin inşası da bu siteler içinde ele alınmalıdır.

Devlet burs ve kredileri ile muhtelif devlet müesseselerinin verdikleri burs yahut krediler Millî Eğitim Bakanlığı'nca tayin edilen kriterlere göre verilmekte olup, bu sistemin esas itibariyle muhafazasında fayda mülâhaza etmekteyiz. Bu bursların dağıtımı hususunda, muhtelif kredi ve burs kurumları kendi gayeleri çerçevesinde mümkün mertebe objektif kıstaslar tatbik etmektedirler. Diğer taraftan, Türk Eğitim Vakfı'nın Sanayi ve Ticaret Odaları'nın, muhtelif özel müesseselerin ve özel şahısların vermek istedikleri

burs ve kredilerin. kısaca özel burs ve kredilerin sayısının, şartlarının. dağıtımının bir üniversite merkezi tarafından tayini imkânsız görülmektedir. Özel burslar esasen yıllık burs seviyesinin tayininde devlet burslarını gözönünde bulundurmakta, burs verirken fakültelerin bilgisine müracaat etmektedirler. Demek ki, üniversite yahut fakülteler özel burs ve krediler konusunda yetkili makam olmamakla beraber yardımcı durumundadırlar. Benzer şekilde, meselâ il idarelerinin de o ilde doğmuş öğrencilere burs vermesi esasına riayet etmelerine mani olunamaz.

İMTİHAN SİSTEMİNDE YAPILACAK DEĞİŞİKLİKLER

(...) Komisyonumuz bu konuda her şeyden önce fakültemizdeki başarı oranının pek de düşük olmadığına dikkati çekmek ister. Bir taraftan fakültemize talebin artması ve nispeten elenmiş talebe almak imkânlarına kavuşmamız, diğer taraftan fakülte kontenjanının ve sınıf adedinin aşırı miktarlara yükseltilmemesi, öğretim üyelerimizin genellikle talebeye karşı anlayışlı davranmaları ve nihayet öğrencilerin çalışmalarını teşvik eden bir yönetmelik uygulamamız bu hususta en önemli amiller olarak zikredilebilir.

Biraz daha derinlemesine ele alınırsa, öğrencilerin başarı oranlarının yeteri kadar yüksek olmayışında şu gibi amillerin rol oynadığını tespit edebiliriz:

1. Teklif sahibi öğrencilerin de ileri sürdüğü gibi, düşük gelir seviyeli öğrencilere yeterince yurt, kredi ve burs imkânları sağlanamamış olması. Yurtların çoğaltılması, burs ve kredi miktarının arttırılması ve aylık burs ve kredi seviyesinin yükseltilmesi Üniversite Senatosunca karara bağlandığı gibi komisyonumuz tarafından da benimsenmiş ve bu hususla ilgili teklifler raporumuzun ilgili kısmında yer almış bulunmaktadır. Yine kitapların ucuzlatılması hususu da Senato tarafından kabul edilmiştir. Ucuzlatılmanın en müessir yolunun araştırılması ve Senatoya bildirilmesi için Genel Kurulumuz ayrı bir komisyon teşkil etmiş bulunmaktadır.

2. Fakültelerde sınıf mevcudunu mümkün mertebe azaltarak derslerde talebenin daha aktif hale getirilmesi, hoca-talebe bağlarının kurulması, bir talebenin gidişini daha yakından takip etmek imkânlarının açılması. Komisyonumuz sınıf mevcudunun azaltılması, hiç olmazsa aşırı derecede artmasının önlenmesi hususunda en müessir tedbirin İstanbul'da yeni bir üniversite açmak olduğu kanaatine varmıştır. Bu tedbir raporumuzda ayrı olarak tetkik ve teklif edilmektedir. Senatonun da aynı mesele üzerine eğilmekte olduğu anlaşılmaktadır.

3. Öğrencilerin başarısızlığında orta eğitim seviyesinde yer yer müşahade edilen aksamaların da bir payı olduğunu mutlaka zikretmemiz gerekir. Öğrenci genellikle üniversitelere Türkçe, yabancı dil ve matematiği zayıf olarak gelmekte, birçok hallerde öğretmen noksanı sebebiyle bazı dersler layıkıyla okutulmamış bulunmaktadır. Yine, orta eğitim seviyesinde öğrencilere her gün ve muntazam çalışma disiplini daha müessir bir şekilde uygulanabilmelidir.

Başarısızlığın en önemli amillerini ve alınması gerekli tedbirleri böylece belirttikten sonra teklif sahibi öğrencilerin bu konudaki dileklerini teker teker ele alalım:

1. (...) Üniversite Senatosu da prensip olarak belge sisteminin kaldırılmasını kabul etmiş ve Fakültemiz Genel Kurulu önceki toplantılarında bu sebebe dayanarak aynı esası benimsemiştir.

Ancak, komisyonumuzun kanaatine göre, belge sisteminin kaldırılması çeşitli yönlerden mahzurludur. Bu takdirde her şeyden önce öğrenci tembelliğe teşvik edilmektedir.

Bu husus fakültemizin yeni yönetmelik tatbikatıyla da açıkça görülmektedir. Eğitim seviyesi yükseltildiği, dersler ve imtihanlar zorlaştırıldığı halde, belge sisteminin ihdası ve diğer tedbirler yüzünden fakültemizde başarı oranı son yıllarda yükselmiştir. Belge sisteminin kaldırılması bir de şöyle bir soru akla getirmektedir; bir kısım talebe askerlik ve sair sebeplerle üniversite eğitimine uzun bir ara verirse, ilim ve üniversite eğitimi her yıl geliştiğine göre, o öğrenciye geçtiği dersler için müktesep hak tanınmış olması ne derece doğru ve adildir? Diğer taraftan belge sisteminin kaldırılması şüphesiz ki idarî bakımdan da çeşitli güçlükler ve aksamalar yaratabilecektir.

(...) komisyonumuz belge sisteminin kaldırılması isteğinin Üniversite Senatosu tarafından yeniden tetkikini, esasen yurt ve kredi imkânların genişletilmesi de ele alındığına göre, belge sisteminin yeniden ihdasını teklif etmektedir. Buna göre, 1. sınıfta yine 2 yıl içinde belge esasına riayet edileceği gibi diğer yıllar ve son yıl için dahi belge usulü uygulanmalı, fakat bu hususta bazı kolaylıklar tanınmalıdır.

2. Teklif sahibi öğrenciler bütün fakültelerde Şubat Hakkının tanınması ve bu hak ile birlikte olarak bir üst sınıfa devam edebilmelerini istemektedirler; ancak bir yıl önceki sınavlar bitmeden bir üst sınıf imtihanlarına girilmeyecektir. Şubat Hakkı prensip olarak Üniversite Senatosu tarafından da kabul edilmiş ve yine bu sebeple daha önceki toplantılarda Fakültemiz Genel Kurulunca da benimsenmiştir.

Halen fakültemizde sadece tek dersten kalanlar için Şubatta borç ve bir üst sınıfa devam hakkı tanınmaktadır. Komisyonumuz Şubat hakkının bütün derslere teşmil edilmesinin bir fayda sağlayamayacağı kanaatine varmıştır. Birçok dersten başarı gösterememiş bir öğrencinin bir ders yılı içinde hem eski imtihanlarını vermesi hem üst sınıf derslerini layıkıyla takip etmesi ve bu üst sınıf imtihanlarını başarıyla vermesi ihtimali pek düşünülemez. Böyle bir hakkın tanınması, bir öğrenciyi devamlı şekilde eski yıla ait imtihanları vermek, ders takrirleri ile imtihan arasında geçen müddeti uzatmak gibi bir mahzur da doğurarak öğrencinin başarısını büsbütün köstekleyecektir. Diğer taraftan, bütün derslerden borçlu hakkı tanınması fakülteleri çift imtihan sistemi uygulamak mecburiyetinde bırakacak, ilk olarak borçlu imtihanlarına uzun bir süre tahsis edilecek, bunu takiben normal imtihanlar yapılacaktır. Böylece de imtihanlar için gerekli müddet bir ayın üstüne dahi çıkabilecektir.

Bütün bu hususları gözönüne alan Komisyonumuz Şubat Hakkının Fakültemiz Genel Kurulu tarafından yeniden tetkikini teklif etmektedir. Komisyonumuzun vardığı kanaate göre, bütün dersler için Şubat Hakkı verilmesi yerine bu hakkın yine tek ders yahut en fazla herhangi iki ders için verilmesi, gerek öğrencinin teşviki ve başarısını arttırmak, gerek idari kolaylıkları bakımından daha uygun olacaktır.

3. (...) Fakültemizde genel disiplin imtihanları hem yazılı hem de sözlü olarak yapılmakta olup, yazılı eleme mahiyetinde kabul edilmektedir. Komisyonumuz hem teorik ve eleme mahiyetindeki yazılı imtihanın hem de birçok dallarda pratik mahiyete bürünen sözlü imtihan sisteminin muhafaza edilmesini daha uygun bulmuştur. Ancak, yazılıdan başarı gösteren öğrenci için üst üste olmak ve birincisi yazılı imtihan dönemine ait bulunmak şartıyla üç sözlü imtihan hakkı verilmesi münasip olacaktır. Sözlü imtihan hakkı mutlaka müddeti dahilinde kullanılmalı, kullanılmayan hak yanmalıdır. Sözlü müddetinin kayıtlanmasının başlıca sebebi derslerin zaman boyunca tabiî olarak gelişmesiyle ilgilidir.(...)

4 (...) Komisyonumuz bu kabil teklifler üzerinde durmanın lüzumsuz olduğu kanaatine varmıştır.

5 (...) Bugünkü teamüllere göre, esasen öğrenciler yazılı imtihanlarda herhangi bir maddi hatanın yapılıp yapılmadığını ilgili dersin hocasından yahut imtihan grubu hocalarından isteyebilmekte ve maddi hata mevcutsa bu hata düzeltilmektedir.

ASİSTANLIK YÖNETMELİĞİ HAKKINDAKİ İSTEKLER:

(...) Durum, öğrencilerin iddia ettikleri gibi değildir. Mevcut kanunlar muvacehesinde asistanın kürsü şefine köle olması, her dediğini bir köle gibi yapması düşünülemeyeceği gibi; belirli bir kültür seviyesini aşmış öğretim üyelerinin, kanunların açık yönü olsaydı bile bu yola başvurmayacakları, çok açık bir hakikattir. Kaldı ki Asistanlık Yönetmeliğinde bazı değişiklikler yapan 155 Sayılı Kanunun 38. Maddesinde "Üniversite Asistanları, Kürsü Profesörünün veya bu görevi yapan öğretim üyesinin, aynı kürsüdeki diğer öğretim üyelerinin yazılı mütalaalarını aldıktan sonra yapacağı teklif üzerine Fakülte Yönetim Kurulu'nun onayı ile Rektör tarafından aday olarak tayin edilirler" denilmektedir. Maddenin bu fıkrasına dayanarak Asistan tayini Yabancı Dil ve Bilim imtihanının başarılmasından sonra Kürsü Kurulu üyelerinin imzalarını ihtiva eden teklif yazısının Dekanlığa verilmesiyle muayyen prosedürü takiben mümkün olabilmektedir.

Ayrıca, Asistanlık Yönetmeliğinde 13.cü Maddenin B bendindeki "çıkarma hakkı", 115 Sayılı Kanuna göre asistanlığa alınmada takip edilen prosedürün çıkarılmada da uygulanması zımnen öngörülmektedir. Yani ilgili öğretim üyesinin teklif veya mütalaasına müsteniden Kürsü Öğretim Üyelerinin alacağı karara göre "çıkarma teklifi" Dekanlığa yapılır. Esasen, tatbikat da bu yöndedir.

ÖĞRENCİ DİSİPLİN YÖNETMELİĞİ İLE İLGİLİ İSTEKLER:

(...) Gerçi mevcut yönetmelik oldukça eskimiş (1951 tarihli) ve bu hali ile tadile muhtaç bir hale gelmiştir. Ancak yeni bir yönetmeliğin hazırlanmasına ihtiyaç yoktur. Yeni ihtiyaçlara göre yürürlükteki yönetmeliği tadil etmek yeterli olacaktır.

1) Şimdiki Yönetmeliğin Madde 3/2'sinde öğretim üyelerinin ve yardımcılarının vazifeleri sırasında veya ifa ettikleri vazifelerinden dolayı tecavüz veya hakarete uğramalarından bahsedilmektedir. Bu fiil ve hareketler teşebbüs halinde kalsa dahi, öğrencinin üniversiteden çıkarılması gerekmektedir. Bu son durum hakkında meselâ üniversiteye bir veya iki sömestre devamdan men gibi hafif bir cezadan başlayarak üniversiteden uzaklaştırma gibi daha ağır cezalara kadar gidilebilir.(...)

2) (...) Öğretim üyesi ile öğrenciyi müşteki-mütecaviz durumunda bırakacak olan bu istek kabul edilemez. Ancak öğrencisine haksız harekette bulunan öğretim üyesi hakkında ilgili disiplin organları ayrıca harekete geçebilirler.

3) Disiplin suçlarının daha sınırlı bir şekilde ve gerektirdiği cezalarla birlikte belirtilmesi disiplin suçu bakımından hemen hemen imkânsızdır. Maddeyi bugünkü şekliyle muhafaza etmek yerinde olacaktır.(...)

4) Şimdiki yönetmeliğin "e" Bendi öğrencilerin üniversite ve fakülte binalarında toplantılar tertip etmeleri ve cemiyet faaliyetlerini icra eylemleriyle ilgilidir. Üniversite bünyesi içinde seçimlerin yapılmasında bazı ciddi mahzurlar ortaya çıkabileceğinden teklif uygun görülmemiştir.

5) Bütün fiiller için öğrencilerin disiplin Komisyonunda dinlenmesi istenmektedir. Prensip itibariyle bu istek yerindedir. Esasen hadise böyle cereyan etmektedir.

6) Ceza verecek her organda mutlaka bir öğrenci temsilcisinin bulunması kabul edilebilir. Ancak oy hakkına sahip olması mahzurlu olabilecektir.

7) (...) Yerinde bir istek olup tatbikat de böyledir.

8) Disiplin cezaları hakkında Senato'ya başvurma hakkı bugün de mevcuttur. (Md.12) Ancak yukarıda bahsi geçen 3. Maddenin 2. Bendi (öğretim üyesine tecavüz ve hakaret) bu kaidenin istisnasını teşkil etmektedir. Bununla beraber şayet öğrenciye üniversiteden ihraç cezası verilmişse bu takdirde dahi Senato'ya 5 gün içinde başvurma hakkı tanınmasında bir mahzur görülmemiştir. Bu durum karşısında bir üst kurula başvurmaya ilişkin istek mesnetsiz kalmaktadır.

İKTİSAT FAKÜLTESİ REFORM İSTEKLERİ

Dilek: 1. (...) Öğrencilerin yönetime katılması meselesi esasen genel hükümlerde mevcut olduğu cihetle raporumuzda o kısımda teferruatlı şekilde ele alınmış bulunmaktadır.

2. İktisat derslerinin günün koşullarına ve ülke sorunlarına göre yeniden düzenlenmesi ve ders saatlerinin arttırılması, hukuk derslerinde seçim hakkı tanınması, matematik derslerinin arttırılması, yabancı dil eğitiminin yeniden düzenlenip 4 yıl okutulan zorunlu ders haline getirilmesi ve şu anda muafiyet sistemine tabi olan öğrenciler için muafiyet imtihan haklarının mezuniyete kadar uzatılması.

3. (...) Fakültemiz Genel Kurulu, öğrencilerin reform isteklerinin vuku bulmasından daha önceki bir tarihte bu hususları yeniden düzenlemek amacıyla bir "Program Komisyonu" kurmuştu. Program değişmeleri uzun vadeli çalışmayı gerektirir. Bahis konusu Komisyon halen faaliyetlerine devam etmektedir. Ancak, Komisyonumuz burada Program Komisyonu tarafından ele alınmayacak olan yabancı dil meselesi üzerinde nispeten teferruatlı bir şekilde durmayı uygun görmektedir.

Komisyonumuzun kanaatine göre, yabancı dilin her şeyden önce orta eğitim seviyesinde ıslah edilmesi gerekli dir. Yabancı dilin Fakültemizde 4 yıl süren ve orta eğitim seviyesinin üstüne çıkan zorunlu bir ders haline getirilmesi ise yabancı dil bilgisine ihtiyaç duymayan yahut bu hususta fazla kabiliyeti olmayan birçok öğrencinin başarı şansını azaltarak mezuniyet müddetini uzatacaktır. Esasen, siyasal bilgiler kolu istisha edilirse, gayesi öğrenciyi iktisat ve ilgili ilim branşlarında yetiştirmek olan Fakültemiz öğretim sistemi içinde, teklif sahiplerinin arzu ettikleri şekilde ve 4 yıllık "zorunlu" yabancı dil derslerinin yeri olmasa gerektir. Bununla beraber yabancı dilin öğrencilerimizin bilgilerini arttırmasına hizmet edeceği, daha yüksek ücretli ve seviyeli iş imkânlarını açacağı da bir hakikattir. Bu hususları gözönüne alan Komisyonumuz 4 yıllık "ihtiyarî" yabancı dil dersleri konulmasını, Üniversiteye bağlı Yabancı Diller Okulunun programını bu esasa göre yeniden düzenlemesini temin etmektedir.

Diğer taraftan, Komisyonumuzun, asgarî bir seviyede lisan bilmek ve iktisat ve ilgili alanlarda yabancı kitapları anlayabilmek gayesini gözönünde tutan muafiyat imtihanının ise tamamen kaldırılmasını tercih etmektedir.

4. (...) İktisat Fakültesi, lisan önderliğini yapacak durumda olmamakla beraber, öğretim üyelerinin konuşulan ve talebe tarafından anlaşılan bir dil kullanmaları, müfrit uçlara kaçmamaları bilhassa temenni edilir.

Hızla gelişmekte olan iktisat kolunda yeni kullanılmaya başlayan çeşitli kavramlar için bütün öğretim üyelerinin aynı terimleri kullanmaları şüphesiz ki temenniye şayandır. Esasen zaman ve normal gelişim bizi bu hedefe doğru götürmektedir.(...)

5. (...) Bu husus Üniversite Senatosunun takiben, Genel Kurulumuzda da prensip olarak kabul edilmişti. Fakat, daha önce imtihan sistemi ile ilgili kısımda da belirtildiği gibi, Komisyonumuz Şubat Hakkının bütün derslere teşmilinde fayda yerine mahzur görmekte, ancak tek ders yerine iki dersten Şubat Hakkı tanınmasını daha uygun bulmaktadır.

6. (...) Bu husus da yine Senato ve Fakültemiz Genel Kurulumuzda prensip olarak müspet karşılanmıştır. Fakat Komisyonumuz imtihan sistemiyle ilgili kısımda belirtildiği gibi, belge sisteminin kaldırılmasını tembelliği teşvik edici olması bakımından mahzurlu bulmakta, öğrencilerin burs vs. maddi imkânları da arttırılacağına göre yeniden belge sistemi esasının kabulünü teklif etmektedir. Komisyonumuz 1. sınıfta 2 yıl içinde belge almak esası yanında diğer yıllar ve son yıl içinde de belge usulünün uygulanmasının, fakat bu hususta bazı kolaylıklar tanınmasını tasviye etmektedir.

7. (...) Komisyonumuzun kanaatine göre, Ekim imtihanlarının yine normal süreleri içinde yapılması ve fakat son sınıf imtihanlarını vaktinde veremeyen öğrencilere tecil hakkı tanınması için Rektörlüğün Millî Savunma Bakanlığı nezdinde teşebbüse geçmesi tavsiye edilebilir.

8. (...) Bu dilek Fakültemiz Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Komisyonumuz bu dileğin üzerinde ayrıca durmaya lüzum görmemiştir.

9. (...) Öğrencilerin sosyal ve kültürel çalışmaları için malî imkânların sağlanması hususu Genel Kurul tarafından kabul edilmiş bulunmaktadır. Spor ile ilgili faaliyetler için mahdut hacimde yer esasen temin edilmektedir. Daha fazlasının temini ise bugün için imkân dahilinde görülmemektedir. İleriki yıllarda Üniversite siteleri yahut yurt blokları tesisi halinde durum değişebilecektir.

10. (...) Komisyonumuzun kanaatine göre, öğrencilerin lisans seviyesinde araştırma ve tartışma yeteneklerinin arttırılması için tek yol yeni üniversite ve fakültelerin kurulması suretiyle sınıf mevcudunun esaslı surette azaltılmasıdır. Fakat, bu arada öğretim üyelerinin öğrencilere verdikleri ödevleri, testleri arttırmaları mümkün olduğu hallerde talebeye kollektif yahut münferit araştırmalar vermeleri tavsiye edilebilir. Komisyonumuzun kanaatine göre, bu hususlar bugün için bilhassa doktora seviyesinde ve doktora programını ıslah etmek suretiyle mümkün olabilecektir. Doktora programı konusu Program Komisyonu tarafından ele alınmaktadır.

Talebenin doğrudan IBM makinesini kullanmaları imkânsız görülmektedir. Yapacakları araştırmalardaki hesaplar IBM kullanmayı gerektiren doktora ve lisans öğrencileri bu hesaplarını Dekanlık kanalıyla IBM merkezinde yaptırabilirler ve hesap sonuçları kendilerine bildirilir. Diğer taraftan, lisans ve doktora seviyesindeki öğrencilere IBM müessesesi kanalıyla ihtiyarî IBM programlama kursları açılabilir.

11. (...) Bu husus genel hükümlerde yer aldığı cihetle raporumuzda da o kısımda teferruatlı şekilde ele alınmakta ve teklifin reddi sonucuna varılmaktadır.

12. (...) Komisyonumuz bu dileği uygun görmemekte ve halen mevcut sistemin muhafazasını tercih etmektedir.

13. (...) Bu husus Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. (...)

14. (...) Bu husus gerek Üniversite Senatosunda gerek Fakültemiz Genel kurulunda kabul edilmiştir. Fakültemiz Genel Kurul kitapların maliyetini ve fiyatlarını düşürmek, sürümünü sağlamak gibi matbaacılık ve yayım işleriyle ilgili hususlarda Senatoya yeni tekliflerde bulunmak üzere ayrı bir ihtisas Komisyonu teşkil etmiştir.

15. (...) Raporumuzun ilgili kısmında etraflı bir şekilde incelenmektedir.

16. (...) Asistanların mümkün mertebe üniversite içinden seçilmesi prensibinin Fakültemizde esasen benimsendiği ve geniş ölçüde uygulandığını, buna mukabil bu prensibin kati şekilde uygulanmasının ise uygun olamıyacağını burada ayrıca belirtmek gerekir.

17. (...) Bu husus raporumuzda Genel Hükümlerle ilgili kısımda ele alınmıştır.

18. (...) Bu husus Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. Komisyonumuz burada ayrıca üzerinde durmaya lüzum görmemiştir.

19. (...) Komisyonumuzun Fakültemiz mezunlarının iş sahalarının genişlemesi ile ilgili olan bu dilekler hakkındaki görüşleri aşağıdadır:

a) Serbest Yeminli Malî Müşavirlik ve Yeminli Hesap Uzmanlığı kanun tasarısının bir an önce çıkartılması için Fakültemizin gerekli müracaatı yapması temenni edilir.

b) İktisat Fakültesi mezunları esasen Maliye Bakanlığı, Hesap Uzmanı ve müfettişi olmak hakkına sahiptir. Ancak, hesap uzmanlarının sayısı gerekli miktarın çok altındadır. Bu sayının bir an önce yükseltilmesi için Maliye Bakanlığına gerekli telkinlerde bulunabilir.

c) Tedris programımız göz önüne alındığında fakültemiz mezunlarının kaymakamlık görevini yerine getirmek hususunda Hukuk Fakülteleri ve Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunları kadar, hatta daha mücehhez olduklarını kabul etmek gerekir. Bu sebeple, Fakültemiz mezunlarına da kaymakamlık hakkı verilmesi için Dekanlık tarafından gerekli temaslar yapılmalıdır.

d) İktisat Fakültesinden once kurulmuş olan bir çok kamu müesseselerinin personel talimatnamelerinde Fakültemiz mezunları zikredilmemekte, bu yüzden mezunlarımızın bu gibi müesseselerle iş bulma imkânları kısıtlanmaktadır. bu müesseselerin tespiti için ayrı bir komisyon kurulmalı, tespit işinden sonra Dekanlık kanalıyla bu müesseselerle temasa geçilerek personel talimatnamelerinde gerekli tadillerin yapılması sağlanmalıdır.

e) İktisadî Devlet Teşekküllerinde iktisat müşavirliği yahut araştırmacılar kadrosu tesis edilmesi ve bu kadroya tercihen Fakültemiz mezunlarının alınmasını temin için Dekanlık tarafından gerekli temaslar yapılmalıdır.

f) Dış İşleri Bakanlığı, hesap uzmanları, maliye müfettişliği, Merkez Bankası, diğer bankalar ve muhtelif müfettişlikler vs. için yapılan imtihanlarda, mümkün olduğu hallerde imtihan heyetine diğer ilgili fakülteler ve fakültemiz öğretim üyelerinden birinin de dahil edilmesi hususunda gerekli temaslar yapılmalıdır. Bu temaslar ayrıca Program Komisyonunun çalışmalarına da yardımcı olabilecektir.

20. (...) Fakültenin muhtelif disiplin kollarında stajın lüzumlu olmadığı, esasen bunun organize edilmesi ve malî imkânlarının sağlanmasının çok güçlükler arzedeceği. Haziran ile Ekim imtihan ayları arasında kalan iki ayın staja kafi gelemeyeceği gibi hususlar göz önünde tutulmalıdır.

Dünün ve Bugünün Defterleri
Dünya Sorunları 1988/1

Orta Doğu Dosyası

Orta Doğu Dosyası

Filistin Ayaklanması İsrail, İran ve Irak

- Taş Çocukları Zincirleri Kırıyor **Arafat**
- Direniş FKÖ Denetiminde **Abu Firas**
- Belgelerle Filistın Ayaklanması
- İsrail Kaynaklarından Taramalar
- Şatila **Jean Genet/S.de Beauvoir**
- Sovyetler ve Orta Doğu **Fred Halliday**
- İsrail Demokrasisi **Aşer Arian**
- CIA, MOSSAD'ı anlatıyor **Konrad Ege**
- İran Irak Savaşında Ölüleri Sayan Yok **Bahman Nirumand**
- Körfez Savaşı ve Kürtler **Robin Schneider**
- Filistin Kimliği **Salman Rushdie/Edward Said**

alan yayıncılık

Alan Yayıncılık: Başmuhasip Sok. Talas Han 302 Cağaloğlu-İSTANBUL
Genel Dağıtım: CEMMAY BABIALİ Cad. 19/1 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel: 527 01 63
ADAŞ Mithatpaşa Cad. ANKARA Tel: 134 48 57

YENİ ÇIKTI TÜRKİYE SORUNLARI: 5

SAYI: 1

Nadire Mater / **İlhan Selçuk Ile Görüşme**
Ragıp Zarakolu / **Cinayet ve Politika**
Naci Sönmez - A. C. Güney / **Devrimci Bir Halk Önderi: Fikri Sönmez**
Ahmet Özdemir / **Halkın Yönetimindeki Fatsa Belediyesi**
Nahit Töre / **Türk-ABD İlişkileri**
Nihat Behram / **Gurbet Notları**
Mehmet Çetin / **Tabuları Yıkmak mı?**

alan yayıncılık

ALAN YAYINCILIK: Başmuhasip Sok. Talas Han. 16/302 Cağaloğlu/İST. Dağıtım: İstanbul CEMMAY / Ankara ADAŞ / Cumhuriyet Kitap Klübü

DEFTER

HAZİRAN/EYLÜL 1988 BEŞ

MAELSTRÖM ÜSLUBU
Orhan Koçak
AYDINLANMANIN DİYALEKTİĞİ
Max Horkheimer/Theodor W. Adorno
KARŞI IŞIK
Paul Celan
KIYMETİ TARİH / KIYAMETİ TARİH
Melih Başaran
KIRILGAN
Bülent Somay
BEYRUT ŞEHRİ İÇİN BİR KILAVUZ
Fawaz Trabulsi
ZAMANIN YÜZEYİ:
E.BLOCH DOLAYISIYLA BİR NOT
Yılmaz Öner
MODERNİZMİN EŞİĞİ
İskender Savaşır
TEYZENİZ OLUR
Meltem Ahıska
DOLAYLI AŞKLAR
Emre Aköz
HÜLYALAR
Ali Esad Göksel
TANPINAR'DA GÖRÜNMEYEN
Nurdan Gürbilek
PANTER'LE PEMBE ALIŞTIRMALARI
Hür Yumer
KENTLEŞMEYE KAPİTAL BİRİKİM SÜREÇLERİ AÇISINDAN BAKMANIN SAĞLADIĞI AÇIKLAMA OLANAKLARI
İlhan Tekeli
SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNDE KENTLER
Ayla Eraydın
TEKNOLOJİNİN GÖRÜNEN YÜZÜ
İhsan Bilgin
ŞKLOVSKİNİN MAKALESİ İLE BİÇİMCİ YÖNTEM ÜZERİNE
Nazan Aksoy-Bülent Aksoy
GEÇMİŞ VE GEÇMİŞÇİLİK HAKKINDA
Ahmet Oktay/Orhan Koçak/İskender Savaşır
ŞİİRLER
Atılgan Bayar, Nilgün Marmara, Seyhan Erözçelik, İskender Savaşır, Mustafa Yücel,Erol Bilirgen

METİS YAYINLARI
Başmusahip Sokak 3/2 Cağaloğlu/İstanbul
Genel Dağıtım:
ÖZGÜR DAĞITIM, İstanbul

11
TEZ
8

SOSYALİZM, PİYASA, DEMOKRASİ

Korkut Boratav
Piyasa ve Sosyalizm

Tüláy Arın
Perestroyka

Sungur Savran
Gorbaçov Reformları

Ernest Mandel
Sosyalizme Geçiş

Ömer Erzeren
NEP ve Kollektifleştirme

Ergun Aydınoğlu
Çin'de
"Demokrasi Hareketi"

"Belge"
Afanasyef'le Görüşme

Şehmus Güzel / Yıldırım Koç
İşçi Hareketi Tartışması

Zekeriya Erdoğan
27 Mayıs Tartışması

Osman Akınhay
"Çimento" Üzerine

Oğuz Oyan
Osmanlı'da Üretim Tarzı

ALAN YAYINCILIK Başmuhasip Sok. 16/302 Cağaloğlu
DAĞITIM: İstanbul CEMMAY (527 01 53)
Ankara: ADAŞ (134 48 54)
Cumhuriyet Kitap Klübü.

ÖNEMLİ NOT

Toplum ve Bilim'de yayımlanmak için gönderilen yazıların çift aralıklı olarak yazılmış iki daktilo nüshası **Toplum ve Bilim: Esentepe Dergiler Sokak No:1 Gayrettepe 80300 İstanbul** adresine gönderilmelidir. Yazarlar nasıl tanıtılmak istiyorlarsa (unvan, yapıtlar, ...) isimlerinin yanına bir asteriks koyarak yazının ilk sayfasının altına yazmalıdırlar. Yayın Kurulu verilen yazıları değerlendirirken bazı düzeltmeler, ekleme ve kısaltmalar yapabilir. Yayımlanmayan yazılar geri alınabilir.

Toplum ve Bilim

OKURLARIMIZA...

Abone olmak için, aşağıda belirtilen abone bedelini, Birikim Limited Şirketi'nin Pamukbank Türbe Şubesi 210233 no'lu hesabına yatırmanız ve banka dekontu fotokopisini **Birikim Yayınları, Küçükayasofya Caddesi No: 17-19/A Sultanahmet-İstanbul** adresine göndermeniz yeterlidir.
Abone işleminizin hangi sayıdan başlayacağını lütfen belirtiniz.

Yurtiçi Yıllık	1400 $
Avrupa, Ortadoğu	13 $
Amerika	16 $

Toplum ve Bilim

Elimizdeki diğer eski sayılar: 11, 12, 13, 14, 15/16, 17, 23, 25/26, 27

BİRİKİM YAYINLARI

3500